Kuram / Türkiye Solu

Gökhan Atılgan

yön-devrim hareketi

kemalizm ile marksizm arasında geleneksel aydınlar

Sadece İncelemek İçindir
Ücreti Yoktur
İnceledikten Sonra Siliniz ve Bulursanız Satın Alınız.

Yordam Kitap

Levent Şahverdi Arşivi

Gökhan Atılgan

Doktora derecesini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi Bölümü'nden, yüksek lisans derecesini Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nden aldı. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü mezunu. *Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı* (Yordam Kitap, 2007) adlı bir kitabı, değişik sosyal bilimler dergilerinde ve kitaplarda yayımlanmış makaleleri var. *Praksis* dergisi yayın kurulu üyesi. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde çalışıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Eserin önceki basımı:
2002, TÜSTAV, İstanbul

Levent Şahverdi Arşivi

Kemalizm ile Marksizm Arasında
Geleneksel Aydınlar

YÖN-DEVRİM HAREKETİ

Gökhan Atılgan

Levent Şahverdi Arşivi

Yordam Kitap: 59 • **Yön-Devrim Hareketi** • Gökhan Atılgan
ISBN 978-9944-122-51-1 • *Kapak ve İç Tasarım:* Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Gönül Göner • Yordam Kitap'ta *Birinci Basım:* Ekim 2008
Yayın Yönetmeni: Hayri Erdoğan
© Gökhan Atılgan 2008; © Yordam Kitap, 2008

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.
Nuruosmaniye Caddesi Eser İşhanı No: 23 Kat:1/105 34110 Cağaloğlu - İstanbul
T: 0212 528 19 10 **F:** 0212 528 19 09 **W:** www.yordamkitap.com
E: info@yordamkitap.com

Baskı: Graphis Matbaa
Yüzyıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi
2. Cadde No: 202/A Bağcılar-İstanbul
Tel: 0212 629 06 07

Levent Şahverdi Arşivi

siyaset

Kemalizm ile Marksizm Arasında
Geleneksel Aydınlar

YÖN-DEVRİM HAREKETİ

Levent Şahverdi Arşivi

Diclesu ve Ayşe Defne'ye

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ 11
ÖNSÖZ 15
GİRİŞ 17

BİRİNCİ BÖLÜM
DOĞUŞU 33
DP Yönetimine Karşı Muhalefet: Yön-Devrim Hareketi'nin Bir Eğilim Olarak Belirişi 34
27 Mayıs: Yön-Devrim Hareketi'nin Bağımsız Bir Akım Olarak Ortaya Çıkışı 48
Sosyalizme Eklemlenmiş Kemalizmin Siyaset Sahnesine Çıkışı 52

İKİNCİ BÖLÜM
SİYASİ FİKİRLERİ 61
Osmanlı ve Cumhuriyet Aydınlarının Mirası: 'Maarifçilik' ve 'Kanunculuk' 63
Bir Mirasın Reddi ve Kabulü: Maarifçilikten İktisadiyatçılığa 74
Devletçilik 85
Milliyetçilik 98
Halkçılık 119
Batı, Doğu ve İslamiyet 136

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İKTİDAR STRATEJİLERİ 151
Birinci Dönem: Reformla "İnkılâb-ı Küllî" Arasında 152
İkinci Dönem: İhtilâlle Sosyalizm Arasında 164
Üçüncü Dönem: Antiemperyalist Bir Hükümet İçin Mücadele 176
Dördüncü Dönem: İhtilâl İçin Arayışlar 193
Beşinci Dönem: Bir İhtilâl Denemesi 217

Levent Şahverdi Arşivi

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
KURUMSAL YAPISI 239
Yön 239
Çalışanlar Partisi 263
Sosyalist Kültür Derneği (SKD) 271
Yön Yayınları 283
Devrim 288

SONUÇ 303

EKLER 309
Yön Bildirisi 309
Yön Bildirisini İmzalayanların Tam Listesi 315
Sosyalist Kültür Derneği Kuruluş Bildirisi 328
Sosyalist Kültür Derneği Kurucuları 332
Devrim Bildirisi 333

KAYNAKÇA 344

İSİM DİZİNİ 344

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci Baskıya Önsöz

Prof. Dr. Cem Eroğul, *Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı* başlıklı kitabıma yazdığı önsözde, *Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön-Devrim Hareketi*'ni, "bu konuda yapılmış en değerli araştırma" olarak tanımlamıştı. Prof. Dr. Eroğul gibi Türkiye'nin yetiştirdiği en önemli sosyal bilimcilerden birisi tarafından böylesi bir övgüye layık görülen bu kitap, yaklaşık altı yıl sonra yeniden okuyucu karşısına çıkıyor. Bu baskı; dil ve imla bakımından yapılan bir elden geçirme, kimi anlatım sorunlarının giderilmesi, bazı maddi hataların düzeltilmesi, birkaç yeni kaynağa yapılan gönderme ve eklenen adlar dizini dışında birinci baskının aynısıdır.

Bu kitapta, Yön-Devrim Hareketi'nin geliştirdiği siyasal söylemi çözümlemeyi amaçlamıştım. Böyle bir çözümleme, ister istemez, Yön-Devrim Hareketi'nin hangi sosyal ve tarihsel koşullarda doğup etkili olabildiğini; siyasal fikirleri ile siyasal pratikleri arasındaki ilişkilerin nasıl şekillendiğini; fikirlerini etkili kılabilmek için hangi araçları kullandığını ortaya koymayı gerektirmişti. Bu soruları, Osmanlı-Türk düşünce ve siyasi tarihi bağlamına oturtarak çözümlemeye çalışmıştım.

Buna karşılık, bu sorular, Yön-Devrim Hareketi gibi, Osmanlı- Türk geleneksel aydın hareketleri içinde entelektüel bakımdan en gelişkin ve etki gücü bakımından en önemli siyasal akımlardan biri hakkında sorulacak soruların tümü değildir. Geleneksel aydın tavrının hayli güçlü olduğu Türkiye gibi bir ülkede Yön-Devrim Hareketi'nin etkileri uzun yıllar boyunca devam edecektir ve bu siyasal akım üzerine değişik açılardan başka çalışmalar da yapılabilecektir. Aradan geçen yaklaşık yedi yılda Yön-Devrim Hareketi üzerine benim de bazı başka çalışmalarım oldu: (Atılgan, 2002)'de,

Levent Şahverdi Arşivi

Yön-Devrim Hareketi'nin Kemalizmin aslında doğal akışı içinde sosyalizme yöneleceğine, fakat neredeyse bir kaza sonucu kendi yolundan çıktığına ilişkin tezini tarihsel maddeci bir perspektifle eleştirmeyi denedim. (Atılgan, 2007a: 315-435)'da, Yön-Devrim Hareketi'nin savunduğu aşamalı devrim fikrine temel oluşturan tezlerini, sosyalist devrim stratejisiyle karşılaştırmalı olarak ve eleştirel bir biçimde çözümledim. (Atılgan, 2007b)'de Yön-Devrim Hareketi üzerine, bazı yeni bakışlar da ekleyerek toplu bir sunuş yaptım. Serdar Öztürk ile birlikte kaleme aldığımız ve basım aşamasında olan "Doğan Avcıoğlu: Toplumsal Yapı, Sınıf, Aydın ve İletişim Çözümlemeleri" başlıklı makalemizde, Yön-Devrim Hareketi'nin fikri lideri olan Doğan Avcıoğlu'nun Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin tarihsel, toplumsal ve sınıfsal yapısı ile aydın gelenekleri üzerine tez ve çözümlemelerini eleştirel bir biçimde sergiledik; onun iletişim alanına katkılarını da ortaya koyduk.

Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön-Devrim Hareketi, 28 Şubat 1997 sürecinin hemen ardından hazırlanmıştı. İkinci kez okuyucu karşısına çıkışı ise, 'ulusal solcu' olarak adlandırılan siyasal akım etrafında toplanan asker ve sivil aydınların "Ergenekon" adlı örgütün üyeleri oldukları iddiasıyla yargılanmaya başladıkları sürece denk düştü. Günümüz ulusal solculuğunun bazı temel tezleri ve siyasal tavırlarıyla Yön-Devrim Hareketi arasında değişik çevreler tarafından farklı düzeylerde ilişki kurulmaktadır. Oysa, gözlerden ırak tutulan ve burada vurgulamak istediğim iki önemli nokta var:

Doğan Avcıoğlu liderliğindeki Yön-Devrim Hareketi, Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, İttihatçılar, Kemalistler, Kadrocular ve günümüz 'ulusal solcu'larına uzanan Osmanlı-Türk geleneksel aydın hareketleri içinde bir istisna teşkil eder. Akımın geliştirdiği siyasal söylemin ayırt edici özelliği, kendine öncel aydın hareketlerinin "Türkiye nasıl kalkınabilir?" ana sorunsalı için geliştirdikleri tüm temel kavram ve önermeleri Marksizmden yararlanarak yeniden anlamlandırmayı denemiş olması ve bunları sosyalist bir Türkiye projesi için yeniden bir araya getirmiş olmasıdır. Ne Yeni Osmanlılar'da, ne Jön Türkler'de, ne İttihatçılarda, ne Kemalistler-

Levent Şahverdi Arşivi

de, ne Kadrocularda ve ne de günümüz ulusal solcularında sosyalist Türkiye ufku bulunur; Yön-Devrim Hareketi, sosyalizm vurgusuyla bu aydın hareketlerinin tümünden ayrılır.

Buna karşılık, Yön-Devrim Hareketi, öngördüğü yeni toplumun inşası için toplumsal bir tabana dayanmayı reddetme, bunu sürekli olarak iktidar sonrasına öteleme, iktidarı da devlet içindeki kimi güçlerle iş tutarak ele geçirme tavrıyla, geleneksel aydın hareketleriyle aynı kümenin içinde yer alır.

Kitap, burada öne çıkarmak istediğim bu vurguları ayrıntılarıyla temellendirmektedir.

Kitabın birinci baskısını gerçekleştiren Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı'na (TÜSTAV) ve eleştirilerinden her zaman çok yararlandığım Erden Akbulut'a teşekkürü bir borç bilirim. İkinci baskıda emeği geçen tüm Yordam Kitap çalışanlarına ayrıca müteşekkirim.

Gökhan Atılgan
Ankara, Ağustos 2008

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Önsöz

Yön-Devrim Hareketi üzerine çalışmaya 1998'in sonlarında başlamıştım. 28 Şubat 1997 süreci dolayımıyla kontrolün burjuva siyasal güçlerin elinden bir kez daha kaçmış gibi göründüğü o dönemde, Yön-Devrim Hareketi'nin tezleri, Türkiye için önerdiği program ve bunu gerçekleştirmek için izlenmesi gereken strateji hakkındaki görüşleri yeniden tartışma gündemine gelmişti. Akım, farklı siyasi çevreler tarafından farklı amaçlarla yeniden hatırlandı ve hatırlatılmak istendi. Aradan geçen dört yıllık süre Yön-Devrim Hareketi/nin siyasal gündemdeki yerini daraltmadı; bilakis genişletti. Bugün, küreselleşmeye karşı "ulusal solcu" bir model öneren siyasal akımların tezlerinde ve benimsedikleri stratejide[1] Yön-Devrim Hareketi'nin izleri kolayca sezilebilmektedir. Bu yönde yayın yapan kimi dergilerin, başta Doğan Avcıoğlu olmak üzere *Yön* yazarlarının kimi yazılarını yeniden yayımlamaları bir rastlantı değildir.

Cumhuriyet dönemi aydın hareketleri içindeki yeri bakımından büyük bir önem taşıyan ve siyasi, ideolojik etkileri günümüzde de hissedilen Yön-Devrim Hareketi'ni dört temel soru (Yön-Devrim Hareketi nasıl ve hangi koşullarda doğdu; siyasi fikirleri nelerdi ve nasıl oluştu; siyasi fikirleri ile pratikleri arasında nasıl bir ilişki vardı; akım, siyasi fikirlerini ve pratiklerini hangi organlar aracılığıyla örgütledi?) etrafında inceleyen bu çalışma, 2001 yılında Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü tarafından kabul edilen yüksek lisans tezimin biraz değiştirilmiş, biraz kısaltılmış ve gerekli görülen bazı ekler yapılmış halidir.

Sorumluluğu tümüyle bana ait olan kusurları, eksikleri ve boş-

1 Küreselleşmeye karşı ulusal solcu tepki üzerine verimli bir eleştiri için bkz. (Somel, 2002).

Levent Şahverdi Arşivi

luklarıyla eleştirilmeye muhtaç bu çalışma için teşekkür borçlu olduğum çok sayıda kişi var:

Yönlendiriciliği, eleştirileri ve önerileriyle ufuk sınırlarımı genişleten tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Nur Betül Çelik'e; tezimi okuyup değerli eleştirilerini ileterek üzerinde çalıştığım konunun farklı boyutlarını yeniden düşünmemi sağlayan jüri üyelerim Profesör Dr. Türker Alkan ve Profesör Dr. Kurtuluş Kayalı'ya; ne kadar başarılı olduğumu bilemiyorum ama, beni böylesi çalışmalar yapmaya teşvik edip yüreklendiren arkadaşlarım Nuray Sancar, Hayri Erdoğan ve Alişan Günsili'ye; hem *Yön* ve *Devrim* dergilerinin koleksiyonunu ödünç veren hem de birçok sorumu olabilecek en ayrıntılı biçimde cevaplandıran Sevil ve Doğan Yurdakul'a; benimle söyleşi yapmayı kabul ederek deneyimlerini paylaşan Taha Akyol, Sadun Aren, Korkut Boratav, Aydın Çubukçu, Tarık Ziya Ekinci, Uluç Gürkan, İlhan Selçuk, Mümtaz Soysal ve Osman Nuri Torun'a; uzun görüşmemiz sırasında bilgi birikimini ve deneyimlerini aktardığı gibi bu çalışma için seçilen başlığın esin kaynağı da olan Ertuğrul Kürkçü'ye; sahaf gezintileri sırasında Yön Yayınları'ndan çıkan ve ihtiyaç duyduğum daha pek çok kitap ve dergiyi temin eden, söyleşi kasetlerinin bir kısmının deşifresini, ekler bölümünün dizgisini gerçekleştirerek işlerimi kolaylaştıran Mete Karakul'a; kaynakların toplanmasına yardım eden Hasan Vural'a; iş yükümü hafifleterek zamandan kazanmamı sağlayan mesai arkadaşım Nafiz Kaya'ya; hiçbir yardım başvurumu geri çevirmeyen TBMM Kütüphane Müdürü Ali Rıza Cihan'a, ODTÜ Kütüphanesi'nden yararlanmamı sağlayan Ülkü Selçuk ve Senem Hasırcı'ya; kaynaklarını kullanımıma açan Burak Sönmezer'e; yardımlarını esirgemeyen Ertan Günçiner'e; öne sürdüğüm bazı tezleri verimli bir şekilde tartışma imkânı bulduğum Mustafa Şener'e; daima yanımda hissettiğim anneme, babama, kardeşlerime; ve yaşama sevincim Diclesu'ya sonsuz teşekkürler.

Gökhan Atılgan
Ankara, 15 Ekim 2002

Levent Şahverdi Arşivi

Giriş

Konu olarak Yön-Devrim Hareketi'nin seçilmesinin nedenlerini açıklayarak başlamak yerinde olabilir. Araştırma konumu seçerken, bazı kişisel nedenler ve gözlemlerin beni yönlendirdiğini söylemeliyim.

Türkiye'nin son 20 yılının en önemli dönüm noktalarından biri olan 28 Şubat 1997 sürecini bir gazeteci olarak izliyordum. Emekli paşalardan birisinin daha sonra "postmodern darbe" olarak tanımladığı bu süreçte, herkes, beklenilen askeri müdahalenin ne zaman yapılacağını merak ediyordu; bizler çeşitli kaynaklarından müdahalenin hangi gün gerçekleşebileceğine dair haberler alıyorduk. Gazetecilik serüvenimin en tempolu günleriydi; gün başlarken Sincan'da yapılan tank geçidi, öğlene doğru dört yıldızlı, adı saklı bir generalin "olay yaratacak açıklama"sı, akşama Genelkurmay'dan sert bir uyarı, gece yarısı telefonla aldığımız bir haber ve bütün bunları okuyuculara aktarırken göstermeye çalıştığımız özenle gerilim ve koşturma içinde geçen günler ve gecelerdi.

Mesainin yoğun olduğu bazı gecelerde Doğan Yurdakul ile birlikte çıkar, onun Gaziosmanpaşa'daki evine giderdik. O gecelerin ilkinde, Yurdakul, uyumam için evinin alt katında bir odaya götürdü beni. Uzunca bir süredir el sürülmemiş emekli bir profesörün çalışma odasını andırıyordu bu oda; raflar dolusu kitaplar, üzerleri tozlanmış dergi ve gazete koleksiyonları... Yatmam için gösterilen yatağa uzandığımda hemen yanı başımda duran eski gazetelerden birini alıp okuyarak uykumu getirmek istedim. Daha önce hiç görmediğim bir gazeteydi. İri kırmızı harflerle yazılmış *Devrim* logosunun altında "Ordu Anti Kemalist Gidişe 'Artık Dur' Dedi" başlıklı bir manşet yer alıyordu. Tarih, 16 Mart 1971'di. Aradan çeyrek yüzyılı aşkın bir zaman geçtikten sonra biz, ordunun "Atatürk ilke

Levent Şahverdi Arşivi

ve inkılaplarına aykırı gidişe" ne zaman "dur" diyeceğini merak ediyor, Türkiye'nin siyasal yapısının özelliklerini yeniden düşünmeye çalışıyorduk. Yaşadığımız; siyasi parti liderlerinden milletvekillerine kadar herkesin ne söyleyeceğini, nasıl davranacağını, ordunun bu durumda nasıl bir tutum takınacağına göre belirlediği bir ülkeydi. Genelkurmay'ın yarım sayfalık bir açıklamasının on binlerce işçinin hükümeti istifaya çağıran mitinglerinden, memurların uzun yürüyüşlerinden çok daha önemliymiş gibi görüldüğü ve gösterildiği bir ülke...

Sabah erkenden haber peşine düşmek üzere evden çıkarken Doğan ağabeye gece yattığım ilginç odanın kime ait olduğunu sordum. "Kimsenin değil. Eniştemin kütüphanesinden kalanları koyduğumuz bir oda sadece" dedi. Eniştesinin kim olduğunu sorduğumda "Doğan Avcıoğlu. *Yön* ve *Devrim* dergilerinin genel yayın müdürüydü" cevabını verdi. Sonraki günlerde Doğan Avcıoğlu, *Yön* ve *Devrim* adlarını giderek daha sık işitir olmuştum.

Çok farklı çevreler, kontrolün burjuva siyasal güçlerin elinden bir kez daha kaçmış gibi göründüğü 28 Şubat konjonktüründe, akımın temel tezlerini, Türkiye için önerdiği programı ve bunu gerçekleştirmek için izlenmesi gereken yol hakkındaki görüşlerini yeniden hatırlamak ve hatırlatmak ihtiyacı hissediyorlardı. Kimilerine göre, Türkiye'nin kritik dönemlerinde siyasal alana askeri müdahalelerin gerekliliği savunmak, Yön-Devrim Hareketi'nin bir mirasıydı ve öyleyse Yöncü tezlere karşı şimdi de mücadele edilmeliydi. Öteki tarafa göre ise, "2000 yılına kadar yaşayacağım ve haklı olduğum ortaya çıkacak" diyen (Atılgan 2000a; 2000e) Doğan Avcıoğlu'nun haklılığı siyasal gelişmeler ve olgular tarafından tescil edilmişti.

Yayın hayatına Doğan medya grubu bünyesinde 28 Şubat sürecinde başlayan ve siyasal alana askeri müdahaleyi eleştirmeyi temel amacı haline getiren *Yeni Ufuk* gazetesi, ülkede siyasi tansiyonun epeyce yükseklere çıktığı bir dönemde medyanın ordudan yana tutumunun köklerinin Doğan Avcıoğlu'nun çıkardığı *Devrim* gazetesinde bulunabileceği ve Türkiye'deki darbe girişimlerinin fikri yapısının siviller tarafından hazırlanageldiği iddialarını öne

Levent Şahverdi Arşivi

sürerken "eleştirel" bir tutum takınmıştı. "İnceleme" sayfasında yazılanlar ilginçti:

'Bir Cunta Dergisi *Devrim*':

> Asker-siyaset ilişkisinin koyulaşarak sürdüğü günümüzde, çeyrek asır öncesinde darbe girişimlerinin fikri altyapısını hazırlayan *Devrim* dergisini hatırlamanın tam sırası. İbret için, tarihin tekrarlandığının elle tutulur kanıtlarından biri olduğu için, aynı hikâyelerin artık dinleyici bulamaması için... (Hürkan, 1997).

İlhan Selçuk'un "Pencere"sindeki şu sözler, Doğan Avcıoğlu'nun Türkiye için önerdiği yönün haklılığının artık anlaşılması gerektiğine dair tartışmaların başlangıç işaretini veriyordu:

> Bugün 12 Mart'ın yıldönümü... Doğan Avcıoğlu çıktı geldi, ağzında hiç eksik etmediği sigarası; yüzünde alaycı bir gülümseme: 'Ben,' dedi, 'sana söylemiyor muydum, Türkiye askersiz yapamaz diye...' ... 2000 yılına 9 ay kaldı... Halk orduya siyasal partilerden daha çok güveniyor. Herkes askerci oldu. Medya açıktan 28 Şubatçılık yapıyor. Avcıoğlu'nun askerle ilişkisi, bugünkü medyatorların yanında solda sıfır kaldı. Doğan haklı mı çıktı?.. (Selçuk, 1999).

Attilâ İlhan, Atatürkçü Düşünce Derneği gibi örgütlenmelerin etrafında toplanan siviller ve emekli askerler ile ordu çevrelerinin meydanlara çıkmaya başladığı 28 Şubat döneminde yazdığı şu satırlarla, sanki onların ihtiyaç duyduğu "yön"ü bulabilmeleri için Doğan Avcıoğlu'na ve dergilerine müracaat etmeleri gerektiğini salık verir gibiydi:

> *Yön* Dergisinin, -hiç olmazsa- beş yıllık yayın serüvenindeki 'köşe taşları' yazıların -yeniden yayınlanması; -hem Sosyalist, hem Kemalist, hem Türkçü kesimden- 'Ulusal Solcular'ın, fevkalâde mütecessis ve faal oldukları bugünlerde yayınlanması, ne büyük bir hizmet olurdu! (İlhan, 1999).

Türk siyasal hayatındaki farklı görüşlerin, aradan geçen yıllara rağmen, Doğan Avcıoğlu'na ve dergilerinde öne sürülen tezlere başvurularak ifade edilmeye başlandığı bir dönemde yüksek lisans derslerimizi tamamlamış ve tez konularımızı seçme aşamasına gelmiştik. Kararımı Türk siyasal hayatı üzerine bir çalışma yapmak

Levent Şahverdi Arşivi

konusunda vermişken, yukarıda anlatılanlardan tahmin edilebileceği üzere, konumu *Yön* ve *Devrim* dergileri olarak seçmekte tereddüt etmedim.

Bu konuda hazırlanacak bir tezi önemli kılacak yeterince neden zaten bulunuyordu. Çalışma için hazırlıklara başladığım süreçte bu önem daha da arttı. Yön Hareketi sadece ordu-siyaset ilişkileri bakımından değil, Türkiye'de siyasal mücadelelerin başlıca konuları arasında yer alan özelleştirme, kalkınma, devletçilik, bağımsızlık, milliyetçilik, demokrasi gibi konularda fikir geliştirilirken de negatif ve pozitif olarak başvurulan bir akım olarak siyasal alanda yeniden yerini almaya başlamıştı.

Bu konuda bazı örnekler vermek yararlı olabilir: Bülent Ecevit, yeniden Başbakan olduğu 1999 yılında, geçmişteki devletçi kimliğine rağmen nasıl olup da bugün özelleştirme savunuculuğu yaptığına ilişkin eleştirileri cevaplarken *Yön*'e gönderme yapıyor; kendi farklılığını *Yön* üzerinden dile getiriyordu. Başbakan, *Hürriyet* gazetesi genel yayın yönetmeni Ertuğrul Özkök'ü telefonla arayıp "Benim devletçiliğim eskiden beri zayıftır. *Yön*'ü çıkaranlar benden devletçilik bildirisi için imza istediler. Ben ise karşı görüş bildirdim" dediğinde, Ertuğrul Özkök, *Yön* koleksiyonunda Ecevit'in "karşı görüş"ünü arayıp buluyor ve şöyle yazıyordu: "Demek ki Ecevit, devletçilik konusundaki farklı tavrını daha yıllar önce 'tescil ettirmiş" (Özkök, 1999).

Başbakanın devletçilik konusundaki farklılığını "tescil" ettirdiği vesika olarak *Yön*, 40 yıl sonra arşivden çıkarılırken, ünlü bir gazeteci, sahip olduğu yeni "demokrasi" zihniyetini ifade edebilmek için bir zamanlar yazı işleri müdürü olduğu *Devrim*'in koleksiyonunu tekrar inceliyordu. Hasan Cemal, dünyaya bakışındaki değişim sürecini ve yeni kimliğini oluştururken hemen her konuda *Devrim* günlerinin Hasan Kaya Cemal'i ile konuşuyor; Doğan Avcıoğlu'nu düşünüyor ve bütün iç tartışmasını aktardığı kitabı, "en çok satanlar listesi"nin tepesine yerleşiyordu. *Kimse Kızmasın*

Levent Şahverdi Arşivi

Kendimi Yazdım, 1999'da gazete ve dergi haberlerinin, televizyon programlarının en çok konu edindiği kitaplardan biri oldu.

Yön, günümüzde sadece karşı fikirlerin oluşturulduğu, farklılık sınırlarının belirlendiği bir uğrak değil, aynı zamanda siyasal projeler üretilirken başvurulan pozitif bir referans noktasıdır da. Bunun en önemli örneklerinden biri, bu çalışmanın yazım süreci sonlandırılmak üzereyken kuruluş çalışmalarını hızlandıran Mümtaz Soysal ve Sina Akşin önderliğindeki yeni siyasi partidir.[2] Daha parti hazırlıklarına girişilmeden önce kendisiyle yaptığım görüşmede bugünkü fikirleriyle kurucusu olduğu *Yön* dergisi dönemindeki fikirleri arasında esaslı bir değişim olup olmadığına ilişkin sorumu "aynen, aynı şekilde düşünüyorum" diye cevaplayan Profesör Dr. Mümtaz Soysal (Atılgan, 2000g), önderlik ettiği "Türkiye'yi sarsacak bir düzen değişikliği için kitleleri seferber edebilen devrimci sol bir parti"nin bildirisine, tıpkı *Yön* Bildirisinde olduğu gibi, Türkiye'nin "yön duygusunu yitirmiş bir ülke" olduğunu belirterek başlamakta ve ülkeye vermek istedikleri "yön"ü açıklarken *Yön*'dekine çok benzer çözümler önermektedir (*Cumhuriyet*, 2001).

Doğan Avcıoğlu'nun dergilerinde ve ünlü *Türkiye'nin Düzeni* kitabında savunduğu görüşler, bugünün Türk bilim hayatında da bir referans noktası olarak kabul ediliyor. Profesör Korkut Boratav'ın, adı geçen kitabı yalnızca Türkiye toplumunun geçmişiyle ilgili tarihsel bir çalışma olarak değil, geleceğinin ipuçlarını da vermeye çalışan bir referans kitabı olarak tanımlaması ve daha sonrasıyla karşılaştırıldığında bilim adamlarına farklı perspektifler verebilecek "klasik" bir yapıt olduğunu söylemesi (Atılgan, 2000c) bir yana, İlber Ortaylı'nın katıldığı bir televizyon programında Tanzimat Dönemi hakkındaki görüşlerini açıklarken Avcıoğlu'nun tahlillerini karşı referans noktası olarak alması ilgi çekicidir.[3]

2 Bu satırların yazıldığı günlerde kuruluş çalışmalarını hazlandıran parti, Bağımsız Cumhuriyet Partisi adıyla artık siyaset sahnesindedir.

3 Profesör Ortaylı, Tanzimat Dönemine ilişkin bir soru üzerine Avcıoğlu'na karşıt görüşlerini Taha Akyol'un CNN Türk kanalında hazırlayıp sunduğu *Eğrisi Doğrusu* adlı programda, 27 Nisan 2001 tarihinde açıkladı.

Levent Şahverdi Arşivi

*
* *

Önemini Türkiye'nin geçmişi ve geleceği konusundaki referans noktalarından biri olmasıyla kazanan Yön Hareketi'ni hangi sorularla ve nasıl incelemek gerekirdi? Bu önemli soruların cevabı, hazırlık çalışmalarım sırasında şekillendi.

Cevaplanması gerektiğini düşündüğüm ilk soru, Yön-Devrim Hareketi'nin nasıl ve hangi koşullarda doğduğuydu. Bir akımın doğuşu için bir "an" saptaması yapmak mümkün değildir. O, önce bir "eğilim" olarak belirmeye başlamıştır. Yön-Devrim Hareketi'nin bir eğilim olarak ne zaman ve hangi koşullarda belirmeye başladığına cevap ararken aynı zamanda onun nasıl bir eğilimi temsil ettiğini de araştırmak gerekiyordu. Akımın iki kurucusu olan Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal'ın *Yön* dergisini çıkarmaya başladıkları 27 Mayıs döneminden önce neler yaptıklarını ve hangi fikirleri savunduklarını araştırmak, bu sorulara cevap bulmanın bir yolu olabilirdi. Öyle yaptım. Avcıoğlu ve Soysal'ın 1955 yılından itibaren yazdıkları metinleri incelediğimde, nerede ve nasıl bir eğilimi temsil ettiklerini görebilmek mümkün olabiliyordu. Yöncüler, DP'nin baskıcı rejimine karşı 1950'li yılların ortalarında oluşan muhalefet bloğunun içinde küçük bir aydın grubu olarak bir araya gelmişler; kendilerini *Forum*, *Akis*, *Kim* gibi dergilerin ve siyasal olarak da CHP'nin etrafında bir araya gelen aydınların genel muhalefet ekseninden ayıran görüşlerini bağımsız olarak ifade edebilecekleri koşulların oluşmasını beklemeye, *sadece beklemeye* değil, o koşulları yaratmak için mücadele etmeye başlamışlardı.

Bu koşullar, 27 Mayıs döneminde yurt ve dünyadaki gelişmeler tarafından hazırlandığında, Yöncüler, kendi farklılıkları etrafında bir muhalefet cephesi oluşturmak için yola çıktılar. Onları, siyasal alandaki diğer aktörlerden ayıran başlıca özellik, Kemalist ilkeleri Marksizmden yararlanarak yeniden tarif etmeye yönelmeleriydi. Böylece hem Kemalizmin "yarım" kalan yanlarını tamamlayabileceklerini, hem de Kemalist öncüllerden bu şekilde yola çıktıklarında sosyalizme ulaşabileceklerini düşünüyorlardı. En çok da bu

Levent Şahverdi Arşivi

düşünceleriyle tartışma konusu oldular. Kimilerine göre sosyalistlikleri "sahte"ydi, kimilerine göre de Kemalistlikleri. Fakat, Kemalizmin ilkelerini Marksizmden yararlanarak yeniden yorumlamaya girişmenin "sahte" bir yan taşıdığını söylemek için onun farklı algılara, yorumlara kapalı sabit bir fikir olduğunu, değişik idelojiler(l)e uyarlanamayacağını iddia etmek gerekir. Nurhak dağlarında gerilla savaşı verip idam sehpasında "Yaşasın Marksizm Leninizmin yüce ilkeleri" diye haykıran (Kürkçü, 1998) unutulmaz gençlik önderi Deniz Gezmiş'ten, siyasal yelpazenin en sağındaki MHP'ye kadar herkesin kendini Kemalizmin içinden geçerek ifade ettiği bir siyasal alanda, böylesi bir bakış açısının açıklayıcı olamayacağını düşündüm. Mevcut çalışmanın Yön Hareketi'nin oluşumunu konu edinen birinci bölümü, bu düşüncemi tartışmaya imkân veriyordu; bu imkânı bu bölümde değerlendirdim.

Yön-Devrim Hareketi'nin siyasi fikirlerini konu alan ikinci bölümü örgütlerken bu düşünceyle hareket ettim ve akımın devletçilik, milliyetçilik, halkçılık gibi Kemalist ilkeleri Marksizmden yararlanarak nasıl yeniden anlamlandırdığına bakmayı denedim. Bu yönde çalışırken, Yöncüler tarafından yeniden anlamlandırılarak bir toplum projesinin öğeleri haline getirilen kavramların Kemalizmden çok daha öncesine dayandığını gördüm. Devletçilik, milliyetçilik, halkçılık, Batıcılık gibi kavramlar, Kemalizmin İkinci Meşrutiyet döneminden, hatta Yeni Osmanlı aydınlarından transfer ettiği, fakat dönüştürerek kullandığı kavramlar olarak değerlendirilebilirdi. Bu bakımdan, Yöncü siyasal söylemin merkezi kavramları ilişkisel ve tarihsel bir karakter taşıyordu. Söz konusu kavramların ilişkiselliğinin ve tarihselliğinin deşifrasyonunda Yön-Devrim Hareketi'nin hangi kavramları hangi akımlardan transfer ettiğini, bunları ne şekilde dönüştürdüğünü, hangilerinden vazgeçtiğini ve başka hangi yardımcı kavramlara başvurduğunu tetkik etmeye yöneldim. Böylece, Yön-Devrim Hareketi'nin sözü edilen ilkeleri bir kalkınma stratejisi etrafında bir araya getirip yeniden anlamlandırırken ne türden bir dönüşüme uğrattığını gösterebilmek belirli bir oranda mümkün olabildi.

Akımın siyasal fikirleriyle siyasal pratikleri arasındaki ilişkinin

Levent Şahverdi Arşivi

hangi biçimde şekillendiği, üçüncü bölümün temel sorusu oldu. Bu bölümü dört ana eksende oluşturmaya çalıştım. İlk olarak; Yön-Devrim Hareketi'nin iktidar stratejilerini dönemlere ayırarak çözümlemeyi denedim. Akımın kendi siyasal projesini mevcut parlamenter rejim içinde hayata geçirme arayışlarından ihtilâl yoluyla iktidara gelmeye kalkıştığı ana kadar olan dönemi beş ayrı evrede inceledim. Bu evrelerde akımın iktidar stratejileriyle söylemsel dönüşümü arasındaki ilişkiyi de ele almaya çalıştım. İkinci olarak; akımın, varlık gösterdiği dönemin belli başlı siyasal ve toplumsal gelişmeleri karşısındaki tavrını genel hatlarıyla gösterme imkânı buldum. Üçüncü olarak; Yöncülerin kendilerini oluştururken, bu siyasal gelişmeler karşısında öteki siyasal güçlerle arasına çektiği sınırı ve farklılıkları tartıştım.

Bu bölümü çalışırken Yöncülerin siyasal pratikleriyle aydın nitelikleri arasında bir bağ kurabilmenin mümkün olabileceği sonucuna ulaştım. Bu sonucu Antonio Gramsci'nin kavramlarıyla ifade etmeyi denedim. Bu konuyu *en genel hatlarıyla* açmak gerekiyor.

Marksizme katkısı, yapı ve üst yapı arasındaki organik bağa aydın çözümlemesi aracılığıyla toplumsal bir anlatım getirmesinden kaynaklanan (Portelli, 1982: 152) ve aydın çözümlemesi bakımından Marksist kuram içinde "emsalsiz" bir yere sahip olan (Anderson, 1988: 74) Gramsci, *Hapishane Defterleri*'nin tamamını, aydınların toplumsal hayattaki rollerini araştırmak üzere tasarlamış; savaş yıllarında yaşanan kriz, faşizm analizi, İtalyan tarihinin soruşturulması, Amerikan toplumunun araştırılması, siyaset kuramı üzerine düşünceler ve Marksizmin yeniden formüle edilmesi gibi eserinin bütün temel temalarını "aydınlar" kavramı ekseninde bir araya getirmişti (Vacca, 19821: 38-39).

Gramsci'nin genellikle gizemli bir anlam yüklenen aydın kavramında radikal bir değişikliğe gittiği söylenebilir. Aydın sözcüğünün içinde barındırdığı gizemli anlamın felsefi kökleri, Plato'ya kadar uzanır ve Hegel ile en üst noktasına varır. Anne Showstack Sassoon'un belirttiği üzere (1987: 135), Plato-Hegel geleneğinin idealist bakış açısı, aydınları üretim ilişkileri dünyasının dışında ve üstünde bir konuma yerleştirmişti. Buna göre; aydınların işlev-

Levent Şahverdi Arşivi

sel alanı kültürel-düşünsel alanla sınırlandırılmış, dolayısıyla, üretim alanı aydınların işlevi bakımından bir inceleme nesnesi olarak görülmemişti. "Fildişi kule" metaforunu çağrıştıran bu soyutlama, aydınları "soya dayalı olmayan aristokratik bir elit" olarak kavramıştı (Yetiş, 2001: 11). Gramsci'nin düşüncesinde ise aydınlar, bu kavramın genellikle ima ettiğinin aksine "üretim, kültür ve politik yönetim alanlarında geniş anlamda örgütleyici bir işlev yerine getiren bir toplumsal tabaka" şeklinde tanımlanmıştır (1986: 97).

Gramsci'nin aydın kavramını ele alış tarzındaki bir başka ayırt edici yan, genişletilmiş haliyle kullandığı bu kavramı aydınların temel sınıflarla ilişkilerine göre ayrıştırmasıdır. Bu ayrıştırma temel bir ölçüte göre şekillenir: "sınıf". "Sınıf" ölçütü, aydınları, temel toplumsal sınıflarla ilişkisine göre ikiye ayırır: "geleneksel aydınlar" ve "organik aydınlar".

Gramsci açısından aydınlar, temel toplumsal sınıflar karşısında bağımsız bir konuma sahip değillerdir: "Bağımsız bir aydınlar sınıfı bulunmamaktadır" (Gramsci, 1986: 60). Bu, aydınların, temel toplumsal sınıflar olmaksızın var olamayacağı anlamına gelir. Öyleyse aydınlar, ya temel toplumsal sınıflardan biriyle oluşur ya da bu sınıflardan birine bağlanır. Gramsci'nin sözleriyle: "... her toplumsal grup kendi aydınlar tabakasına sahiptir ya da onu oluşturmaya yönelir" (1986: 60). Aydınlar ile bağlı oldukları sınıf arasındaki ilişki organik bir nitelik taşır. Örneğin kapitalist girişimcinin kendisiyle birlikte yarattığı ekonomi politik uzmanı, sanayi teknisyeni, yeni hukuk ya da kültür örgütleyicisi arasındaki ilişki organiktir. Bunun gibi, toprak aristokrasisi ile feodal çağın felsefesi ve bilimi olan dinsel ideolojiyle okul, eğitim, adalet gibi bir dizi önemli etkinliği tekeli altında bulunduran rahipler arasındaki ilişki de organikti. Öyleyse, Gramsci'nin "organik aydın"-"geleneksel aydın" ayırımı, aydınlarla temel toplumsal sınıflar arasında kurulan ilişkinin niteliğine göre değildir. Aydınlar ve sınıflar arasındaki ilişki daima organiktir. Fakat bir toplumsal yapının hâkim sınıfıyla organik olarak ilişkili aydınlarla, önceki yapının hâkim sınıflarıyla organik olarak ilişkili aydınlar farklı statülere sahiptir. Gramsci bunlardan birincisini "organik aydınlar", ikincisini ise "geleneksel aydınlar"

Levent Şahverdi Arşivi

olarak adlandırır (1986: 5-7). Örneğin kapitalizm koşullarında burjuva sınıfına bağlı ekonomi politik uzmanı ya da sanayi teknisyeni "organik aydın" iken, rahip "geleneksel aydın"dır. Kapitalizm koşullarında burjuvaziyle kurduğu ilişki bakımından "organik aydın" olan ekonomi politik uzmanı, işçi sınıfı ve sosyalizm açısından "geleneksel aydın" olacaktır. Eski toplum düzeninin kalıntıları olan aydınlar, Gramsci'nin geleneksel aydınları yerleştirdiği birinci kategoridir. Kendilerinin her türlü sınıfsal oluşumun dışında ve üstünde gören ve böyle oluşturan aydınlar ise, geleneksel aydınların yerleştirildiği ikinci kategoridir. Gramsci'nin çözümlemesine göre, bu kategorideki geleneksel aydınlar, aralarındaki tarihsel süreklilikten ötürü hissettikleri 'grup ruhu'ndan (*esprit de corps*) ve özel niteliklerinden yola çıkarak kendilerini egemen sınıftan özerk ya da bağımsız bir grup olarak ortaya koyarlar (1986: 7).

Gramsci'nin bu perspektifi, mevcut çalışma açısından düşünüldüğünde Yöncülerin neden "geleneksel" aydın olarak adlandırıldığı anlaşılabilir. Bu konuda şunlar söylenebilir:

İlk olarak, Yöncüler, kendilerini temel toplumsal sınıfların dışında ve üstünde görmeleriyle geleneksel bir nitelik taşırlar. Yön Hareketi'nin çekirdek kadrosu, 1960'ların yükselen sınıfı olan burjuvazi tarafından soğurulamamış, buna meyil de etmemiştir. Dolayısıyla mevcut toplumsal yapının hâkim sınıflarıyla organik bir ilişkileri yoktur. Ama beri yandan Yöncüler, işçi sınıfı ile de organik bir ilişki kurmayı reddetmişlerdir. Onların işçi sınıfıyla ilişkileri hiçbir zaman dönemin Türk-İş yöneticileriyle kurdukları ilişkilerin ötesine gitmemiştir. Bu bakımdan işçi sınıfının içinde örgütlenen ve düşünen aydınlar olmamak anlamında geleneksel bir karakter taşırlar.

Bununla birlikte siyasal pratikleri, fikirleri ve seslendiği kitleler bakımından *Yön* aydınlarının, özgün bir konuma sahip oldukları da düşünülebilir. Özgünlükleri, emekçi sınıflarla organik ilişkiler kurmaya kapalı olmamalarına karşın, öncelikle bu türden bir ilişkinin zemininin hazırlanması gerektiğine ilişkin inançlarından gelir. Yöncülerin bu inancı, Türkiye'nin yapısal özelliklerine ilişkin analizlerinden kaynaklanır. Onlara göre, Türkiye'de gelişmiş

Levent Şahverdi Arşivi

ve bilinçli bir işçi sınıfı yoktu; yoksul köylülük için de aynı şey söylenebilirdi. Ek olarak, ülkenin her biri ötekiyle ilişkili olan iktisadî, sınıfsal, kültürel, ideolojik koşulları nedeniyle halk, kendinden yana olan aydınları değil, gerici sınıfları desteklemekteydi. Yöncüler, bu çözümlemelerinden kaynaklı olarak "ilerici aydın-halk ayniyeti"nin sağlanabilmesi için asker ve sivil aydınların yukarıdan aşağıya dönüştürücü rollerini son kez oynamaları gerektiğine inanıyorlardı. Bu durumda, sosyalizmi kuracak emekçi sınıflarla onların içinden düşünen aydınlar arasında organik ilişkiler kurulması mümkün olabilecekti. Aydın kimlikleriyle "şimdi" oynadıkları rol ile gelecekte üstlenmek istedikleri "görev" arasındaki açı ve bu açıyı yaratan fikirleri ve siyasal pratikleriyle Yöncülerin, geleneksel aydın konumundan organik aydın konumuna atlama yapmak istedikleri, fakat bu fırsatı hiçbir zaman bulamadıkları belirtilebilir.

Yön aydınları, Türk-Osmanlı tarihinde bakımından düşünüldüğünde, toplumu dönüştürmenin ancak yukarıdan aşağıya mümkün olabileceğini, karmaşık devlet örgütlenmesine karşı, onun dışında olunamayacağını düşünen ve öylece hareket eden Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, İttihatçılar, Kemalistler ve Kadrocuların *esprit de corps*'unu paylaşmaları anlamında da "geleneksel"dirler. Doğan Avcıoğlu, Hikmet Özdemir ile yaptığı söyleşide bu geleneğin mirasçısı olduklarını kendisi de belirtmiştir (Özdemir, 1995: 337).

İlk üç bölümde Yön Hareketi'nin doğuşunu, siyasi fikirlerini ve iktidar stratejilerini analiz etmeye çalıştıktan sonra, dördüncü bölümde fikirlerini hangi araçlarla aktardığını ve siyasal pratikleri için hangi örgütleri kullandığını inceledim. Sırasıyla *Yön* dergisi, Çalışanlar Partisi, Sosyalist Kültür Derneği, Yön Yayınları ve *Devrim* dergisi hakkında genel bilgi ve değerlendirmeler bu son bölümün içeriğini oluşturdu.

*
* *

Gelinen noktada, bu plan ve perspektife göre gerçekleştirilen mevcut çalışmanın, konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışma-

Levent Şahverdi Arşivi

lardan hangi bakımlardan farklılaştığına değinmek gerekiyor. Yön-Devrim Hareketi ile ilgili daha önce yapılmış çalışmaların iki kategoride toplanması olanaklıdır. Birinci kategorideki çalışmalar, doğrudan doğruya Yön-Devrim Hareketi ile ilgili olmayıp, Türkiye sosyalist hareketi tarihi üzerine yapılmış çalışmalardır. Bu türden çalışmalarda Yön Hareketi ancak bir bölüm olarak ele alınmaktadır. Bu türden çalışmalara bazı örnekler vermek yararlı olabilir: İlhan Akdere ve Zeynep Karadeniz'in Osmanlı İmparatorluğu'ndan başlayarak 1970'lere kadar uzanan dönemde Türkiye sol hareketlerinin ideolojik bir eleştirisini yaptıkları *Türkiye Solunun Eleştirel Tarihi-1* başlıklı çalışmalarında, Yön-Devrim Hareketi Marksist bir açıdan ve eleştirel bir biçimde değerlendirilir (1994: 199-243). Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın *27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi* adlı kitabı, Yön Hareketi'ni, işçi sınıfı mücadelesine ilişkin yaklaşımları ve Marksist kuramla ilişkileri bakımından sorgular (1970: 7-257). Bulgar gazeteci ve araştırmacı Dimitir Şişmanov'un, Yön Hareketi'ne de bir bölüm ayırdığı *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi* adlı kitabı, Türkiye emekçi sınıflarının mücadelelerini ve sol hareketin gelişimini konu alan bir tarih çalışmasıdır. Çalışmada, *Yön*'ün Marksizm-Leninizm açısından bir değerlendirmesi yapılmıştır (1990: 219-230). Ergun Aydınoğlu'nun *Türk Solu* adlı kitabı, Yön Hareketi ile ilgili yapılmış bir başka sosyalist eleştiridir (1992: 38-46; 52-85). Igor P. Lipovsky, *The Socialist Movement in Turkey 1960-1980* [Türkiye'de Sosyalist Hareket 1960-1980] adlı çalışmasının *Yön* ve Sosyalist Kültür Derneği'ne ayırdığı bölümünde, Yön Hareketi hakkında genel bilgiler verir ve akımın temel tezlerini aktarır (1992: 85-108). Türkiye'de karşıt siyasal akımları incelerken, Yön Hareketi'ni de ele alan bir başka çalışma, Profesör Landau'nun *Türkiye'de Aşırı Akımlar* adlı kitabıdır (1978: 72-116).

Doğrudan Yön-Devrim Hareketi üzerine yapılan çalışmaların başında ise, Hikmet Özdemir'in doktora tezi gelir. Özdemir, *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi* (1986) adlı öncü çalışmasını *Yön* dergisi üzerinden oluşturmuş ve Sosyalist Kültür Derneği hakkında kısmi bilgiler vermiştir. Dergiyle ilgili bir içerik çö-

Levent Şahverdi Arşivi

zümlemesini de kapsayan çalışma, *Yön* dergisi yazarlarının çeşitli konulardaki görüşlerinin belirli bir plana göre ortaya konulmasına ve yazarın bunlarla ilgili kişisel değerlendirmelerine dayanmaktadır. Mevcut çalışmayı Hikmet Özdemir'in çalışmasından ayıran birkaç yan bulunuyor.[4] Akımı, bir aydın hareketi olarak ele almaya çalışan mevcut araştırmanın birinci ayırım noktası, kendisini *Yön* dergisi ve Sosyalist Kültür Derneği ile sınırlamaması, Çalışanlar Partisi, Yön Yayınları, *Devrim* dergisi ve Yöncülerin içinde yer aldıkları ihtilalci örgütlenmeleri de içine dahil etmesidir. Böyle bir çerçeve oluşturulmasının başlıca nedeni, "Yön Hareketi" denildiği zaman belirli bir fikir sistemine sahip olup, bu fikirleri bir dergi aracılığıyla aktaran entelektüel bir guruptan daha fazlasının anlaşılması gerektiğine ilişkin kanıdır. Yön-Devrim Hareketi, dergileri, derneği, yayınevi ve içinde yer aldığı örgütleriyle iktidar hedefli "tüzüksüz bir parti"[5] olarak düşünülmesi mümkün olan bir siyasal akımdır. Araştırma sırasında seçilen ve esinlenilen yöntemlerden kaynaklı olarak akımın, siyasi fikirleri ve pratiklerinin incelenmesinde tarihsel ve ilişkisel bir bakış açısıyla hareket edilmesi, mevcut çalışmanın ikinci ayırım noktası olarak değerlendirilebilir. Üçüncü ayırım noktasının ise, Yön Hareketi'nden kalan metinsel materyalin kullanımındaki seçiciliğe ilişkin olduğu söylenebilir. Bu çalışma, Özdemir gibi *Yön* yazarı olmayı "yetkili otorite" olma kıstası olarak değerlendirmedi ve bir iki gerekli istisna dışında başta Doğan Avcıoğlu olmak üzere Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk ve İlhami Soysal gibi *Yön* ve *Devrim* dergilerinin kurucuları tarafından kaleme alınan metinleri esas aldı. Böyle bir yol izlenilmesinin nedeni, *Yön* kurucularının kendi yazıları ve başyazı olarak yayımlamayı

4 Bu çalışmayla Yön Hareketi üzerine yapılan diğer çalışmalar arasındaki farklar işaretlenirken güdülen amaç, bir üstünlük ya da sınırlılık karşılaştırması yapmak değil, daha önce incelenmiş bir konu olmasına rağmen neden yeni bir çalışma yapıldığının gerekçelerini ana hatlarıyla açıklama ihtiyacının hissedilmesidir. Bu çalışmanın, Yön Hareketi'ni *Yön* dergisi dışındaki diğer organları ve siyasi pratikleriyle birlikte ele alacak şekilde plânlanmasında Özdemir'in çalışmasının sonuç bölümünde yapılan tavsiyenin etkili olduğunu da burada belirtmeliyim (1986: 290).

5 Deyim, Yahya Kanbolat'a aittir (1979: 38).

Levent Şahverdi Arşivi

uygun gördükleri dışında kalanların *Yön*'ü bağlamayacağını açıklamış olmalarıdır (*Yön*, 1964d).

Doğrudan *Yön* ile ilgili bir başka çalışma, Nuran Aytemur'un *The Turkish Left and Nationalism: The Case of Yön* [*Türk Solu ve Milliyetçilik:* Yön *Örneği*] (2000) başlıklı yüksek lisans tezidir. Türkiye sol hareketinin milliyetçilikle ilişkisini *Yön* örneği üzerinden inceleyen bu çalışma, milliyetçiliğin solla uzlaştırılmasının tehlikelerine dikkat çeken eleştirel bir çözümlemedir. Mevcut çalışmanın yukarıda anlatılmaya çalışılan kapsam, sınırlılık ve yaklaşım biçimi, onu Aytemur'un çalışmasından da ayırmaktadır.

*
* *

Son olarak, "veri toplama tekniği" konusunda da bazı açıklamalar yapmak yararlı olacaktır. 222 sayılık *Yön* ve 79 sayılık *Devrim* koleksiyonlarının incelenmesi, işin bu kısmının esasını oluşturdu. Çalışanlar Partisi girişiminin nasıl şekillendiği, Sosyalist Kültür Derneği'nin dönemin sol hareketi içinde hangi tartışmalara yol açtığı gibi soruları cevaplayabilmek için sınırlı da olsa bir gazete ve dergi taraması yapmanın yararlı olabileceğini düşünerek bu yönde de bir çaba gösterdim. Bu bağlamda, araştırmak istediğim sorulara cevap bulabileceğimi düşündüğüm *Vatan* gazetesi ile Türkiye İşçi Partisi'nin ilk yayın organı olan *Sosyal Adalet* dergisinin bir taramasını gerçekleştirdim. Yön Hareketi'nin bir eğilim olarak doğuşunu kavrayabilmek için Doğan Avcıoğlu'nun *Forum*, *Kim* gibi dergilerdeki yazılarına, CHP Araştırma Merkezi bünyesinde hazırladığı yayınlarına ve Mümtaz Soysal'ın akımın oluşum döneminde hazırladığı doktora tezine bakma gereği duydum. Bununla birlikte, başta zaman olmak üzere kimi olanaksızlıklar nedeniyle Yön Hareketi'nin önde gelen bu iki isminin 1961 öncesindeki bütün metinlerini inceleyemedim.

Bunlara ek olarak, hem üzerinde yoğunlaştığım dönemi daha iyi anlayabilmek hem de çalışma konuma ruhen daha yakın olabilmek amacıyla bir dizi sözlü ve yazılı mülakat yaptım. Sırasıy-

Levent Şahverdi Arşivi

la, *Devrim* gazetesinin iki yazı işleri müdüründen birisi olan Uluç Gürkan, dönemin gençlik önderlerinden Aydın Çubukçu, Doğan Avcıoğlu'nun ilk eşi Sevil Yurdakul, *Devrim* gazetesindeki yardımcılarından Doğan Yurdakul, *Yön* ve Sosyalist Kültür Derneği kurucusu Mümtaz Soysal, Sosyalist Kültür Derneği Diyarbakır Şubesi kurucusu Tarık Ziya Ekinci, yine dönemin gençlik önderlerinden Ertuğrul Kürkçü, 1956'dan itibaren *Yön* kurucularıyla yakın ilişki içinde ve bir süre *Yön*'ün başyazarlarından birisi olmasının yanı sıra TİP'in merkez yöneticilerinden Sadun Aren, *Yön* Bildirisinin imzacısı olmasının ötesinde Türkiye iktisat tarihi konusundaki birikiminden yararlanabileceğime inandığım Profesör Dr. Korkut Boratav, Sosyalist Kültür Derneği Başkanı Osman Nuri Torun ve *Yön*, *Devrim* dergilerinin kurucusu İlhan Selçuk'la sözlü, Yön-Devrim Hareketi'ne "karşı cephe"den bakışın nasıl olduğunu en iyi yansıtabilecek isimlerden birisi olarak düşündüğüm gazeteci Taha Akyol'la da yazılı mülakat gerçekleştirdim.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞUŞU

Küçük bir aydın grubundan oluşan Yön-Devrim Hareketi, demokrasi ve kalkınma vaadiyle iktidara gelen DP'nin baskı rejimine yönelmesiyle 1950'li yıllarda CHP etrafında oluşan muhalefetin içinde bir eğilim olarak doğdu. 27 Mayıs'la gelen görece özgürlük ortamında ise bağımsız bir akım olarak ortaya çıktı. Türkiye'yi "çağdaş uygarlık" hedefine ulaştırabileceğini varsaydığı Kemalizmin eksiklerini tamamlamayı hedefliyordu. Temel tezlerini, "eksiği tamamlamak" için Kemalist ilkeleri Marksizmden yararlanarak bir kalkınma stratejisi etrafında yeniden anlamlandırarak oluşturdu.

Çerçevesini yukarıda öne sürülen tezlerin çizdiği bu bölümde, Yön Hareketi'nin bir eğilim olarak doğuşunu, bağımsız bir akım olarak ortaya çıkışını ve Kemalist ilkeleri Marksizmden yararlanarak bir kalkınma stratejisi etrafında yeniden anlamlandırışını olanaklı kılan koşullar ele alınıyor.

Bölümün birinci aşamasında, 1950'li yıllarda DP yönetimine karşı verilen mücadeleler sırasında oluşan muhalefet bloğu içinde yer alan aydınlar arasındaki iki farklı eğilim üzerinde yoğunlaşılıyor. Bu aşamada, ağırlıklı eğilimin *Forum*, *Akis* ve *Kim* dergileri tarafından temsil edildiği, daha sonra *Yön* ve *Devrim* dergilerini çıkaracak olan aydınların ise bu dergiler etrafında örgütlenen aydın muhalefeti içinde farklı bir eğilim olarak oluşmaya başladığı gösteriliyor. Burada, başta Doğan Avcıoğlu olmak üzere Yön Hareketi'nin kurucularının yaşam öykülerine de birer iç metin olarak kısaca yer veriliyor.

Levent Şahverdi Arşivi

27 Mayıs döneminin Yön Hareketi'nin ayrı bir aydın hareketi olarak ortaya çıkmasını olanaklı kılan özellikleri üzerine yürütülen tartışma, bölümün ikinci aşamasını oluşturuyor. Bu bağlamda, yurt ve dünyadaki hangi gelişmelerin Yön-Devrim Hareketi'nin oluşum koşullarını yarattığına cevap aranıyor.

Son olarak ise, akımın kendini oluşturma sürecinde Kemalizm ile sosyalizm arasında bir eklemlenme ilişkisi kurarken hangi noktalardan yola çıktığı tartışılıyor. Ek olarak Yön Hareketi hakkında yapılan "aslında sosyalizm değildi" ya da "Kemalizmi savunuyormuş gibi görünse de gerçekte bal gibi Marksist Leninistti" şeklindeki çözümlemelere ilişkin eleştirel bir değerlendirme yapılıyor.

DP Yönetimine Karşı Muhalefet: Yön-Devrim Hareketinin Bir Eğilim Olarak Belirişi

Yön Hareketi'nin bir eğilim olarak ortaya çıkışı, DP dönemine denk düşer. Bu yüzden, DP'nin yükseliş ve çöküşünü çözümlemeyi hedeflememekle birlikte, konuyla ilgili olduğu oranda bu dönemin siyasi ve ideolojik özelliklerine kısaca değinerek başlamak yerinde olur.

Büyük toprak sahiplerinin ve tarım burjuvazisinin ticaret burjuvazisiyle birlikte Kemalist önderlikten kopuşunun siyasal bir ifadesi olarak DP, demokrasi ve kalkınma vaatleriyle işbaşına geldi. Bu vaatleri yerine getirebilmenin sadakatle bağlı olduğunu söylediği Kemalizmin ilkelerinin yeni bir yorumuyla mümkün olabileceğini öne süren DP, İkinci Dünya Savaşı dönemindeki aşırı yoksulluk ve buna eşlik eden baskıdan ötürü CHP iktidarından uzaklaşan geniş köylü kitlelerini ve kentlerdeki işçilerin önemlice bir bölümünü de arkasına alabilmişti. DP'nin iktidara geliş döneminde kalkınma ve demokrasi temaları etrafında birleştirdiği kesimler, bir kısım subaylar ve bazı sosyalist aydınları da kapsıyordu. İlk iktidar yıllarında attığı kimi demokratik adımlar ve iktisadi alanda yarattığı kayda değer gelişmeyle "popülist" bir halkçılık anlayışını birleştiren DP, bundan sonraki mutlak zaferinden emin görünüyordu. Fakat sonuç hiç de öyle olmadı. DP, on yıllık iktidarının sonuna

Levent Şahverdi Arşivi

geldiğinde bir baskı rejimi kurmaya yönelmiş, ülke ekonomisini iflas noktasına sürüklemişti.

Geniş bir köylü tabanına dayanarak tarım burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinin çıkarlarına göre hareket eden ve o arada sanayiye karşı tarım ve ticarete öncelik veren çizgisiyle DP, 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren yükselmeye başlayan sanayi burjuvazisini karşısına almıştı (Savran, 1987: 137-138). Artan iktisadi sıkıntıların ve bunun getirdiği sosyal huzursuzluğun bir neticesi olan muhalefete karşı giderek sertleşen baskıcı bir tutum eşlik etmeye başladığında, ilk yıllarında DP'ye destek veren geniş koalisyonun parçalanmasının ve sanayi burjuvazisinin de içinde yer aldığı yeni bir muhalefet bloğu kurulmasının bütün koşulları oluşmuş gibiydi.

DP'nin iktidara gelişini "sevinç ve umutla" karşılayan 1950'nin genç subayları (Aydemir, 2000: 268) öfkeliydi; General Fahri Belen'in söylediğine göre (aktaran Özdemir, 1989: 42) artık "maişet derdiyle, gece şoförlük ve buna benzer işler" yapmaya başlamışlar, muhalif tutumlarını hissettirmeye başladıklarında ise Başbakan Menderes'ten "kravatlı şövalyeler" cevabını almışlardı (Erkanlı, 1972: 8). Tek parti döneminde daima ayrıcalıklı bir konuma sahip olan memurlar tedirgindi; büyük bir gelir kaybına uğradıkları gibi çıkarılan kanunlarla her an konumlarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya gelmişlerdi (Eroğul, 1998: 162-164; Şaylan, 1983: 298-308). Aydınlar, gazeteciler, üniversite hocaları iktidarın karşısındaki yerlerini almaya başlamışlardı; Başbakan kendisini eleştiren öğretim üyelerine "kara cübbeliler" diyor (Aydemir, 2000: 183), ülkedeki sorunların yaratıcısı ve tahrik edicisi olarak gösterilen gazeteciler aleyhine sayısız basın davası açılıyordu (Alemdar, 1996: 131). Sanayi burjuvazisi dışındaki kimi sermaye kesimleri de arayış içindeydi; ekonomi plansız programsız ve günü gününe yönetiliyordu (Boratav, 1989: 87). İşçiler ve yoksul köylüler bezgindi; enflasyondaki sürekli artış, gelir dağılımının, emekleriyle yaşayanlar aleyhine sürekli olarak bozulmasına yol açmıştı (Boratav, 1980: 178, 197).

Politika oyunu ironik bir hal almış, 1950 öncesinin rolleri tümüyle değişmiş gibiydi. O günlerin demokrasi ve kalkınma bay-

Levent Şahverdi Arşivi

raktarı DP, iflasa sürüklenen bir ekonomiyle birlikte tek parti felsefesinin bütün baskıcı özelliklerinin daha şiddetli bir uygulayıcısı olmuştu (Eroğul, 1990: 131).

Demokratlar, parlamentodaki çoğunluklarının her şeye muktedir olduğuna gereğinden fazla inanıyorlardı. "Parlamento," diyordu Başbakan Menderes, "kadını erkek, erkeği kadın yapmaktan başka her şeye muktedirdir" (aktaran Sarol, 1983: 382). Cumhurbaşkanı Bayar'a göre ise hükümeti eleştirenler, "milli irade"ye karşı duranlar, kalkınmayı istemeyenlerdi. Bayar, Çankaya'dan, muhalefet eden herkesi tehdit ediyordu: "Kalkınmaya mani olmak isteyenler millî irade karşısında karınca gibi ezileceklerdir" (aktaran Aydemir, 2000b: 279). Din ve milliyetçilik, parlamentodaki çoğunluğu ifade eden "milli irade" karşısında geniş bir muhalefet cephesi oluşmaya başlayan Bayar-Menderes yönetiminin bu dönemdeki başlıca silahlarıydı. Çöken rejim ve iktisadî hayat, "İslamın dirilişi" ve "milli iradenin şahlanışı" olarak gösteriliyordu (Ahmad, 1996b: 371; Toprak, 1990: 248).

Demokrasi ve refah vaatlerinin sözcülüğünü ve "Kemalist devrimlerin bekçiliğini" üstlenen tek parti döneminin CHP'si ise, toplumsal ve iktisadi konumları yerinden edilen, mevcut yönetim tarafından karşı kutba itilen askerler, memurlar, aydınlar, sanayiciler, yoksullar ve diğerlerinin etrafında birleşmeye başladığı parti durumuna gelmişti. Kalkınma, demokrasi ve Kemalizm, şimdi, DP'ye karşı muhalefetin çerçevesini çizen başlıca temalardı.

Yön Devrim Hareketi, bir eğilim olarak, çerçevesi bu üç kavram tarafından çizilen DP'ye karşı muhalefet hareketinin içinden doğdu. Bu doğuş süreci, akımın iki mimarı, iki genç akademisyen olan Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal'ın 1957 yılının sonlarında tanışmasıyla başladı.

Doğan Avcıoğlu[6], 1926'da, Bursa'da toprak ağası bir annenin ve

6 Burada Doğan Avcıoğlu'nun *Yön*'den evvelki yaşam öyküsüyle ilgili olarak anlattıklarım dört temel kaynağa dayanıyor: Birincisi ilk eşi Sevil Yurdakul ile yaptığım görüşme (Atılgan 2000i); ikincisi Avcıoğlu'nu yakından tanıma fırsatı bulan Hikmet Özdemir'in hakkında yazdığı biyografinin bir bölümü (2000: 11-17); üçüncüsü Paris yıllarından dostu Tarık Ziya Ekinci ile yaptığım görüşme (Atılgan, 2000f); dördüncüsü yine Paris'te tanıştığı Metin Toker'in onun ardından yazdığı anma yazısı (2000: 298-301).

Levent Şahverdi Arşivi

öğretmen bir babanın çocuğu olarak dünyaya geldi. Üniversiteye kadar olan eğitimini tamamladığı Bursa'da kendi geleceğine ilişkin tasarımında bir dönüşüm süreci geçirdi. Önceleri, bir üniversite bitirip Anadolu'da bir köye gitmeyi, orada köylüleri aydınlatıp kalkınmalarına yardım etmeyi düşünüyordu. Bu halkçı düşünce, başta bir Cumhuriyet öğretmeni olan babası olmak üzere ilişkide olduğu diğer insanlar tarafından ona aktarılmış olabilir. Sonraları ise, kendine biçtiği toplumsal rol küçük bir köyün sınırlarını aşmaya başladı. Ülkenin kaderinde söz sahibi olmak gibi bir ideale doğru yol alıyordu. Kendisi, bu dönüşüm sürecini şöyle anlatır:

> Halkçılık fikri... bize Meşrutiyet'ten önce Rusya'dan ve Bulgaristan'dan gelmiştir. Gerçekten, Bulgaristan'da idealist bir aydının üniversiteyi bitirdikten sonra köye gidip, köyü uyandırıp kalkındırması fikri çok yaygındı. İlkokul sıralarında bize Bulgar aydınlarının köyleri nasıl kalkındırdığı uzun uzun anlatılırdı. Bu hikâyelerin etkisiyle ben çocukken üniversiteyi bitirince köye gidip, kendimi köye vakfetme hayaliyle yaşardım. Yaş ilerleyince daha faydalı işler yapabileceğim düşüncesiyle, bu çocukluk hayalimden vazgeçtim (*Yön*, 1965l).

Kendi geleceğine ilişkin düşüncelerinde bu ikilemi yaşarken, liseyi bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kayıt yaptırdı. Fakat yurt dışında eğitim görme kararıyla bu fakülteden ayrılarak tekrar ailesinin yanına döndü. Ailesi önce bu isteğine pek sıcak bakmadı. Bu durumda, belki de hayatının ilk önemli "rest"ini çekerek ailesine "ya beni Fransa'ya gönderirsiniz ya da okumam" dedi ve günlerini Zeki Müren'in şarkı söylediği Bursa gazinolarında eğlenerek, kahvehanelerde poker oynayarak geçirdi. Kararında "ciddi" olduğunu anne ve babasına göstermek ister gibiydi. Başarılı oldu ve İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminin ardından ailesi tarafından Paris'e gönderildi. Siyasal Bilimler Enstitüsü'nün ekonomi bölümüne kayıt yaptırdı. Ekonomi öğrenmeye başladığı sıralarda iktisadi kalkınma neredeyse bütün dünyanın gündemiydi. Kalkınmış bir ülkede iktisat ve siyaset konusunda öğrendiklerini ülkesi açısından değerlendiriyordu. Çeşitli ülkelerde denenen kalkınma modellerini inceliyor; bu incelemelerinden çıkardığı sonuçları gelecek için not ediyordu.

Paris, o yıllarda birçok azgelişmiş ülke aydınının yüksek tahsil için gidip sosyalist fikirlerle tanıştığı bir kentti. Buraya geldiklerinde kendi ülkelerinde âdeta "vebalı bir sözcük" olan Marksizm hakkında neredeyse hiçbir şey bilmeyen Türk ve Kürt gençleri de, bir yandan Fransız Komünist Partisi'nin genişleyen etkisi, bir yandan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin artan itibarıyla sosyalizmle pozitif bir ilişki kurmaya başlamışlardı. Abidin Dino gibi ünlü Türk sosyalistleriyle böylesi bir iklimde tanışan Doğan Avcıoğlu'nun Paris yıllarında etkisi altında kaldığı iki isim vardı. Bunlardan birincisi, önce Radikal Sosyalist Parti sonra da Birleşik Sosyalist Parti'nin önderlerinden olan ve 1954'te Fransız hükümetinin başkanıyken mekanizmaları hızlı çalışan bir hükümet yapısı oluşturmayı deneyen Pierre Mendès-France, diğeri Batı demokrasilerinin azgelişmiş ülkelerde işleyemeyeceğine ilişkin tezleriyle ünlenen siyaset bilimci Maurice Duverger idi. Doğan Avcıoğlu'nun siyasal fikirleri şekillenmeye başladığı sırada, kurtuluş savaşlarını zaferle sonuçlandıran birçok "üçüncü dünya" ülkesi sosyalizan bir yönelime girmişti. Bağımsızlık savaşını bu ülkelerden çok daha önce kazanmış olan kendi ülkesinin daha gerilere düşerek yeniden bağımlı hale gelmiş olması "millî gurur"unu rahatsız ediyordu. "Millî gurur"una dokunan bir başka durum, gelişmiş ülke insanlarının kendi ülkesini ve insanlarını küçümseyen bakışlarıydı. Çok iyi öğrendiği Fransızcasına iyi bir İngilizce de ekleyebilmek amacıyla Paris Siyasal Bilimler Enstitüsü'nden mezuniyetinin ardından İngiltere'ye gitti ve bir süre orada kaldı. Batıdan yurda dönüş hazırlıkları içindeyken, iki soru üzerinde dönüşüyordu: "Bizi hor gören bu pezevenklerin seviyesine nasıl geliriz ve Türkiye'yi nasıl değiştiririz?" (aktaran Özdemir, 1995: 337). Bu sorulara verdiği cevaplar tam bir netlik kazanmış olmasa bile takip edilmesi gereken "yön"ü az çok sezmişe benziyordu. Türkiye'nin birgün değiştirilebileceğine, kalkınmış bir ülke haline getirilebileceğine kesin olarak inanmıştı. Ülkesine dönmek üzere "Merak etmeyin, Türkiye'de sosyalizmi kuracağız" diyerek Abidin Dino ile vedalaştığında tarih 1955'ti. Tank teğmeni olarak askerliğini yaptıktan sonra, kısa bir süre Merkez Bankası'nda raportör olarak çalıştı. Peşinden, Türkiye

Levent Şahverdi Arşivi

ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'ne araştırma asistanı olarak girdi. Burada tanışıp yakınlık kurduğu ilk isim, uzunca bir süre kader birliği yapacağı Mümtaz Soysal'dı.

Mümtaz Soysal, Doğan Avcıoğlu ile tanıştığında, bir yandan Siyasal Bilgiler Fakültesi İdarî ve Sosyal İlimler Şubesi'nde doktora tezini hazırlıyor, bir yandan da Avcıoğlu ile aynı enstitüde araştırma asistanı olarak çalışıyordu. Doktora tezinde cevabını aradığı soru, Avcıoğlu'nunki ile aynıydı: Türkiye nasıl kalkınabilir?

Soysal, *Demokratik İktisadî Plânlama İçin Siyasî Mekanizma* başlıklı doktora tezini (1958) daha sonra kendisiyle birlikte *Yön*'ün başyazarları olacak olan, 1951'de Türkiye Komünist Partisi (TKP) davasından yargılanmış Profesör Sadun Aren ve Doğan Avcıoğlu ile tartışarak, onlardan yardım alarak hazırladı. Adındaki kavramlar tezinin içeriğinin ipuçlarını veriyordu: "demokrasi", "iktisadî planlama", "siyasi mekanizma". Çalışmanın amacı, yazarının kendi ifadeleriyle "iktisadî plânlama konusunda düşünenleri, girişecekleri işin başarısı bakımından, biraz da kurumlar ve siyasî mekanizmalar üzerinde durmaya sevk etmek" idi (Soysal, 1958: 8). Savları ise, Türkiye'nin iktisadi planlama yoluyla kalkınabileceği, iktisadi planlama için çabuk ve etkin çalışan bir siyasi mekanizmanın kurulması gerektiği, demokrasinin de ancak bunlara bağlı olarak yerleşebileceğiydi. Ülkenin kalkınma yolunda böylesi bir yöne girebilmesinin önündeki başlıca engelin "plânlı hareket lehinde devlet mekanizmasının bütün kademelerinde yerleşmiş bir zihniyetin bulunmayışı" olduğunu öne süren çalışma, şu sözlerle bitiyordu: "Demokratik bir iktisadî plânlama için siyasî mekanizma konusunda yapılmış bir incelemenin Türkiye hakkındaki bölümünü çok iyimser bir ton üzerinden bitirebilmek ne kadar hoş olurdu" (Soysal, 1958: 151).

Soysal'ın, doktora tezini "çok iyimser bir ton üzerinden" bitiremeyişinin nedeni, yalnızca devlet katında yerleşmiş doğru bir zihniyetin bulunmayışından kaynaklanmıyordu. Planlı ekonomiyi "komünist işi" sayan (Ahmad, 1996: 131); demokrasiyi "kadını erkek erkeği kadın yapmaktan başka her şeye muktedir" olarak gördüğü parlamenter çoğunluk şeklinde algılayıp her türlü farklı gö-

Levent Şahverdi Arşivi

rüş ve muhalefeti susturmaya yönelen; vaat ettiği "eşi görülmemiş kalkınma" yerine iktisadi bir çöküntü süreci yaratan DP yönetimi, en yakın engel sayılabilirdi. Soysal'ın anlattığına göre (Atılgan, 2000d), Doğan Avcıoğlu ile Mümtaz Soysal, Türkiye'nin durumu hakkında yaptıkları konuşmalar sırasında "görüşlerinin aşağı yukarı aynı olduğunu" fark etmişlerdi; ikisi de sosyalist görüşlere çok yakındılar. Fakat, öncelikle bu görüşleri ifade edebilmenin, hayata geçirmenin koşullarını yaratmak gerekli görünüyordu. O nedenle, demokrasi ve hürriyet için verilmekte olan mücadeleye katıldılar.

Oluşturdukları muhalif kimlikleriyle önünde sonunda CHP'ye eklemlenen aydınlar, DP rejimine karşı verilen demokrasi ve hürriyet mücadelesinde kendilerini başta *Forum* olmak üzere çeşitli dergi ve gazeteler aracılığıyla ifade ediyorlardı: *Akis*, *Kim* ve *Ulus* gibi. Avcıoğlu ve Soysal, çok geçmeden bu aydın muhalefetinin içinde yer aldılar ve orada daha sonra birlikte yol alacakları kişilerle ilişki kurdular.

Bu noktada, aydınların "demokrasi ve hürriyet" mücadelesinin organlarına, içeriğine ve daha sonra *Yön*'ü çıkaracak "kadro"nun bu muhalefet hareketi içindeki konumuna ve temsil ettiği eğilime bakmak yararlı olacaktır.

DP'ye karşı muhalefetin fikrî temellerini oluşturan *Forum*, özgürlükçü bir siyasal çizgiye sahipti. 1 Nisan 1954'te yayın hayatına başlayan dergi, SBF öğretim üyeleri Turhan Feyzioğlu ve Aydın Yalçın öncülüğünde çıkarılıyordu. Cahit Talas, Münci Kapani, Osman Okyar, Bahri Savcı, İlhan Arsel, Besim Üstünel, Erdal İnönü, Muammer Aksoy, Şerif Mardin gibi Batı üniversitelerinde eğitim görmüş akademisyenler, derginin yazar kadrosunu oluşturuyordu. Belli başlı amaçlarından biri, Türkiye'de bir "hürriyet düzeni"nin kurulmasıydı. Çıkış yazısında, bu amacını şöyle açıklamıştı: "Memleketimizde kararlı bir hürriyet düzeninin kurulabilmesi için, meselelerimizin hür ve seviyeli tartışma havası içinde aydınlatılması şartına hayatî önem veriyoruz" (aktaran Küçük, 1997: 584). *Forum*'un kendine biçtiği misyon, DP yönetimine karşı gelişen muhalefet hareketinin taleplerini formüle etmek ve derin bir açıklığa kavuşturmaktı. Etrafında topladığı entelektüel kitleyle

Levent Şahverdi Arşivi

bu vazifeyi etkin bir biçimde yerine getirmeye çalışıyor; muhalefetin "mızrak ucu" olmayı istiyordu. "Türkiye'nin," diye yazıyordu, "bugün en çok muhtaç olduğu unsur, ... siyaset ve fikir alanında liderlik vazifesini görecek gerçek aydınlardır" (aktaran Küçük, 1997: 616). Sosyalizme kapalıydı. Kemalizmin günün şartlarında devam ettirilmesinin, "tam bir uygulamasının" sosyalizmin "panzehiri" olacağı iddiasındaydı. Şu paragraf, yapmak istediklerini, amaçlarını, siyasi çizgisinin başlıca temalarını iyi bir biçimde ifade eder:

> Hürriyet düzenini kurma, ileri ve medenî bir toplum haline gelme gayretlerimiz ortasında, ona bakışımızın, ondan ilham almaya çalışmamızın en büyük sebebi, Atatürk'ün bu milletin kaderini Batı alemine ve kültürüne bağlamış olmasıdır. Bu memleket ancak Batı kültürünü benimsemek ve hazmetmek şartıyla, asırlık güçlüklerini halletmeye, hür ve ileri bir memleket olarak, değişen ve gelişen bir dünya içinde hakiki yerini almaya imkân bulabilecektir (aktaran Küçük, 1997: 611).

Metinden takip edilebileceği üzere, *Forum*, ülkenin yaşadığı bütün sorunların çözümünün ve kalkınmanın gerçekleşebilmesinin, Batı standartlarında bir demokrasi rejimi kurulmasına, Batı kültürünün hazmedilmesine bağlı olduğunu savunuyor, bunları gerçekleştirmenin Kemalizmin günün şartlarındaki devamı olacağı tezini işliyordu. *Forum*'un siyasal alanın üç temel öğesi arasında kurduğu ilişki şöyle de özetlenebilir: Atatürk'ün, milletin kaderini bağladığı Batı kültürü iyice benimsenirse ülke demokratikleşir; demokratikleştiği zaman da kalkınabilirdi. Dolayısıyla, *Forum* çizgisinin getirdiği çözüm önerileri şu soruya verilen cevap ekseninde şekilleniyordu: Türkiye Batı demokrasisini, Batının siyasal kültürünü nasıl hazmedebilir? Şöyle de formüle edilebilir: Siyasal rejimde ne türden değişiklikler yapılır, ne gibi yeni kurumlar getirilirse oy çoğunluğuyla iktidara gelen bir partinin baskı rejimine yönelecek kadar güçlü olması engellenebilir? Turhan Feyzioğlu'nun şu satırları, *Forum*'un çözüm önerilerini iyi bir şekilde özetler:

> Demokrasilerde, karşılıklı siyasî kuvvetler arasında hakemlik edecek teşekküller, haksızlık edene cephe alacak uyanık bir umumî efkâr şarttır. Bu umumî efkârı aydınlatıp beslemek için, hür basın, dernek-

Levent Şahverdi Arşivi

ler, muhtar üniversite gibi müesseseler lazımdır. Günlük ve adî politikanın dışında kalan kuvvetlere ihtiyaç vardır (aktaran Kabacalı, 1994: 274-275).

Forum, yukarıdaki metinde ifade edilen türden bir demokrasi için gerekli kurumların ve rejime ilişkin düzenlemelerin neler olabileceğine odaklanmıştı. Siyasal bir muhalefetin taleplerinin formüle edilmesi, çözüm önerilerinin derinleştirilmesi derginin başlıca uğraşıydı.

Akis, *Forum*'da savunulan fikirlerin güncel politik tartışmalardaki sözcülerinden biriydi. Küçük'ün deyimiyle (1997: 572), Türkiye'nin Batı standartlarındaki ilk haftalığıydı. Birinci sayısı 15 Mayıs 1954'te yayımlanan derginin kurucu ve yöneticisi İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker idi.

İlk sayısı 30 Mayıs 1958'de yayımlanan *Kim*, *Akis*'e benzeyen bir başka haftalıktı. Yazarları arasında Orhan Birgit, Bülent Ecevit, Emil Galip Sandalcı, Coşkun Kırca, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Turhan Feyzioğlu gibi isimler bulunan derginin sahibi Şahap Balcıoğlu, genel yayın müdürü Ali İhsan Göğüş idi (İnuğur, 1992: 340-341).

CHP'nin yayın organı niteliğindeki *Ulus* ise, bu dergilerde savunulan görüşlerin gündelik bir savunuculuğuna ve baskı rejiminin teşhirine dayanıyordu. Gazetenin bu dönemdeki başyazarları Profesör Yavuz Abadan ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu idi (İnuğur, 1992: 352-353).

Aydınların, Türkiye'nin bütün temel sorunlarının "gerçek bir demokrasi ve hürriyet rejimi"nin kurulmasına bağlı olduğunu, bunun da Kemalist ilkeler takip edilerek başarılabileceğini bildiren bu muhalefetleri, örgütsel bakımdan iki siyasi partiye eklemlenmişti: CHP ve Hürriyet Partisi.

Hürriyet Partisi, DP'den çıkarılan ya da istifa eden bir grup milletvekili tarafından kurulmuştu. Bayar-Menderes yönetiminin ekonomi yönetiminde açmaza sürüklenişi ve bu açmazı giderek daha çok hırçınlaşan baskı tedbirleriyle kapatmaya çalışması, partinin kuruluş koşullarını hazırlamıştı. Partinin Genel Başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu idi (Ergin, 1983). Sungur Savran'ın dikkati

Levent Şahverdi Arşivi

çektiği üzere (1987: 137-138), sanayi burjuvazisinin DP tarafından temsil edilen iktidar bloğundan uzaklaşmasının bir ürünü olarak değerlendirilmesi mümkün olan ve Türkiye için Anglo-Sakson demokrasilerindekine benzer bir model öneren liberal çizgideki Hürriyet Partisi, muhalefet cephesindeki kimi aydınların da desteğini sağlamıştı. *Forum*'un en önemli iki simasından birisi olan Aydın Yalçın'ın yanı sıra Turan Güneş, Coşkun Kırca ve Şerif Mardin bunlardan bazılarıydı (Yalçın, 2000: 319). 1955 Kışında kurulan Hürriyet Partisi, siyasal alanda yaklaşık 3 yıl varlık gösterdikten sonra CHP'ye katıldı (Ergin, 1983). Böylece DP karşısındaki muhalefet tek bir siyasal parti, CHP, etrafında oluşmuş oluyordu.

Avcıoğlu ile Soysal kurdukları yeni ilişkilerle, düşünsel farklılıklarını geliştirerek ve ifade ederek, belli başlı savları ve organları yukarıda kısaca özetlenen bu muhalefetin içindeydiler. Önce, bu muhalefet hareketi içindeki konumlarını, daha sonra da farklılıklarını açıklamak gerekiyor.

Doğan Avcıoğlu, önceleri, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde araştırma asistanı olarak başladığı akademik hayatını sürdürmek niyetindeydi. Bu niyeti doğrultusunda doktora derecesi almak için Mülkiye'ye başvurdu. Başvurusunu değerlendiren heyetin başkanı Profesör Sadun Aren'in anlattıklarına göre (Atılgan, 2000d), doktora sınavını "pekiyi" derecesiyle geçti; fakat, akademik hayatta kalmak düşüncesinden kısa süre sonra vazgeçti. Bu kararında, üniversite yaşamının "ülkenin kaderinde söz sahibi olmak" niyetini kısıtlayacağı gibi bir düşünce etkili olmuş olabilir. O sıralarda yeni kurulmuş olan Hürriyet Partisi, ikinci durağıydı. Paris'ten arkadaşı Turan Güneş tarafından "gayretli, bilgili, okumaya meraklı bir genç" olarak bu partinin "Araştırma Komitesi"ne önerildi; Aydın Yalçın, Şerif Mardin, Coşkun Kırca gibi isimlerden oluşan Komitenin birkaç toplantısına katıldı. Hiçbir fikir beyan etmediği bu toplantılardan sonra Hürriyet Partisi'ne bir daha uğramadı. Yalçın, bunun nedeni hakkında, şu değerlendirmeyi yapıyor: "Klasik ve geleneksel Fransız siyasal bilgiler eğitimi gördüğünden, bizlerin daha çok anglo-sakson geleneği içinde yetişmiş yeni bir grup olduğumuzu görerek, herhalde bizi yadırgadı" (2000: 319).

Levent Şahverdi Arşivi

Doğan Avcıoğlu, Hürriyet Partisi ile kısa süreli ilişkisinin ardından, kendisini Paris'ten tanıyan Metin Toker'in davetiyle *Akis* dergisinde çalışmaya başladı. Toker'in deyimiyle (2000: 298), bu derginin "beyin takımı" arasına dahil edildi. Toker 1958'de DP yönetimi tarafından tutuklandığında, dergide giderek belirleyici bir rol üstlendi. *Akis* dergisindeki çalışmaları sırasında, muhalefet hareketinin lideri konumundaki İsmet İnönü ile tanışma fırsatı buldu. Toker'in anlattığına göre (2000: 298) İsmet Paşa, "bu pırıl pırıl beyni tanıdı ve takdir etti." Takdirin sonucu, CHP'ye aldığı davetti. CHP Genel Sekreterliği Araştırma ve Dokümantasyon Bürosu müdür yardımcılığına getirildi. Büronun Başkanı Profesör Turhan Feyzioğlu, müdürü Doçent Osman Okyar'dı (CHP Genel Sekreterliği, 1958). Üyeleri arasında, Şerif Mardin, Coşkun Kırca, Hikmet Çetin, Bülent Ecevit gibi isimler bulunuyordu (Ahmad, 1996: 120-122; CHP Genel Sekreterliği, 1959a; Yalçın, 2000: 320). Avcıoğlu, aynı dönemde *Forum*, *Ulus* ve *Kim*'e de yazıyordu.

Akis dönemi, Doğan Avcıoğlu'nun, daha sonra *Yön* kurucuları arasında yer alacak olan İlhami Soysal ve İlhan Selçuk'la tanıştığı dönemdi. Gazeteci İlhami Soysal, *Akis* kadrosunda çalışıyordu. Avcıoğlu ile yakınlıkları bu mesai içinde gelişti (Soysal, 1997: 640). İlhan Selçuk, İstanbul'da *Dolmuş* adlı dergiyi çıkarıyordu. *Dolmuş*, Bayar-Menderes yönetimine karşı yürütülen mücadelenin farklı organlarından biriydi. Karikatürle ve mizahla muhalefet yapıyordu. Rıfat Ilgaz, Aziz Nesin gibi sosyalist aydınlar görüşlerini bu dergi aracılığıyla dile getiriyorlardı. Ankara'ya geldikçe kardeşi Turhan Selçuk'un çalıştığı *Akis*'e uğrayan İlhan Selçuk, Doğan Avcıoğlu ve İlhami Soysal ile burada tanıştı. Sosyalist yöndeki görüşleri, bu tanışmayı giderek bir kaynaşmaya dönüştürdü (Atılgan, 2000a).

Mülkiye'deki asistanlık görevini sürdüren Mümtaz Soysal ise, o sıralarda *Forum* dergisinde giderek daha etkin bir görev üstlenmişti. Derginin iki yöneticisinden biri olan Aydın Yalçın, 1957 seçimlerinde Hürriyet Partisi'nden milletvekili adayı olmuş, Parti ağır bir yenilgiye uğrayınca "Türkiye'de yapabileceği fazla bir şey olmadığını" düşünerek yurtdışına gitmişti (Yalçın, 2000: 320).

Levent Şahverdi Arşivi

Turhan Feyzioğlu ise, aynı yıl CHP'ye katılmış ve bu partinin Kayseri milletvekili seçilmişti. Bu iki ismin fiilen kopmasıyla Soysal'ın dergideki rolü artmıştı. Cahit Talas gibi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyeleriyle birlikte derginin motorlarındandı. Soysal, aynı zamanda *Akis*'e de katkıda bulunuyordu (Atılgan, 2000d).

Netice itibariyle, daha sonra Yön Hareketi'ni oluşturacak isimler, aydınların DP yönetimine karşı muhalefetlerinin içinde konumlanmışlar; bu muhalefetin organları içinde birbirlerine yakınlaşmışlardı. Doğan Avcıoğlu faktörü, bu genç aydın ve gazetecileri bir araya getirmişti. Onları yakınlaştıran, bir araya getiren şey, ülkenin temel sorunlarının "gerçek bir demokrasi ve hürriyet rejimi"nin kurulmasına ve bunun için gerekli kurumların yaratılmasına bağlı olduğunu söyleyen belirgin aydın eğiliminden farklı olarak kalkınma, demokrasi ve Kemalizm arasındaki ilişkiyi başka bir şekilde kurmaları; bu ilişki kurma biçiminde Batı'nın liberal düşüncelerine değil sosyalizme müracaat etmek gerektiğine inanmalarıydı. Bu düşüncelerini ifade edebilecekleri sosyalist yönelimli bir dergi çıkarmayı o sıralarda tasarlamaya başladılar; bir yandan onun koşullarının oluşmasını beklerken bir yandan da o koşulları yaratmak için mücadele ettiler.

Hem dünya görüşleriyle hem de muhalefet içindeki konumlarıyla birbirine yakınlaşmış bulunan bu "kadro", *Forum* çizgisinden farklı olarak, siyasetin kurucu öğeleri olan demokrasi, kalkınma ve Kemalizm arasındaki ilişkiyi hangi bakımlardan başka türlü kuruyordu?

Bu soruyu cevaplayabilmek için, öncelikle temel bir ayrım noktasını vurgulamak gerekiyor. *Forum*, ülkenin yaşadığı buhranın siyasal rejimin özelliklerinden kaynaklandığını saptayarak bu konuda yapılması gereken yasal ve kurumsal değişikliklere odaklanmışken, *Yön*'ü çıkaracak olan kadro siyasal buhranın ülkenin iktisadi yapısından kaynaklandığını tespit ederek bu düzeyde yapılması gereken değişikliklere odaklanmıştı. Mümtaz Soysal'ın yukarıda sözü edilen doktora tezinde ipuçlarını bulabileceğimiz bu ayrımın genel çizgilerini, Doğan Avcıoğlu'nun *Yön*'den evvelki yazılarında ve çalışmalarında görebiliyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

Avcıoğlu, bütün bu dönemdeki entelektüel faaliyetini Türkiye'nin kalkınma sorununa vakfetmişti. Daha Fransa'dayken *Forum*'a yazdığı "okuyucu mektubu"nda "hızlı kalkınmanın Türkiye'nin en hayatî meselesi" olduğuna dikkat çekiyor; meseleye siyasi rejim tartışmaları üzerinden yaklaşılmasının doğru bir kalkış noktası olmadığını iddia ediyor; *Forum*'un savunduğu gibi Keynes modelinin bir hal çaresi olamayacağını söylüyor; iktisatçıların, içtimaiyatçıların, siyasî ilimler mütehassıslarının, coğrafyacıların, ziraatçıların ve mühendislerin çalışmalarındaki ağırlık noktasının ülkenin geri kalmış iktisadi yapısının özelliklerinin saptanmasına verilmesi gerektiğini savunuyordu (Avcıoğlu, 1956). *Forum*'daki bir yazısında, Türkiye'nin izlediği kalkınma yolunu ve sonuçlarını sosyalist ülkelerinkiyle karşılaştırmalı olarak analiz ediyor; sosyalist ülkelerin pozitif farkını vurguluyordu (Avcıoğlu, 1959a). Ortadoğu ülkelerinde izlenen kalkınma yöntemlerini incelediği bir başka yazısında, planlı bir devletçilik aracılığıyla iç dinamiklere dayalı bir kalkınma stratejisinin ana hatlarını ortaya koyuyordu (Avcıoğlu, 1959b).

Avcıoğlu'nun CHP Araştırma Bürosu'nda yürüttüğü bütün çalışmalar, yine kalkınma sorununa odaklanmıştı. *Devlet Personel Meselesi* başlıklı incelemesinde, devletçi bir iktisadi politikanın bu konuda eğitilmiş kalifiye bir kadroya duyduğu yakıcı ihtiyaca dikkat çekmek istemişti (CHP Genel Sekreterliği, 1958). *Şehirlere Akın ve Mesken Davası*'nda, ülkenin iktisadi sorunlarının sosyal boyutlarını araştırma konusu yapmıştı (CHP Genel Sekreterliği, 1959b). Yatırım, tasarruf, özel sektör, dışa bağımlılık, planlama, sektörler arası denge ve kararlı bir ekonomi yönetimi gibi kalkınma sorununun temel kategorilerinin ele alınış şekilleriyle ilgili bir tartışmayı *Kalkınma Meselemiz*; tarım sorunlarına ilişkin bir tartışmayı da *Ziraatımızın Bugünkü Meseleleri* başlıklı çalışmalarında yürütmüştü (CHP Genel Sekreterliği, 1961a; 1961b). Türkiye'nin temel davasını "hızlı iktisadi kalkınma" olarak saptayıp çözüm önerilerini, devletçi, planlı, iç dinamiklere dayalı bir kalkınma stratejisi etrafında kurduğu için siyasal rejim sorunlarına da bu açıdan yaklaşmaktaydı. *Forum*'un aksine, önerdiği türden bir kalkınma yolunu hayata geçirecek güçlü bir hükümet gerekliliğine dikkat çeki-

Levent Şahverdi Arşivi

yordu. Mendès-France'ın Avcıoğlu üzerindeki etkisi bu açıdan değerlendirilebilir. Teklif ettiği model, Mendès-France'ın yaratmaya çalıştığına benzer bir şekilde, "hükûmetin elini kolunu bağlama" yerine, "hükûmetin iş görme imkânlarını sağlama" düşüncesinden hareket ediyordu (Avcıoğlu, 1960a). Önerileri çerçevesindeki güçlü bir hükümetin, ülkenin "geri sosyal ve iktisadî yapısını süratle değiştirmeye" girişmesinin en temel kalkış noktası olacağı inancındaydı (Avcıoğlu, 1960b).

Toparlamak gerekirse, CHP'ye eklemlenmiş aydın muhalefetinin baskın eğilimini oluşturan *Forum* çizgisiyle, bu aydın muhalefetinin içinde yer alan küçük aydın grubunun temsil ettiği "silik" eğilim arasında belirgin farklılıklar bulunuyordu: Biri siyasal rejim sorunlarına odaklanmıştı, öteki iktisadi düzen; biri ülkenin içinde bulunduğu buhranının Batı tipi bir demokrasinin yerleşmemiş olmasından kaynaklandığını vurguluyordu, öteki siyasi buhranın iktisadi buhranın bir neticesi olduğunu; biri Kemalizmin "tam bir uygulaması"nın demokratik rejimi Batılı anlamda yerleştireceğini ve sosyalizme kapıları kapayacağını iddia ediyordu, öteki, henüz açıkça ifade edemese bile, Kemalizmin tam bir uygulamasının sosyalizme açılışın imkânı olduğunu. Fakat, birbirinden ayrı bu iki eğilimi bir araya getiren ortak bir nokta vardı. Kalkış noktaları farklı olsa bile, her ikisi de ilk işin baskıcı hükümetin iktidardan indirilerek yerine demokratik bir idarenin kurulması gerektiğini düşünüyordu; bu bakımdan bir çatışma hâlinde değillerdi. Beri yandan, *Forum* ile daha sonra *Yön*'ü çıkaracak kadronun önemli bir ortak noktası daha bulunuyordu: Önerdikleri çözüm yolları ne kadar farklı olursa olsun, her ikisi de, yurt sorunlarının çözümündeki stratejik kuvvetin "fikir alanında liderlik vazifesini görecek aydınlar" olduğu kanaatindeydi. Nasıl ki *Forum*, daha ilk çıkışında "Türkiye'nin ... en çok muhtaç olduğu unsur" olarak tanımladığı aydınları kendi etrafında derleyerek ülkenin gidişatına "yön" vermeyi denediyse, *Yön* de ülkenin istikbalini değiştirebileceğine inandığı aydınlar için bir "forum" olmayı isteyecekti.

1959 yılına gelindiğinde, *Forum*'un fikrî temellerini hazırlayıp formüle ettiği talepler, bütün muhalefetin ortak talepleri hâline gel-

Levent Şahverdi Arşivi

di; siyasî ifadesini de CHP 14'üncü Kurultayı'nın kabul ettiği "İlk Hedefler Beyannamesi"nde buldu. 1959 Ocak ortalarında açıklanan Beyanname, CHP dışındaki siyasî partileri de "partizanlığın kaldırılması, ikinci meclisin kurulması, seçim güvenliği, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hâkimler Kurulu, memurların mahkemeye başvurma haklarının tanınması, basın özgürlüğünün anayasa güvencesine bağlanması, üniversite özerkliği, Yüksek İktisat Şurası kurulması, sosyal adalet kavramının anayasaya girmesi" gibi talepler etrafında güç birliğine davet ediyordu (Eroğul, 1998: 221; Tunçay, 1997).

Bayar-Menderes yönetimi, güç birliğine "Vatan Cephesi"ni kurarak cevap verdi. Ülkede siyasi tansiyon giderek yükseliyordu. İsmet Paşa, "büyük taarruz" diye adlandırılan yurt gezisine çıktığında DP taraflarının linç girişimleriyle karşılaştı. Öğrenciler, büyük kentlerin sokaklarını doldurmuş "kahrolsun diktatörler" diye bağırıyordu; fakirler derinleşen iktisadi krizden, artan enflasyondan bunalmış, DP'ye yüz çevirmeye başlamışlardı; bir köylü eskiden umut bağladığı DP'den kopma gerekçesini "tuz pahalı, sigara pahalı, at nalı, mıh... her şey pahalı" diye izah ediyordu. Hükümet ise baskısını her geçen gün biraz daha artırıyordu. Basın susturulmuştu; kurulan Tahkikat Komisyonu aracılığıyla bütün muhalefet yasaklanmak, bir diktatörlük rejimi kurulmak isteniyordu (Ahmad, 1996: 121; Eroğul, 1998: 221-240). Sonuçları bakımından esas olarak sanayi burjuvazisinin isteklerine hizmet eden 27 Mayıs, bu sosyal hoşnutsuzluk ortamında, bir kısım subayın darbesiyle gerçekleşti.

27 Mayıs: Yön-Devrim Hareketinin Bağımsız Bir Akım Olarak Ortaya Çıkışı

Yön-Devrim Hareketi'nin küçük bir aydın grubunun temsil ettiği eğilim olmaktan çıkıp geniş bir aydın kitlesini etrafında toplayabilen bağımsız bir harekete dönüşmesi 27 Mayıs sonrasında mümkün oldu.

27 Mayıs Darbesi kendisini üç ana tema üzerinden ifade ediyordu: demokrasi, kalkınma, Kemalizm. 27 Mayıs sabahı Albay Alparslan Türkeş tarafından okunan bildiri, "Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran..." diye başlıyor; darbenin lideri Cemal

Levent Şahverdi Arşivi

Gürsel aynı gün yaptığı radyo konuşmasında, vatanı içine düştüğü "maddeten perişanlık"tan kurtarmak amacında olduklarını söylüyor (Tunçkanat, 1996: 266, 270); iki gün sonra da "Biz Atatürk'ün kapanmak üzere olan yolunu açtık" diyordu.[7]

DP yönetiminin alaşağı edilmesinde vurucu güç rolünü oynayan askerler, darbe öncesi toplumsal muhalefetin başlıca talepleri olan bu kavramlarla konuşuyorlar; fakat onları nasıl gerçekleştireceklerini, ne şekilde içeriklendireceklerini bilmiyorlardı. Bu durum, darbenin en önemli mimarlarından birisi olan Cemal Madanoğlu'nun " 'Ne yapacağız yahu' diyorum. 5-10 subayla koca devleti nasıl hâle yola koyacağız," sözlerine yansımıştı (Birand vd., 1995: 206). "Devleti hale yola koymak" için birbirinden çok farklı görüşlere sahip aydınlardan bir kısmının, burjuvazinin çeşitli dilimlerinin ve emperyalist kuvvetlerin yönlendiriciliğiyle bir Kurucu Meclis oluşturulması ve yeni bir anayasanın hazırlanmasının ardından yeniden çok partili hayata dönme kararı aldılar.

Kurucu Meclis, biri Millî Birlik Komitesi'nin, diğeri sivillerin oluşturduğu Temsilciler Meclisi olmak üzere iki kısımdan oluşuyordu. Sivil kısım, korporatist bir yapıya sahipti; DP dışındaki partilerin, illerin, baroların, basının, Eski Muharipler Birliği'nin, esnaf kuruluşlarının, gençliğin, işçi sendikalarının, sanayi ve ticaret odalarının, öğretmen derneklerinin, tarım kuruluşlarının, üniversitelerin ve yargı organlarının belirli orandaki temsilcilerinden oluşuyordu; yeni anayasayı ve seçim yasasını hazırlamakla görevliydi (Eroğul, 1990: 136-137).

Kısa bir süre sonra *Yön* grubunu oluşturacak kadro, İlhan Selçuk dışında[8], Temsilciler Meclisi'ne seçilmişti. İsmet Paşa tarafından "Türkiye'nin altın çocukları" olarak adlandırılan Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal, Temsilciler Meclisi'ne CHP kontenjanın-

7 29 Mayıs 1960 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinden bu alıntıyı yapmamı sağlayan Yasemin Özgün'e teşekkür ederim.

8 İlhan Selçuk, 27 Mayıs sırasında Demirci Astsubay Okulu'nda yedek subay olarak askerlik görevini yerine getiriyordu ve darbenin yapıldığı gece ilçeye el koyan nöbetçi subaydı. Selçuk, askerlik döneminde, bir süredir çıkarmayı planladıkları "sosyalist dergi" hakkında Doğan Avcıoğlu ile mektuplaşıyordu (Atılgan, 2000a).

Levent Şahverdi Arşivi

dan alınmışlardı (Özdemir, 1995: 55). İlhami Soysal ise, Ankara basın temsilcisi sıfatıyla seçilmişti Temsilciler Meclisi'ne. Bu grup, anayasa tartışmaları sırasında, 27 Mayıs öncesi görüşlerine paralel olarak geri iktisadi düzenin değiştirilmesi, hızlı kalkınma için gerekli reformların yapılması ve bunun için güçlü bir hükümet modeli öneriyor; İsmet Paşa'nın dikkatini de bu yöne çekmeye çalışıyordu. Fakat, burada radikal birkaç aydının değil hâkim sınıfların dediği olduğundan kendi eğilimlerini anayasaya ve yeni düzenin özelliklerine yansıtmada başarılı olamadılar.

Kurucu Meclis'in daha sonra *Yön*'ü çıkaracak kadro bakımından iki önemli yanı vardı: Birincisi; bu alan politika oyununun kuralları hakkında tecrübe kazandıkları bir yer olmuştu. Yalçın Küçük'ün dediği gibi (1997: 633) Kurucu Meclis'teki faaliyetleri onların "ilk ciddî staj dönemi" idi. İkincisi; benzer görüşleri paylaştıkları Muammer Aksoy, Altan Öymen, Bahri Savcı, Osman Nuri Torun, Necat Erder, Atilla Karaosmanoğlu, Adil Aşçıoğlu, Çetin Altan gibi daha sonra *Yön* etrafında toplayacakları başka aydınlarla tanışıp ilişkilerini geliştirme fırsatı bulmuşlardı. Bu isimler içinde belki de en önemlisi *Yön*'ün kurucularından birisi ve derginin neredeyse bütün maddi desteğini sağlayacak olan Cemal Reşit Eyüboğlu idi. Kurucu Meclis'e Trabzon il temsilcisi olarak giren Eyüboğlu, eski bir CHP milletvekiliydi. Eyüboğlu'nun CHP ile organik ilişkileri uzun süre devam etti; parti yönetiminin çeşitli kademelerinde görev yaptı. Bir dönem *Vatan* gazetesinin sahibiydi (Soysal, 1997: 639-640). Bunun yanı sıra, TKP ile de ilişkileri vardı. Metin Toker'in İstanbul Ticaret Odası *Ticaret Sicili Gazetesi* kayıtlarından aktardığına göre, TKP Merkez Komitesi Birinci Sekreteri Zeki Baştımar'a (Yakup Demir) bir yayınevi kurmuştu (Toker, 1971: 36).

Daha önce de belirtildiği üzere doğmakta olan *Yön* grubu, Kurucu Meclis çalışmaları sırasında yeni düzenin ve yeni anayasanın oluşturulmasında görüşlerini hâkim kılamadı.[9] 27 Mayıs

9 Anayasa Komisyonu tasarısında yürütme ve yasamanın özellikle iktisadi alanla ilgili yetkilerini güçlü bulmayan ve karar mekanizmaları hızla çalışan bir anayasayı savunan Doğan Avcıoğlu, 1961 Anayasası için Temsilciler Meclisi ve Milli Birlik Komitesi'nin ortak toplandığı Kurucu Meclis genel kurulundaki oylamaya katılmayarak anayasaya "red" oyu verdi (Özdemir, 2000: 17).

Levent Şahverdi Arşivi

Anayasası'na ve getirdiği yeni kurumsal yapıya damgasını vuran, *Forum* çizgisiydi. Küçük'ün dikkati çektiği üzere(1997: 579), Anayasa taslağını hazırlayan komisyona Turhan Feyzioğlu başkanlık etmişti; yeni anayasanın getirdiği bütün kurumsal yenilikler daha önce *Forum*'da yazılanlarla paraleldi. Anayasa Mahkemesi kurulması düşüncesi Feyzioğlu'nun üniversitede tez çalışmasının konusuydu; çift meclisli yasama organı *Forum*'un getirdiği önerilerden biriydi; yargıç güvencesi, üniversite özerkliği, radyonun tarafsızlığı, basın özgürlüğü gibi konuların fikri temelleri *Forum* tarafından atılmıştı. Bunlar, daha önce gösterildiği üzere CHP'nin "İlk Hedefler Beyannamesi"ne de yansımıştı.

Yapılan yeni anayasanın, oluşturulan yeni kurumların ardından sıra halkın oyuna başvurmaya geldiğinde sonuç hiç de beklenildiği gibi olmadı. 9 Temmuz 1961'de yapılan anayasa referandumunun sonucu umulduğu gibi çıkmadı. Oy verecek olanların yüzde 17'si oy kullanmaktan kaçınırken, yüzde 39,6'sı DP'nin devamı niteliğindeki Adalet Partisi'nin (AP) "hayırda hayır vardır" çağrısına uydu. Oy kullananların yaklaşık yüzde 51.2'sinin "evet" demediği yeni anayasa, çoğunluğun rızasını almaksızın kabul edildi (Ahmad ve Ahmad, 1976: 234). 15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimler de benzer bir sonucu destekledi. 27 Mayıs Anayasası'na karşı çıkan DP çizgisindeki partiler, AP, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) oyların, dolayısıyla da milletvekilliği ve senatörlük koltuklarının çoğunluğunu kazandılar (yüzde 62,3 oy, 277 milletvekili, 114 senatör). CHP, bu partiler karşısında ancak 173 milletvekilliği ve 36 senatörlük kazanabildi (Ahmad ve Ahmad, 1976: 239). DP yönetimine karşı oluşan muhalefet bloğunun bu yenilgisi neredeyse kaçınılmaz bir sonuçtu. Evet, muhalefet hayli geniş kesimleri içine almıştı; fakat bir küçük köylüler ülkesinde ağırlıklı olarak kent sınıf ve tabakalarının oluşturduğu kesimler azınlıkta kalıyordu (Savran, 1986; Soysal, 1975).

Bu sonuç, tam bir hayal kırıklığı yaratmıştı. *Forum*'un, muhalefet döneminde oluşturduğu liberal çizgi söyleyebileceği her şeyi söylemiş; fakat istediği sonuca ulaşamamıştı. Bu hayal kırıklığı *Yön*'ü çıkaracak ekip için bir olanak oldu. Anayasanın getirdiği gö-

Levent Şahverdi Arşivi

rece özgürlük ortamında muhalefet döneminin "silik eğilimi"nin ülkenin temel sorunlarını sosyalizan bir görüş açısıyla ele alması ve sosyal bir muhalefete yönelmesi için bütün koşullar oluşmuş gibiydi. *Yön*, 27 Mayıs öncesi muhalefet cephesinin 15 Ekim seçimleriyle yaşadığı düş kırıklığı anının hemen ardından 20 Aralık 1961 tarihinde yayın hayatına başladı. Böylece, Yön Hareketi, bundan sonra bağımsız bir siyasal akım olarak ilerleyeceği yolunda ilk adımını atmış oluyordu.

Sosyalizme Eklemlenmiş Kemalizmin Siyaset Sahnesine Çıkışı

Yön, daha ilk sayısından itibaren temel tezlerini ve farklarını ortaya koymaya başladı. Bunları genel olarak birbiriyle yakından ilişkili dört noktada özetlemek mümkündür:

1- *Yön*'e göre, Türkiye'nin temel sorunu iktisadi kalkınmaydı. Siyasi buhran, iktisadi buhranın sonucu olarak doğmuştu. O nedenle, Türkiye'ye "yön" verebilecek kesimler hızlı iktisadi kalkınmayı sağlayacak bir felsefenin ışık tuttuğu "yeni bir Atatürkçü program" etrafında birleşmeliydi (*Yön*, 1961f; Avcıoğlu, 1963b).

2- "Yeni Atatürkçü Program" "eski"nin hatalarından kaçınmalıydı. "Samimî Atatürkçüler" yeni programlarını şu sorulara cevap vererek oluşturmalıydı: "Neden yolumuzu şaşırdık? Nerede yanıldık? Şimdi ne yapmalıyız?" (Avıoğlu, 1963a). *Yön*'e göre, Mustafa Kemal Hareketinin en büyük eksiği "ekonomi politikasının yanlış seçilmesi" idi. Kemalist kadrolar, kapitalist gelişme yolunu seçerek yanlış yola sapmışlardı (Avcıoğlu, 1965a).

3- Kemalizmin hedeflerine ulaşabilmesi için sosyalist bir yola girmesi gerekirdi. Emperyalizme karşı bağımsızlık savaşı veren azgelişmiş ülkelerin çoğunda olduğu gibi Türkiye'yi de ekonomik kalkınmaya götürecek yol sosyalizmdi (Avcıoğlu, 1965b).

4- Sosyalizm, Kemalizmin devletçilik, milliyetçilik, halkçılık ve inkılâpçılık ilkelerinin en doğal sonucuydu. Yapılması gereken şey, bu ilkeleri sosyalist bir yönelişle yeniden tarif etmekti (Avcıoğlu, 1962).

Levent Şahverdi Arşivi

Yön-Devrim Hareketi'nin siyasi tezleri bu dört ana nokta üzerinden şekillendi. Akım, Türkiye için önerdiği toplum projesini, Kemalist ilkelerin Marksizmden yararlanılarak yeniden tanımlanması ve bir iktisadi kalkınma stratejisi ekseninde yeniden bir araya getirilmesi yoluyla oluşturdu. "İnkılâpçılık", radikal bir iktisadi ve sosyal düzen değişikliğini ifade etmek üzere "devrimcilik" şeklinde tercüme edildi. "Halkçılık", "sınıfsız, zümresiz kaynaşmış kitle" yerine "işçi ve köylülerden oluşan emekçi kesimler"den yana, toprak ağalarına ve burjuvaziye karşı bir politika olarak anlamlandırıldı. "Devletçilik", halkçı politikanın yolu olarak tarif edildi. "Milliyetçilik", emperyalizme karşı mücadelenin, tam bağımsızlığın ilkesi olarak içeriklendirildi. Kemalizmin sosyalizmden yararlanılarak yapılan bu yeni tarifinin Türkiye'nin sosyalizme ulaşmasının önündeki bütün engelleri kaldıracağı Yön Hareketi'nin başlıca teziydi.

Temel tezleri bu şekilde özetlenebilecek olan Yön Hareketi'nin 27 Mayıs sonrasında oldukça geniş bir aydın desteği bulması, belli başlı iki temel nedene bağlanabilirdi.

1- *Yön*'ün ortaya çıktığı dönemde dünyanın başlıca gündemi "kalkınma" idi. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) bu konuda kaydettiği gelişme "göz kamaştırıcı" bir nitelik taşıyordu (Küçük, 2002: 260). Bu dönemde emperyalizme karşı bağımsızlık mücadelesi veren pek çok Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkesi[10] nezdinde büyük bir prestije kavuşan SSCB, bu ülkeler için "kapitalist olmayan kalkınma yolu"nu öneriyordu. Bu öneriyi takip eden azgelişmiş ülkeler, bir "ulusal amaç" haline getirdikleri kalkınma yarışında küçümsenemeyecek mesafeler kaydediyorlardı. *Yön*, mevcut rejimin ve "hür teşebbüs"ü esas alan ülkelerin çoğunluğunun kalkınma konusunda açmaza sürüklendiği bir dönemde, Türkiye'ye bu modeli önermiş ve bunu çok somut bir program hâlinde neredeyse her gün işlemişti. Bu koşullarda, "İkinci Milli Kurtuluş Savaşı"nın, dolayısıyla da Kemalizmin hedefi olarak su-

10 Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerindeki bağımsızlık mücadeleleri, devrimler, kalkınma hedefleri ve bunların SSCB ile ilişkileri hakkında ayrıntılı ve önemli bir çalışma için bkz. (Chaliand, 1977).

Levent Şahverdi Arşivi

nulan "kapitalist olmayan yoldan" ve sosyalist bir metodla kalkınma teması geniş bir aydın desteğinin koşullarını yaratmıştı.

2- Yalçın Küçük'ün belirttiği gibi (1983a: 143), *Yön*, Nasır'ın yıldız olduğu bir dünyada parlamıştı. Bunun anlamı şuydu: 27 Mayıs ile birlikte kontrolün burjuva siyasal güçlerin elinden kaçmış gibi görünmesi, Türkiyeli aydınlar arasında da en tipik örneği Nasır hareketinde[11] görülen bir modelin mümkün olabileceğine dair inançları güçlendirmiş; küçük burjuva radikalizminin açığa çıkmasının bütün imkânlarını oluşturmuştu. SSCB'nin, bu tip rejimleri sosyalizme yönelmiş rejimler olarak göstermesi, bu inanç ve imkânları beslemişti. Yöncülerin, işçi sınıfı örgütleri ve mücadelesinin çok güçlü olmadığı bir ortamda uzun erimli bir işçi muhalefeti örgütlemek yerine, askerleri de yanına alarak hızlı kalkınmayı hedefleyen aceleci önerileri, bu koşullarda pek çok aydına makul ve mümkün bir çözüm yolu olarak görünebilmişti.

Yukarıda belirtildiği üzere, Kemalizmin Marksizmden yararlanılarak yapılan yeni tarifinin Türkiye'nin sosyalizme ulaşmasının önündeki bütün engelleri kaldıracağı, Yön Hareketi'nin temel teziydi. Yöncü tezlerin bu çerçevede nasıl geliştirildiğini ele almadan önce, onun Kemalizm ile Marksizm ve sosyalizm arasında kurmak istediği pozitif ilişki hakkındaki yorumlara değinmek yararlı olur.

Yön-Devrim Hareketi üzerine yapılan siyasal çözümlemeler ve değerlendirmeler, akımın ya sosyalistliğini ya da Kemalistliğini "sahte" olarak niteleyen bir içerik taşımaktadır. İki grupta toplanması mümkün görünen bu değerlendirmelerin bir kısmına göre, sosyalist ya da Marksist argümanları "politika icabı" kullanan akım, gerçekte, burjuva Kemalist bir karaktere sahipti. Bir kısmına göre ise, Kemalizm, Yön-Devrim Hareketi'nin sosyalistliğini ya da Marksistliğini gizleyen bir örtüden ibaretti.

Birinci gruptaki değerlendirmelere İlhan Akdere ve Zeynep Karadeniz ile Sungur Savran'ın çözümlemeleri örnek olarak ve-

11 Görünürdeki lideri Muhammed Necip, fiili lideri ise Albay Cemal Abdül Nasır olan Mısır'daki Hür Subaylar Hareketi ile ilgili tarihsel perspektifle yapılmış ayrıntılı bir çalışma için bkz. (Güler, 2004).

Levent Şahverdi Arşivi

rilebilir. Akdere ve Karadeniz, Türkiye sol hareketleri üzerine yaptıkları Marksist eleştiride Yön-Devrim Hareketi'nden "burjuvazinin ihtiyaçlarını, siyasi ve ekonomik taleplerini" dile getiren bir çizgi olarak söz ediyor; Kemalist olarak tanımladıkları akımın solculuğunu ve ilericiliğini tırnak içine alıyorlar (1994: 202). Kemalist Devrim'in sınıfsal niteliğini çözümleyen Sungur Savran da benzer bir noktadan yola çıkarak, Yön-Devrim çizgisinin bakış açısının "cumhuriyetin resmi ideolojisinin neredeyse eleştirisiz biçimde benimsenmesine" dayandığını iddia ediyor (1986: 174).

İkinci gruptaki değerlendirmelerin örneği ise, *Forum* dergisinin kurucuları olan Aydın Yalçın ve Turhan Feyzioğlu'nun tanımlamalarıdır. Yalçın'a göre (2000: 320), Yön Hareketi, "bal gibi Marksist-Leninist veya solcu-faşist bir rejimden yana" idi; ama bu görüşlerini "etrafını şekerleyerek" "Atatürk Devrimciliği" diye yutturuyordu. "Ortanın Solu" tartışmaları sırasında CHP'den ayrılarak Güven Partisi'ni kuran Turhan Feyzioğlu da benzer bir yaklaşıma sahipti. Feyzioğlu'nun görüş açısına göre (1983), Kemalizmin Marksist bir bakış açısıyla yorumlanması Atatürk'ün belirlediği yoldan "sapılması" anlamına geliyordu.

Çok farklı kalkış noktalarından ve birbirine zıt bakış açılarından kaynaklanan bu değerlendirmelerin ortak özelliği, Kemalist ilkelerin tek bir tarifinin yapılabileceğinden, her birinin sabit bir anlam taşıdığından yola çıkıyor olmalarıdır. Soruna bu şekilde yaklaşıldığında, Yön Hareketi'nin ya Kemalizme ya da sosyalizme ihanet ettiği öne sürülebiliyor. Kemalizmin farklı koşullarda farklı anlamlandırmalara müsait, değişik olanakları içinde barındıran, çok anlamlı ilkelerden oluşan karakteri göz önünde tutulduğunda ise, akım hakkında, devrimci gençlik önderi Deniz Gezmiş'in yaptığı gibi "sol Kemalizm" tanımlaması yapmak mümkün oluyor.[12] Kanımca, Yöncüler inançlı birer Kemalist ve inançlı birer sosyalist

12 *Devrim* gazetesi yazı işleri Müdürü Uluç Gürkan, Deniz Gezmiş'in kendisine söylediği şu sözlerini aktarır: "Deniz, kendisini Marksist Kemalist olarak tanımlardı. Bana da 'sen sol Kemalistsin' derdi. Deniz'in bir sözü hep kulaklarımda çınlar: Biz Marksist Kemalistler, sol Kemalist olarak Doğan Avcıoğlu'nu çok severiz" (1998). Gezmiş'in tümcesi çarpıcıdır; Kemalizmin "sol" ya da "Marksist"inin olabilirliğinie ilişkin bir algıyı ima etmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

idiler. Kemalizmin barındırdığı çoğul olanakları görmüş ve onu Marksizmden yararlanarak yeniden tarif etmeye yönelmişlerdi. Bu yolla Türkiye'yi sosyalizme ulaştırmak istiyorlardı. Türkiye'nin kurtuluşunun sosyalizmde olduğuna içtenlikle inanmışlardı. Bu konuda bir samimiyetsizlikleri söz konusu değildi; kurmak istedikleri düzenin nasıl bir sosyalizm olacağı elbette eleştiri konusu olabilir, mevcut düzenin tasfiyesi ve bu düzenin kuruluşu için sahip oldukları perspektif ve stratejinin ne denli Marksist olduğu ise elbette sorgulanabilir, eleştirilebilir.

Yön Hareketi'nin Kemalizm ile Marksizm arasında kurmak istediği ilişki hakkında Aziz Nesin'in düşüncesine *bir noktada* katılıyorum. Aziz Nesin, Yön ve Kadro hareketlerini değerlendirdiği bir yazısında şöyle demişti:

> Kadrocularla *Yön* ve *Devrim*'cilerin bizce en büyük ayrımı şudur: Kadrocular, Marksizmi yaratmak istedikleri Kemalist teoriye bir araç olarak kullanmak istemişlerdi. Oysa bugünkü Sol Kemalistler, Kemalizmi, Marksizme bir araç, hiç değilse sosyalizmin ilk aşaması için bir araç olarak kullanmak istiyorlar. Bu bakımdan, sol Kemalistlerin Marksist olmadıkları kanısına katılmıyorum (1970).

Anlaşılabileceği üzere, Aziz Nesin'in analizi, Kemalizmin, Marksizmden yararlanılarak yeniden anlamlandırılmasının mümkünlüğünü vurgulamakta ve Yön Hareketi/nin ideolojik pozisyonunu bu açıdan değerlendirmektedir. Nesin'e katıldığım nokta budur. Fakat, kanımca, Nesin'in değerlendirmesinin eleştirilmesi gereken önemli bir yanı bulunmaktadır. Yöncülerin Kemalizmi Marksizme bir araç olarak kullandıklarını söylemek; onların aslında Marksist olduklarını, Kemalizmden ise bir araç olarak yararlandıklarını öne sürmek anlamına gelir.[13] Ben ise tam tersini, Kemalist Yöncülerin Marksizmi bir araç olarak kullandıklarını düşünüyorum. Onların fikri, Marksizmin Kemalizmin eksiklerini tamamlamak için önemli bir imkân yarattığı idi. Bu imkân değerlendirildiğinde bir çıkış ve dayanak noktası olan Kemalizmden sosyalizme ulaşılabi-

13 Hikmet Özdemir (1986: 275) ve Elçin Macar (2001: 163) da Yöncülerin Kemalizm ile Marksizm arasında kurmak istedikleri ilişkinin nitleği konusunda Aziz Nesin'in bu yorumunu paylaşmaktadırlar.

Levent Şahverdi Arşivi

lirdi. Bu noktanın TİP ile Yön Hareketi arasındaki önemli bir farka işaret ettiği düşünülebilir. Açmak gerekiyor.

Türkiye İşçi Partisi Kemalizmin Marksizmden yararlanılarak yeniden anlamlandırılması konusunda Yön Hareketi ile paralel bir yaklaşıma sahipti. Örneğin, TİP'in en önemli isimlerinden Behice Boran, Kemalizm ile sosyalizm arasında Yön Hareketi'ninkine benzer bir ilişki kurmuştu. Boran, "Atatürkçülere Çağrı" başlıklı makalesinde şöyle yazmıştı:

> Atatürk ilkelerini ... birbirine bağlı, bir bütün halinde ele alınca, ve bu ilkeleri toplum hayatının, yapısının bütün bölümlerine çelişmelere düşmeksizin teşmil edince [genişletince], ister istemez sosyalist bir sisteme gidilmiş olur. Atatürk ilkelerinin mantıkî ve zarurî neticesi sosyalizmdir. Bunun içindir ki ... Atatürk ilkelerine sosyalizmin habercileri, tam sistemleştirilmemiş 'çekingen bir sosyalizm' demiştim (Boran, 1962c).

Görülebileceği gibi, kimi bakımlardan eleştirilse bile, sosyalistliğinden, Marksistliğinden, asla şüphe edilemeyecek olan Behice Boran da[14] Kemalizm ve sosyalizm arasında pozitif bir ilişki kurmakta, ikincisini birincisinin zorunlu sonucu olarak görebilmektedir. Boran da, tıpkı Yön Hareketi gibi, Kemalizm ile sosyalizm arasında kurduğu ilişkiyi bir kalkınma sorunu bağlamında ele almakta, "... sosyalist yoldan kalkınma ... Atatürk ilkelerine tam uygun bir kalkınma olacaktır," demektedir (1962c). Boran'ın bu yaklaşımı TİP'in 1964 programında da hâkimdir. 21 Ekim 1920 tarihli Büyük Millet Meclisi Beyannamesi ile başlayan, Mustafa Kemal'in 1921'deki "... bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı milletçe savaşmayı uygun gören bir doktrini izleyen insanlarız" sözleriyle devam eden TİP Programı, "kapitalist olmayan kalkınma yolu" ana temasını

14 Behice Boran'ın Marksistliğinden, sosyalizme inancıdan kuşku duymamak onun Marksist bilincinin, sosyalizm algısının başında neyse sonunda da o olduğunu düşünmek anlamına gelmez. Boran'ın Marksizmle ilişkisinin de bir gelişim seyri vardır. 1962'deki Behice Boran ile Ekim 1970'teki TİP'in genel başkanı olan Boran'ın Marksist perspektifi arasında hiç de dar olmayan bir açı olduğu muhakkaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

işlemektedir (TİP, 1964).[15] Buna karşılık, Yön Hareketi ile TİP'in Kemalizm ile Marksizm arasında kalkınma teması etrafında kurdukları ilişkide çok önemli bir fark vardır. Bu fark, Marksizmin can damarı olan sınıf perspekifiyle alâkalıdır. TİP kuruluşundan itibaren bir sınıf perspektifine sahip olduğu için Marksizmle ilişkisini geliştirip Kemalizmden uzaklaşmış; Yön Hareketi ise, bir sonraki bölümde gösterileceği üzere, sınıfsal bir perspektiften büyük oranda yoksun olduğu için Kemalizmle ilişkilerini sürekli olarak derinleştirirken Marksizmle ilişkilerini giderek gevşetmiştir. Bu durum, sözü edilen iki akımın siyasal söylemlerine de doğrudan doğruya yansımıştır. İlerideki bölümlerde belirtileceği üzere, 1960'ların başında Yön Hareketi sosyalizmin meşruiyeti ve yaygınlaşması için bayraktarlık yaparken TİP'i geride bırakmıştı. 1970'e gelindiğinde ise sosyalizm sözcüğü Yön Hareketi'nin lügatinden neredeyse bütünüyle silinirken TİP bütün politik söylemini sosyalizm üzerine kurmuş ve Marksist perspektifini giderek derinleştirip geliştirmişti.

Burada söylenmek istenen şudur: Kemalizm ile Marksizm arasında pozitif bir ilişki kurulması mümkündür.[16] Böyle bir ilişki kurmaya yönelen siyasi bir akımın "cumhuriyetin resmi ideolojisinin neredeyse eleştirisiz bir biçimde benimsenmesi"ne dayandığını öne sürmek hayli zorlama bir saptama olur; çünkü, diyelim ki Yöncülerin Marksizmden yararlanarak bir bakıma yeniden yazdıkları Kemalizm, Mustafa Kemal ve partisinin Kemalizminden oldukça

15 TİP porgramının kalkınma teması etrafında Kemalizmle kurduğu ilişkiyi vurgularken onun Marksist bir persfektife sahip olduğunu da belirtmek gerekir. Cem Eroğul (1969) "Türkiye İşçi Partisi Programı'nın Düşünce Yapısı" başlıklı yazısında, TİP programının Marksizmin esaslarıyla uyum içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Eroğul, bu konuda dört noktanın altını çizmektedir: TİP Programı, toplumun temel çelişkisinin üretim güçleriyle üretim ilişkileri arasında olduğun; sınıfların üretim araçlarının mülkiyetine göre belirlendiğini; sınıf mücadelesini; sınıf mücadelesinin işçi sınıfı öncülüğündeki emekçi sınıfların iktidarıyla çözüleceğini savunmaktadır. Eroğul'a göre, TİP Programı bilimsel sosyalizme dayanmakla birlikte bütünüyle sosyalist bir program değildir.

16 Böyle bir ilişkinin neticesi Marksizm aşısı yapılmış bir Kemalizm olur. Fakat aşının tutup tutmayacağı ayrı bir tartışma konusudur.

Levent Şahverdi Arşivi

farklıdır. Yöncülerin Kemalizmi bir dayanak noktası yapıp sosyalizme ulaşma yönelimlerini ve bu yöneliş içindeki siyasi faaliyetlerini "burjuvazinin ihtiyaçlarını, siyasi ve ekonomik taleplerini dile getiren bir çizgi" olarak değerlendirmek ise ancak bir haksızlık sayılabilir. Marksist bir sınıf perspektifine sahip olmasalar bile, Yöncülerin burjuvazi ve öteki hâkim sınıflara karşı emekçi sınıfların yanında olmak istedikleri gayet açıktır.

Dolayısıyla Kemalizm ile Marksizm ve sosyalizm arasında bir ilişkinin kurulmasının imkânsızlığı üzerinde durmak yerine, onun kuruluş niteliğinin sorgulanması daha verimli olur. Beri yandan Kemalizmin sağ ideolojilerden yararlanılarak yeniden anlamlandırılmış olması da Türk siyasal hayatının bir gerçeğidir. Tanıl Bora ve Yüksel Taşkın "Sağ Kemalizm" başlıklı makalelerinde (2001), Kemalizmin sağcı politik söyleme uyarlanmasının çeşitli örneklerini göstermektedirler. Bu yazarlar, örneğin kendisini Atatürk'ün bir yakını ve "emaneti" olarak gösteren Celal Bayar'ın DP'ye ve şahsına "Atatürk'ün yolunda yürüyüp onun eksiğini tamamlama" misyonu yüklediğini belirtmektedirler.

Türk siyasal hayatında farklı akımların "Kemalizmin eksiğini tamamlama" misyonuyla onu çeşitli ideolojilere uyarlama ya da başka ideolojilerden yararlanarak onu yeniden tanımlama girişimlerini açıklamak için bunun neden ve imkânlarına bakmak gerekmektedir. Bu konuda şunlar söylenebilir: Kemalizmin çağdaş Türk siyasal yaşamında ikili bir rol oynadığını saptamak mümkündür. Bunlardan birincisi, onun "resmi ideoloji" olarak siyasal alanın sınırlarını tayin eden niteliğidir. Kemalizm bu yönüyle farklı siyasal söylemlerin mümkünlük koşulu ve meşruiyet parametresidir. Parla'nın, işaret ettiği gibi (1994: 15), Kemalizme gönderme yapılmaksızın, onunla belirli bir düzeyde ilişki kurulmaksızın, siyasal proje üretmenin imkânsızlığı, onun bu yanıyla ilgilidir. Diğer yandan, toplumsal hayatın derinlerine nüfuz etmiş hali ve kapsayıcılığıyla Kemalizm, değişik biçimlerde anlamlandırılması mümkün olan ilkeleriyle farklı siyasal projelerin ve gelecek tasarımlarının kendisi aracılığıyla ifade edilmesine müsait bir yapıya sahiptir. Ke-

Levent Şahverdi Arşivi

malizm, hegemonik karakteriyle[17] rakip siyasal projelerin kendilerini onun aracılığıyla ve ona dayanarak ifade etmelerini olanaklı kılan ortak bir dil niteliği taşır. Onun farklı ideolojiler(l)e uyarlanmış biçimleri, bu çerçeveden bakıldığında anlaşılabilir olur. "Anlamak", elbette, açıklamayı ve eleştirmeyi dışarıda bırakmayı gerektirmez; bilakis onun zeminini hazırlar. Kemalizmin öteki yorumları için de geçerli olabileceği gibi, Yön Hareketi'nin Kemalizmi Marksizmden yararlanarak yeniden tarif etme girişimine de kanımca bu açıdan bakılmalıdır. Böylece, Yön Hareketi'nin siyasi fikirleri ve projesi açıklanıp eleştirirken bir "niyet ve samimiyet sorgulaması"nın ötesine geçilir ve konu siyasal çözümleme ve eleştiri nesnesi haline gelir.

Yöncülerin inançlarından "şüphe" etmek yerine sosyalizme eklemlenmiş Kemalizm algılarının ve bunun siyasi pratiklerine yansıyışının incelenmesi, mevcut çalışmanın sonraki iki bölümün konusunu oluşturmaktadır.

17 Kemalizmin hegemonik karakteri konusunda özgün bir yaklaşım için (Çelik, 1996)'ya bakılabilir.

Levent Şahverdi Arşivi

İKİNCİ BÖLÜM

Siyasi Fikirleri

Bir önceki bölümde, Yön-Devrim Hareketi'nin bir eğilim olarak doğuşuna ve daha sonra bir siyasal akım olarak ortaya çıkışına imkân veren koşullar ele alınmıştı. Yöncülerin, asker ve sivil aydınlar ile bürokratlardan oluşan seçkinlerin, 1950'de halk oyuyla yitirdikleri topluma yön verme misyonlarını geri alma mücadelesinin içinde yer alan bir grup aydın olarak, halk ile bu tabakalar arasındaki mesafenin toplumun iktisadi ve sosyal yapısından kaynaklandığına ilişkin temel tezleriyle, çarenin yeni bir anayasa ve yeni anayasal kurumların oluşturulması olduğunu söyleyen öteki eğilimden ayrıldıkları ve bu ayrılıklarını 27 Mayıs'tan sonra "bağımsız" bir akım olarak ifade edilebilme olanağına kavuştukları, önceki bölümün başlıca argümanlarından biriydi. Bölümün bir diğer argümanı, Yön-Devrim Hareketi'nin siyasal söyleminin sosyalizme eklemlenmiş bir Kemalizm olduğuydu. Yürütülen tartışma sırasında Kemalizmin ilkelerini toplumun iktisadi ve sosyal yapısını değiştirecek bir program olarak yeniden yorumlamaya girişen Yöncülerin bu çabalarının "Kemalist Devrimi tamamlama" amacından kaynaklandığı öne sürülmüştü.

Bu bölümde, Yön Hareketi'nin "eksiği tamamlama" uğraşının düşünsel bakımdan nasıl gerçekleştirildiği ele alınıyor. Yöncülerin, yarım kaldığına inandıkları Kemalist Devrimi tamamlama girişimlerinde iki hareket noktası bulunuyordu. Bunlardan birincisi, topluma "yön" vereceğine inandıkları geleneksel aydınların zihniyetlerinde bir değişiklik meydana gelmesi gerektiğine ilişkin tezleriydi. İkincisi ise, Kemalizmin ilkelerinin Türkiye'nin iktisadi yapısını değiştirerek kalkınmaya odaklanmış bir şekilde yeniden

Levent Şahverdi Arşivi

tarif edilmesi gerektiğine ilişkin düşünceleriydi. Bu bölümde, Yöncülerin bu iki hareket noktasından yola çıkarak başlayan düşünsel gelişim süreçleri çözümleniyor.

Bir siyasi oluşumun, içinden geldiği akımın eksiğini tamamlama arzusunun, iki gerekli durumu ima ettiği düşünülebilir. İlk olarak, bu oluşum, kendini sorgulayarak oluşturacaktır; ikinci olarak da bu sorgulama sürecinde başka fikirlere başvuracaktır. Buna bir çeşit özeleştiri de denebilir. Tahmin edilebileceği üzere özeleştiri, kendini inkâr anlamına değil, kendisinden fazla olma isteği anlamına gelir. Yöncülerin yaptığı da Osmanlı-Türk geleneksel aydınlarının ve Kemalizmin bu türden bir özeleştirisiydi. Topluma yön verecek olan şeyin, Marksizmin önerdiği gibi sınıflar arasındaki mücadele olduğunu kabul etmiyorlar; ama toplumun sosyal yapısındaki değişikliklerin iktisadi yapıdaki değişikliklerle mümkün olacağını savunarak ondan esinlenmiş oluyorlardı. Tezleri, toplumu yukarıdan aşağıya dönüştürmeye yazgılı olduğuna inandıkları aydınların, toplumsal gelişmeye ilişkin zihniyetlerinin değişmesiyle "öncü" rollerini sürdürebilecekleri şeklindeydi. "Ara tabakalar" ya da "zinde kuvvetler" olarak tanımladıkları asker ve sivil aydınların, içinden çıktıkları sınıflardan bağımsızlaşmış kimseler olarak toplumu dönüştürmeye muktedir bir kesim olduğunu, ama bu rollerini oynamaya devam edebilmek için tercihlerini toplumun emekçi sınıflarından yana kullanmaları gerektiğini düşünüyorlardı. Bu düşünceleriyle, "zinde kuvvetler"i Marksizmden esinlenen yeni bir yaklaşımla donatmaya ve onların siyasi fikirlerini oluşturan temel ilkeleri bu yaklaşımla yeniden içeriklendirmeye yöneldiler.

Çerçevesi bu tezlerle oluşan aşağıdaki bölüm iki ana ayırımdan oluşuyor. İlk olarak, Yöncülerin geleneksel aydınlara kazandırmak istedikleri toplumsal gelişmeye ilişkin yeni bakış açısı ele alınıyor. Bu bağlamda öncelikle, Osmanlı-Türk geleneksel aydınların toplumsal dönüşüme ilişkin bakış açıları, sonra da Yöncülerin bu bakış açısından hangi bakımlardan ayrılarak kendi perspektiflerini oluşturdukları gösteriliyor. Bu aşamada, Osmanlı-Türk geleneksel aydınlarının toplumun gelişimine "maarifçi" ve "kanuncu" bir zihniyetle yaklaştıkları, Yöncülerin ise "iktisadiyatçı" bir görüş açısına sahip oldukları savunuluyor. İkinci olarak, Yöncülerin siyasi

Levent Şahverdi Arşivi

fikirlerini Kemalist ilkelerin yeniden anlamlandırılması üzerinden nasıl kurdukları çözümleniyor. Devletçilik, milliyetçilik, halkçılık, inkılâpçılık gibi ilkeler, Kemalizm tarafından bir parti programının ilkeleri halinde yan yana getirilmiş olsa da, kökleri Yeni Osmanlı aydınlarına kadar uzanıyordu. Bu bakımdan, Yöncülerin bu kavramları yeniden içeriklendirirken Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, İttihatçılar, Kemalistler ve Kadrocular dan hangi bakımlardan farklılıklaştıkları da tartışılıyor. Böylece, Yön Hareketi'nin yalnızca, toplumu ancak ona yön verecek asker ve sivil aydınların yukarıdan aşağıya dönüştürebileceklerine ilişkin inançları bakımından değil, siyasi fikirlerini oluşturan kavramlar bakımından da geleneksel aydınlarla bir süreklilik taşıdığı vurgulanıyor. Bu süreklilik vurgusu, her konudaki farklılıklarla birlikte işleniyor.

Osmanlı ve Cumhuriyet Aydınlarının Mirası: 'Maarifçilik' ve 'Kanunculuk'

Yön dergisinin 12'nci sayısının orta sayfaları, aydınlar arasında geniş bir yankı uyandıran *Yön* Bildirisi'ne yöneltilen olumlu ve olumsuz eleştirilere bir cevap vermek üzere hazırlanmıştı. "*Yön* Cevap Veriyor" başlıklı yazıya göre (*Yön*, 1962p), Türkiye'nin temel sorunlarının çözümü için gerekli olan ilk adımın topluma "yön" vereceği varsayılan sivil ve asker aydınların bir iktisadi kalkınma felsefesi etrafında birleşmeleri gerektiğini vurgulayan bildiri hakkındaki görüşlerini dile getiren okuyucular, bildiride belirtilen "çağdaş uygarlığa ulaşma" hedefi konusunda hemfikir olmakla birlikte, bir durumu yadırgadıklarını söylüyorlardı. Yadırganan durum, bildiride, "eğitime ve genel olarak manevi değerlere" yeterince önem verilmemesiydi. Okuyucuların, *Yön* Bildirisi'nde ifade edilen ana hedefi genel olarak paylaşmaları, fakat bu hedefe ulaşılmak için gerekli ilk şartın "bir iktisadi kalkınma felsefesi etrafında birleşmek" şeklinde formüle edilmesini yadırganmaları düşündürücüdür. Bu yadırgama duygusunda, Türk aydınları arasında hâkim olan bir kanının belirgin bir etki taşıdığını sezmek mümkündür.

27 Mayıs'ta süngüyle alınan iktidarın sandıkta yitirilmesinin ardından darbeye katılan ya da destekleyen askerler, aydınlar ve

Levent Şahverdi Arşivi

bürokratlar düş kırıklığı içinde bir soru üzerinde düşünüyorlardı: Yeni bir anayasa, yeni bir temsil sistemi ve daha önce düşünülmemiş yeni kurumlar yaratılıp yürürlüğe konulmasına rağmen, toplumun çoğunluğu neden 27 Mayıs eylemini yapanları değil de bu eyleme maruz kalanları desteklemişti? Bu soruya verilen cevap, "cahil halk"ın kendisinden yana olan okumuşları anlayamadığı için kendisine karşı olan gerici güçleri desteklemeye devam ettiği, şeklindeydi. Öyleyse süngü zoruyla hükümet kuran CHP etrafında toplanan Kemalist kadrolar, koalisyon halinde de olsa yeniden iktidar olanağı yakalamışken bu duruma derhal bir çare bulmalı ve halkı hızlı bir şekilde aydınlatmak, eğitmek üzere harekete geçmeliydiler. CHP'nin 1960'lı yıllardaki önde gelen isimlerinden Nihat Erim'in şu sözleri bu açıdan değerlendirilebilir: "Türkiye'nin baş derdi dün olduğu gibi bugün de eğitim eksikliğidir. Gerçek bir eğitim seferberliğine hemen girişmek şarttır. Her şeyimiz bu işin hızla halline bağlı" (*Yön*, 1962i). Erim'in dile getirdiği görüşün yalnızca kendisine ait olmadığı, Kemalist aydınların ortak bir kanısı olduğu düşünülebilir. Bu kanının kökleri Yeni Osmanlılar'a kadar uzanır. Kanunları değiştirmek ve halkı eğitmek Osmanlı-Türk aydın hareketlerinin Batı'ya yetişmek için buldukları yegâne çaredir. Farklı sosyotarihsel koşullarda ortaya çıkan Yeni Osmanlıların, Jön Türklerin, İttihatçıların, Kemalistlerin ve farklı bir tarzda da olsa Kadrocuların Türkiye'yi modernleştirme projelerinin dayanak noktaları "kanun" ve "maarif"tir. Onlar; hukukun, eğitimin ve toplumsal ilişkilerin Batı normlarına göre yeniden düzenlenmesi durumunda devletin kurtarılabileceğini, ülkenin Batı seviyesine çıkabileceğini düşünüyorlardı.[18]

18 Bu düşünüş biçimi, felsefi planda pozitivizmden kaynaklanıyordu. Pozitivizm, farklı nedenler ve biçimlerde geleneksel Türk aydınlarını etkisi altına almıştı. Pozitivizmin Tanzimat aydınlarından Kemalistlere kadar uzanan geleneksel aydın hareketleri üzerindeki etkileri ve sonuçları konusunda verimli bir tartışma için bkz (Timur, 1997: 99-120). Timur, Batı'yı bir model olarak alan geleneksel aydınların pratik etkinliklerinin başında Batı'nın kanunlarının Türkiye'ye aktarılmasının geldiğini belirtmekte; Tanzimat'tan itibaren girişilen Batılılaşma hareketlerine karşı menfi bir tavır alan Mustafa Kemal'in de pratik planda aynı hatta yer aldığını vurgulamaktadır. Timur'un Marksist bir bakış açısıyla yaptığı öncü çözümleme, kanımca, son derece değerlidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Yön Bildirisine ilişkin yazılan mektuplarda dile getirilen şaşırma hâli de, Nihat Erim'in sözlerinde dile gelen bu geleneksel kanının bir sonucuydu. *Yön* Bildirisi, "çağdaş uygarlık seviyesine" ulaşma hedefi konusunda Türk aydınının temel hedefini paylaşmakla birlikte, onun on yıllar boyunca kullandığı düşünce kalıplarından farklı bir "yön" önermekteydi. Ülkenin çağdaş uygarlık seviyesine yükselmesinin başlıca koşulunun iktisadî düzenin değiştirilmesi olduğunun, devlet örgütlenmesindeki yeni biçimin, hukukî değişikliklerin ve yeni eğitim sisteminin toplumsal kabulünün de buna paralel olarak değişeceğinin vurgulanması, "maarifçi" ve "kanuncu" bir zihniyetle düşünmeye alışmış olan aydınlar tarafından yadırganmıştı. Bu yadırgama durumuna yol açan düşünce mirası, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk modernleşme çabaları sırasında şekillenmeye başladı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme devrinde, İmparatorluk yöneticileri arasında kendi uygarlıklarının Batı uygarlığından daha üstün olduğuna dair genel bir kanı hâkimdi. Bu dönemde Osmanlı ve Batı arasında kurulan ilişkilerde, kendi kültür, teknik, hukuk ve inanç sistemlerinden emin bir Osmanlı ile küçümsenen bir Batı söz konusuydu. 18'inci yüzyılın başlarında askeri alandaki yenilgilerden sonra, hem Batı'yla kurulan ilişkilerde hem de bu ilişkilerin yarattığı algıda bir değişim meydana geldi. Artık küçümsenen Batı yerine üstünlüğü kabul edilen Batı ve kendi üstünlüğünden emin olan Osmanlı yerine kendi sisteminden şüphe duymaya başlayan Osmanlı vardı. Bu, Batı uygarlığının ve bu uygarlıkla ilişkilerin bilinçli biçimde tartışılmaya başlanılması anlamında, Osmanlı düşünce tarihindeki en önemli dönüm noktalarından biriydi. Bu ilk düşünsel girişimler, daha sonra bir "medenileşme" tartışmasına doğru genişleyecek ve uzunca bir döneme yayılacak olan sürecin başlangıcıydı (Hanioğlu, 1985: 16; Mardin, 1997: 10; Lewis, 1998: 46; Yeğen, 1999: 41-43).

İmparatorluktaki ilk "ıslahat" ve "tanzim" çabalarında, geri Osmanlı'nın Batı'nın üstünlüğüne "terakki" etmesi amacıyla Batı'nın askeri yapısının, eğitim sisteminin, hukuk ve idare sisteminin kimi zaman özünü yitirmiş bir şekilde aktarılması söz

Levent Şahverdi Arşivi

konusu oldu (Mardin, 1997: 12-13). Bununla birlikte, İmparatorluk yöneticileri, Batı'nın üstünlüğünün iktisadi yanlarının da bilincindeydiler. Mardin'in işaret ettiği gibi (1999b: 51), Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileyiş sürecine girdiğinin fark edilmesiyle, bu gerileyişin iktisadi sebeplere dayandığının fark edilmesi arasında bir eşzamanlılık bulunuyordu. İmparatorluğun ilk ıslahat tasarılarında bile "devlet düzeninin bozulması" ile gelir getirici kurumların eskisi gibi çalışmaması arasında bir nedensellik ilişkisi kuruluyordu. Bununla birlikte, gerileme ile iktisadi durum arasındaki ilişkiyle ilgili bu kavrayışın getirdiği öneriler, eski iktisadi sistemin "saf" haliyle yeniden yürürlüğe konulması üzerine yoğunlaşıyordu.

Osmanlı ıslahat fikriyatının temel sorusunu formüle eden ve doğrudan doğruya ülkenin iktisadi sistemiyle alâkalı olan bu kavrayış biçimi, İmparatorluk yöneticilerinin ve aydınlarının fikri durumlarını şekillendirecek olan başlıca durumdu. 'Devlet düzeni hangi biçimde yeniden ıslah edilirse eski iktisadi sistemin saf haline dönülebilir?' şeklinde özetlenebilecek olan bu soruyu koşullandıran iktisadi yapı, Mardin'in belirttiği gibi (1999b: 52) "fetih faaliyeti" ve "gaza kültürü"yle temellenmişti. Bu bakımdan Osmanlı'nın hâkim iktisadi zihniyeti "verimi artırmaya değil, kılıcın hakkıyla gelir kaynaklarını artırmaya" yönelik olarak şekillenmişti (Mardin, 2000: 168). Ancak gaza ve fetih kültürü, iktisadi ilişkilerin dayattığı nakit talebi karşısında çare olamıyordu. Bunun beraberinde getirdiği durum, Osmanlı devlet adamlarının iktisadî alanda bir "fikri atlama" yapamamaları, verimlilik esasına dayalı iktisadi bir anlayışa geçememeleriydi (Mardin, 1999b: 54, 52). Osmanlı devlet adamları ve aydınları arasında iktisadi düşüncenin kısırlığı, devlet örgütlenmesinde ve idari kurumlarda kimi düzenlemeler yapıldığında iktisaden güçlenilebileceğine dair düşünce ve eylemlerin dolaysız nedeni olarak ortaya çıkıyordu.

İmparatorluk tarihinde, iktisadi değişim ile sosyal değişim arasında bir bağlantı kurulması ve bu ilişki üzerinde tartışmaların başlaması için 19'uncu yüzyılın ortalarına kadar beklemek gerekecekti. İktisadi bakımdan kalkınmış olmakla sosyal bakı-

mından ilerlemiş olmak arasında pozitif bir ilişkinin varlığını ilk fark edenler "Tanzimat'ın sonlarına doğru şöhret kazanan bir grup Türk aydını" olacaktı (Mardin, 1998a: 10). Yeni Osmanlılar olarak adlandırılan bu akımın düşünce yapısında öne çıkan üç unsur "bilim", "eğitim" ve "çalışma" idi.

Yeni Osmanlılar açısından bilim, toplumun batması ya da varlığını sürdürmesi ikilemindeki temel bağlardan biriydi. Osmanlı düşünce tarihinde toplumsal gelişimin maddi temelini ilk sezen onlardı.[19] İslam hukukçularının siyasi fikirleriyle düşünen Namık Kemal, Batı'daki gelişmenin buhar ve gaz sayesinde olduğunu belirterek "Biz ne zaman ibret-bîn olmağa [ibret almaya] başlayacağız?" diye sorduğunda, bir asır boyunca Batı'nın maddi ilerlemesine duyulan hayranlığı "fiili bir ideal" şeklinde ortaya koymuş oluyordu (Mardin, 1998a: 451-452).

Yeni Osmanlılar açısından "fiili idealler" haline getirilen Batı'nın maddi ilerleme düzeyine erişme hedefini gerçekleştirmenin yolu, Batı'nın yaptığı gibi bilimin rehberliğine dayanmak, eğitim seviyesini Batı düzeyine çıkarmak ve Avrupa'nın siyasi kurumlarının "en iyi"lerini alarak İslaâmi bir temel üzerine yerleştirmekti. Çünkü, Avrupa'nın maddi bakımdan çok daha ileri bir seviyede bulunması "maarif cihetinde" kat ettiği gelişmeden, iktidar ve idare kurumlarındaki gelişmişlik düzeyinden ve bilime verdikleri önemden kaynaklanıyordu (Hanioğlu, 1985: 25-29; Mardin, 1998a: 442-450). Bununla beraber, Yeni Osmanlı aydını, Batı'daki gelişmelerin feodalizmin çöküşü, sanayi devrimi ve bunlara eşlik eden bilimsel atılımlarla gerçekleştiğine kayıtsızdı. Bu kayıtsızlık, kendilerini takip eden aydın hareketlerine de sirayet edecekti.

> Yeni Osmanlıların Sultan Abdülhamit tarafından dağıtılmasıyla bu akımın devamı olarak ortaya Jön Türkler de, takipçisi oldukları Yeni Osmanlılar gibi bilimin maddi karakterini idrak etmişler; maddi anlamıyla bilimi her şeyin temeli saymışlardı. Bir farkla; onlar, Yeni

19 Bilim ile ilerleme arasındaki olumlu ilişki Yeni Osmanlı yazınında şöyle dile getirilmişti: "... Bir insanın sıhhat ve selameti akla mevkuf [ait] olduğu gibi bir hey'et-i milliyenin devam ve saadeti dahi ilime menûtdur [bağlıdır]" (aktaran Hanioğlu, 1985: 28).

Levent Şahverdi Arşivi

> Osmanlılarda görülen İslamiyet ile bilim arasındaki pozitif ilişkiyi koparark dini, toplumsal gelişmenin önündeki bir engel saymışlardı. Jön Türklerin bakış açısına göre, dinin toplumda oynadığı rolün yerini bilimin alması, ilerlemenin temel sağlayıcısı olacaktı (Hanioğlu, 1985: 42, 48).

Jön Türkler, toplumsal sorunları açıklarken doğa olaylarını açıklayan kanunlara başvuruyorlar, "toplumsal gelişmeleri âdeta bir fizik problemi çözercesine kesin, kurallara bağlı biçimde halletmek iddiasında bulunuyorlardı" (Hanioğlu, 1985: 605). Hanioğlu'nun işaret ettiği gibi (1985: 36) kendi zaferlerini toplumsal gerçekliğin doğal bir sonucu olarak görüyor ve Mardin'in ilginç benzetmesiyle (1999a: 18) kendilerine "içtimaî tabip" rolünü yakıştırıyorlardı. Özellikle Tıbbiye çıkışlı olan Jön Türkler, devlet adamı-devlet ilişkisini doktor-hasta ilişkisi olarak algılıyor; kendilerinin, hasta olan devleti iyileştirmenin bilgisine sahip olduğuna inanıyorlardı.

Jön Türk düşüncesinde, toplumun diğer sorunlarında olduğu gibi maddi ve iktisadi sorunlarında da anahtar kavram bilimdi. Şöyle diyordu Jön Türklerin liderlerinden birisi: "Ulûmun terakkisi ve sanayi'e tatbiki cemiyetde matbuat, buhar ve elektrik gibi kuvvetler peyda ettiğinden tarik-i maişet [geçinme biçimi], usûl-i idare-i devlet değişti" (aktaran Hanioğlu, 1985: 605). Bu kavrayış tarzının dolaysız sonucu, "bilimin rehberliği"nde hareket eden küçük bir azınlığın toplumdaki maddi ve iktisadi ilerlemeyi sağlayabileceğinin düşünülmesiydi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı seviyesine terakki edebilmesi için başlıca iki koşulun yerine getirilmesi gerekiyordu Jön Türkler'e göre. Bunlardan birincisi "İlm ü terbiye görmüş küçük bir hey'et"in öncülüğü, diğeri ise halkın eğitilmesiydi. "Halk, eğitildiğinde, ona her şeyin üstünde olan kanunlar öğretildiğinde, 'gerçek' gelişme çizgisinin seyri gösterildiğinde" (Hanioğlu, 1985: 609) kendileriyle müttefik olacak, devlet kurtarılacak ve Osmanlı yükselecekti. Jön Türklerin bakış açıları, İmparatorluğun mevcut iktisadi düzeninin korunması ama bu yapı üzerindeki çalışmanın eğitim yoluyla etkili hale getirilmesine dayanıyordu. Batı'nın üstünlüğünün, iktisadi yapıda meydana gelen köklü değişikliklerle paralel gittiğinin far-

Levent Şahverdi Arşivi

kına varamamışlardı. Mardin'in vurguladığı üzere "iktisadi fikir eksikliği" Jön Türklerin uzun bir süre boyunca telafi edilemeyecek karakteristik bir unsuruydu (1999b: 99).[20]

Jön Türklerin, halkın eğitimsiz olduğu için geri kaldığına ilişkin inançları[21], İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidar yıllarında da kendisini gösterecektir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, İkinci Meşrutiyet yıllarından başlayıp dağıldığı döneme kadar, iktisadi düşünce ve eyleme takipçisi olduğu akımlara nispetle daha fazla ilgi göstermişti. Toprak'ın işaret ettiği üzere (1995b:10-25), 1908 Devrimi sonrasında iktisadi düşünüş alanında önemli dönüşümler meydana gelmişti. Siyasal hayattaki hürriyet-istibdat ikilemi iktisadi düşünceye de yansımış; Osmanlı aydını "teşebbüs-i şahsi", "mülkiyet-i şahsiye" gibi kavramlarla devletçi iktisadi politika arasında gidiş gelişler yaşamıştı.

İzledikleri Osmanlılık politikasını fiilen hükümsüz bırakan Balkan Harbi, İttihatçıların iktisadi arayışlarında bir dönüm noktası teşkil etti. Savaşın bıraktığı acılar ve Osmanlı millet sisteminin

---

20 Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Bir Sürgün* adlı romanı (1999), Jön Türklerin iktidadi fikir eksikliği konusunda emsalsiz bir edebi eserdir. Jön Türklerin Paris'teki yaşantıları ve eylemleri, *Bir Sürgün*'ün çatısını oluşturur. Yakup Kadri, bu romanında, Dr. Hikmet'in şahsında, Batı'ya hayran olan, ama Doğu'dan kopamayan Osmanlı aydının dramını anlatır. Romanın bir Rus ihtilalcisi ile Dr. Hikmet arasındaki diyaloga ayrılan XVIII. bölümü mevcut çalışmanın burada eğildiği konusu bakımından öğreticidir. Dr. Hikmet, Morotof'un tarihe ve Osmanlı tarihine ilişkin sınıfsal ve iktisadi analizleri karşısında hayrete düşer; Yakup Kadri'nin deyimiyle "sersemler"; Morotof'un nazariyesine bir türlü akıl erdiremez (Karaosmanoğlu, 1999: 218-230).

21 Jön Türkler arasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun geri kalışıyla onun sosyal yapısı arasında ilişki kuran en belirgin sima, Prens Sabahattin idi. Sabahattin'in görüş açısına göre, sosyal yapı meşrutiyet, eğitim ve ahlak kurumlarından çıkmıyor, tersine bunlar sosyal yapının neticeleri olarak beliriyordu (Prens Sabahattin, 1965: 37). Prens Sabahattin, ilerleme için yapılması lazım gelen şey hakkında şöyle diyordu: "... bakışlarımızı Batı'nın gerçek üstünlüğünü sağlayan fikri, siyasal ve ekonomik görünüşlerin altında gizli kalan bireyci yapı mekanizmasına çevirmek sosyal çevremizi de o doğrultuda düzeltmeye ve değiştirmeye çalışmak gerekiyor" (1965: 48). Bununla birlikte, Sabahattin açısından "sosyal çevrenin bireyci yapı mekanizması doğrultusunda değiştirilmesi"nin tek çaresi vardı: maarif. Şöyle yazıyordu: "Bireyci yapıya geçmek ilkece bir eğitim sorunudur" (Sabahattin, 1965: 63).

Levent Şahverdi Arşivi

çözülmesi, Müslüman-Türk unsuru intikamcı denilebilecek duygularla harekete geçirdi. Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar ülkeyi mutlak bir güç olarak yönetecek olan İttihat ve Terakki, bu kalkış noktasıyla iktisadi milliyetçilik politikasına yöneldi. Daha sonra Kemalizm tarafından da devralınacak olan "milli İktisat-milli burjuvazi", artık İttihatçıların başlıca şiarıydı. Bu amaca ulaşmak için her yol İttihatçıların gözünde mubahtı. Devlet ve İttihatçı kadrolar bundan böyle iktisatla iç içe olacaklardı (Toprak, 1995b: 107, 124).

Ekonomik bağımsızlığa sahip olmayan bir toplumun siyasi bağımsızlığını da yitireceğini düşünen İttihatçılara göre (Georgeon, 1999: 95) iktisadi bağımsızlığın sağlanması gayrimüslimlerin iktisadi etkinliklerini Müslüman-Türk unsura aktararak, Türkleri iktisadi faaliyete teşvik ederek ve Müslüman-Türk bir burjuva sınıfı "yaratarak" mümkün olabilirdi. "Doğmakta olan bir burjuvazinin öncüsü" rolüyle izledikleri iktisadi siyasetin çerçevesini de bu konular çizdi (Ahmad, 1996a: 25).

Bununla birlikte, milli bir burjuva sınıfı yaratma ufkuyla hareket eden İttihatçılar, Cumhuriyet döneminde de görüleceği üzere hiçbir zaman toprak ağalarının sosyal, ekonomik ve siyasî egemenliğine son vererek Anadolu'daki statükoyu değiştirmeye yönelmediler. Tersine, toprak ağalarına Mecliste denetim kurma olanağı tanıdılar. Buna karşılık olarak da kimi kurumsal reformları gerçekleştirme ve devletin yapısını "modernleştirme" olanağı elde ettiler (Ahmad, 1996a: 63-66).

İttihatçıların, milli burjuvazi yaratma amaçları, esas olarak, Kara Kemal'in belirttiği gibi "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin idame-i mevcudiyetine çalışmak" amacıyla alakalı bir durumdu (Toprak, 1982: 2). Belirledikleri "hızlı kalkınma" (Toprak, 1995a: 64) hedefine ulaşabilmek için toplumun iktisadi yapısında köklü değişikliklere yönelmek gibi bir ufukları yoktu.[22] Lewis'in dikkati çektiği üzere (1998: 227-228), Osmanlı devletini yıkılmaktan kurtarmak için ağırlık verdikleri konular siyasi ve idari sorunlardı;

22 Aykut Kansu'nun bu konudaki görüşü farklıdır. Kansu'ya göre "İttihadcılar, devrini tamamlamış bu yapıyı -siyasal, sosyal ve ekonomik yönleri ile birlikte- yok etmeye kesin olarak karar vermişlerdi" (1995: 218). Bu sav, İttihatçıların Anadolu'daki sosyal ve ekonomik yapıyı koruma politikaları bakımından düşünüldüğünde son derece tartışmalı görünmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

iktisadi sorunlara bu amaçları dolayımıyla eğildiler. En başarılı oldukları alan, eğitim alanıydı. Onları bu alanında yoğunlaşmaya sevk eden durum, "hızlı kalkınma" hedefi ile "maarif" alanında kurdukları pozitif ilişkiden kaynaklanıyordu. İttihatçılar açısından, hızlı kalkınma eğitimle gelecekti.[23] Sina Akşin'in belirttiği gibi (1998: 111-112), İttihatçılar açısından eğitim, tarım ve sanayide gelişmeyi sağlayacak biricik kaldıraçtı.

İttihatçılar, Lewis'in gösterdiği üzere (1998: 228), iktidarda kaldıkları yıllar boyunca eğitim sisteminin reformu ve ulusal bilincin yaratılması için çok işler yaptılar. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun feodal yapısının temellerini, neredeyse hiç el sürülmemiş bir halde, kendilerinden sonra gelen Kemalistlere devrettiler (Petrosyan, 1974: 335-336).

Kemalistler, Jön Türklerden devraldıkları milliyetçilik, halkçılık, inkılâpçılık, devletçilik, lâiklik gibi ilkeleri yeniden içeriklendirerek bir araya getirirken bir ulus devlet yaratma hedefiyle hareket ettiler. "Bilimin rehberliği"ni bu doğrultuda esas aldılar. Dini bir kolektif kimlikten milli bir kolektif kimlik yaratma çabası içinde, tarikatların, yerel geleneklerin egemenliğini sürdürdüğü Anadolu'da bilimi "uygar bir din" haline getirmek istediler (Mardin, 2000: 232).

Kemalistler, bu yöndeki faaliyetlerinde Anadolu'ya eşraf aracılığıyla ulaşmaya çalıştıklarından dolayı buradaki statükoyu kırmaya yönelik adımlar atmadılar. Eşraf da, mevcut ekonomik ve sosyal yapıyı tehdit etmediği müddetçe Kemalist reformları destekledi (Ahmad, 1996a: 192-193; 1996b: 16).

23 Bu algı, Macar bir yazarın Budapeşte'deki Turan Cemiyeti ve İstanbul'daki Tahsil-i Sanayi Cemiyeti'nden aldığı referanslarla gerçekleştirdiği Anadolu incelemeleri sırasında İttihatçı bir subayla arasında geçen şu ilginç diyaloga yansımıştı:

"-Biliyor musunuz efendim, diyor, İtalyan ve Balkan Savaşları bizim için çok büyük ders oldu. Biz bu savaşlardan başarısızlığımızın nedeninin kendi geri kalışımız olduğunu kavradık. Bu yüzdendir ki; -acılı bir dönemin ardından- bizim toplumun aydın kesimi kalkınmaya dayanılmaz bir özlem duymaya başladı.

-Peki ama bu çok yönlü reform işine nereden başlamak niyetindesiniz? diye soruyorum.

-İlk ve en önemli iş eğitim sistemimizin reformu, meslek eğitimi, teknik ve sanayi eğitimi ve ulusal bilinç yaratmak!" (Horvath, 1997: 19-20).

Levent Şahverdi Arşivi

Bununla birlikte, Kemalistlerin iktisada önem vermediklerini söylemek doğru olmaz. Mardin'in işaret ettiği üzere (1998b: 167), özellikle ekonominin Türk ellerde bulunmasını sağlamak konusunda son derece duyarlıydılar. Uyguladıkları reformlar da, modern kapitalist topluma özgü sınıf yapısına sahip bir millet yaratmaya yönelikti (Ahmad, 1996a: 194). Fakat odak noktaları yeni bir ulusal kimlikti. Ulusal bilinci, tarihi mitleri ve medeniyet sembollerini işlemeye harcadıkları olağanüstü enerjiyi yeni bir ekonomik temelin yaratılmasına asla harcamadılar (Mardin, 1998b: 165-167).

Kemalistlerin, ulusal bilinci, tarihi mitleri ve medeniyet sembollerini işleyerek oluşturulmasına çalışılan Türk milli kimliğinin inşasında başvurdukları iki yol vardı. Bunlardan biri yasalar, diğeri eğitimdi. Kemalizm, yasalar koyarak tepeden bir bütünleşme sağlama konusundaki Osmanlı mirasının takipçisiydi. Diğer yandan, "ilerleme"nin kaynağı olarak görülen eğitimsel kaynakların yaygınlaştırılmasındaki bir yoğunlaşmanın çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmak için en önemli yol olduğuna ilişkin inanç, Cumhuriyet felsefesinin özünü oluşturuyordu. Bir başka ifadeyle, Kemalizm, Türkiye'nin medenileşmesinin, iktisadi gelişmeyi yaratacağına inanılan eğitim sayesinde mümkün olduğu kanaatindeydi (Mardin, 1997: 283; 1998b: 215; 2000: 61).

Netice itibarıyla, Kemalizm, toplum kavrayışı bakımından içinden geldiği geleneksel aydın hareketlerinin "maarifçi" ve "kanuncu" zihniyetinin sürdürücüsüydü. Bu zihniyet, komünist hareket içinden geçip gelerek Kemalizme eklemlenen bir grup aydının oluşturduğu Kadro Hareketi tarafından değiştirilmeye çalışılacak; ama başarılamayacaktır.

Marksizmin tarih ve toplumsal gelişmeye ilişkin yaklaşımlarını hem aldıkları eğitim hem de sahip oldukları siyasi kültürleri dolayısıyla bilen ve çalışmalarında tarihsel materyalizmi bir yöntem olarak kullanan Kadrocular[24], Kemalizm de dahil olmak üzere geleneksel aydın hareketlerinin sahip olduğu maarifçi yaklaşım içinde

24 *Kadro* dergisini çıkaranlardan Şevket Süreyya Aydemir ve İsmail Hüsrev Tökin Moskova'da, Vedat Nedim Tör de Almanya'da iktisat eğitimi görmüş TKP kökenli kişilerdi (Çelik, 1984: 45-57; Türkeş, 1999: 69-97; Yanardağ, 1988: 77-86).

Levent Şahverdi Arşivi

bir kırılma noktasını oluşturuyorlardı. Toplumsal dönüşümlerde üretim araçlarındaki gelişme ve üretici güçlerin belirleyici rol üstlendiğini dile getiriyorlardı (Türkeş, 1999: 143). Bu görüş açısı, toplumsal gelişmenin maarif ve hukukla geleceğini savunan yaklaşımı dışarıda bırakıyor; maarifin bizzat kendisinin de iktisadi yapıda meydana gelen dönüşümlerle birlikte değişime uğrayacağını öngörüyordu. Bu nedenle Kadrocular, Türkiye'nin önündeki hedefi, "bir müstemleke iktisadîyatından bir millet iktisadîyatı yaratmak" olarak belirlemişlerdi (aktaran Tör, 1999: 125). Yaygın kanının aksine Türkiye'de sınıfların varlığının farkında olan ve Türk milletini kentsel ve kırsal sınıflardan oluşan sınıflı bir toplum olarak tanımlayan Kadrocular açısından "millet iktisadiyatı"nın iki temel koşulu vardı. Bunlardan birincisi, kapitalist sınıfların ortaya çıkıp güçlenmesinin ve devlet içine sızarak bu aygıtı kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmesinin önlenmesiydi. İkincisi ise, kapsamlı bir toprak reformuyla ülkenin "derebeylik" düzeni ve kalıntılarından arındırılmasıydı (Türkeş, 1999: 145-189).

Gelgelelim, Kadroculaın, Kemalizmin ilkelerinin iktisadiyatçı bir yorumuyla tasarladıkları "terakki" modeli, farklı türden bir maarifçi anlayışı yansıtıyordu. Kadroculara göre Türkiye, çağdaş medeniyet seviyesine, "şuurlu bir kadro"nun iktidardaki Kemalist kadroları "eğitmesi"yle ulaşacaktı. Yalçın Küçük'ün dikkati çektiği gibi (1982: 7) "lâyiha yazıp padişaha sunmak" Osmanlı aydınının en belirgin alışkanlıklarından biriydi. Bu alışkanlık, "Sultanın iyi olduğu, çevresinin iyi olmadığı ve işlerin kötüye gitmesinin de bilgisizlikten kaynaklandığı düşüncesinden" temelleniyordu. Toplumsal gelişmenin eğitimle değil, sosyal yapıdaki ve iktisadi ilişkilerdeki köklü değişikliklerle gerçekleşeceği tezinden hareket eden Kadrocular, Mustafa Kemal ve bir kısım Kemalist kadroyu çevresindeki iyi olmayan kişilerden uzaklaştırıp onları doğru bir şekilde bilgilendirdiklerinde işlerin hale yola gireceğini savunmakla "lâyihacı" aydınlarla aynı konuma yerleşiyorlardı. Kadroculaın, geleneksel aydınların düşünce kalıplarını zorlayan fakat onu parçalayamayan konumları Yön-Devrim Hareketi'nin önderleri tarafından sarsılacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

Yön-Devrim Hareketi'nin toplumsal ilerlemenin elde edilmesinde kullandığı yaklaşımın sarsıcı yanını tartışmaya açmadan önce bir toparlama yapmak yerinde olacaktır: Osmanlı-Türk aydın hareketlerinin ortak özellikleri "bilimin rehberliği"ni esas almaları ve bu rehberliği "toplumsal örgütlenmenin en faydalı halini" göstermeye yarayan bir yaklaşım olarak kullanmalarıydı. Bu yaklaşım, yeni yasalar, yönetmelikler, siyasal temsil organları ve devlet örgütlenmelerinin yaratılması, ve halkın eğitilmesiyle ülkenin Batı karşısındaki eski pozisyonuna ulaşabileceğine ilişkin genel kanıyı koşullandıran başlıca faktördü. 27 Mayıs ile birlikte yeni kurumlar ve yasalar yaratan aydın ve bürokratların, *Yön* Bildirisi'nin maarifçi bir argüman üzerine kurulu olmadığını görünce şaşırması bundandı: Türk aydını, kuşaklar boyunca toplumsal ilerlemeyle ilgili düşünce dünyasını şekillendiren inkılâpların dışında ve onun tersi yönde bir yaklaşım tarzıyla karşılaşmıştı *Yön* Bildirisi'nde.

Bir Mirasın Reddi ve Kabulü: Maarifçilikten İktisadiyatçılığa

Yön Hareketi'nin, yaklaşık 10 yılı kapsayan çalkantılı bir dönemde şekillendirilip ayrıntılandırılacak olan siyasi fikirlerinin ve bu fikirlerin "toplumsal ilerleme" kavrayışının ilk belirtileri, akımın ortaya çıkış gerekçesini ilan ettiği *Yön* Bildirisi'nde mevcuttur.

Yön Bildirisi'nin Türkiye'nin ulaşması gereken düzey olarak belirlediği hedef, Osmanlı-Türk aydınlarının Tanzimat döneminden itibaren farklı sosyotarihsel koşullarda farklı biçimlerde dile getirdikleri "Batı seviyesine ulaşmak" talebiyle bir özdeşlik taşıyordu. Bildiriyi okuyup mütalaalarını yazan aydınların "belirtilen hedefler konusunda yüzde yüz mutabık olduklarını" belirtmeleri bundandı. Bununla birlikte Bildiri, Batı seviyesine nasıl ulaşılacağına ilişkin soruyu cevaplarken, farklı bir noktadan hareket ediyor; yaklaşım tarzındaki ayrılığını daha ilk paragrafından itibaren ortaya koyuyordu:

> Atatürk devrimleriyle amaç edinilen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmanın, eğitim davasını sonuçlandırmanın, Türk demokrasisini

Levent Şahverdi Arşivi

> yaşatmanın, sosyal adaleti gerçekleştirmenin ve demokrasi rejimini sağlam temeller üzerine oturtmanın, ancak, iktisadî alanda hızla kalkınmakta, yani millî istihsal seviyesini hızla yükseltmekte göstereceğimiz başarıya bağlı olduğuna inanıyoruz (*Yön*, 1961f).

Görüldüğü üzere, Osmanlı-Türk aydınının yaklaşık iki yüz yıldır dillendirdiği "çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak" Yöncülerin de hedefiydi; Yöncüler de, Yeni Osmanlılardan beri sorun edinilen "eğitim davası"nı çözüme kavuşturmayı bir mesele olarak ortaya koymuşlardı; Tanzimat döneminden beri hasreti çekilen hürriyet, Yöncülerin de temel amaçlarından biriydi. Fakat bütün bu hedeflere ulaşmanın yolu bakımından çok temel bir ayrılık söz konusuydu. Bildiri, ilerlemenin eğitim ve hürriyet rejimiyle geleceği fikrine katılmıyor; bu davaların sonuçlandırılmasının iktisadi hayattaki değişimlere ve ilerlemelere bağlı olduğunu vurguluyordu.

Yöncüler açısından "çağdaş uygarlık seviyesi"ne ulaşmak konusunda takip edilmesi gereken yol, köylülerin, genç kuşakların ya da kentli orta sınıfların eğitimi olamazdı. "Kütlelerin akılcı düşüncelerle" buluşturulmasıyla Batı uygarlığı seviyesine ulaşma yolu, Yöncüler açısından kapalıydı. Bu yolun neden kapalı olduğunun gerekçesi, Bildiride şu sözlerle açıklanmıştı:

> Ne kadar çok gayret sarf edilirse edilsin, düşük bir istihsal seviyesiyle, kütlelerin kültür seviyesinde esaslı bir yükselme sağlamak hayaldir. İşsizlik, açlık, çıplaklık, soğuk ve sefalet, kütlelerin eğitime yönelmesini engelleyecek, yaşama içgüdüsü, öğrenme merakından daha ağır basacaktır (*Yön*, 1961f).

Yöncülerin, kendilerine öncel aydın hareketlerinin "cahil olduğumuz için geriyiz, cehalet engelini aşarsak ilerleriz" şeklindeki tezlerini baş aşağı çevirip "geri olduğumuz için cahiliz, geri iktisadi yapıyı değiştirirsek cehaletten kurtuluruz" şeklinde formüle ettikleri görülüyor. Onlara göre "kütlelerin" aydınlanma isteği, ancak karınları tok, sırtları pek, evleri sıcak olduğunda, bugün işli yarın işsiz olma tehlikesiyle karşı karşıya olmadıklarında belirebilecekti. Bu koşullar sağlanmadığında ise kütleler, karınlarını doyurmanın, sırtlarını giydirmenin, evlerini ısıtmanın, belki de ısıtacak bir ev

Levent Şahverdi Arşivi

bulmanın yollarını arayacaklar ve bu yollarda ilahi güçlere sığınacaklardı. Nitekim, aradan uzunca bir süre geçtikten sonra yayımlanan *Devrim* Bildirisi, mevcut düzenle "cehaletten kurtulma davasının çözülemediğini" belirtecek; halkın, çocukları Kur'an kurslarına ve imam hatip okullarına gönderdiğini ve bunun bizzat mevcut sistemden kaynaklandığını söyleyecekti (*Devrim*, 1969).

Yöncülerin demokrasi ve hürriyet sorununa yaklaşımları da "aydınlanma" sorununa yaklaşımlarıyla paralellik gösteriyordu. Batının siyasi kurumlarının benzerlerinin ülkede işler hale getirilmesinin uygarlığa ulaştıracağına dair kanı, Yöncüler tarafından reddedilmekteydi. Akımın yayınlarının sürekli konularından biri olacak olan demokrasi sorununa yaklaşımın ipuçları Bildiride şöyle yer bulmuştu:

> Demokrasi, her şeyden önce, insan haysiyetine dayanan ve insanı üstün değer sayan bir rejimdir. Açlığa, işsizliğe, evsizliğe çare bulamayan bir rejimin, ne kadar üzerine titrersek titreyelim, demokrasi olmaktan çıkması ve birgün çökmesi tabiidir. Türk demokrasisinin yaşatılması, açlığı, işsizliği ve evsizliği ortadan kaldıracak yüksek bir istihsal seviyesine götüren yolları bulmakla mümkün olabilir (*Yön*, 1961f).

Yöncülerin rejim sorununa bu yaklaşımlarında, yıllarca hürriyet ve hürriyeti getireceğine inanılan anayasa peşinde koşan geçmiş kavrayışların bir reddi ve eleştirisi sezilmektedir. Bu konuda da bir baş aşağı çevirmenin söz konusu olduğu söylenebilir: "Demokrasi ve hürriyet gelince, yeni bir anayasa yapılınca memleket yükselecek" şeklindeki tez, Yöncüler tarafından, "memleket yüksek bir üretim seviyesine ulaştığında demokrasi ayakları üstüne basacaktır" şeklinde formüle edilmiştir.

Yöncüler, geleneksel aydın hareketlerinin yurt sorunlarına ilişkin bütün tezlerini başağı çevirmeye teşebbüs ederken dünyaya materyalist bir görüş açısıyla bakıyorlardı. Daha farklı bir ifadeyle, materyalist bir bakış açısına sahip olan Yöncüler, daha yola çıktıkları andan itibaren ülkenin içinde bulunduğu belli başlı bütün sorunların maddi bir temelden kaynaklandığına işaret ediyorlardı. Bildiride yer alan ifadelerle dile getirilecek olursa "Sosyal buhran,

Levent Şahverdi Arşivi

iktisadî buhranın tabii bir sonucu" olarak kavranıyordu. Öyleyse, bütün buhranların anası olan iktisadi hayat "istihsal seviyesini hızla yükseltecek şekilde" yeniden düzenlenmeliydi. Yeniden düzenlenmiş iktisadi hayat sonucunda ise, Bildirideki ifadelerle "toplum düzenine, insan davranışlarına değişiklikler gelecek"ti. Bu değişiklikler, akılcı fikirlere açık bir toplum ve ayakları üzerine oturmuş bir demokrasi olacaktı. İşte o zamandır ki, karnı doyan, evi ısınan, geçim derdi yaşamayan kitleler eğitime ve akılcı düşüncelere yöneleceklerdi. Yöncüler açısından toplumun geri kalmışlığının nedeni halkın cahil olması değil, halkın cahil olmasının nedeni toplumun geri kalmış olmasıydı. Halk, toplumun gelişmemiş sosyal ve iktisadi yapısının baskılarından kurtarıldığı zaman eğitime yönelecek, "gerçek" demokrasiye sahip çıkacaktı (Avcıoğlu, 1962i).

Yöncülerin 27 Mayıs eyleminde birlikte hareket ettikleri bir kısım aydın tarafından yadırganan bu görüşleri, Marksizmden esinlenmişti. Onların Marksizmle ilişkileri daima tartışmalı oldu. Kimileri Yöncüleri daha siyaset sahnesine ilk adımlarını attıkları anda Marksist ya da komünist diye damgaladılar. Gerici çevrelerin *Yön* Bildirisi'ne ilişkin bu tanımlaması, dergiye yönelik hücumların bir parçasıydı.[25] Beri yandan Türkiye Sosyalist Hareketi içinde Yön Hareketi'nin Marksizm ile ilişkisi konusunda iki farklı görüş söz konusuydu. Bunlardan biri, Yön Hareketi'nin temelde Marksist olmadığını; öteki ise, onun Marksizmden yararlanma kapasitesinin kendisini Marksist olmamakla eleştirenlerden daha yüksek olduğunu savunacaktı. Yön Hareketi'nin temel tezlerini tarihsel materyalizm açısından eleştiren Taner Timur [Ertan Cengiz] birinci grup içinde idi. Timur, Yöncülerin Marksizm ile ilişkilerinin hayli mesafeli, strateji konusunda ise çatışmalı oldu-

25 "Marksist" ya da "komünist" olmanın en büyük suçlardan biri sayıldığı bir dönemde *Yön* dergisi bu "itham"a şu cevabı verecekti: "... bildirinin Marksist olduğunu söylemek haksız bir iddiadır. Gerçi sosyal olayların iktisadî temelleri üzerine dikkati çeken ilk düşünür Marx olmuştur. Ama, siyasî ve sosyal davalarımızın istihsal seviyesi yükselmedikçe çözülemeyeceğini söylemenin Marksizm ile hiçbir ilgisi yoktur. 'İnsanlar fanidir' hükmü ne kadar Marksistse, 'temel meselemiz istihsal seviyesini yükseltmektir' demek o kadar Marksisttir" (*Yön*,1962p).

Levent Şahverdi Arşivi

ğunu gösterecekti (1969).[26] Timur'un Yön Hareketi'ne ilişkin eleştirisini eleştiri konusu yapan Şahin Alpay ise, ikinci gruptaydı. Alpay, Yön Hareketi'nin en önde gelen ismi Doğan Avcıoğlu'nun, yaptığı çözümlemelerle "Marksist geçinen pek çok kimseden çok daha başarılı bir şekilde Marksizmden yararlandığını" yazacaktı (1969). Yöncülerin kendileri ise Marksizme bakışlarını daha farklı bir şekilde dile getiriyorlardı. İlerleyen bölümlerde gösterileceği üzere, Yön-Devrim Hareketi varlık süresi boyunca Marksizmi ve sosyalizmi meşrulaştırmaya özel bir önem vermişti. Bu meşruiyet çabası belirli bir olgunluğa ulaştığında Doğan Avcıoğlu şunları yazacaktı: "... Marksizmi bilmeden sosyal bilimleri, çağımızı, tarihimizi ve Türkiye'nin kalkınma meselelerini zerrece anlamaya imkân yoktur" (1966o). Avcıoğlu, Yön-Devrim Hareketi'nin siyaset sahnesinden fiilen silinişinin ardından yöneldiği tarih çalışmaları sırasında da Marksizmle kurduğu pozitif ilişkiyi sürdürecekti. *Türklerin Tarihi* adlı eserinin kuramsal olarak tanımlanabilecek bölümünde "... marksizm, toplumbilime ve tarihe büyük bir aydınlık getirir ..." (1979: 92) diyecek; Marksizmin, insanlık tarihinin bütününü açıklayan tek yaklaşım olduğunu vurgulayacak; Osmanlı-Türk tarihine ilişkin Marksizmden kaynaklanan çözümlemeler hakkında (örneğin Hikmet Kıvılcımlı, İdris Küçükömer, Sencer Divitçioğlu, Muzaffer Sencer'in çözümlemeleri) şunları söyleyecekti: "Kendini marksist sanan pek çok tarihçinin sığ bir 'ekonomik determinizm'e ve evrensel tek yönlü çizgisel evrim kuramına dayalı yapıtları, marksizmden hayli uzaktır" (1979: 93).[27]

26 *Yön* bildirisine imza atan ve ilk dönemlerinde dergiye yazılarıyla katkıda bulunan Taner Timur'un Yön Hareketi'ne yönelik sonradan yaptığı kuramsal eleştiri önemlidir. Timur, *Emek* dergisinde yer alan "Avcıoğlu: Teorisiz Bir Devrimci" başlıklı yazısında Ertan Cengiz imzasını kullanmıştı. Bunun nedeni, Timur'un, bu yazısını kaleme aldığı dönemde askerlik görevini yapıyor olmasıydı. Bu yazının Timur'un kaleminden çıktığını Mülkiye'deki bir konuşmamız sırasında öğrendim.

27 Doğan Avcıoğlu, sonuncu cildini yazamadan öldüğü *Türklerin Tarihi* adlı eserinde, Türklerin tarihini Altaylardan başlayarak Cumhuriyete kadar incelemeyi denemişti. Avcıoğlu, bu eserinde, tarihe dönük çalışmalarıyla Marksizm arasındaki ilişki hakkında şöyledemekteydi: "Marksist tarih anlayışından elimizden geldiğince yararlanmaya çalıştık. Fakat marksist bir tarih yazabildiğimiz iddiasından çok uzağız" (1979: 104).

Levent Şahverdi Arşivi

Kanımca ve ileride de göstermeye çalışacağım üzere, Yöncüler (esas olarak Doğan Avcıoğlu) Marksist olmamakla birlikte Marksizmden yararlanmışlardı. *Yön* dergisinin yayımlanmaya başladığı tarihten itibaren, Marksizm, Yöncülerin yaşadıkları çağı, tarihi ve kalkınma meselesini tetkik etmede yararlandıkları yaklaşım oldu. Bu tetkik sürecinde "tarih" özel bir yer edindi. Yöncülerin tarihe dönük çalışmaları içinde Osmanlı-Türk aydın hareketleri ayrı bir önem kazandı. Bir bakıma, Yön-Devrim Hareketi geleneksel aydın hareketlerinin bir özeleştirisi, Marksizm de bu özeleştiri sürecinin açıklama yöntemi oldu. Çalışmanın gelinen aşamasında, Yön-Devrim Hareketi'ni "geleneksel aydın hareketlerinin bir özeleştirisi" olarak değerlendirmenin gerekçelerini açıklamanın imkânı doğmuş bulunuyor. Bu imkân, Yön-Devrim Hareketi'nin kendine öncel aydın hareketlerine yönelik "eleştiri"lerinde saklıdır.

Yön-Devrim Hareketi'nin Osmanlı-Türk aydın hareketlerine yönelik eleştirileri, 27 Mayıs Darbesi'ne katılan ya da destekleyen aydınların önemli bir bölümünü etkisi altına almış bulunan düşünce yapısıyla başlar ve bu düşünce yapısının izleri takip edilerek Yeni Osmanlılara kadar uzanır.

Yön-Devrim Hareketi'nin, 27 Mayıs'a uzanan süreçte DP rejimine karşı "hürriyet" mücadelesi veren aydınlara yönelik eleştirisi, daha *Yön* Bildirisi'yle başlamıştır. Bildiri, aydınların 27 Mayıs sonrası durumlarını "hazin" olarak nitelemektedir. Bu hazinlik, topluma yön verecek olan asker ve sivil aydınlardan oluşan "zinde kuvvetler"in bakış açısındaki terslikten kaynaklanmaktadır:

> İşin hazin tarafı, Türkiye'nin kaderine hâkim olabilecek durumda bulunan çevrelerde, karşı karşıya bulunduğumuz çetin meselelerin şuuruna henüz varılmamış olmasıdır. Bu çevrelerce benimsenen ve uygulanabilecek olan bir kalkınma felsefesi yoktur. Kalkınmanın anlamı bütün genişliği ile anlaşılamamıştır (*Yön*, 1961f).

Burada sözü edilen "Türkiye'nin kaderine hâkim olabilecek çevreler" orduda, parlamentoda, üniversitede, basında ve bürokraside görev yapan asker ve sivil aydınlardır. Doğan Avcıoğlu'nun deyimiyle (1966f), Türkiye tarihinde "politik hayatta sonucu tayin edici" olan bu kesimler, tayin edici rollerini 27 Mayıs Darbesi'yle birlikte bir kez daha göstermişlerdir. Buna karşın, "Türkiye'nin

Levent Şahverdi Arşivi

kaderine hâkim olabilecek" olan bu kesimler, Türkiye'nin rotasını doğru tayin edecek "sistemli bir devrimci dünya görüşü"nden yoksundurlar (Avcıoğlu, 1971e). "Sistemli bir devrimci dünya görüşü"nden yoksun olmanın sonucu, 1950'de yitirdikleri önderliği 27 Mayıs'ta geri aldıklarında "teşhiste yanılma" (Soysal,1962b) şeklinde ortaya çıkmıştır. 27 Mayıs'ı yapan kuvvetler, "dışarıya tamamen bağımlı kılınmış ve toprak reformunu dahi gerçekleştirememiş geri sosyal yapılı bir toplumda, klasik parlamenter sistemin, tutucu güçlerin egemenliğini sağlamaktan başka bir sonuç vermeyeceğini görmezlikten gelmiştir" (Avcıoğlu, 1966l).

Yöncüler açısından, zinde kuvvetlerin 27 Mayıs döneminde içinde bulundukları "şuursuzluk ve felsefesizlik"ten kaynaklanan "hazin" durum, yalnızca dönemin asker ve sivil aydınlarına özgü değil, Türkiye'nin modernleşmesine öncülük eden zinde kuvvetlerin tarihiyle özdeş bir durumdu.

Doğan Avcıoğlu'na göre, "Türkiye, yüz elli yıla yakın bir zamandır bir 'çağdaş uygarlık savaşı' vermekte"ydi; bu uygarlık savaşının tarihi zinde güçlerin tarihiyle özdeşti. Bu güçler, "Türkiye'nin mutlu, bağımsız ve uygar olması yolunda devamlı çaba göstermişlerdi." Namık Kemal'in nesli, vatanı kurtarmak için çok çabalamış, "Asker-sivil zinde güçlerin kenetlenmesine dayanan İttihat ve Terakki Hareketi İmparatorluğu kurtarmak için ... kahramanca bir mücadele vermiş", "Kurtuluş mücadelemizi bu devrimci kadrolar başarıya ulaştırmış, zaferden sonra tam bağımsız ve uygar Türkiye'yi inşa savaşına bu kadrolar öncülük etmiş"ti (Avcıoğlu, 1971e; 1970k). Bununla birlikte, zinde güçlerin tarihiyle özdeş olduğu varsayılan Türkiye'nin çağdaş uygarlık savaşı tarihi, Doğan Avcıoğlu'nun sözleriyle, "yüz yıllık yanlış bir modernleşme politikası"nın tarihiydi (1966l).

Avcıoğlu'na göre, Türk aydının tarihsel yanılgısı şuydu: Anayasa ve hürriyetin Türkiye'yi kurtaracağını sanmak ve "alt ve üst yapısıyla feodal olan bir düzen üzerine, buhar makinesi ve lokomotifiyle medeniyeti ithal edip yerleştirmenin mümkün olacağına" inanmak (1969b).

Yön-Devrim Hareketi açısından, "Türk modernleşmesi" bakımından yeni bir çığır açmış olan Kemalist Devrim'in yürütücüsü

Levent Şahverdi Arşivi

konumundaki kadrolar da, Türk aydınının tarihsel yanılgılarından kurtulmuş değillerdi. *Yön* dergisinin sürekli yazarlarından birisi konumundaki Niyazi Berkes'e göre (1963c), Kemalizmin hukuksal alanda yaptığı devrimler "toplumu değiştirme amacını güden devrimsel kanun"lardı. Fakat, bu kanunların "hükmünün sonuç yaratması için ona elverişli bir toplumsal ortam" yaratılmamıştı. Örneğin, Kemalizmin eğitim alanındaki reformları köylünün içinde yaşadığı ekonomik koşullar değiştirilmediği için köylüyü aydınlanmaya düşman etmekten başka bir işe yaramamıştı (Berkes,1963b).[28] Bunun başlıca nedeni, Mustafa Kemal'in, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra başvurmak zorunda olduğu aydınların, kendilerinden önceki aydın kuşakların düşünce yapılarını şekillendiren "fikriyatçılık"la malul olmalarıydı. Şöyle diyordu Berkes:

> Hiçbiri bu toplumun ekonomik yapısını, o yapının işleyiş tarzının geri bir toplum durumuna gelişteki rolünü düşünmediği gibi, bu işleyiş tarzına devrim veya reform yolları ile yapılacak ekonomik nitelikte etkilerle bu yapının başka türlü işleme yönlerine çevrilmesi imkânı olduğunu bilmiyorlardı. Toplumun kişileri 'aydın fikirleri' ... veya mefkûreleri benimsedi mi toplum iyi toplum olacaktı (1963d).

Yön-Devrim Hareketi'nin, çoğu kez kendisiyle arasında bir özdeşlik ilişkisi kurulan Kadro Hareketi ile arasına ne türden bir sınır çektiği ortaya konulduğunda, kendinden önceki aydın hareketlerine yönelik eleştirel yaklaşımının sergilenmesi tamamlanmış olacaktır. Yön-Devrim Hareketinin *Kadro*'ya yaklaşımı, tıpkı Yeni Osmanlılar, Jön Türkler ve Kemalistlerde olduğu gibi, övgü ve eleştiriyi birarada içerir. Yöncüler açısından, Kadro Hareketi, toplumsal gelişmenin iktisadi temel aracılığıyla mümkün olabileceğini kavramak bakımından diğerlerinden ayrılıyor ve bu yanıy-

28 Berkes'in bu saptaması "Türk Devrimi"nin Marksist bir çözümlemesini yapan Taner Timur'un konuyla ilgili değerlendirmesiyle paralellik gösterir. Marx'ın "Hukuk asla bir toplumun ekonomik durumu ve ona tekabül eden uygarlık derecesinden daha ileri olamaz" sözünü aktaran Timur, "Bu yüzden ileri kapitalist ülkelerin kanunları, kapitalizmin gerçek anlamıyla gelişmemiş olduğu Türkiye'de eksik bir uygulama alanı buldular" demektedir (1997: 111). Timur bu tezini temellendirirken Berkes'in erken dönem sosyolojik çalışmalarından yararlanmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

la övgüye değer bir nitelik taşıyordu. *Yön* dergisi, kendisini *Kadro* ile ilişkilendiren görüşlere verdiği "*Kadro* ve *Yön*" başlıklı cevapta, bu yaklaşımını şöyle belirtmişti: "*Kadro*, siyasî bağımsızlığına kavuşmuş azgelişmiş memleketleri, otarşik bir düzen içinde iktisadî bağımsızlığa kavuşturma yollarını arıyordu. *Kadro*'nun bu gayretlerini takdirle hatırlıyoruz" (*Yön*, 1962h). Ama *Yön*, diğer yandan, iktidarla ilişkiler bakımından kendisini *Kadro*'dan ayırıyordu. Bu ayırma, sözü edilen yazıda şöyle ifade edilmişti: "*Kadro*, o zamanın şartlarına göre mevcut iktidar için bir doktrin hazırlama gayretine girmişti. ... *Yön* ise her şeyden önce mevcut bir iktidarın fikriyatını yapmamaktadır. Geleceğin Türkiye'si ile ilgilidir." Yön-Devrim Hareketi'nin kendisine biçtiği misyon, herhangi bir iktidara uygulanması gereken "doğru" bir program hazırlamak değil, doğrudan doğruya iktidara gelerek Türkiye'nin geleceğine "yön" vermektir.[29] Dolayısıyla mevcut iktidara akıl ve fikir verme misyonuyla hareket eden bir düşünce akımı ile sahip olduğu programı iktidarı ele geçirerek icra etmek iddiasındaki siyasal bir hareket arasındaki fark, *Kadro* ile *Yön* hareketleri arasındaki temel farktır.

Yön-Devrim Hareketi, "Türkiye'nin geleceği"ni, Doğan Avcıoğlu'nun deyimiyle (1971e) zinde kuvvetlerin "yüzyıllık aydın

29 Burada *Kadro* dergisinin öncüsü konumundaki Şevket Süreyya Aydemir'in, DP iktidarının son dönemlerinde Adnan Menderes'e bir çeşit gayriresmî danışmanlık yaptığı ve DP yanlısı bir gazetede imzasız başyazılar yazdığı hatırlanmalıdır bkz. (Göktürk, 1977: 168-170). Aydemir'den "akraba kadar yakınımdı" diye söz eden Murat Belge bu durum hakkında şöyle demektedir: "Çağıran Menderes de olsa, Menderes'i astıran da olsa ... her davete koşmak durumundaydı. ... Fikirlerinin, herhangi bir örgütlü siyasete girmediği ölçüde, geçerli olabileceğini düşünüyordu. Ancak o durumda ... fikirlerine müşteri çıkabilirdi" (1988: 767). Her dönemde bir şekilde iktidara yakınlaşmanın Kadroculların "davranış alışkanlığı" olduğunu belirten Kurtuluş Kayalı da benzer bir düşüncededir: "Kadroculuk ülke sorunlarını çözme deneyimi olduğu için bir süre ideal bir Türkiye çıkmayacağı endişesi Yakup Kadri'yi *Panorama*'ya, Burhan Asaf'ı *Radyo Gazetesi*'nin düzenlediği DP milletvekilliğine ve Şevket Süreyya'yı da Adnan Menderes'in ekonomik hamleciliğinden heyecanlanarak iktidar partisi gazetelerinde başyazarlığa yöneltmiştir" (2000: 20). Herhangi bir iktidara fikir vermekle bir fikri hayata geçirmek için iktidara gelmeye yönelmek arasındaki fark, kanımca, *Kadro* ile *Yön* arasındaki en önemli ayırımlardan biridir. *Yön*'ün *Kadro*'ya yönelik yukarıda aktarılan eleştirileri bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Levent Şahverdi Arşivi

uykusu"ndan uyanmalarına bağlamıştı. Akıma göre, bu yüzyıllık aydın uykusunun neticesi şuydu: "Halk, halk düşmanlarının peşindedir ve halkçı zinde kuvvetlere karşıdır! Bu kördüğüm çözülmedikçe, Türkiye, baş aşağı duran bir ağaca benzemekten kurtulamayacaktır" (1963e). Söz konusu "kördüğüm"ün çözülmesi ise ancak "köklü bir düzen değişikliği" ile, "köklü bir düzen değişikliği" de asker ve sivil aydınların toplumsal gelişmeye bakış açılarının köklü bir şekilde değişmesiyle mümkün olacaktı. Yön Hareketi açısından, köklü bir düzen değişikliğini gerçekleştirecek olanlar, yine zinde güçlerdi. Avcıoğlu'nun sözleriyle: "Bu güç işi, ancak devrimci fikirlerle şimdiden kenetlenmiş devrimciler başarabilir"di (1970i).

Yukarıda yürütülen tartışmadan çıkarılacak sonuçlar şunlardır: Yön-Devrim Hareketi, Yeni Osmanlılar, İttihat ve Terakki, Kemalizm ve Kadroculuk gibi aydın hareketlerinin bir devamı niteliğindedir. Bu devamlılık, akımın, Türkiye'nin modernleştirilmesi sürecini ilerici-devrimci aydınlar ile "tutucu güçler" arasındaki mücadele süreci olarak kavramasından gelir. Türkiye'nin çağdaş uygarlık seviyesine ulaşması, Batı karşısında kaybettiği üstünlüğü geri yakalaması gibi Osmanlı-Türk aydınlarının paylaştığı ortak hedef Yöncülerin de başlıca hedefidir; bu hedefin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini tayin edecek olan asker ve sivil aydınlardan oluşan "zinde güçler" olacaktır. Bununla birlikte, akım, takipçisi olduğu aydın hareketlerinden sözü edilen hedeflere ne şekilde ulaşılacağı konusunda ayrılmaktadır. Bilimin rehberliğinde yasalar yapılır, yeni devlet kurumları oluşturulur ve cahil halk eğitilirse Türkiye yükselir, şeklindeki tez, Yön-Devrim Hareketi tarafından reddedilmiştir. Bilimin rehberliğini, Sosyalist Kültür Derneği (SKD) Bildirisindeki ifadelerle "memleketteki sosyal ve iktisadî münasebetleri bilimsel bir görüş açısı içinde inceleme ve akılcı esaslara göre düzenleme" şeklinde kavrayan akıma göre "çağdaş uygarlık seviyesine erişme ve kalkınma kavramları aynı anlamda"dır (Avcıoğlu, 1962k). Bilimin, ülkenin iktisadi hayatını köklü bir şekilde değiştirmek amacıyla kullanılması; eğitim ve toplumsal örgütlenmenin diğer unsurlarının iktisadi düzendeki değişmelere paralel olarak değişeceğinin savunulması; ve bütün bunların da

Levent Şahverdi Arşivi

doğrudan doğruya zinde kuvvetlerin "yırtıcı bir liderliği"ne (Avcıoğlu, 1962ö) bağlanmış olması, Yön-Devrim Hareketi'ni diğer aydın hareketlerinden ayıran başlıca yandır. Yön-Devrim Hareketi, hem çağdaş uygarlık seviyesine erişme programını oluştururken hem de takipçisi olduğu akımların düşünce yapılarını eleştirirken Marksizmden yararlanmış, tarihe materyalist bir açıdan bakmıştır. Bununla karşılık, bu, "tarih, sınıf mücadeleleri tarihidir" (Marx ve Engels, 1998: 46) şeklinde özetlenebilecek türden tarihsel bir materyalizm değildir. Daha çok geleneksel aydın hareketlerinin dünyaya bakışlarını yönlendiren düşünce şeklinin bir özeleştirisi olmak anlamında "iktisadiyatçı" bir yaklaşımdır. Akıma göre, ülkenin çağdaş uygarlık savaşının geleceğini tayin edecek olan yeni iktisadi düzen, zinde güçlerin bir eseri olacaktır. Bu bakımdan, Yön-Devrim söyleminin seslendiği kitleler Marksist sosyalizmde olduğu gibi işçi sınıfı ve diğer emekçiler değil, asker ve sivil aydınlardır. Yön-Hareketi tarihsel süreçleri "ilerici aydınlar" ile "tutucu güçler" arasındaki mücadele ekseninde kavradığı için işçi ve emekçi sınıfların mücadelesinin belirleyiciliğini yok saymıştır. Bir başka söyleyişle, işçi sınıfının tutucu güçlerin etkisinden kurtulamadığını saptayınca ister istemez öngördüğü düzen değişikliğine öncülük edecek başka bir toplumsal tabaka aramış ve bulmuştur: asker-sivil aydılar. Timur'un belirttiği gibi (1969: 10), Marksist bir perspektife göre özne olması gereken güçler Yön-Devrim Hareketi'nin optiğinde nesne olarak görülmüş ve ilerici aydınlar türünden metafizik bir kategorinin römorkuna yerleştirilmiştir.

"İktisadiyatçı" görüş açısı, Yön-Devrim Hareketi'ni, Osmanlı-Türk aydın hareketlerinin siyasi fikirlerinde yer bulmuş olan temel kavramları yeniden anlamlandırarak sistem dışı bir kalkınma söylemi olarak şekillendirmiştir. Yön-Devrim söylemi, devletçilik, milliyetçilik halkçılık ve inkılâpçılık gibi ilkelerin Marksizmden yararlanılarak sosyalist bir görüş açısıyla yeniden tarifi üzerine kuruludur. Fakat bu, belirtildiği üzere, Marksizmden esinlenmekle birlikte, tarihsel gelişmenin sınıflar mücadelesine bağlı olduğunu söyleyen temel Marksist tezi reddeden bir sosyalizm kavrayışıdır.

Gelinen noktada, Yön-Devrim Hareketi'nin söyleminin mer-

Levent Şahverdi Arşivi

kezi kavramlarını oluşturan devletçilik, milliyetçilik, halkçılık, Batıcılık gibi kavramların ne şekilde yeniden anlamlandırıldığını tartışmaya açmak gerekiyor.

Devletçilik

Yön Bildirisi, Türkiye'nin bütün temel sorunlarının çözümünün kalkınma sorununa tabi olduğunu vurguladığında, dergiye ilgi gösteren aydınların bir kısmını sadece şaşırtmakla kalmadı, onlarda aynı zamanda bir tatminsizlik duygusu da yarattı. Tatminsizlik duygularını dergiye yazdıkları mektuplarla ifade eden okuyucular, "hedefe varmak için neler yapılması gerektiğinin açıkça ortaya konmadığını", "hareket düsturları" ve "yapılması gerekenler" bakımından bir "vuzuhsuzluk" bulunduğunu yazdılar. Bildirisiyle, seslendiği kitlelerde bir tatmin duygusu sağlayamayan dergi, bu eleştiri karşısında okuyucularına şu cevabı verdi: "... hedeflere nasıl varılacağı, belli konularda neler yapılacağı, hangi safhalardan geçileceği, ne gibi tedbirler alınacağı aslında uzun çalışmalara ve dikkatli incelemelere lüzum gösteren bir şeydir. İşte *Yön* bu amaçlarla çıkmaktadır" (*Yön*, 1962p).

Akımın, *Yön* dergisinin ilk sayısından *Devrim* gazetesinin son sayısına kadar temel uğraşı da, bu soruların cevabını aramak oldu: Kalkınma ile eş anlamlı olarak kullanılan çağdaş uygarlık seviyesi hedefine ulaşmak için neler yapılacak, ne gibi tedbirler alınacak, hangi safhalardan geçilecek? Başta Asya, Afrika, Latin Amerika'da ulusal kurtuluş savaşı veren ülkeler olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerindeki kalkınma modelleri, bu soruların net bir cevabını oluşturmak üzere *Yön* ve *Devrim* dergilerinde tanıtılıp tartışmaya açıldı. İmparatorluk ve Cumhuriyet dönemindeki deneyimler eleştirel bir yaklaşımla tetkik edildi. Azgelişmiş ülkelerin hangi yollardan kalkınabileceğini konu edinen yabancı dildeki eserler Yöncüler tarafından Türkçe'ye kazandırıldı. Akımın başlıca kurumlarından biri olan SKD'nin "cumartesi toplantıları"nda bu sorularla ilgili konferanslar ve açık oturumlar düzenlendi. Yön-Devrim Hareketi kendi kalkınma programını 10 yıllık bir uğraşın ardından oluşturdu.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir söylem olarak şekillenişi 10 yıllık bir uğraşın konusu olan Yön-Devrim Hareketi'nin ortaya çıkışını haber vermesi bakımından en temel metinlerden biri sayılabilecek *Yön* Bildirisi'nde, belirtilen hedeflere ulaşmak konusundaki anahtar kavram "devletçilik" idi. Fakat, Bildirinin temel kavramlarından biri olarak seçilen devletçilik, önüne "yeni" tamlaması getirilerek kullanılmıştı. Şöyle deniliyordu Bildiride: "Varmak istediğimiz ... amaçlara yeni bir devletçilik anlayışıyla erişebileceğimize inanıyoruz."

Eğer bir söylem, kendi kuruluşunda merkezi rol oynayan bir kavramı, "yeni" nitelemesiyle kullanıyorsa, bunun başlıca üç anlamı olduğu düşünülebilir: Kavram, esas olarak başka söylemlerden devralınan ve diğer söylemler tarafından kullanılan bir kavramdır. Bununla beraber, devralındığı söylemlerdeki anlamından farklı bir içeriğe kavuşturulmak istenmektedir. Bu nedenle "yeni" diye nitelenmektedir; "eski" bir kavrama "yeni" bir içerik kazandırmak için önceden müracaat edilmeyen söylemlere başvurmaya ihtiyaç vardır.

Çalışmanın bu aşamasında, Yön-Devrim söyleminin merkezi kavramlarından birini oluşturan devletçiliğin önüne getirilen "yeni" tamlamasının ima ettiği sorulara cevap aranıyor: Çözümlenmeye girişilen söylem, devletçilik kavramını hangi başka söylemlerden ödünç almıştır? Ödünç alınan bu kavram ne türden müdahalelerle farklılaştırılarak yeni bir içeriğe kavuşturulmuştur? Başka söylemlerden ödünç alınan kavramın yeniden anlamlandırılması sırasında hangi başka söylem(ler)e müracaat edilmiştir? Son olarak kavram, hangi başka kavramlarla bir arada kullanılmıştır?

Yön dergisinin 29'uncu sayısında yer alan "İşçiler ve Devletçilik" (*Yön*, 1962i) başlıklı kısa haber-yorum, bütün bu soruları cevaplamak için bir çıkış noktası oluşturmaktadır. İşçi ve sendika sorunlarını konu alan haber-yorumda şöyle denilmektedir: "Lastik-İş, Başbakandan: 'Devletçilik sistemini desteklemesini, fakat yurdumuzda bir devlet kapitalizminin doğmasına engel olmasını' istiyor. Evet, devletçilik, ama emekten yana bir devletçilik. Bugünkü devlet kapitalizmi değil." Lastik-İş sendikasının temennisini bildiren ifadeye ilişkin *Yön*'ün yorumunu yansıtan bu kritik

Levent Şahverdi Arşivi

tümce, Bildirideki "yeni" tamlamasının izahı niteliğindedir. Tümce, "Evet devletçilik" diyerek, ilk olarak, Kemalizmin İkinci Meşrutiyet döneminden devralıp önce CHF'nin, sonra devletin ilkesi haline getirdiği devletçilik umdesini tasvip ettiğini belirtmektedir. "... ama emekten yana bir devletçilik" ifadesiyle ise, geçmiş devletçilik algılarından ve bu algının sürdürücüsü durumundaki rakip siyasal söylemlerden ayrıldığını ima etmektedir. Bu ifadeye göre, o güne kadarki bütün devletçilik algı ve uygulamaları sermayeden yana olmuştur; *Yön* söyleminin yeni devletçiliği ise "emekten yana" olacaktır. "Emekten yana" ifadesi, özel sermayeye kesin bir karşıtlığı çağrıştırmamakta, emeğin çıkarlarına öncelik ve ağırlık verme tutumunu yansıtmaktadır. Bunu takip eden "bugünkü devlet kapitalizmi değil" tümcesi ise, yeni devletçiliğin kapitalizm karşıtı bir içerik taşıdığını göstermektedir.

Zinde Güçlerin İktisadi ve Sosyal Politikası Olarak 'Yeni Devletçilik'

Yön-Devrim söyleminin yeni devletçiliğinin içinde barındırdığı hemen hemen bütün temalar ortaya çıkmış gibi görünüyor: kesinkes özel sermaye karşıtı olmayan bir emekten yanalık ve doğrudan doğruya sosyalizmle ifade edilmeyen bir kapitalizm karşıtlığı. Bütün bu temaları, Yön-Devrim Hareketi'nin irtibatlı olduğu söylemlerle ilişkisini kurarak tartışmaya bir soruyla başlamak gerekiyor: Emekten yana, kapitalizme karşı yeni devletçiliğin uygulayıcısı kim(ler) olacaktır?

Ülkenin iktisadi hayatını emek sahiplerinin lehine düzenlemek gerektiğini, ama özel sermayeyi de bütünüyle dışarıda bırakmamak lazım geldiğini söyleyen özne, kendisini ve böylesi bir devletçiliğin uygulayıcıları olarak tasavvur ettiği kesimleri bu iki toplumsal sınıfın da dışında görüyor olmalıdır. Bu kesimler, Yön Hareketi açısından "Türk toplumuna yön verecek olan çevreler"dir (*Yön*, 1961f). Daha sonra "asker-sivil aydın zümre" olarak adlandırılacak olan bu çevreler, "kararlı, bilgili ve enerjik bir siyasal kadro" şeklinde tarif edilmektedir (*Yön*, 1963h). Yön-Devrim söylemi bakımından bu zümre, Türkiye gibi azgelişmiş ülkelerde, gelişmiş

Levent Şahverdi Arşivi

kapitalist ülkelerdekinden daha farklı bir statüdedir. Doğan Avcıoğlu, kimi zaman "ara tabakalar" olarak tanımladığı bu zümrenin toplumsal statüsünü şöyle açıklamaktadır: "Bu, bir mütecanis [homojen] sınıf, hatta mütecanis bir tabaka değildir. Ama hâkim sınıfların nispeten zayıf olduğu toplumlarda, içinden çıktıkları sınıf ve tabakalardan bağımsızlaşmaktadır. Ara tabakalar, politik hayatta sonucu tayin edici unsurdur" (1966f). Dolayısıyla, Yön-Devrim söyleminde, iktisadi ve sosyal hayatı emekten yana ve devlet kapitalizmini tasfiye edecek şekilde yeniden düzenleyecek olan, devleti elinde tutan ve mevcut sınıflardan bağımsız olan ara tabakalar ya da "zinde güçler"dir. Bir başka ifadeyle, yeni devletçilik, devlet erkini eline alan "kararlı, bilgili ve enerjik bir siyasal kadro"nun iktisadi ve sosyal politikasıdır. Bu açıdan düşünüldüğünde devletçilik, akımın söyleminde yer bulduğu haliyle, toplumsal sınıflardan bağımsızlaşmış olarak devlet erkini eline alan kadroların uygulayacağı iktisadi ve sosyal politika olarak belirmektedir.

Yön-Devrim Hareketi, bu bakımdan kendine öncel aydın hareketleriyle bir paralellik taşımaktadır. Şerif Mardin'in gösterdiği üzere, (1999b: 89) "Cumhuriyet devrinde tatbik edilmiş olan devletçilik politikasına rengini vermiş olan aslî ve tarihî menşe" durumundaki Namık Kemal'in "devletçiliği" de, İttihat ve Terakki'nin devletçiliği de, *Kadro*'nun devletçiliği de, devlet örgütünde yer alan ya da alması gerektiği düşünülen "kararlı, bilgili ve enerjik bir siyasal kadro"nun iktisadi ve sosyal politikası olarak tasavvur edilmiştir. Bu kadrolar, eski adlarıyla "ilmiye", "kalemiyye" ve "seyfiyye"nin (asker zümresi) mensuplarıdır.

Devletçiliğin yürütücülerinin kimler olacağı konusunda geleneksel aydın hareketinin takipçisi olan Yön-Devrim Hareketi'nin bu konuda karşı karşıya olduğu hareket, Türkiye'de TİP ve Batı'da klasik sosyalizmin savunucusu olan akımlardı.

TİP'e göre, aydın ve idareci kadrolar "toplumun gidişine dışarıdan tesir edebilen bağımsız bir faktör" olarak görülemezdi. Bilgili, enerjik, iyi niyetli olmak, tercihini emekçi sınıflardan yana yapmak, toplum yapısını bu sınıflar lehine değiştirmek için yeterli olamazdı. Aydınlar, ancak, "modern toplumun en ilerici, en dinamik kanadı-

Levent Şahverdi Arşivi

mı oluşturan" işçi sınıfıyla kaynaşarak iktidara gelirlerse "yollarını şaşırmaktan" kurtulabilirlerdi. Aksi durumda, mevcut sistemdeki "iktisaden kuvvetli sınıflar"ın nüfuzları altına girerlerdi (Boran, 1962a). Bu bakımdan TİP'in "emekten yana" devletçiliği, tercihini emekçilerden yana yapmış idareci ve aydın kadroların değil, doğrudan doğruya iktidarı elinde bulunduran işçi sınıfının iktisadi ve sosyal politikası anlamına geliyordu.[30] Yön-Devrim Hareketi bakımından ise, TİP yöneticilerinin bu perspektifi "gerçekçi" değildi. Doğan Avcıoğlu, TİP'in işçi sınıfı iktidarının izleyeceği iktisadi politika olarak tarif ettiği devletçilik düşüncesini şöyle eleştiriyordu: "Proletarya ile en ufak bağlantısı olmayan birçok aydınımız, Fuzuli'nin soyut 'Leyla'sı, Namık Kemal'in soyut 'hürriyet'i gibi soyut bir 'proletarya' sevdasının şampiyonluğunu yapıyor" (1971e). Avcıoğlu'nun bu düşüncesinin ardında, Türkiye'de iktidarı ele alabilecek derecede güçlü bir işçi sınıfının bulunmadığına ilişkin saptaması yatıyordu. Yöncüler, bu nedenle, "zinde güçler"in uygulayacağı devletçilik politikasını, işçi sınıfını oluşturup geliştirecek bir politika olarak tanımlıyorlardı.

Diğer yandan, Doğan Avcıoğlu, ara tabakaları temel toplumsal sınıfların yol arkadaşı ya da müttefiki olarak tanımlayan, ama bu tabakalara "öncü" rolü tanımayan Batılı sosyalistlerin tahlillerinin de Türk toplum yapısına uymadığı kanaatindeydi (1966f). Avcıoğlu'nun bu saptaması, onun yaklaşımında Batı toplumları ile Türk toplumu arasında belirgin bir fark olduğunu ima etmekteydi. Söz konusu imaya göre, zinde güçler tarafından uygulanacak olan yeni devletçilik, Batıdan farklı olan Türk toplumu için bir kalkınma modeli olarak tasavvur edilmekteydi. Nitekim, Doğan Avcıoğlu devletçiliği şöyle tanımlıyordu: "...kalkınmanın sosyal adalet içinde hızla yürütülmesini gerçekleştirecek iktisadî ve sosyal sistem" (1962c). Avcıoğlu, aynı yazısının sonunda, geliştirdiği bu tanıma bir ek yapmayı da gerekli görmüştü. Bu ek, devletçiliğin "kapitaliz-

30 TİP Programı'nın "Temel İlkeler" başlıklı bölümünün 3'üncü maddesi devletçiliktir. Bu maddede devletçilik şöyle tarif edilmektedir: "Emekçi halkın, yürütümüne doğrudan doğruya katılıp denetlediği emekten yana plânlı devletçilik" (bkz. Topkaya, 1969: 393). Bu izah, yukarıdaki tartışmayla birlikte düşünüldüğünde TİP ve *Yön*'ün devletçilik kavrayışındaki farkı işaretlemektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

min alternatifi olan sosyal ve iktisadî sistem" olduğu yönündeydi. Yön Hareketi'nin söyleminde devletçilik, ülkedeki kapitalizmi ve onun sermaye lehine kurulu sınıf ilişkilerini tasfiye edecek bir sistem olarak anlamlandırılmıştı.

Kapitalizmden Sosyalizme Geçişin Bir İmkânı Olarak Devletçilik

Devletçiliğin, kapitalizme alternatif bir sosyal ve iktisadi sistem olduğuna ilişkin tanım, Yöncülerin, Türkiye gibi azgelişmiş ülkelerin kapitalist yoldan ve özel sermayeye dayanarak kalkınamayacağına dair inançlarından kaynaklanmaktaydı. Doğan Avcıoğlu'nun sözleriyle "kapitalist yol, yirminci yüzyılda azgelişmiş ülkeler için tıkalı"ydı (1963b). Bu tümceden anlaşılacağı üzere, kapitalist yol gelişmiş ülkeler için tıkalı değildi. Yön-Devrim söylemine göre, bunun başlıca nedeni, Batı'nın sosyal değişimin liderliğini yapacak bir burjuva sınıfına sahip olmasıydı. Bu sınıf, Batı'yı bugünkü gelişme düzeyine ulaştıracak bir ehliyetteydi. Burjuvazi, Türkiye'de ise, "Batı'dan ithal edilen kapitalizmin bir ürünü"ydü. Ortaçağ kalıntısı sınıflarla mücadele ederek sanayileşmeyi yürütmek yerine, gücünü toprak mülkiyetinden alan bu sınıf, bu nedenle ilerlemenin yolunu açacağına kapatıyor, sanayileşmeyi yürütmek yerine "mal mübadelesinde aracılık yapmaya" yöneliyordu (Avcıoğlu, 1963b). Diğer yandan, özel teşebbüs kâra dayalı olduğu için gelir dağılımında adaletsizliğe yol açıyor, milli servetin en faydalı işlere değil en kârlı işlere yönlendirilmesini sağlıyordu. Bu yüzdendir ki, kalkınmanın ağır sanayiyle ve ortaçağa özgü sınıfların tasfiye edilmesiyle eş anlamlı olduğunu (Avcıoğlu, 1963d) düşünen Yöncüler açısından, burjuvaziye ve onun temsil ettiği kapitalist sisteme dayanarak ilerlemek mümkün değildi.

Yön-Devrim Hareketi, bu düşüncesiyle kendine öncel aydın hareketlerinin çoğundan ayrılmakta, *Kadro* ile ise aynı hatta yer almaktadır. Daha önce belirtildiği üzere, "Cumhuriyet devrinde tatbik edilmiş olan devletçilik politikasına rengini vermiş olan asli ve tarihî menşe" durumundaki Namık Kemal'in "devletçiliği", "lalalığa alışmış olan Türkleri prodüktif hâle getirmek için bu 'lala'lığın ortadan kaldırılması" gerektiğini bildiriyordu (Mardin, 1999b: 89).

Levent Şahverdi Arşivi

Onun belli belirsiz devletçilik kavrayışı, "tam bir '*laissez faire*'in mahzurlarının önlenmesi kaydıyla, "teşebbüs-i şahsî"nin yaratılmasını çare olarak öngörüyordu. Zafer Toprak'ın işaret ettiği gibi (1995b: 5) Türkiye'de çağdaş anlamda devletçiliğin başlangıcını oluşturan İttihat ve Terakki'nin devletçiliği, Türk milli kimliğinin inşası siyaseti çerçevesinde milli burjuvazinin yaratılmasına dönük olmuştu. Söz konusu ilkeyi İkinci Meşrutiyet'ten devralarak temel ilkelerinden biri haline getiren Kemalizmin devletçilik zihniyeti de bundan farklı değildi. Kemalist devletçilik ilkesi, Türkiye'de Türklüğün inşası bağlamında kapitalizmin ve burjuvazinin biçimlenmesine damgasını vurmuştu (Boratav: 1974: 11). *Kadro*, bütün bu devletçilik zihniyetlerinden bir kopuşu temsil ediyordu. Devletçilik kavrayışının temel dayanaklarından birini kapitalist sınıfın ortaya çıkmasının engellenmesi oluşturan *Kadro*'ya göre, iktisadi gelişmenin özel girişimciler tarafından sağlanması imkânsızdı (Türkeş, 1999: 148, 166).

Kapitalizm ve özel sermaye ile kalkınmanın sağlanamayacağını savunarak İttihatçılık ve Kemalizmden ayrılan Yön Hareketi bakımından, sosyalizm de Türkiye gibi azgelişmiş ülkelerin önündeki seçenek değildi. Doğan Avcıoğlu'na göre (1963d), bunun temel nedeni, sosyalizmin ancak "büyük sanayi ve kuvvetli bir işçi sınıfı"nın mevcudiyeti durumunda mümkün olabileceğiydi; oysa Türkiye'de ve diğer azgelişmiş ülkelerde ne büyük sanayi, ne de kuvvetli bir işçi sınıfı vardı.

"Yeni devletçilik" anlayışı, Yön-Devrim Hareketi'nin, kapitalist ve sosyalist yollardan kalkınması mümkün olmayan Türkiye için bulduğu ara bir formüldü. Yön-Devrim söyleminde yeni devletçilik, "kapitalist olmayan kalkınma yolu", "kapitalizmden sosyalizme intikal devresi", "millî kurtuluş tipi kalkınma yolu", "millî devrimci kalkınma modeli" gibi kavramlarla eş anlamlı olarak kullanılıyordu (Avcıoğlu, 1962g; 1963d; 1965ı; 1968). Doğan Avcıoğlu'nun sözleriyle ifade edecek olursak, "kapitalist olmayan gelişmeye yönelmiş bir intikal devresi, kapitalizmi atlayarak sosyalizmi kurmaya hazırlanmak için en kısa yol" idi (1963d).

Yön-Devrim Hareketi tarafından sosyalizmi kurmanın yegâne imkânı olarak tasarlanan "yeni devletçilik", bunu nasıl başaracaktı?

Levent Şahverdi Arşivi

Doğan Avcıoğlu'na göre (1963b), "devletçilik programı", köklü bir toprak reformu yoluyla köylüyü ekonomik ve dolayısıyla politik tâbiyetten kurtaracak, sendika ve kooperatiflerde örgütlenme yoluyla ve Köy Enstitüsü türünden bir eğitim hamlesiyle bu kurtuluşu tamamlayacak, şuurlanmayı sağlayacaktı. Yeni devletçiliğin en önemli hedeflerinden biri olan sanayileşme, "sanayi medeniyetinin mahsulü olan" işçi sınıfını geliştirecek, bu sınıfın teşkilâtlanması ve şuurlanmasını mümkün kılacaktı. Avcıoğlu'na göre, "böylece sosyalizmin inşasına geçiş için gerekli şartlar hazırlanmış olacaktı" (1965ı).

Yukarıda, "yeni devletçilik"in ya da aynı anlama gelmek üzere "kapitalizmden sosyalizme intikal devresi"nin, Yön-Devrim Hareketi'nin, kapitalist ve sosyalist yollardan kalkınması mümkün olmadığı öne sürülen Türkiye için bulduğu ara bir formül olduğu belirtilmişti. Kuşku yoktur ki, bu formülün patenti, Yön-Devrim Hareketine ait değildi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra emperyalizme karşı ulusal kurtuluş savaşlarına yönelmiş Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin kalkınma arayışları sırasında geliştiren "bağımlılık kuramı"[31], Yön-Devrim söyleminin "yeni devletçilik" modeline kaynaklık ediyordu.[32] Oscar Lange, Paul Baran gibi Marksist kökenli yazarların eserleri, Doğan Avcıoğlu'nun çalışmalarının esin kaynağını oluşturuyordu. Diğer yandan, Yalçın Küçük'ün çok yerinde bir biçimde belirttiği gibi (1983a: 143), *Yön*, Nasır'ın yıldız olduğu bir dünyada parlamıştı. Nasır'ın, Mısır'da uyguladığı program[33], Yön-Devrim Hareketi'nin esas aldığı başlıca modeldi. Yön-Devrim Hareketinin, söyleminin merkezî bir kavramı konumundaki "devletçilik"in başına "yeni" tamlamasını getirirken müracaat ettiği söylemler, çeşitli sosyalist teorisyenlerin azgelişmiş

31 Bağımlılık Okulu'nun temel tezlerinin iyi bir özeti ve eleştirel bir çözümlemesi için bkz. (Larrain, 1989: 111-211).

32 "Bağımlılık Kuramı"nı Türkiye'deki etkilerini de içine alacak şekilde ayrıntılı şekilde tartışan bir tartışma için bkz. Gülalp (1987). Kadro, Yön ve MDD hareketlerinin "bağımlılık kuramı" ile kuramsal ilişkisini de kapsayan bir başka tartışma için bkz. (Karaömerlioğlu, 2002).

33 *Yön* Nasır'ın Hareketinin Mısır'da uyguladığı programı, Türkiye için model alınması mümkün olan bir program olabileceği düşüncesiyle yayımlamıştı. Bkz. (*Yön*, 1962d).

Levent Şahverdi Arşivi

ülkelere yönelik çalışmaları sırasında şekillenen teorilerdi. Diğer yandan Marx, Lenin, Troçki gibi sosyalist düşünürlerin çalışmaları da Doğan Avcıoğlu'nun Türkiye için geliştirdiği yeni devletçilik modelinde kullandığı kaynaklar arasındaydı.[34]

Devletçilik ilkesi, Yön-Devrim Hareketi'nin söyleminde yer bulduğu haliyle, ne kapitalist ne de sosyalist bir yol olarak tarif edilmesi bakımından Ziya Gökalp'in, Kemalizmin ve *Kadro*'nun "üçüncü yol" arayışlarını çağrıştırsa da, bir yandan emekçi sınıfların sosyalizmi inşa edebilecek güce erişmelerinin bir yol açıcısı, bir yandan da sosyalizme geçişe en kısa yol olarak görülmesi bakımından bunların tümünden ayrılmaktaydı. Bu tartışma, mevcut bölümün içeriği ve amaçları bakımından üzerinde durulmaya değer bir nitelik taşımaktadır.

"Türkler, hürriyet ve istiklâli sevdikleri için iştirakçi (komünist) olamazlar. Fakat, eşitliği sevdiklerinden dolayı, fertçi de kalamazlar" diyen Ziya Gökalp (aktaran Parla, 1999: 187) sosyalizme bütünüyle, kapitalizmin de toplumsal dayanışmaya önem vermeyen yanlarına karşı çıkıyor; "ferdi mülkiyet gibi sosyal mülkiyet"in de olması gerektiğini savunuyor; "devlet kapitalizmi" olarak adlandırdığı "Türk Üçüncü Yolu"nu öneriyordu (Parla: 1999: 188). Mustafa Kemal, kendi hükümetinin izlediği iktisadi ve sosyal politikayı tarif ederken şöyle diyordu: "Fakat ne yapalım ki demokrasiye benzemiyormuş, sosyalizme benzemiyormuş ... biz bize benzeriz efendiler!" (aktaran Lewis, 1998: 458-459). *Kadro* da, Gülalp'in gösterdiği üzere (1995), devletçiliği hem kapitalizm (ki bu, *Kadro*'yu Ziya Gökalp ve Mustafa Kemal'den ayıran başlıca yandır) hem de sosyalizm aleyhine bir sistem olarak tarif etmekle bir üçüncü yol önermesine sahipti. Yön-

34 Doğan Avcıoğlu, sosyalizmin tanımına ve mümkünlük koşullarına ilişkin görüşlerini açıklarken Marx'a, Engels'e, Lenin'e, Troçki'ye başvuruyordu. Avcıoğlu'na göre (1965ı; 1963d), bu düşünürlerin geliştirdikleri sosyalizm kuramları bütünüyle doğruydu. Fakat bu kuramlar, azgelişmiş ülkelerdeki gelişme tipini açıklama yetersiz kalıyordu. Şöyle diyordu: "Marksist-Leninistler de dahil bütün sosyalistler, bu yeni gelişmeleri aydınlatacak genel bir teoriden yoksundur. Olaylar, teoriyi geçmiştir. ... Yeni şartlar, azgelişmiş ülkelerin sosyalizme doğru yol alışında yeni imkânlar yaratmıştır. Sosyalizme gidiş yolları çeşitlenmiştir" (1965ı).

Levent Şahverdi Arşivi

Devrim söylemindeki devletçilik ise, sosyalizmin mümkün hale getirilmesine yönelik bir üçüncü yol ya da "geçiş" niteliği taşıması bakımından diğer üçüncü yollardan ayrılıyordu.

Bu önemli ayırım noktası, *Kadro* ve Yön-Devrim Hareketi arasında bir özdeşlik kuran yazarlar tarafından göz ardı edilmektedir. Örneğin Haldun Gülalp *Kadro* ve *Yön* arasında bir ayniyet ilişkisi kurarken şöyle demektedir: "1960'ların başlarında, *Kadro*'nun argümanlarını yeniden üreterek ve 1930'lardaki modellere dönülmesi gerektiğini vurgulayarak, solda egemen olan Yön Hareketi ortaya çıktı" (1995: 180).

Bu saptama, iki bakımdan doğru görünmemektedir. İlk olarak Yön Hareketi, devletçilik ilkesinin yeniden tarifini 1930'lardaki devletçilik uygulamalarının eleştirisi üzerine bina etmiştir. Doğan Avcıoğlu'nun 1930'lardaki devletçilik zihniyetine yönelik eleştirisi şöyledir: "Yetkililer, devletçiliği daima özel teşebbüsün yetersizliğinin ortaya çıktığı bir zaruret olarak savunmuşlar, en ileri devletçiler dahi ... nihaî gayenin özel teşebbüsçülük olduğunu belirtmekten geri kalmamışlardır" (1962c). Dolayısıyla, Yön Hareketi'nin 1930'lardaki devletçi modele dönülmesini teklif ettiğine ilişkin görüşün doğru kabul edilmesi mümkün değildir.

Diğer yandan, *Yön* dergisi, kendisi ile *Kadro* arasında doğrudan bir bağlantı kurulması üzerine yaptığı açıklamada devletçilik konusundaki ayırımını şöyle vurgulamaktadır: "[*Kadro*'da] devletçiliğin emekçiden yana cephesi iyi belirtilmiş değil. 'Sınıf mücadelesinin ve sınıf hâkimiyetinin tasfiyesi' ... sömürülenlerin susturulması anlamına gelebilir" (*Yön*, 1962h). Bunlar, yukarıda yürütülen tartışmayla birlikte düşünüldüğünde, Gülalp'in, *Kadro* ile "çağdaş bağımlılık teorisi" arasında kurduğu farklılık ilişkisi, *Yön* ve *Kadro* ilişkisinde de geçerlidir: "*Kadro*, önemli bir ölçüde çağdaş bağımlılık teorisini tahmin etti, bir temel farkla: *Kadro*, devletçi ve sınıfsız bir toplum lehine, bağımlılık teorisi ise, 'sosyalizm' lehine geliştirilmiştir" (1995: 173). Görünen odur ki Gülalp, *Kadro* ve *Yön* arasında bulunan, kendi deyimiyle "bir temel fark"ı atlamıştır.

Korkut Boratav da, Kadrocuların önerdiği devletçiliğin hem kapitalizme hem de sosyalizme alternatif bir sistem olduğunu saptadıktan sonra (1974: 208) bu akım ile Yön Hareketi arasında bir eş-

Levent Şahverdi Arşivi

değerlik kurmaktadır. Boratav'ın, kurduğu bu eşdeğerlik ilişkisindeki argümanı şudur: "... Kadro'cuların geçmişini inkâr etmeyen son temsilcisi Ş. Süreyya'nın doğrudan doğruya *Yön* dergisi içinde yer alması tesadüfî olamaz" (1974: 218). Boratav'ın bu söyledikleri doğrudur: Kadrocuların "geçmişini inkâr etmeyen tek temsilcisi" olan Aydemir, *Yön*'ün önemli yazarlarından birisidir; SKD'nin kurucuları arasında da yer almıştır. Fakat, bütün bu doğrular, kanımca, Boratav tarafından, bir soru düşünülmeksizin ortaya konulmuştur. Üzerinde düşünülmeyen soru şudur: Acaba *Yön* yazarı Aydemir, 1930'lardaki Aydemir midir? 1930'larda, Boratav'ın da vurguladığı gibi, sosyalizme karşı bir vaziyet alan Aydemir'in *Yön*'de yazdığı şu satırlar, *Yön*'ün Aydemir'in geçmiş platformunda değil, Aydemir'in *Yön*'ün mevcut platformunda yer aldığını ya da en azından yaklaştığını göstermektedir:

> ... artık devletçilik, yalnız bir iktisadî devlet işletmeciliği değil, özel sektöre yer vermekle beraber millî hayatın her sahasını içine alan bir sosyal nizam olmalıdır. İşte Türk sosyalizmi budur. Ya fikir, ya hizmet, ya emek cephesinde yer alan yeni, dinç ve mücadeleci nesil bunu başaracaktır (1962a).[35]

Sonuç olarak, 1930'ların *Kadro*'su ile 1960'ların *Yön*'ü arasında devletçiliğe yapılan vurgu dolayısıyla kurulan özdeşlikler, iki akım arasındaki temel bir ayırım noktasının yok sayılmasına dayanıyordu. Bu ayırım, *Kadro*'nun devletçiliği kapitalizme olduğu gibi sosyalizme de alternatif bir yol olarak önermesi, *Yön*'ün ise aynı kavramı sosyalizme geçişin bir imkânı olarak anlamlandırmasın-

35 Burada bir noktayı belirtmeliyim. *Kadro* ve *Yön*'ün devletçilik kavrayışlarının eş tutulamayacağına ilişkin tezim, bu çalışma sırasında Profesör Dr. Boratav'la yaptığım görüşmeden kaynaklanıyor. Boratav, kendisiyle yaptığım konuşmada (Atılgan, 2000c), 1930'lu yıllarda Türkiye'nin sınıf çelişkilerinin güçlü bir şekilde açığa çıkmadığını 1960'lı yıllarda ise belirgin bir hal aldığını belirterek *Yön* ve *Kadro* arasında bu durumdan kaynaklanan farklı bir devletçilik anlayışı olduğunu söyledi. Boratav, *Yön*'ün devletçiliğinin sınıf çizgisine açılma opsiyonu taşıyan daha Marksizan bir içerik taşıdığını vurguladı. Fakat, Boratav'ın kitabında böyle bir vurgu olmadığı için, bir bakıma ondan aldığım bir savı geliştirerek onu eleştirmiş olmayı gerekli gördüm. Bu arada, Şevket Süreyya'nın *Yön*'deki yazısından aktardığım bölümü de, bana bu yazarın *Yön*'deki yazılarını iyi incelememi tavsiye eden Profesör Boratav'ın yönlendirmesiyle gerçekleştirdim. Boratav'a teşekkür ederim.

Şevket Süreyya Aydemir Arşivi

dan kaynaklanıyordu. Diğer yandan, *Kadro* ve *Yön*'ün devletçiliğinin siyasal bakımdan da anlamlı bir farkı vardı. Yalçın Küçük'ün dikkati çektiği gibi (1997: 431), *Kadro*'nun devletçiliği solun Kemalizm içinde eritilmesini amaçlarken, Yön-Devrim Hareketinin devletçiliği sosyalist fikirlerin ve sol hareketin canlandırılmasına hizmet etmişti.[36]

Rakip Siyasal Güçlerle Mücadelenin Bir Aracı Olarak Devletçilik

Mevcut bölümü, devletçilik kavramının, Yön-Devrim Hareketi'nin, ortaya çıktığı 1960'lı yıllarda, rakip politik güçlerle girdiği mücadele içerisinde nasıl kullandığını tartışarak sürdürmek gerekiyor.

Siyasal alanın sınırlarını çizen 1961 Anayasası'nın "Sosyal ve İktisadî Haklar ve Ödevler" başlıklı 3'üncü bölümünde yer alan madde ve kavramlar (bkz. Topkaya, 1969: 25-27), politik mücadele içindeki parti ve akımların benimsediğini beyan etmesi gereken madde ve kavramlardı. "Devletçilik", "plânlı ve karma ekonomi" gibi ardışık biçimde kullanılan kavramlar bunlardan bazılarıydı. Bununla beraber, bu kavramlar, her bir rakip politik güç tarafından farklı bir içerikle anlamlandırılmaya müsait bir nitelik taşıyordu. Bu durumu, 1964 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde gerçekleştirilen bir açık oturumda cereyan eden tartışmalardan takip etmek mümkündür.

"Kalkınmanın Yolu" başlıklı açık oturumun katılımcıları arasında AP Genel Başkan Adayı Süleyman Demirel, eski Ticaret Bakanlarından AP Milletvekili İhsan Gürsan, CHP Grup Başkan Vekili Profesör Fethi Çelikbaş, CHP Milletvekili Şefik İnan, Devlet Planlama Teşkilatı eski Müsteşarı ve Sosyalist Kültür Derneği Genel Başkanı Osman Nuri Torun ve *Yön* dergisi Başyazarı Do-

36 Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın bu konudaki görüşü daha farklıdır. Kıvılcımlı'ya göre (1970: 5-35), hem Kadrocu devletçilik hem de Yöncü devletçilik sosyalizme karşıt bir pozisyondaydı; aralarındaki fark ise birincisinin bu karşıtlığı "hinoğlu hince" gizlemiş olması, ikincisinin ise farkında olmadan bu yola sapmasıydı. Şöyle diyordu Kıvılcımlı: "Gönül genç 'Yön' koçlarını, dişleri dökülmüş kadro kurtlarıyla aynı ağılda görmekten üzülmüş, neye yarar?" (1970: 19).

Levent Şahverdi Arşivi

ğan Avcıoğlu vardı. *Yön*'ün 87'nci sayısındaki kayıtlara göre (*Yön*, 1964f), farklı siyasal eğilimleri temsil eden bütün bu konuşmacılar aynı kavramları kullanıyordu. Her bir katılımcı, Türkiye'nin kalkınabilmesi için devletçiliğin, karma ekonominin ve planlamanın gerekli olduğunu vurguluyor, fakat bunlardan her birini farklı bir şekilde içeriklendiriyordu. Örneğin o dönemin AP Genel Başkan adayı Süleyman Demirel, "Plânda hususî teşebbüsün yapacağı bir işe devlet girmemelidir. ... Devlet, ancak fertlerin yapamayacağı işlere el atmalıdır" diyordu. Demirel'in söyleminde görülen durum, devletçilik gibi, plan gibi sosyalizmi çağrıştıran kavramları liberal bir tarzda anlamlandırmaktı. Yön-Devrim Hareketi'nin yaptığı da, aynı kavramları sosyalizan bir görüş açısıyla anlamlandırmaktı. Bahsedilen açıkoturumda Doğan Avcıoğlu şöyle demişti:

> Konuşan bütün hatipler, plân ve karma ekonomi konularında birleştiler. Ama nasıl bir plân ve nasıl bir karma ekonomi? Devletçi bir plân da mümkündür, özel teşebbüsçü bir plân da. Sosyalist karma ekonomi de olur, kapitalist karma ekonomi de. ... Parlamentodaki partilerden AP, YTP, CKMP ve MP, programlarında, aşırı bir özel teşebbüsçülüğü savunmaktadır. CHP ise programında devletçi görünmekle beraber özel teşebbüsçülüğü seçmiş durumdadır (*Yön*, 1964f).

Yön-Devrim Hareketi'nin "devletçilik" kavramının başına getirdiği "yeni" tamlamasının anlamlarından biri de buydu: Akım, aynı dili konuşmakla birlikte rakibi olduğu politik güçlerle arasına bir sınır çekmek üzere "yeni devletçilik" kavramını seçmişti. Bu yenilik, daha önce vurgulandığı üzere "sosyalizm"den geliyordu.

Yöncüler, Yeni Osmanlı aydınlarından, İttihatçılardan, Kadrocular dan ve Kemalizmden devraldıkları devletçiliği bir yandan Baran, Lange gibi azgelişmişlik teorisyenlerine, bir yandan Mısır gibi ülkelerdeki devletçilik uygulamalarına ve bir yandan da Markist yazına başvurarak yeniden içeriklendirmek istemişlerdi. Bu içerik, devletçiliğin, Türkiye'yi sosyalizme en kısa yoldan götürecek bir kalkınma modeli olarak tasavvur edilmesine dayanıyordu. Türkiye, devletçi bir politikayla kapitalist olmayan bir kalkınma yoluna girdiğinde sosyalizmi kuracak olan emekçi sınıfların bilinç, örgütlülük ve nicelik bakımdan gelişecekleri ve kendi sistemleri olan

Levent Şahverdi Arşivi

sosyalizmi inşa edebilecekleri düşünülüyordu. Sosyalizm, öngörülen intikal devresinde "bir kalkınma metodu" olarak ele alınıyordu (Avcıoğlu, 1962o). Kapitalizme, yerli ve yabancı sermaye aracılığıyla kalkınma felsefesine karşıt olarak tasarlanmış iktisadi ve sosyal bir sistem olarak ele alınan "yeni devletçilik" başka kavramlarla ardışık biçimde kullanıldığında tamamlanıyordu. Yeni devletçiliğin emekten yanalığını "halkçılık", yabancı sermaye karşıtlığını "milliyetçilik", sistem dışılığını ise "devrimcilik" kavramları anlatıyordu. Akımın, bu kavramları nasıl yeniden anlamlandırdığı, takip eden bölümlerin konusunu oluşturuyor.

Milliyetçilik

Bir fikir dergisinin siyasal alanda hangi amaçlarla yer aldığını en iyi anlatan metinlerin "çıkarken" ve "veda ederken" yazıları olduğu düşünülebilir. Çıkarken ne yapmak istediğini bildiren dergi, veda ederken de amaçlarıyla gerçekleştirdikleri arasında bir kıyaslamaya giderek kendi muhasebesini yapar. *Yön* dergisi, 1967 yazında yerini ilk başta günlük bir gazete olarak tasarlanan *Devrim*'e bırakmak üzere yayın hayatına veda ederken, geride kalan 6 buçuk yılın muhasebesi, derginin kurucusu, başyazarı ve değişmez ismi Doğan Avcıoğlu tarafından yapıldı. Avcıoğlu, *Yön*'deki son yazısına şu sözlerle başlıyordu:

> Kurucu Meclis günlerini hatırlıyorum. Anayasanın ilerici sosyal görüşlerinden telaşa kapılan bazı eşraf ve komprador sözcüleri, bu görüşleri etkisiz kılmak için Anayasaya 'milliyetçilik' deyimini yazdıracağız diye çırpınıyorlardı. Anayasa Komisyonu üyeleri ve Kurucu Meclisin uyanık çevreleri de, milliyetçilik maskesi altındaki bu gerici taarruza karşı şiddetle direniyorlardı. Milliyetçilik, o tarihlerde Sam Amca dalkavuklarının tekelindeydi! Gerçekten vatansever, ilerici ve toplumcu çevreler ise, milliyetçilik lafından pek hoşlanmıyorlardı.
>
> *Yön*, böyle bir ortamda milliyetçilik bayrağını en yükseklerde tutarak yayın hayatına başladı... Bugün Sam Amca dalkavuklarının elinden bu bayrak düşmüştür. Milliyetçilik bayrağı, artık kendi mutluluğunu, Türk halkının mutluluğunda görenlerin ellerinde dalgalanmaktadır (1967a).

Levent Şahverdi Arşivi

Doğan Avcıoğlu, *Yön*'ün yayın hayatına başladığı günlerdeki ilk başyazılarından birini de şu sözlerle bitiriyordu: "Sosyalizm, tek kelimeyle, sosyal adalet içinde hızlı kalkınma metodudur. Sosyal adalet içinde hızlı kalkınma ise, memleketimizi bugünkü çıkmazdan kurtaracak tek yoldur. Bunun içindir ki, sosyalizm en büyük milliyetçiliktir" (1962p). Avcıoğlu'nun bu sözleri, Yön-Devrim söyleminin merkezi kavramlarından biri durumundaki milliyetçiliğin, bu söylemde hangi tematik karşıtlıklar ekseninde yer aldığının bütün ipuçlarını vermektedir.

Yön-Devrim Hareketi açısından milliyetçilik, ilk olarak, "ilericilik" ve "gericilik" arasındaki siyasi mücadelenin içeriğini tayin eden bir kavram olma özelliği taşımaktadır. Doğan Avcıoğlu, "eşraf ve komprador sözcüleri"nin "gerici taarruz"larını "milliyetçilik maskesi" altında gerçekleştirdiklerini söylerken "milliyetçilik" kavramının iki karşıt anlamlandırmasının mümkünlüğüne işaret etmektedir. Bunlardan biri maske olarak kullanılan "sahte" milliyetçilik ise, diğeri bu "maskeli milliyetçiliğin" karşıtı olan "gerçek milliyetçilik"tir.

İkinci olarak, Yön-Devrim söylemine göre, "sahte" ve "gerçek" milliyetçilikler birbirine karşıt iki "sistem"le irtibatlı olarak şekillenmektedir; "sahte" milliyetçiliğin dayanağı kapitalizm ve emperyalizm iken, "gerçek" milliyetçiliğin dayanağı sosyalizmdir. Avcıoğlu'nun "Sam Amca dalkavuklarının tekelindeki milliyetçilik" ifadesindeki "Sam Amca" doğrudan doğruya emperyalizmi, "dalkavuklar" emperyalizmle ittifak halindeki "eşraf ve komprador burjuvazi"yi ima etmektedir. Emperyalizm ve işbirlikçilerine karşıtlık temelinde algılanan "ilericilik ve toplumculuk" ise sosyalizmden kaynaklanan kavramlar olarak belirmektedir.

Antiemperyalizm-emperyalizmle işbirliği, sosyalizm-kapitalizm, ilericilik- gericilik karşıtlıkları ekseninde anlamlandırılan milliyetçiliğin Yön-Devrim söylemindeki yer buluş halinin temel ölçütünün kalkınma olduğu da, Avcıoğlu'ndan aktarılan ikinci paragrafta net bir biçimde görülmektedir. Doğan Avcıoğlu'na göre, ülkeyi içinde bulunduğu "çıkmazdan" kurtaracak olan "sosyal adalet içinde hızlı kalkınma"nın sağlanması milliyetçiliğin ana

Levent Şahverdi Arşivi

ölçütüdür. Yön Hareketi açısından, milliyetçiliğin "gerçek" ya da "sahte"liğinin "kalkınma" ölçütüne göre belirlenmesinin anlamı şudur: Bir siyasal akım, eğer Türk milletinin çağdaş milletler seviyesine ulaşmasını sağlayacak bir kalkınma yolu öneriyorsa gerçekten milliyetçidir. Tersi durumda ise milliyetçilik, Türk milletini geri bırakmanın maskesi olarak kullanılmış olacaktır. Avcıoğlu'nun iddiasına göre, *Yön* dergisinin yayın hayatı boyunca elde ettiği en büyük başarılardan biri, kendi çıkarları uğruna Türk milletini geri bırakan gericilerin yüzündeki milliyetçilik maskesini düşürmek, milliyetçilik bayrağını "Sam Amca dalkavukları"nın elinden alıp ilerici ve toplumcu çevrelerin ellerinde yükseltmektir.

Çalışmanın bu aşamasının konusunu, Yön-Devrim Hareketi'nin kendi başarı hanesine yazdığı milliyetçilik kavramının önüne getirdiği "gerçek" tamlamasının ima ettiği tematik karşıtlıklarla nasıl içeriklendirildiğini çözümlemektir. Bu çözümleme çabasına, akımın milliyetçilik kavramını hangi söylemlerden devraldığını, devralınan kavramın nasıl dönüştürüldüğünü, bu dönüştürme sırasında hangi başka yardımcı kavram ve söylemlere başvurduğunu gösterme gayreti eşlik etmektedir.

'Maskeli Milliyetçilik', 'Gerçek Milliyetçilik'

Yön dergisinin kuruluş hazırlıklarının yapıldığı 27 Mayıs öncesi dönemde "sosyalizm" Türkiye'nin en tehlikeli kelimelerinden biriydi. O yılların Türkiye'sinde "Soğuk Savaş" döneminin "kızıl tehlike alarmı" ağırlığını koruyor, sosyalizm, "beynelmilelliği" ve "vatansızlığı savunduğu", "bireyi hiçe saydığı" ve "mülkiyete düşman olduğu" iddiasıyla doğrudan doğruya "millet düşmanlığı" ile bir tutuluyordu. Hâkim olan liberalizm ise, milletin refahının ancak "hür teşebbüs"le sağlanacağını dile getiriyor; bireyin, ancak kişisel çıkarlarını gözetmesi durumunda milletinin refaha erişmesi için çalışabileceğini vurguluyordu. Liberalizme göre, kişisel çıkarları için çalışan bireylerin çabalarının toplamı milleti yüceltebilirdi. Bireyi ve teşebbüs hürriyetini yadsıyan sosyalizm (ya da aynı anlama gelmek üzere komünizm) ise, bir yandan devletçi bir metotla bireylerin teşebbüs hürriyetini kısıtlayarak gelişmeyi engellerken bir yandan da sınıf çatışmalarını körükleyerek milleti

Levent Şahverdi Arşivi

yüceltmek yerine bölerdi. Doğrudan doğruya Moskova tarafından yönlendirildiği öne sürülen ve bu bakımdan "Rus casusluğu" ile özdeş tutulan sosyalizm, aynı zamanda, "kökü dışarıda" olduğu için de "gayrı milli" bir karakter taşımaktaydı.

Yöncüler, sosyalizm ile "millet düşmanlığının" eş sayıldığı böylesi bir dönemde dergilerini çıkarmaya hazırlanırlarken öne sürecekleri fikirlerin temellendirilmesinde "sosyalizm" sözcüğünü kullanıp kullanmama konusunda oldukça tereddütlüydüler. İlhan Selçuk, derginin hazırlık çalışmaları sırasındaki bu gerilimi şöyle anlatır: "Dergiyi çıkarken en büyük düşüncelerimizden biri şuydu: Sosyalist ve sosyalizm kelimelerini kullanalım mı kullanmayalım mı?" (1967). Yöncüler arasındaki bu gerilim, sosyalizmin açık bir savunuculuğu lehine çözüldü. Nitekim Doğan Avcıoğlu, *Yön*'deki ilk başyazısını "... yirminci yüzyılın ikinci yarısında azgelişmiş memleketler için tek çıkar yol sosyalizmdir" (1961) sözleriyle bitirdiğinde, 27 Mayıs sonrasında sosyalizm kavramını basılı bir yayında ilk kullanan kişi oluyordu. Bununla birlikte Yöncüler, ülke sorunlarına ilişkin fikirlerini ve çözüm önerilerini açıklarken sosyalizmi referans aldıklarında karşı karşıya gelecekleri suçlamaların neler olacağını iyi biliyorlardı. "Milliyetçi olmamak", "millet düşmanı olmak", "bölücülük", "Rus casusluğu", "kökü dışarıdalık" gibi suçlamalar onları bekliyordu. Derginin hazırlık çalışmaları sırasında, bu suçlamaların nasıl göğüslenebileceği, dergiyi çıkaran ekibin üzerinde düşündüğü en önemli konulardan biriydi. Bu konuda bulunan çözüm şuydu: Sosyalizm ve milliyetçilik arasında bir karşıtlık değil uyum bulunduğu vurgulanacak, milletin kalkınmasını sağlayamayan kapitalist ve liberal söylemin ise "sözde" bir milliyetçilik olduğu savunulacaktı. İlhan Selçuk, bu konuda Yöncüler arasında geçen tartışmaları şöyle özetler:

> *Yön*'ü çıkarmaya karar verdiğimiz günlerde, tutturacağımız yolun tartışmalarını hatırlıyorum. Ankara'da Çankaya'nın ışıklı gecelerinde süren konuşmalarımızda milliyetçilik kavramını kullanıp memleketi sömüren yabancı sermaye uşaklarının gerçek yüzlerini ortaya koyma kararına varıyorduk (1965).

Bu karar neticesinde, milliyetçilik, fertlerin değil toplumun çı-

Levent Şahverdi Arşivi

karlarını gözeten iktisadi bir politika olarak anlamlandırılan devletçilikle birlikte, Yön-Devrim söyleminin kuruluşunda merkezi bir rol üstlendi. Aynı zamanda Kemalizmin ve Anayasanın temel ilkelerinden biri olması itibariyle bütün siyasal akımlar için ortak bir nitelik taşıyan kavram, rakip politik güçlerle girişilen mücadelede Yön-Devrim Hareketi tarafından sosyalist bir görüş açısıyla yeniden içeriklendirildi. Akım, mücadele ettiği siyasal akımlarla kendi arasındaki sınırı çizmek amacıyla, kavramı "sahte" ve "gerçek" milliyetçilik karşıtlığı temelinde şekillendirildi.

Yön-Devrim Hareketi'nin milliyetçilik söylemi, sadece rakip politik güçler tarafından yöneltilecek olan suçlamaları göğüslemek amacıyla "politika icabı" geliştirilmiş bir içerik taşımıyordu. Yöncüler, kendine öncel aydın hareketleri gibi, ülkelerinin kurtuluşuna odaklanmışlardı. Amaçları, Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştirdikten sonra yeniden "yok olma tehlikesiyle" karşı karşıya olduğunu düşündükleri "Türkiye vatanı"nı ve "Türk milleti"ni kurtarmaktı (Avcıoğlu, 1964e).

Yöncülerin, vatanı ve milleti kurtarmak tutkusuyla biçimlenen "samimi" milliyetçilik fikirlerinin kökleri, Yeni Osmanlılara kadar uzanır. Yeni Osmanlıların yaşadıkları dönemde, "Türk" kavramı "itibarlı" bir kavram değildi (Mardin, 1997: 95). Fakat onların, özellikle Namık Kemal'in, "Osmanlı" kavramıyla eş anlamlı olarak kullandıkları "millet"i yüceltmek, farklı "millet" ve dinlere mensup Osmanlıların yaşadıkları Osmanlı vatanını kurtarmak düşünce ve öğütleri Yön Hareketi'nde yankısını bulabildi. Yöncüler, Namık Kemal'i konu alan yazılarında onun vatansever çabalarından övgüyle bahsediyorlar, Namık Kemal'in çağdaş takipçisi olduklarını ima ediyorlardı.[37] Vatan ve milleti kurtarma dürtüsüyle samimî bir

37 Örneğin, Doğan Avcıoğlu'nun ve genel olarak Yön-Devrim Hareketi'nin fikri gelişiminde belirleyici bir role sahip olan Niyazi Berkes, *Yön*'deki "Namık Kemal'e Övgü" başlıklı yazısını şöyle bitiriyordu: "Sen nur içinde yat, Namık Kemal; seni hiçbir zaman unutmayacağız. Fakat bil ki biz hâlâ senin bıraktığın yerdeyiz. ... O senin çok istediğin Batı boyunduruğundan kurtuluşu, senin adını taşıyan birinin önderliği altında gerçekleştirdiğimiz halde bir kere daha o senin o kadar tenkit ettiğin Tanzimat paşalarının yeni kopyalarının ihaneti yüzünden gene yitirdik" (1965b).

Levent Şahverdi Arşivi

çaba içine girip mücadele ettiklerine inandıkları Jön Türkler, İttihatçılar, Kemalistler ve Kadroculari "milliyetçi devrimciler" olarak adlandırıyorlar ve kendilerini onların "vatanseverlik"lerinin mirasçısı olarak tanımlıyorlardı.[38]

Bununla birlikte Yöncülerin milliyetçiliği "ittihat-ı anasır"ı sağlamak, "Osmanlı devletini kurtarmak", "Müslümanların kurtuluşu"nu gerçekleştirmek, "Turan"a erişmek ya da olmayan bir Türk milli kimliğini inşa etmek gibi bir içerik taşımıyordu. Onların milliyetçiliğinin başlıca hedefi, bir ulus-devlet olarak inşa edilmiş Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan toplumun çağdaş medeniyete yetişmesiydi. Yön-Devrim Hareketi'nin milliyetçilik söyleminin kuruluşunda emperyalizm-kapitalizm ve sosyalizm karşıtlığının belirleyici bir rol oynaması "çağdaş medeniyet" ya da aynı anlama gelmek üzere kullanılan "kalkınma" hedefine ulaşmakta izlenecek yolun seçiminden kaynaklanıyordu. Akımın cevap aradığı temel soru "Türkiye nasıl kalkınabilir?" şeklinde formüle edilmişti (Avcıoğlu, 1970f). Dolayısıyla Yön-Devrim Hareketi bakımından milliyetçiliğin ana ölçütü milleti kalkındırmak, ülkenin geri kalmışlığına çare bulmak olarak belirmişti. Yön-Devrim Hareketi açısından "gerçek" milliyetçilik, hislere ve duygulara hitap eden bir milliyetçilik değil, milletin sorunları hakkında fikirler üretmek, çözüm bulmaktı. Doğan Avcıoğlu'na göre (1962p), "gerçek milliyetçi" şu sorulara rasyonel cevaplar veren kişiydi: "Artan nüfusu nasıl besleyeceğiz? Bu nüfusa nasıl iş sağlayacağız? İşsizliği nasıl durduracağız? Çocuklarımızı nasıl okutacağız? Büyük şehirlerin gecekondu diyarı hâline gelmesine nasıl son vereceğiz? Köylünün sömürülmesini nasıl durduracağız? Milleti fakirlikten nasıl kurtaracağız? ..." (1962p). Doğan Avcıoğlu açısından, kapitalizm milletin bu sorunlarını çözen bir seçenek olamamıştı. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra girilen kapitalist yol, milleti kalkındırmak yerine, yeniden sömürge haline getirmiş, zenginleştirmek yerine daha da fakirleş-

38 Doğan Avcıoğlu'nun, Yeni Osmanlılar'ın, Jön Türkler'in, İttihatçıların ve Kemalistlerin vatanseverliklerini, cesaretlerini, sorumluluk duygularını, gayretlerini yücelttiği, saygıyla andığı ve nasıl eleştirel bir biçimde sahiplendiğini görmek için bkz. (1968: 111-164).

Levent Şahverdi Arşivi

tirmişti. Sosyalizm ise, ülkeyi kalkındıracak, milleti sosyal adalet içinde zenginleştirecek bir yoldu. O yüzden "gerçek milliyetçilik" ülkeyi içinde bulunduğu çıkmazdan kurtaracak olan sosyalizm tarafından temsil edilebilirdi (Avcıoğlu, 1962p).

'Emperyalist Milliyetçilik', 'Sosyalist Milliyetçilik'

Yön-Devrim Hareketi açısından, 1960'lı yılların Türkiye'sinde, "gerçek milliyetçilik" ile "maskeli milliyetçilik" arasındaki karşıtlık, emperyalizm ve sosyalizm gibi iki dünya sistemi arasındaki karşıtlığın bir yansımasıydı. Maskeli milliyetçilik ideolojik planda emperyalizmle ilişkiliyken gerçek milliyetçilik sosyalizmden kaynaklanıyordu. Fakat bu "gerçeklik", Türk siyasal hayatında baş aşağı çevrilmiş bir biçimde algılanıyordu. Bu yanlış algıya göre, sosyalist milliyetçilik teorisi "sahte", emperyalist milliyetçilik teorisi ise "gerçek"miş gibi görünüyordu. Doğan Avcıoğlu, *Yön* ve *Devrim* dergilerinin diğer yazarlarıyla birlikte, mevcudiyetine inandığı bu yanlış algıyı "düzeltmek" için yoğun bir ideolojik çaba harcadı. Avcıoğlu'na göre (1967d), emperyalist ideologlar tarafından geliştirilen milliyetçilik teorileri bilimsel bir temele, gerçekçi bir çözümlemeye dayanmıyordu. Bu teorilerin tam karşısında yer alan "sosyalist milliyetçilik" teorisi ise gerçekçi bir yaklaşımla hareket ediyor, bilimsel bir temele dayanıyordu. "Millet Gerçeği ve Milliyetçilik" başlıklı yazıda şöyle deniyordu:

> Türkiye'de genellikle sanılmaktadır ki, enternasyonalist nitelikteki sosyalist hareket, millet gerçeğini inkâr eder ve milliyetçiliğe karşıdır. Batının kapitalist toplumları ise, millet gerçeğine saygılıdırlar ve milliyetçilikten yanadırlar! Bu görüş, büyük bir yanılmanın sonucudur ... Türk milliyetçilerinin, emperyalist ideologların millet gerçeğini küçümsemeye çalışan bilime aykırı teorileri ile sosyalizmin gerçekçi millet teorisini iyi bilmeleri gerekmektedir (1967d).

Doğan Avcıoğlu'nun görüş açısına göre (1965i), burjuvazi ortaya çıktığı dönemde, feodalizmi tasfiye edip gelişme yolunu açarak milli ve devrimci bir rol oynamıştı. Fakat, 19'uncu yüzyılın sonlarında dünyanın gelişmiş kapitalist ülkeler arasında nüfuz alanla-

Levent Şahverdi Arşivi

rına bölünmesinden sonra, burjuvazinin ilerici rolü sona ermişti. Avcıoğlu açısından (1967c), 20'nci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, fethedebileceği ülke kalmayan emperyalizm, yeni sömürgecilik metotlarıyla girdiği ülkelerde, feodal ve komprador sınıflarla ittifak halinde halkların "kendi ekonomik, sosyal, politik ve kültürel gelişme yollarını ve vasıtalarını seçme özgürlüğü" anlamına gelen "milli egemenlik" ilkesinin karşısına dikilmeye başlamıştı. Diğer yandan, milli egemenliğini kazanmak için mücadele eden milletler de doğrudan doğruya emperyalizm ve ülke içindeki ittifaklarıyla karşı karşıya gelmekteydi. Avcıoğlu'nun belirttiğine göre (1967d), emperyalizmin yeni millet teorileri, 20'nci yüzyılın en önemli gerçeklerinden biri olan milli bağımsızlık devrimlerini, "anormal" ve "çağın gerisinde" saymaktaydı. Emperyalizm, milli egemenlik ilkesini de, birtakım soyut teoriler ve aldatmacalarla unutturmak, yok etmek istiyordu. Emperyalist ideologlar tarafından geliştirilen milliyetçilik teorileri, emperyalizmin sömürücü yüzünü gizleyip bağımsızlık ve milli egemenlik ilkelerini kararttığı için bilime ve gerçeğe aykırı, "sözde" teorilerdi. Şöyle diyordu Doğan Avcıoğlu: "Politik bağımsızlığı ifade eden millî egemenlik ilkesi, emperyalizmin ideologlarının, günümüzde hedef tahtası olmuştur. Bu ilke, 'modası geçmiş bir entelektüel konstrüksiyon' diye çürütülmek istenmektedir" (1967c).

Emperyalizmin, milli egemenlik karşıtı teorilerinin neden aldatmacaya dönük ve gerçekleri çarpıtan bir karakter taşıdığını bu şekilde açıklayan Doğan Avcıoğlu açısından, kapitalizm de millet içinde sömüren ve sömürülen ayırımına yol açtığı için "bölücü" bir işleve sahipti. Bu konuda şunları yazıyordu: "Üretim araçlarının özel mülkiyeti, millî birliği bozmakta ve milletin bir kısmına, öteki kısmının hükmetmesine yol açmaktadır. Milletler arasındaki mücadelelerin de temel nedeni budur" (Avcıoğlu, 1967d). Liberallerin ve diğer kapitalizm yandaşlarının sosyalistlere yönelttiği "bölücülük" suçlamasını böylece tersine çeviren Avcıoğlu, "kökü dışarıdalık" ithamını da iddia sahiplerine iade ediyordu. Doğan Avcıoğlu'na göre (1964e) Türkiye'de kapitalizm "dolar ve lira kesesini elinde bulunduran Sam Amca"ya bağlı olarak gelişmişti. Em-

Levent Şahverdi Arşivi

peryalizm, Türkiye'de ve diğer azgelişmiş ülkelerde "sun'i yollardan da olsa kendine bağlı bir kapitalizm" yaratmış, bu türden bir kapitalizm de "iş adamı, yöneticisi, avukatı, profesör ve yazarıyla ona bağlı geniş bir şebekenin doğmasına yol açmıştı." Öte yandan, devlet teşkilâtının bir kesimine yerleştirilen uzmanlar, perde arkasından devleti yönetmeye kalkışmışlardı. Doğan Avcıoğlu, bu durumu "yeni sömürgecilik" olarak tanımlıyor ve emperyalizme bağımlı olarak gelişen kapitalizmin bütün yerli kadrolarını "ithalatçılar, ihracatçılar, toprak ağaları, komisyoncular, dış firmaların acentaları, yabancı şirketlerin ortakları ile ücretli memurlar ve yazarlar"ı "gayrimilli kadro" olarak adlandırıyordu. "Meselenin komik tarafı," diyordu, "gönlünü de kesesini de dışarıya aktaran böyle bir kökü dışarıda sınıfın, hâlâ milliyetçilik ve vatanseverlik iddiasında bulunabilmesi, iç ve dış kapitalizmin uşaklığını yapan geniş bir oportünist grubun milliyetçi etiketi ile ortaya çıkabilmesidir" (Avcıoğlu, 1964e).

Milliyetçilik kavramını emperyalizm-sosyalizm arasındaki ideolojik karşıtlık temelinde ele alan Yön-Devrim Hareketine göre, emperyalist, kapitalist, liberal milliyetçilik teorileri gerçekleri çarpıttığı, bölücü bir karakter taşıdığı ve kökü dışarıda olduğu için "sahte" ve aldatıcıydı. "Sosyalist milliyetçilik" ise, gerçekçi, eşitlikçi, birleştirici ve bilimsel olduğu için "hakiki" ve "sahici" idi. Doğan Avcıoğlu açısından, "gerçek" milliyetçilik sosyalizm tarafından temsil ediliyor, "milliyetçilik bayrağını sosyalistler taşıyor"du (1965i). Avcıoğlu'na göre (1967d), bunun birinci nedeni, sosyalizmin, emperyalizmin tersine, "millet gerçeğine" bilimsel bir bakış açısıyla yaklaşmasıydı. "Emperyalist ideologlar"ın millet konusundaki teori ve tanımlamaları, "millet kavramını, sosyal tarihe göre değil de halkın bilincine ya da biyolojik ve politik olaya" bağlayarak "ırkçı ve sömürgeci" sonuçlara ulaşırken "sosyalist millet teorisi" sorunu bilimsel bir açıdan ele alıyordu. Avcıoğlu'nun sözleriyle:

> Sosyalist millet teorisi, ... tarihî olayların bilimsel bir sentezidir. Sosyal tarihin, üretim güçleri ile üretim ilişkilerinin yakın incelemesine dayanan sosyalist açıdan millet tanımlaması şöyledir: 'Millet, özgül

bir millî kültür içinde beliren psikolojik bir davranış biçimi, ekonomik hayat, arazi ve dil birliği temelleri üzerinde doğan, tarihsel olarak teşekkül etmiş, istikrarlı halk topluluğudur' (1967d).

Yön-Devrim Hareketi'nin benimsediği bu millet kavrayışı, ırk, soy ve his temeline dayanan milliyetçilikleri reddediyordu. Akım, bu bakımdan, bir zamanlar Enver Paşa, Ziya Gökalp gibi İttihatçı önderler tarafından benimsenen ve 1960'lı yıllarda AP içindeki bazı siyasal gruplar ve MHP tarafından canlandırılmak istenen "Türkçülük" akımının, aynı soydan gelen Türkleri birleştirmeyi hayal eden Turan projesinin kesinlikle karşısındaydı. Avcıoğlu, Türkiye'nin hâlâ azgelişmiş, Ziya Gökalp'in Turan'ının mekânı olarak adlandırdığı Türkistan'ın ise sosyalist bir kalkınma yolu izleyerek Batı düzeyinde gelişmiş bir ülke olmasını düşündürücü buluyor; Türk milliyetçilerinin sosyalist yoldaki Türkistan'ın kat ettiği gelişmeleri "yüzleri kızararak" takip etmeleri gerektiğini salık veriyordu (1970g). Doğan Avcıoğlu, 1940-45 yıllarında bütün düşünsel malzemesi "bir kuş olup yeşil yurda kanatlanmak" veya "kımız içmek"ten öteye gitmeyen Turancıların, 27 Mayıs sonrasında bir yandan "Amerikan taraftarlığını, özel teşebbüsçülüğü" savunurken bir yandan da "iktidara talip" olduklarını belirterek, bu güçleri "gerçek" milliyetçilerin mücadele etmesi gereken güçler olarak tanımlıyordu (1962m). Avcıoğlu'na göre, "gerçek milliyetçi" hislere ve soy birliğine dayanarak yayılmacı emeller peşinde koşan değil; milletini kalkındırmak, emperyalist sömürüden kurtarmak için çaba harcayan kişiydi.

Yön dergisi açısından, gerçek milliyetçiliğin sosyalizm tarafından temsil edilmesinin bir diğer nedeni, kapitalizmin millet içinde "bölücü" ve "sömürücü", milletler arasında "eşitsizlikçi" ve "sömürgeci" niteliğine karşıt olarak "birleştirici" ve "eşitlikçi" olmasından kaynaklanıyordu. "Sosyalizm," diye yazıyordu Doğan Avcıoğlu, "milletlerin içindeki sınıf ilişkilerinin tabiatını kökünden değiştirir. Sınıf zıddiyetlerini kaldırır, manevi ve siyasî birliği kurar. ... Üretim araçlarının topluma mal edilmesi ise millî birliği sağlamlaştırır ve eşit milletler arasında kardeşçe işbirliği şartlarını hazırlar" (1967d).

Levent Şahverdi Arşivi

Milliyetçilik ve sosyalizm arasında olumlu bir ilişki kuran Yön-Devrim Hareketi'nin cevaplamak durumunda olduğu en önemli sorulardan biri, Marksizmin enternasyonalist bakış açısıyla milliyetçilik arasındaki gerilimin nasıl aşılacağıydı. Doğan Avcıoğlu'nun görüş açısına göre, Marksizm-Leninizmin enternasyonalist yaklaşımıyla milliyetçilik arasında bir çelişki yoktu. Avcıoğlu, Marx, Engels, Lenin ve dönemin Sovyet yazarlarının ulusal soruna ilişkin eserlerini incelediği bir yazısında Lenin tarafından formüle edilen "ulusların kendi kaderini tayin hakkı" ilkesine odaklanarak şöyle yazıyordu:

> ... proletarya enternasyonalizmine bağlı Marksist-Leninistler için, soyut plânda 'milliyetçilik iyidir, kötüdür' diye bir şey yoktur. ... İşçi sınıfının enternasyonalizmi, ortak düşman kapitalizme karşı mücadelelerinde bütün ülkeler işçilerinin çıkar birliğini ifade etmektedir. ... Bu anlamda bütün işçiler aynı 'millet'e mensupturlar. Emekçi halkın dünya 'millet'i, bütün burjuva ülkelerde aynı güç tarafından, sermaye tarafından, sömürülmekte ve tahakküm altında tutulmaktadır. Ama milletlerarası tek emekçi halk ordusuna mensup olmak, hiç bir zaman işçi, Fransız, İngiliz, İtalyan vs. olmaktan çıkar anlamına gelmez. Tam aksine yalancı olmayan gerçek vatanseverlik, proletarya enternasyonalizminden doğal biçimde fışkırır (1967b).

Türk milletinin emperyalizme ve kapitalizme karşı mücadele ederek "bağımsızlık uğruna savaşan ülkelerin safında şerefli yerini alması" ve sosyalizme yönelmesi Yön-Devrim Hareketi'ne göre "derin bir enternasyonalizmin götürdüğü milliyetçilik" idi (Avcıoğlu, 1965i). Bir başka ifadeyle, Avcıoğlu, Türk milletinin emperyalist ve kapitalist tahakkümden kurtarılmasını enternasyonalist bir görev sayıyor, böylece milliyetçilik ile enternasyonalizm arasında pozitif bir anlam ilişkisi kuruyordu.

1960'lı yıllardaki sosyal hareketlilik ortamında Türkiye'nin gündemine yeniden giren Kürt sorunu, söyleminin merkezi kavramlarından biri olan milliyetçiliği sosyalist bir görüş açısıyla içeriklendirme gayreti içinde olan Yön-Devrim Hareketi açısından temel gerilim noktalarından biriydi. Hem "ulusların kendi kaderini tayin hakkı" ilkesini benimsemek hem de Kürt sorununu gör-

Levent Şahverdi Arşivi

mezden gelmek nasıl olacaktı? Akım, milliyetçilik söylemindeki bu gerilimi Kürt sorunu konusundaki "resmi tez"den ayrılarak çözmeye yöneldi.

Doğan Avcıoğlu, Kemalizmin "Millî Misak sınırları içinde Türkiye" tarifini benimsemekle birlikte, Kürt sorunu konusunda "resmi tez"den ayrılıp bu konuyu "yıkılması gereken bir tabu" olarak sosyalistlerin gündemine taşıyan ilk yazardı. Şöyle diyordu: "Resmî tez ne olursa olsun ... bir Kürt meselesi vardır ve uzun yıllardır uygulanan politika, meseleye bir çözüm yolu bulmakta başarısız kalmıştır." Avcıoğlu açısından "etnik yönü" olan Kürt sorunu "sadece ekonomik ve sınıfsal açıdan alınacak tedbirlerle" çözülemezdi. Sosyalistler de "meseleyi yuvarlak laflarla geçiştiremezlerdi." Bununla karşılık, bu sorunu ilk kez "Kürt sorunu" olarak tanımlama cesaretini gösteren Avcıoğlu'nun[39] sorunun etnik ve kültürel yönüne vurgu yapmaktan öte bir çözüm önerisi yoktu. Şöyle yazıyordu: "... bu satırların yazarı da, meselenin varlığına işaret etmekten ve şimdiye kadar gerçekçi bir çözüm yolu ileri sürülmediğini belirtmekten öte bir şey söyleyebilecek güçte hissetmemektedir kendisini" (1966c).[40] Doğan Avcıoğlu'nun Kürt sorunu konusundaki yaklaşımının meseleyi Yeğen'in söyleyişiyle (1999) "irtica, aşiret direnci, eşkıyalık, ecnebi kışkırtması, bölgesel geri kalmışlık" olarak tarif eden Kemalist algıdan kopmaya

39 O yıllarda resmi tez açısından "Kürt" diye bir şey yoktu. TİP gibi sosyalist akımlar ise, meseleyi "Doğu Sorunu" olarak adlandırıyorlar ve sorunun esas olarak "bölgesel geri kalmışlık"tan kaynaklandığını ileri sürüyorlardı. Genel Başkan Mehmet Ali Aybar'ın 1967'de söylediği şu sözler, TİP'in o yıllarda Kürt sorununa nasıl yaklaştığını göstermektedir: "Doğu sorununun temelinde ekonomik nedenler yattığını bin kere tekrar ettik" (1968: 632). Mevcut çalışmanın dördüncü bölümünde işaret edileceği gibi, TİP'in Kürt sorunu konusundaki düşüncesi Behice Boran'ın genel başkan seçildiği Ekim 1970'teki dördüncü kongresiyle birlikte değişecektir.

40 Doğan Avcıoğlu, artık iktidar perspektifiyle düşündüğü *Devrim* gazetesi döneminde bu konuda bir adım daha atmış ve talip olduğu iktidarın "Doğu Politikası"nın ana hatlarını şöyle ortaya koymuştu: "Kanımızca gerçekçi bir politika, feodalizmi tam tasfiye eden köklü bir toprak reformu, Doğu'nun Batı ile bütünleşmesini amaç edinen bir bölgesel kalkınma programı ve bölgenin etnik özelliklerini gözönünde tutan geniş bir plân çerçevesinde yürürlüğe konabilir" (1970j).

Levent Şahverdi Arşivi

yöneldiği; İsmet Paşa'nın şu sözlerinde dile gelen türden bir Türk milliyetçiliğini kesinlikle reddettiği açıktır: "Vazifemiz, Türk vatanı içinde bulunanları behemehal Türk yapmaktır. Türklüğe ve Türkçülüğe muhalefet edecek anâsırı kesip atacağız" (aktaran Üstel, 1997: 173).

Özetlenecek olursa; Yön-Devrim söyleminde milliyetçilik kavramının oluşumu kapitalizm-emperyalizm ve sosyalizm karşıtlığı temelinde gelişmişti. Milletin menfaatlerinin "emperyalizme karşı", "sosyalizmden yana" olduğunu vurgulayan söylemin Türkiye için önerdiği program da bu karşıtlık temelinde gelişmiş ve ülkenin iktisadi bakımdan kalkınmasıyla ilişkilendirilerek işlenmişti. Bu programın oluşumunu sağlayan temel kategoriler de "sosyalist milliyetçilik"e göre oluşturulacaktı.

Kalkınma Yolu Olarak Milliyetçilik: Antiemperyalist Program

Doğan Avcıoğlu, Yön dergisi üzerine bu derginin kurucularından Mümtaz Soysal danışmanlığında doktora tezi hazırlayan Hikmet Özdemir'le yaptığı söyleşide, hazırlanmakta olan tezin planıyla ilgili olarak "Burada yeterince emperyalizm yok! Yön demek, antiemperyalizm demektir! Sizin plânda tam bağımsızlık, antiemperyalizm nerede? İkiniz de benden kocaman bir sıfır aldınız" demişti (Özdemir, 1995: 58). Doğan Avcıoğlu'nun ölümünden kısa bir süre önce söylediği bu sözler önemlidir. Çünkü, Yön-Devrim Hareketi'nin Türkiye'nin kurtuluşu için önerdiği program, "antiemperyalist" ya da akım tarafından aynı anlama gelmek üzere kullanılan "milli devrimci", "milli demokratik" bir programdır. Gelinen aşamada, "milli cephe", "milli ekonomi", "milli demokrasi", "milli dış politika" gibi kategorilere müracaat edilerek kurulan bu programı incelemek gerekiyor.[41]

41 Bu bağlamda ele alınması gereken bir diğer kategori de "milli kültür"dür. Bu konu, hakkında daha verimli bir tartışma yürütülebileceği düşüncesiyle "Doğu, Batı, İslâmiyet" başlıklı bölümde ele alınıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

'Millî Cephe' ve 'Millî Kurtuluş Devrimi'

Yöncüler, içinde yaşadıkları yüzyılı "sosyal ve milli devrimler" yüzyılı olarak tanımlıyorlardı (Avcıoğlu, 1967d). Akıma göre, 20'nci yüzyılın bir başka özelliği, dünyanın kapitalist-emperyalist ve sosyalist olarak iki kampa bölünmüş olması ve gelişmelerin ikinci kamp lehine ilerlemesiydi. "Çağımızda," diyordu Doğan Avcıoğlu, "sosyalizm yükselme, kapitalizm ise intihat [tükeniş] safhasını yaşamaktadır" (1965ı). Avcıoğlu'na göre (1963d), bu yükselme çağında sosyalizme gidiş yolları çeşitliydi. Gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler farklı tarihsel özelliklere sahip olduklarından sosyalizme farklı yollardan ulaşacaklardı. Bu iki tip ülke arasındaki temel ayırım; "sanayileşmenin ileri safhasına varmış" olan birinci tip ülkelerde, "burjuvazinin yerini rahatça doldurabilecek güçlü ve tecrübeli bir işçi sınıfının mevcudiyeti sayesinde sosyalizmin maddî temelleri"nin varlığıydı. Bu tip ülkelerde temel çelişme, emek ve sermaye ya da işçi sınıfı ve burjuvazi arasında yaşanıyordu. Avcıoğlu'nun ikinci tip ülke kategorisine dahil ettiği azgelişmiş ülkelerde ise zayıf ve tecrübesiz bir işçi sınıfı bulunuyordu (1963d). Diğer yandan azgelişmiş ülkelerde ve Türkiye'de temel sorun, emperyalizm ve ülkedeki işbirlikçileri ile millet arasında yaşanıyordu (Avcıoğlu, 1966l). Avcıoğlu açısından (1965l) emperyalizm tarafından "yarı sömürge" haline getirilen Türkiye'de sosyalizm "bugünün değil, yarının meselesi"ydi. Sosyalizme giden yol, "milli kurtuluş devrimi"nden geçecekti (1962f).

Doğan Avcıoğlu, "emperyalizme karşı milletçe mücadele" olarak tanımladığı milli kurtuluş devriminin "milli kurtuluş cephesi" tarafından yürütülmesi gerektiğini söylüyordu. İşçi ve köylüler; öğretmeni, subayı ve memuruyla orta sınıflardan gelen aydınlar; gençlik; "ilerici kuvvetlerin anayasadan da kuvvetli teminatı" durumundaki ordu; küçük sanatkârlar ve milli bir ekonomiden çıkarı olan burjuvalar "milli kurtuluş cephesi"nin unsurlarıydı (1962f). Milli kurtuluş cephesinin karşısında ise emperyalizm ve işbirliği halinde olduğu için "gayrimilli" olan "tutucu güçler koalisyonu" bulunuyordu (Avcıoğlu, 1970c). Yön-Devrim Hareketi bakımından "ilericilik"-"gericilik", "gerçek milliyetçilik"-"sahte milliyetçilik"

Levent Şahverdi Arşivi

gibi kavramlar da kişinin çıkarları bakımından bu cephelerden hangisi içinde yer aldığına göre belirleniyor ve ancak bu durumda "gerçek yörüngesine" oturuyordu. "Gericiliğin ölçüsü, dindarlık, kravatsızlık değildir. Temel ölçü, bilerek ya da bilmeyerek emperyalizm uşaklığıdır" diye yazıyordu Doğan Avcıoğlu (1966ı). Ona göre, Türkiye'nin mevcut şartlarında "milliyetçi, iç ve dış kapitalizmin karşısına dikilen insan" idi. İç ve dış kapitalizmi savunanlar ise, ancak ve ancak sömürgecilikten yana olanlar" idi (1964e). Yön-Devrim Hareketi'nin "iç ve dış kapitalizme karşı" olmaları itibariyle "gerçek milliyetçi", "gerçek milliyetçi" olmaları itibariyle de "ilerici" saydığı "milliyetçi cephe" unsurlarına yönelik çağrısı ise şuydu: "istiklâlciler, milliciler, birleşiniz" (Avcıoğlu, 1967h).

Yön-Devrim Hareketi'nin, birleşmeye davet ettiği kesimler, sınıfsal aidiyetleri, siyasi görüşleri, dini inançları, mensup oldukları partiler ne olursa olsun çıkarları gereği emperyalizme karşı olan "herkes" idi. Akım açısından, böyle bir cephe içinde yer alması gereken kuvvetleri birleştirecek olan, sosyalist bir dünya görüşüne sahip olmak değildi. Bu yaklaşım, Yön Hareketi'ni TİP'ten ayıran başlıca noktaydı. Yön-Devrim Hareketi, "sosyalist olmadıkça, ne milliyetçi olunur, ne de Amerika yurttan atılır" (Aybar, 1968: 590) yaklaşımıyla hareket eden TİP'i, "güçleri dağıtmak"la suçluyor ve "emperyalizme ve işbirlikçilerine karşı milletçe mücadeleye kesin öncelik tanımak ve onu proleter-burjuva mücadelesinden dikkatle ayırmak ... hayatî bir meseledir" görüşünü savunuyordu (Avcıoğlu, 1966k).[42]

42 TİP ile milliyetçilik kavrayışı bakımından ayrılan Yön-Devrim Hareketi, "millî demokratik devrim" formülasyonu aracılığıyla Mihri Belli önderliğindeki TKP'li bir grupla birlikte hareket etmişti. Mihri Belli, "millî demokratik devrim" konusundaki görüşlerini ilk kez *Yön* dergisinde yazdığı makalelerle açıkladı: bkz (Belli, 1966a). Zeki Baştımar (Yakup Demir) önderliğindeki TKP'ye karşı kesin bir tavır alan Doğan Avcıoğlu'nun "Bizim komüniste de saygımız vardır, ama Moskova'nın ya da Pekin'in değil, Türkiye'nin komünisti olmak ve önce Türkiye demek şartıyla" (1966ö) sözleri bu bakımdan anlamlıdır: Yön-Devrim Hareketi, emek-sermaye karşıtlığı ekseninde bir sosyalist stratejiye sahip olan TİP ve TKP'ye karşı, emperyalizm-millet karşıtlığı ekseninde bir strateji çerçevesinde Mihri Belli önderliğindeki TKP çevresiyle ile ittifak kurmuştu. Bu konuyla ilgili bir tartışma, akımın iktidar stratejilerinin ele alındığı bölümde yürütülüyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Yön-Devrim Hareketi'nin Kemalizm ve sosyalizm arasında olumlu bir ilişki kurma çabası, "milli kurtuluş hareketi" ve "milliyetçi cephe" formülasyonlarında belirginleşir. Mustafa Kemal'in 1922 yılında söylediği ve Yön ve Devrim sayfalarında sıkça yer bulan "bizi mahvetmek isteyen emperyalizme ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı, milletçe mücadeleyi uygun bulan bir mesleği takip eden insanlarız" sözü ile Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerindeki milli kurtuluş savaşlarının antiemperyalist içeriği arasında doğrudan bir ilişki kuran akıma göre, sosyalizm, siyasi ve iktisadi bağımsızlığın mantıki bir sonucu olacaktı (Avcıoğlu, 1965ı). Doğan Avcıoğlu'na göre, Mustafa Kemal'in siyasi ve ekonomik bağımsızlık amacıyla başlattığı ulusal kurtuluş devrimi de "yarı yolda bıraktırılmış ve yolundan saptırılmış" (1970c) olmasaydı benzer bir sonuca ulaşacaktı. Yön-Devrim Hareketi, bu nedenle Türkiye için önerdiği milli kurtuluş mücadelesini "Atatürk'ün başlattığı ulusal kurtuluş devrimini, günümüzün şartlarında bütün sonuçlarıyla gerçekleştirmek" olarak tanımlıyor (Avcıoğlu, 1970c), çoğu kez de "İkinci Kurtuluş Savaşı" olarak adlandırıyordu (Avcıoğlu, 1964e; 1967h). İkinci Kurtuluş Savaşı, birinci Kurtuluş Savaşıyla aynı amaçları paylaşıyordu. Fakat, sonuca gitmek için onun ilkelerini onda eksik olan sosyalist bir yaklaşımla tamamlayacaktı.

'Milli Demokrasi'

Yön-Devrim Hareketi'ne göre, "milletçe yürütülecek olan" "milli kurtuluş hareketi" başarıya ulaştığında, siyasi temsil sistemi bakımından "milli demokrasi" benimsenecekti. Milli kurtuluş hareketi, emperyalizme ve kapitalizme karşı geliştiği için bu sistemin rejim tarzı olan "burjuva demokrasisi"ni benimseyemezdi. Proletarya-burjuvazi çatışması olarak şekillenmediği için "sosyalist demokrasi" de mümkün değildi. Akım açısından "milli demokrasi, toplumun antiemperyalist ve antifeodal bütün güçlerini temsil eden karma bir tip" idi. Bu karma tipte iktidar, emekçiler ve milli burjuvazi tarafından paylaşılacaktı. Bununla birlikte, bu tip bir demokraside emekçilerin eğitimi, örgütlenmesi ve hükümet politikalarının tespitine aktif biçimde katılmaları sağlanacağından dolayı "kuvvet ilişkileri emekçiler yararına

Levent Şahverdi Arşivi

değişecek", böylece sosyalizme geçişin zemini oluşturulmuş olacaktı (Avcıoğlu, 1965ı). Birinci Kurtuluş Savaşı, "sezgiye dayalı" doğru ilkelere sahip olduğu halde emekçi sınıflarla bütünleşmeyip kuvvet dengesini giderek burjuvazi lehine çevirdiği için yolundan sapmıştı (Avcıoğlu, 1962b;1962c). Yön-Devrim Hareketi'nin öngördüğü birincisini rayına oturtacak olan İkinci Millî Kurtuluş Savaşında ise, rehber alınacak ideoloji ve dayanılacak kuvvetler doğru seçilecekti. Bunlar, sosyalizm ve emekçi sınıflardı.

'Milli Ekonomi'

Yön-Devrim Hareketi bakımından, "milli ekonomi"nin kurulması, "milli demokrasi devleti"nin önündeki ilk görevdi.

Yön-Devrim Hareketi'nin "millî demokrasi devleti"nin önündeki ilk görev olarak tanımladığı "milli ekonomi", Türk-Osmanlı tarihinde sistemli denilebilecek bir düzeyde İttihat ve Terakki Hareketi tarafından "milli iktisat" adı altında formüle edilmişti. Mardin'in işaret ettiği üzere (1999b: 83) "milli iktisadi seferberlik mefhumunu" ilk kez geliştirenler Yeni Osmanlı aydınlarıydı. Yeni Osmanlıların İmparatorluğun yabancılar tarafından sömürülmesine ve Türk imalathanelerinin yok oluşuna yönelik tepkilerinden kaynaklanan milli iktisat düşüncesi (Mardin, 1998a: 186) İttihatçılar tarafından sistemli hale getirilmişti. İttihat ve Terakki Hareketi, Zafer Toprak'ın gösterdiği üzere (1995a), Balkan Harbi'nden sonra Alman iktisatçı List'ten esinlenerek, Müslüman-Türk unsurun girişimci olması, ticaret, bankacılık ve sanayi ile uğraşmasının önünü açmaya çabalamış; Osmanlı devletini ancak Türk burjuvazisinin kurtarabileceğine inanmıştı. İttihatçıların milli iktisadı, antiemperyalist olan ama antikapitalist olmayan bir karakter taşıyordu. Bu yaklaşım, Cumhuriyet döneminde Kemalist tek parti döneminde de hüküm sürdü. "Milli iktisat, milli burjuvazi", Kemalist milliyetçiliğin iktisadi plandaki yansımasıydı ve bu hedefin "devlet" eliyle yaratılacağı düşünülmüştü[43] (Ahmad, 1996a: 178-198; Toprak, 1995a:

43 Kemalistlerin "milli iktisat" hedefi, Türk Ocakları'nın amaçlarını belirleyen 23 Nisan 1924 tarihli yasada da "milli iktisadın inkişafına çalışmak" şeklinde belirtilmişti (Üstel, 1997: 162).

Levent Şahverdi Arşivi

xi). "Milli iktisat" söylemi, antiemperyalist olduğu kadar antikapitalist ve antisosyalist bir içerikle Kadrocular tarafından da benimsenmişti. Kadrocuların hedefi "müstemleke iktisadîyatından millet iktisadîyatı"na geçebilmekti (Tör, 1999: 125).

Yön Hareketi'nin, "milli iktisat" kavramlaştırmasının iki kaynağı bulunuyordu. Bunlardan birincisi, yukarıda sözü edilen Osmanlı-Türk akımlarının "milli iktisat" perspektifiydi. Fakat Yöncüler, bu akımlarda farklı tarihsel koşullarda ve biçimlerde yer bulmuş antiemperyalist muhtevayı Bağımlılık Okulu'nun "kapitalizme karşı, sosyalizme doğru" şeklinde ifade edilmesi mümkün olan "sosyalizme geçişe imkân veren milli ekonomi" yaklaşımıyla birleştirmeye çalışıyorlardı.

"Milli ekonomi" Yön Hareketi'nin söyleminde yer bulduğu haliyle, merkezi bir planlamaya dayalı olarak "yarı-sömürge ve yabancı sermaye egemenliğine son verilmesi"ni[44]; "ekonomik ve politik gücün büyük arazi sahipleri ile işbirlikçi sermayenin elinden alınması"; "tarımda büyük kooperatif çiftliklerin kurulmasını"; "sermaye birikiminde çok yüksek oranlara erişilmesini"; "temel yatırım malları sanayiine öncelik tanınmasını"; "uluslararası ticarette ithal ikamesine dayalı bir politika izlenmesini"; ekonominin her alanında (dış ticaret, bankacılık, sigortacılık ve belirli iç ticaret alanları) "geniş çapta millîleştirmelere gidilmesini" kapsıyordu (Avcıoğlu, 1970f).

Yön-Devrim Hareketi'nin "milli ekonomi"si, özel sektörü ya da burjuva sınıfını bütünüyle reddetmiyor "milli" bir karakter taşıması durumunda burjuvaziyi müttefik ilan ediyordu. Şöyle yazıyordu Doğan Avcıoğlu:

> Belki özel teşebbüsçülerimiz biraz şaşıracaklar ama, gerçek bir millî

44 Yön-Devrim Hareketi'nin yabancı sermayeye "her koşulda" karşı olduğu söylenemez. Doğan Avcıoğlu Türk hükümetlerinin yabancı sermaye karşısındaki tutumlarını eleştirirken, yabancı sermayenin toptan reddini önermiyor, onun "soyguncu ve sanayileşmeyi engelleyici vasfını düzeltecek tedbirler alınmamasına" karşı çıkıyordu. Şöyle diyordu: "Halbuki milli menfaatleri göz önünde tutmasını bilen azgelişmiş ülkeler yabancı sermayeden en avantajlı bir şekilde yararlanma usullerini bulmuşlardır" (1964d).

Levent Şahverdi Arşivi

> özel sanayiin gelişmesini ilk alkışlayacaklar sosyalistler olacaktır. Sosyalistler, memleketimizin kalkınma ve sanayileşme ümidini yok edebilecek bir Ortak Pazar'a hayır diyebilen, yabancı sermaye adı ile kurulmuş kap-kaççı montaj ve ambalaj atölyelerine karşı çıkabilen ve batakçı toprak ağalarının tasfiyesinde öncülük yapabilen bir millî özel sanayiin hasreti içindedirler (1964e).[45]

Yön-Devrim Hareketi, kökenleri Namık Kemal'e uzanan "milli iktisat" düşüncesini dönüştürerek devralmıştı. İttihat ve Terakkide, Kemalizmde milli bir burjuva sınıfı yaratmak suretiyle "milli" bir kapitalizm inşa etme perspektifiyle şekillenen "milli iktisat"; Yön-Devrim Hareketi'nde, kapitalizmi tasfiye edecek ve sosyalizme intikal etmenin koşullarını yaratacak antiemperyalist bir temayla yer almıştı. "Milli burjuvazi" de emperyalizmle işbirliği halindeki sınıfların tasfiyesinde emekçi sınıfların bir ittifakı olarak düşünülmüştü. Yön-Devrim Hareketi açısından "milli burjuvazi", sosyalizme geçişten önceki intikal devresinde, devletçi planlamanın çizdiği sınırlar içinde, kalkınmaya ve sanayileşmeye katkı yaptığı, bunları engelleyen emperyalizme karşı çıktığı oranda müttefik bir kuvvet olarak düşünülmüştü (Avcıoğlu, 1965h).

Yön-Devrim Hareketi'nin "milli burjuvazi" konusundaki bu yaklaşımı, "millet iktisadîyatı"nda karar verici mekanizmaların dışında kalmak kaydıyla özel sektöre "marjinal" bir yer ayıran Kadrocu tezlerle belirli bir paralellik taşımaktadır (Türkeş, 1999: 185-186). Fakat, Yöncülerin, "milli iktisadiyat" anlayışları, emekçi sınıfların egemen olduğu sosyalist bir düzen anlayışını bütünüyle dışarıda bırakan Kadrocularla ayrıldıkları esas nokta, "milli ekonomi"yi emekçi sınıfların gelişip güçlenmesini sağlayacak ve böylece sosyalizmi kurma koşullarını sağlayacak bir iktisadi düzen olarak tasavvur etmelerinden kaynaklanıyordu (Avcıoğlu,1965ı).

---

45 Doğan Avcıoğlu, 1970'e doğru "milli burjuvazi" konusundaki bütün ümidini kesmişti. Çetin Yetkin'le yaptığı bir söyleşide şöyle diyordu: "Ben milli burjuvazi konusunda ümitsizim. ... 1970'de öyle bir millî sanayici, millî burjuva filan olacağını zannetmiyorum" (Yetkin, 1998:79-80). Avcıoğlu, millî burjuvazi konusundaki ümitsizliğini *Türkiye'nin Düzeni*'nde de ortaya koymuştu (1968: 407).

Levent Şahverdi Arşivi

'Milli Dış Politika'

Yön-Devrim Hareketi'nin milliyetçilik söyleminin bir başka kurucu öğesi "milli dış politika" idi. Akıma göre, emperyalizm yarı-sömürge haline getirdiği ülkeleri ekonomik, askeri ve siyasi bakımdan bağımlı yapmış ve bu bağımlılık ilişkisiyle bir yandan azgelişmiş ülkelerin kalkınmasını engellerken bir yandan da bu ülkeleri dünya stratejisi bakımından kendi çıkarlarına uygun olarak kullanılabilir duruma getirmişti. Antiemperyalist bir mücadeleyle bu sömürge ilişkisinden kurtulmayı Türkiye'nin önündeki temel görev sayan akım, uluslararası ilişkilerde bağımsızlık ilkesini esas alıyordu. Bağımsızlık ilkesinin sınırlarını çizen ise "milli çıkarlar"dı.

Yön-Devrim Hareketi'nin görüş açısına göre, uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin yeri, sömürgeci emperyalist ülkelerin oluşturduğu askeri, siyasi ve iktisadi ittifaklar değil, milli mücadele ve milli kalkınma hareketlerini destekleyen Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerin yanında olabilirdi. "Türkiyemizin," diyordu Doğan Avcıoğlu, "millî çıkarları ön plânda tutan bağımsız bir dış politika yolunda atacağı ilk adım, Sovyetler Birliği ile ekonomik ve politik ilişkileri geliştirmektir" (1966ö).

Avcıoğlu açısından, emperyalist ülkelerle kurulan iktisadi, siyasi ve askeri ilişkilerin kesilmesi (1966n) ve Sovyetler ve diğer sosyalist bir yönelim içindeki diğer üçüncü dünya ülkeleriyle bir yakınlaşma stratejisinin izlenmesi Türkiye'nin milli çıkarlarının bir gereğiydi. Çünkü Sovyetler Birliği, emperyalizme karşı mücadele eden üçüncü dünya ülkelerinin ekonomik ve politik bağımsızlıklarından yana bir tutum sergiliyor, bu ülkelerin sanayileşmesi için yardım ediyordu. Şöyle diyordu Doğan Avcıoğlu: "Sovyetler Birliği olmasaydı, Süveyş Kanalını millîleştiren Nasır rejimi çoktan yıkılmış ve Mısır yarı sömürge duruma düşmüştü. ... Amerika'nın burnu dibindeki bir Küba, milyonerlerin fuhuş ve kumar cenneti olmaya devam edecekti" (1965ı).

Yön-Devrim Hareketi, Türkiye için önerdiği milli dış politika ilkesiyle Kemalizmin "bağımsızlık" vurgusu arasında paralellik

Levent Şahverdi Arşivi

kuruyor, Atatürk'ün bağımsız dış politikasının Menderes döneminden itibaren terk edildiğini iddia ediyordu (Avcıoğlu, 1966h). Yön-Devrim söyleminde "milli dış politika", Atatürk'ün ilk kurtuluş savaşından sonra yürüttüğü tarafsız dış politikanın yeni koşullarda devamı olarak anlamlandırılıyordu (Avcıoğlu, 1965j). Akım, önerdiği Sovyetler Birliği ve diğer üçüncü dünya ülkeleriyle işbirliği çerçevesinde izlenmesi gereken dış politika stratejisinin Kemalizmle uyumlu olduğunu kanıtlamak amacıyla Atatürk dönemi dışişleri bakanlarından Tevfik Rüştü Aras'ın görüşlerine başvuruyor, Aras da Atatürk'ün Sovyetler Birliği ile her zaman yakın bir ilişki kurmaya özen gösterdiğini *Yön* dergisi sayfalarında anlatıyordu (Avcıoğlu, 1964c).

Toparlanacak olursa; Yön-Devrim Hareketi, kendine öncel aydın hareketlerinden devraldığı milliyetçilik kavramını ortaya çıktığı dönemin koşullarında yeniden anlamlandırarak söylemine yerleştirmişti. Kavramın yeniden içeriklendirilmesi iki esasa dayanıyordu. Bunlardan birincisi, kapitalizm ve emperyalizmin milli egemenliğe, milli ekonomiye, milli dış politikaya, milli kültüre düşman olduğunu göstermekti. Bu bakımdan ideolojik olarak kapitalizmle ilişkili olan rakip siyasal güçlerin milliyetçiliği "sahte" olarak nitelendirildi. Akım bu sahte milliyetçiliği teşhir etmeye özel bir önem gösterdi. Kavramın yeniden anlamlandırılmasında esas alınan ikinci nokta, sosyalizmin milletlerin iktisadi, siyasi ve kültürel bakımdan özgürleşmelerinin ve kalkınmalarının yegâne yolu olduğuna dair vurguydu. Yön-Devrim söylemi, bu bakımdan, sosyalizm ile milliyetçilik arasında bir tezatlık değil bir uyum olduğunu göstermeye özel bir önem verdi. Kemalizmin antiemperyalist ve bağımsızlıkçı söylemiyle sosyalizm arasında olumlu bir ilişki kurdu. Bir başka ifadeyle, akımın milliyetçilik kavrayışı, Kemalist milliyetçiliğin sosyalist bir bakış açısıyla yeniden anlamlandırılmasına dayanıyordu. Yöncüler, bu türden bir söylemsel eklemlemeyle iktisadi ve sosyal temeller üzerine oturtularak oluşturulan "milliyetçi program"ın cumhuriyetin kuruluşundan sonra geçen kayıp yılları telâfi edebileceğini düşünüyorlardı. Doğan Avcıoğlu'nun şu sözleri, Yöncülerin bu anlayışını iyi bir şekilde

Levent Şahverdi Arşivi

özetler: "Cumhuriyetten beri geçen kırk iki yıl, bütün sorunlarını çözmüş ileri ve bağımsız bir Türkiye kurmak için bol bol yeterdi. Yapamadık. Türk milliyetçileri boş övünmelere itibar etmeyip, nerede yanıldığımızı açıkça ortaya koymalı ve ikinci bir kurtuluş savaşına hazırlanmalıdırlar" (1965d).

Yöncülere göre, Cumhuriyeti kuran kadro ve bu kadronun içinden geldiği Osmanlı aydınlarının "yanılgı noktası" milliyetçilikle halkçılığı birleştirememek ve bu ilkelere sosyal bir içerik kazandıramamaktı. Bu yüzden "halkçılık" Yön-Devrim söyleminin kurucu öğelerinden biri olarak büyük bir önem kazandı. Akım, halkçılık ilkesini de, milliyetçilikte olduğu gibi, Kemalist bir öncül olarak aldı ve onu da sosyalizme ulaşabilmenin bir yolu olarak değerlendirdi.

Halkçılık

CHP, DP iktidarı karşısındaki muhalefetinin ilk yıllarında parti çizgisini yeni koşullara göre revize etmek için bir reform komisyonu oluşturmuştu. Bu Komisyon içinde yer alan Cemil Sait Barlas, CHP'nin geçmiş yapı ve çizgisinin devrini tamamladığını savunmuş, partinin İngiliz İşçi Partisi'ne yakın bir çizgiye evrilmesini önermişti. Barlas'ın teklifi, devrin hâkim zihniyetine göre oldukça radikaldi. Ahmad'ın belirttiğine göre (1996b: 117) parti yönetimi Barlas'ın söylediklerinden, lanetli komünizmle eş anlama gelen sosyalizm kokusu aldı ve bu öneriyi kesin bir şekilde reddetti. 27 Mayıs'tan sonra *Yön* dergisinin belirleyici katkılarıyla sosyalizm tartışmaları Türk siyasal hayatına girince, Cemil Sait Barlas da 1954'te dile getirdiği önerilerini rahatça ifade etme olanağı buldu. Barlas, 1962 başlarında görüşlerini *Sosyalistlik Yolları ve Türkiye Gerçekleri* başlıklı bir kitapta topladı. O dönemde sosyalizmi konu alan ilk eserlerden biri olan kitabında, Barlas, sosyalist partilerin de en az sağcı partiler kadar "millî" olduğunu göstermek istiyor; Türkiye'nin kalkınmasının sosyalizmle mümkün olabileceğini savunuyordu (1962: 7, 130). Barlas'ın kitabına yönelik ilk eleştirilerden birini kaleme alan kişi, *Yön* başyazarı Doğan Avcıoğlu oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

Avcıoğlu, kitabı değerlendirdiği yazısında (1962j), Barlas'ın sosyalizmi "umacı" gibi gören ve gösterenlere karşı olumlu bir iş yaptığını belirtiyor, sonra da eleştirilerine geçiyordu. Doğan Avcıoğlu'nun Cemil Sait Barlas'a yönelttiği eleştirinin odak noktası "millet" kavramıydı. Avcıoğlu'nun bu konuda söyledikleri, Yön-Devrim Hareketinin "halk" ve "halkçılık" kavramlarını ne şekilde algıladığını ve nasıl anlamlandırdığını açıklamaya yardım eder:

> Barlas, 'Türkiye'de işçinin durumu ve derdi, diğer vatandaşların dertlerinden farksızdır. Bu bakımdan hakiki sosyalist parti, bütün milletin ekonomik ve sosyal dertlerine çare arayan parti olacaktır' diyerek, sosyalizmin sınıfçı vasfını tamamen reddetmekte, millet ve halk kavramlarını birbirine karıştırmaktadır. Halbuki sosyalizm, en yumuşak şekliyle kabul edilse bile, çalışmayı ve emekçiyi en üstün değer sayan bir toplum düzeni kurmayı gaye edinmiştir. Bu düzende hiç değilse toprak ağasının, istismarcı mutavassıtın, tek kelimeyle mutlu azınlığın yeri yoktur.
>
> Toprak ağası, tefeci, istismarcı mutavassıt, spekülatör de milletin içindedir, fakat halktan değildir. Mevcut siyasi partilerimiz 'millî'dir, fakat bütün zümreleri tatmine çalıştıkları, bu yüzden de en çok mutlu azınlığa hizmet ettikleri için 'halkçı' değildir. (1962j).

Doğan Avcıoğlu'nun yukarıdaki sözleri, en az üç noktaya işaret eder: İlk olarak, Yön-Devrim Hareketi açısından "millet" ve "halk" kavramları eş anlamlı değildir; birincisi etnik, ikincisi ise sınıfsal bir içerik taşımaktadır. İkinci olarak, "halkçılık" kavramını sosyalizmle ilişkilendirerek anlamlandırmak Yön-Devrim Hareketi'nin "mevcut partiler"le temel ayırım noktalarından birini oluşturmaktadır; bu ayırım bir "düzen" sorunuyla birlikte düşünülmektedir. Üçüncü olarak halk ve halkçılık kavramlarını sınıfsal açıdan ele almak, siyasal bakımdan bir dışlama sistemini birlikte getirmektedir. Doğan Avcıoğlu'nun "bu düzende mutlu azınlığın yeri yoktur" sözü, "halkçı düzen"de, "mutlu azınlık" olarak adlandırılan sınıflara siyasal temsil imkânı verilmeyeceğinin öngörüldüğü anlamına gelmektedir.

Çalışmanın bu aşamasının konusunu, Yön-Devrim söyleminin kuruluşunda belirleyici bir rol oynayan halkçılık kavramının hangi farklar ve karşıtlıklar üzerinden anlamlandırıldığının çözümlen-

Levent Şahverdi Arşivi

mesi oluşturuyor. Bu çözümleme, üç ayırım üzerinden gerçekleştiriliyor: Birinci ayırım "halk" kavramı; ikinci ayırım "halkçılık" kavrayışı; üçüncü ayırım da halkçılık ve siyasal rejim ilişkisinden oluşuyor.

'Halk' Kim?

İlhan Tekeli ve Gencay Şaylan, "halkçılık" konusunu ele alan çalışmalarının başlığını "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi" olarak belirlemişlerdi (1978). Çalışma için seçilen başlıktaki "evrim" vurgusu, "halkçılık"ın Türkiye siyasal tarihinin farklı dönemlerinde farklı akımlar tarafından farklı biçimlerde anlamlandırıldığı tezine dayanıyordu. Tekeli ve Şaylan'ın çalışmalarından izlenebileceği üzere, kavram, aynı akım tarafından farklı zamanlarda başka anlamlara gelmek üzere de kullanılabilmişti. Halkçılığın bu çok anlamlılığı, her şeyden önce kavrama anlamını veren "halk" sözcüğünden ne anlaşıldığıyla ilgiliydi. Bir siyasal akım, "halk"ı nasıl tanımlıyorsa ona göre bir halkçılık anlayışı geliştiriyor, ona göre bir siyasal rejim öneriyordu.

Aşağıda gösterileceği üzere Yön-Devrim Hareketi'nin halkçılık söylemi de zaman içinde "evrim"e uğradı. Fakat, akımın söyleminde daima aynı anlama gelmek üzere yer bulan "halk" kavramı, Yön-Devrim Hareketi'nin halkçılık kavrayışını tayin eden, önerdiği siyasal modeli belirleyen bir rol oynadı. Doğan Avcıoğlu'nun yukarıda aktarılan sözlerinde görüldüğü gibi, Yön-Devrim Hareketi bakımından "halk" ve "millet" aynı kavramlar değildi. Yöncülere göre "millet", homojen değil, farklı çıkarlara göre bölünmüş bir topluluktu. Doğan Avcıoğlu, bu konuda şunları söylüyordu: "... milleti bir çıkar bütünlüğü içinde saymak, gerçeğe aykırı düşmektedir. Kapitalist düzende her millet, zıt çıkarlı sınıfları sinesinde toplamaktadır" (1967d).

Toplumu, sınıfsal çıkarlara göre bölen bu Marksist yaklaşıma göre, üreten emekçi ve sömüren sermayedar arasındaki karşıtlık "halk" kavramının içeriğini temellendiriyordu. Halkı oluşturan işçiler, köylüler ve tüm çalışanlar, kendileriyle aynı milliyetten olan

toprak ağalarından, burjuvalardan ve diğer sömürücülerden ayrı bir toplumsal kategori oluşturuyordu. Beri yandan, ülkenin yabancılar tarafından sömürülmesiyle kendi sınıf çıkarlarını bağdaştırdığı için "bir avuç parazit" olarak tanımlanan (Avcıoğlu, 1965i) işbirlikçi sınıflar "Türk" milli kimliğini taşımakla birlikte milli bir karakter de taşımıyorlardı. Doğan Avcıoğlu'na göre (1970e), ülkenin yabancılar tarafından sömürülmesiyle kendi sınıf çıkarlarını bağdaştırmış olan bu "Türk"ler, aynı sınıfa mensup oldukları Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerle birlikte Türkiye'de bir soygun faaliyeti yürütüyorlar; bu soygundan kazandıklarını da ülkenin kalkınmasına değil, zengin Batılı ülkelerin bankalarına ve kendi lüks tüketimlerine aktarıyorlardı. Yön-Devrim Hareketi, bu bakımdan, Türk milli kimliği taşımakla birlikte emperyalizmle işbirliği yaptığı için Türk milletine ihanet eden sınıfları "millet" kavramının dışında bırakıyor ve "gayrimilli" sayıyordu. "İşbirlikçiler"i "millet"in dışına atan Yön Hareketi, millet kavramına dahil ettiği kesimleri de, emperyalizme ve işbirlikçilerine karşı ortak çıkarlara sahip olmakla birlikte homojen bir yapı olarak görmüyordu. Bu homojen olmayan yapıda, çıkarları emperyalizm ve işbirlikçileri ile çatışan ve bu bakımdan emekçi sınıflarla yakınlaşması beklenen "milli burjuvazi" ve "küçük sanatkârlar" da bulunuyordu. Bu şekilde tarif edilen "milli camianın temel dayanağını" ise "millet çoğunluğunu teşkil eden emekçi halk" oluşturuyordu.

Yön-Devrim Hareketi, "Türk" kimliği taşıyan ama Türk milletine ihanet eden sınıfları "millet" kavramının dışına atmakla, bu sınıflar dışındaki milleti de sınıf esasına göre farklı kategorilere ayırmakla geliştirdiği "halk" tanımlamasıyla kendinden önceki aydın hareketlerinden ayrılıyordu.

Yazılarında "halk", "halk menfaatleri", "efkâr-ı umumiye" gibi kavramları kullanan Namık Kemal (Mardin, 1998a: 328), bu kavramlarla, "halk" kavramının Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yerleşik kullanımının ötesinde bir şey kastetmiyordu. Kavramın İmparatorluktaki yerleşik kullanımı "seçkin-düşük tabaka" ayırımı üzerine kuruluydu. Bu ayrıma göre oluşan "halk" kavramı devleti yöneten seçkinler dışındaki "herkes"ti (Mardin, 2000: 233).

Levent Şahverdi Arşivi

Zafer Toprak'ın gösterdiği gibi (1984), Osmanlı düşün hayatına "halkçılık" akımını getiren İkinci Meşrutiyet aydınlarının dilinde de "halk" ve "millet" kavramları" hemen hemen aynı anlama gelmek üzere kullanılıyordu. İkinci Meşrutiyet aydını açısından "halk", köylük yerlerde yaşayan yoksul köylüler ile şehirlerde esnaflıkla, amelelikle geçinenler ve orta sınıflardan oluşuyordu. İttihatçı önderler açısından "millet"le eş anlamlı olan "halk"; sınıflardan oluşmayan, menfaat ahengi ve tesanüdü içinde olması beklenen meslek zümrelerinin toplamı anlamına geliyordu (Toprak, 1977b).

Kemalizmin "halk" kavramına yüklediği anlam ise, hegemonya mücadelesindeki konumuna göre değişimler göstermişti. Mustafa Kemal Paşa, rakip politik güçler karşısında Sovyet desteğini sağlamak zorunda olduğu cumhuriyet öncesi dönemde "halk"ı, "hayat ve istiklâline emperyalist ve kapitalist düşmanlar tarafından kast edilmiş millet" olarak tanımlıyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın bu tanımlamasında "haricî düşmanla tevhid-i mesai edip milleti iğfal ve ifsada çalışan dahili hainler" halktan sayılmıyor; halkın içerideki düşmanı olarak gösteriliyordu. Kemal Paşa, aynı dönemde "sahib-i sa'y" [emek sahibi] olmayanları "insan"dan dahi saymamıştı (Tekeli ve Şaylan, 1978: 65-70; Çelik, 1984: 102-112). Mustafa Kemal, hegemonya mücadelesinde üstünlük sağladığı koşullarda ise, "sahib-i sa'y" tanımlamasını terk etmiş; bunun yerine "bütün millet"le eş bir halk tanımı getirmiş; kuracağı fırkanın adı olan "halk"ın "herkes"i ifade ettiğini söylemişti (Çelik, 1984: 117-118). Kendilerini Kemalizmin ideolojisini yapmaya memur eden Kadrocular da, Kemalizmin milletle eş anlamlı halk tanımlamasını benimsemiş; "cemiyet"i "içtimaî bir bütün" olarak tarif etmişlerdi (Çelik, 1984: 143; Toprak, 1977a: 26).

Yön-Devrim Hareketi "halk" tanımlamasında "millet" ve "halk"ı eş anlamlı kavramlar olarak kabul eden bütün bu akımlardan ayrılmaktaydı. Bununla beraber, bunların tümüyle paylaştığı ortak bir nokta vardı: Halkın dışında olan aydınların halka yön vermesi gereken bir kesim olduğu. Namık Kemal, "halk efkârı"nın dertlerine çare arayan Osmanlı aydını adına konuşmakta; İkinci Meşrutiyet "güzideler"i, "halka doğru gitmek"ten, "halka doğru

Levent Şahverdi Arşivi

inmek"ten bahsetmekte (Toprak, 1984); Ziya Gökalp gibi İttihatçı ideologlar "yüksek eğitim görmüş olmakla halktan ayrılmış olan" seçkinlerin "halka doğru gitmesi lazım gelenler" olduğunu söylemekte (Parla, 1999: 134); Mustafa Kemal, aydın sınıfını Batı uygarlığını halka götürmekle yükümlü kılmakta (Çelik, 1984: 120); ve nihayet Kadrocular "inkılâba önder olacak azlık fakat dinamik bir kadro"nun zorunluluğunu vurgulamaktaydı (Aydemir, 1962b). Yön-Devrim Hareketi bakımından da "devrimci aydın", halkın dışında ancak "halkın mutluluğunu yürekten isteyen" kişiydi (Avcıoğlu, 1962d). Akımın bu konudaki farkı, halk ve aydın ilişkisine "halkı sömürenler", "halk" ve "halkı sömürücülerin elinden kurtaracak devrimci aydın" ayırımları ekseninde yaklaşmasıydı. Diğer akımlar açısından, halk; sömürülenler ve sömürücüler olarak ayrılmadığı için aydına böyle bir misyon biçilmemişti.

'Halkçılık' Ne?

Yukarıda belirtildiği üzere, Osmanlı-Türk geleneksel aydın hareketlerinin "halkçılık" kavrayışları "halk"tan ne anladıklarına göre şekillenmişti. Yön-Devrim Hareketi, "halk" kavramını farklı bir şekilde tanımladığı için "halkçılık"ı da farklı bir şekilde kavramıştı.

Rus Narodnik hareketi ve Balkanlar'daki uzantısı olan halkçılık ve köycülük akımlarından esinlenen İkinci Meşrutiyet halkçılığının iki boyutu vardı. Bunlardan birincisi olan "köycülük", Balkanlar'daki gelişmeler örnek alınarak geliştirilmişti. Toprak'ın anlattığı üzere (1984), Yusuf Akçura tarafından "halka doğru gitmek" olarak tanımlanan bu halkçılık anlayışı, aydınların kasabalara, köylere giderek oradaki halkı öğrenmeye, ilerlemeye, çalışmaya, zenginleşmeye özendirmeyi, insani, milli duyguları yükseltmeyi amaçlıyordu. İkinci Meşrutiyet halkçılığının ikinci yönü, halkı milletle eşdeğer gören tanımlamaya paralel olarak milleti yüceltecek iktisadi düzenlemeler yapmayı ifade ediyordu. İttihat ve Terakki'nin ulus-devlet kuruculuğunu amaçlayan "siyasi halkçılık"ı, iktisadi bakımdan, milli bir iktisat düzeni kurulmasını

Levent Şahverdi Arşivi

öngörüyordu. Milli iktisat düşüncesi, İmparatorluk ekonomisinde hâkim ve kazananların yabancılar ve yabancılarla işbirliği halindeki gayrimüslim azınlıklar, kaybedenlerin ise Müslüman Türkler olmasından hareket ediyordu. Bütün Müslüman Türkleri kapsayan halkın artık kaybeden değil, kazanan olabilmesi için gerekli olan milli iktisadın ise milli burjuvazi ve milli tüccarla mümkün olabileceği düşünülüyordu. Bu yüzden milli burjuva ve milli tüccarlı bir iktisadi düzen, tüm halkın ortak hedefi olarak ortaya konuluyordu. İktisadi halkçılık, Ziya Gökalp'in deyimiyle toplumsal sınıfları birbirinin "lâzım ve mülzemi" olan meslek grupları olarak gösteriyor; bu meslek grupları arasındaki çatışmaları devletin arabuluculuğuyla önlemeyi düşünüyordu (Parla, 1999: 124; Tekeli ve Şaylan, 1978: 62; Toprak 1977b). Halkçılık, devletçilik ve milliyetçilik, İttihat ve Terakki'nin birbiriyle ilişkili üç ilkesiydi. Yabancılara karşı Müslüman Türklerin çıkarlarını gözeten milliyetçilik; milleti meslek zümrelerinin dayanıştığı bir organizma olarak gören ve bu yüzden de millete lazım olan yerli burjuvazi ve tüccar sınıfını yaratmayı öngören halkçılık; bir yandan millete gerekli olan meslek zümrelerinin oluşumunda öncü rol üstlenirken bir yandan da bu meslek zümreleri arasındaki olası çatışmaları önleyecek olan devletçilik, aynı zaman, İttihat ve Terakki'nin Kemalizme devrettiği ilkelerdi (Toprak, 1995b: 5).

Kemalizmin halkçılığı da İttihat ve Terakki'de olduğu gibi ikili bir yöne sahipti. Birinci yön, Ankara'nın dışındaki taşrada yaşayan "halka doğru" gidilmesini içeriyordu. Halkevleri, Halkodaları, Köy Enstitüleri gibi "Cumhuriyet kurumları" Mustafa Kemal'in deyimiyle "aydın sınıfın Batı uygarlığını halka götürmesi"nin araçlarıydı. Yeğen'in gösterdiği gibi (1999: 180-188; 197-199), kentlerdeki Halkevlerinde mevzilenen köycü uzmanlar, köy gezileri tertipleyerek halkı eğitmek, inkılâpları halka götürmekle görevliydiler. Köy Enstitüleri, köy halkının milli kültürünü yükseltmeyi, köyün ekonomik hayatını geliştirmeyi sağlayacak köy öğretmeni yetiştirmeyi hedefliyordu. Cumhuriyet dönemi köycülüğü, Türk milli kimliğinin inşasını sağlamakla yükümlüydü. Beri yandan, Mustafa Kemal'in "mesaliki muhtelife erbabının menafii yekdiğerine

Levent Şahverdi Arşivi

memzuç olduğundan, onları sınıflara ayırmak imkânı yoktur ve heyeti umumiyesi halktan ibarettir" (aktaran Çelik, 1984: 117-118) şeklindeki Gökalp'in solidarist düşüncesinden kaynaklı halk tanımı, yine Mustafa Kemal'in deyişiyle "birçok milyonerlerin, hatta milyarderlerin yetişmesine" çalışmayı, "arazi sahipleri himaye etmeyi", "tüccaranın hal ve atilerini temin ve muhafazayı" gerekli kılıyordu. Halka lazım olan milyarder, tüccaran ve arazi sahiplerinin yaratılması ve desteklenmesini öngören bu türden bir halkçılık anlayışının gerekli kıldığı görevler, Kemalizmin devletçilik ilkesinin içeriğini oluşturuyordu. Devlet, bir yandan halka lazım gelen meslek zümrelerini yaratacak, bir yandan da bunlar arasındaki muhtemel çatışmaları önleyecekti. Kemalist halkçılık da, devletçilik ve milliyetçilik ilkeleriyle iç içe geçmişti.

"Halk" kavramını sınıf esasına göre tanımlayan Yön-Devrim Hareketi'nin halkçılık anlayışı ise, bu tanım gereği, İttihat ve Terakki ile Kemalist halkçılık anlayışlarından ayrılıyordu. Yön-Devrim Hareketi'nin halkçılığı, halkı, İttihat ve Terakki ile Kemalizmin halktan saydığı burjuvazinin ve toprak sahiplerinin sömürüsünden ve egemenliğinden kurtarmayı amaçlayan bir içeriğe sahipti.

1960'lı yıllarda Türkiye'nin nüfusu 30 milyon civarındaydı ve bu nüfusun üçte ikilik bir kısmını köylüler oluşturuyordu. Bu nedenle, Yön-Devrim Hareketi'nin halkçılığı öncelikli olarak ülkenin tarımsal yapısını değiştirmeyi esas alıyordu. Doğan Avcıoğlu, "Bütün davalarımızın hareket noktası toprak reformudur. ... bir toprak reformu yapılmadıkça davalarımızın hiçbiri çözülemez" diyordu (1963a). Avcıoğlu'na göre (1963a), Türkiye'deki hâkim sınıflar uluslararası kapitalizme yaslanan sanayi ve ticaret burjuvazisi ile onlarla ittifak halindeki kasaba eşrafı[46] ve toprak ağalarıydı. Eşraf ve ağalar, birkaç şehir haricinde ülke ekonomisine hâkimdiler. İktisadi güçlerini toprak mülkiyetinden ve tarım mahsulleri tica-

46 Doğan Avcıoğlu'nun ve diğer *Yön* ve *Devrim* yazarlarının sık sık kullandıkları "eşraf" kavramının neyi ifade ettiğini belirtmekte fayda var. Avcıoğlu, bu kavramı şöyle tanımlar: "Eşrafı ... toprak ağaları, derebeyleri, aşiret reisleri, tüccar ve din adamları gibi Anadolu illerinin geleneksel egemen sınıflarını kapsayan genel bir kavram olarak kullanmaktayız" (1968: 139).

Levent Şahverdi Arşivi

retinden alan toprak sahipleri ve eşraf, ekonomik gücüne dayanarak siyasi parti kademelerinde de hâkimiyet kurmuştu. Bu nedenle, toprak reformunun hedefi, bu sınıfların ekonomik ve politik gücünü yıkmak olacaktı. Toprak reformu, tarımdaki mülkiyet ilişkilerini köylüyü tâbi durumdan kurtaracak şekilde değiştirecek; tarım ürünlerinin alım, satım ve pazarlama işlerini de kasaba eşrafının elinden alarak devlet teşekküllerinin ve kooperatiflerin tekeline verecekti. Bununla yetinmeyecek olan toprak reformu, fakir köylü sınıfının sendika ve kooperatifler hâlinde örgütlenmesini sağlayacak; geniş bir eğitim hamlesiyle köylünün uyanışını hızlandıracak; halk çocuklarının toplumun her kesiminde hâkim hale gelmesini mümkün kılacaktı.

Yön-Devrim Hareketi'nin halkçılık anlayışının ikinci yönü, halkı oluşturan öteki sınıflarla; işçiler ve diğer emekçilerle ilgiliydi. Yöncülerin halkçılık kavrayışının işçi ve emekçilerle ilgili yanı, iki nokta üzerine odaklanıyordu. Bunlardan birincisi, işçi ve emekçileri sanayi ve ticaret burjuvazisinin siyasi ve iktisadi egemenliğinden kurtarmaya yönelikti. Bu, Doğan Avcıoğlu'nun deyimiyle (1970f) "geniş çapta millileştirmeler" aracılığıyla sağlanacaktı. "Merkeziyetçi bir plan"ın uygulanma koşullarını yaratacak olan bankacılık, sigortacılık, dış ticaret ve sanayii kapsayan "geniş çapta millileştirmeler"le, bir yandan burjuvazinin "gösterişçi lüks tüketim harcamaları"nın yarattığı "kaynak israfı" sanayi yatırımlarına yönelecek, diğer yandan da sanayinin geliştirilmesiyle işçi sınıfı güçlendirilecekti. Avcıoğlu'nun "kalkınmada öncelikli sektör" olarak tanımladığı sanayileşme; tarımsal üretimi modernleştirmenin, modern üretim sayesinde tarımda boşa çıkan işgücünü de sanayie aktarmanın imkânlarını yaratacaktı. Doğan Avcıoğlu'nun sözleriyle, sanayileşme sayesinde "tarım, sanayinin işgücü deposu" olacaktı (1970a). Avcıoğlu'na göre (1970f), sanayileşme aracılığıyla fabrikaları dolduracak olan köy çocukları, fabrikalarda yürütülecek bir eğitim seferberliğiyle "tekniklerin efendisi" haline gelerek işçileşecekti. Yön-Devrim Hareketi açısından, sanayileşme hamlesiyle sayıca çoğalacak ve eğitim seferberliğiyle tekniklere hâkim hale gelecek olan işçiler, sendikalarda örgütlenecek, işçi liderleri-

Levent Şahverdi Arşivi

nin öncülüğünde yeni baştan kurulacak sendikalar aracılığıyla sınıf bilincine kavuşacak, şuurlanacaktı (Avcıoğlu, 1970c).

Doğan Avcıoğlu'na göre (1965ı) "özgür bir köylü ve güçlü bir işçi sınıfı"nı yaratacak olan halkçı politika, sosyalizmin inşası için gerekli maddi temelleri de yaratacaktı. Halkçılık, iktidarın işçi ve köylülerle milli burjuvazi arasında paylaşıldığı intikal devresinde kuvvet ilişkilerini işçi ve emekçilerin lehine değiştirmenin ve böylece de sosyalizmi inşa etmenin bütün şartlarını yaratmanın politikası olacaktı.

Yön-Devrim Hareketi'nin, işçi ve emekçileri uluslararası kapitalizme yaslanan sanayi ve ticaret burjuvazisinin, köylüleri de toprak ağaları ve eşrafın ekonomik ve politik egemenliğinden kurtarmayı öngören hakçılık kavrayışı da devletçilik ve milliyetçilik ilkeleriyle iç içeydi. Devletçilik, merkeziyetçi bir plana dayalı toprak devrimi ve geniş çapta millileştirme politikası olarak halkçılığa eklemlenirken, milliyetçilik de emperyalizm ve yerli işbirlikçilerinin tasfiyesine yönelik mücadelenin içeriği olarak halkçılığa lehimlenmişti.

Sonuçta, Yön-Devrim Hareketi, "millet"i İttihatçılıkta, Kemalizmde ve Kadroculukta olduğu gibi "içtimai bir bütün" ya da birbirinin "lazım ve mülzemi" meslek zümrelerinin bir toplamı olarak görmediği gibi, "halk"ı da "millet"le eş anlamlı olarak ele almıyordu. Halkı, milletin içindeki emekçi sınıflar olarak tanımlayan akım, bu tanımın bir sonucu olarak, millete lazım olan burjuvaları, tüccarları ve toprak sahiplerini yaratmayı ve himaye etmeyi değil, tersine, halkı sömüren ve yabancılarla işbirliği yapan bu "gayrımilli" sınıfları ekonomik ve politik bakımdan yok etmeyi amaçlayan bir halkçılık anlayışına sahipti.

Nasıl Bir Siyasal Rejim?

Yukarıdaki tartışmaya başlarken, bir siyasal akımın önereceği siyasal rejim modelinin doğrudan doğruya, "halk" tanımına, halkçılık anlayışına göre oluşacağı belirtilmişti. Yön-Devrim Hareketi'nin önerdiği siyasal rejim modeli de, halkçı bir söyleme sahip olan bütün siyasal akımlarda olduğu gibi, doğrudan doğruya yukarıda gösterilmeye çalışılan halk ve halkçılık anlayışıyla ilişkiliydi.

Levent Şahverdi Arşivi

Yön-Devrim Hareketi açısından, halkçılık ve onunla bütünleşen devletçilik, Türkiye'yi sosyalizme götürecek ilkelerdi. Doğan Avcıoğlu, akımın bu yaklaşımını şöyle ifade etmişti: "Halkçılık ve devletçilik ilkeleri sosyalizme götürüyor. Tek başına halkçılık bile sosyalizm demek" (*Yön*, 1962ç). Avcıoğlu'na göre (1967d), halkçılığın götürdüğü sosyalizm ise, millet içindeki sınıf karşıtlıklarını kaldırıp manevi ve siyasi birliği kuracak olan toplumsal sistemdi. Üretim araçlarının topluma mal edilmesiyle kurulacak olan manevi ve siyasi birlik, kendi içsel mantığı icabı, siyasal alanda farklı parti örgütlenmelerini gereksiz kılacaktı. Zıt çıkarlara sahip sınıflar olmadığı için birbirileriyle siyasal arenada mücadele edecek partilere ihtiyaç olmayacaktı. Dolayısıyla, Yön-Devrim Hareketi'nin nihai hedefi olarak ortaya konulan sosyalizm ya da aynı anlama gelmek üzere sınıfsız toplum, çok partili siyasal rejim tasarımını dışarıda bırakıyordu.

Bununla beraber, daha önce çeşitli kereler belirtildiği üzere, Yön-Devrim Hareketi bakımından, 1960'lı yıllar Türkiye'sinin önündeki hedef sosyalizm değil, sosyalizmin koşullarını yaratacak olan "intikal devresi" idi. Bu intikal devresinde, işçiler, emekçiler ve köylüler iktidarı milli burjuvazi ve küçük burjuvazi ile paylaşacaklardı. İntikal devresi, henüz sınıfların ortadan kaldırılmadığı, üretim araçlarının bütünüyle topluma mal edilmediği bir evre olduğuna göre, Yön-Devrim Hareketi, bu dönem için nasıl bir siyasal rejim öneriyordu? Doğan Avcıoğlu'nun bu soruya verdiği cevap şöyleydi:

> ... halk güçlerinin asıl örgütü devrimci parti olacaktır. ... Devrimci parti, sömürücülerin değil, halk güçlerinin partisidir. Partinin kapıları sömürücülere kapalıdır. Devrimci parti, kendi sağındaki partilere izin vermez. Sağ partiler gibi ulusal kurtuluş devrimini yok etmek değil, fakat onu daha ileri götürmek isteyen sol partilere ise, geniş faaliyet alanı tanıyabilir (1970c).

Anlaşılabileceği üzere, Yön-Devrim Hareketinin halkçılık söylemi, siyasi açıdan, sömürücü sınıfların siyasal bakımdan örgütlenmelerine izin vermeyen, fakat sosyalist karakterdeki partilere "duruma göre" izin verme ihtimali olan bir rejim önerisine ulaşmaktadır. Yön-Devrim Hareketi, siyasal alanda çoğulculuğu yadsıyan rejim önerisiyle İttihatçılık, Kemalizm ve Kadroculukla aynı

Levent Şahverdi Arşivi

noktada buluşmaktadır. Fakat bu buluşma, farklı hareket noktaları ve farklı halkçılık kavrayışlarından doğmaktadır. Bu farklılığı belirlemek gerekiyor.

İttihat ve Terakki Hareketinde halkçılık "Osmanlıcılık" söyleminin pratik olarak iflas ettiği Balkan Harbi'nin ertesinde gündeme gelmiş, İttihatçılar, bu aşamadan sonra "halka doğru" hareketini başlatmışlardı (Toprak, 1995a: 4). "İttihad-ı anasır" ya da "unsurların birliği" ilkesinin zorunlu olarak terk edilmesinin ardından gündeme gelen halkçılık anlayışı, Türk milliyetçiliğine dayanıyor, Türk milleti ya da aynı anlama gelmek üzere Türk halkı zıt çıkarlara sahip bir topluluk olarak görülmediği için çok partili siyasi düzen yadsınıyordu. İttihatçıların, milletle halkı eş olarak kavrayan halkçılığı, bütün milleti temsil eden bir parti ve parti ile devletin özdeş kabul edildiği bir tek-parti devletini öngörüyordu (Ahmad, 1996a: 25, 43).

Organik bir bütün olarak tasavvur edilen halkın siyasal bakımdan da birlik olması gerektiğine ilişkin mantığın sonucu olan "siyasetin tekelleştirilmesi", Kemalizm tarafından da sürdürülmüştü. Halkın çatışma halindeki sınıflardan oluşmadığını, tersine birbirini tamamlayan kesimlerden meydana geldiğini söyleyen Kemalist halkçılık, doğal olarak farklı kesimlerin siyasal temsil araçları olan başka partileri "gereksiz" görüyordu. Mustafa Kemal Paşa, Kemalist tek parti rejiminin mantığını şöyle açıklıyordu: "Gûya bizim memleketimizde de ayrı ayrı sınıf varmış gibi teessüs eden siyasî fırkalar yüzünden şahit olduğumuz neticeler malumdur. Halbuki halk fırkası dediğimiz zaman bunun içinde bir kısım değil, bütün millet dahildir" (aktaran Çelik, 1984: 117-118). Kemalizmin, siyaseti bütünüyle devlete ve devletle bütünleşmiş partiye (CHP'ye) ait bir alan olarak tarif etmesinin ideolojik dayanağı işte bu halk ve halkçılık anlayışıydı.

Tek-parti rejiminin ideolojisini yapmayı amaçlayan *Kadro*'nun İttihatçılık ve Kemalizmde görülen "tek-parti" zihniyetinden ayrılması mümkün değildi. Tekeli ve İlkin'in gösterdikleri gibi (1984: 51), Kadroculara göre, demokrasi ve onun uygulanma yolu olan parlamentarizm "kapitalizmin siyasi ve idari kılıfı" idi. Dolayısıyla, parlamentarizm, demokrasi gibi kavramlar *Kadro* için bütünüyle olumsuz bir içerik taşıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Özet olarak, Yön-Devrim Hareketi, siyasal rejim önerisi bakımından halkçılık ilkesini devraldığı akımlarla bir paralellik gösteriyordu. Fakat bu paralellik, aynı "halk" ve "halkçılık" anlayışlarının bir sonucu değildi. Diğerleri Türkiye'de sınıfların "zaten" olmadığı varsayımına dayanan bir halkçılık algısına dayanarak tek partili rejim önerilerine ulaşmışlardı. Yön-Devrim Hareketi ise, Türkiye'de mevcut olan sömürücü sınıfların siyasi ve iktisadi egemenliğine son vererek sağlanacak bir sınıfsız toplum için tek partili rejim öneriyordu. Bununla birlikte, Yön Hareketi, önerdiği siyasal rejim modeli bakımından aynı sosyalist hedefleri paylaştığı TİP ile farklı bir noktadaydı. TİP, iktidara gelişini ve iktidardan gidişini parlamenter rejimdeki demokratik yarışa bağlamıştı. Parti tüzüğünde "Halkın oyu ile kanun yolundan iktidara gelen TİP, halkın oyunu kaybedince, yine kanun yolundan iktidardan çekilir" yazıyordu (Aren, 1993: 52). Halk oyu ile iktidara gelme stratejisini benimsemeyen Yön-Devrim Hareketi bakımından ise, halk öyle istedi diye iktidarı bırakmak ihtimal dışıydı.

Kemalizmin Halkçılığından Sosyalizme

Yön-Devrim söyleminin kuruluşunun Kemalist ilkelerin sosyalist bir görüş açısıyla yeniden anlamlandırılmasına dayandığı, mevcut çalışmanın farklı bölümlerinde vurgulanmıştı. Çalışmanın bu aşamasını, Yön-Devrim Hareketi'nin yukarıda anlatılmaya çalışılan halkçılık kavrayışını Kemalizme nasıl eklemlediğini göstererek sonuçlandırmak gerekiyor.

Halkçılık ilkesinin Cumhuriyet dönemi Türk siyasal hayatında iki temel özelliği vardı. İlk olarak, bu ilke, bütün Cumhuriyet tarihinin siyasal sınırlarını çizen Kemalist ilkelerin en eskisiydi.[47] İkinci olarak, halkçılık, Cumhuriyet tarihi boyunca ortaya çıkan

47 Halkçılık ilkesinin Kemalist söyleme daha sonra bir iç evrim geçirmek üzere ilk girişi, Mustafa Kemal Paşa'nın 1920 Sonbaharında Meclise sunduğu "Halkçılık Programı" ile oldu. İlke, 1927 Kongresinde "milliyetçilik" ve "laiklik" ile birlikte CHF'nin resmi ilkeleri arasında yer aldı. CHF'nin 1931'deki Üçüncü Büyük Kongresi ise, bu ilkeleri "devletçilik" ve "inkılâpçılık"la birlikte parti programına dahil etti (Koçak, 1997: 113; Köker, 1995: 133-140).

Levent Şahverdi Arşivi

hiçbir politik güç tarafından yadsınmayan yegâne ilkeydi. Tekeli ve Şaylan'ın dikkati çektikleri gibi (1978: 45), Kemalizmin diğer ilkeleri konumundaki devletçilik, laiklik, devrimcilik ve hatta cumhuriyetçilik, çeşitli politik güçler tarafından tartışmaya açılıp yadsınabilmişken, halkçılık asla reddedilen bir ilke olmadı. Bunun başlıca nedeni, Kemalizmin "halk" ve "halkçılık" kavramlarını farklı zamanlarda farklı biçimlerde tarif etmiş olmasıydı. Daha önce belirtildiği gibi, Mustafa Kemal Sovyet desteğini kazanmak zorunda olduğu "milli mücadele" yıllarında emek eksenli bir halk tarifi yapmış; emperyalizme, kapitalizme ve saraya karşı "halk hükümeti"ni savunan bir halkçılık söylemi geliştirmişti. Kemalizmin bu erken dönem halkçılık kavrayışı sosyalistler tarafından kabul edilmeye müsait bir içerik taşıyordu. Diğer yandan, Kemalizmin hegemonyasını tesis ettiği dönemdeki halkçılık söylemi, Ahmad'ın vurguladığı üzere (1995a: 93), halk içinde sınıfların varlığını yadsıyıcı ve sınıf çatışmalarını etkisizleştirici içeriğiyle, burjuvazinin amaçlarına da kolaylıkla hizmet edebilen bir karaktere sahip olmuştu.

Kemalist halkçılık ilkesi, bu çok anlamlılığıyla 1960'lı yıllar Türk siyasal hayatında yer alan bütün siyasal akımlar tarafından kolaylıkla kendi amaçlarına göre içeriklendirilip benimsenebiliyordu. *Adalet Partisi (AP), Yeni Türkiye Partisi (YTP), Millet* Partisi (MP) gibi partiler, özel mülkiyet, teşebbüs hürriyeti, liberal demokrasi gibi amaçlarıyla Kemalizmin geç dönem halkçılık tarifi arasında olumlu bir ilişki kurarak "esas halkçıların" kendileri olduğunu iddia ediyorlar; TİP gibi partiler ise Mustafa Kemal'in erken dönem halkçılık söylemiyle sosyalizm arasında bir paralellik olduğunu vurguluyorlardı.

Yön Hareketi de, TİP gibi, halkçılık ilkesine dayanarak Kemalizm ve sosyalizm arasında olumlu bir ilişki kurmuştu. İki akım arasındaki fark, Kemalizmin erken dönem halkçılık kavrayışından nasıl ve neden uzaklaştığına ilişkin sorulara verdikleri cevaplardan kaynaklanıyordu. Bu fark, Yön Hareketi ve TİP'in geleceğe yönelik halkçılık tasarımlarının da sınırlarını belirleyecekti.

Yön Hareketi açısından, Birinci Meclis'in benimsediği halkçılık programı bir tesadüf değil, başta Mustafa Kemal olmak üzere bu

Levent Şahverdi Arşivi

Meclisi oluşturan kişilerin halktan kimseler olmasının sonucuydu. Mustafa Kemal ve diğer Birinci Meclis üyelerinin Milli Mücadele yıllarındaki hayatlarının yoksul emekçilerin hayatlarından bir farkı olmadığını belirten Doğan Avcıoğlu şöyle diyordu:

> Bu, Kuvayı Milliye ruhuydu ve bu ruhu taşıyanlar orta hâlli kimselerdi. ... Mecliste büyük ticaret ve sanayi alemini temsil eden kimse yoktu. ... Kuvayı Milliyeciler kurtuluşu halkçılıkta görüyorlardı. Halkçılık, kapitalizme, ağa ve eşraf idaresine karşı olması, doğrudan doğruya çalışan sınıfların iktidarı ele alması demekti. Bugün bu görüşün adına Sosyalizm diyoruz. Halkçılık da diyebiliriz (1962b).

Görüldüğü üzere, Doğan Avcıoğlu açısından, "halktan gelen" ve "kurtuluş mücadelesini yapan devrimciler", halkçılık aracılığıyla sosyalizm olarak tanımlanmasa da sosyalizmle aynı içerikte bir sisteme doğru gidiyorlardı. Avcıoğlu'na göre, bu gidişat, Kurtuluş Savaşı'nı yapan devrimci kadronun halktan gelmesinin doğal bir sonucuydu.

TİP açısından ise, Avcıoğlu'nun "Kurtuluş Savaşını yapan devrimci kadro" olarak adlandırdığı kesim "askeri-sivil yönetici kadro" idi ve bu tabaka Behice Boran'ın sözleriyle "temel kurumlar ve sosyal değerler açısından burjuvaziye bağlıydı." Boran'a göre (1964: 8) "askeri-sivil yönetici kadro" ile halk arasındaki kaynaşma ve hayat seviyesi yakınlaşması, savaş şartlarının bir gereğiydi. Kurtuluş hareketine "halkçı" niteliğini kazandıran durum ise, Kurtuluş Savaşı'nın antiemperyalist karakteriydi. Behice Boran açısından, Kurtuluş Savaşı döneminin savaş şartları gereği doğan halkçı niteliğinin savaştan sonra silinmesi doğrudan doğruya "askeri-sivil yönetici kadro"nun sınıfsal konumuyla ilgiliydi. Şöyle diyordu Boran: "Savaş bitip iş yeni düzeni kurmaya gelince yönetici aydın tabakanın orta sınıf karakteri kendini belli etti. Halkçılık, İmparatorluğun üst idareci tabakasını, sultanlığı tanımamak anlamını aldı. Sultan ailesi, eski paşalar tabakası dışında herkes halktı. ... Bu tahlil ışığında ... halkçılık ve devrimcilik ilkelerine rağmen emekten yana işleyen bir devlet sektörü kurulmayıp, devlet eliyle özel sektörü güçlendirme yolu seçildiği anlaşılır" (1964: 8-9).

Levent Şahverdi Arşivi

Doğan Avcıoğlu'na göre ise, "kapitalizme, ağa ve eşraf idaresine karşı olması, doğrudan doğruya çalışan sınıfların iktidarı ele alması demek" olan Mustafa Kemal halkçılığının, çalışanların değil kapitalistlerin, ağa ve eşrafın iktidarına yol açması, bambaşka nedenlere bağlıydı. Avcıoğlu açısından, Kemalist halkçılığın yolundan sapmasının iki nedeni vardı. Bunlardan birincisi, çalışanların iktidarını hedefleyen Kemalist kadroların, bu yolda ilerlerken Babıâli kadrosu ve Şişli burjuvazisi tarafından kuşatılmasıydı. Kendi sözleriyle: "Ankara Palas ve Karpiç, 1924 yılından itibaren Şişli burjuvazisiyle ve Babıâli kadrosuyla dolmuştur. Şişli, ihtilalci kadroya salonlarını açarak ve kızlarını vererek yakınlaşma ve durumunu sağlamlaştırma fırsatını kaçırmamıştır. Bu izdivaçlar, İş Bankası etrafında kümelenen bazı ihtilâlcilerin iş hayatına atılmalarıyla pekleşmiştir" (Avcıoğlu, 1964b). Avcıoğlu'nun görüş açısına göre, ihtilalci kadronun, Babıâli kadrosu ve Şişli burjuvazisinin "tuzaklarına düşerek" yolundan sapmasını mümkün kılan ikinci neden ise, bu kadronun "Osmanlı devrinin kısır fikir hayatı"nın içinden geliyor olmasıydı. "Sistemsizlik, fikirsizlik ve halkçılığın gerektirdiği metodu anlayamayış yüzünden," diyordu Doğan Avcıoğlu, "Kurtuluş Savaşı yıllarının halkçı fikirleri boşlukta kaldı. Halk, bürokrasi ve eşraf hakimiyetinden kurtarılamadı" (1962b).

Yön-Devrim Hareketi açısından "halkı halk düşmanlarının elinden kurtararak" sosyalizme götürecek olan halkçılık anlayışı, Kurtuluş Savaşı'nı yapan devrimci kadronun yaptığı hataları yapmayarak, sahip olduğu "fikri boşluk"u kapatarak mümkün olacaktı. Şöyle diyordu Doğan Avcıoğlu: "Kurtuluş yolu, 1919'da olduğu gibi, bugün de halkçılıktan geçiyor. Gerçek Atatürkçüler, geçmiş hatalardan da ders alarak, sistemli ve metodlu bir 'Halkçılık programı' etrafında toplanmak zorundadır" (Avcıoğlu, 1962b). Avcıoğlu'na göre, Kurtuluş Savaşı'nı yapan kadronun hatası "sınıf gerçeğini kabul etmemek", "sömürülen emekçi" yerine sömüren sınıflarla birlikte hareket etmek olmuştu. Bu hataya meydan veren durum ise, devrimci kadroların "fikirsizliği" idi. Topluma yön verecek olan "zinde kuvvetler", geçmişteki fikri boşluklarını sosyalizm aracılığıyla kapatırlar ve bu görüş açısının gereği ola-

Levent Şahverdi Arşivi

rak halkı sömürücülerin elinden kurtaracak şekilde bir halkçılık programı etrafında toplanırlarsa Mustafa Kemal'in başlattığı, ama yarı yolda bıraktırılan ulusal kurtuluş devrimini tamamlayacak ve Türkiye'yi sosyalizme götüreceklerdi. Doğan Avcıoğlu, *Yön* ve *Devrim* dergilerinde gösterdiği 10 yıllık bir performansın ardından şöyle demişti: "Mustafa Kemal'in başlattığı ulusal kurtuluş devrimi, yarı yolda bıraktırılmış ve yolundan saptırılmıştır. Söz konusu olan Atatürk'ün başlattığı ulusal kurtuluş devrimini, günümüzün şartlarında bütün sonuçlarıyla gerçekleştirmektir" (1970c).

Sonuç olarak, Doğan Avcıoğlu, yukarıda gösterilen ve sosyalizme geçiş programı niteliği taşıyan halkçılık kavrayışına Kemalizmin İttihat ve Terakki'den devraldığı halkçılık ilkesini sosyalist bir görüş açısıyla yeniden içeriklendirerek ulaşmıştı. Böylesi bir programın uygulanmasının da asker-sivil devrimci aydınlar öncülüğünde mümkün olacağını düşünüyordu. Daha önce belirtildiği üzere, Yön-Devrim Hareketi açısından, devrimci aydınlar, halkı halk düşmanlarının elinden kurtarma görevine yazgılıydılar.

TİP açısından ise durum daha farklıydı. TİP'e göre, halkçı bir düzen, parti programında ifade edildiği üzere "işçi sınıfının demokratik öncülüğü etrafında toplanmış halk sınıf ve tabakaları" tarafından gerçekleştirilecekti (Aren, 1993: 60).

Toparlamak gerekirse; birbirine çok yakın bir programa sahip olan TİP ve Yön Hareketi[48] bu program uğrunda verilecek mücadeleyi "İkinci Milli Kurtuluş Savaşı" olarak adlandırmışlardı. Bu adlandırma Kurtuluş Savaşı'nın antiemperyalist ve bu anlamda milliyetçi karakteri ve Kemalizmin erken dönem halkçılık kavrayışı ile sosyalizm arasında olumsal bir ilişki kurulmasına dayanıyordu. Buna karşılık, Yön Hareketi, Kurtuluş Savaşı'na önderlik eden "zinde kuvvetler"in bu kez sosyalist fikirlerle donanmaları durumunda ülkeyi halkçı bir düzene götüreceğini savunurken, TİP ikinci savaşın başarısının işçi sınıfının önderliğine bağlı olduğu görüşündeydi.

48 İki akım arasında programatik bir farkın olmadığı, TİP liderlerinden Behice Boran tarafından da dile getirilmişti. Bkz. (Boran, 1970: 255-256).

Levent Şahverdi Arşivi

Batı, Doğu ve İslamiyet

Yön-Devrim Hareketi, İslamiyeti, Doğu-Batı ikilemi ekseninde kendi sosyalizm yorumuna eklemlemeyi deneyen bir akım oldu. Yöncülerin bu teşebbüsü, Batılılaşma ve din konusunu ele alış tarzlarından kaynaklanıyordu. Batılılaşmayı, antiemperyalizmle özdeşleştirilen milliyetçilik kavrayışı ekseninde negatif bir içerikle tarif eden Yön-Devrim Hareketi, İslamiyetin ve İslamın kültürel mirasının sosyalizmle bir tezatlık oluşturmadığını, tersine, bu ikisi arasında pozitif bir ilişki kurulabileceğini savunmaya çalıştı.

Çalışmanın bu aşamasında, Yön-Devrim Hareketi'nin İslamiyeti sosyalizme eklemleme denemesini hangi mümkünlük koşullarında ve ne şekilde gerçekleştirdiğini ortaya koyabilmek amacıyla iki temel noktaya odaklanılıyor. Birinci olarak, akımın Batı ve Batılılaşma ile Doğu sorununa nasıl yaklaştığı ele alınıyor. İkinci olarak ise, *Yön*'ün "din" ve "gericilik" arasında kurulan olumsuz lehimlenmişliği çözmek için hangi noktalardan hareket ettiği gösterilmeye çalışılıyor.

Batı ve Batıcılık

Yön-Devrim Hareketi'nin "milliyetçilik" ilkesini yeniden anlamlandırırken onu antiemperyalizmle özdeşleştirdiği daha önce gösterilmişti. Bu yaklaşıma göre, Batı emperyalizminin yeniden sömürge haline getirdiği Türkiye için tek kurtuluş yolu, emperyalizme karşı verilecek iktisadi ve siyasi bağımsızlık mücadelesinin kazanılmasıydı. Ülke, ancak Batı emperyalizimin boyunduruğundan kurtulduğu zaman Batı'nın "çağdaş uygarlık" seviyesine erişebilirdi. "Batı ile dövüşerek Batılılaşmak" anlamına gelen bu formülasyon, içinde bir çelişki barındırıyordu: Ülkenin geri kalmışlığının temel sorumlusu olarak sunulan Batı, yurdun kalkınması için erişilmesi gereken bir hedef olarak gösteriliyordu. Hem Batı'ya karşı milliyetçi olmak, Batı'dan bağımsızlaşmayı istemek, hem de Batı'yı yakalamayı amaçlamak arasındaki gerilim nasıl çözülecekti?

Akımın, bu çelişkinin üstesinden nasıl geldiğini görebilmek

Levent Şahverdi Arşivi

için öncelikle "Batı" ve "Batılılaşma" kavramlarını nasıl tarif ettiğine bakmak gerekiyor.

Yön Hareketi'nin "Batı" ve "Batılılaşma" kavramlarını içeriklendirmesinde *Yön* dergisinin sürekli yazarlarından ünlü toplumbilimci Niyazi Berkes'in belirleyici bir rolü oldu. Bu kavramlar hakkındaki düşüncelerini *Yön*'e yazdığı bir dizi metinle açıklayan Berkes[49], Tanzimat Dönemi'nden başlayarak 1960'lar Türkiye'sine kadar uzanan devreyi kapsayan incelemelerinden çıkardığı sonuçları "Batıcılık Gericiliktir" başlığı altındaki makalesiyle özetledi. Yazının başlığından da anlaşılabileceği gibi, Berkes açısından Batıcılık, Türkiye'nin kalkınması bakımından bütünüyle negatif bir içerik taşıyordu.

Niyazi Berkes, Batıcılığı "gericilik" olarak tanımlarken, Batılılaşmanın geri kalmış toplumlardaki anlamı üzerinde yoğunlaşıyordu. Berkes'e göre (1965c), yabancı ekonomiler, geri kalmış toplumlarda kendine araç olarak özel teşebbüsçü bir sınıf yaratıyor; bu sınıf aracılığıyla milli ekonominin değerlerini soğurmanın mekanizmasını oluşturuyordu. Yabancı ekonomi tarafından yaratılan bu çekirdek sınıf etrafında Batılılaşmış bir "kast" meydana geliyor; bu kast Batı'nın en gelişmiş toplumlarındaki kişiler gibi yaşıyordu. Toplumun geri kalan çoğunluğu ise bir çeşit "modern reaya" olarak hayatını sürdürüyordu. Batılılaşmış kastın varlığını sürdürebilmesi "modern reaya"nın geri kalmışlığının devamına bağlıydı. Batılılaşmışlar, bu nedenle, toplumun geri kalmış yapısını milliyetçilik ya da muhafazakârlık sloganlarıyla kutsallaştırmaya yöneliyordu. "İki yüzlü" bir milliyetçiliğin eşlik ettiği Batılılaşma ise, toplumun kalkınmasını ve değişmesini imkânsız kılıyordu. Çünkü; Batılılaşmanın devamı, toplumun "değişmemesine" bağlıydı. Oysa toplumun ilerlemesi, kalkınması, onun üretim ilişkilerinde ve üretici güçlerinde devrimsel değişiklikler yapılmasını şart koşuyordu. Ama toplumun geri kalmışlığı Batılılaşmadan kaynaklandığına göre, bu devrimler Batılılaşma yoluyla gerçekleştirilemezdi. Dola-

49 Niyazi Berkes'in bu yazıları, Yön Yayınları tarafından iki ayrı kitap olarak basıldı. Berkes, sonraki yıllarda bu kitaplarını *Türk Düşününde Batı Sorunu* (1975) başlığı altında, bazı revizyonlarla tek bir kitap olarak yayımladı.

Levent Şahverdi Arşivi

yısıyla milletin kalkınması, gelişmesi, toplumsal yapıdaki devrimsel değişiklere, toplumsal değişikliliklerin gerçekleşmesi de Batılılaşmaya karşı çıkmaya bağlıydı. Öyleyse, milletin kalkınmasını istemek anlamındaki "gerçek" milliyetçilik, ancak Batılılaşmaya ve Batı'ya karşı "devrimcilik"le mümkün olabilirdi. Uygarlık olarak adlandırılan gelişmişlik düzeyi yalnızca toplumsal devrimlerle yakalanabilirdi. Batı'dan "hazır uygarlık" alınmaya çalışılması, ilerlemeye değil ancak daha da gerilemeye yol açabilirdi. Türkiye'nin Tanzimat'tan beri yaşadığı Batıcılık ve Batılılaşma serüveni, bunun en önemli örneklerinden biriydi. Batıcılık ve Batılılaşma, Türkiye'yi kalkınma değişmesine değil, yıkıma götürmüştü.

Özetlemek gerekirse, Niyazi Berkes'in Batılılaşmayı negatif bir şekilde anlamlandırması, kalkınma, milliyetçilik, devrimcilik gibi kavramların yeni bir tarifiyle mümkün olabilmişti. Milliyetçilik, ülkenin ve milletin kalkınıp gelişmesini istemek ve bunun için çaba göstermek; devrimcilik, kalkınmanın önündeki engelleri devrimlerle kaldırmak şeklinde tarif edildiğinde, Batı ve Batılılaşma bunların önündeki başlıca engel olarak belirebiliyordu. Şu sözleri, Berkes'in bu yaklaşımını iyi bir şekilde özetler:

> ... batılılaşma, toplumu, kalkınma değişmesine götürmüyor; bozulma değişmesine ve yıkıma götürüyor. ... Çıkar yol, batıcılığı, Batı'dan bağımsızlık şekline, milliyetçiliği devrimcilik yoluna çevirmektir. ... Türkiye'nin baş davasının Batılılaşmak değil, Batılılaşmamak olduğunu iddia ediyorum (1965c).

Batılılaşmayı negatif bir şekilde anlamlandıran Berkes'e göre (1965c) "Batı" kavramı da, üzerinde uzlaşma olmayan "sahte", "uydurma" bir kavramdı. Soyut ve mutlak olarak "Batı" diye bir yer olmadığını savunan Berkes açısından "varolan, toplumlar, değişmeler, uygarlıklar, harslar, dinler, devletler, sınıflar, kişiler, teknolojiler, bilimler, çıkarlar ve savaşlar" idi. "Batı" sözcüğünün kaynaklarından biri, bu gelişmelerin "yeni görünüşleri"nin Avrupa'nın güney batısında meydana gelmesinden kaynaklanıyordu. Fakat, bilim ve teknik, kapitalizm ve sosyalizmden soyut olgular olarak değerlendirilemeyeceği gibi, Batı'yı temsil eden tek bir fikrin oldu-

Levent Şahverdi Arşivi

ğu da savunulamazdı. Dolayısıyla Batı, "kaypak, temelsiz, yanıltıcı, bilim dışı" bir kavramdı; onun "ilerleme"yle özdeş bir anlamda kullanılması doğru değildi. Niyazi Berkes'in, Batı ve ondan türeyen Batılılaşma, Batıcılık gibi kavramları olumsuzlayarak reddetme ve bunları milliyetçilik, devrimcilik, kalkınma gibi kavramların karşıtına yerleştirmesinden çıkardığı sonuç şuydu:

> Batılılığın ve Batılılaşmanın bugün bir anlamı kalmıştır. O da şu: batıcılık *geri* kalmış toplumların aydınlarının, kendi toplumlarının kalkınmaması gerçeğini peçelemek için, ilerlemiş toplumları görmekten gelen aşağılık duygusunu hafifletmek için yapıştıkları bir hayâl, bir toplumsal sakatlığın aydınlar arasında nükseden görünüşüdür (1965c).

Yön Hareketi, kendini söylemini Batı karşıtı bir söylem olarak kurarken, mirasçısı olduğu Osmanlı-Türk geleneksel aydın hareketlerinden büyük oranda ayrılıyordu. Yeni Osmanlılar, Tanzimat paşalarını Batılılaşma uğruna kendi benliklerinden uzaklaşmakla suçlasalar bile, İmparatorluğun gerileyişinin durdurulabilmesi için gerekli bütün önlemlerin Batı uygarlığından alınması gerektiğini savunuyorlardı. Onlar açısından önemli olan Batılılaşmayı "doğru" bir şekilde yapmaktı. Yöncüler açısından ise Batılılaşmanın bir "doğru"su bir de "yanlış"ı yoktu. Batı ilim, fen, akılcı düşünce ve uygarlığı kaynağı olarak görülemezdi. Onlara göre, Batı, öteki toplumların geri kalmasının, kalkınamamasının başlıca sorumlusuydu. Bu fikirleriyle, kalkınmanın ancak kapitalist Batı'dan uzaklaşarak mümkün olduğunu savunan *Kadro* (Gülalp, 1995: 174) ile bir yakınlık içinde oldukları söylenebilecek olan Yöncüler, Batı karşısındaki bu pozisyonlarıyla "Bir ikinci medeniyet yoktur. Medeniyet, Avrupa medeniyetidir" diyen Jön Türklerden (Mardin, 1997: 16), ve medeniyete girmek isteyen her millet gibi Türk milletinin medenileşmesinin de ancak "garb"a girmesine bağlı olduğunu söyleyen Mustafa Kemal'den ayrılıyorlardı.[50]

50 Levent Köker'in aktardığı şu sözleri Mustafa Kemal'in Batı karşısındaki tutumunu en iyi yansıtan ifadelerden biridir: "Bütün mesaimiz, Türkiye'de asrî bir hükümet vücuda getirmektir. Medeniyete girmek arzu edip de, garba teveccüh etmemiş millet hangisidir?" (1995: 154).

Levent Şahverdi Arşivi

Yön, kendisini Kemalizmin ilkelerinin bir yeniden yazımı, sosyalizan bir görüş açısıyla yeniden içeriklendirilmesi olarak kurduğu için, kendi Batıcılık karşıtlığıyla Mustafa Kemal'in Batıcılık yaklaşımı arasındaki farklılığı bir uyuma çevirmeye çalıştı. Bu gayret, Kemalizmin bir "Batıcılık" davası olduğunun yalnızca bir "sanı" olduğunu ispatlama çabasıyla derinleşti. Mustafa Kemal, *Yön* tarafından, Batı'nın emperyalist ülkelerine karşı verilen bağımsızlık savaşının lideri olarak "Batıcı" değil "devrimci" ve "bağımsızlıkçı" olarak tanıtıldı. Atatürk'ün söylevlerinde rastlanan "Batı medeniyeti" temasının "geri kalmışlığın zorunladığı toplumsal kalkınma prensiplerine" göre gerçekleşebilecek bir hedef olduğunu savunan *Yön*, buna Batılılaşma demenin "bir hikmeti" olmadığını savundu (Berkes, 1965d).

Niyazi Berkes'in, *Yön* yöneticileri tarafından benimsenen[51] Batı karşıtı argümanları ve Batıcılığın azgelişmiş ülke aydınlarının "aşağılık" duygularının ürünü olduğunu savunan görüşleri, aşağıda gösterilecek olan başka imkânlarla birlikte, Yön Hareketi'nin Batı karşısında Doğu sorununa ilişkin yaklaşımını şekillendirmesinin zeminini oluşturdu.

Doğu Sorunu

"Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayıp Cumhuriyet Türkiye'sinde farklı yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa'nın toplumsal ve fikirsel bileşimini erişilmesi gereken bir hedef olarak gören yaklaşım" şeklinde tarif edilen Batıcılık (Mardin, 1997: 9), Yön Hareketi'nin reddettiği bir kavramlaştırmaydı. Akım, Batıcılığı sadece bir yaklaşım biçimi olarak reddetmiyor, Türkiye'nin kalkınmasının Batı'ya karşı müca-

51 *Yön* dergisi, Berkes'in konuyla ilgili görüşlerine bütünüyle katıldığını açıklamış ve Berkes'in referans olarak kullandığım yazısına ilişkin sunuşunda şöyle demişti: "Sayın Berkes, son yazısında, bugün uyguladığımız tipte bir batıcılığın nasıl bir toplumsal bozulmaya ve yıkıma yol açtığını göstermektedir. Yazıyı, bütün aydınlarımızın tekrar tekrar okuması gerektiği inancındayız." *Yön* yöneticileri, Berkes'in Batıcılık konusunda geliştirdiği görüşlere bütünüyle katıldığı için, bu çalışmada uyulan genel bir ilkenin, yalnızca *Yön* yöneticilerinin yazılarına başvurma ilkesinin, dışına çıkmakta bir mahzur görmedim.

Levent Şahverdi Arşivi

dele verilerek elde edilebileceğini de savunuyordu. Akımın bu tezleri, bir başka konunun daha tartışmaya açılmasını gerektirdi. Türkiye'nin tarihi olarak dünyadaki yeri neresiydi; Yöncüler, Türkiye'nin gelecekteki yerinin neresi olması gerektiğini savunuyorlardı?

Yön Hareketi'nin bu sorunları tartışmaya açmasında, Berkes'in Batı konusundaki görüşleriyle birlikte, Fransız Marksist Roger Garaudy'nin bazı Arap ülkelerindeki antiemperyalist bağımsızlık savaşlarının sosyalizan yönelişlerinde yaşadıkları Doğu-Batı, İslamiyet-Sosyalizm çelişkilerini çözümleyen *İslâmiyet ve Sosyalizm* (1965) adlı kitabı vesile oldu. Doğan Avcıoğlu ve Mihri Belli tarafından Türkçe'ye çevirilen kitapta öne sürülen tezler, Yön Hareketi'nin bu konular üzerine yürüttüğü tartışmaların çerçevesini çizdi.

Garaudy'nin kitabında ele aldığı sorunlardan biri, Doğu'nun ya da İslam uygarlığının kültürel mirasının sosyalizmin "evrensel" kaynaklarından biri olup olamayacağıydı. Bu sorunun, Garaudy tarafından mühim bir konu olarak ele alınmasının nedeni, kimi Afrika ülkelerinde sömürgeciliğe karşı gelişen milliyetçi hareketlerin sosyalizmle kurdukları pozitif ilişkide karşı karşıya geldikleri gerilim noktalarından biri olmasıydı.

Bu ülkelerin bağımsızlık savaşlarının ardından sosyalizme yönelişlerinin temel nedeni, hem kendi savaşlarının hem de sosyalizmin aynı şeye, emperyalizme karşı olmalarıydı. Afrikalı aydın, bağımsızlıktan sonra sosyalizme "sarılırken" şöyle bir formül bulmuştu: "Sosyalizm kapitaliste karşıdır; milliyetçilik emperyalizme karşıdır; kapitalist ve emperyalist ya aynı adamdır, ya da müttefiktir; bu nedenle, milliyetçilik ve sosyalizm Afrika'da ya aynı ideolojidir, ya da ittifak halinde iki ideolojidir" (Oran, 1988).[52]

52 *Suavi* Aydın "üçüncü dünya" ülkelerinin ve bu ülke aydınlarının sosyalizmle, sosyalistlerin de "üçüncü dünyacılık"la kurdukları ilişki hakkında isabetli bir saptama yapmaktadır: "Üçüncü dünyacılık, Batı dışı dünyadaki sömürünün aktif tarafını oluşturan emperyalist ülkelere karşı geliştiğinden sol bir görüntü arz eder. Yani, sosyalistler sosyalist oldukları için ve sosyalizmin temel argümanı emek sömürüsünün karşısında bulunmak olması nedeniyle anti-emperyalist cephede yer aldıkları halde, üçüncü dünyacılar anti-emperyalist oldukları için solcudur. Çünkü, üçüncü dünyacı hareketlerin beslendiği temel kaynak milliyetçiliktir" (1998: 60-61).

Levent Şahverdi Arşivi

Bununla birlikte bu ülke aydınları, Marksist sosyalizmi olduğu gibi kabul etmemişlerdi. Bunun temel nedenlerinden biri, Marksizmin yabancılar tarafından geliştirilmiş bir ideoloji olmasıydı. Marx'ın düşüncesindeki kültürel referansların bütünüyle Batı tecrübesinden alınmış olduğunu düşünen Afrikalı milliyetçi aydınlar, bu noktada Marksizmle aralarına bir mesafe koyuyorlardı. Garaudy'nin söz konusu kitabındaki temel tezlerinden biri, bu aydınların Marksizmle aralarına koydukları mesafenin aslında aşılabilir olduğuydu. Garaudy'ye göre (1965: 67) Marksizm, "binlerce yıldan beri bütün insanların çabasıyla hayal edilmiş, düşünülmüş, yaratılmış olan en iyi ne varsa onun mirasçısı" idi. Garaudy, Avrupa'ya coğrafyayı götürdüğünü öne sürdüğü İdrisî'nin, logaritmayı bulan kişi olarak tanımladığı Farabî'nin, büyük matematikçi ve astronom diye adlandırdığı Uluğ Bey'in, sosyolojik görüşleri bir zamanlar Batı'dan yüzyıllarca ileride olan "İslamın Marx'ı" İbn Haldun'un, Batı felsefesi üzerinde büyük bir etkisi olduğunu kanıtlamaya çalıştığı İbn Rüşt'ün Marksizmin ve sosyalizmin kaynakları arasında görülmesi gerektiğini savunuyordu. İlerleme, akıl, modernlik gibi kavramların Batı ile özdeşleştirilmesinin yanlış olduğunu savunan Garaudy'nin görüş açısına göre, sosyalizm ancak, Doğu'nun ve Batı'nın olumlu kültürel mirasına sahip çıktığı zaman "evrensel" bir nitelik kazanabilirdi (1965).

Garaudy'nin bu tezi, kitabını Türkçe'ye tercüme eden *Yön* başyazarı Doğan Avcıoğlu ile o dönemde kendi görüşlerini *Yön* dergisi aracılığıyla ifade eden Mihri Belli üzerinde önemli bir etki yarattı. Antiemperyalizm söylemini Batı ve Batıcılık karşıtlığı üzerinden kuran Yön Hareketi, Garaudy'nin bu tezini, Türkiye'yi Doğulu bir ülke olarak tanımlamanın ve Doğulu bir millet olarak Türklerin "milli kültür"lerinin de sosyalizmin kaynaklarından biri olarak ele alınabileceğini ve ele alınması gerektiğini öne sürmenin imkânı olarak değerlendirmeye yöneldi.

Akımın bu yönelişinde, Batı ve Batıcılık karşıtlığının yanı sıra iki durum etkili oldu. Bunlardan birincisi, Niyazi Berkes'in sözünü ettiği geri kalmış toplum aydınının Batı karşısındaki "aşağılık duygusu"ndan kurtulma isteği ve Baskın Oran'ın Afrika ve Asya

Levent Şahverdi Arşivi

ülkelerindeki milliyetçi aydınların temel özelliklerinden biri olarak söz ettiği "kendini arama ve kendini kanıtlama" çabasıydı (1988). Bu "aşağılık duygusu"ndan kurtulma ve "kendini arama" isteğiyle belirlenen "milli gurur", Doğan Avcıoğlu'nun, Garaudy'nin kitabına yazdığı önsözde açık bir biçimde hissedilir:

> O kadar kendimizi unuttuk, kendi kültürümüzden o kadar koptuk ki, Doğu'nun Montesquieu'sü olan bir İbn Haldun, Batımnkilerden binlerce kat bize yabancı. Thomas Moore'un sosyalist ütopyasını biliriz de, Simavnalı Şeyh Bedrettin'in sosyalizmini tanımayız.
>
> Bu satırların yazarı, Fransız sosyal, ekonomik, politik, kültürel vs. tarihini en teferruatlı şekilde öğrenmiştir, ama Türk sosyal, ekonomik ve kültürel tarihi hakkında, birtakım klişeler dışında ciddi pek az şey bildiğinden dolayı utançların en büyüğünü duymaktadır (Avcıoğlu, 1965a).

Yöncülerin, söz konusu yönelişlerindeki ikinci etmen ise, sosyalizmin "evrensel" niteliğinin milli kültürlerle çatışma halinde olmadığını göstermekti. Bu çaba, Türkiye'nin önündeki "devrimci adım"ın emperyalizme karşı milli kurtuluş savaşı olduğunu söyleyen Yöncülerin, "milli cephe"nin unsurları arasında gördükleri çeşitli kesimlerin, Mısır, Cezayir gibi ülkelerde olduğu gibi yabancılar tarafından desteklendikleri gerekçesiyle sosyalizmle aralarına koyacakları mesafeyi en azından azaltma perspektiflerinden kaynaklanıyordu.

Akımın, sosyalizm ile "milli kültür" arasında kurmak istediği pozitif anlam ilişkisi, emperyalizm ile "milli kültür" arasında kurduğu negatif ilişki dolayımıyla oluşuyordu. Yöncüler açısından, "milli kültür" sömürgecilik karşısındaki en büyük güçlerden biriydi; sömürgeciler bir milleti tutsak kılmak, sömürmek için ilk önce o milletin kültürünü yozlaştırıyorlardı (Kemal, 1965). *Yön* açısından, sosyalizm ise "milli kültür"ün gelişiminin önünde bir engel değil, tersine onun gelişim olanaklarını yaratan bir sistemdi. Doğan Avcıoğlu, "Türk milletinin milli kültürünü her alanda ve bütün derinliği ile en yüksek doruklara kadar yükseltmesi için gerekli ortamı da sosyalizm sağlayacaktır" diye yazıyordu (1965i).

Levent Şahverdi Arşivi

Yön Hareketi'nin sosyalizm ve milli kültür arasında kurduğu olumlu, emperyalizm ve milli kültür arasında kurduğu olumsuz ilişkiyle geliştirdiği antiemperyalist söylemin siyasal etkileri iki yönlü oldu. Bunlardan birincisi, aydın ve sanatçılar arasında bu görüşün yaygınlık kazanmasını sağlamak; ikincisi, bu görüşe kazanılan aydınları toplumun çeşitli kesimlerini etkilemek için seferber etmekti.

Yön, birinci amacını gerçekleştirebilmek için, ilk olarak, bir Arap ülkesi olan "sosyalist" Cezayir'deki aydınlar arasında sürdürülen "milli kültür ve devrimci kültür" konulu tartışmayı Türkçe'ye çevirerek yayımladı (*Yön*, 1965j). Cezayirli aydınlar, bu tartışmalarında, ülkelerinin Fransız sömürgesi olduğu dönemde milli kültürlerinin baskı altında tutulup yok edilmeye çalışıldığını, sosyalizme yönelişleriyle birlikte ise milli kültürlerini ortaya çıkarmak ve geliştirmek konusunda önemli bir mesafe kat ettiklerini söylüyorlardı. *Yön*, Cezayirli aydın ve sanatçılar arasındaki bu tartışmayı okuyucularına naklettikten sonra benzer bir tartışmayı Türk aydın ve sanatçıları arasında açtı.[53] Bu tartışmaların ardından Türk aydınları sosyalizmle milli kültür arasındaki olumlu ilişkinin kurulduğu eserler vermek üzere "göreve" çağırıldı. Doğan Avcıoğlu Türk aydınlarına şöyle sesleniyordu: "Sosyalizmi seçmenin yabancı değerleri seçmek demek olmadığını göstermeli, kendi büyük entelektüel kaynaklarımıza dönmeliyiz. Bu bakımdan sosyalist düşünüre, tarihçiye, iktisatçıya, sosyologa, sanatçıya büyük görevler düşmektedir" (1965a).[54]

Burada *Yön*'ün "kendi büyük entelektüel kaynaklarımıza dönme" çağrısının bir "içe kapanma" anlamı taşımadığını belirtmek

53 *Yön*'deki bu tartışmalara, Sabahattin Eyüboğlu, Niyazi Berkes, Mehmet Seyda, Melih Cevdet Anday, Ferit Edgü, Memet Fuat, Demir Özlü, Orhan Duru, Turgut Uyar, İlhan Berk, Abidin Dino, Pertev Naili Boratav gibi aydınlar katıldı.

54 Doğan Avcıoğlu'nun bu çağrısının ne dereceyankı bulduğunu kestirmek güç. Fakat, "İslâmın Karl Marx'ı" olarak tanıtılan İbn Haldun'un Türk aydınları tarafından o dönemde keşfedilip eserlerinin Türkçe'ye kazandırıldığını hatırlamak, çağrının karşılıksız kalmadığını gösterebilecek bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Levent Şahverdi Arşivi

gerekiyor. Yöncüler, Türk ve bu arada Doğu'nun entelektüel kaynaklarına yönelme fikirlerini sosyalizmin enternasyonalizm argümanı çerçevesinde düşünüyorlardı. Örneğin, Doğan Avcıoğlu, Doğu'nun kültürel kaynaklarına dönmenin "dünya kültürünü Batı kültüründen ibaret sayan Batı düşüncesini sarsarak, dünyaya açılan pencereleri çoğaltmanın, bölgesellikten kurtulup gerçek bir evrenselliğe ulaşmanın yolu" olduğunu söylüyordu (1965a).

Yön, "milli kültür" ve sosyalizm arasında kurduğu olumlu ilişkiyi Batı'ya karşı verilecek iktisadi ve siyasi bağımsızlık savaşının bir öğesi olarak değerlendirdi. Türkiye'nin iktisadi ve siyasi bakımdan sömürgeleşmesine kültürel sömürgeleşmenin de eşlik ettiğini savunan akım, ülkenin kurtuluşunun Batı emperyalizmine karşı bu üç bakımdan yürütülecek bağımsızlık savaşıyla mümkün olabileceğini göstermeyi amaçlıyordu (Avcıoğlu: 1965a).

Sonuç olarak; Yön Hareketi açısından Türkiye, "kültürel kökleri, coğrafyası, yapısı ve gelişme aşaması bakımlarından Doğulu bir ulus"tu ve Türkiye'nin yeri "milli kurtuluş savaşı şartları içindeki Doğu uluslarının saflarında ve Batı emperyalizminin karşısında" idi (Belli, 1965). Akım, Batı emperyalizmine karşı verilecek savaşı, iktisadi, siyasi ve kültürel alanlarda verilecek bir savaş olarak tasarlıyor; Türkiye'nin kurtuluşunu bu savaşın zaferine bağlıyordu. Yöncüler, Türkiye'yi, Batı'nın değil Doğu'nun uluslarıyla aynı kaderi paylaşan, aynı milli kurtuluş savaşı aşamasını yaşayan ve kalkınmak için Batı'nın izlediği kapitalist yolu değil "kapitalist olmayan yol"u izlemesi gereken bir ülke olarak resmediyorlardı.

İslamiyet

Türkiye'yi Doğulu bir ülke, Türkleri de Doğulu bir ulus olarak tanımlayan Yön Hareketi, Türkiye'yi saflarına sokmak istedikleri Batı emperyalizmine karşı milli kurtuluş savaşları veren ülke aydınlarının yaşadıkları bir temel sorunla da karşı karşıya bulunuyorlardı: din. Yöncüler, sosyalizmin "milli kültür"e karşı olmadığını, aksine onun gelişim imkânlarını yaratacağı tezini öne sürerek bu ikisi arasında pozitif bir ilişki kurmuşlardı. Fakat, Marksist

Levent Şahverdi Arşivi

sosyalizmle Doğulu bir toplum olarak tanımladıkları Türkiye'de güçlü bir olgu olan İslamiyet arasında nasıl bir eklemlenme ilişkisi kuracaklardı? Yöncüler, bu handikabı aşma konusunda da Arap sosyalistlerinin ve Garaudy'nin izlediği yolu izlediler.

Asya ve Afrika ülkelerindeki antiemperyalist milliyetçi hareketlere öncülük eden aydınların Marksist sosyalizmle kurmak istedikleri ilişkideki en önemli gerilim noktalarından biri dindi. İslam, bu ülke halklarının ve aydınlarının yaşayışlarının, inanışlarının temel belirleyeniydi; onlardan, dini inançlarından vazgeçmeleri beklenemezdi. O nedenle, bu ülkeler, Allahlarından ve dinlerinden vazgeçmeksizin sosyalist olmak istiyorlardı. Örneğin, Cezayirli Ben Bella, "Biz tek şey istiyoruz: Tanrımızı, Allahımızı bize bıraksınlar. Bunun dışında herhangi bir bilimsel sosyalizmden daha ileri gitmeye hazırız" diyordu (aktaran Oran, 1988).

Bu durumda, hem Batılı Marksistler hem de bu ülke aydınları İslamiyet ile sosyalizmin çelişmediğini kanıtlamaya koyuldular. Garaudy'nin daha önce anılan kitabının amaçlarından biri buydu: Fransız Marksist, kitabında, "sosyalizmde Kur'anın ruhuna aykırı bir şey bulunmadığı"nı kanıtlamaya çalışıyor, Marx'ın "din halkın afyonudur" sözünü de daha kendisi bile Marksist değilken söylediğini iddia ediyordu (Garaudy, 1965: 39, 43). "Arap sosyalistleri" de, Garaudy'nin izinden giderek bu tezi derinleştirmek için çaba harcıyorlardı. Örneğin Mısırlı yazar Uda, bilimsel sosyalizm ile Müslümanlık arasında yaratılmak istenen mücadelenin suni bir içerik taşıdığını kaydediyor; bunların ihanet ve sabotaj odakları ile Batının istihbarat örgütleri tarafından kışkırtıldığını öne sürüyordu. Uda şöyle diyordu: "İslâm dini, insanların eşit olduğunu iddia etmiş ve müminlerin teorik ve pratik alanda adaletsizliği kaldırmak için çalışmalarını emreylemiştir. ... Böyle bir din, bilimsel sosyalizmle çelişme halinde olamaz. Aksine İslâmiyet, bilimsel sosyalizm içinde tam bir gelişmesini bulur" (1964). Cezayirli sosyalist Beşir Hacı Ali de önemli olanın kişinin dini kimliği değil, sınıflar mücadelesindeki konumu olduğunu savunuyordu. Ali'ye göre (1964), sosyalizme karşı çıkan bir din bilgini ile sosyalizm için mücadele eden tarım işçisi bir mümin, dini kimlik bakımından bir ortaklık taşımalarına rağmen, toplumsal pratik içinde karşı karşıya gelebiliyorlardı. Bununla karşı-

Levent Şahverdi Arşivi

lık, sosyalizm, çıkarları emperyalizme ve kapitalizme karşı mücadelede olan bütün müminlerin ortak kimliği olabiliyordu.

Batılı Marksistler ve Arap sosyalistlerin emperyalizm ve kapitalizme karşı İslamla bağdaşabilir bir sosyalist kimlik oluşturma çabaları, Yöncüler tarafından da takip edildi. Yöncüler, Arap sosyalistleri gibi "İslam sosyalizmi" modeli önermiyorlardı. Fakat, devleti temsil eden imam, müftü gibi din adamlarının, tarikat liderlerinin ve İslam dinine inanan aydınların toplumsal yönlendirici rollerini ve sosyalizmin "din düşmanlığı" olduğunu söyleyen antikomünist propagandanın kitleler üzerindeki etkilerini hesap ederek İslamiyetin eklemlenebileceği bir sosyalizm tarifi geliştirmeye çalışıyorlardı.

Sosyalizm, 1960'lar Türkiye'sinde *Yön* ve TİP tarafından temsil edilen ilk güçlü ve yasal çıkışını yaptığında karşılaştığı en büyük engellerden biri sosyalizmi din ve namus düşmanı gösteren antikomünist propagandaydı. Komünizmle Mücadele Dernekleri, İlim Yayma Cemiyeti gibi kuruluşlar ile *Bugün*, *Bâbıâlide Sabah* gibi gazeteler tarafından yürütülen bu propaganda, kimi zaman mitingiler, kimi zaman bildiriler, kimi zaman da salon toplantılarıyla halka "Türk kızı, iffetli kalmak istiyorsan komünizmle mücadele et", "Ezan sesleri Moskof nefesini kesecek", "Komünizme lanet, dilimize şahadet" gibi çağrılar yapıyordu. Antikomünistler bununla da kalmıyor, sosyalistlerin kimi toplantılarını provoke etmeye de yöneliyorlar, sosyalistlere karşı mücadelenin bir "cihad" olduğu temasını işliyorlardı.[55]

Yöncüler, sosyalizmin "din düşmanlığıyla" eş tutulduğu

55 Dönemin TİP liderlerinden Sadun Aren, kendisiyle yaptığım görüşmede, antikomünistlerin TİP'in toplantılarını provoke edişlerinin birçok örneğini anlattı. Aren'in anlattıklarına göre (Atılgan, 2000d) bu toplantılar sırasında, eğer ezan okunurken TİP'li bir hatip konuşmasını kesmemişse, antikomünistler halkı parti üyelerinin üzerine saldırtıyorlardı. Ya da böylesi toplantılarda bir antikomünist çıkıp sosyalist konuşmacılara tanrıya inanıp inanmadıklarını soruyorlardı. Bu antikomünist saldırılar TİP'in kitlelerle ilişki kurmasında o kadar etkili olmuştu ki, Parti, "sosyalizmin dine ve aileye karşı olmadığını" popülist bir dille anlatan bir broşür hazırlayıp yüz binlerce bastırarak yurt çapında dağıtmıştı (*Yön*, 1965f).

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye'de, sosyalizm ve İslam arasında olumlu bir ilişki kurmayı denerken iki yönlü bir çaba yürüttüler. İlk olarak, bazı *Yön* yazarları, tıpkı Arap sosyalistlerinin yaptığı gibi, İslamiyet ile sosyalizm arasında bir tezatlık olmadığını ayetlerle, hadislerle kanıtlamaya çalıştılar. Buna örnek olarak Profesör Cahit Tanyol'un yazıları verilebilir. Profesör Tanyol *Yön*'de yayımlanan "İslâmın Cenneti Sosyalizmdir" başlıklı incelemesinde (1965: 7), yamalı hırkasıyla Hazreti Ömer'in ve fukaralık içindeki Hazreti Ali'nin "kendi emekleri dışında hiçbir şey kabul etmeyişleri" ile sosyalizmin ana prensibi olan "herkese hakkını vermek" arasında bir paralellik olduğunu, Doğu ve İslam rivayetleri ile Kur'an ayetlerine dayanarak göstermeye çalışıyordu. Marx ve Lenin'in sınıfsız devlet ideali ile Kur'anın adalet anlayışı arasında yakın bir benzerlik olduğunu iddia eden Tanyol'un savına göre, İmam-ı Azam'ın "bir günlük rızktan fazlası haramdır" sözleri, Marx'ın "artı-değer teorisi"ne öncülük yapıyordu.

Yön'ün bu istikametteki ikinci gayreti, din ile gericilik arasındaki olumsuz anlam bitişmesini çözmeye yönelikti.[56] Yöncüler, bu bağlamda, İslama inanmanın, dini kurallara göre yaşanmanın ve davranmanın "gericilik"le eş tutulamayacağını savundular. Onlara göre, ilericiliğin ölçütü, Avrupai bir yaşam tarzına sahip olmak, Batılı fikirleri benimsemek olmadığı gibi, bir tarikatın mensubu olmak ya da dinibütün bir yaşam tarzı sürmek de gericiliğin ölçütü olamazdı. Yöncüler açısından, "mülkiyet hakkı topluma aittir" diyen sakallı bir din adamı ile bir sosyalist, "mülkiyet hakkı mukaddestir" diyen yabancı petrol şirketlerinin mümessilliğini yapan Avrupai yaşantılı "gardırop ilericisi"ne ve işbirliği halinde olduğu emperyalizme karşı ülkenin kalkınması için yan yana gelebilir, aynı safta mücadele edebilirdi. Bu durumda, ne sakallı din adamının inançlarından fedakârlık etmesi, ne de sosyalistin fikirlerinden sakınması gerekirdi (Avcıoğlu, 1966ı).

56 Tanıl Bora, "Türkiye'de sol siyaset jargonunda" bitişik kullanılan "milliyetçilik" ve "dincilik" kavram çiftinin negatif bir içerikle kullanıldığını, bunun 1960'larda başlayan antikomünist reaksiyonla belirlenmiş atmosferden kaynaklandığını söylüyor (1998: 97). Yön Hareketi'nin hem milliyetçiliği hem de İslâmı pozitif bir içerikle sol söylemine eklemlemesi Türkiye solunun bir istisnası olarak görülebilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Yön Hareketi, İslamiyeti sosyalizme eklemlemeyi deneyen bu yaklaşımıyla, farklı inanç ve düşüncelere sahip olsalar bile, toplumu emperyalizme karşı mücadelede hareketlendirebilecek kişileri etkilemek istemişti. Bu isteklerinde başarısız olmadıklarını söyleyebilmek için birkaç örnek vermek yararlı olabilir. İslami bir içerik taşıyan *Hareket* dergisinin *Yön*'ün başlattığı "İslamiyet ve sosyalizm" tartışmalarına katılarak "sosyalizmin ilkelerinin Marx'ta değil Hazreti Muhammed'de olduğunu" savunması ve İslâmiyet ve sosyalizmin bağdaşamayacak hiçbir yanının bulunmadığını öne sürmesi örneklerden biridir (Sayılgan, 1972: 18).[57] Bir başka örnek, Muğla'nın Portakallık köyünde hafızlık yapan İbrahim Mersin'in *Yön*'ün savunduğu görüşlerden etkilenerek kendisinin, toplumun yaşadığı yoksulluktan kurtulabilmesi için sosyalist bir hükümetin işbaşına gelmesi için çabalayacağını açıklamasıdır (*Yön*, 1963g). Cemil Meriç gibi ünlü bir düşünürün *Yön*'ün İslamiyeti sosyalizme eklemleme çabası hakkında olumlu görüşler beyan etmesi, bu konudaki bir başka örnektir. "Batı'daki düşünceler içinde İslâmiyete ters tarafından en yakın olan Marx gelir. Türk insanı ruhen hazırdır böyle bir şeye" diyen Meriç'in "heyecanıyla *Büyük Doğu*'ya fikirleriyle *Yön*'e yakın olduğunu" belirtmesi (aktaran Kayalı: 1994: 229, 235) dikkat değerdir.[58]

Yön Hareketi'nin, İslâmiyeti antiemperyalizmden kaynaklanan

57 Aclan Sayılgan'ın belirttiğine göre (1972: 18), *Hareket* dergisinde sosyalizm ve İslamiyet arasında birçok bakımdan yakınlıklar kurma çabası içine giren Hüseyin Perviz Hatemi, bu dergisindeki yazılarını daha sonra *İslâm Açısından Sosyalizm* adlı bir kitapta topladı.

58 1960'larda daha çok *Yön* merkezli olarak gelişen İslamiyet ve sosyalizm arasında pozitif bir anlam ilişkisi yaratma çabasından kaynaklı olarak İslami kesimden sol kesime geçişlerin kimi zaman ters yöne doğru işlediğini de belirtmek gerekiyor. Sosyalizm ile İslamiyetin bağdaşabilirliğine ilişkin oluşturulan kanı, kimi sosyalistlerde, sosyalizmde buldukları özlemlerini bir dindar olarak savunabilecekleri fikri yaratabilmişti. Bu fikrin neticesi, sosyalist saflardan İslamcı saflara geçişler şeklinde olmuştu. Şair İsmet Özel, bunun iyi bir örneğidir. Bir TİP üyesi olan Özel, 1967'de sosyalist mücadeleden vazgeçmiş ve İslamcı saflara katılmıştı. "Beni sosyalist yapan sebeplerle Müslüman yapan sebepler aynı" diyen Özel, geçiş nedenini şöyle özetleyecekti: "1965'te TİP'in seçim afişinin üzerinde şu yazılıydı: 'Kula kulluk yetsin artık.' Bu sosyalist bir slogan değil, bu pür İslâmî bir slogan" (Özel, 2000).

Levent Şahverdi Arşivi

sosyalizm yorumuna eklemleme gayreti, dini, toplumsal gelişmenin önündeki temel engellerden biri olarak görmelerine rağmen, kendi amaçlarıyla İslam arasında bir birlik olduğunu söyleyerek Batıcı fikirlerini halka dini bir elbise içinde benimsetme çabasıyla dini kullanan Jön Türklerin ve Mustafa Kemal'in tutumlarını andırır. Jön Türkler, iktidara gelmeye yakınlaştıklarında, İslamiyetin Osmanlı toplumunda oynadığı toplumsal rolü kendi pratikleriyle idrak etmişler, din konusundaki tutumlarını değiştirmeye başlamışlar ve İslamdan toplumu birlik içinde tutmak için yararlanmaya yönelmişlerdi (Hanioğlu, 1985: 612-624). Kendini Batılı bir kimlik olarak oluşturma çabasıyla hegemonyasını kurduğu dönemde bilimi "uygar din"in haline getirerek dini kuruluşlara darbeler indiren Kemalistler de (Mardin, 1998b: 164-165; 2000: 232) Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde dini özenle kullanmışlardı. Yön Hareketi'nin farklılığı, kendini Batıcı bir söylem oluşturmadığı için Doğu'nun kültürel mirasını yadsımaya yönelmeyişidir. Yöncüler, kendilerini, "iktisat ilminin ışığında" Türkiye'nin kalkınmasına adamış kişilerdi. Türkiye'nin kalkınmasının önündeki engelin emperyalist Batı olduğundan hareket ederek söylemlerini Batı karşıtlığı üzerine kurdular ve bu kuruluş sürecinde Doğu kimliği ile İslamiyet arasında olumlu bir ilişki geliştirdiler. Onları, İslamiyet ve sosyalizm arasında pozitif bir eklemlenme ilişkisi kurmaya yönelten şey, dine olan derin inançları değildi. Kemalizmin dine karşı tutumunun geri teptiğini görmüşler; emperyalizme karşı milli mücadelede Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı'nda yaptığına benzer bir şekilde, dini oluşumların ve İslamın etkinliğinden yararlanmaya çalışmışlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKTİDAR STRATEJİLERİ

Türk siyasal hayatında ve Türkçe'de anlamları bakımdan hayli tartışmalı olan, bu tartışmalı duruma rağmen de çoğu kez birbirinin yerine kullanılabilen üç kavram vardır: "inkılâp", "ihtilâl" ve "devrim". Bu kavramlardan türeyen "inkılâpçılık", "ihtilâlcilik" ve "devrimcilik" de, en az kökleri kadar tartışmalı bir anlama sahiptir. "İhtilâl" kavramı, İkinci Meşrutiyet yıllarında, kurulu bir hükümeti zorla yıkıp yerine yeni bir hükümet kurmak anlamına geliyordu. "İnkılâp" sözcüğü, siyasal iktidarı kuvvet yoluyla ele geçirmeyi değil, hükümet ve çeşitli devlet örgütlenmeleri tarafından belirlenerek uygulanması düşünülen, idare, ekonomi, kültür, eğitim olayları aracılığıyla oluşturulması planlanan değişmeleri ifade ediyordu. "İnkılâp"ın manası, bir bakıma bir reformlar toplamıydı. "İnkılâb-ı külli" deyimi ise, bir "genel devrim"i çağrıştırmaktaydı (Berkes, 1982: 133-145; Toprak, 1989: 41-42).

Bu bölümde, Yön-Devrim Hareketi'nin "devrimcilik" söylemi ve iktidar karşısındaki konumları, bütün bu sözcükler Meşrutiyet yıllarındaki anlamlarıyla kullanılarak ele alınıyor. Yön-Devrim Hareketi'nin hükümet, diğer devlet aygıtları ve muhalefet örgütlerine dayanarak Türkiye'nin toplumsal yapısında bir "inkılâp" yaratma stratejisiyle başlayıp, ordunun bir bölümüyle işbirliği yaparak bir "ihtilâl" denemesine kalkışmasıyla son bulan 10 yıllık siyasi pratiklerinin öyküsünü incelemek, bu bölümün esas konusunu oluşturuyor.

Yön-Devrim Hareketi'nin, iktidar karşısındaki konumu ve "devrimcilik" söylemi, beş ayrı döneme ayrılarak irdeleniyor. Birinci dönem, *Yön* dergisinin yayımlanmaya başladığı 1961 Kışın-

Levent Şahverdi Arşivi

dan DPT yöneticilerinin istifa ettiği 1962 Sonbaharına kadar uzan evreden oluşuyor. DPT yöneticilerinin olaylı istifasıyla 1963 Yazında *Yön* dergisinin Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılması arasında kalan zaman dilimi, ikinci dönem oluyor. Yön-Devrim Hareketi'nin iktidar stratejisinde bir değişime işaret eden bu tarihle başlayan üçüncü dönem, 1965 genel seçim sonuçlarının açıklanmasına kadar devam ediyor. 1967 Haziranında *Yön* dergisinin yayın hayatına son verilmesine kadar süren evere, akımın dördüncü dönemi olarak ele alınıyor. Beşinci ve son dönem ise, 12 Mart Askeri Müdahalesi ile son buluyor.

Aşağıdaki tartışmanın cevaplamaya çalıştığı temel sorulardan biri, Yön-Devrim Hareketi'nin her bir dönemindeki iktidar stratejisini siyasal alandaki hangi gelişmelere, örgütlenmelere ve öznelere göre oluşturduğu. İktidar stratejilerinin oluşumuyla söylemsel dönüşüm süreçleri arasındaki karşılıklı ilişkinin çözümlenmesi, üzerine yoğunlaşılan ikinci temel sorun. Akımın kurumsal yapısının, iktidar stratejileri ve söylemsel dönüşüm süreçleriyle ilişkisi, odaklanılan bir diğer temel konu. Bölüm, akımın toplumu dönüştürme yöntemleri ve iktidarı ele geçirme teknikleri bakımından kendini önceleyen akımlarla ne gibi farklar ve süreklilikler taşıdığının tartışılmasıyla son buluyor.

Birinci Dönem: Reformla "İnkılâb-ı Küllî" Arasında

Yön-Devrim Hareketi/nin, 20 Aralık 1961'de *Yön* dergisinin yayımlanmaya başlamasıyla açılan ilk döneminde sahip olduğu strateji iki yönlüdür. Akım bir yandan, hükümette bulunan CHP'yi, devletin çeşitli kademelerinde görevli olan bürokratları ve parlamentoda tabii senatör sıfatıyla yer alan eski Milli Birlik Komitesi (MBK) üyelerini bir reform programı uygulamaya ikna etme çabasındadır. Diğer yandan da parlamento dışında gelişen muhalefet hareketlerinin gücünü, bu ikna çabasıyla birleştirmeyi hedeflemektedir. Akımın bu stratejiden beklentisi, uygulanacak reformlar aracılığıyla Türkiye'nin iktisadi ve sosyal yapısının emekçiler ve

Levent Şahverdi Arşivi

zinde kuvvetler olarak tarif edilen kesimler arasında bir yakınlaşmanın imkânlarını yaratacak şekilde değişmesidir.

Yön-Devrim Hareketi'nin ilk döneminde böylesi bir stratejiye sahip olmasını mümkün kılan durumlar, sosyalist fikirlerinin yayılmasına ve tartışılmasına görece olarak imkân veren 27 Mayıs Anayasası'nın yürürlükte olması; Türk siyasal hayatında tarihi bir kişilik olarak yer aldığı düşünülen ve siyasi geçmişinde "mutedil devletçi" olarak bilinen İsmet Paşa'nın hükümet başkanlığında bulunması; Kemalizmin sol yorumlarına açık bir tavır içindeki bazı askerlerin siyasal gelişmelere her an müdahale etmeye hazır olduğunu hissettirmesi; devletin kilit noktalarında sosyalist fikirlere yatkın bürokratların varlığı; ve sokağa yönelen güçlü ve yaygın bir işçi hareketinin gelişimidir. Bu olguları, Yön-Devrim Hareketi'nin siyasi perspektifiyle ilişkilendirerek açmak gerekiyor.

27 Mayıs Anayasası'nın düşüncenin ifadesi ve örgütlenme konusunda görece bir özgürlük getirdiği ve böylece sosyalist fikirlerin anayasada yer alan örneğin "sosyal adalet", "planlı kalkınma" "kamulaştırma" gibi kavramlar aracılığıyla ifade edilmesinin mümkün hale geldiği bilinïyor. Yön-Devrim Hareketi'nin mimarları, bu Anayasanın hazırlanmasında görev yapmış, sözü edilen kavramların Anayasada yer almasında rol oynamış kişiler olarak, sosyalist fikirlerin Anayasanın esnek sınırları dahilinde ve Anayasayı bir meşruiyet dayanağı kabul ederek tartışmaya açılabileceğini, yaygınlaştırılabileceğini düşünüyorlardı. Bu bakımdan, bir "kalkınma metodu" olarak tarif ettikleri sosyalizmi alternatif bir "inkılâp" programı halinde sunmaya çalıştılar.

Yön-Devrim Hareketi, çıkışını ilan ettiği *Yön* Bildirisinde "sosyal adalet içinde hızlı kalkınma"yı sağlamanın yolunu çoğu kez sosyalizmle eş anlamlı olarak kullanılan "yeni devletçilik" kavramıyla formüle etti. *Yön* Bildirisinde ve Yöncülerin birçok yazısında "yeni devletçilik" bir "inkılâp" programı olarak sunuldu. Bu "inkılâp" programı, tarımda, sanayide, çalışma hayatında, gelir dağılımında ve eğitimde bir dizi reformlar yapılmasını öngörüyordu. Bu reformlar sayesinde çiftçi teşkilatlandırılacak, sendikalar kuvvetlendirilecek, işçi ve köylü çocukları eğitimde ve memleket idaresinde eşit şartlara kavuşacaktı (*Yön*, 1961f).

Levent Şahverdi Arşivi

Yön-Devrim Hareketi'nin böyle bir "inkılâp" programı önermesinin siyasal bakımdan iki anlamı vardı. İlk olarak, bu türden bir programın uygulanması durumunda bir sosyal kuvvet olarak büyük sermaye ve toprak ağalarının gücü zayıflayacak; ekonomik olarak ağaya, eşrafa ve büyük sermaye sahibine bağlı olduğu için seçimlerde onların lehine oy veren halk, kendi iradesiyle oy kullanabilecekti. İkinci olarak halk, gericilerin egemenliğinden kurtulunca sosyalist fikirlere açık hale gelecek, "Türk sosyalizminin gelişme imkânları" artacaktı. Söz konusu reformlar aracılığıyla iktisadi ve siyasi baskıdan kurtarılmış halkın kendi iradesine göre hareket etmesinin zemini yaratıldığında Türkiye'de "gerçek demokrasi"nin temelleri de oluşmuş olacaktı. Yöncülere göre "gerçek demokrasi", halk iradesi demekti. Fakat onlar, Türkiye'nin toplumsal formasyonunda gerekli reformlar yapılmadığı için bir siyasal rejim olarak parlamenter demokrasinin gerçek anlamda işlemediğini düşünüyorlardı. "Halk"ı "herkes"ten oluşan organik bir bütün olarak değil, toplumun emekçi sınıfları olarak tanımladıkları için, halkın oylarıyla seçilse bile çoğunluğu egemen sınıfların sözcüleri olan kişilerden oluşan mevcut parlamenter rejimin "halk idaresi"nin "gerçek" bir tezahürü olamadığını savunuyorlardı. "Bir Vehbi Koç," diyordu Doğan Avcıoğlu, "bakanlardan çok daha kudretli ve nüfuzludur. ... Zavallı seçmen birçok hâlde hangi partiye oy verirse versin, şikâyetçi olduğu ağaları seçmek zorunda kalmaktadır" (1962i). Avcıoğlu'na göre, "gerçek demokrasi", büyük sermaye sahiplerinin ve ağaların ekonomik ve siyasi güçlerinin köklü reformlar yoluyla kırılması sayesinde oluşacaktı. Sosyalizm de işte bu şartlarda iktidara gelebilecekti. Sosyalizmin gerçek demokrasinin "tabii sonucu" olduğunu savunan Avcıoğlu, Yöncülerin, sosyalizmin, gerçek demokrasi koşullarında başarıya ulaşacağına güvendiklerini vurguluyordu (1962g).

Özetlemek gerekirse; Yön-Devrim Hareketi'nin birinci dönem stratejisi esas olarak Anayasada gördükleri sosyalizan içeriğe göre belirlenmişti. "Sosyal adalet içinde hızlı kalkınma" ve bunun nasıl mümkün olabileceğini gösteren "yeni devletçilik", "gerçek demokrasi", "köklü reformlar" Yön-Devrim söyleminin bu dönemdeki

Levent Şahverdi Arşivi

ana kavramlarıydı. Yeni devletçi bir politikayla köklü reformlar yapılacak, bu reformlar egemen sınıfların halk üzerindeki iktisadi ve siyasi egemenliğini kıracak, böylece gerçek demokrasinin şartları ortaya çıkacak, gerçek demokrasi koşullarında da sosyalizm başarıya ulaşacaktı.

Bu durumda ortaya çıkan soru şudur: Yöncüler, bu dönemde, yeni devletçiliğin ve köklü reformların kim tarafından hayata geçirileceğini düşünüyorlardı? Sorunun cevabı, Yön Hareketi'nin parlamento yapısını, devlet örgütlenmesini ve muhalefet hareketlerini nasıl değerlendirdiğine bakılarak verilebilir.

27 Mayıs'tan sonra yapılan parlamento seçimlerinde CHP beklenen düzeyde oy alamadı ve DP ardılı partiler karşısında tek başına hükümet kuracak bir çoğunluk elde edemedi. Diğer partiler, CHP'yi dışarıda bırakarak aralarında bir koalisyon hükümeti kurabilirlerdi. Fakat böyle bir ihtimalin gündeme gelmesi ordunun çeşitli kademelerini harekete geçirdi ve askerlerin tehditleriyle Cumhuriyet tarihinin ilk koalisyon hükümeti CHP ve AP arasında İsmet İnönü başkanlığında kuruldu.

Yöncülere göre, 1961 seçimleriyle oluşan parlamento yapısı muhafazakâr bir çoğunluğa dayanıyordu. Böylesi bir parlamento yapısıyla "köklü reformlar" gerçekleştirmek zordu. Doğan Avcıoğlu, bu zorluğu şöyle dile getiriyordu:

> Parlamentonun bugünkü sosyal yapısı, sayıca üstünlüklerine rağmen, emekçi kütlelerin sesinin gereken ölçüde işitilmesine elverişli değildir. ... Tek kelime ile parlamentoda muhafazakâr kuvvetler çoğunluktadır. Böyle bir çoğunluğa dayanarak sosyal adaletiçinde hızlı kalkınma nasıl gerçekleştirilebilir? Güçlük buradadır (1962ı).

Bununla birlikte, Yön Hareketi'ne göre, bu olumsuz duruma rağmen, mevcut parlamento ve anayasa yapısıyla köklü reformları icra etmek imkânsız değildi. Mevcut koşullarda köklü reformlara yönelebilme umudunun kaynaklarından ilki, İnönü başkanlığında bir hükümetin varlığıydı. Yöncüler, iki nedenle İnönü hükümetini destekliyorlardı. İlk olarak, İnönü hükümetinin alternatifi, DP geleneğini farklı biçimlerde sürdürmek isteyen diğer partilerin oluş-

Levent Şahverdi Arşivi

turacağı bir koalisyondu ve böylesi bir koalisyon parlamentodaki gücüne hükümet gücünü de eklediğinde baskıcı bir rejime yönelebilirdi. Bu durum, Yöncülerin sosyalist fikirleri yayma çabalarını imkânsız hale getirebilirdi. Doğan Avcıoğlu'nun şu sözleri, Yöncülerin, İsmet Paşa hükümetini destekleme gerekçelerinden birini açıklar: "... mevcut şartlar altında bugünkü hükümeti desteklemenin tek çıkar yol olduğuna şahsen inanıyoruz. Hükümetle birlikte rejimin de hüviyetini kaybetmesinden ve sosyal gidişi durdurmaya çalışan bir idarenin işbaşına gelmesinden endişe ediyoruz" (Avcıoğlu, 1962s). Yöncülerin hükümeti desteklemelerinin ikinci nedeni, ortalama bir hükümet başkanı olmanın ötesinde bir "tarihi şahsiyet" olarak gördükleri İsmet Paşa'nın "köklü reformlar"ı uygulamaya zorlanabileceğine ve ikna edilebileceğine dair inançlarıydı. Avcıoğlu'nun aşağıdaki sözleri bu inancın bir ifadesidir:

> Devrimci bir politika, bugün Türkiye'de ... parlamento dışı geniş bir destek bulacaktır. 27 Mayıs'ı yapan kuvvetler ve hızla uyanan işçi kütleleri, hızla Batılılaşma yolunda girişilecek hamlelere dört elle sarılacaklardır.
>
> Şimdi bir İnönü düşününüz: İstismara son, adaletsizliklere son diyen bir İnönü. 'Hızla ileri' kumandası veren bir İnönü. ... Ağaları tasfiye eden, çiftçiyi topraklandıran bir İnönü. ... Bu İnönü, toplumun bütün zinde kuvvetlerini, çalışan kütlelerin çoğunluğunu peşinde bulacaktır. Bu kütlelere dayanarak, demokratik düzen içinde çok şeyler yapılabilir (1962n).

Avcıoğlu'nun yazdıkları, Yöncülerin, yapılmasını istedikleri köklü reformların nasıl gerçekleşebileceğini düşündüklerini yansıtmaktadır. Demokratik düzen için çok şeyler yapılabileceğine inanan Yön Hareketi açısından, tarihi kişiliğiyle İsmet Paşa toprak, eğitim, vergi gibi reformların yapılmasında belirleyici bir rol oynayabilirdi. Bununla birlikte İsmet Paşa'nın başında olduğu CHP, programatik bakımdan köklü reformlara yönelme konusunda hazırlıksız bulunuyordu. "Hükümet programı," diyordu Doğan Avcıoğlu *Yön*'ün 2'nci sayısında, "iktidarın çetin meselelerin çözülmesinde ne derece hazırlıksız olduğunu gösteren vesikadır" (1962s). Bu bakımdan Yöncüler, bu dönemde, enerjilerinin önemli

Levent Şahverdi Arşivi

bir bölümünü İsmet Paşa'yı ve partisini ülkenin temel meselelerinin çözümünün köklü reformların uygulanmasına, köklü reformların uygulanmasının da eşrafa ve tüccara değil "toplumun zinde kuvvetlerine" dayanmaya bağlı olduğuna ikna etmeye çalıştılar. *Yön* dergisi ilk sayısından itibaren bu doğrultuda yayınlar yaptı ve CHP'yi programatik bakımdan etkilemeye çalıştı.

Yön Hareketi'nin, "köklü reformlar"ın icrası konusunda yalnızca İsmet Paşa ve CHP'yi bu reformları yapmak için hazırlamaya ve ikna etmaya yönelik bir çaba içinde olduğunu düşünmek yanlış olur. Eğer öyle olsaydı, Yöncüler CHP içinde kalırlar ve bu yöndeki çabalarını parti içinde sürdürürlerdi. Yöncülerin, CHP dışında kalmayı tercih etmelerinin mantığı, Avcıoğlu'nun yukarıda aktarılan "toplumun zinde kuvvetleri" tanımlamasının kapsamına giren kesimleri de "köklü reformlar"ın çerçevesini çizen bir "kalkınma felsefesi" etrafında birleştirmek ve birleştirilen bu güçleri parlamento ve hükümet karşısında bir baskı gücü haline getirmekti.

Yöncüler açısından, "toplumun zinde kuvvetleri"nin en önemli bileşenlerinden biri ordu idi. Türk ordusunun, başka ülkelerin ordularından farklı bir yapıya sahip olduğunu düşünen Yöncüler, orduya "tarihen ilerici" bir rol biçmişlerdi. Onlara göre, ordu, bir yandan "sosyal adalet içinde hızlı kalkınma"yı sağlayacak reformların uygulanmasında dayanılacak başlıca güçlerden biriydi, beri yandan da bu reformların hayata geçmesini engellemeye çabalayan "gericiler"i durdurmanın sigortasıydı. Doğan Avcıoğlu, bu konuda şunları söylemişti:

> Türk ordusu, halkın içinden çıkmıştır. ... Halkın sefaletine bir an önce çare bulunmasını istemektedir. ... 27 Mayıs'tan sonra, sosyal adalet çığırını, birtakım politikacıların çelmelerine rağmen, ordu açmıştır. Bugün sosyal adalet fikrini boğmaya çalışanların yeteri kadar cüretkâr olmasını önleyen tek kuvvet ordudur. ... Atatürk devrinde de, memleketin hızla ileri gitmesi için liderlik yapan ordu, bugün de en sağlam kuvvettir (1962m).

Yöncülerin, orduya yönelik değerlendirme ve etkinlikleri ikili bir karaktere sahipti. Bir yandan ortaya koydukları "kalkınma felsefesi"nin subaylar arasında yaygınlaşmasına çalışıyorlar ve

Levent Şahverdi Arşivi

böylece siyasal hayat üzerinde son derece etkili olan bu gücü hükümet karşısında bir baskı kuvveti haline getirmeye çalışıyorlardı. Diğer yandan da ordu içindeki hareketlenmeleri yakından takip ediyorlardı.

Yön-Devrim Hareketi'nin birinci dönemi olarak tarif edilen tarihsel evre, ordu içinde bazı hareketlenmelerin yaşandığı bir dönemdi. Bu dönem, belki de, Türk ordusunun en çalkantılı yıllarının başlangıcı sayılabilir. Hale'ın dikkati çektiği gibi (1996: 149), 27 Mayıs öncesinden başlayarak 12 Mart'a uzanan devrede Türkiye, darbe, karşı-darbe, komplo ve subay tehditleriyle sürekli çalkalanan tipik bir Latin Amerika ya da Ortadoğu ülkesine benzemeye başlamıştı. Ordu içinde bir grup, 1961 seçimlerinden sonra "21 Ekim Protokolü" ile hükümetin kuruluş biçimini tayin etmiş; cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında da Meclis'te gövde gösterileri yapan subaylar Cemal Gürsel'in seçilmesini sağlamışlardı.[59] Bununla beraber, İnönü başkanlığında bir hükümet kurulması ve Gürsel'in cumhurbaşkanı seçilmesi ordu içindeki hareketliliği durdurmaya yetmedi. Albay Talat Aydemir önderliğinde bir grup subay, 22 Şubat 1962'de askeri darbe girişiminde bulundu. Aslında Aydemir, darbe teşebbüsünde başarılı olup iktidara gelebilirdi. Fakat ele geçirmek üzere olduğu devlet erkini almaktan son anda vazgeçti.[60]

Yöncüler ve Aydemir arasında darbe hazırlıkları sırasında organik bir ilişki olup olmadığı bilinmiyor; ama en azından düşünsel düzeyde bir ilişki olduğu düşünülebilir. İlk olarak, Aydemir'in hedefleri ve argümanı *Yön*'de öne sürülen görüşlerle paralellik taşıyordu. Aydemir, iktidara geldiğinde ne yapacağını şöyle açıklamıştı: "Kan döküldüğü için mecburen dikta rejimine gidecektim. Bizim amacımız ise dikta değil, demokrasi idi. Geçici bir zaman aydınlar kitlesine dayanacak olan bu demokrasi köklü reformlar yapıldıktan, iktisadî düzen ve sosyal adalet nizamı kurulduktan sonra yerini normal seçimlerle gerçek demokrasiye bırakacaktı" (Aydemir, 1968: 142). Aydemir'in, "köklü reformlarla sosyal ada-

59 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Özdemir, 1994: 154-182).

60 22 Şubat gecesinin ilginç bir öyküsü için bkz. (Aydemir, 1968: 137-143).

Levent Şahverdi Arşivi

lete dayalı iktisadî nizam kurmak" fikri ve "gerçek demokrasi"nin ancak bu koşullarda mümkün olabileceğine ilişkin savı, *Yön* dergisinin ısrarla savunduğu görüşlerdi. Aydemir'in, *Yön* dergisinin okuyucusu olduğu da o dönemde öne sürülen iddialar arasındaydı (Aydemir, 1968: 209). Küçümsenemeyecek bir ihtimaldir ki, Aydemir iktidara gelseydi dayanmak istediği "aydınlar kitlesi" içine fikirlerini takip ettiği Yöncüleri de almak isteyecekti. İşin *Yön* cephesine gelindiğinde, en azından Doğan Avcıoğlu'nun, Aydemir'in hazırlıklarından haberdar olduğu düşünülebilir. Avcıoğlu'nun 22 Şubat darbe girişiminden bir gün önce *Yön*'de yayımlanan başyazısında yer alan şu sözler, bu olasılığı güçlendiriyor: "Türkiye, orduya dayanarak ve ordunun desteğiyle, gericiliği ve gericileri yenmesini bilecektir. Arzu edilen, bu kaçınılmaz ileri gidişin demokratik yollardan gerçekleştirilmesidir" (1962m). "İleri gidiş"in "kaçınılmaz olarak" orduya bağlı olduğunu savunan Doğan Avcıoğlu'nun bu gidişin "demokratik yollardan" gerçekleştirilmesini arzu ettiği, ama "arzu edilmeyen" bir gelişmeyi de en azından sezdiği görülüyor. Avçıoğlu'nun olası bir askeri darbenin karşısında yer almayacağı muhtemeldir. 22 Şubat'tan bir gün önce Türk ordusunun "tarihen ilerici" rolünü vurgulaması bu bakımdan değerlendirilebilir.

Burada esas olarak şu noktaya dikkat çekilmek istenilmektedir: Ordudaki kalkışmalar, Yön Hareketi'nin birinci evresinde izlediği İsmet Paşa Hükümetini köklü reformlar yapmaya ikna etme ve zorlama çizgisinde gerilime yol açtı. Yöncüler, askerleri, her halükârda köklü reformların uygulanmasında temel bir dayanak, hatta Avcıoğlu'nun deyimiyle "en sağlam kuvvet" olarak görüyorlar, orduyu kendi çizgilerine uygun bir şekilde etkilemeye çabalıyorlardı. Askerler yeniden iktidara gelselerdi belki de Türkiye'ye vermek istedikleri "yön"ü onların iktidarında hayata geçirmeye çalışacaklardı. Fakat bu ihtimal 22 Şubat'ın başarısızlığıyla gündem dışı kalınca eski stratejilerine döndüler. Doğan Avcıoğlu, 22 Şubat'tan sonraki ilk başyazısında, İnönü'nün "son şansı"nı kullandığını belirterek şöyle dedi:

Levent Şahverdi Arşivi

> Toplumun zinde kuvvetleri yeni bir ilerleme devrinin öncülüğünü yapacak olan liderin işaretini sabırsızlıkla beklemektedir. ... Toprak ağalığına son verecek toprak reformuna bugünden başlamaktan ürkmemek lazım. ... sosyal adaleti sağlayacak gerçek bir vergi reformuna hemen el atmak lazım ... İnönü'yü ve rejimi bekleyen gerçek imtihan budur (1962l).

Yön-Devrim Hareketi'nin köklü reformların hayata geçirilmesi için İsmet Paşa Hükümeti ve parlamento karşısında baskı gücü haline getirmek istediği "toplumun zinde kuvvetleri" kapsamına giren kesimlerden bir diğeri "çalışanlar" idi. İşçiler, 27 Mayıs'tan sonra Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir hareketlenme içine girmişlerdi. On binlerce kişiyi içine alan mitingler, yürüyüşler, grevler, işçilerin 27 Mayıs sonrası dönemde yeni bir güç olarak ortaya çıktığını gösteriyor; politikanın artık bu güç göz ardı edilerek yapılamayacağını haber veriyordu. 1961 seçimlerinde parti listelerinin dışında bırakılan sendika liderleri, işçiler arasındaki bu olağanüstü hareketliliği arkalarına alarak bir siyasal parti kurabileceklerini düşünüp bu yönde harekete geçiyorlardı. Çalışanlar Partisi[61] adı altında kurulması tasarlanan parti girişimine önderlik eden sendika liderleri, Yöncülerin irtibat halinde olduğu kişilerdi. Parti fikri ortaya çıkmadan önce sendika liderlerini ve dolayısıyla işçi kitlelerini İsmet Paşa Hükümetini köklü reformlar yapmaya zorlamak üzere etkilemeye çalışan Yöncüler, Çalışanlar Partisi girişimine özel bir önem verdiler. Bunun iki nedeni vardı. İlk olarak Yön Hareketi'nin "köklü reformlar"ı uygulamasını beklediği CHP'nin bileşimi bu reformların uygulanmasına karşı çıkan kesimlerin ağırlıkta olduğu bir yapıdaydı. Kuruluş tarzı ve kapsamak istediği kesimler bakımından toprak ağalarını, eşrafı ve büyük sermaye sahiplerini daha baştan dışarıda bırakan Çalışanlar Partisi, bu bakımdan CHP'ye göre bir üstünlük taşıyordu. İkinci olarak, Yöncüler, CHP'nin "köklü reformlar"ı uygulayacak bir programa sahip olmadığını düşünüyorlardı. Henüz bir programa sahip olmayan Çalışanlar Partisi, bu bakımdan da CHP'ye göre daha elverişli

61 Çalışanlar Partisi girişimi hakkında ayrıntılı bir tartışma mevcut çalışmanın 4. bölümünde yapılıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

bir konumdaydı. Yöncüler, daha hazırlık aşamasında bir iktidar seçeneği olarak belirdiğine inandıkları Çalışanlar Partisi'ni mevcut rejimde köklü reformlar gerçekleştirme stratejileri çerçevesinde önemli bir olanak olarak değerlendirdiler ve partinin kuruluş çalışmalarında yer aldılar.

Yön Hareketi'nin Çalışanlar Partisi girişiminde iki önemli rolü oldu. İlkin, partiyi kendi amaçlarına uygun olarak, bir işçi sınıfı partisi olmanın ötesinde "toplumun zinde kuvvetleri" olarak tanımladıkları bütün kesimleri kapsayacak geniş bir örgüt haline getirmeye çalıştılar. İkinci olarak da, parti programının hazırlanmasında doğrudan ve belirleyici bir rol üstlenerek partiyi belirledikleri hedeflerle uyumlu bir çizgiye çekmeyi başardılar. Fakat, parti girişimi bir girişim olarak kalınca gözlerini yeniden CHP'ye çevirdiler.

Yön Hareketi'nin bir kalkınma programının çerçevesini çizen reformlar etrafında birleştirmek istediği "toplumun zinde kuvvetleri" kategorisinin bir başka bileşeni aydınlar ve bürokratlardan oluşan kesimlerdi. Aydınlar ve bürokratlar, akımın ilk evresinde (ve daha sonraki evrelerinde) kilit rol biçilen kesimi oluşturuyordu. Öğretmenler, yazarlar ve idareciler; politikacılar ve sendikacılarla birlikte *Yön* Bildirisinde "Türk toplumuna yön verebilecek kimseler" olarak tarif edilmişti. Yön Hareketi, bu kesimlerle ilişki kurarken iki şeye özen gösterdi. Bir yandan *Yön* dergisini kapitalizm karşıtı aydınların fikirlerini tartıştığı ortak bir platform haline getirdi, diğer yandan da bu tartışmalar içinde Kemalizmden kaynaklanan sosyalizm anlayışını hâkim kılmaya çalıştı. Böylece sosyal demokratlardan Kemalistlere ve farklı kavrayış tarzlarına sahip olan sosyalistlere kadar genişçe bir aydın grubu *Yön* dergisi etrafında bir araya getirilmiş oldu.

Yöncüler, bir aydın muhalefetinin örgütleyicileri olmalarının yanı sıra hem CHP'de hem de devletin diğer organlarında yer alan idarecileri de "köklü reformlar"ı uygulamaya koymak bakımından yönlendirmeye ve desteklemeye gayret ettiler. Buna örnek olarak

Levent Şahverdi Arşivi

Kadirli Kaymakamı Mehmet Can olayı[62] ve Kalkınma Planını hazırlamakla görevli Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) uzmanları karşısındaki tutumları verilebilir. Kadirli Kaymakamı Mehmet Can, Yöncüler açısından köylülerin bütün Cumhuriyet tarihi boyunca "jandarma ve tahsildar baskısı"yla bir tuttukları devlet kadrolarından farklı bir özellik taşıyordu. Can, bir yandan köylüye "devlet otoritesine hörmet" etmeyi buyuran bir yandan da eşraf ve ağalarla içli dışlı olan bürokratlardan farklı bir tipti. Eşraf ve ağaları karşısına almış, halkla iç içe halk yararına işler yapmayı başarmış, köylünün desteğini ve güvenini kazanmıştı. Yöncüler, bu türden bürokratların çoğalmasının ve Mehmet Can olayının bir örnek teşkil etmesinin reformların uygulanmasında önemli bir dayanak olabileceğini düşündüler. Doğan Avcıoğlu, o sıralarda şöyle yazdı:

> Bir kısım aydınlar ... 'halk cahil, halk geri. Yarısından çoğu okuma yazma bilmeyen insanlarla demokrasi olmaz' demektedir. Biz bu düşüncenin doğruluğuna inanmıyoruz. Kadirli olayları, küçük bir örnek olmakla beraber, bu görüşün yanlışlığını ortaya koymuştur. Mutavassıt [aracı] ağalar tesirsiz hale getirilince, halk ile hükûmet arasında bir kaynaşma olmuş, halk genç kaymakamın liderliğinde ilerici hamlelere seve seve katılmıştır. ... Halk ile iktidar arasındaki mutavassıtları kaldırınız, demokrasi işleyecektir.
>
> Bu nasıl olacak? Anayasanın tanıdığı haklardan faydalanarak teşkilatlanmakla ve halk efkârını aydınlatmakla" (1962i).

Avcıoğlu'nun sözlerinin Yön Hareketi'nin bu dönemdeki halkçılık anlayışını yansıttığına dikkat edilmelidir. Akım, bu döneminde, aydınlara "halka doğru gitmeyi" önermekte, aydınlatılan halkın kendilerinden yana aydınların peşinden gideceğini savunmaktadır.

DPT olayı ise, Yön Hareketi açısından farklı bir önem taşıyordu. Başta DPT Müsteşarı Osman Nuri Torun olmak üzere Teşkilatın yönetiminde görev alan bürokratların çoğunluğu *Yön* Bildirisine imza atan kişilerdi, *Yön*'ün düzenli bir okuyucusuydular ve sosyalist fikirleri benimsemişlerdi. Bu durum, Yöncülerin gözün-

62 Ayrıntılı bir bilgi için bkz. (*Yön*, 1962k).

Levent Şahverdi Arşivi

de, üzerinde çalışılan Kalkınma Planının "köklü reform tasarısı" olarak hazırlanmasının bir imkânıydı. Yöncüler, bu bakımdan, her aşamada Plancıların yanında yer aldılar ve hazırladıkları reform tasarılarının savunuculuğunu yaptılar.

Yön Hareketi'nin, birinci dönem "devrimcilik" söyleminin stratejisi ve bunu mümkün kılan koşullar ortaya çıkmış gibi görünüyor. Akımın söyleminin stratejisi "sosyal adalet içinde hızlı kalkınma" idi. Bu strateji, iktisadi ve sosyal alanları kapsayan toprak reformu, dış ticaret reformu, eğitim reformu, çalışma hayatı reformu, vergi reformu gibi kavramlarla ifade edildi. "Köklü reformlar", aynı anlama gelmek üzere kullanılan "devrimci politika" ve "yeni devletçilik" bu yardımcı kavramların içeriğini ifade eden ana kavramlardı. Akım "köklü reformlar"ın toplumsal yapıda meydana getireceği "inkılâp"ın sosyalizmin kitlelere yayılmasının ve demokratik yollardan iktidara gelmesinin zeminini hazırlayacağını düşünüyordu.

Yön Hareketi, bu dönemde "ihtilâlci" yollardan iktidara gelmek gibi bir perspektife sahip değildi. Mevcut rejim içinde "çok şeyler" yapılabileceğini düşünen Yöncüler, İsmet Paşa ve CHP'nin bu reformları uygulamaya zorlanabileceğini ve ikna edilebileceğini düşünüyorlardı. Onlar açısından bu zorlama ve ikna ancak "toplumun zinde kuvvetleri"nin baskısıyla mümkün olabilirdi. Bu dönemlerinde, böyle bir ikna ve baskı oluşturma çabası içinde oldular. Çalışanlar Partisi girişimi ve olası bir askeri yönetim seçeneği önceden hesap edilmeyen gelişmeler olarak Yöncülerin karşısına çıktı. Yöncüler de bu seçenekleri "köklü reformlar"ın uygulanmasına imkân veren haller olarak gördüler. "Köklü reformlar"ın uygulanmasında anayasayı, orduyu, çalışanları, aydınları ve bürokratları temel dayanak güçleri olarak gördüler. Onlara göre bu kesimler "devrimci güçler", "ilericiler", "toplumun zinde kuvvetleri" idi. Bunların karşısına koydukları ağalar, sermaye sahipleri, eşraf ve siyasi temsilcileri ise "gerici", "mutavassıt", "statükocu kuvvetler" idi. Söylemlerinin kuruluşu "gerici güçler"- "ilerici güçler", "anayasadan ve reformdan yana kuvvetler"-"statükocu kuvvetler" gibi karşıtlıklar ekseninde oluşmuştu.

Yöncülerin, bu dönemdeki beklentilerinin ve beklemedikleri

Levent Şahverdi Arşivi

gelişmelerin hiçbiri olumlu bir şekilde sonuçlanmadı. Talat Aydemir önderliğindeki askeri darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Çalışanlar Partisi çalışmaları kısa bir sürede dağıldı. Ağaların siyasi gücü galip geldi ve Kadirli Kaymakamı Mehmet Can Tuzla'ya sürüldü. DPT yöneticilerinin hazırladıkları köklü reformları içeren Kalkınma Planı, Teşkilâtın bağlı olduğu YTP Genel Başkanı Ekrem Alican ve diğer siyasiler tarafından "kuşa çevirilince" DPT uzmanları görevlerinden istifa ettiler. İsmet Paşa ise bu gelişmeler karşısında âdeta bir seyirci konumundaydı. Yöncüler, bu durumda, İsmet Paşa'ya verdikleri "son şans"ı geri aldılar. Doğan Avcıoğlu'nun, DPT yöneticilerinin istifasından hemen sonra yazdığı şu satırlar, Yön Hareketi'nin birinci evresini kapatan satırlardı: "Sayın İnönü, statükocu kuvvetlerin bugün en güçlü sözcüsü haline gelmiştir. Eski Türkiye, tarihi şahsiyet İnönü'ye sığınarak yaşama çabası içindedir!" (1962e).

İkinci Dönem: İhtilâlle Sosyalizm Arasında

Doğan Avcıoğlu'nun, Yön Hareketi'nin iktidar stratejileri bakımından birinci dönemini kapatan satırlarının yer aldığı "Eski ve Yeni Türkiye" başlıklı başyazısı, akımın ikinci döneminin açılış satırlarını da içeriyordu. "Plâncıların istifasının yarattığı manzara," diye yazıyordu Avcıoğlu, "ümitsizliktir. Fakat en ümitsiz durumların, en ümitli gelişmelerin başlangıcı olduğu unutulmamalı. Ümitsizliğin bir sonu vardır, bu sona erince, ümitsizliği doğuran durumları ortadan kaldırma azmi, kendiliğinden artar. Mücadele gücü bilenir. En taze ümitlerle, mutlu günlerin savaşı başlar" (1962e).

Avcıoğlu'nun "ümit kesme" ve "ümit etme" ikilemi üzerine kurulu bu satırları, bir "son"a ve bir "başlangıç"a işaret ediyordu. Belirtildiği üzere, Yön Hareketi'nin iki dönemi arasındaki dönüm noktası DPT uzmanlarının istifasıydı. Plancıların istifası sadece Yön Hareketi'nin stratejik evriminde bir dönüm noktası değil, aynı zamanda dönemin en önemli siyasal olaylarından biriydi. Birkaç bürokratın istifasının o dönemde bu kadar önem kazanmasının

Levent Şahverdi Arşivi

nedeni, 27 Mayıs sonrasındaki gelişmelerle ve DPT'nin kuruluş amaçlarıyla ilgiliydi.

DPT, 27 Mayıs'ın getirdiği kurumsal yeniliklerden biriydi ve doğrudan doğruya DP iktidarı döneminde "ekonominin plansız, programsız ve günü gününe yönetilmesi"ne (Boratav, 1989: 87) duyulan tepkinin ürünüydü. 27 Mayıs Anayasası'nı bir "ilim heyeti"ne hazırlatan askerler, ekonominin plana ve programa bağlanmasını, gelir dağılımındaki uçurumun düzeltilmesini DPT'nin başına getirecekleri "iktisat ilimcileri"ne emanet etmek istiyorlar; fakat bu isteklerinin ne türden bir planla gerçekleştirilebileceğini bilmiyorlardı.[63] Bununla birlikte, DPT ile birlikte planlı ekonomi devri yeniden başlamış, 1961 seçimlerinden sonra askerlerin zorlamasıyla kurulan koalisyon hükümetinin başına CHP lideri İnönü getirilmiş ve Başbakan İnönü DPT yönetimini kamuoyunda sosyalist fikirlere yatkınlığıyla tanınan Osman Nuri Torun, Atilla Karaosmanoğlu, Necat Erder gibi isimlerden oluşturmuştu. Diğer yandan 27 Mayıs Anayasası, planlı ekonomi kavramıyla birlikte "sosyal adalet", "devletçilik" gibi kavramlara da yer vermiş ve "çiftçiyi topraklandırmayı" öngörmüştü (Topkaya, 1969: 25-26). Çiftçiyi topraklandırmayı öngören bir toprak reformu yasasının engellenmesi, 1945'te DP'nin kuruluş gerekçesini oluşturmuştu ve şimdi, DP çizgisindeki partiler, 27 Mayıs sonrasında toprak reformu, devletçilik, sosyal adalet gibi "komünizm kokan" gelişmeleri engellemeyi siyasi faaliyetlerinin odak noktası hâline getirmişlerdi.

DPT, böylece, 1961 seçimlerinden sonra, siyasal alanı boydan boya ikiye bölen bir kurum niteliğine büründü. 27 Mayıs'ın bütün yapıcıları ve destekçi kuvvetleri, DP yönetimine karşı verdikleri mücadelenin temel motifleri arasında yer alan "sosyal adalet", "planlı ekonomi", "devletçi politika" gibi taleplerin uygulanması

63 Darbeden hemen sonra Millî Birlik Komitesi İktisadi ve Mali İstişare Kurulu Başkanlığı'na getirilen Osman Nuri Torun, kendisiyle yaptığım görüşmede, 27 Mayıs'tan sonra MBK içinde faşizan, liberal ve sosyalist içerikli üç farklı plan üzerinde tartışmalar yapıldığını, MBK Genel Kurulu'nun bu tartışma karşısında "Biz anlamayız bu işlerden, uzmanlar ne diyorsa o olur" diyerek plan seçimini Torun ve arkadaşlarına bıraktıklarını anlattı (Atılgan, 2000b).

Levent Şahverdi Arşivi

konusunda ümitlerini DPT'ye bağlamışlardı. Başbakan İnönü de böyle bir ümidi yayıyor, plan hazırlandığında işlerin hale yola gireceğini söylüyordu. DP takipçisi partiler ise, DPT'nin hazırladığı kalkınma planının izlemek istedikleri siyasal çizgiye bir saldırı niteliği taşıdığının farkındaydılar. Nitekim, DPT uzmanları, bu partilerin sözcüleri tarafından "Teşkilâtın harika sosyalist çocukları" diye alaycı bir biçimde tanıtılmış ve hedef tahtasına konulmuştu. Neticede, AP, YTP gibi partiler parlamentodaki çoğunluklarına dayanarak DPT uzmanlarını istifaya sürüklediklerinde, bu olgu, siyaset sahnesinde bir kesimin zaferi bir kesimin yenilgisi gibi algılandı. Plancıların istifasının ardından, Teşkilatın başına liberal görüşleriyle tanınan Hazine Umum Müdürü Ziya Müezzinoğlu getirilince parlamentonun sağ kanadında zafer havaları esmeye başladı. 27 Mayısı destekleyen çevreler tepkilerini yüksek sesle dile getiriyorlardı. İşçi sendikaları, gençlik örgütleri, üniversite çevreleri ve ordu temsilcileri müstafi plancıları destekleyen açıklamalar yaptılar. Sağcı basın ise, İnönü'nün de kendilerinden yana olduğunu ima ederek "Teşkilâtın sosyalist harika çocuklarına devletçi CHP bile tahammül edemedi" diye yazdı (*Yön*, 1962f). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun deyimiyle (1984: 260) 27 Mayıs'ın "manevî babası" İsmet Paşa, gelişmeler karşısında sükûneti tercih ediyordu. Paşa, bu tutumuyla 27 Mayısçıların desteğini ağır ağır yitirmeye başladı. Buna partiden kopmalar eşlik etti. CHP'nin en eski üyelerinden Karaosmanoğlu, partisinden o günlerde ayrıldı ve ayrılma gerekçesini açıklarken plancıların istifasının siyasal anlamını şu sözlerle dile getirdi: "Sürekli taviz veriyordu. ... Plânı berbat etti. ... Bu memleketi asıl yükseltecek olan şey, bütün ümit o plânın noktası noktasına tatbiki idi. Ve o [İnönü] plânı yapanların hepsini ekarte etti" (aktaran Ahmad, 1996b: 214).

Bu durumda Yöncüler, savunuculuğunu yaptıkları "sosyal adalet içinde hızlı kalkınma" söyleminin siyasal alanda CHP dışı bir seçenek yaratabileceğini düşündüler. Yön Hareketi açısından, CHP'nin temsil yeteneğini yitirmeye başlamış olması, siyasal alanda bir boşluk yaratmıştı. Bu boşluk yeni siyasal girişimlerin imkânı olabilirdi. *Yön* dergisi, plancıların istifasını çözümleyen ayrıntılı yazısını

Levent Şahverdi Arşivi

şu sözlerle bitirdi: "Plâncıların istifasından sonra, zinde kuvvetler, İnönü'ye olan güvenlerini tamamen kaybetmiş sayılabilirler. Zinde kuvvetlerin güvenini kaybetmiş bir İnönü hükûmetinin daha uzun zaman ayakta durabilmesi mümkün değildir. Türkiye, yeni gelişmelerin arifesindedir" (*Yön*, 1962f).

"Yeni gelişmelerin arifesinde", Yöncülerin önünde iki seçenek vardı. Zinde kuvvetler olarak adlandırdıkları kesimleri yeni bir siyasal parti etrafında örgütleyebilirlerdi. Ya da, Mehmet Ali Aybar'ın genel başkanlığa getirilmesinden sonra canlanma belirtileri gösteren TİP'e katılabilirlerdi. İkisini de yapmadılar.

Yeni bir parti kurmaya yönelmemelerinin nedeni, daha çok öznel etmenlerden kaynaklanıyordu. Yöncülere göre, 27 Mayıs sürecinin en büyük kazanımı, zinde kuvvetler olarak adlandırdıkları kesimlerin siyasal bilinçlerinde belirli bir gelişmenin olmasıydı. Bu kesimlerin müstafi plancıların yanında yer alması ve "sosyal adalet", "planlı kalkınma" "devletçi politika" gibi taleplere sahip çıkmaları, Yöncüler tarafından bir "şuur kazanma" süreci olarak nitelendi (Avcıoğlu, 1962e). Yöncülere göre, zinde kuvvetler toplumsal sorunların sadece siyasal değil, daha çok iktisadi ve sosyal nedenlerden kaynaklandığının farkına varmaya başlamışlardı. Bu, Yöncüler açısından önemli bir gelişmeydi. "Bu," diyordu Doğan Avcıoğlu, "ümit verici, fakat henüz yeterli olmayan bir gelişmedir. Hareketin tam bir şuur kazanması biraz daha zaman isteyecektir" (1962e.). Diğer yandan, zinde kuvvetlerin "tam bir şuur kazanması" için "biraz daha zaman"a ihtiyaç olduğunu düşünen Yöncüler, kendilerini de henüz bir parti kurmak için yeterince hazırlıklı görmüyorlardı. Müdahil oldukları Çalışanlar Partisi girişimi sırasında bunu tecrübe etmişlerdi: Ne siyasal tezlerini bütünüyle netleştirebilmişler, ne de ekip olarak kitleleri peşlerinden sürükleyecek bir konuma gelebilmişlerdi. Kendilerinin de "biraz daha zaman"a ihtiyacı vardı.

TİP'e katılmayışları ise, esas olarak siyasal farklılıklardan kaynaklanıyordu. TİP, Aybar'ın genel başkanlığa getirilmesinin ardından, Marksizmden kaynaklanan sosyalist bir çizgiye oturmaya başlamıştı. Parti, Aybar'ın deyimiyle (1968: 12) politikayı "sınıflar arasında bir mücadele" olarak kavrıyor; toplumsal geliş-

Levent Şahverdi Arşivi

meyi de, yine Aybar'ın sözleriyle (1968: 13) "bir yanda sömürücü güçler, öbür yanda sömürülen emekçi sınıflar" karşıtlığı ekseninde ele alıyordu. TİP'in siyasal söyleminde asker ya da sivil aydınlara, hele de bürokratlara bir öncülük ya da öncelik tanınmamıştı. Parti açısından öncü işçi sınıfıydı; aydınlar ancak işçi sınıfı önderliğindeki sosyalist mücadelenin bir bileşeni olabilirdi. Aybar başkanlığındaki TİP'in yeni tüzüğü, aydınların partide bir hegemonya kurmasını daha baştan engelliyordu. Tüzüğün 53'üncü maddesi, partinin bütün organlarında görev alanların en az yarısının işçi olmasını öngörüyordu. Aslına bakılırsa, bu oranın işçiler lehine daha da artırılmasına niyet edilmişti. Fakat aynı zamanda ünlü bir avukat olan Mehmet Ali Aybar, öyle bir durumda TİP'in sınıf egemenliğine dayalı bir teşekkül olduğu gerekçesiyle Anayasaya aykırı ilan edilebileceğini sezmiş ve oranı yüzde 50 sınırında tutmuştu (Aybar, 1988a: 217).

TİP'in, daha başından itibaren hem bir işçi sınıfı partisi olarak kurulduğu hem de gözlerini bütünüyle emekçi sınıflara çevirdiği söylenebilir. Oysa Yön Hareketi, ne politikayı "sınıflar arasında bir mücadele" olarak kavrıyor, ne de işçi sınıfı önderliğini esas alıyordu. Yöncüler açısından politika, "zinde kuvvetler" olarak adlandırdıkları asker ve sivil aydınlar ile "statükocular" olarak tanımladıkları gericiler arasında cereyan eden bir süreçti. Politikanın bu türden bir kavranışını en iyi anlatan ifadelerden biri Doğan Avcıoğlu'nun şu sözleridir:

> Memleketimiz bir oluş krizi içindedir: Eski ve Yeni Türkiye çarpışıyor. Toplumun dinamik kuvvetleri (zinde kuvvetler de diyebilirsiniz) her ne pahasına olursa olsun, mevcut düzeni sürdürmek için direnen mutlu azınlık ile savaş halindedir. Bu, çeşitli şekillerde, Tanzimat'tan beri sürüp giden .. bir savaşın hikâyesidir (1962e).

Yön Hareketi önderlerinin TİP'e dahil olmayışlarının ardında bu çok temel ayırım noktası yatıyordu. Doğan Avcıoğlu, o dönemde, TİP'i eleştiren ilk "sosyalist" aydınlardan birisiydi. Bu partiyi "gerçekçi" değil "romantik", "somut" değil "akademik" buluyordu. 1962 Sonbaharında yazdığı şu satırlar onun TİP hakkındaki görüşlerini iyi bir şekilde özetler:

Levent Şahverdi Arşivi

> TİP idarecileri, Türkiye'nin gelişme safhasını, sosyal kuvvetlerin durumunu ve mevcut ortamı göz önünde tutmadan, sınıf önderliği davasını en önemli mesele olarak ortaya attılar. ... sosyalizme ulaşmak uzun zaman isteyen bir iştir. Önce sosyalizme giden yolu aşmak lazım. Bu sebeple, malûm sosyalist sloganları ardarda sıralamak yerine, sosyalizm yolundaki engelleri kaldıracak ve statükoya karşı olan bütün kuvvetleri toplayabilecek formüllere öncelik vermek lüzumludur. ... Sınıf önderliği davasının ön plâna alınması, memleketin bugünkü şartları göz önünde tutulursa, kuvvetleri dağıtmaktan başka bir işe yaramaz" (1962a).

Doğan Avcıoğlu, toplumsal gelişmenin öncüleri olarak tanımladığı zinde kuvvetler içinde yer alan askerlerin, bürokratların ve kendisi gibi düşünen aydınların işçi sınıfının peşine takılmayacağını biliyordu. O nedenle, sınıf önderliği formülasyonunun, zinde kuvvetleri sosyalist akımdan uzaklaştıracağını düşünüyor; bunun birleştirici bir formül olmadığına inanıyordu. Netice itibariyle, *Yön* ve TİP arasında politikanın ve toplumsal gelişmenin kavranışına ilişkin çok temel bir ayırım vardı: Birincisi, Tanzimat'tan beri topluma "yön" verdiğine inandığı zinde kuvvetlerin, 27 Mayıs'ta geri almış olsa da yeniden yitirmek üzere oldukları önderliği geri almak ve bu yön verici kuvvetlere sosyalist bir görüş açısı kazandırmak istiyordu. İkincisi ise, politikayı sınıf eksenine oturtmayı amaçlıyor; toplumsal ilerlemenin işçi sınıfı önderliğinde olabileceğini savunuyordu. Bu yüzden Yöncüler TİP'in dışında kaldılar; TİP de Yöncülerle arasına soğuk bir mesafe koydu. Bu soğuk mesafe, Behice Boran'ın şu sözlerinde dile gelir: "... sosyalizmi öncelikle bir işçi sınıfı ideolojisi olarak görmüyorlar ve bunun için de işçi sınıfı ile kader birliği edip işçi hareketlerinin ve teşekküllerinin içinde yer almak ve çalışmak gerekliliği duymuyorlar. ... Onların düşünüşünde bilgili aydınlar, uzman aydınlar, 'kadro' daha ağır basar" (1962b).

Bir yandan CHP ve liderinden ümidini büyük oranda kesen diğer yandan solda bir seçenek olarak beliren TİP'e katılmayan Yön Hareketi, bu yeni döneminde ne yapmak, kendini nasıl konumlandırmak istiyordu?

Sorunun cevabı, Doğan Avcıoğlu'nun TİP'e yönelttiği ilk eleşti-

Levent Şahverdi Arşivi

ri ile "Eski ve Yeni Türkiye" başlıklı yazılarında bulunabilir. Yöncüler, DPT uzmanlarının istifasından sonra zinde kuvvetler olarak adlandırdıkları kesimlerdeki hareketlenmeyi ve CHP'den kopma eğilimlerini pozitif bir gelişme olarak değerlendirdiler. Bununla birlikte, Doğan Avcıoğlu'nun deyimiyle "hareketin tam bir şuur kazanması" için "biraz daha zaman"a ihtiyaç olduğunu düşündüler. Bu zaman aralığında iki şey yapmaya karar verdiler: Hareket ve arayış halindeki "zinde kuvvetler"e "tam bir şuur" kazandırmak ve şuur kazanmış hareketi örgütlemek.

Yön Hareketi bakımından "zinde kuvvetler"in CHP'den ümidi kesmeye başlaması, aynı zamanda ideolojik bir arayış anlamına geliyordu. Bu arayış ortamında, daha önce dönemin koşullarına göre cesur bir şekilde olmasına rağmen silik olarak ifade ettikleri sosyalizmi söylemlerinde daha belirgin bir hale getirmeye başladılar. Bu, akımın söyleminde önemli bir dönüşüm anlamına geliyordu. Daha önce "sosyal adalet içinde hızlı kalkınma"nın sistem içinde, iktidardaki parti aracılığıyla uygulanacak reformlarla gerçekleştirilmesinin mümkün olduğunu savunan ve sosyalizmi de bu bağlamda bir "kalkınma metodu" olarak tanıtan Yön Hareketi, "kalkınma davası"nı bundan böyle bir "düzen sorunu" olarak tartışmaya başladı. Akımın söylemi artık kapitalizm-sosyalizm karşıtlığı üzerine kurulacaktı. Doğan Avcıoğlu, bunun ilk işaretini şöyle verdi:

> Türkiye için ... tek çıkar yol, en ileri şeklini sosyalizmde bulan kapitalist olmayan gelişme tarzıdır. ... Plâncıların istifasının da açıkça gösterdiği üzere, kapitalist düzende, bir komediden öteye gidemeyen plânlama, ancak kapitalist olmayan bir düzende, güçlü bir kalkınma aracı hâline gelir. ... özlediğimiz yeni Türkiye'nin hızla kurulması, iki ikinin dört ettiği kadar kesin olan bu matematik gerçeğin, bütün zinde kuvvetler tarafından benimsenmesine bağlı (1962e).

Yön Hareketi'ne göre, zinde kuvvetlerin "tam bir şuur kazanması", sosyalizmin daha açık ve derinliğine tartışılmasıyla mümkün olacaktı. Bu bakımdan sosyalist düşünceleri yaygınlaştırmak ve tartışmaya açmak, Yöncülerin önlerine koydukları en önemli hedeflerden biriydi. Diğer yandan Yöncüler, sosyalizm tartışmalarına bir açıklık kazandırmak da istiyorlardı. "Sosyalizm," diye

Levent Şahverdi Arşivi

yazıyordu Doğan Avcıoğlu, "gittikçe daha fazla aydını kendine çekmektedir, fakat sosyalizm konusundaki görüşler henüz vuzuha [açıklığa] kavuşmaktan uzaktır" (1962a). Vuzuh kazandırılmış sosyalist fikirler "bütün zinde kuvvetler" tarafından benimsendiğinde ise, "yeni Türkiye'nin hızla kurulması" süreci başlayacaktı. Bu süreç, sosyalist yönelimli bir zinde kuvvetler partisi tarafından yürütülecekti. Yöncüler, yeni dönemlerinde, emekçilere dayanan bir zinde kuvvetler partisinin kurulmasını tasarlıyorlardı.[64] Bu tasarımları, TİP'e yönelttikleri eleştirilerde sezilir. TİP'in "özlenen bir parti" olmadığını vurgulayan Doğan Avcıoğlu, temsil ettiği akımın siyasi parti kurma yönelimini şöyle dile getiriyordu: "... ümitlerimiz emekten yana partilere bağlanmıştır. Aydınlar ve diğer partilerden yavaş yavaş soğuyan emekçi halk kütleleri, böyle bir partinin hasretini duymaya başlamışlardır" (1962a).

Yöncüler, "özlenen parti"nin kuruluşunu tasarlamakla birlikte, daha önce de vurgulandığı üzere, hem kendilerinin hem de zinde kuvvetler olarak adlandırdıkları kesimlerin parti olarak örgütlenmeleri için "biraz daha zaman"a ihtiyaçları olduğunu düşünüyorlardı. O nedenle, hem kendilerini bütünüyle hazırlamak hem de sosyalizm tartışmalarına "vuzuh", zinde kuvvetlere de "şuur" kazandırmak maksadıyla yakın vadeli hedeflerine uygun bir dernek kurmayı tercih ettiler. Sosyalist Kültür Derneği (SKD)[65], Yön Hareketi'nin ikinci dönem söylemine ve iktidar stratejisine uygun olarak bu koşullarda doğdu. Dernek, elverişli koşullar oluşsa ve beklenen başarıyı gösterseydi bir siyasi parti hüviyetine kavuşacaktı. Gerçi Yöncüler, TİP yöneticilerinin sezdikleri bu fikirlerini hiçbir zaman açıkça kabul etmediler, hatta reddettiler; fakat yukarıda gösterildiği gibi TİP'e yönelik eleştirilerinden böyle bir hazırlık

64 Behice Boran, Yöncülerin bu dönemde böyle bir parti kurmaya niyetlendiklerini yazmaktadır: "TÜRK-İŞ kanalıyla ikinci bir partinin [birinci parti TİP'tir] kurulması suya düşünce Avcıoğlu'nun bu sefer işçilerden ümidi kesip yalnız aydınlarla ve Parlâmentodaki ilerici senator ve milletvekilleriyle 'büyük bir sosyalist partisi' kuracağı haberi geldi. Bu teşebbüs de olumlu sonuca bağlanmadı" (Boran, 1962d).

65 Sosyalist Kültür Derneği ile ilgili ayrıntılı bir tartışma bu çalışmanın 4. bölümünde yürütülüyor.

Levent Şahverdi Arşivi

içinde oldukları belli oluyordu. Kaldı ki, Yön Hareketi'nin yaşayan en önemli temsilcilerinden Mümtaz Soysal da, Doğan Avcıoğlu ile birlikte SKD'yi kurma planları yaparken partileşme fikri taşıdıklarını kendisiyle yaptığım görüşmede belirtti (Atılgan, 2000g).

SKD'nin oluşumunda yer alanlar, Yön Hareketi'nin "zinde kuvvetler" tanımlamasına uygun kişilerdi. Aralarında seçkin üniversite hocaları, politikacılar, üst rütbeli emekli askerler, sendika başkanları ve bürokratlar vardı. Fakat en önemlisi, DPT'nin müstafi uzmanlarının Dernek yönetiminin en kilit noktalarına getirilmiş olmasıydı. Örneğin DPT Müsteşarı Osman Nuri Torun, SKD Başkanı olarak seçilmişti. Plancıların, SKD yönetimine getirilmeleri tesadüfî bir durum değildi. Önceden vurgulandığı üzere, DPT, siyasal çekişmelerin o dönemdeki başlıca alanı halindeydi. Plâncılar, bu çekişmeler sırasında sembol isimler olmuşlardı. Sağcı partilerin istifaya zorladığı, İsmet Paşa'nın da sahip çıkmadığı plancıları SKD'nin başına geçiren Yöncüler, böylece Doğan Avcıoğlu'nun "Eski ve Yeni Türkiye" başlıklı yazısında belirttiği gibi "plânlı kalkınma bu düzende olamaz" mesajı vermek istemişlerdi. SKD, Türkiye'ye sosyalist bir yön verecek siyasal oluşumun nüvesi ve hazırlayıcısı olarak tasarlanmıştı. Planlama uzmanları da bu görüşü paylaşıyorlar ve Osman Nuri Torun'un kendisiyle yaptığım görüşmede belirttiğine göre (Atılgan, 2000b), "kazandıkları itibar"ı sosyalizm lehinde değerlendirmek istiyorlardı. O nedenle, zaten ilişki halinde oldukları Yöncülerin önerilerini "memnuniyetle" kabul ettiler.

Bu noktadan sonra, kuruluşunu takiben her hafta "cumartesi toplantıları" düzenlemeye başlayan SKD'nin konferans salonları ve *Yön* dergisi, sosyalist düşüncelerin tartışılıp tanıtıldığı mekânlar oldular. Yöncüler, bu mekânlarda "vuzuh" kazandırmak istedikleri sosyalizm tartışmalarına iki biçimde müdahale etmek istediler. Birinci olarak, önceki bölümlerde tartışıldığı üzere, Türkiye'de gelişecek olan sosyalizmin Kemalizmden kaynaklanan bir sosyalizm olabileceğini her fırsatta vurguladılar. Yöncüler açısından sosyalizm "halkçılık, devletçilik, devrimcilik, laiklik, cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ilkelerine dayanan Atatürkçülüğün en tabiî sonucu ve devamı"ydı (Avcıoğlu, 1962g). Kemalist ilkelerin bir kalkınma

Levent Şahverdi Arşivi

teması etrafında ve sosyalist bir görüş açısıyla yorumlanmasının sosyalizme götüreceğini, sosyalizmin zeminini hazırlayacağını düşünüyorlardı. Bu yaklaşımın, Yön Hareketi bakımından esas anlamı, Kemalist Devrim'i gerçekleştiren kadroların geçmişteki hatalarını tekrarlamamaları durumunda, ki Yöncülere göre Kemalistlerin en büyük hatası halkçı bir kalkınma hamlesine girişmemiş olmalarıydı, başarıya ulaşabilecekleriydi. Bu görüş açıları nedeniyle, TİP liderleri gibi Türkiye'yi köy köy, fabrika fabrika dolaşarak sosyalizmi bir sınıf hareketi olarak örgütleme çabasına girişmediler. Yöncüler açısından esas önemli olan, topluma yön vereceğine inandıkları kadroları örgütlemek, onları sosyalist bir görüş açısıyla donatmaktı. SKD de, akımın başlıca organı olan *Yön* dergisiyle birlikte, bu kadroları örgütlemenin, sosyalizmle şuurlandırmanın aracı oldu. Derneğin konferans salonlarını dolduran subaylar, bürokratlar, yazarlar, üniversite hocaları ve öğrencileri ile *Yön*'le ilişkili politikacılar, Yön Hareketi'nin esas hedef kitlesiydi. Yöncülerin sosyalizm tartışmalarına yapmak istedikleri ikinci müdahale, sosyalizmin Türkiye'nin öncelikli meselesi olmadığını savunmak şeklinde oldu. Onlar açısından "memleketin bugünkü gelişme safhasında, sosyalizmin yolu, demokratik millî kurtuluş hareketinden geçmekte" idi (Avcıoğlu, 1962f).

Burada kullanılan ve yerini akımın daha sonraki evrelerinde önce "milli demokratik devrim" sonra da "ulusal kurtuluş devrimi" (Avcıoğlu, 1970d) kavramlaştırmasına bırakacak olan "demokratik milli kurtuluş hareketi" tanımlamasına dikkat edilmelidir. Yön Hareketi'nin, SKD'nin kuruluşuyla benimsediği strateji "ihtilâlci" yollardan iktidara gelmek değildi. Hedefleri, sömürücü ve işbirlikçi sınıflar dışındaki bütün milleti temsil eden bir örgütlenme yaratarak parlamenter rejim içinde demokratik yollardan iktidara gelmekti. O nedenle "milletin kurtuluşu", "devrim" ya da "ihtilâl"e bağlanmamış, "demokratik hareket"te aranmıştı. Geliştirdikleri model, esas olarak Fabian Society'den esinlenmişti. *Fabian Essays*'e benzer bir işlev gören ve kendilerine şöhret kazandıran bir dergileri, Fabian Club benzeri bir dernekleri vardı. Bu araçlarla, belki de, Fabiancıların gelişim seyrinde olduğu gibi, kapitalizmden

Levent Şahverdi Arşivi

sosyalizme tedrici geçişi savunan bir parti kurup iktidara gelebileceklerini düşünmüşlerdi.[66]

Bununla beraber, bir yandan 27 Mayıs sonrasında ordu içinde yaşanan sürekli kaynaşmalar ve askeri darbe hazırlıkları, bir yandan da Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde subaylar önderliğinde gelişip sosyalizan bir içerik kazanan milli kurtuluş hareketleri, Yön Hareketi'nin sosyalizm söyleminde bir gerilime yol açıyordu. Nitekim 22 Şubat kalkışmasından sonra âdeta göstere göstere gelen[67] 21 Mayıs askeri darbe teşebbüsü, Yön Hareketi açısından dolaylı bir dönüm noktası oldu.

Yön dergisi, yaptığı yayınlarla askeri hazırlıkları ve hareketlenmeleri destekliyordu. Örneğin dergi, 1962 Ekiminde, Kayseri Cezaevi'ndeki eski Demokratların affının ardından "katillere af yok", "ordu gençlik el ele" sloganlarıyla yürüyüş yapan üniversite öğrencilerini ve subayları 43'üncü sayısında "Atatürkçüler Şahlandı" kapağıyla selamladı. Derginin kapak fotoğrafında gençler tarafından havaya kaldırılmış üniformalı subaylar bulunuyordu. O sıralarda ordu içinde Talat Aydemir cuntası dışında birçok başka cuntalar kurulmuş ve bu cuntalar arasında koordinasyon toplantıları yapılmaya başlanmıştı (Aydemir, 1968: 168-171). Bir süre sonra, Yöncülerle cuntacılar arasında Mümtaz Soysal'ın deyimiyle (Birand vd., 1994: 77) "sıcak temaslar" da başladı. Dönemin Harbiyelilerinden birisinin söylediğine göre (Birand vd., 1994: 77), o günlerde Harp Okulu'na girişi yasak olmasına rağmen *Yön* dergisi genç subayların elinden düşmüyordu. Subaylar, *Yön*'ü yakından takip ediyor, savunduğu fikirlere sempatiyle bakıyorlardı. *Yön* dergisi de darbe hazırlığındaki Aydemir cuntasının bildirilerine sayfalarında

66 *Yön* dergisi SKD'nin kuruluş hazırlıkları sırasında Fabian Society'nin ve İngiliz İşçi Partisi'nin gelişim süreçlerine ilişkin yazılara yer veriyordu. Kuşkusuz bunlar rastlantısal değildi. Yöncüler esas aldıkları modellerden birini okurlarına tanıtmak amacı güdüyorlardı. Bu konuda bkz. (İpekçi, 1962; *Yön*, 1962ş.)

67 Albay Talat Aydemir'in 22 Şubat'tan kısa bir süre sonra yeni bir darbe hazırlığı içinde olduğu hemen herkes tarafından biliniyordu. Aydemir, gazetecilerle yaptığı söyleşilerde yeni bir "ihtilâl" hazırlamakta olduğunu ima ediyor, İnönü dahil olmak üzere herkese meydan okuyordu. Bu konuda bkz. (Aydemir, 1968: 186-188).

Levent Şahverdi Arşivi

yer veriyordu.[68] Yöncüler, askeri bir darbe olur ve başarıya ulaşırsa ona devrimci bir "yön" kazandırmak istiyorlardı. İroniktir; bir yandan Fabiancı modele uygun yayınlar yaparken diğer yandan da örneğin Nasır hareketinin nasıl oluştuğunu ve hangi süreçlerden geçtiğini anlatan incelemelere *Yön* dergisinde yer veriyorlardı.

Nihayetinde, 1963 Martında Celal Bayar'ın Kayseri Cezaevi'nden görkemli bir törenle tahliye edilmesi ve törenin Ankara sokaklarında bir gövde gösterisine dönüşmesi, aylardır hükümete el koyma hazırlığındaki askerleri tetikledi. Albay Talat Aydemir, 21 Mayıs 1963'te ikinci kez darbe teşebbüsünde bulundu ve *Yön* dergisi darbeyi destekleyen yayınlar yaptığı gerekçesiyle Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından 14 ay süreyle kapatıldı. Böylece, Fabiancılar gibi uzun erimli çabalara dayalı bir "sosyalist" çizgiyle olası askeri "ihtilâl"e "devrimci bir yön" verme ikilemi arasında rakkaslanan Yön Hareketi, en etkili aracı olan *Yön*'ü, gelişiminin çok kritik bir evresinde yitirdi ve siyasal alandaki etkisini belirli bir oranda kaybetti.

Sonuç olarak, Yön Hareketi, DPT uzmanlarının istifasıyla 5 Haziran 1963'te *Yön* dergisinin kapatılması arasında kalan dönemde söylemsel bir dönüşüm geçirdi. "Sosyal adalet içinde hızlı kalkınma" artık, mevcut düzen içinde iktidara uygulatılacak bir dizi reform aracılığıyla gerçekleştirilecek bir hedef değil, ancak mevcut sistemin demokratik reformlar aracılığıyla değiştirilmesi sayesinde mümkün olabilecek bir hedef olarak sunuluyordu. Yön Hareketi, bu dönemde programatik bir netliğe de kavuşmuştu. Doğan Avcıoğlu, bu programın ana hatlarını şöyle açıklamıştı:

> Memleketi hüsrana götüren kapitalist gelişmeye son vermek için, bütün Atatürkçüler, demokratik reformlar üzerine oturtulmuş, kapitalist olmayan bir kalkınma ilerleme programı etrafında birleşmelidirler ... Bu, sosyalizm yolunu kesin bir şekilde açmakla birlikte, sosyalist bir program değildir. Bu Türkiyemize, hızla ve dengeli şekilde ilerleme ve Batılılaşma yolunu açma için gerekli asgari bir programdır. Bu, Atatürk'ün 40 küsur yıl önce dahiyane bir sezişle ortaya attığı devletçilik, halkçılık, devrimcilik ilkelerinin bugünkü şartlar altında değerlendirilmesinden başka bir şey değildir (1963b).

68 Aydemir önderliğindeki grubun "Doktrin Kemalizmdir" başlıklı bildirisi için bkz. (*Yön*, 1962e).

Levent Şahverdi Arşivi

Birinci dönemdeki "köklü reformlar" temasını koruyan, fakat bu reformların kapitalist düzeni sona erdirecek şekilde sosyalizan bir iktidar tarafından uygulanmasıyla mümkün olabileceğini öneren bu söylemsel dönüşüm, Yön Hareketi'nin hem iktidar stratejisini hem de kurumsal yapısını etkiledi. Yöncülerin yeni yönelimi, doğrudan doğruya iktidara gelmek ve bir intikal devresinden sonra toplumu sosyalizme ulaştırmaktı. İktidara geliş biçimi olarak "ihtilâlci" değil, "demokratik" yolu benimsemişler ve giderek bir "zinde kuvvetler partisi"ne evrilecek bir dernek kurmuşlardı. Bu dernek "demokratik milli kurtuluş hareketi"nin örgütleyicisi ve öncüsü olacaktı. Fakat kendileri dışında gelişen "ihtilâlci" hareketlere de kayıtsız kalmadılar ve olası bir "ihtilâl"e "devrimci bir yön" kazandırmak istediler. Bu devrimci "yön"ün iki yanı vardı. İlk olarak, askeri yönetimi ideolojik olarak etkilemek istiyorlardı; bu ideoloji sosyalizme eklemlenmiş bir Kemalizmdi. İkinci olarak da, Mümtaz Soysal'ın sözleriyle (1962a), ihtilâlcilerin "kütlelerle köprü kurmalarını" sağlamayı ve ihtilâli bu kez bir "halk ihtilâli"ne dönüştürmeyi amaçlıyorlardı. Yöncülerin bu "halkçı" yanını Doğan Avcıoğlu'nun şu sözleri özetler: "Ancak halkçı bir politika halkı halk düşmanlarının elinden kurtarabilir ve onu halkçı zinde kuvvetlerle kaynaştırabilir" (1963e). *Yön*'ün yeni döneminde halkçılık, iktidara gelirken halk desteğini sağlamak, iktidara gelince de halk yararına bir iktisadi ve sosyal politika izleyerek halkla bütünleşmek şeklindeydi.

Üçüncü Dönem: Antiemperyalist Bir Hükümet İçin Mücadele

Yön Hareketi'nin iktidar stratejileri ve söylemsel dönüşüm süreçleri bakımından üçüncü dönemi, *Yön* dergisinin yayın hayatına *yeniden* başladığı 25 Eylül 1964'ten Ekim 1965'te yapılan milletvekili genel seçimlerine kadarki zaman aralığını kapsar. Bu dönemde, akımın söylemi, sosyalizm-kapitalizm karşıtlığı ekseninde değil, emperyalizm-milliyetçilik karşıtlığı ekseninde yoğunlaştı. İktidar stratejisi bakımından "ihtilâl" ve parlamenter yol arasındaki

Levent Şahverdi Arşivi

gerilim, Yön Hareketi'nin bu döneminin sonunda ikincisi lehine kesinlik kazandı. Akım, bu döneminde kendi iktidarını hedeflemekten uzaktı; esas olarak antiemperyalist bir cephe hükümetine göre hesap yapıyordu.

Yön, Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatıldığı güne kadar Türkiye'nin en etkili siyasi dergisiydi. 30 bini bulan tirajıyla aydınlar, gençler, subaylar, sendikacılar, bürokratlar ve politikacılar arasında elden ele dolaşıyordu. Derginin etkinliği ne kadar güçlüyse, cezası da o kadar büyük oldu: *Yön* çok partili siyasi hayata geçildikten sonra en uzun süreyle kapalı tutulan yayın organıydı; 1946'dan beri hiçbir yayın organı 14 ay süreyle susturulmamıştı.

Yön Hareketi, en etkili aracı olan dergisiyle siyaset sahnesine yeniden döndüğünde eski gücünü belirli bir oranda yitirmişti. Okuyucularının ve yazarlarının bir bölümü artık TİP'in yayın organlarındaydı. Aybar başkanlığındaki TİP, aydınlar ve emekçilerle yüz yüze kurduğu ilişkilerle, Türkiye koşullarına göre hızlı bir gelişim seyri gösteriyor, önemli bir kısmı eski *Yön* yazarlarından oluşan *Sosyal Adalet*[69] dergisiyle kitlelere sesleniyordu.[70]

Yön Hareketi ise, bu zaman diliminde, Talat Aydemir cuntasının aldığı ikinci yenilgiyle ilişkilendirilmiş olarak, SKD'nin birkaç yüz kişiyi toplayabilen toplantıları dışta tutulursa, suskundu. Doğan Avcıoğlu *Yön*'ün kapalı olduğu aylarda Türk-İş Araştırma Merkezi Müdürü olarak işçi sorunlarıyla ilgili araştırmalar yapı-

69 *Sosyal Adalet*, 3 Mart 1963'te İstanbul'da yayımlanmaya başladı. Yazı kadrosunda yer alan Burhanettin Uluç, Sadun Aren, Aziz Nesin, Fethi Naci, Mahmut Makal, Samim Kocagöz, Türkkaya Ataöv, Aslan Başer, Sina Pamukçu, Sait Kırmızıtoprak, Yaşar Kemal, Asım Bezirci, Kemal Tahir, Hasan Hüseyin Korkmazgil gibi isimler, *Yön* Bildirisini imzalayan veyahut *Yön*'de yazan isimlerdi. Bunlardan bir kısmı daha sonra TİP'e katıldı, bir kısmı ise *Yön*'de yazmaya devam etti.

70 Yahya Kanbolat'ın aktardığına göre (1979: 124-125), TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Parti örgütüne yönelik bir genelge yayımlayarak eskiden *Yön* çevresinde toplanan sosyalist aydınların TİP'e katıldıklarını belirtmiş, bu isimleri tek tek sayarak "Yön Hareketinin yıkıntısını" ima etmişti. Görünen odur ki, TİP, bu dönemde Yön Hareketini rakip politik güç olarak görmekte ve onun yıkıntısını kendi lehine bir gelişme olarak değerlendirmekteydi.

Levent Şahverdi Arşivi

yor[71], İlhan Selçuk *Cumhuriyet*'teki yazılarını sürdürüyor, Mümtaz Soysal Mülkiye'deki asistanlık görevine devam ediyor, İlhami Soysal da gazeteci olarak çalışmalarını sürdürüyordu.

Bununla birlikte, Yöncüler, bu suskunluk devresinde dağılmadılar ve ilişkilerini sürdürdüler. Siyasal ve sosyal gelişmeleri yakından takip ederek *Yön*'ün yeniden çıkacağı günü beklediler. *Yön*'le birlikte siyaset sahnesine yeniden döndüklerinde, belirledikleri stratejiyi bu dönemdeki gelişmelere göre kurdular. Yön Hareketi'nin üçüncü dönem iktidar stratejisini ve söylemsel dönüşümünü çözümlemeye geçmeden önce bu gelişmeleri ana hatlarıyla ortaya koymak yararlı olacaktır.

Yön'ün kapalı tutulduğu dönemde, Türk siyasal hayatının en önemli meselesi Kıbrıs konusuydu. Türkiye'de siyasal hayatın 1960'lı yıllar boyunca "kabaca Amerikancı sağ ve anti Amerikancı sol olarak tanımlanan iki kamp hâlinde kutuplaşması"nın (Ahmad, 1995a: 198) başlangıcı, belki de, Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'un, anayasanın Kıbrıs'ta yaşayan Türklere özel haklar tanıyan hükümlerini artık uygulamayacağını bildirdiği tarih olan 30 Kasım 1963'tü (Eroğul, 1990: 143).

Makarios'un bu ilanının ardından Kıbrıs Rumlarının Türklere yönelik saldırıları, Türkiye'deki iç politik durum üzerinde tayin edici bir rol oynadı. O günlerde yapılan mahalli seçimlerin galibi AP, eski DP kitlesinin çekim merkezi olduğunu kanıtlamış, İsmet Paşa'nın ikinci koalisyon hükümetinde yer alan DP takipçisi partiler ise seçim yenilgilerini CHP ile ortaklık etmelerine bağlayarak hükümetten çekilmişlerdi. Seçimlerden AP'nin epeyce gerisinde çıkan İsmet Paşa'nın CHP'si, kitle desteğini kaybetmeye başlamış bir parti olarak, 27 Mayıs sonrası üçüncü koalisyon hükümetini Kıbrıs buhranının etkisiyle bir azınlık hükümeti kurabilmişti. İs-

71 Doğan Avcıoğlu, TÜRK-İŞ Araştırma Merkezi Müdürü olarak çalıştığı dönemde (1963-1965) *Türk-İş* Dergisi'nde yedi yazı kaleme aldı (1963f, 1963g, 1964f, 1964g, 1964 h, 1964i, 1965m). Bu yazılar Türkiye ekonomisinin emek açısından değerlendirilmesini, toplu pazarlık sistemini, emekçi ücretlerini, vergi adaletini, sağlık hizmetlerini ve sendikal örgütlenme sorunlarını konu alıyordu. Avcıoğlu'nun *Türk-İş Dergisi*'ndeki yazılarını edinmemi sağlayan Aziz Çelik'e teşekkür ederim.

Levent Şahverdi Arşivi

met Paşa'nın son kez başbakanlık görevini aldığı günlerde, Kıbrıslı Rumların saldırıları katliam boyutlarına ulaşmış ve Türkiye'de "Ordu Kıbrıs'a" sloganlarıyla geniş katılımlı gösteriler yapılmaya başlamıştı. Türkiye'nin adaya askeri müdahale hazırlıkları yaptığı günlerde, ABD Başkanı Johnson'un ünlü mektubu Ankara'ya ulaşmıştı. Mektup, Türkiye'nin, ABD'nin verdiği silahlarla ABD'nin onaylamadığı bir askeri girişimde bulunamayacağını bildiriyordu (Eroğul, 1990: 143). Rejim içindeki özerkliğinin sınırlarını gören İsmet Paşa, Amerika'ya rest çekmek manasına gelen ünlü "yeni bir dünya kurulur ve Türkiye'de bu dünya içinde yerini alır" sözünü o günlerde söyledi. Paşa'nın sözleri yalnızca Amerika karşıtı tepkilerin açığa çıkmasını çabuklaştıran bir işlev görmekle kalmadı, aynı zamanda CHP'nin kendisini yeniden konumlandırma sürecini de başlatmış oldu. İsmet İnönü ve CHP'si bundan böyle ABD için güvenilir olma özelliğini yitirmişti; Amerikalılar kendilerine uygun bir lider arayışına o günlerde başladılar.

Hızla gelişen TİP ise, kendini ülkede oluşan antiemperyalist iklime göre konumlandırıp ülkenin temel sorununun antiemperyalizmle özdeş olan bağımsızlık olduğunu ilan etti. Genel Başkan Aybar, 6 Eylül 1964'te, partisinin Ankara'da yapılan Genel Yönetim Kurulu toplantısında gündemdeki Kıbrıs buhranı hakkında konuşurken "Kurtuluş Savaşı Türkiye'sine yaraşır bir politikaya, Atatürk'ün millî misakçı, kıskançlıkla 'istiklâlci' politikasına mutlaka dönülecektir. ... Bütün toplumculara, gerçek Atatürkçülere sesleniyorum: Bağımsız bir dış politika için güçlerimizi birleştirelim. Her şey bağımsız olmamıza bağlı; plânlı kalkınma da, demokratik bir rejimin yerleşmesi, ... köklü reformlar da, ancak bağımsız bir dış politikaya kavuşmamızla ulaşılacak hedeflerdir" (Aybar, 1968: 322, 336) dediğinde, TİP'in yeni platformunu açıklamış oluyordu.

Yön, yayın hayatına yeniden başladığında siyasal alanın belli başlı gelişmeleri bunlardı: Evvelce ümit kesilen İsmet Paşa Amerika'ya rest çeken tavrıyla yeni bir ümit kaynağı olarak belirmiş; Yöncülerin "sınıf önderliği" davasını her şeyin üstünde tuttuğu için "bölücü" olarak niteledikleri TİP, antiemperyalist bir platformda bütün ilerici güçleri birleşmeye davet eden bir çizgiye

Levent Şahverdi Arşivi

çekilmişti. Siyasal alanın "Amerikancılar" ve "istiklâlciler", "sağcılar" ve "solcular", "sahte Atatürkçüler" ve "gerçek Atatürkçüler" olarak ikiye bölünüşünün bütün imkânlarının belirdiği koşullarda, ordu içindeki kaynaşmalar da 21 Mayıs kalkışmasından sonra yatışmıştı. Yön Hareketi'nin söylemi, bundan böyle antiemperyalizme odaklanacak, iktidar stratejisi ise bir süreliğine gündem dışı olacak olan "askeri ihtilâl" ya da parti kurma seçeneklerini dışarıda bırakarak antiemperyalist bir potansiyel taşıyan partilere göre oluşacaktı. *Yön* dergisinin kapatılmasıyla uğradığı güç ve etkinlik kaybından dolayı siyasal bir parti kurma imkânını yitiren Yöncüler, gözlerini CHP ve TİP'e çevireceklerdi.

Yön uzunca denilebilecek bir arayla uğradığı etkinlik kaybından sonra yayın hayatına bazı hatırlatmalarla başladı. Derginin yeni yayın dönemindeki ilk sayısının ilk yazısı olan "Yönden Yöncülere" (*Yön*, 1964a), 3 yıl önce *Yön* Bildirisinde yer alan görüşlerin artık gündelik hayatta sıkça işitilen fikirler olduğunu belirtiyordu. Yöncüler, bu hatırlatmayla, sosyal adalet içinde hızlı kalkınma ve köklü reformlar gibi taleplerin meşruiyet kazanmasında önemli bir paya sahip olduklarına dikkati çekmek istiyorlardı. Aynı yazıda yer alan bir başka hatırlatma, Türk dış politikasının ilk kez *Yön* tarafından tartışmaya açıldığı, Kıbrıs konusunda ufukta beliren buhrana ilk kez *Yön* tarafından dikkat çekildiğiydi. Bunlar gerçekten de doğruydu: 27 Mayıs sonrasında solun belli başlı bütün argümanları ilk kez *Yön* tarafından ifade edilmiş; dış politika konuları ilk kez *Yön* tarafından tartışmaya açılmış[72]; Kıbrıs buhranının gelmekte olduğunu ilk kez *Yön* haber vermişti.[73] Yöncüler, eski defterleri açmakla "biz demiştik" mesajından ziyade, tabularla mücadele eden cesur tutumlarını bundan sonra da sürdüreceklerini, bağımsız bir siyasal oluşum olarak varlıklarını koruyacaklarını söylemek istiyorlardı. Bundan sonra ne yapacaklarını, sözü edilen yazıda şu sözlerle dile getirmişlerdi: "Bu tabu konulara [dış politika, Kıbrıs vb.] dokunmak dün bir cesaret işi gibi görünüyordu. Bugün artık

72 Murat Güvenir (1991), Türk dış politikasının basın tarafından *tartışılamaz* bir konu olduğunu bütün ayrıntılarıyla anlatır.

73 Başkalarının yanı sıra bir örnek için bkz. (Avcıoğlu, 1963c).

Levent Şahverdi Arşivi

dış politika tabuları yıkılmıştır, yarın başka tabular da yıkılacaktır" (*Yön*, 1964a). *Yön* tabu yıkıcı bir dergi olarak yoluna devam edecek; SKD faaliyetlerini sürdürecek; Yön Hareketi bağımsız bir siyasal oluşum olarak varlığını koruyacaktı. *Yön*, artık TİP'e akmaya başlamış olan okuyucu kitlesine bu mesajı vermek istiyordu.

Yön'ün yeni dönemindeki ilk sayısının bir diğer özelliği, akımın üçüncü evresinde izleyeceği stratejinin temellerinin başyazar Doğan Avcıoğlu tarafından açıklanmış olmasıydı. Avcıoğlu, "Milliyetçilere Sesleniş" (1964e) başlıklı yazısında üç noktayı vurgulamıştı. İlk olarak, Kıbrıs buhranı sırasında askeri ilişkiler nedeniyle oluşan ABD karşıtı tepkilerin ekonomi ve siyaseti de içine alan antiemperyalist bir mücadele hattına dönüşmesi gerektiğine işaret ediyordu. Ona göre, yalnızca askeri ilişkiler dolayımıyla ABD'ye tavır almak olumlu bir adım olmakla birlikte, yeterli değildi. "Henüz pek iyi anlaşılmayan husus," diyordu, "ekonomik ve teknik yardımlar için ödediğimiz fiyattır" (Avcıoğlu, 1964e). Avcıoğlu açısından asıl mesele, emperyalist ülkelerle olan iktisadi ve teknik bağımlılık ilişkilerini koparmaya yönelmekti. Çünkü, emperyalizm esas bu yolla Türkiye'nin kalkınmasını engellemiş ve ona hükmetmeye başlamıştı. Alınan dış yardımlar, sürekli artan dış borç faizleri, faizler için tekrar alınan borçlar ve bu kısır döngü sayesinde yabancı sermayenin Türkiye'deki etkinliğini artırması, kendi deyimiyle (Avcıoğlu, 1964e) Amerika'yı "devlet içinde devlet" haline getirmişti. Amerikalılar, Türkiye'nin bağımsızlığına görünüşte saygı gösteriyorlardı; ama ülke, gerçekte bir "yeni sömürge" idi.

Doğan Avcıoğlu'nun, temsil ettiği akımın üçüncü dönemini açan başyazısının vurguladığı ikinci nokta, Amerika ile askeri, siyasi ve iktisadi ilişkileri koparmaya yönelmenin yetmeyeceği idi. Onun görüş açısına göre, emperyalizm iktisadi, siyasi ve askeri yardımlarla "devlet içinde devlet" olmakla kalmamış, yarattığı kapitalist düzenle Türkiye'deki destekçilerini de oluşturmuştu. Şöyle diyordu: "Dolar ve lira kesesini elinde tutan Sam Amcanın sun'î yollardan da olsa kendine bağımlı kapitalizm yaratma çabası, iş adamı, yöneticisi, avukatı, profesörü ve yazarıyla ona bağlı geniş bir şebekenin doğmasına yol açmıştır" (Avcıoğlu, 1964e). Avcıoğlu'na

Levent Şahverdi Arşivi

göre, bu "şebeke" gayrımilli bir karakter taşıyor; emperyalistlerle aynı saflarda yer alıyordu. Dolayısıyla emperyalizme karşı mücadele, aynı zamanda onun yerli işbirlikçilerine karşı mücadele etmeyi de gerektiriyordu.

Yön başyazarının odaklandığı üçüncü nokta şuydu: Türkiye'nin "yeni sömürge" bir ülke olmaktan kurtulması kalkınmasına, kalkınması ise emperyalizm ve yerli işbirlikçilerine karşı verilecek savaşın zaferine bağlıydı. Bu savaş, emperyalizm ve yerli işbirlikçilerine karşı milletçe verilecek bir savaş olmalıydı. Öyleyse, sosyalistlerin birinci vazifesi geniş bir milliyetçi cephe oluşturarak bu savaşa öncülük etmekti. Yazı şöyle son buluyordu: "... iç ve dış kapitalizmin Türkiyemizi kiralık bir toprak parçası hâline getirmesine karşı, toplumun her kesimindeki milliyetçiler, yeni bir Millî Kurtuluş Savaşı vermek üzere birleşmek zorundalar" (1964e).

Yön Hareketi'nin söylemi, bu dönemde, antiemperyalizm üzerine kurulmuştu. Hızlı kalkınma, bunun için gerekli köklü reformlar, bu reformlar aracılığıyla sosyalizme yönelme, her şey, emperyalizm ve yerli işbirlikçileri karşısında galip gelmeye endekslenmişti. Tıpkı 1919'da olduğu gibi, "bir avuç işbirlikçi dışındaki bütün millet" yeniden milli kurtuluş savaşına çağırılıyor; milletin varlığı ve geleceği bu savaşın akıbetine bağlanıyordu. Bu ikinci savaşın mukadderatı bir koşula bağlıydı birinci kurtuluş savaşının onu yürüten kadroların "fikri boşlukları" nedeniyle yitirildiğine inanan Yöncülere göre. Avcıoğlu'nun sözleriyle, "Sosyalistler, bu mücadelenin ruhu ve beyni olmak durumunda"lardı (1965k). İkinci milli kurtuluş savaşı, ancak, doğru fikirlere sahip olan sosyalistler önderlik ederlerse tam bir zafere ulaşabilecekti.

Akımın iktidar stratejisi de bu söylemsel düzeneğe bağlı olarak değişmişti. Hedef antiemperyalist, ya da aynı anlama gelmek üzere milliyetçi bir iktidardı. Yöncüler, böylesi bir iktidarın parlamenter yolla yaratılabileceğini öngörmüşlerdi; bir yıl sonra, 1965'te, yapılacak genel seçimler antiemperyalist bir hükümetin kuruluş imkânı olabilirdi.

Yön Hareketi, bu bir yıllık zaman zarfında siyasi enerjisini iki noktaya yöneltti: Emperyalizm ve işbirlikçilerinin Türkiye'yi nasıl

Levent Şahverdi Arşivi

yeniden sömürge haline getirdiklerini rakamlarla, belgelerle ortaya koymak ve CHP ile TİP'in diğer ilerici güçlerle birlikte antiemperyalist bir hükümette ittifak etmelerini sağlamaya çalışmak. Yöncülerin bu çabalarına yakından bakmak gerekiyor.

Yön dergisi, ikinci yayın döneminin başlangıcından itibaren son derece etkili bir antiemperyalist yayın faaliyeti yürüttü. ABD ile Türkiye arasındaki ikili anlaşmalar ve NATO üyeliğinin Türkiye'nin bağımsızlığına düşürdüğü gölge; CIA'in Türkiye'deki faaliyetlerinin milli güvenliği yok edici etkileri; yabancı petrol firmalarının Türkiye'deki soyguncu yüzü, Amerikan Schlitz bira fabrikasından Coca Cola'ya ve pek çok sektördeki montaja dayalı sanayi kuruluşlarına kadar emperyalist sermayenin ve işbirlikçilerinin ülkenin kalkınmasını ve milli sanayinin gelişmesini nasıl engellediği; Ereğli Demir Çelik örneğinde olduğu gibi Amerikancı siyasetçi, yerli müteşebbis ve yabancı firma üçgeninin devleti ve milleti nasıl elbirliğiyle sömürdükleri verilere, belgelere, haberlere dayanılarak *Yön*'ün hemen her sayısında ortaya kondu. *Yön* yazarları ile SKD'de konferans veren hatipler, her vesileyle yabancı sermayenin ve emperyalizmle kurulan ilişkilerin Türkiye'nin bağımsızlığı ve kalkınmasının önündeki baş engel olduğunu durmaksızın vurguladılar. Bununla da yetinmediler; yabancı sermaye ve yabancı mallar karşıtlığı temelinde eylem ve boykot çağrıları yaptılar. Örneğin, "Coca Cola Boykotu" ve "Milli Petrol Kampanyası" *Yön*'ün çağrılarıyla başladı.[74] Yön Hareketi, gençlik arasında yayılmaya başlayan bu eylemlerin bir "milli uyanış" sürecini başlatabi-

74 1960'lı yıllarda, özellikle üniversite öğrencileri tarafından yürütülen Coca Cola Boykotu, *Yön*'ün "Coca Cola Zehirdir İçmeyin" başlıklı 119'uncu sayısıyla birlikte başladı. Milli Petrol Kampanyası ise, Muammer Aksoy, Çetin Altan gibi dönemin en etkili yazarlarının *Yön*'deki yazılarını takiben ünlü toplumbilimci Niyazi Berkes'in daha sonra Türk vatandaşlığına geçen Amerikalı eşi Fay Kibry Berkes'in *Yön*'de yayımlanan "*Yön*'ün Yükselttiği Ses" başlıklı yazısının (1964: 16) ardından geldi. Fay Kibry Berkes, Türk gençliğini milli petrol kampanyasına çağırıyor ve bu kampanya için üç somut öneride bulunuyordu. Bunlardan birincisi, *Yön* okuyucularının Türk petrolüne şahsen müşteri olmaları; ikincisi, her hafta sonu Türk petrol istasyonlarının yanına 30-40 ağaç fidesi dikilmesi; üçüncüsü, Türk petrol satış yerlerinin yanına çekici dinlenme yerleri yapılmasıydı.

Levent Şahverdi Arşivi

leceğini düşünüyordu. "Gençliğin yerli malı kampanyası," diyordu Doğan Avcıoğlu, "milli bir uyanışın başlangıcı olacaktır" (1964a). Gerçekten, Yön Hareketi, bu dönem Türkiye'sinde antiemperyalist bilinç ve mücadelenin gelişmesinde çok önemli bir yere sahip oldu. Dönemin öğrenci liderlerinden Aydın Çubukçu ve Ertuğrul Kürkçü, kendileriyle yaptığım görüşmelerde bu durumu teyit ettiler. Çubukçu, bu konuda şunları söyledi: "*Yön*'ün en önemli işlevlerinden biri, Amerikan emperyalizmini net olarak tanımlamaya imkân verecek verileri derleyip, düzgün bir biçimde sunmasıdır. ... Amerikan üsleri, NATO ilişkileri, milli ordu kavramı etrafında şekillenen bir bağımsızlık fikri *Yön*'ün geliştirdiği ve kitlelere yaydığı düşüncelerdi" (Atılgan, 2000i).

Yön Hareketi'nin, antiemperyalist yayın faaliyetinin diğer bir yanını, karşı tarafın yönelttiği "komünizm suçlaması"nı göğüslemek oluşturdu. Daha önce de belirtildiği gibi "komünizm" o dönemde de lanetli bir kelimeydi ve vatan hainliği, millet düşmanlığı, Rus casusluğu gibi suçlamaların etrafında toplandığı kavramdı. Bu tür bir suçlamanın amacı, solcuların halkla, orduyla ve bürokrasiyle kurabileceği ilişkileri engellemek, meşruiyetlerini olabildiğince zayıflatmaktı. Yöncüler, kendilerine yöneltilen komünizm suçlamasını daima reddettiler ve bir yandan sosyalizmle komünizmi ayırmaya çaba gösterirken bir yandan da ülkedeki antikomünist propagandanın doğrudan doğruya ABD tarafından yönetilip yönlendirildiğini ortaya koymaya çalıştılar.[75] Gerçek milliyetçiliğin emperyalizme karşı çıkmakla mümkün olduğunu savunan *Yön*, kendisine yöneltilen "komünistlik" suçlamalarına "Sevsinler Komünizmle Mücadeleyi" başlıklı yazısında şu cevabı veriyordu:

> Asya'da komünizmle mücadele konferansı toplarlar: parayı kim öder? Amerika... Bol ödenekli konferansa Türkiye'den kimler gider? Teve-

75 *Yön*'ün haber verdiğine göre (*Yön*, 1964b) Mobil, Shell gibi petrol firmaları antikomünist yayın organlarını maddi bakımdan destekleyip yönlendiriyorlardı. Mobil tarafından desteklenen bu türden bir dergi, yabancı petrol şirketleri aleyhine açılan kampanyayı yürüten Berkes'i, Aksoy'u, Altan'ı ve *Yön*'ü "komünist ilan etmiş", "Davalarımızın en büyüğü, bu cennet vatana komünizmi sokmamak ve her göründüğü yerde ezmektir," demişti.

Levent Şahverdi Arşivi

toğlu ile Darendelioğlu.[76] Millî Emniyetle ilgili önemli açıklamalarda bulunan Suphi Karaman belirtir: İki Mc Carthy özentisi yayın organına CENTO'nun komünizmle mücadele fonu kanalıyla yardımda bulunulmuş. Parayı kim öder? Amerika. Bir dergi, Türkiye'nin petrol ticaretinde tekel kurma sevdalısı yabancı petrol şirketlerinin, özellikle Mobil'in açık açık kiralık sözcülüğünü yapıyor. ... millî petrolü savunanlara ... McCarthy vari bir kampanya açıyor. Düdüğü çalan kim? Devlet içinde devlet olma sevdalısı yabancı petrol şirketleri. Basın, sesini çıkarmasın diye çok yüksek ücretli ilanlarla donatılıyor. Parayı veren kim? ... yabancı petrol şirketleri. Komünizmle mücadele bahanesiyle bir memleket böyle sömürülür, böyle sömürgeleştirilir. ... Milliyetçiler artık bu oyunları yutmayınız (*Yön*, 1964c).

Yön'ün antiemperyalist söylemi "gerçek milliyetçilik" teması üzerine kurulmuştu. Buna göre, asıl vatana ihanet edenler, ABD ile işbirliği halinde ülkenin sömürgeleştirilmesini sağlayanlardı; asıl millet düşmanları, milletin kalkınmasını yabancılarla el ele engelleyenlerdi; asıl casuslar, Amerika'ya uşaklık edenlerdi. Bu türden bir söylemsel temanın işlevi, sosyalizme ve antiemperyalist mücadeleye toplumun her katında meşruiyet kazandırmaktı.

Yön Hareketi ve TİP arasındaki ilk ve son "bahar havası" bu dönemde oluştu. Artık iki hareket de antiemperyalist bir hatta ilerlemeye başlamış, eski hırçın polemiklerin yerini dostça dayanışma almıştı. TİP lideri Mehmet Ali Aybar, 1964 Kasım'ında *Yön*'ün Ankara'daki idarehanesine gelip "Türkiye'de bütün ilerici zinde kuvvetler ... birleşmelidir" dediğinde (*Yön*, 1964e) iki akım arasında 1965 seçim sonuçları açıklanıncaya kadar sürecek olan dayanışma süreci başlamış oluyordu. Yön Hareketi ve TİP, Doğan Avcıoğlu'nun "İkinci Milli Kurtuluş Savaşı" formülünde birleşmiş, Kemalist bir temayla birleştirdikleri "istiklâl mücadelesi"nde yan yana gelmeye başlamışlardı. Bir yandan *Yön* dergisinin kapaklarında ve TİP'in teşkilat binalarında sıkça rastlanan kalpaklı fotoğrafı ve "Bizi mahvetmek isteyen emperyalizme..." diye başlayan sözleriyle Mustafa Kemal imgesi, bir yandan ilk kez *Yön* tarafından

76 Bu iki kişiden Fethi Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler* adlı antikomünist kitabın yazarıydı. İlhan Darendelioğlu ise, kısa bir süre sonra kurulacak olan Komünizmle Mücadele Derneği'nin başkanı olacaktı.

Levent Şahverdi Arşivi

yayımlanan ve elden ele dolaşmaya başlayan sosyalizmin en önemli imgelerinden Nâzım Hikmet'in *Kurtuluş Savaşı Destanı*[77] şiiriyle sol, TİP ve Yön Hareketi etrafında toplanmış bir halde emperyalizme karşı yeni bir mücadeleye hazırlanıyordu.

Solda böylesi bir bahar havası yaşanırken, siyasal yelpazenin sağ tarafı geçici bir duraklama içindeydi. 1963 seçimlerinin galibi AP, Ragıp Gümüşpala'nın ölümünün ardından yeni bir genel başkan arayışı içindeydi. ABD Başkanı Johnson'la ahbaplığı, yerli ve yabancı sermaye çevreleriyle iyi ilişkileriyle tanınan Süleyman Demirel, o günlerde siyaset sahnesine çıktı ve AP'nin başına geçti. Demirel'in, AP Genel Başkanı olarak ilk icraatı, bütçe görüşmeleri sırasında İsmet Paşa hükümetini düşürmek oldu. İsmet Paşa, son kez yürüttüğü başbakanlık görevinden ayrılırken "Amerikalılar benim yerime bir Başbakan buldular" diyecekti (aktaran Ahmad, 1996b: 221). Paşa, başında bulunduğu hükümetin ABD tarafından düşürüldüğünü, yeni başbakan adayı Demirel'in de yine bu ülke tarafından sahneye çıkarıldığını açıkça ima ediyordu.

Suat Hayri Ürgüplü başbakanlığında ve Demirel'in başbakan yardımcılığında yeni hükümetin kuruluşunu takiben Türkiye, siyasal alanın üç kampa bölündüğü bir ortamda seçim sathı mailine girmişti. Bir yanda "İkinci Kuvayı Milliye" sloganıyla Türkiye solunun şimdiye kadar belki de hiçbir zaman görmediği bir güçte seçim çalışmalarına başlayan TİP ve onu destekleyen Yön Hareketi, öbür yanda, söylemini antikomünizm üzerine oturtan, kapitalizm ve ABD ile ilişkilerin sembolü haline gelmiş olan Demirel'in AP'si bulunuyordu. 80 yaşındaki İsmet Paşa'nın CHP'si ise belirsizlik içinde üçüncü taraftaydı.

Halk kitleleri ve 27 Mayıs'ı destekleyen çevreler, 27 Mayıs'tan sonra üç kez koalisyon hükümeti kurup üç kez istifa etmek zo-

77 İleride değinileceği üzere Nâzım Hikmet'in şiirleri, ilk kez *Yön* tarafından yayımlanmaya başlanana kadar bir suç unsuru ve komünist olmanın bir deliliydi. Onun şiirlerini yayımlayarak bir tabuyu daha yıkmış olan *Yön*'ün, ünlü şairin ilk olarak "Kurtuluş Savaşı Destanı" adlı şiirini basması bir tesadüf değildi. "Sosyalizm en büyük milliyetçiliktir" tezini her fırsatta dile getiren *Yön*, Milli Kurtuluş Savaşını anlatan en iyi şiirin en büyük sosyalist tarafından yazılmasını bu tezinin bir kanıtı olarak sunuyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

runda kalan İsmet Paşa'ya soğuktu. CHP, TİP'in siyaset sahnesine getirdiği yeni soluğun da etkisiyle eski çekim merkezi olma özelliğini yitirmeye başlamıştı. Kıbrıs buhranı sırasında ABD'ye rest çekmek zorunda kalan ve o arada yabancı petrol şirketlerini de "gücendiren" İnönü (Ecevit, 1975: 17-18), ABD'nin karşısına diktiği Demirel'in AP'si karşısında yeni bir formül bulmalı ve kendini artık TİP'in varlığını da gözeterek konumlandırmalıydı. Nihat Erim'in 1962 yılında *Yön* dergisine verdiği bir mülakatta ifade ettiği formülü hatırladı ve 1965 seçimlerine birkaç ay kala partisinin yeni çizgisini ilan etti; CHP, bundan böyle "ortanın solu"nda bir partiydi.

Yöncüler, daha İsmet İnönü CHP'nin "ortanın solu"nda bir parti olduğunu ilan etmeden evvel, bu partinin yeni bir yönelime gireceğini sezmişlerdi. Süleyman Demirel, son İsmet Paşa hükümetini devirdiğinde CHP'nin önünde iki seçenek olduğunu düşünüyorlardı. Parti, ya canlanmaya başlayan antiemperyalist mücadele çizgisinden yana geçecek ya da onun karşısında yer alacaktı. Yön Hareketi bakımından bu seçeneklerin ikisi de hayırlıydı. Doğan Avcıoğlu, hükümetin düşürülmesinden hemen sonra şöyle yazıyordu:

> ... ana muhalefet partisi, içte ve dışta yürütülen ısrarlı, fakat dostça çabalarla, antiemperyalist mücadelede açık seçik yerini almaya zorlanmalıdır. Bu çabalar olumlu sonuç vermese dahi, Türk politika hayatına bir açıklık getireceği için yararlıdır ve bugünkü şartlar altında zorunludur (Avcıoğlu, 1965k).

Yön Hareketi, CHP'den kopup gelen bir akımdı. Parti içindeki kimi yönetici ve milletvekilleriyle Yöncüler arasında fikri ve organik ilişkiler vardı. Akım, bu ilişkileriyle içeriden ve yayınlarıyla dışarıdan CHP'yi antiemperyalist bir çizgiye çekmeye çabalıyordu. İsmet Paşa "ortanın solu" sloganını ortaya attığında, Yöncüler, bu gelişmeyi ihtiyatlı bir sevinçle karşıladılar. Doğan Avcıoğlu, "ortanın solu"ndaki CHP'yi çözümleyen yazısında şöyle diyordu:

> Türkiye'de ortanın solu, emperyalizmin tahakkümüne hayır denildiği noktada başlarsa bir anlam kazanır. CHP, seçimler için partinin görüşlerini tespit eden teferruatlı dokümanlarda 'ortanın solu' anla-

Levent Şahverdi Arşivi

yışını gereken açıklıkta ortaya koyabilmiş değildir. ... Bu vuzuhsuzluğa rağmen, CHP'nin yine de ekonomik bağımsızlığı amaç edinmiş emperyalizme karşı bir tutuma, yavaş ve ihtiyatlı adımlarla yöneldiğini kabul etmek gerekir (1965f).

Seçimler yaklaşırken, Yön Hareketi'nin siyasal dengeler bakımından üzerinde durduğu iki nokta vardı. Birincisi, CHP'yi daha sola çekmek, ikincisi TİP'in sosyalizm merkezli bir çizgide hareket etmesini önlemek. Yöncüler 1965 Ekimine kadar bir yandan antiemperyalist mücadelede önemli bir etki yaratabileceğini düşündükleri CHP'nin daha ileri adımlar atması için çaba harcadılar, bir yandan da TİP'i antiemperyalist mücadele cephesini daraltacak vurgulardan kaçınması ve CHP ile iyi ilişkiler kurması için ikna etmeye gayret gösterdiler. Bu faaliyetlerinin ardında, sosyalizme geçiş için antiemperyalist mücadelenin başarıya ulaşmasının bir önkoşul olduğuna dair kanaatleri yatıyordu. "Yarının hür ve ileri Türkiye'si," diyordu Doğan Avcıoğlu, "antiemperyalist bir zemin üzerinde kurulacaktır. ... Sosyalizme geçiş, kapitalist olmayan halkçı ve devletçi bir politikanın kaçınılmaz sonucudur. Bu sebeple sosyalistler, antiemperyalist mücadelenin hayatî önemini iyi anlamalı, bütün öteki amaçları hâlen antiemperyalist mücadeleye tâbi olarak değerlendirmeye alışmalıdırlar" (1965k).

Avcıoğlu'nun bu vurgusu, CHP'nin "ortanın solu" siyasetini benimsemesinin ardından TİP yönetiminin kendini CHP'den ayırma ve ona karşıt bir tutum alma eğilimlerinin oluşmasından kaynaklanıyordu. TİP yöneticileri bu dönemde, *Yön*'ün CHP ile TİP'i yakınlaştırma çabasını parti yayın organlarında sert bir dille eleştiriyorlar, Doğan Avcıoğlu'nun bir zamanlar kendilerine yönelttiği "romantiklik" suçlamasını bu kez ona çeviriyorlar, *Yön*'ün "CHP ile sosyalizmi gerçekleştireceğini sandığını" yazıyorlar ve şöyle diyorlardı: "... AP ve CHP hâkim sermayeci sınıfların partileridir. ... Seçim oyunlarına kapılıp sadece AP'yi hedef almak ve CHP'yi tamamen bir yana bırakmak, Türkiye İşçi Partisi'nin oylarının CHP'ye kaymasına sebep olur. Bunun için ... AP ile CHP'yi halka birlikte tanıtmak gerekiyor" (*Yön*, 1965i). Devlet örgütlenmesinin önemli bir bölümünü elinde bulunduran ve ordunun önemli bir

Levent Şahverdi Arşivi

kesiminin desteğini almaya devam eden CHP'nin sosyalist olmasa bile en azından sosyalizme karşı olmamasının ve emperyalizme karşı tavır almasının antiemperyalist mücadele bakımından büyük önem taşıdığına inanan *Yön*'ün, TİP yöneticilerinin bu tutumlarına yönelik yanıtı ise şöyleydi: "CHP, sosyalist bir parti değildir, olmayacağı gibi olmak arzusunu da taşımamaktadır. Durum bu iken, *Yön*'ün CHP'yi sosyalist yapmak gibi ham hayaller peşinde koşmayacağı aşikârdır. ... *Yön*, millî bağımsızlık davasında İnönü liderliğindeki bir CHP'nin önemli bir mevki olduğu inancındadır" (*Yön*, 1965i).

1965 seçim kampanyaları başladığında solda bu tartışmalar yaşanırken, AP lideri Demirel bir yanına Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy'u öbür yanına Adnan Menderes'in oğlu Yüksel Menderes'i alarak, eski DP'nin bugünkü AP olduğu mesajını vererek antikomünizm eksenli bir söylemle seçim çalışmalarını sürdürüyordu. Demirel, her çıktığı meydanda komünizmle eş anlamlı tutuğu katı planlı devletçiliği, Amerikan karşıtlığını, hür teşebbüs aleyhtarlığını lanetliyor, din ve milliyetçilik duygularını okşayarak meydanları coşturuyordu. AP, "Ortanın Solu Moskova'nın Yolu" sloganıyla CHP'yi, Komünizmle Mücadele Dernekleri'nin fiili saldırılarıyla da TİP'i hedef tahtasına oturtmuştu. AP'ye göre "sol", komünizm demekti ve Komünizmle Mücadele Dernekleri sol adına ne görürse hınçla saldırıyordu; başta TİP'e sonra da CHP'ye.

İnönü, çok geçmeden, komünizm suçlamalarına ve partisini de hedef alan Komünizmle Mücadele Dernekleri'nin fiili saldırılarına karşı sert bir tavır aldı. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'i Derneğin fahri Başkanlığından istifaya ve hükümeti de Derneğin saldırgan faaliyetleri karşısında tedbir almaya çağırarak şöyle dedi: "Hükûmet gereken tedbirleri almazsa, ben SS'lerle de başa çıkarım." Gürsel, İnönü'nün bu açıklamalarından bir gün sonra Derneğin fahri başkanlığından istifa etti (*Yön*, 1965k).

Görünen odur ki, bir yandan İsmet Paşa'nın antikomünizm karşısındaki bu tavrı, bir yandan AP'nin TİP ve CHP'yi aynı sepete koyan söylem ve eylemi, kanaatimce bir yandan da Yöncülerin CHP ile TİP'i yakınlaştırma çabaları etkili oldu ve seçim kampan-

Levent Şahverdi Arşivi

yalarının sonraki evrelerinde TİP ve CHP arasında bir söz düellosu ya da çekişme yaşanmadı. Tersine, zaman zaman dayanışma çağrıları içeren açıklamalar yapıldı.

Yöncüler, TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ı o günlerde bir kez daha *Yön*'ün merkez bürosuna davet ettiler ve ona üç kritik soru yönelttiler. Birinci soru, "sizce Türkiye'nin bugün için en önemli meselesi nedir?" şeklindeydi. Aybar, bu soruyu şöyle cevapladı: "Bütün meselelerimiz bağımsızlık noktasında düğümleniyor. Bizim için bugün en önemli dava Türkiye'yi tam bağımsız bir politika yörüngesine oturtacak kuvvetlerin bu seçimlerde ağır basmasıdır." Bu cevap Yöncüler açısından tatmin ediciydi. Aybar, "Türkiye'yi tam bağımsız bir politika yörüngesine oturtacak kuvvetlerin bu seçimlerde ağır basması"ndan bahsederken herhalde AP, YTP, CKMP gibi partilerden değil, TİP ve CHP'den bahsediyordu. Yöncülerin "Bu temel mesele karşısında, mevcut siyasî kuvvetlerin durumu nedir?" şeklindeki ikinci sorusuna Aybar'ın cevabı şuydu: "... Şüphesiz bu hareketin en bilinçli ve en uçta mücadele eden örgütü Türkiye İşçi Partisi'dir. Onunla beraber aynı doğrultuda olan öğrenci derneklerini, Sosyalist Kültür Derneği'ni, Öğretmenler Federasyonu'nu ve yöneticileri uyanmış bazı sendikaları bu hareketin ilerici kuvvetleri arasında saymak icap eder. *Yön*, *Sosyal Adalet*, *Toplum*, *Anadolu* ve Trakya'da çıkan küçük mahallî gazetelerin pek çokları da bu millî kurtuluş hareketinin içindedirler." Aybar, TİP'in, *Yön* dergisi ve SKD'den müteşekkil Yön Hareketi'ni müttefik olarak gördüğünü bu cevabıyla teyit etmiş oluyor, temel tartışmaları değil ortaklıkları vurguluyordu. Bu cevap da Yöncüler açısından yeterince iyiydi. *Yön*'ün üçüncü ve en kritik sorusu olan "TİP nasıl bir koalisyonda yer alabilir?"e, Aybar, "... 10 Ekim seçimleri sonunda Türkiye'miz yine koalisyon hükûmetleri tarafından idare edilecektir. Ama Türkiye İşçi Partisi'nin sahneye çıkmasından sonra bu koalisyonlar ister istemez programları ve yolları birbiriyle açıkça çelişmeyen partiler arasında olacaktır" karşılığını veriyordu (*Yön*, 1965g). Daha önceki koalisyonlar CHP ile programatik bakımından ona zıt olan AP, YTP, MP gibi partiler arasında kurulduğuna ve Aybar bu türden koalisyonlara karşı çı-

Levent Şahverdi Arşivi

kıp "programları ve yolları birbiriyle açıkça çelişmeyen partiler"in koalisyonunu istediğine göre, TİP ve CHP arasında olası bir koalisyon hükümetine yeşil ışık yakmış oluyordu. *Yön*'ün aynı sayısında bu derginin eski başyazarlarından ve artık TİP'in en önemli isimlerinden birisi olan Sadun Aren de, CHP ve TİP arasında olası bir koalisyona partisinin 'evet' diyebileceğini daha açık bir dile belirtiyordu: "Şartlar gerekli kılarsa, elbette bir koalisyona gidilebilir. Koalisyon TİP'e en yakın partilerle ve belirli konularda sarih anlaşmaya vararak yapılabilir" (*Yön*, 1965i).

Yöncüler, bu noktadan sonra TİP'i olanca güçleriyle desteklediler. TİP'in bütün siyasi etkinliklerine *Yön*'de detaylı bir şekilde yer verdiler; programını, seçim bildirgesini yayımladılar; bu partinin seçim kampanyasında yarattığı coşkulu havayı paylaştılar. Örneğin *Yön*, TİP'in İstanbul Taksim mitingini şöyle haberleştiriyordu:

> TİP, karşı partilerin korkusunu haklı gösterecek bir hızla, hayret verici şekilde geliştiğinin, genişlediğinin son örneğini Taksim mitingi ile verdi. ... Genel Başkan Aybar ... 'Anadolu'daki emekçi kardeşlerimizi ve burada sizleri gördükten sonra daha büyük bir inançla söylüyorum ki, gün doğdu, doğacak' deyince, miting meydanını dolduran kalabalık ... hep bir ağızdan 'Güneş ufuktan şimdi doğar' marşına başladı ve Taksim meydanında yer gök inledi (*Yön*, 1965c).

Yöncüler, 1965 seçimlerinin ardından antiemperyalist bir zeminde CHP ile TİP arasında bir koalisyon hükümeti kurulabileceğini; bu türden bir hükümetin kurulması durumunda daha önce saflarındaki eşraf ve ağaları ürkütmemek için reform hamlelerine girişmeyen CHP'nin daha da sola kayıp sağ kanadını tasfiye edeceğini; yapılacak reformlarla birlikte halkın daha geniş kesimlerinin solu destekleyeceğini umuyorlardı. Seçimlere çok az bir süre kala *Yön*'de yer alan şu tümce bu umudun bir ifadesi olarak değerlendirilebilir: "... yeni Meclis, sağcı çoğunluğun son iktidar dönemi olacaktır" (*Yön*, 1965h). Yöncülere göre, Demirel liderliğindeki AP ise hezimete uğrayacaktı. Şöyle yazıyorlardı: "Çok dolaşmakla beraber, boş klişe sözleri sıkıcı bir üslûpla okumaktan öteye gidemeyen Demirel, kampanyadan hayli puan kaybederek çıktı. Açık hava toplantıları ilgi yaratmadı. ... Bu ilgisizlik AP oylarını aynı ölçüde

Levent Şahverdi Arşivi

etkilerse ... AP'nin büyük bir hezimete uğramasını ve partide bir lider buhranı meselesinin baş göstermesini beklemek gerekecektir" (*Yön*, 1965c).

Bir noktayı daha vurgulamak gerekiyor: Yöncüler, 1965 seçimlerinden sonra antiemperyalist bir hükümet kurulabileceğini ummalarına rağmen bağımsızlıklarını korudular. TİP'ten yana taraf olmakla ve CHP'yi destelemekle birlikte, kendilerine önerilen milletvekilliği adaylığı önerilerini reddettiler. Seçimlerden önce şöyle yazıyorlardı: "Bazı partilerden adaylık teklifleri gelmişse de, *Yön* yöneticileri seçimlere girmeyi düşünmediklerini söyleyerek, teklifleri reddetmişlerdir" (*Yön*, 1965e).[78]

Yöncüler, seçimlerden sonra ne yapacaklarını ise, gelişmelere göre tayin edeceklerdi. Bununla birlikte, nasıl bir yol izleyecekleri hakkında fikir yürütmek mümkün görünüyor. Önlerinde üç yol vardı: ya TİP'e katılacaklar, ya kendi siyasal çizgilerine uygun bir parti kuracaklar ya da bir entelektüel bir çevre olarak varlıklarını sürdürüp iktidara "yön" vermeye çalışacaklardı. Bu ihtimaller, kendi sözlerinde örtük olarak yer alıyor:

> *Yön*, bütün milliyetçi ve ilerici güçlerin, ekonomik bağımsızlık yolunda, belli bir asgarî görüş etrafında toplanmaları için çaba göstermektedir. Şüphesiz ki bahis konusu olan ilericiler arasında organik bir birleşme değildir. Her parti ve dernek kendi yolunda yürüyecektir. Önemli olan bunlar arasında, ekonomik bağımsızlık meselesinde, bir ahenk, bir karşılıklı anlayış kurulabilmesi ve ortak bir dilin doğmasıdır. Daha ileri bir işbirliği, gelecekteki olayların tayin edeceği ve siyasal teşekküllerin kararlaştıracağı bir hususdur (*Yön*, 1965e).

78 *Yön* yöneticilerine hangi partilerden milletvekilliği adaylığı önerildiği konusunda kesin bilgiler elde edemedim. Bilinen sadece TİP Genel Başkanı Aybar'ın *Yön* başyazarlarından İlhan Selçuk'a milletvekilliği önerdiği (Mater, 1998: 23). Diğer yandan, öteki *Yön* yöneticilerine de CHP'den teklifler yapıldığına dair bilgiler bulunuyor. Ölümünden kısa bir süre önce Doğan Avcıoğlu ile görüşen Hikmet Özdemir, bu konuda şunları aktarıyor: "... 1960'lı yıllar siyasal yaşamımız açısından ilginç gelişmelerin yaşandığı yıllardır. Örneğin 1965 yılında Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun SKD'nin üyelerinin ve önde gelen *Yön* yazarlarının CHP'den milletvekili olması için uğraşması gibi..." (1995: 56-57).

Levent Şahverdi Arşivi

1965 seçimleri sonucunda Demirel liderliğindeki AP'nin hezimete uğrayıp bir liderlik buhranı içine düşeceğini bekleyen ve hesaplarını daha çok TİP ve CHP arasında antiemperyalist bir koalisyon hükümeti kurulması ihtimali üzerine yapan Yön Hareketi'nin seçim sonuçlarıyla birlikte nasıl hayal kırıklığına uğradığını ve yeni bir döneme girdiğini ele almadan önce, bu üçüncü döneme ilişkin bir toparlama yapmak yararlı olacaktır.

Akım, bu döneminde, söyleminin merkezinde yer alan "hızlı kalkınma", "köklü reformlar", "devletçi ve halkçı politika" gibi kavramları korudu. Bununla birlikte, bütün bu kavramlar seti "antiemperyalist" bir dizge içinde sıralandı. Antiemperyalizm söylemi sosyalizm-kapitalizm karşıtlığı üzerine değil "yeni sömürgecilik" ve "bağımsızlık" karşıtlığı üzerine kuruldu. Akımın iktidar stratejisi de buna göre yeniden kuruldu. Antiemperyalist bütün güçleri içine alacak bir cephe hükümeti, Yön Hareketi'nin yeni iktidar stratejisiydi. Yöncüler, bir parti olarak örgütlenme imkânı bulamadıkları için böylesi bir iktidarın siyasi temsil bakımından CHP ve TİP arasında paylaşılan ve diğer ilerici teşekküller tarafından desteklenen bir hükümet olabileceğini düşündüler ve siyasi enerjilerini bu doğrultuda harcadılar. 1965 seçimlerinin bir cephe iktidarını mümkün kılabileceğinden hayli ümitliydiler. Ümitleri ne kadar büyükse hayal kırıklıkları da o kadar derin oldu.

Dördüncü Dönem: İhtilâl İçin Arayışlar

1965 seçim sonuçlarının açıklandığı gün, Yön Hareketi'nin yeni bir söylemsel dönüşüm sürecine ve iktidar stratejisi için yeni bir arayış dönemine girişinin başlangıcıydı. 1967 Haziranında *Yön* dergisinin kendi yayın hayatına son vermesine kadar süren bu dönem, parlamenter rejim içinde hızlı kalkınmaya elverecek reformları amaçlayan "demokratik milli kurtuluş hareketi" söyleminin, yerini, parlamenter yolu dışarıda bırakan "milli demokratik devrim" yoluyla ülkenin sosyal ve iktisadi yapısını değiştirme stratejisine bıraktığı dönemdi. Emperyalizme ve işbirlikçilerine karşı milletin bağımsızlığını temsil edecek bir cephe hükümeti-

Levent Şahverdi Arşivi

nin seçim yoluyla iktidara gelmesi ve yapacağı reformlarla toplumsal yapıyı değiştirmesi, Yön Hareketi bakımından artık ihtimal dışıydı. Akım, bu döneminde, Türkiye'nin kurtuluşunun bir "devrim"le mümkün olduğunu söylüyor, "ihtilâlci" yollardan iktidara gelmenin yollarını arıyordu. Yön Hareketi'nin bu dönemini programatik ve örgütsel bakımdan "ihtilâle hazırlık" dönemi olarak tanımlayabiliriz.

1965 seçimleri, bir yandan kapitalizm ve ABD ile ilişkilerin simgesi, öte yandan da sola ve sosyalizme düşmanlığın sembolü durumunda olan Süleyman Demirel liderliğindeki AP'nin kesin galibiyetiyle sonuçlandı. AP, aldığı yüzde 52,9'luk oy oranıyla Menderes'in 1950'deki zaferine çok yakınlaşmış oluyordu; DP'nin 1950'deki oy yüzdesi 53,3 idi. Seçimlere "ortanın solu" sloganıyla giren CHP ise, yüzde 28,27'lik oy oranıyla çok partili siyasi hayattaki en büyük yenilgisini aldı. Bu seçimler, bir bakıma, 27 Mayıs'ın rövanşı niteliğindeydi. 27 Mayıs'ta süngüyle alaşağı edilenler, 5 yıl sonra hükmetme mekanizmasının hemen her noktasını yeniden ele geçirmişlerdi. AP'nin tek başına hükümet kurabilmek için yeterli olandan da fazla milletvekiline sahip olduğu parlamentoda yeni bir grup daha vardı; TİP, 15 milletvekiliyle Meclis'te temsil edilmeye başlamıştı.

Bu sonuçlar ve Meclis'in yeni yapısı, *Yön* yöneticilerinin çoğunluğu açısından tam bir hayal kırıklığı niteliğindeydi. Hezimete uğramasını bekledikleri AP seçimlerin kesin galibi, yüzde 35-40 civarında oy alabileceğini tahmin ettikleri (*Yön*, 1965d) CHP ise seçimlerin mutlak mağlubu idi. Onlar açısından, en azından bir dahaki seçimlerde muhtemel olan antiemperyalist bir koalisyon hükümeti ihtimali seçim sonuçları tarafından bir kenara itilmişti.

Yön'ün, bu şekilde sonuçlanan seçimlerden sonraki ilk sayısı, Yön Hareketi'nin en önemli dönüm noktalarından birinin belgesi niteliğindedir. Ağzında bir Amerikan purosuyla keyifli bir şekilde iktidar koltuğuna oturmuş beyaz bir at karikatürünün üzerine yazılmış "Kır At İktidarda" başlığıyla çıkan 133'üncü sayı, akımın kendi içinde yaşanacak çatlamanın ve bundan sonra izlenecek "yön"ün bütün sinyallerini yansıtır.

Levent Şahverdi Arşivi

Yön'ün söz konusu sayısı, başyazı niteliğindeki iki kritik yazıyla çıktı. Bu iki yazı, *Yön*'ün yetkili otoritelerinin önerdikleri iktidar stratejisinde önemli bir ayrılığı haber veriyordu.

İlk yazı Mümtaz Soysal imzası taşıyordu. Soysal, seçim sonuçlarını irdeleyen yazısında (1965), AP'nin tek başına iktidara gelmesinin "politik mücadele cephelerinin kesinlikle belirmesini çabuklaştırmak gibi bir faydası" olacağını belirtiyor ve sosyalistleri uzun soluklu bir mücadeleye davet ediyordu. Soysal'a göre, sosyalistlerin bu uzun soluklu mücadelede yapmaları gereken dört şey vardı:

> ... bir yandan uyandırılabilecek kadar insanı uyandırırken, öte yandan da, gerçek uyanmanın maddî yollardan geçtiğini düşünerek ileride sloganların somutlanmasına yarayacak teknik çalışmaları iyi yapmak, başkalarınca atılacak ama, sonunda ekonomik direnme noktalarının birazcık zayıflamasına yol açabilecek en küçük reformcu hareketleri bile desteklemek ve nihayet, Türkiye'nin tarihî dönüm noktalarında durumu en iyi değerlendirebilecek kadroları yetiştirmek (Soysal, 1965).

Görüldüğü üzere, Soysal'ın sosyalizmin geleceği için yaptığı bütün teklifler sabırlı ve uzun vadeli bir çalışma yapılmasına yönelikti ve *Yön*'ün daha evvelki evrelerinde baskın olan çizgiyi takip ediyordu: Bir ihtilâlle iktidarı almaya yönelmek değil, parlamenter yoldan iktidara gelmek; devrimci yoldan değil, reformlarla toplumsal yapıyı değiştirmek; o zamana kadar da bütün imkânları iyi değerlendirerek sabırlı bir hazırlık yapmak...

Soysal'ın yazısından hemen sonra yer alan yazı ise, daha başlığından itibaren bir "yön değişikliği"ni ima ediyordu. "Seçim Sonuçları Washington'u Sevindirdi... Sosyalizmin Romantik Dönemi Mutlaka Kapanmalıdır" (*Yön*, 1965b) başlığını taşıyan ve imzasız olmakla birlikte Doğan Avcıoğlu tarafından kaleme alınmış olması muhtemel olan yazı[79] dört ana tema üzerine kuruluydu. Yön

79 Doğan Avcıoğlu'nun üslubunu ve *Yön*'ün hazırlanış biçimini bilenler açısından bu tür bir yazıyı Avcıoğlu'nun yazdığını tahmin etmek güç değildir. *Yön*'ü ve Avcıoğlu'nu yakından tanıyan Yalçın Küçük'ün bu yazıyla ilgili kanaati de aynı yöndedir: "Bu ... başyazıyı Doğan'ın yazmış olduğundan kuşku duymuyorum." (1990: 294).

Levent Şahverdi Arşivi

Hareketi'nin yeni döneminin bütün çizgilerini taşıyan ve süreç içinde "ihtilâlci" yöneliminin üzerine bina edileceği temeller olan bu temaları ortaya koyup irdelemek yerinde olacaktır.

Yazı, ilk olarak, AP'nin tek başına iktidara gelmesiyle, Türkiye'nin bütünüyle ABD yörüngesine sokulacağını saptıyordu: "... Demirel, Washington'un, başta petrol şirketleri olmak üzere yabancı sermayenin ... yüreklerine su serpen büyük bir başarı sağladı." Bu saptama, İsmet Paşa'nın başbakan olduğu dönemlerdeki gibi hükümet organının ve parlamentonun antiemperyalist mücadele bakımından bir imkân olma özelliğini yitirdiğini ima ediyordu.

Yazının ikinci vurgusu, antiemperyalist bir iktidarın parlamenter rejim içinde ve "demokratik yarış" ile mümkün olamayacağına ilişkindi. Yazıda öne sürülen teze göre, "20 yıllık parlamentoculuk, kompradorların ve toprak ağalarının, devrimciler aleyhine olarak politik hayata hükmetmesinden başka sonuç vermemişti" (*Yön*, 1965b). Yazı, Demirel'in başbakan oluşunun hemen ardından yaptığı "seçim kanunu asgarî 1961 şartlarına getirilecektir" açıklamasından da bu yönde sonuç çıkarıyor ve TİP'in parlamentoya girmesine imkân veren "milli bakiye" sisteminin kaldırılmasıyla 1969 yılındaki seçimlerde parlamento kapısının TİP'e büyük oranda kapatılacağına dikkat çekiyordu.

Üçüncü vurgu, mevcut toplumsal yapı hâkimiyetini sürdürdüğü müddetçe, sosyalistlerin halkla bütünleşmesinin mümkün olmadığına ilişkindi. *Yön* başyazarına göre, bundan böyle halkı inandırarak ve halkın oyuyla iktidara gelmeyi ummak "kötü bir romantizm"di; TİP'in seçim tecrübesi, "romantik bir popülizm"in iflasının ispatıydı:

> ... TİP, 'nasıılı eller'den çok, TİP olmasa CHP'ye gidecek memur, öğretmen, gençlik vs. oylarını almıştır. Seçimlerden bir gün önce AP ile yanyana Ankara'da yapılan TİP mitingi bu durumun tipik bir örneğiydi. Beş bine yakın kişinin izlediği TİP mitinginde, hariciyeciler, plâncılar, sosyete dedikodularında ismi geçen güzel hanımlar bol sayıda gözükmekteydi. Bu hanımlar birbirlerine 'ne nazik topluluk' diye iltifat yağdırmaktaydı. Bir TİP toplantısında ilk kez bulunan CHP senatörü Mebrure Aksoley de, dostlarına 'Ben CHP toplantılarında, bu kadar

Levent Şahverdi Arşivi

nezih insanı bir arada görmedim' demekteydi. Konuşan hatipler, böyle bir topluluğa 'işçiler, ırgatlar' diye seslenmekteydi. Birkaç yüz metre ötede 20-30 bin kişinin katıldığı AP mitingi yapılmaktaydı. Orada işçi ve ırgatların hepsi Demirel'i alkışlamışlardı (*Yön*, 1965b).

Yön başyazarının bütün bunlardan çıkardığı sonuç ve son vurgusu ise, sosyalistlerin iş ve toprak vaadi[80] yoluyla değil, iş ve toprak vererek halkla bütünleşebileceğine ilişkindi. Bu, aynı zamanda, Yön Hareketi'nin yeni iktidar stratejisinin ilanıydı; muhalefette vaatlerle kazanılamayan halk desteği ancak parlamenter olmayan yolla iktidara gelindikten sonra halka iş ve toprak verilerek kazanılabilirdi: "Şüphesiz sol, toprak vaadi yerine, toprak verebilecek durumda bulunabilse, geleneksel güvensizlik ve iftiralar bir çırpıda etkisiz hâle gelecektir" (*Yön*, 1965b).

Başyazar, AP'nin tekrar iktidara gelişinin 27 Mayıs benzeri bir "askerî ihtilâl"i beraberinde getirebileceğini de ima ediyordu. Yazıda, Demirel'in Alman televizyonuna verdiği "Türkiye'nin ihtilâllere tahammülü yoktur" şeklindeki sözlerine şu yorum getiriliyordu: "Yanlış söylemiş. 'Bizim ihtilâllere tahammülümüz yoktur..' deseydi olurdu. Çünkü hem kendisinin hem de partisinin 27 Mayıs ihtilâline tahammül edemedikleri biliniyor" (*Yön*, 1965b).

Doğan Avcıoğlu'nun, seçim sonuçlarının açıklanmasının hemen ardından yaptığı saptamalar bunlardı: "sol"un, mevcut toplumsal koşullarda, emperyalizm ve içerideki işbirlikçileri tarafından desteklenen "sağ"la demokratik bir yarışa girip bu yarışı kazanması imkânsızdı; halkla bütünleşmek ancak iktidar erkinin ele geçirilmesi ve halk yararına somut işler yapılmasıyla mümkündü; iktidar demokratik yoldan ele geçirilemeyeceğine göre, geriye kalan seçenek "ihtilâl"di; sosyalistler şimdi 27 Mayıs benzeri, ama ondan gerekli dersleri çıkaran yeni bir "ihtilâl"e hazırlanmalıydı.

Bu sonuçlar, *Yön*'ün en önemli iki kurucusundan birisi olan Mümtaz Soysal'ın yukarıda aktarılan önerileriyle hayli farklıydı; ihtilaf halindeydi. Bu ihtilaf, Yön Hareketi'nin yeni bir istikamete

80 Burada "iş ve toprak vaadi" deyiminin kullanılması, doğrudan doğruya TİP'e yapılmış bir gönderme niteliğindeydi. "Herkese İş Köylüye Toprak" TİP'in temel sloganıydı ve bu slogan parti ambleminin içine yerleştirilmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

doğru ilk adımını attığı anda meydana gelmekteydi ve bir iç bölünmenin habercisiydi. Mümtaz Soysal imzasına, bundan böyle, birkaç istisna dışında, *Yön*'de rastlanmadı. Böylece, akımın ortaya çıkışından beri iktidarı elde etme tekniği bakımından yaşadığı iç gerilim parlamenter olmayan yol lehine çözülmüş oldu. Yön Hareketi içinde, uzun erimli ve sabırlı bir mücadeleyle iktidara gelme eğilimini temsil eden Mümtaz Soysal ile yollarını ayıran Doğan Avcıoğlu ise, *Yön*'ün çekirdek kadrosunda yer alan İlhan Selçuk ve İlhami Soysal gibi isimlerle bir yandan yukarıda aktarılan saptamalarını temellendirdi ve bir yandan da "ihtilâl" yollarında yeni müttefikler aramaya başladı.

Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin hızla kalkınmasını mümkün kılacak antiemperyalist bir yönetimin iktidara gelişinin parlamenter yolla mümkün olamayacağını iki ana nedene bağlıyordu. Bunlardan biri Türkiye'nin toplumsal yapısıyla, diğeri toplumun çoğunluğunu oluşturan emekçi sınıflarla Türkiye'yi ileriye götüreceğini düşündüğü kadrolar arasındaki tarihsel olarak kurulmuş negatif ilişkiyle ilgiliydi.

Doğan Avcıoğlu açısından, halkın kendisini ilerletecek ve mevcut bığımlılık ilişkilerinden kurtaracak politikaların değil, statükoyu sürdürecek politikaların peşinden gitmesi "ters bir durum"du ve bu durum doğrudan doğruya Türkiye'nin toplumsal yapısıyla ilgiliydi. "Genel oya dayanan çok partili sistemin yirmi yıllık bilançosu," diyordu, "tutucu güçlerin devamlı zaferini sağlamaktan ibaret kalmıştır. Genel oy, Batı ülkelerindeki ilerici rolünü Türkiye'de oynayamamıştır. Genel oy, halkın değil, ilerici güçlerin aleyhine olarak, eşrafın ve kompradorun egemenliğini gerçekleştirmiştir. Bu gözlem bizi sosyal yapı meselesine götürmektedir" (Avcıoğlu, 1966m).

Genel oy sisteminin Türkiye'de, Batı ülkelerinde olduğu gibi ilerici bir rol oynayamamasını "sosyal yapı meselesi" ile ilişkilendirerek açıklarken Doğan Avcıoğlu'nun başvurduğu iki tür kaynak vardı. Biri, Mübeccel Kıray, İbrahim Yasa gibi ünlü Türk sosyologlarının Türkiye'nin çeşitli yerlerinde yaptığı saha araştırmalarının sonuçları, diğeri ise Jacques Lambert, Maurice Du-

Levent Şahverdi Arşivi

verger gibi siyaset bilimcilerin azgelişmiş ülkelerle ilgili siyasal çözümlemeleriydi.[81]

Bir sosyologun Doğu Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde, Kıray'ın da Karadeniz Ereğli'sinde yaptığı araştırmalar, aslında 1965 seçimlerinden önce *Yön*'de yayımlanmıştı. Bunlardan ilki, ağalık ve şeyhliğin iktisadi ve ideolojik araçları kullanarak köylülerin bütün hayatını nasıl kontrol altına aldığını gösteriyor, milletvekilliği ve yerel yönetim seçimlerinin "ancak ağa ve adamlarınca kazanıldığı ya da kazandırıldığı" sonucuna ulaşıyordu (*Yön*, 1964d). Kıray'ın sanayileşme sürecindeki Ereğli'de yaptığı incelemeler ise, kapitalizme geçişe rağmen yarı-feodal ilişkilerin halkın her bakımdan eşrafa olan bağımlılığını sürdürdüğünü belirtiyordu (Kıray, 1964). Lambert ve Duverger'nin çözümlemeleri de, parlamenter demokrasinin, azgelişmiş ülkelerde muhafazakâr güçleri iktidara getirdiğini saptıyordu.

Avcıoğlu, 1965 seçimlerinden önce bildiği ve okuduğu bu araştırma ve incelemeleri, seçim sonuçları ışığında değerlendirdiğinde, "ilericiler"in mevcut toplumsal yapı varlığını koruduğu müddetçe genel oy sistemiyle iktidara gelemeyecekleri sonucunu çıkarıyor ve parlamenter yolun kapalı olduğunu vurguluyordu. Kendi sözleriyle: "Sosyal yapıda köklü bir değişiklik gerçekleştirilmedikçe, Batının politik kurumları, tutucu güçlerin egemenliğini sağlayan bir aldatmaca olmaktan öteye gidemeyecektir" (Avcıoğlu, 1966m).

Doğan Avcıoğlu'nun görüş açısına göre, Türkiye'nin hızla kalkınmasını mümkün kılacak antiemperyalist bir yönetimin iktidara gelişinin parlamenter yolla mümkün olamayacağının ikinci nedeni, Türkiye'de ilerici hareketin öncülüğünü yaptığına inandığı "subay-memur kadrosunun dinamik kanadı"nın tarih boyunca izlediği yanlış politikalar nedeniyle halk kesimlerinde yarattığı "güvensizlik"ti. Tanzimat ilericileri, emperyalistlerle Anadolu'nun sefaletine yol açan anlaşmalar imzalamışlar; İttihat Terakki önderleri Alman emperyalizminin dümen suyuna giderek halka yüz

81 Maurice Duverger'nin 1960'lı yıllar Türk siyasal hayatındaki etkisinin bir değerlendirmesi için bkz. (Kayalı, 2000: 175-195). Kayalı bu çalışmasında Yön-Devrim Hareketi ile Duverger arasındaki düşünsel yakınlığı da ele alıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

binlerce şehitten başka bir şey vermeyen kanlı bir savaşa girmişler; Kemalist kadrolar da olumlu ve önemli adımlar atmakla beraber, İzmir İktisat Kongresi'nden başlayarak izledikleri yanlış politikalar nedeniyle halkın çoğunluğunu karşılarına almışlar, halk tarafından "jandarma ve tahsildar baskısı"yla anılır olmuşlardı (Avcıoğlu, 1965c).

Avcıoğlu'na göre, bu, "ilerici güçlerin, tarihten miras büyük talihsizliği" idi. Bu talihsizlik nedeniyle "işçi ve köylü kütleleri ile zinde kuvvetler arasında büyük bir uçurum" oluşmuştu. Zinde kuvvetlerin iktidar dönemlerinde oluşan bu uçurum, muhalefet döneminde kapatılmazdı. Çünkü, iktidar dönemlerinde "bütün sorunları çözmüş ileri ve bağımsız bir Türkiye kurmak için bol bol yeterli" olan zamanı değerlendiremeyen ve halkla bütünleşmek fırsatını kaçıran "ilerici güçler", kendilerine inançlarını yitiren "geniş kütleler"in güvenini "doğruları dile getirerek" kazanamazlardı. Bu güven, ancak yeniden iktidara gelinerek, ama bu sefer "yüz yıllık yanlış modernleşme" politikalarından ders çıkarıp doğru bir modernleşme programı takip edilerek kazanılabilirdi (Avcıoğlu, 1966l; 1965d).

Böyle bir programın uygulanması için gerekli olan iktidar erkinin geri alınması parlamenter yolla mümkün olamayacağına göre geriye bir seçenek kalıyordu: "İhtilâl". Avcıoğlu, büyük oy çoğunluğu ile iktidara gelen AP hükümetinin, bir açıdan böyle bir iktidarın hükmetme alanlarını daraltmak amacıyla yapılmış 27 Mayıs Anayasası'nı şurasından burasından yıpratmaya çalışacağını, Kıbrıs gibi bir "milli dava"da "ezeli düşman" Yunanistan'ın yanını tutan Amerika ile ilişkileri alabildiğince geliştireceğini ve bunların 27 Mayıs'ı yapan asker ve sivil çevreleri yeniden hareketlendireceğini öngörüyordu. "1960 Mayısında süngüyle gidenler," diyordu "1965 Ekiminde büyük oy çoğunluğu ile iktidara gelmişlerdir. Yeni iktidar istese de istemese de bir karşı-devrim niteliği taşıyacaktır. ... Böyle bir ortamda hayale yer yoktur: Anayasa tehlikededir" (Avcıoğlu, 1965e). "Bir karşı-devrim" niteliği taşıyan yeni iktidar, devrim olarak görülen 27 Mayıs'ın bütün kazanımlarını geri alacağına ve bu durumda ordu içinde yeni bir kalkışma muhtemel olduğuna

Levent Şahverdi Arşivi

göre, bu durumda "Anayasadan ve reformdan yana güçler"in yapabileceği tek bir şey vardı Avcıoğlu'na göre: "Demokratik devrim yolunu açmak" (1965d).

"Demokratik devrim yolu"nun açılması, 27 Mayıs'ta olduğu gibi, askeri bir ihtilâlin sosyal zeminini hazırlayacak muhalefeti örgütlemek yoluyla olabilirdi. Sosyal yapı değişmeden parlamenter yolla iktidara gelmek için çabalamak, "devekuşları gibi başını kuma sokmak" ve "hayalcilik" olurdu (Avcıoğlu, 1965d). Doğan Avcıoğlu, artık parlamenter mücadeleyi esas alan bir tutumu "devrimcilik"ten ayırmak için "parlamentoculuk" olarak adlandırmaya başlamıştı (1966m).

Doğan Avcıoğlu'na göre (1966l) "demokratik devrim", emeksermaye ya da işçi-burjuva çelişkisinden kaynaklanan sosyalist bir devrim değildi ve "emperyalizm-bağımlı ülke temel çelişmesi"ne dayanıyordu. Sosyal yapıyı değiştirerek kalkınmayı sağlayacak olan ve böylece işçi ve köylülerin mevcut bağımlılık ilişkilerine son vererek "gerçek demokrasi"yi tesis edecek olan bu devrimin görevi ekonomik, politik bağımsızlığı gerçekleştirmekti. Emperyalizme karşı milletçe mücadelenin zaferiyle mümkün olacak "devrim", "kendilerini milletten koparmış olan kompradorlara ve emperyalizmin içerideki öbür müttefiklerine de yönelecek ve onlara yöneldiği ölçüde bir sınıfî nitelik kazanacaktı." Bütün üçüncü dünya ülkelerinde olduğu gibi "zinde kuvvetler" öncülüğünde gerçekleşecek bu "devrim", "işçi ve köylü kütlelerine tarih sahnesinde ön plâna çıkma ve sosyalizmi gerçekleştirme yolunu açabilecekti." Öyleyse sosyalistlerin görevi, bütün zinde kuvvetleri "açık seçik bir asgarî program etrafında birleştirmek" olmalıydı.

Doğan Avcıoğlu'nun bundan böyle "asgari program" ya da "milli demokratik devrim programı" olarak adlandırdığı, Yön Hareketi'nin daha önceki evrelerinde öne sürdüğü programatik görüşlerinden fazlaca farklı değildi. Değişen şey, bu programın uygulanabilmesinin parlamenter yoldan değil ancak "ihtilâl" ya da "devrim" yoluyla iktidara gelmekle mümkün olabileceğinin ileri sürülmüş olmasıydı. Yön Hareketi, parlamenter yolla iktidarı ele geçirmenin mümkün olduğu dönemde, böylesi bir iktidara geliş biçimi ancak seçmen oyuyla mümkün olduğu için halkın deste-

Levent Şahverdi Arşivi

ğini kazanmak amacıyla hareket edilmesi gerektiğini söylüyor ve "halka doğru" bir "halkçılık" perspektifini benimsiyordu. Halkın desteğini kazanarak iktidarı elde etmenin mümkün olmadığını savunan "milli demokratik devrim" söylemi ise, doğrudan doğruya bu devrime öncülük edecek "zinde kuvvetler"e sesleniyordu. Akımın bu dönemindeki halkçılık perspektifi de buna uygun olarak iktidara gelen "zinde kuvvetler"in işçi ve köylüleri hâkim sınıfların egemenliğinden kurtararak "tarih sahnesinde ön plana çıkarmasını" hedefleyen bir halkçılık anlayışıydı.

Yön Hareketi'nin iktidar stratejisindeki ve söyleminin seslenme biçimlerindeki bu dönüşüm, 1965 seçimlerini takip eden yaklaşık 6 aylık bir zaman zarfında yaşandı. Bu dönemde, seçimlere Yön Hareketi ile zımnî bir ittifak içinde giren TİP ve CHP'de çok daha farklı gelişmeler yaşanıyordu. İktidar stratejilerini ortaya çıktığı dönemden bu yana ordu içindeki hareketlenmelerin yanı sıra siyasal alandaki bu partilere göre oluşturan Yöncüler, TİP ve CHP'deki dönüşümleri her zaman olduğu gibi yakından takip ederek bu partilere de "yön" vermeye çalıştılar.

Seçim sonuçları, Yöncülerin tam tersine, TİP yöneticilerini hayli umutlandırmıştı. Uzun yıllar boyunca Türkiye'de yasaklı olan sosyalizmin üzerindeki yasaklar kalkıp sosyalist fikirler halka açıkça söylendiğinde, halkın hızla bu fikirleri benimseyeceği gibi varsayımdan hareket eden TİP yöneticileri, parlamentoda temsil edilme imkânını elde edip Meclis kürsüsü, radyo ve basın aracılığıyla fikirlerini daha yaygın bir şekilde dile getirme olanağına kavuşunca, artık iktidara namzet olduklarına inanmaya başlamışlardı (Aren, 1993: 106; Aybar, 1988b: 54). Başkan Aybar, seçim sonuçlarını değerlendirirken bu inancı açık bir şekilde dile getirdi. Aybar'a göre seçim sonuçları "ortamın hazır olduğunu, mayanın tuttuğunu göstermekte" idi. Aybar TİP'lilere şöyle sesleniyordu: "Şimdiden yarın seçim varmış gibi çalışacağız. Yurdu karış karış dolacağız; dolaşıyoruz da. Halkımızla diz dize, göz göze konuşacağız; konuşuyoruz da. Ve 1969'da başa güreşeceğiz" (Aybar, 1968: 474-475).

TİP yöneticileri, üç yıl sonra yapılacak seçimlerde "başa güreşebilecekleri" inancına kapıldıkları anda, kendilerini, 1965 seçimleri-

Levent Şahverdi Arşivi

ne dayanışma içinde girdikleri *Yön* ve CHP'den titizlikle ayırmaya başladılar. Aybar, "Türkiye İşçi Partisi yöneticilerinin son zamanlarda 'sosyalizm' sözcüğünü daha sık kullanmaya başlamış olmaları, bazı kişi ve kuruluşların Türkiye İşçi Partisinin paralelinde görünen, fakat kapitalist ilişkileri muhafaza eden görüşleri, halka telkin etmeye çalışmış olmalarından ileri gelmektedir. Zihinlerin bulandırılmasını önlemek istiyoruz" (1968: 516) derken, *Yön*'e gönderme yapıyormuş gibiydi. Partisinin toplantılarında yaptığı konuşmalar, solcu dergilere verdiği demeçler âdeta, Doğan Avcıoğlu'nun 1965 seçimlerinden sonra öne sürdüğü tezlerle polemik niteliği taşıyordu. Aybar, "tepeden inmeci" olarak tanımlamaya başladığı Yön Hareketi ile "Osmanlı tipi ceberrut devletin mirasçısı" olarak adlandırdığı CHP'yi karşısına alıp sert bir dille eleştirmeye başladığında, ve hemen hemen eş zamanlı olarak CHP içinde Turhan Feyzioğlu liderliğindeki bir grup bu partinin benimsediği "ortanın solu" siyasetine karşı muhalefet bayrağı açtığında, 1965 seçimlerinden önce bu üç akım arasında "milliyetçi" güçlerin ABD emperyalizmine ve uzantısı olarak gördükleri Demirel liderliğindeki AP'ye karşı "antiemperyalizm" temelinde kurdukları ittifakla oluşan bahar havası bütünüyle dağılmış oluyordu.

Bu yeni durum, Yön Hareketi'nin, dördüncü dönemindeki iktidar stratejisini alt üst eden bir gelişmeydi. Seçimlerden önceki zımnî ittifak Doğan Avcıoğlu'nun ortaya koyduğu yeni tezlere göre şekillenip devam etseydi, bu üç akım arasındaki bir işbölümüyle AP hükümeti devrilebilir, antiemperyalist bir "milli cephe" yönetimi kurulabilirdi. Doğan Avcıoğlu, TİP'in parlamentoda, köylerde ve kentlerde yürüteceği çalışmayla antiemperyalist bir halk desteği yaratacağı, cumhuriyet devletinin kuruluşundan beri bürokrasi ve ordu içindeki etkinliğiyle CHP'nin "ihtilâl"in önemli bir bileşeni olabileceği varsayımından hareket etmişti. Yön Hareketi'ne düşen ise, asker ve sivil aydınlar arasındaki etkinliğiyle "ihtilâl"in fikri yapısını oluşturmak olacaktı. TİP'in kitleler arasında, CHP'nin devlet katında ve *Yön*'ün de aydınlar içinde yaratacağı fikri ve eylemsel etki, harekete geçmesi muhtemel olarak görülen askerlerin vurucu gücüyle birleştiğinde, daha önce seçim yoluyla oluşması

Levent Şahverdi Arşivi

mümkün görülen antiemperyalist hükümetin bu sefer parlamenter yolu dışarıda bırakarak kuruluşunu mümkün kılabilirdi.

Bütün bu hareket noktalarını işlemez hale getiren TİP ve CHP'deki yeni gelişmeler, Yöncüleri oluşturdukları stratejinin uygulanmasını mümkün kılacak yeni ittifaklar oluşturma arayışına itti. Bu andan itibaren Yön Hareketi, kendi görüşlerine çok daha yakın olan TİP içindeki muhalif kanadın parti yönetimini ele geçirme hareketini olanca gücüyle destekledi. CHP içinde de Turhan Feyzioğlu ekibinin tasfiyesi için atak bir çalışma içine girdi.

Yön Hareketi'nin, TİP'in esas olarak Mehmet Ali Aybar, Sadun Aren ve Behice Boran'dan oluşan üçlü yönetimiyle ihtilaf halinde olan ve "eski tüfekler" olarak adlandırılan ekiple ittifakının koşulları çok daha önce oluşmaya başlamıştı. Bu ekibin önde gelen ismi Mihri Belli, *Yön* dergisinin yayın hayatına başlamasıyla birlikte geliştirdiği ve daha sonra "milli demokratik devrim" olarak adlandırılan tezlere başından itibaren yakınlık duyuyordu.[82] TİP'in eski ge-

82 "Milli Demokratik Devrim" kuramının "patentinin" kime ait olduğu, Türkiye soluna çok içeriden bakan kişiler arasında tartışma konusudur. "Milli Demokratik Devrim" ya da "MDD'cilik" genellikle Mihri Belli'nin adıyla anılır. Bu yaygın kanıda Mihri Belli'nin 1970'e doğru temel tezlerini *Millî Demokratik Devrim* adlı bir kitapçıkta toplamış olması ve bu andan itibaren de kendisi ve etrafında toplanan ekibin kısaca "MDD'ciler" olarak adlandırılması etkili olmuştur. Fakat, Milli Demokratik Devrim kuramının temel tezlerinin *Yön* dergisi ve esas olarak da Doğan Avcıoğlu tarafından geliştirildiğine dair görüşler de vardır (bkz. Akdere ve Karadeniz, 1994: 245). 1960'lı yıllardan günümüze kadar Türkiye Sosyalist Hareketinin içinde yer alan Aydın Çubukçu da, kendisiyle yaptığım görüşmede bu yönde fikir beyan etti (Atılgan, 2000i). Kanaatimce de, bu kuram Türkiye'ye en ayrıntılı biçimde Doğan Avcıoğlu tarafından uyarlanan bir kuramdı. Bununla beraber, esas önemli olan, Ertuğrul Kürkçü'nün dikkati çektiği gibi (Atılgan, 2000e), hem programatik bakımdan hem de iktidar stratejisi bakımından "Milli Demokratik Devrim" tezlerinin Komintern'in azgelişmiş ülkeler için sunduğu bir program olmasıdır. Türkiye Komünist Partisi'nin kuruluşundan itibaren takip ettiği strateji de Komintern perspektiflerinden kaynaklanan aşamalı bir devrim modeliydi. Özellikle Doğan Avcıoğlu'nun sonra da Mihri Belli'nin bu programın geliştirilmesiyle ilgili durumları, aşamalı devrim kuramını Türkiye'nin somut koşullarına ayrıntılı bir biçimde uyarlamaları bakımından değerlendirilebilir. Şu makalede, Komintern'in azgelişmiş ülkeler için önerdiği aşamalı devrim modelinin ana hatlarını tarihsel bir perspektifle çözümlemiştir: (Dore, 2007). Komintern'in azgelişmiş ülkeler için önerdiği modelin kuramsal bir eleştirisi ve alternatif bir strateji önerisi için ise şu kaynağa bakılabilir: (Löwy, 1981).

Levent Şahverdi Arşivi

nel sekreterlerinden Yahya Kanbolat'tan öğrendiğimize göre (1979: 17), Mihri Belli, düşünsel bakımdan yakınlık duyduğu *Yön* dergisiyle ilişki kurabilmek için "Mehmet Doğu" takma adıyla daha 1962 yılında bir yazı yazmış ve bu dergide yayımlanması için Kanbolat'ın aracılığını istemişti. *Yön*'ün 48'inci sayısında yayımlanan yazı, bu dergide öne sürülen görüşlerle bir paralellik taşıyor ve "zinde kuvvetler önderliğinde bir demokratik devrim" için "milli cephe" çağrısıyla sonlanıyordu (Belli, 1962: 2). Belli ile Avcıoğlu arasındaki bu düşünsel yakınlığın fiili bir ilişkiye dönüşmesi ise 1965 yılında gerçekleşti. Bu ikili (Mihri Belli artık 'E. Tüfekçi' takma adını kullanıyordu), o yıl, Fransız Marksist Roger Garaudy'nin *İslâmiyet ve Sosyalizm* adlı kitabını birlikte Türkçe'ye çevirdiler ve kitap Yön Yayınları tarafından basıldı. Belli, kitabın yayımlanmasını takiben de *Yön*'de E. Tüfekçi takma adıyla bazı yazılar yazmaya başladı.

1951 TKP tutuklamaları sırasında Yakup Demir kod adıyla bilinen Zeki Baştımar'la ihtilafa düşen Mihri Belli'nin geçmiş devrimci mirasın ve kendi deyimiyle "Türk Solu"nun temsilcisi olarak ortaya çıkmasına 1966 Martında Türkiye'de başgösteren "komünist avı" iyi bir vesile oldu. Yurtdışında örgütlenmiş olan ve *Yeni Çağ* adında bir gazete çıkarıp bunu Türk basın organlarına yollayan Yakup Demir önderliğindeki TKP'nin Moskova'da yapılan Sovyet Komünist Partisi kongresine katılması, Türkiye'de bir süredir durulmuş olan komünizm histerisinin yeniden dirilmesini tetikledi (*Yön*, 1966e). Mihri Belli, bu gelişme üzerine *Yön*'de bir yazı yayımlayarak Sovyetler Birliği'ni ve Yakup Demir'i eleştirdi. Belli'ye göre (1966b), Sovyetler Birliği Türkiye'nin gerçeklerini doğru değerlendiremiyor ve "şarlatan oyununa" geliyordu. Bu durum, bir yandan Sovyetler ve Türkiye arasında kurulmaya başlayan iyi ilişkileri gölgeliyor, bir yandan da Türkiye'de Amerika taraftarı gerici çevrelerin eline koz veriyordu. TKP Dış Bürosu üzerinden yürütülen antikomünist histerinin "asıl hedefi komünizm değil, Türk toplumunun önündeki kutsal görev olan millî bağımsızlık"tı. Belli şöyle yazıyordu:

> Türk toplumunda en yurtsever, en devrimci, en sağlam ne varsa onu özünde taşıyan Türk Solu bu ulusal uyanışın öncülüğünü etmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

> Türk solu bu göreve layık olduğunu gösterecektir. Bu tarihsel şartlar içinde Türk soluna gölge düşürecek her davranış, bağımsız, halkçı, devrimci bir Türkiye kurma davasına, Türk ulusal davasına ihanettir. ... Bu küçük mülteci grubu, Türkiye'de tek bir kişiyi temsil etmez (1966b).

Belli'nin bütün bu söylediklerinden iki sonuç çıkarılabilirdi. İlk olarak Sovyetler, bir mülteci grubunu destekleyeceğine, bizzat Sovyet kuramcılar tarafından geliştirilen asker ve sivil aydınlar önderliğinde antiemperyalist bir devrimle "kapitalist olmayan yol" dan sosyalizme geçiş modelinin Türkiye'deki savunucusu olan "Türk Solu"nu desteklemeliydi. İkinci olarak, geçmişin devrimci mirasını, ancak Türkiye'de ve TİP içinde mevzilenmiş gelişmekte olan ulusal uyanışa öncülük eden "eski tüfekler" sahiplenebilirdi.

Mihri Belli'nin *Yön*'de çıkan bu yazısının TİP'teki yankıları oldukça sert oldu. Başkan Aybar, partisinin Ankara İl Kongresine gönderdiği ve Behice Boran tarafından okunan mesajında "Türkiye İşçi Partisini bir Sosyalist kuruluş olarak ... maziye organik bir şekilde bağlamaya çalışmak nasıl yersiz bir gayretse; Partimizi maziye mal olmuş hareketlerin yeniden denenebileceği bir ortam saymak da boş bir hayaldir. Böyle bir hevese kapılanlar olursa, hevesleri kursaklarında kalacaktır" (Aybar, 1968: 496) dediğinde, doğrudan doğruya TİP içinde konumlanmış ve parti yönetimine karşı iktidar mücadelesine girişmiş olan Mihri Belli çevresini hedef alıyordu.

TİP yönetimi, Mihri Belli çevresini partiden tasfiye etme sinyalleri vermeye başladıktan sonra, *Yön*, sayfalarını "eski tüfekler"e açtı ve "sosyalizm tartışmaları" adı altında TİP yönetimine karşı taarruza geçti. Erdoğan Başar (Berktay), Muvaffak Şeref, Mihri Belli, Ahmet Say, Vahap Erdoğdu, Can Yücel, Arslan Başer Kafaoğlu gibi "milli demokratik devrim" tezini savunan TİP'liler, Doğan Avcıoğlu'nun Haziran 1966'da son derece dikkatli bir şekilde başlattığı "sosyalist strateji tartışmaları"na katıldılar. Bir yanda Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal gibi *Yön* yöneticileri ve "eski tüfekler", bir yanda Aybar, Aren ve Boran'dan oluşan TİP yönetimi artık kıyasıya bir tartışmanın içindeydiler. Tartışmalar üç ana soru ekseninde yoğunlaşıyordu: Türkiye ha-

Levent Şahverdi Arşivi

len "milli demokratik devrim" aşamasında mıydı, yoksa bu devre artık tamamlanmış ve sosyalizme geçiş şartları oluşmuş muydu; devrime işçi sınıfı mı yoksa sivil ve asker aydınlar mı öncülük edecekti; iktidarın ele geçirilişi parlamenter yoldan mı olacaktı yoksa "ihtilâlci" yoldan mı? Türkiye Sol Hareketi'nin o dönemdeki en etkili kişileri tarafından derinlemesine yürütülen ve başlı başına bir çalışmanın konusu olabilecek bu tartışmalara ana hatlarıyla değinmek yararlı olacaktır.

Yön'e göre[83], "milli demokratik devrim", "Türkiye'nin ekonomik ve politik bağımsızlığını tam olarak gerçekleştirmek", "feodalizmin bütün kalıntılarını yok etmek", "halktan yana plânlı bir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirerek Türkiye'de sosyalizmin kuruluşuna elverişli bir kalkınmayı gerçekleştirmek" demekti ve bütün bunlar henüz gerçekleşmediği için "demokratik devrim, 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'in Anadolu toprağına ayak basmasıyla başlayan büyük uyanışın bugünün şartlarında devamından başka bir şey değildi" (Avcıoğlu, 1967ı). TİP yöneticileri açısından ise Türkiye, Kurtuluş Savaşı'yla birlikte burjuvazinin ara tabakalarının önderliği ve iktidarında "millî demokratik devrim" aşamasını tamamlamıştı. Behice Boran, *Yön*'ün Türkiye'nin demokratik devrim aşamasını tamamlamadığına ilişkin görüşlerine cevap verirken şöyle diyordu: "Millî Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet dönemi bir Millî Demokratik Devrim dönemi değilse nedir öyleyse? Tamamlanmamışmış. ... Azgelişmiş ülkelerde ara tabakaların, olduğu kadarıyla yerli burjuvaziyle birlikte, yapacakları 'Millî Demokratik Devrim' ... işte ancak Türkiye'deki kadar yapılabilirdi" (1970: 254-255).

TİP'e göre, Türkiye'nin, Millî Kurtuluş Savaşı'nı zafere ulaştırıp siyasi ve iktisadi bağımsızlığını kazandıktan sonra "yeniden emperyalizmin kucağına düşmesi"nin ana nedeni, "Milli Demokratik Devrim'in küçük burjuva sivil-asker kadrolarının öncülüğünde ve burjuva ideolojisi çerçevesinde yürütülmüş olması"ydı (Boran,

83 Mihri Belli etrafında toplanan "eski tüfekler" grubu ile *Yön*'ün görüşleri paralellik gösterir. Bu çalışmanın esas konusu olması itibariyle TİP'le olan tartışmalarda Belli grubunun değil, Avcıoğlu'nun görüşlerini esas alıyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

1970: 254). O nedenle Türkiye'nin emperyalizmden kurtuluşunu ülkeyi Amerikan emperyalizmi ile ittifaka sokan bu kadrolar sağlayamazlardı (Aybar, 1968: 495). Türkiye'nin emperyalizmden kurtuluşu ancak "işçi sınıfının demokratik öncülüğü etrafında bütün emekçi sınıf ve zümreler" tarafından sağlanabilirdi. TİP açısından işçi sınıfının öncülüğü etrafında bütün emekçi sınıf ve zümreler "Amerikan boyunduruğundan kurtulma" mücadelelerini aynı zamanda sömürücü sınıflara ve ülkeyi yeniden Amerikan emperyalizmine bağlayan "Osmanlı tipi ceberrut devletin mirasçısı" olan asker ve sivil bürokrasi ile bunların temsilcisi olan CHP'ye karşı vereceklerdi (Aybar, 1968: 465, 474, 606, 688).[84] Bu durumda, emperyalizme karşı verilen mücadele ile sosyalizm için verilen mücadele "madalyonun iki yüzü" gibiydi (Aybar, 1968: 606).

Yön açısından ise, Aybar'ın, Sencer Divitçioğlu'nun *Asya Tipi Üretim Tarzı ve Azgelişmiş Ülkeler*[85] adlı çalışmasının sonuçlarını politika diline tercüme ederek "Osmanlı tipi ceberrut devletin temsilcisi" olarak tanımladığı "kadro", antiemperyalist bir mücadele ile "Osmanlı devleti denilen komprador kumpanyasını" yıkan "ihtilâlci kadro" idi (Avcıoğlu, 1966i). Doğan Avcıoğlu'na

84 Osmanlı ve Cumhuriyet bürokrasisi arasında bir süreklilik kurulup kurulamayacağı, bürokrasinin bir sınıf olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği, işçi sınıfının kendi mücadelesinde bürokrasiyi tümden karşısına alıp almayacağı gibi konular TİP'in kendi içinde tartışma konusuydu. Aybar ve Boran, bu sorulara farklı cevaplar veriyordu. Bu konuda ayrıntılı bir çözümleme için bkz. (Atılgan, 2007a: 503-512).

85 Divitçioğlu'nun kitabı, kuramsal bir nitelik taşımakla birlikte, 1960'ların entelektüel ve politik dünyasında, doğrudan doğruya devrim stratejisi konularıyla ilişkilendirilebilmişti. TİP Genel Başkanı Aybar, (1968: 474), DP'nin 1950'de iktidara gelişini "yörüngesine oturmamış bir halk" devrimi olarak tanımlarken ve CHP'yi Osmanlı tipi devlet yönetiminin mirasçısı olarak adlandırırken Divitçioğlu'nun "kuramsal" tezlerine dayanıyordu. Bu tezlere göre asker ve sivil aydınlar Osmanlı devletinin egemen sınıflarıydı. Mehmet Ali Aybar, halka tepeden bakan bu sınıfların egemenliğinin Cumhuriyet döneminde de sürdüğünü savunuyordu. Aybar'a göre, halk 1950'de CHP'yi devirirken aslında bu egemen sınıflara olan tepkisini dile getirmiş, sosyalist bir alternatif olmadığı için DP'yi desteklemişti. Doğan Avcıoğlu, Divitçioğlu'nun kitabını, doğrudan politik sonuçları olmasını gözönünde tutarak sert bir dille eleştirdi. Avcıoğlu, bu eleştirisinin temellerini Marx'a dayandırıyor ve Divitçioğlu'nun tezlerini "fantazi" olarak değerlendiriyordu (1966j).

Levent Şahverdi Arşivi

göre (1966f), antiemperyalist mücadelenin kaderini, şimdi de, işçiler değil bu "ihtilâci kadro" tayin edecekti. TİP yöneticilerinin "Saint Germain kahvelerinde görülen biçimde soyut bir işçi hayranlığı, bir ırgat efsanesi"yle gerçekçi davranmadıklarını öne süren Avcıoğlu'nun (1966k) bu savının başlıca dayanağı tabii senatör Haydar Tunçkanat tarafından açıklanan "Çok Gizli CIA Raporu" idi. Rapora göre (*Yön*, 1967e), Amerikan politikalarının ve bu politikaların uygulayıcısı AP Hükümeti'nin önünde üç büyük engel vardı. Bunlardan birincisi "çetin ceviz" olarak adlandırılan İsmet İnönü, ikincisi AP'ye düşman olan subaylar, üçüncüsü de "devlet cihazı"nın çoğunluğunu oluşturan muhalefete bağlı bürokratlardı. Avcıoğlu, bu CIA raporuna dayanarak, Aybar ile giriştiği polemikte şöyle diyordu: "... CIA raporunda, Amerikan emperyalizminin emellerine karşı dikilen en büyük engel olarak 'kapıkulu ceberrutları' gösterilmektedir. Proletaryadan, sendikalardan ve TİP'ten söz yoktur" (1966f).

Yön'ün, TİP tarafından öne sürülen, "işçi sınıfının demokratik öncülüğünde antiemperyalist ve sosyalist mücadeleyi birlikte yürütme" stratejisine yönelik eleştirisinin esası, "zinde kuvvetler" ya da "ara tabakalar" olarak adlandırılan kesimlerin işçilerin peşine takılarak sosyalist bir mücadeleye girişmeyecekleri varsayımından kaynaklanıyordu. Sosyalistler işçi sınıfı öncülüğü ve sosyalizm sloganlarını öne çıkardıklarında "zinde kuvvetlerin" bu platforma asla yanaşmayacaklarını ve tersine sosyalistlerle "çatışmaya gireceklerini" düşünen Yöncüler, bu durumda "sosyalist hareketin hüsrana uğrayacağı"nı savunuyorlardı (Avcıoğlu, 1966g).

İki akım arasındaki üçüncü ihtilaf konusu, iktidarın ne şekilde ele geçirileceğine ilişkindi. TİP yöneticileri, "halkın zaten damarlarında olan sosyalizm"in halkla temas edilerek bilinç seviyesine ulaştırılmasıyla sosyalizmin "bir halk eğilimi" haline geleceğine kuvvetle inanıyorlar (Aybar, 1968: 489), 1965 seçimlerinde aldıkları sonuçlara bakarak 1969 seçimlerinde "başa güreşeceklerini" varsayıyorlardı. Seçim yoluyla iktidara geldiklerinde, aynı zamanda iktidarın sınıf yapısının da değişeceğini düşünen TİP yöneticileri, partilerinin seçmen desteğiyle iktidara gelişiyle "sosyalist

Levent Şahverdi Arşivi

devrim"in de gerçekleşmiş olacağını düşünüyorlardı (Aren, 1993: 221). Benimsedikleri mücadele yöntemleri ise "pasifti." Örneğin, Amerikan emperyalizminin "halkın pasif direnişi"yle yurttan kovulabileceğini düşünüyorlardı. Başkan Aybar, Amerikalılara karşı "pasif direnme kampanyası"nı başlatırken şöyle diyordu:

> Sokakta, nakil vasıtalarında, köyde kentte, her rastladığımız Amerikalıya gözlerimizle nefretimizi anlatacağız. Şoför kardeşim, Amerikalıyı arabasına almayacak; berber kardeşim, Amerikalı bayanın saçını taramayacak; bakkal, zerzevatçı, kasap kardeşlerim, Amerikalıya bir şey satmayacaklar. Amerikalıya evimizi kiralamayacağız, Amerikalının yanında çalışmayacağız. Ta ki, gittikçe daralan bu yalnızlık çemberi Amerikalıya selâmetin, Türkiye'den çıkıp gitmek olduğunu anlatsın" (Aybar, 1968: 473).[86]

TİP yönetimi, Yön Hareketi ve "eski tüfekler"in "parlamenter olmayan yoldan iktidarı ele geçirme" düşüncesini ise "dalâlet" olarak niteliyordu. "Bir yeni 27 Mayıs'la sosyalizmin kestirmeden kurulacağını düşünenler varsa bu kimseler hata içindedirler" sözleriyle Yön Hareketi ve "eski tüfekleri" karşısına alan Mehmet Ali Aybar "Çünkü, halkımız 'Osmanlı tipi devlete' dönüşür diye, tepeden inme sosyalizm denemesine, hiç değilse pasif kalmak sureti ile, karşı koyacaktır. ... Kaldı ki, halka dayanmadan iktidara gelen bir 'takımın' iktidarda kalmak kaygısı ile birtakım tavizler vermeyeceği de temin edilemez" diyordu (1968: 474-475).

Daha önce gösterildiği üzere, parlamenter yoldan iktidara gelmenin Türkiye'nin sosyal yapısı nedeniyle imkân dahilinde olmadığını savunan Doğan Avcıoğlu, TİP yönetiminin "pasif direniş"le

86 TİP'in böylesi bir "pasif direniş"le emperyalizmi ülkeden kovup kovamayacağı bir yana, pasif direnişin, en azından o dönemde emperyalizme karşı sokaklara dökülen gençlik kitleleri için bir seçenek olamayacağı açıktı. Örneğin emperyalizmi protesto etmek için ODTÜ'de Amerikan Elçisi Commer'in arabasını yakan Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına "Ben olsam arabayı yakmaz; rektörle yemek yerken Commer'e: 'Siz bizim davetlimiz değilsiniz; bir elçinin davetsiz misafir olamayacağını elbet takdir edersiniz' derdim" diyen Aybar'ın (1988b: 9) devrimci gençlik açısından bir çekim merkezi olması çok zayıf bir ihtimaldi. Nitekim, '68'in antiemperyalist dalgasında başı çeken gençler, kısa sürede Aybar-Aren-Boran yönetimine karşı Yön Hareketi ve "eski tüfekler"in geliştirdiği muhalefet akımı içinde yer almaya başladılar.

Levent Şahverdi Arşivi

Amerikan emperyalizmini yurttan kovma tutumunu alaya alarak "İşçilerimiz ve köylülerimiz, Amerikan ve Alman şirketlerinde iş bulabilmenin hayali içindedirler" diye yazıyordu. Doğan Avcıoğlu, "Türk toplumunun içinde bulunduğu aşamayı ve bu aşamadaki kuvvet ilişkilerini doğru değerlendiren bir stratejiden yoksun" olarak "işçi sınıfı öncülüğü" gibi bir argümanla ortaya çıktığı için "sol sapma" içinde bulunduğunu iddia ettiği TİP yönetiminin, iktidarı elde etme yöntemi bakımından da bir "sağ sapma" içine düştüğünü belirtiyor ve şöyle yazıyordu:

> Sosyalist teoride 'tepeden inme-sandıktan çıkma' tarzında bir ayırım yoktur. Şu ya da bu yolla iktidara gelenlerin sınıfî karakterini esas alan bir ayırım vardır. Çağımızda tepeden inme gelenler burjuvalar ise, rejimin adı faşizmdir. İlerici güçler ise, rejimin adı herhalde faşizm değildir. Keza, sosyalizm yapacağım diye büyük oy çoğunluğu ile iktidara gelen Hindistan Kongre Partisi, büyük burjuva ve kompradorların eline ve oradan da emperyalizmin kucağına düşünce, sandıktan çıktı diye bir *imtiyaza sahip* olacak *değildir*. ... Dominik'in sandıktan çıkan Amerikan kuklası başbakanı mı daha halkçıdır, yoksa seçim yapmayı reddeden tepeden inmeci Castro mu? ... Süleyman Bey parlamentoculuğunu, Atatürk rejiminden ve 27 Mayıs yönetiminden bin kere daha iyi mi sayacağız? (1966f).

TİP ile Yön Hareketi-"eski tüfekler" ittifakı arasında yaklaşık 5 ay boyunca kıran kırana devam eden bu tartışma sürecinde güç dengesi ikinci grup lehine olarak değişmeye başlamıştı. TİP yönetimine karşı muhalefet hareketi, ne derece güçlü olduğunu bu partinin 22-23 Ekim 1966'da yapılan İstanbul kongresinde açıkça gösterdi. Sadun Aren, kongre divanı başkanlığını muhalefetin adayı karşısında ancak birkaç oyla kazanabildi. Bunun üzerine TİP yönetimi, partinin büyük kongresini, muhalefetin İstanbul ve Ankara'daki gücünü gözeterek Malatya'da toplamaya karar verdi (Aren,1993: 108).

Malatya Kongresi parti yönetimi ile muhalefet arasında kesin bir hesaplaşmanın yaşandığı arenaya dönüştü. Parti içindeki muhalifler, bu kongreye ayrı bir Genel Yönetim Kurulu listesiyle katıldılar. Amaçları önce Genel Yönetim Kurulunu sonra da Merkez

Levent Şahverdi Arşivi

Yönetim Kurulunu ele geçirmekti. Yön Hareketi, aynı görüşleri paylaştığı "eski tüfekler"in parti yönetimini ele geçirme çabalarını olanca gücüyle destekledi. Çünkü, bu durumda TİP, *Yön*'ün savunduğu çizgiye çekilecek ve Doğan Avcıoğlu'nun deyimiyle (1966f) "hikmeti vücudu" "işçi ve köylü kütlelerini bilinçlendirmeye ve örgütlemeye çalışmak" olan vazifesini ifa edecek, Yön Hareketi de CHP ve ordu içinde antiemperyalist bir merkez oluşturarak "ihtilâl"e "yön" verecekti.

Yön, TİP'in Malatya Kongresinden hemen önce, parti içi muhalefetin görüşlerini yansıtan ve kongrede okunmak üzere hazırlanan yazıyı tam metin olarak yayımladı.[87] TİP yöneticilerinden Tarık Ziya Ekinci'nin verdiği bilgiye göre (Atılgan, 2000f), Doğan Avcıoğlu da bizzat kongreye katılarak muhalefete açık desteğini gösterdi. Üç gün boyunca süren kongre TİP yönetiminin zaferiyle sonuçlandı ve kongreyi takiben açılan soruşturmalarla Mihri Belli önderliğindeki "eski tüfekler" etrafında toplanan muhalefet hareketi neredeyse tamamen tasfiye edildi.[88]

TİP içindeki muhalefetin yenilgisi Yön Hareketi'nin de bu cephedeki yenilgisiydi. Yöncülerin TİP içindeki mücadeleleri biraz öfkeli ve biraz da umutsuz bir şekilde sona erdi. Dergi, Malatya Kongresiyle ilgili haberinde, muhalif kanadın hazırladığı raporun nasıl reddedildiğini anlattıktan sonra TİP yönetimine karşı öfkesini şu sözlerle dile getiriyordu: "Raporun reddinden sonra Behice Boran'ın bir Romalı gladyatör tebessümüyle, sigarasından derin bir nefes çekişi görülmeye değerdi" (*Yön*, 1966c). Yöncülerin, TİP'ten büyük oranda umut kestiklerini ise şu sözler yansıtıyordu: "... sosyalist örgüt yöneticileri ... sosyalist teoriyi hazmetmeden ve ciddî bir stratejiden yoksun olarak yola çıkmışlardır. Bir sosyalist hareketi yozlaştıracak ve yıkacak olan en büyük tehlike budur" (*Yön*, 1966b).

87 "TİP Nereye Gidiyor?" başlıklı bu metin Vahap Erdoğdu tarafından kaleme alınmıştı (bkz. Erdoğdu, 1966).

88 Sadun Aren'in verdiği bilgiye göre Malatya Kongresini takiben 200 kadar muhalif disiplin kurullarına sevk edilerek TİP'ten çıkarıldı (Aren, 1993: 109).

Levent Şahverdi Arşivi

TİP içinde verdikleri mücadeleyi kaybeden Yöncüler, şimdi, diğer cephedeki, CHP içindeki mücadelelerine başlayacaklardı.

Yöncüler, CHP'nin sosyalist bir parti olmadığından ve asla olmayacağından emindiler. CHP'nin içinden gelmiş ve her dönem bu partiyle ilişkilerini sürdürmüş kişiler olarak partinin yapısını iyi tanıyorlar, parlamento ve yönetim organlarının önemli bir bölümünün eşraf, toprak ağası ve antisosyalist kişilerden oluştuğunu biliyorlardı. Eğer sorsaydınız, CHP milletvekilleri ve yöneticilerinin her birinin hangi sınıfları ve hangi siyasal eğilimleri temsil ettiklerini tek tek sayabilirlerdi.[89] Bununla beraber Yöncüler, ordunun ve bürokrasisinin önemli bir bölümünün, sosyalist fikirlere uzak olmakla birlikte Cumhuriyet yılları boyunca devlet ile özdeş olan CHP'ye bağlılıklarını sürdürdüklerinin de farkındaydılar. Bu partinin antiemperyalist bir zemin üzerine oturtulabilmesi durumunda, "milli demokratik devrim", hem "ihtilâl" hazırlığı döneminde hem de "ihtilâl"den sonra önemli bir müttefik kazanmış olabilirdi. CHP'nin antiemperyalist bir zemin üzerine oturması ise ancak CHP içinde var olduğuna inandıkları "antiemperyalist mücadelenin ön saflarında dövüşmeye azimli bir dinamik grup"un (Avcıoğlu, 1966i) parti yönetimine hâkim olmasıyla mümkün olabilirdi. Bu bakımdan Yöncülerin CHP'ye yönelik çalışmalarının içeriğini "Ortanın Solu" siyasetini bütünüyle antiemperyalist, antifeodal bir içeriğe kavuşturmaya çalışmak ve bu yönde atılan adımları desteklemek oluşturdu.

1965 yenilgisinden sonra "Ortanın Solu" sloganı CHP içinde büyük tartışmalara yol açmıştı. Parti içinde bir grup, yenilginin nedenlerini "Ortanın Solu"na bağlıyor, bir diğer grup ise partinin geleceğinin "Ortanın Solu" siyasetinin daha somut ve net bir şekilde tanımlanmasına bağlı olduğunu savunuyordu. Bu iki grup giderek Profesör Dr. Turhan Feyzioğlu ve Bülent Ecevit tarafından temsil edilmeye başladı. Feyzioğlu, CHP'nin sosyalizmi çağrıştıran bütün temalardan hızla sıyrılmasını partinin en önemli meselesi olarak

89 *Yön*, 1965 seçimlerinden önce CHP'nin milletvekili adayları listesini *isim isim* analiz etmiş ve bu partinin "çoğunluğu sağcı bir parti olma kimliği"ni sürdürdüğünü saptamıştı (*Yön*, 1965h).

Levent Şahverdi Arşivi

görürken, Ecevit tersi bir yol izleyerek "ortanın solu" söylemini bir "düzen değişikliği" ana teması etrafında derinleştiriyordu.

Yöncüler, CHP içindeki bu çatışmalı durumda açıkça Ecevit'i desteklediler ve Turhan Feyzioğlu'na savaş açtılar. *Yön*'ün Feyzioğlu ve ekibine karşı yürüttüğü mücadelede başlıca iki argümanı vardı. Bunlardan ilki, Feyzioğlu'nun "ortanın solu"na karşı çıkışının temelinde kariyer hırsının yattığıydı. İlhami Soysal, "sosyalizm"le eş anlama geldiğini çok iyi bildiği halde CHP'nin seçim bildirgesine "toplumculuk" deyimini koyduran, 1965 seçimleri sırasında yakın çevresini sosyalistlerden oluşturan, basındaki yazılarıyla Fransa Birleşik Sosyalist Partisi lideri Pierre Mendès-France'ı Türkiye'de tanıtan Feyzioğlu'nun "solda lider olamayacağını, buna çapının yetmeyeceğini görünce ... sağda liderlik peşinde koşmaya başladığı"nı yazıyordu (1967). *Yön*'ün, Feyzioğlu'na karşı mücadelesindeki ikinci argümanı, Feyzioğlu ekibinin Amerika tarafından yönlendirildiğine ilişkindi. *Yön*'ün yayınlarına göre, Feyzioğlu, ABD Büyükelçisi ile "çok içiçe konuşmalar" yapıyor, "CIA ile yakın işbirliği halindeki servisler"le temas ediyor, "ortanın solu ekibini Amerikalılara gammazlıyor"du. Bütün bunlar, Feyzioğlu ekibinin CHP'yi ele geçirme çabalarının gerçekte "emperyalizmin büyük oyunu" olduğunu ortaya koyan gelişmeler sayılabilirdi (*Yön*, 1967h). Doğan Avcıoğlu'na göre (1967e; 1967f; 1967g), Amerikalılar "CHP içinde sol fikri en kararlı biçimde savunan ve emperyalist emelleri sert bir dille eleştiren Ecevit'in Genel Sekreterliğe gelişi"nden sonra Feyzioğlu ile yakın bir işbirliği kurmuşlardı. Amaçları, Feyzioğlu ekibini CHP'de egemen kılarak, bu olmazsa da onlara "AP'nin ilerici görünüşlü ikinci nüshası" niteliğinde bir parti kurdurtarak Türkiye'de "Filipin tipi bir demokrasi" sistemi oluşturmaktı. Bu sisteme göre, Türkiye'de biri sol, öteki sağ görünüşlü olan ama her ikisi de Türkiye'yi ABD yörüngesinden çıkarmayacak olan iki ana partili bir siyasal hayat oluşturulacak, böylece bir "tahterevalli demokrasisi" yerleştirilecekti. *Yön*, Feyzioğlu ve ekibine karşı açtığı mücadeleyi onu "Çerkez Ethem" ilan ederek tamamladı (*Yön*, 1967d). Feyzioğlu'nu "1967 Model Çerkez Ethem" olarak tanımlamanın taşıdığı anlam açıktı: Kemalist ge-

lenekte Ethem, İstiklâl Savaşı'na katıldıktan sonra bu savaşa ihanet edip düşman saflara katılmıştı; 1950'li yıllarda DP yönetimine karşı "hürriyet mücadelesi"nin bayraktarlığını yapan Feyzioğlu da, Amerikalılarla işbirliği yaparak "bağımsızlık mücadelesi"ne ihanet etmiş oluyordu.

Yöncülerin, Feyzioğlu ekibine karşı titizlikle yürüttüğü bu mücadelenin etkili olmadığı söylenemez. Bu etki, doğrudan doğruya Feyzioğlu'nun Yön Hareketi'ni kendi mücadelesinin en önemli hedeflerinden biri olarak seçmesine ve "ortanın solu" ekibini daima *Yön*'le ilişkilendirerek eleştirmesine bakılarak anlaşılabilir. Turhan Feyzioğlu, İsmet İnönü ve "ortanın solu" ekibinin "*Yön*'ün sosyalist emellerine alet olduğu"nu iddia ediyor (*Yön*, 1967h), basına verdiği demeçlerde ve parti içinde yaptığı konuşmalarda *Yön*'ü ve onun yöneticileri olan Doğan Avcıoğlu, İlhami Soysal ve İlhan Selçuk'u hedef alıyor (*Yön*, 1967g), parti toplantılarında, Karl Marx'ı "büyük bilim adamı" olarak tanımlayan Avcıoğlu'nun aslında komünist olduğunu iddia ediyordu (*Yön*, 1967b).

CHP içinde sanki *Yön* ve "ortanın solu" ekibi arasında bir eşdeğerlik ya da bir ittifak kurulmuş gibiydi. "Ortanın Solu" ekibi, Feyzioğlu'nun saldırılarına karşı her durumda *Yön*'ün savunuyordu. Örneğin "Ortanın Solu"ndan bir CHP'li, Feyzioğlu'na hitaben şöyle diyordu: "1960'tan önce *Forum*, Anadolu aydınının dergisiydi. Şimdi bağımsızlık davamızda, *Yön*, Anadolu aydınına ışık tutmaktadır" (*Yön*, 1967c).

Sonuçta, 28 Nisan 1967'de toplanan CHP Dördüncü Olağanüstü Kongresi, Ecevit ve "Ortanın Solu"nun zaferiyle sonuçlandı ve Feyzioğlu ekibi CHP'den istifa ederek yeni bir parti (Güven Partisi) kurdu. Bundan sonra GP antisosyalist bir söylemle politika hayatındaki yerini alırken, CHP "Ortanın Solu" ekibinin zaferiyle yeni bir sürece girmiş oldu.

Yöncüler ise, TİP'teki mücadelelerinde yenilgiye uğramış olsalar bile CHP'ye yönelik mücadelelerinde mağlup olmamış sayılabilirlerdi. Artık, kuramsal bakımdan söylenecek her şey söylenmiş, Türkiye'ye verilmek istenen "yön" ana hatlarıyla ortaya konulmuş, nasıl bir iktidar stratejisi izlenilmesi gerektiği net bir biçimde ta-

Levent Şahverdi Arşivi

nımlanmış, muhalefet partileri içinde verilecek mücadeleler sonuna kadar verilmişti. Gelinen bu nokta, *Yön*'ün varlık nedenini de ortadan kaldırmış oluyordu; çünkü *Yön*'ün amacı bütün bunları yapabilmekti. Şimdi sıra, belirlenmiş "yön"de "devrim"i örgütlemeye gelmişti: *Yön* dergisi 30 Haziran 1967'de yerini *Devrim* gazetesine bırakmak üzere yayın hayatına son verdiğinde, Yön Hareketi bir "ihtilâl" denemesine kalkışmak için ilk adımını atmış oluyordu.

Yön Hareketi'nin dördüncü evresi, akımın iktidar stratejisi bakımından bir kesinliğe kavuştuğu dönemdi. Kuruluşundan bu yana "parlamenter yol" ile "ihtilâlci yol" arasında sürekli bir gerilim yaşayan, ama esas olarak birinci yol üzerinde yoğunlaşan akım açısından artık seçim yoluyla iktidara gelmek bir seçenek olarak ortadan kalkmıştı. Yapılması gereken şey, ilerici güçlerin demokratik yollardan iktidara gelmesini imkânsız kılan mevcut sosyal yapıyı köklü bir şekilde dönüştürmek üzere iktidarı ele geçirmekti. Demokrasi ancak sosyal yapı değiştiğinde "gerçek demokrasi olacak", Türk insanı ancak o zaman egemen sınıfların ideolojik ve ekonomik boyunduruğundan kurtularak "vatandaşlık payesine" ulaşacaktı (Avcıoğlu, 1967ı). İhtilâlci yollarla iktidara gelmesi öngörülen ve "Türk toplumunun bütün sağlam, ilerici ve milliyetçi çevrelerinin eseri" olacak olan iktidar, "Türk halkını gerçekten temsil edecek olan demokratik devrim cephesi"nin iktidarı olarak tasarlanmıştı (Avcıoğlu, 1967ı). İktidarın ele alınışı ise, TİP'in halk sınıfları içinde örgütlenmesi, parlamento, basın, radyo yoluyla genel bir etki oluşturması, CHP'nin bürokraside, orduda, parlamentoda bir "milli cephe" iktidarına zemin hazırlaması, *Yön*'ün de Türkiye aydınlarının birikimini derlemesi ve bütün bunları askerin vurucu gücüyle birleştirmesi yoluyla mümkün olacaktı. Yöncüler, geçmişten beri geliştirdikleri fikirlerini, bu dönemlerinde, "yarının Sosyalist Türkiye'sinin temellerini atacak" bir "milli demokratik devrim programı" (Avcıoğlu, 1967ı) halinde sundular. Bu program, "derin bir toprak reformu", "dış ticaretin devletleştirilmesi", "halkçı bir devletçiliğin ekonominin bütün bölümlerine uygulanması", "Türkiye'nin milli bağımsızlığı ile bağdaşmayan bütün anlaşmala-

Levent Şahverdi Arşivi

rın feshedilmesi" ve "planlı bir genel ekonomik ve kültürel kalkınma" gibi kavramlarla ifade ediliyor ve 27 Mayıs Anayasası'nı kendi icrası için yeterli bir hukuksal zemin olarak görüyordu (Avcıoğlu, 1967ı). Yön Hareketi, bu dönemdeki esas enerjisini TİP üzerinde yoğunlaştırdığı için sosyalist bir devrim öngörmemekle birlikte hitap ettiği kitlelere yoğun bir sosyalist temayla sesleniyordu. Akım, doğrudan doğruya asker-sivil aydın işbirliğine dayalı bir ihtilâl denemesine giriştiği son döneminde, görüşlerini sosyalist bir dille ifade etmekten neredeyse bütünüyle kaçınacaktır.

Beşinci Dönem: Bir İhtilâl Denemesi

Yön Hareketi'nin iktidar stratejisi ve kullandığı kavramların dönüşümü bakımından beşinci dönemi, *Yön* dergisinin kapanmasıyla 9 Mart 1971'de girişilip yenilgiyle sonuçlanan "ihtilâl" denemesi arasındaki evreye yayılır. Akımın daha önce oluşturduğu fikirler ve bu fikirleri ifade eden kavramlar bu dönemde sosyalist değil bütünüyle Kemalist bir dille ifade ediliyordu. Mevcut düzeni bir "ihtilâl"le devirme stratejisini benimseyen akım, bu döneminde, parlamenter seçeneklerle ilgili bütün çabalarını terk etmiş ve bu yönde çabalayan partilerle olan ilişkilerini tamamen kesmişti.

Yöncüler, en önemli araçları olan *Yön* dergisinin yayın hayatına son verdiklerinde, Türkiye sol hareketinde yalnızca bir derginin kurucu ve yazarları değil, bir akımın temsilcileri olarak kabul edilmeye başlamışlardı. İlhan Selçuk dönemin en prestijli yazarlarından birisi olarak, İlhami Soysal etkili gazetecilerden birisi olarak, Doğan Avcıoğlu da bir kuramcı olarak "üç kişilik bir aydın çevre" olmanın çok ötesinde bir etki ve saygınlığa sahiptiler. Türkiye Solu açısından rekor olarak değerlendirilebilecek bir dönem boyunca "sosyalist" bir dergi çıkarmışlar; etraflarında Türkiye'nin en seçkin aydınlarını toplayabilmişler; ülkenin temel sorunlarını tartışmaya açmışlar ve Türkiye'ye vermek istedikleri "yön"ü ana hatlarıyla ortaya koyup asker ve sivil aydınlara aktarmışlardı. Akımın lideri Doğan Avcıoğlu, bütün "tepeden inmeci", "komünist" suçlamalarına rağmen CHP yönetimine kendisi kabul ettirebilmiş ve *Yön*'ün

Levent Şahverdi Arşivi

kapanmasını takiben CHP Yüksek Danışma Kurulu üyeliğine seçilmişti. TİP içinde verdiği mücadele istediği gibi sonuçlanmasa da "sosyalist strateji tartışmaları" sırasında hemen hemen bütün sosyalist aydınlar ve gençlik önderleri arasında hatırı sayılır bir ağırlık kazanmıştı. Ordu ve bürokrasi içindeki sol fikirlere meyilli çoğu kişiler onun ve dergisinin düzenli bir okuyucusuydular; dönemin Millî Savunma Bakanlığı Hukuk Müşaviri Emin Değer'in deyimiyle (1998) Türkiye'de artık, *Yön* dergisinin ve Doğan Avcıoğlu'nun "tiryakileri"nden söz ediliyordu.

Doğan Avcıoğlu, *Yön* dergisinin kapanmasını takip eden yaklaşık bir buçuk yıllık süreyi kapsayan "boşluk"u ünlü kitabı *Türkiye'nin Düzeni*'ni yazmakla geçirdi. Türkiye'de sol hareketin ve gençlik eylemlerinin doruğa çıktığı dönemlerden birinde Doğan Avcıoğlu gibi Türkiye'ye "yön vermek" iddiasındaki bir kişinin neden gözlerden ırak bir yere[90] çekilerek kitap yazmaya koyulduğu merak uyandırıcı bir sorudur. Bu sorunun cevabı kendi kaleminden şöyle verilmiştir:

> Haftalık *Yön*'ün amacı, Türkiye'nin tablosunu ve çıkış yollarını ısrarlı bir yayınla ve ana çizgileriyle gözler önüne sermekti. Bunu tam olarak yaptığımız ve söylenmesi gereken her şeyi tam olarak söylediğimiz kanısındayız. Şimdi boşluk, ... yarının Türkiye'sinin nasıl inşa edileceği konusundaki uzun araştırmalarla, iç ve dış olaylarda günlük doğru haber geniş ve sağlam yorum sağlama noktasında gözükmektedir (*Yön*, 1967a).

Görünen odur ki, Doğan Avcıoğlu, önce "yarının Türkiye'sinin nasıl inşa edilebileceği"ni bütün detaylarıyla ve derli toplu bir şekilde ortaya koymak, sonra da bu doğrultuda günlük bir gazete aracılığıyla "devrim"i yönetmek istiyordu.

Bu planın ilk adımı *Türkiye'nin Düzeni* idi. Kitap, 1968 yılın-

90 Kayınbiraderi Doğan Yurdakul'un verdiği bilgiye göre (Atılgan, 2000h) Doğan Avcıoğlu söz konusu kitabını Dragos'taki yazlık evinde yazdı. Bununla birlikte yurt ve dünyadaki gelişmeleri yakından takip etti. İngilizce, Fransızca ve Türkçe olarak yayımlanan ne kadar dergi ve gazete varsa her gün hepsini baştan sona okuyor ve başta Can Yücel olmak üzere aydın dostlarıyla görüşmeler yapıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

da yayımlandığında, toplumun her kesiminde, Türkiye'de o zamana kadar görülmemiş bir etki yarattı. Bu etkinin Yön-Devrim Hareketi'nin gelişim süreçleri üzerindeki sonuçları üzerinde kısaca durmak gerekiyor.

Türkiye'nin Düzeni, Yön'deki birikim süreciyle birlikte düşünüldüğünde, Doğan Avcıoğlu'nun, "radikal askerlerin sivil başbakan adayı"[91] haline gelmesinde önemli bir rol oynadı.

27 Mayıs'tan sonra, yapılan darbenin amaçlarına ulaşmadığı kanısına vararak iki "ihtilâl" demesinde bulunup ikisinde de yenilen askerler, 27 Mayıs'ın "başarısızlığı"nı fikri bir hazırlığın yapılmamış olmasına bağlıyorlardı. Askerler arasındaki bu yaygın inancın ifadelerini, 12 Mart'a kadar sürekli olarak "ihtilâl" arayışlarında bulunan bütün önde gelen askerlerin açıklamalarında bulabiliriz. Örneğin Albay Talat Aydemir, hatıralarında, ihtilâlin başarıya ulaşmasının önkoşulunun doğru bir "fikriyat" olduğunu söyler (1968: 227). 1965 sonrasındaki "ihtilâl" hazırlıklarında yer alan Kurmay Albay Necdet Düvencioğlu, subayların, "fikriyat"ın önemini 27 Mayıs'tan sonra anladıklarını ve artık aralarında bir çeşit okuma grupları kurup ihtilâl safhasından önce aydınlarla temasa geçmek gerektiği kanısına vardıklarını anlatır (Boğaziçi Yayınları, 1973: 91). Daha önemlisi, 12 Mart'a uzanan süreçteki en etkili cuntanın önde gelen asker kökenli isimleri, geçmişteki en büyük iki hatalarının "fikirsizlik" ve kendilerine fikir verebilecek sivil aydınlarla kenetlenemeyiş olduğunu vurgularlar. Cemal Madanoğlu'nun şu sözleri buna iyi bir örnektir:

> 27 Mayıs ihtilâlcileri olarak hepimiz, katıksız Atatürkçülerdik. Ama ... Kemalizmin öngördüğü tam bağımsız, uygar ve halkçı Türkiye'nin hangi yöntemlerle kurulacağı hakkında bir fikrimiz yoktu. Bunu sağlayabilecek kenetlenmeyi gerçekleştirebilmiş değildik (*Devrim*, 1970d).

Yön dergisinin yayın hayatına son verdiği günlerde ordu içinde yeniden "ihtilâl" arayışları başlamıştı ve böyle bir amaç peşinde koşan subaylar, kendilerine fikri bakımdan "yön" gösterebilecek si-

91 Metin Toker'in deyimi (2000: 300).

Levent Şahverdi Arşivi

vil aydınlarla ilişki arayışı içindelerdi. Geçmişten beri, ordu içindeki bu türden hareketlenmeleri dolaylı ya da dolaysız olarak destekleyen ve bu bakımdan birçok subayın sempatisini toplayan Doğan Avcıoğlu, "Kemalizmin öngördüğü tam bağımsız, uygar ve halkçı Türkiye'nin hangi yöntemlerle kurulacağı"nı son derece ayrıntılı bir şekilde gösteren *Türkiye'nin Düzeni*'ni yayımladığında, tam da askerlerin aradığı aydın haline gelmişti.

Türkiye'nin Düzeni, Doğan Avcıoğlu'nun kendi deyimiyle "1970 öncesinin özel koşulları dikkate alınarak" yazılmıştı (aktaran Özdemir, 1984: 103). Bu "özel koşullar" kuşkusuz ki, Kemalist bir geleneğe sahip olan, halen sosyalizme son derece uzak olan, ama olası bir "ihtilâl"de vurucu güç rolünü oynayabilecek olan ordunun, ve bürokrasinin bazı kesimlerinin algı ve yargılarıyla ilgili koşullarıydı. Kitapta, son derece dikkatli bir dil kullanılmış[92]; Marksist ya da sosyalist terminolojiye başvurulmamış; Türkiye için önerdiği "milli devrimci kalkınma yolu", Doğan Avcıoğlu'nun "bağımsızlık içinde toplumsal devrimler yoluyla çağdaş uygarlığa ulaşmak" şeklinde özetlediği "Kemalist tez"in "temele indirilmesi ve böylece Atatürk devrimlerinin devam ettirilmesi" olarak sunulmuştu (Avcıoğlu, 1968: 526).

Yayımlanışının hemen ardından ordu içindeki subayların hatırı sayılır bir bölümü *Türkiye'nin Düzeni*'ni okumuş ve kitapta öne sürülen fikirlerden etkilenmişti. Bu iddiayı destekleyen birçok gösterge vardır; fakat belki de en inandırıcısı, dönemin katı bir sağcısı olan Taha Akyol'un söyledikleridir:

> O sırada yedek subay olduğum için subaylarla sohbetlerimde Avcıoğlu'nun tezlerinin askerler üzerindeki etkisini sezebiliyordum. Yedek subaylığımı, hukukçu olduğum için özel kura ile MSB 'Madalya Şubesi'nde yapıyordum. ... Genelkurmay kütüphanesine girme yetkimiz vardı. Avcıoğlu'nun kitabını hem okumak hem de ne ölçüde

92 Kitapta kullanılan "dikkatli dil"e Şahin Alpay da dikkat çekiyor: "Sayın Avcıoğlu kitabında, şüphesiz ki, asker-sivil aydın zümreye hitap ediyor. Asker-sivil aydın zümrenin millici ve demokratik eğilimlerini daha tutarlı bir çizgiye kavuşturmak için girişilen bu çabada, tarihe ve bugüne sınıf mücadeleleri açısından bakılırken, kullanılan dilin asker-sivil aydın zümre tarafından kabul edilebilir bir dil olmasına özellikle dikkat edilmiş" (1969: 449).

Levent Şahverdi Arşivi

> okunduğunu anlamak için Genelkurmay kütüphanesinden istedim. Bir süre sırada bekledim. Çünkü çok okunuyordu anlaşılan. Kitabı aldığımda da çok okunduğu belliydi; kitabın yıpranmasından, satırlardaki çizgilerden vs... (Atılgan, 2001).

Genç subayların okumak için Genelkurmay Kütüphanesi'nde sıraya girdiği bu kitap, daha üst rütbeli subaylar arasında da derin bir etki yaratmıştı. Bu etki hakkında dönemin Kara Kuvvetleri Plan Prensipler Başkanı Celil Gürkan, "Silâhlı Kuvvetlerimizde ... o denli geniş ve yaygın bir ilgi çekmiş, elden ele dolaşan bir referans kitabı hâline gelmişti ki," diyecek ve ekleyecekti: "hiç unutmam bir konuşmamız sırasında Orgeneral [Faruk] Gürler bana 'Celil, *Türkiye'nin Düzeni* kitabını okumayan subayı ben eksik görürüm' demişti" (aktaran Birand vd., 1994: 175).

Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni* ile istediği hedefe ulaşmış sayılabilirdi; artık "ihtilâl" arayışları içindeki askerlerin gözdesiydi. Askerler de, kendilerini, aradıkları adrese ulaşmış sayabilirlerdi; Avcıoğlu, arkadaşlarıyla birlikte "ihtilâlin aranan fikriyatçısı" rolünü rahatlıkla oynayabilirdi. İşte, *Yön* yöneticileriyle ordu içinde 1965 seçimlerinden sonra başlayan "cunta" örgütlenmeleri arasındaki ilişkiler bu koşullarda başladı.

Yön'ün yönetici kadrosunu oluşturan Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal ve Cemal Reşit Eyüboğlu, eğer iddialar doğruysa[93], ordu içindeki çeşitli örgütlenmelerle temas arayışlarına

93 Türk siyasal hayatında "Madanoğlu Cuntası" olarak bilinen ve Yön-Devrim Hareketi'nin çekirdek kadrosunun da içinde yer aldığı "ihtilâl örgütü" hakkında doğruluğu kanıtlanmış kesin bilgiler yoktur. Bu konuda "belge" olarak sayılabilecek tek doküman, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı tarafından, bu örgüt hakkındaki tutuklamalarla ilgili olarak 12 Mart'tan sonra hazırlanan "iddianame"dir. Bu belge de, adı üzerinde savcının "iddia"larından oluşmaktadır. Onun dışında bu örgütle şu veya bu düzeyde ilişkili olan kişilerin anıları ve gazetecilere verdiği demeçler vardır. Aşağıda, bu "ihtilâl örgütü" hakkında en kaba hatlarıyla verdiğim bilgiler esas olarak bu kaynaklara dayanıyor. Söz konusu bilgilerin "bilimsel değeri" elbette tartışma götürür. Bununla birlikte, gerek Yön-Devrim Hareketi'yle ilişkili olan asker ve sivil kişilerin anıları, gerekse de akımın gelişim seyri dikkate alındığında başta Doğan Avcıoğlu olmak üzere İlhan Selçuk, İlhami Soysal ve Cemal Reşat Eyüboğlu gibi Yöncülerin bu örgütle bağlantılı olduklarına dair iddiaların doğru olmadığını düşünmek için çok az neden kalır.

Levent Şahverdi Arşivi

başladıktan sonra, önce "14'ler" olarak bilinen grubun önde gelen isimlerinden Orhan Kabiyay etrafındaki oluşuma dahil oldular. Fakat, fikri ayrılıklar nedeniyle bu oluşumdan kısa sürede ayrıldılar ve 27 Mayıs'ın kilit ismi Cemal Madanoğlu etrafında oluşmaya başlayan "cunta" ile ilişkiye geçtiler (Boğaziçi Yayınları, 1973: 34).

Asker ve sivil olmak üzere iki ayrı gruptan oluşan "Madanoğlu Cuntası" İttihat ve Terakki modelini esas alan bir teşekküldü. Tıpkı İttihat ve Terakki gibi gizliydi; üye kabul ederken aşırı dikkat ve titizlik gösteriyor, gerekli gördüğü kişileri "bayrak, Atatürk ve silâh" üzerine yemin ettirdikten sonra içine alıyordu.[94] Orgeneral Cemal Madanoğlu'nun 1965 seçimlerinden arda kalan oy pusulalarından birinin arkasına yazılmış bir "tüzük"e göre yönetilen örgütün Başkanı Madanoğlu, Genel Sekreteri Doğan Avcıoğlu idi (Boğaziçi Yayınları, 1973: 42-43; Küçük, 1990: 356).

Cunta içinde yer alan asker orijinli ve sivil kişilerin birbirleriyle "kenetlenme" amaçları farklıydı. Daha önce belirtildiği gibi askerler, fikri bir hazırlığa sahip olmadan başarılı bir ihtilâlin mümkün olmayacağına inanıyorlardı. Cuntanın kilit isimlerinden birisi olan Osman Köksal'ın[95] *Devrim* gazetesinde 27 Mayıs'ın eksiklerini değerlendirmek üzere yazdığı "İhtilâl" başlıklı yazıda yer alan şu sözleri askerlerin bu kanaatini iyi bir şekilde yansıtır:

> Kuvvet ne yön tayin edebilir ve ne de mimarlık yapabilir. Ayrıca kuvvet yenilebilir de... Yenilmeyen tek güç, fikirdir. Fikir, yenilmeyen başlı başına bir güç ise de, Kuvvet'le (kılıçla) kenetlenen fikrin başaramayacağı ihtilâl, devrim yoktur. ... İhtilâlleri Fikir-Kuvvet (kılıç) kenetlenmesi yapar (1970).

Cuntanın sivil kanadında yer alan *Yön* yöneticilerinin askerlerle "kenetlenme" ihtiyaçları ise, öngördükleri düzen değişikliğinin parlamenter yolla ve emekçi kitleler arasında yapılacak uzun soluklu çalışmalarla başarılabileceğine olan inançsızlıklarıydı. Altı yılı

94 Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üye alımındaki titizliği ve üye alım biçiminin Kur'an, bayrak ve silah üzerine yeminle olduğunu anlatır (Ahmad, 1995b: 15).

95 Osman Köksal, 27 Mayıs Darbesi'nde Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Komutanıydı ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı tevkif eden kişiler arasındaydı.

Levent Şahverdi Arşivi

aşkın bir sürelik *Yön* döneminde, Türkiye gibi azgelişmiş bir ülkede "kapitalist olmayan yol"dan sosyalizme geçiş için parlamenter yolun kapalı olduğuna kanaat getirmişler, ülkenin sosyalizme doğru yol alabilmesi için önce bu sistemi kuracak emekçi sınıfları iktisadi ve ideolojik baskı altında tutan sosyal yapının yukarıdan aşağıya değiştirilmesi gerektiğine inanmışlardı. Bu ise, ancak bir "ihtilâl" yoluyla, bir "kılıç darbesi"yle mümkün olabilirdi. İşçileri örgütleyerek sosyalizme yönelmek Yöncüler için bir tür zaman kaybıydı. Doğan Avcıoğlu'nun, Rasih Nuri İleri'ye 12 Mart'tan önce söylediği şu sözler, Yöncülerin bu kanaatlerini çok iyi yansıtır:

> Siz (TİP) işçi sınıfını örgütleyip eğitmek yolunu seçtiniz. Buna karşı değilim; ancak bu uzun vadeli bir girişimdir, vaktimiz yok, süratle bir çatışmaya gidiyoruz. Biz zinde kuvvetleri de yanımıza alarak gerçek anlamıyla Atatürkçü, devrimci bir Türkiye kurulabileceğine inanıyoruz. Sosyalizme bu yoldan varabileceğimizi saptıyoruz ... (İleri, 1998: 9-10).

Doğan Avcıoğlu'nun dediği gibi, 1968'den itibaren Türkiye gerçekten de bir çatışmaya doğru gidiyordu. Giderek radikalleşen gençlik eylemleri, bunların karşısında faşizan etkinlikler, ordu içinde yeniden başlayan "cuntalar devri" 27 Mayıs öncesi günleri hatırlatıyordu. Yöncüler, bu koşullarda askerlerle ilişkiye geçmişlerdi. Amaçları, muhtemel bir askeri ihtilâli kendi belirledikleri yönde ilerletmekti. İlhan Selçuk'un gazeteci Nadire Mater'e söylediği üzere ordudan sosyalizm beklemiyorlardı (Mater, 1988: 22). Bununla birlikte, mevcut çalışmanın daha önceki bölümlerinde gösterildiği üzere, Türk ordusunun "tarihen ilerici" olduğunu düşünüyorlar ve Atatürkçü subayların vurucu gücüyle gerçekleşecek bir hükümet darbesinin "koşulların zorlamasıyla" sosyalizme açılabileceğine inanıyorlardı. "Nasır modeli" bu bakımdan Yöncüler için iyi bir örnek olabilirdi.

Doğan Avcıoğlu, *Yön*'ün kuruluşundan ve belki de daha öncesinden beri, özel bir dikkatle takip ettiği Mısır'daki "Hür Subaylar Hareketi"ni incelediği yazısında (1966e), "Nasır örneği"nin Türkiye için mühim bir örnek olabileceğini belirtiyordu. Yazı, "Kral Faruk rejiminin ahlâksızlığına, hırsızlığına, satılmışlığına fena hâlde öf-

Levent Şahverdi Arşivi

kelenen 7 kişi"nin bir tepkisiyle başlayan hareketin, ilk başta işçi sınıfına ve sosyalizme karşı son derece tepkili ve sert olmasına rağmen, antiemperyalist özellikleriyle nasıl kısa sürede başkalaşabildiğini; Sosyalist Milli Yasa'yı kabul edip Sosyalist Birliği Partisi'ni kurduğunu; Süveyş Sosyalist Enstitüsü'nü oluşturarak burada işçi ve köylüleri sosyalist bir eğitimden geçirmeye başladığını; önceleri temerküz kamplarında topladığı sosyalistleri ve Marksistleri bu Enstitünün başına geçirdiğini; Mısır'a yön veren *El-Missa* adlı gündelik gazeteyi sosyalist aydınların emrine verdiğini uzun uzun anlattıktan sonra, kendi açısından önemli gördüğü bir noktaya dikkat çekiyordu: Nasır, Askerî Akademide Atatürk'ün hayatını okuyarak politikaya ilgi duymaya başlamış ve iktidarda iken Kahire'deki Türk temsilcilerinden Atatürk hakkında eserler istemişti. Yani, Nasır'ın düşünsel serüveni Kemalizmle başlamış ve oradan sosyalizme ulaşmıştı. Bu durumda Türkiye de benzer bir süreç yaşayabilir, askeri bir ihtilâle fiilen öncülük yapacak olan Kemalist askerler devrimci aydınların yol göstermesi ve koşulların zorlamasıyla ülkenin sosyalizme doğru ilerleyişinde önemli bir rol oynayabilirlerdi. Avcıoğlu'nun Nasır hareketinden çıkardığı sonuç şuydu:

> Emperyalizme karşı ciddî bir tutum, diyalektik bir gelişme sonucu, Nâsır rejimini sosyalizme yöneltmiştir. Emperyalizmle mücadele, sosyalist mücadele değildir. Ama uzlaşma yollarına sapmadan yürütülen bir antiemperyalist mücadelenin, birtakım zigzaglar çizilse dahi, ulaşacağı yol sosyalizmdir (1966e).

Doğan Avcıoğlu'nun özellikle *Türkiye'nin Düzeni*'nde ve daha sonra da *Devrim* gazetesinde geliştirdiği söylemi neden, bir zamanlar dünyanın en ileri ülkesi olan Osmanlı İmparatorluğu'nun emperyalizm tarafından nasıl çökertildiği ve şimdi de Türkiye'nin çağdaş uygarlığa ulaşmasının önündeki en büyük engelin yine emperyalizm ve içerideki soyguncu işbirlikçileri olduğu üzerine kurduğu, bu bağlamda daha iyi anlaşılabilir. Avcıoğlu, bir kere emperyalizme ve gayrı milli soyguncu kapitalizme karşı hareketlenen askerlerin ve "zinde kuvvetler"in diğer kesimlerinin, eninde sonunda sosyalizmi benimsemek zorunda kalacaklarına kesin olarak

Levent Şahverdi Arşivi

inanıyordu. Bu bakımdan Yöncüler, askerleri sosyalist yapmak gibi bir yol izlemek yerine onların güvenini kazanmaya çalıştılar. İlhan Selçuk, 1969 yılında bir cunta toplantısından çıktıktan sonra, henüz gerçek kimliğini bilmediği MİT ajanı Mahir Kaynak'a şöyle diyordu: "Askerler bize itimat etsin yeter. Ondan sonra alacağımız bütün tedbirleri tasvip ederler. Onun için ben askerlere bir şey anlatmaktan ziyade onlarla dostluk kurmaya çalışıyorum" (Boğaziçi Yayınları, 1973: 84).

Askerler tarafından kurulan "ihtilâl örgütü"ne dahil olmak ve orada etkili pozisyonlar elde etmek, Yöncülerin bu dönemdeki iktidar stratejilerinin bir yanıydı. Ama onlar, "zinde kuvvetler" diye tanımladıkları diğer kesimlerin, bazı politikacılar, ilerici örgütlenmeler, gençlik kesimleri, sendika liderleri ve emekçi kesimlerin desteğini elde etmeyi, genel bir kamuoyu yaratarak ihtilâl fikrine meşruiyet kazandırmayı da istiyorlardı.

Türkiye'nin Düzeni bu bakımdan da işlevli oldu. Kitabın etkileri yalnızca orduyla sınırlı kalmadı; gençlik ve genel olarak aydınlar arasında da belki de böylesi bir kitaba bir daha nasip olmayacak bir ilgi yarattı. Yunus Nadi ödülünü kazanan kitap, dönemin sosyalist hareketi içinde yürütülen Osmanlı toplum yapısı, Tanzimatçılık, İttihat ve Terakki Hareketi, Kemalizm, azgelişmişlik gibi bütün sorunları ele alıyordu. Bu haliyle belli başlı aydınlar, kitapta daha önce gündemlerinde bulunan temel sorunlar hakkında tartışılmaya değer çözümlemeler bulabilirler[96]; dönemin gençlik önderleri, çokça tartıştıkları devrim stratejisi hakkında net görüşler ya da Kurtuluş Savaşı'na katılan Şeyh Servet Efendi'nin başında sarığıyla "güçlü bir komünist partisi kurmak" için çabalayışının ilginç öyküsünü okuyabilirler; bürokraside görev yapan memurlar kendi tarihleri hakkında belki de hiç duymadıkları bilgilerle karşılaşabilir; Amerikalılar kendilerini düşman ilân eden bir akımın bu tutumunu nasıl gerekçelendirdiğini öğrenebilirlerdi. Sonuçta, toplumsal sorunlara ilgi duyan hemen herkes yayın tarihinden 12

96 Kitabın temel tezleri hakkında birbirinden farklı iki eleştiri için Taner Timur [Ertan Cengiz] ve Şahin Alpay'ın yazılarına bakılabilir (Timur, 1969; Alpay, 1969). Bu yazılardan ikincisi, aynı zamanda birincisinin de eleştirisidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Mart'a kadar bu kitabı tartıştı ve Doğan Avcıoğlu'ndan söz etti: Dev-Genç Genel Başkanı Ertuğrul Kürkçü'nün hayatında çaldığı tek kitap *Türkiye'nin Düzeni* idi; çünkü kitabı okumayan bir devrimci genç, kendi ifadesiyle, "muteber sayılmıyordu" (Atılgan, 2000e); Amerikan Büyükelçisi, kitabı derhal tercüme ettirdi; *Times* gazetesi, kitaptan "son ayların siyasi olayı" olarak bahsetti (Otyam, 2000: 83); banka memuru hanımlar eşi Sevil Yurdakul'dan Doğan Avcıoğlu'nun bu kitabı kendileri için imzalamasına aracılık etmesini istediler (Atılgan, 2000i).

Doğan Avcıoğlu *Türkiye'nin Düzeni* ile birlikte ülkenin en popüler aydını haline gelmişti.[97] Asker ve sivil aydınlar öncülüğünde bir "ihtilâl"le iktidarı ele geçirip "kapitalist olmayan yol"dan sosyalizme ulaşmak isteyen Avcıoğlu, şimdi, *Yön*'ün sağladığı itibara *Türkiye'nin Düzeni*'nin eklediği prestiji de ekleyerek savunduğu fikirlerin eylemsel zeminini hazırlayacak bir gazete çıkarabilirdi.

Doğan Avcıoğlu ve arkadaşlarının içindeyer aldığı illegal "cunta" örgütlenmesinin hedeflerini yansıtan *Devrim*, doğrudan doğruya "düşman kuvvetler"i hedef alan bir iktidar organıydı. Gazete, tıpkı *Yön* gibi, bir genel seçimin ardından yayın hayatına başladı. Çıkış zamanlaması özellikle seçilmişti[98]; "ilerici güçler" olarak adlandırılan kesimlerin seçim yoluyla iktidara gelme beklentisinin geçersiz olduğunun anlaşılması beklenmiş gibiydi. Sonuçların Yöncüleri doğruladığı da söylenebilirdi; hem CHP hem de TİP bu seçimlerden de gerileyerek çıkmıştı; AP ise yine tek başına iktidardaydı.

1969 seçimleri yaklaşırken, CHP, oy oranlarını artırmak amacıyla uzlaşmacı politikalarına geri döndü. İsmet Paşa, seçimlere kısa bir süre kala AP Hükümeti'nin eski DP'lilere siyasi haklarının

97 *Türkiye'nin Düzeni*'ni, okunma oranı bakımından, Behice Boran'ın aynı günlerde yayımlanan *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* kitabıyla karşılaştırmak Doğan Avcıoğlu'nun o dönemdeki popülaritesi hakkında bir fikir verebilir. TİP liderlerinden birisi olmasının yanı sıra 1940'lı yıllardan başlayarak Türkiye sosyalist hareketinin en önemli entelektüel simalarından olan Boran'ın kitabı benim saptayabildiğim kadarıyla 2 yılda 2 baskı yapabildi. Doğan Avcıoğlu'nun kitabı ise çok satan romanları bile geride bırakmıştı.

98 Doğan Avcıoğlu, gazeteci Fikret Otyam ile yaptığı söyleşi de "Yeni bir dergi hazırlıyoruz, adı *Devrim* olacak. Seçimlerden hemen sonra yayımlamayı kararlaştırdık" diyordu (Otyam, 2000: 282).

Levent Şahverdi Arşivi

iade edilmesine yönelik önergesini destekledi ve AP tabanından oy alabilmek amacıyla Celal Bayar ile uzlaşma toplantıları düzenledi. Buna rağmen seçim sonuçları İnönü'nün çabalarının nafile olduğunu gösterdi; partisinin oyları 1965 seçimlerine oranla daha da geriledi (Ahmad, 1996b).

TİP yönetimi, bu seçimlerde oy oranını 1965'e göre çok daha üst bir seviyeye çıkaracağını umuyordu. Aybar, seçimlerden hemen önce gazeteci Abdi İpekçi ile yaptığı söyleşide "Türkiye İşçi Partisinin alacağı oylar, mutlaka çoğalacaktır ... en azından iki katı olacaktır. ... Ben hiç hayale kapılmam" demişti (İpekçi, 1969: 134). Fakat, sonuçlar Aybar'ı da yanıltmış, TİP'in oyları artmak bir yana gerilemişti (Aren, 1993: 103).[99] Belirtildiği gibi, bu sonuçlar ve yaratacağı hayal kırıklığı, Yöncülerin öngördükleri bir durumdu. Yöncülerin, Türkiye'nin sosyal yapısı nedeniyle sandıktan daima "tutucu güçler"in çıkacağına dair tezleri, sandık sonuçları tarafından da doğrulanmış görünüyordu.

Yöncüler, kendilerini, bu tezlerinin doğrulanışının ardından kitlelere seslenmek için yeni ve elverişli bir imkân elde etmiş sayabilirlerdi. Seçimlerden hemen sonra çıkardıkları gazeteleri, bildirisine "Seçimlerden sonra Türkiye yine aynı Türkiye'dir ve hiçbir şey değişmemiştir. Oysa, Türkiye, mutlaka değişmesi gereken bir ülkedir" (*Devrim*, 1969) diye başlıyor ve Türkiye'nin nasıl değişebileceğini adıyla işaret ediyordu: *Devrim*.

Devrim'de, *Yön*'den farklı olarak yazar kadrosunda, seslenilen kitlelerde ve söylemin kavramlarında bir dönüşüm ve farklılaşma gözlenir. Gazetenin amacı, sosyalist fikirleri ve bu fikirler ışığında geliştirilen çözüm önerilerini aydınlar arasında tartışıp yaygınlaştırmak ve halka aktarmak değil, *Yön* döneminde yapıldığı varsayılan bu vazifeyi şimdi bir eylem çağrısı ve programı olarak ortaya koymaktı. Hedeflenen "devrim"in asker ve sivil aydınlar öncülüğünde gerçekleşebileceği öngörüldüğü için *Yön*'de geliştiri-

99 TİP, 1965 milletvekili seçimlerinde oy kullanan 9.748.678 seçmenden 276.101'inin oyunu almıştı (%2,83). 1969 milletvekili seçimlerinde ise oy kullanan 9.516.035 seçmenden 243.631'I TİP'e oy vermişti (%2,56) (Aren, 1993: 103).

Levent Şahverdi Arşivi

len temel tezler, bu kesimlerin halihazırda benimsemiş ve kuvvetli bir şekilde bağlanmış oldukları Kemalist bir dille ifade edildi. Çok partili sistemin reddi, antiemperyalist devrim fikri, ulusal ordu özlemi gibi bütün argümanlar daima Atatürk'ün sözlerine başvurularak anlatıldı. Örneğin, bütünüyle gözden düşürülmesi amacıyla "cici demokrasi" olarak adlandırılan çok partili parlamenter rejimin Atatürk tarafından da reddedildiği özellikle vurgulandı. *Devrim* Bildirisi "Bağımsızlık içinde devrimler yoluyla bir an önce çağdaş uygarlığa ulaşmak ülküsünü biçimsel demokrasi kurumlarına değişmeyen ... Atatürk'ün liberal olmayan tek parti rejimi, feodalite artıklarını ön plâna geçiren ve yabancı hegemonyasını geri getiren bugünkü liberal görünüşlü çok partili rejimden daha demokratiktir" diyordu (*Devrim*, 1969).

Öngörülen "devrim" *Yön* döneminde olduğu gibi TİP ve CHP gibi partilerin önemli bir rol oynayacağı bir hareket olarak düşünülmediği için bu partilere karşı farklı derecelerde tavır alındı. Bir kere, Ecevit öncülüğündeki CHP'nin "ortanın solu" siyasetinin bir çözüm yolu olarak ağırlık kazanması, *Devrim*'in amaçlarıyla tezatlık halindeydi. Söylemini "düzen değişikliği" üzerinden kuran Ecevit'in güçlenmesi, parlamenter umutların yeniden güçlenmesini sağlayabilirdi. O nedenle *Devrim*, CHP'ye karşı kesin bir tavır aldı. "Şu sözlerimize lütfen bir mim koyunuz," diyordu *Devrim*'in yayına başlamasıyla CHP Yüksek Danışma Kurulu üyeliğinden ayrılan Doğan Avcıoğlu, "Türk politika hayatında hızla parlayıp sonra sönen Kasım Gülek, Gökhan Evliyaoğlu, Necmettin Erbakan, Turhan Feyzioğlu gibi birçok kuyruklu yıldız görülmüştür. Bir kehanette bulunduğumuzu sanmayarak söyleyebiliriz ki, Ecevit de bu kuyruklu yıldızlardan biridir" (1970ı). Doğan Avcıoğlu'na göre (1970ı) Ecevit'in düzen değişikliği programı, aslında düzeni muhafaza eden bir programdı; halkçılığı "sınıflar arası uzlaşmaya" dayanan "metafizik" bir halkçılıktı; onun açısından "cici demokrasi" "devrimciliğin üstünde" idi.

Devrim, "ihtilâl"den sonra ihtiyaç duyulacak aydın birikimi daha çok TİP etrafında toplandığı için bu partiye karşı CHP'de olduğu gibi kesin bir tutum almıyor, doğrudan saldırmıyordu. Doğan

Levent Şahverdi Arşivi

Avcıoğlu ve arkadaşlarının TİP etrafında toplanan aydınlara sesleniş biçimi, onları muhtemel bir "ihtilâl" hareketine ve hükümetine destek olmaları konusunda ikna etmeye yönelikti. Avcıoğlu'nun şu sözleri, bu niyeti yansıtır:

> Aydınlarımızın, proletaryayı örgütlendirme ve bilinçlendirme yolundaki çabaları, övülecek çalışmalar. Fakat bu noktada, proletarya gerçeğinden koparak soyut bir proletarya edebiyatına saplanma tehlikesi ortaya çıkıyor. ... devrimci aydınlarımızın yalnızca proletarya türküleri söylemekle yetinmeyip, devrimci iktidarların somut sorunlarına eğilmeleri ve çözüm yolları getirmelerini beklemekteyiz (1971e).

Devrim'in yazarlarının kimliğinde de bir dönüşüm meydana gelmişti. Örneğin, *Yön*'de TİP yönetimine karşı verilen mücadelede ittifak yapılan ve derginin sayfaları ardına kadar açılan "eski tüfekler"e *Devrim*'in sayfaları kapatılmıştı.[100] Bunun başlıca nedeni, askerlerin komünistlere karşı "alerjisi" idi. Kamuoyunda "komünist" olarak bilinen kişilerin *Devrim*'de yazması, Doğan Avcıoğlu ve arkadaşlarının sosyalist kavramlar yerine Kemalist argümanlarla kurulmuş yeni söylemlerinin özellikle ordu ve kısmen de bürokrasi çevrelerindeki meşruiyetine gölge düşürebilirdi. *Devrim* sayfalarında Erdoğan Berktay, Mihri Belli, Vahap Erdoğdu gibi isimler yerine, Numan Esin, Osman Köksal, Suphi Göksoytırak, Cemal Madanoğlu gibi asker orijinli senatörlerin imzalarına rastlanıyordu. Mihri Belli ve arkadaşları sol kamuoyunda "Milli Demokratik Devrimciler" olarak anılmaya başladıklarından olsa gerek, *Yön*'de oluşturulmaya başlanan ve "milli demokratik devrim" programı olarak adlandırılan görüşler bundan böyle "ulusal kurtuluş devrimi" programı olarak tanımlanıyordu. Görünen odur ki, Avcıoğlu, temsil ettiği akımı, adı "komünist"e çıkmış oluşumlardan çağrışım düzeyinde bile ayırmak istiyordu.

Devrim dönemi, Yön Hareketi'nin önceki dönemlerine göre ol-

---

100 Mihri Belli, bu konuda şunları söyler: "*Devrim*'in sayfaları bize kapalıydı. 'Sol' cunta kurulmaktaydı ve *Devrim* bu cuntanın organı işlevini yerine getiriyordu. Bu cuntanın bize ne denli düşman olduğunu çeşitli kaynaklardan öğreniyorduk. Bunu anlamak için uzun boylu istihbarata da gerek yoktu" (1997: 630).

Levent Şahverdi Arşivi

dukça radikal bir sesleniş tarzına sahipti. Reformlarla, Türkiye'nin içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulamayacağını savunan ve bu bakımdan her türlü reformcu söylemi hedef tahtasına oturtan *Devrim*, aslında, *Yön* döneminde oluşturulan programatik görüşlerden hemen hemen hiçbir farklılık taşımayan "ulusal kurtuluş devrimi" programının temel kavramlarını "reform" tamlamalarından arındırmış, ifade kalıplarını "devrim" kipiyle yeniden oluşturmuştu. Örneğin "toprak reformu" gibi mevcut düzen içinde de mümkün olabileceği sanısı yaratan ve CHP tarafından da kullanılan kavramlar "devrim" tamlamasıyla tanımlanıyordu; artık "toprak reformu" yok, "toprak devrimi" vardı.

Doğan Avcıoğlu ve arkadaşlarının bu dönemdeki faaliyetleri esas olarak iki noktada toplanmıştı. Birincisi "ihtilâl" zeminin hazırlanmasına, ikincisi "ihtilâl"in örgütlenmesine yönelikti.

Devrim "ihtilâl" zeminini hazırlayacak yayınlar yapıyordu. Yayın faaliyeti, Doğan Avcıoğlu'nun "hasım güçler" olarak tanımladığı güçlere cepheden saldırıyor "dost güçler" olarak tanımladığı kesimleri destekliyordu (1970c). "Hasım güçler" emperyalizm, işbirlikçi burjuvazi, toprak ağaları ile bunların siyasi ve ideolojik temsilcileriydi. *Devrim*, emperyalizmin Türkiye'nin "ulusal kurtuluş"unun önündeki baş engel olduğunu her fırsatta vurguluyor, işbirlikçi burjuvazinin soyguncu yüzünü teşhir ediyor, başta Demirel ve ailesi olmak üzere politikacıların karıştığı yolsuzluk olaylarını neredeyse her gün birinci sayfasından duyuruyordu. Öte yandan "dost güçler" olarak tanımlanan gençlik, işçi ve köylü eylemleri desteklenerek yansıtılıyor, ordu içindeki "ihtilâlci" grupların bildirileri daima birinci sayfadan veriliyordu.[101]

Doğan Avcıoğlu, giderek radikalleşen devrimci gençlik hareketleri, 15-16 Haziran gibi Cumhuriyet tarihinin en büyük işçi eylemi, ve bunların karşısında gerici saldırılarla girilen 1970'in sonlarından itibaren Türkiye'de güçlü bir "fırtına"nın gelmekte olduğunu sezmiş, içinde yer aldığı "ihtilâl" örgütlenmesi başarılı olamasa dahi

101 *Devrim*'in yayın faaliyetinin içeriği konusunda ayrıntılı bilgiler bir sonraki bölümde veriliyor.

Levent Şahverdi Arşivi

bir askeri müdahalenin yaşanabileceğini anlamış gibiydi. "Türkiye üzerinde ekonomik ve politik diktasını kuran tutucu güçler koalisyonu, ülkeyi kalkındırmaktan ve toplumsal sorunları çözmekten acizdir. Şehirlerde toplumsal huzursuzluk çığ gibi büyümektedir. Tutucu güçler koalisyonunun siyasi rejimi, bir çöküntünün eğişine gelmiştir. Politik barometre kaçınılmaz bir fırtınayı göstermektedir" diye yazıyordu (Avcıoğlu, 1970l).

Avcıoğlu'na göre, bir "ihtilâl"le iktidarın el değiştirmesi artık kesindi ve işin kolay yanı haline gelmişti. 12 Mart'tan yaklaşık olarak üç ay önce şunları yazıyordu: "Durum şudur: İktidar koltuğu boştur. Bu boşluğu yakın gelecekte hangi güçlerin dolduracağı bellidir" (Avcıoğlu, 1970b).[102] Fakat onun açısından önemli olan, "ihtilâl"den sonrasıydı. "Kudret sahibi çevreler" olarak tanımladığı askerlerin iktidara geldikten sonra yalpalayabileceklerinden, halk yerine bürokrasiye dayanma yolunu seçebileceklerinden ve böylece "ihtilâl"in yozlaşıp yolundan sapabileceğinden endişe ediyordu. Avcıoğlu, "Bekleyiş" başlıklı yazısında bu endişelerini açıkça dile getirir:

> Günümüzün koşullarında bir kurtuluş sıçraması, ancak örgütlü ve bilinçli halk güçleri eliyle gerçekleştirilebilir. Bundan henüz yoksunuz. Başarıya ulaşmak için, en azından bu gücün inşasına en büyük öncelik tanımak gerekir. Ne var ki, kudret sahibi çevrelerin bu zorunluluğu anladıklarını söylemek güçtür: ... sanılmaktadır ki, köklü düzen değişikliği, güçlü halk desteği olmadan, bürokratik yollardan başarılabilir. Üst kademeleri Bâbıâli bürokrasisinden farksız nitelik kazanan bürokrasi eliyle devrimci bir eylem yürütülebilir. Böyle bir devrimciliğin yarı yolda kalacağı ... açıktır (1971c).

Doğan Avcıoğlu'nun, askerlerin kudretiyle gerçekleşecek iktidar değişikliğinin devrimci bir yönelişe girebilmesi için bulduğu formül şuydu: "İşçi, köylü ve aydının en bilinçli unsurlarını sinesinde toplayan devrimci bir parti" kurmak; bu parti aracılığıyla "tucucu güçler koalisyonunun ekonomik ve politik diktasına kesinlikle son vermek", "halkın gücünü seferber edip, gerçek bir halk iktidarı kurmak", "orduyu, günlük politikanın dışında, devrim politikasının içinde tutmak" (Avcıoğlu, 1970i; 1970l).

---

102 Boşluğu dolduracak güçler tabi ki askerlerdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu formülü gerçekleştirmek için iki yönlü bir çaba gösterdi Doğan Avcıoğlu. Birinci olarak, en azından "ihtilâl"den hemen sonra kurulacak bir "devrimci parti"nin hazırlık çalışmalarına öncülük etti; ikinci olarak da bu partinin uygulayacağı programı hazırlamaya çalıştı. Bu çabalar, *Devrim*'de yer alan bir habere şöyle yansımıştı:

> ... Mevcut partileri toptan mahkûm eden bazı devrimci çevreler, ... bir düzen değişikliği programını hiçbir taviz vermeden bütün ayrıntılarıyla kamuoyuna sunan 'kadro' partisi niteliğinde bir Devrim Partisi kurmak için sondajlar yapmakta, devrimci kişilerle temas aramaktadır (*Devrim*, 1970a).

Esas olarak devrimci aydınlardan ve bilinçlen(diril)miş emekçi temsilcilerinden oluşacak olan ve "öncü parti" olarak tasarlanan "Devrim Partisi"[103], faaliyetlerini iki noktada yoğunlaştıracaktı. İlk olarak, "tefeci borçlarının hükümsüz sayılması", "sosyal mesken politikasına girişilmesi", "gelir dağılışındaki adaletsizliklerin azaltılması", "toprak dağıtımı" gibi "devrimi popüler kılan ve halka benimseten gerekli tedbirler"i alacak ve işçi ve köylüleri hızla örgütleyerek "devrimin dayanağı" haline getirecek; ikinci olarak da "geniş kitlelerin sağlam ideolojik eğitimi"ne yönelecekti (Avcıoğlu, 1970c). Böylece, bir "cunta" yoluyla ele geçirilen iktidar, "demokratik bir halk iktidarı"na dönüşecekti. Doğan Avcıoğlu, "halktan

103 "Ulusal Devrim Partisi" olarak da anılan "Devrim Partisi", Avcıoğlu ve arkadaşlarının yargılandığı davanın iddianamesine göre (Boğaziçi Yayınları, 1973: 47), iktidarın ele geçirilmesinden 30-40 gün sonra kurulacaktı. İlhan Selçuk, kendisiyle yaptığım görüşmede (Atılgan, 2000a) bu partiyle ilgili soruma cevaben şu bilgileri verdi: "Devrim olsaydı Devrim Partisi de herhalde gerçekleşecekti. Çünkü Doğan'ın fikri şuydu: Eğer bu bir halk devrimine dönüşmek gerekiyorsa, devrimin partisi olmalı, emekçi halkı örgütleyen parti olmalı. Yoksa müdahale olmuş filan... Müdahale ile devrim arasındaki farktır o. Doğan'ın oradaki görüşüdür: Ancak böyle bir müdahaleden sonra ya da önce halk tabanına oturursa, örgütlenirse bir şey olur, yoksa darbe olur, cunta olur. Doğan'ın bütün kuramı halka dayanan bir partidir. Doğan'ı askerci filan sayarlar, ama değildir. Hatta şunu da söyleyebilirim: O partiyi kurma başarısını ya da olanağını bulsaydı Doğan, herhalde askerleri de zapturapta getirecek bir halk gücünün oluşmasını isterdi. Öyle kesinlikle askerci maskerci değildir." Devrim Partisi ile ilgili yapılan temaslar hakkındaki bir bilgiyi de aktarmakta fayda var: Yalçın Küçük, Doğan Avcıoğlu'nun yönlendirmesiyle Numan Esin'in kendisi ve dönemin ODTÜ rektör yardımcısı Atilla Sönmez ile bir görüşme yaptığını yazıyor (Küçük, 2000: 207).

Levent Şahverdi Arşivi

kopuk bir cunta" ile "devrim" arasındaki farkı bu şekilde ortaya koyuyordu (Avcıoğlu, 1970h).

Doğan Avcıoğlu'nun, "ihtilâl"den hemen sonra "devrimci parti" kurmanın bir zorunluluk olduğuna dair fikri, bazı Ortadoğu ülkelerinde onun esinlendiği biçimde ordunun gücüyle kurulan iktidarların böylesi bir partinin yokluğu yüzünden yalpalamalar yaşamasından da kaynaklanıyordu. Avcıoğlu açısından, bürokrasi ve ordu çevrelerinin politik hayatın tayininde belirleyici bir rol üstlendikleri azgelişmiş ülkelerin en büyük handikabı, işçi ve köylü kitlelerinin yeterince gelişmemiş olmasıydı. Fakat, azgelişmiş bir ülkede halkı seferber edemeyen, halk kitlelerini siyasi ve iktisadi bakımdan egemen hale getiremeyen "ilerici" iktidarlar eninde sonunda halktan kopmaya, sosyalizme geçişte sancılar yaşamaya mahkûmdu. Bu bakımdan Avcıoğlu, dayanılacak gücün işçi ve emekçi kitleler olması gerektiğini yazılarında durmaksızın vurguluyor, bu kitlelerin "sosyalizmin meşalesini taşıyan bir parti"de örgütlenmesinin bir zorunluluk olduğuna dikkati çekiyordu. Bu zorunluluk yerine getirilmeden Türkiye'de gerçekleşecek bir "ihtilâl"in de sosyalizm yolundan sapma tehlikesiyle karşılaşacağını sürekli olarak vurgulayan Doğan Avcıoğlu'nun, Cezayir ve Ben Bella deneyimini incelediği yazısında çıkardığı şu sonuç, onun "devrimci parti" fikrinin temellerini iyi bir şekilde özetler: "Sosyalizme inanmış, yürekli, şefkatli bir lider olan Bin Bella'nın dramı budur. Ciddî bir sosyalist parti kuramadığı için, iktidarı Cezayir'de tek organize kuvvet olan orduya kaptırmıştır" (1965g). Avcıoğlu'na göre iyi niyetli olmak, sosyalist fikirleri benimsemek, ordunun desteğini kazanmak, ülkeyi devrimci, sosyalist bir yönelişe sokmak için yeterli değildi. Halka dayanmak ve onu giderek iktisadi ve siyasi bakımdan egemen hâle getirmekti esas önemli olan. Avcıoğlu'nun parti kuramı bu temel üzerine kuruluydu.

Partinin uygulayacağı program ise, Doğan Avcıoğlu'nun *Yön* ve *Türkiye'nin Düzeni*'nde oluşturduğu görüşler esas alınarak hazırlanan bir programdı. Bu program, bölümler halinde *Devrim* gazetesinde tefrika edildi; daha sonra da kitap olarak basıldı. Dış ticaret, bankacılık, toprak sorunları, sanayileşme, dış politika, eğitim, planlama gibi birçok sorun hakkındaki çözüm önerilerini yalın bir

Levent Şahverdi Arşivi

dile anlatan kitap, *Devrim Üzerine* adıyla 1971 Şubatı'nda, 9 Mart'a ve 12 Mart'a bir ay kala yayımlandı.

Yöncüler, bir yandan içinde yer aldıkları "ihtilâl örgütü", bir yandan "Devrim Partisi" arayışları, bir yandan "ihtilâl"e zemin hazırlayan yayınları ve bir yandan da oluşturdukları "ulusal kurtuluş devrimi" programıyla iktidara hazırlanırken hesapta olmayan iki gelişme yaşandı. İlk olarak "Madanoğlu Cuntası"nın bütün faaliyetlerinin MİT tarafından deşifre edildiği anlaşıldı. İkinci olarak bu örgütlenmede yer alan Doğan Avcıoğlu ile İlhan Selçuk arasında görüş ayrılıkları baş gösterdi ve Yön Hareketi'nin bu en önemli iki isminin yolları ayrıldı.

"Madanoğlu Cuntası" daha ilk oluşturulduğu günlerden itibaren MİT tarafından izlenilmeye başlanmıştı. Bu izleme, "cunta"nın içine ajan sızdırmak yoluyla olmuştu. Cuntanın güvenilir üyelerinden Mahir Kaynak, MİT hesabına çalışıyor ve "cunta" toplantılarında konuşulanları teybe kaydederek gerekli yerlere iletiyordu (Boğaziçi Yayınları, 1973). "Cuntacılar" bu durumu, KGB aracılığıyla haber aldılar. Sovyetler Birliği Elçiliğinde görevli bir kişi, 1970 Sonbaharında *Devrim* gazetesinin Ankara'daki merkez bürosuna gelip Doğan Avcıoğlu'nun odasına girdi ve masasının üzerindeki bir kâğıda ters harflerle "aranızda ajan var" diye yazdı (Boğaziçi Yayınları, 1973: 125; Küçük, 2000: 208).[104] İlhan Selçuk'un bana anlattığına göre (Atılgan, 2000a)[105], bu dönemde, Genelkurmay Başkanı Mem-

104 Yalçın Küçük'ün, Madanoğlu-Avcıoğlu grubunun KGB tarafından da izlenmesiyle ilgili ilginç bir tezi var. Küçük'e göre (2000: 208-209), Sovyetler Birliği "Nasır Sosyalizmi" beklediği bu grubun iktidara gelmesini istiyordu. "MİT ve Ordu içindeki Amerikancı hizip" ise "Avcıoğlu-Madanoğlu cuntasını başarısızlığa uğratmak istiyordu." Asker-sivil aydınlar öncülüğünde bir ihtilâlle "kapitalist olmayan yol" dan sosyalizme ulaşma stratejisinin Sovyetler Birliği tarafından üçüncü dünya ülkeleri için geliştirildiği düşünülürse, Küçük'ün tezinin doğru olduğu kabul edilebilir. Kanımca, KGB'nin karşıistihbarat çalışmaları yapması ve elde ettiği bilgileri bu gruba aktarması başka türlü açıklanamaz.

105 Burada, İlhan Selçuk'la yaptığım görüşmeden bir bölüm aktarmam gerekiyor. Selçuk, "Madanoğlu Cuntası" ile ilgili olarak şunları söyledi: "Ben, tabii, Madanoğlu Örgütü derler ama hiçbir örgütün içinde değildim. Ama yazardım, gazeteciydim, arıyorlardı buluyordu. Madanoğlu çevresindeki konuşmalar sohbetten öteye gitmemiştir" (Atılgan, 2000a).

Levent Şahverdi Arşivi

duh Tağmaç'ın, karşı hazırlıklarının başladığı da öğrenildi. Bu noktadan sonra Avcıoğlu ile Selçuk'un yolları ayrıldı.[106] Selçuk, "9 Martçılar"ın orduya yeterince hâkim olmadıklarını, müdahalenin başarı kazanamayacağını, girişilen eylemin "çok rizikolu" olduğunu ve eylemden vazgeçilmesini savundu. Doğan Avcıoğlu ise, "ok yaydan çıkmıştır" görüşündeydi.

Emin Değer'in belirttiğine göre (Çiçek, 1996) Yöncüler arasındaki bu bölünmeden sonra, Doğan Avcıoğlu yoluna tek başına devam etti; koordinasyonu esas olarak Kara Kuvvetleri Plan Prensipler Başkanı Celil Gürkan tarafından yürütülen ve başında Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un olması planlanan "cunta" içinde yer aldı. "Cunta" 9 Mart 1971 günü bir darbeyle ülkenin yönetimine el koyacaktı; her şey düşünülmüş ve hazırlanmıştı.[107] Fakat, generallerin son anda "düğmeye basmaktan vazgeçmesiyle" bütün plan bozuldu.[108] Üç gün sonra ise, bilenen 12 Mart Muhtırası verildi. Muhtıradan sonra Doğan Avcıoğlu ve arkadaşları tutuklanarak "Madanoğlu Cuntası" davasından yargılandılar. Sonuçta hepsi de aklandı. Eğer aklanmasalardı dava birçok üst rütbeli muvazzaf komutanı da içine alabilirdi.

---

106 Selçuk ve Avcıoğlu'nun yollarını ayırmasıyla ilgili çeşitli iddialar vardır. Bunlardan birine göre (Küçük, 1990: 357), aralarındaki anlaşmazlık, İlhan Selçuk'un kardeşi Turhan Selçuk'un karikatürlerinin *Devrim* gazetesinde basılacağı yer konusunda çıkmış ve 15-16 Haziran günlerinde kopuşa yol açmış. Bir iddiaya göre (Boğaziçi Yayınları, 1973: 113), İlhan Selçuk, Devrim Genel Kurulu'nda Doğan Avcıoğlu'nu "kişisel yönetim" uygulamakla eleştirmiş ve mesele buradan baş göstermiş. Şüphesiz ki bunlar yalnızca "iddia"dır ve bana kalırsa, kişisel çekişmeler bir yana, Selçuk'un aktardığı üzere asıl mesele askeri bir ihtilâlin yapılıp yapılmaması konusundaki görüş ayrılığıdır.

107 Dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur, cuntacıların, hazırladıkları bir dosyayı Ocak 1971 sonlarında kendisine getirdiklerini anlatır. Dosyanın içeriğinin genellikle Doğan Avcıoğlu'nun görüşlerini yansıttığını belirten Batur, dosya hakkında şunları söyler: "Bir DEVRİM öngörülüyor, Devletin yeni düzenini gösterir bir Anayasa taslağı, Devlet düzeni şeması, alternatifli isimler içerir Bakanlar Kurulu listesi, Bakanlar Kuruluna verilecek direktif, Basın-Yayın ve TRT ile ilgili bölümleri kapsıyordu" (1985: 218).

108 "9 Mart Olayı"nın tanıklara dayanan belgesel bir anlatımı için bkz. (Birand vd., 1994: 165-187).

Levent Şahverdi Arşivi

12 Mart, Yön-Devrim Hareketi'nin fiilen yok olduğu tarih oldu.

*
* *

Yön-Devrim Hareketi, bu çalışmada Osmanlı-Türk geleneksel aydın hareketleriyle ilişkilendirilerek ele alındı. Bir önceki bölümde akımın söyleminin merkezinde yer alan bütün kavramların Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, İttihat Terakki, Kemalizm ve Kadroculuktan devralındığı ve sosyalist bir görüş açısıyla yeniden anlamlandırıldığı gösterilmeye çalışıldı. Bu bölümde ise, akımın iktidar stratejisi ile söylemsel gelişim süreçleri ve kavramsal dönüşüm biçimleri arasındaki ilişkiler kuruldu. Şimdi, Yön-Devrim Hareketi ile kendini önceleyen akımlar arasında iktidarı elde etme tekniği bakımından ne türden bir ilişki olduğunu tartışmaya açmak gerekiyor.

Yöncülerin genel olarak iktidar sorununa ve iktidarı ele geçirme tekniğine ilişkin yaklaşımları, kendini önceleyen akımların her biriyle farklı düzeylerde benzerlikler ve yine her biriyle farklı düzeylerde ayrılıklar gösterir. Bu benzerlikler ve ayrılıklar akımın on yıllık siyasi faaliyetinin çeşitli dönemlerinde yaşadıkları iç gerilimden kaynaklanır.

Yön Hareketi'nin bir dönemine damgasını vuran strateji, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidar iplerini eline almadan önce izlediği "sorumluluk yüklenmeden iktidarda söz sahibi olmak" (Ahmad, 1995a: 192) politikasını andırır. Akımın ilk yıllarında topluma reformlar yoluyla yeni bir biçim kazandırma amacı, iktidarın ve toplumsal muhalefet hareketlerinin içinde ve merkezinde bulunmak yerine, dışarıda kalarak bunların her ikisine de "yön" vermek yoluyla gerçekleştirilmek istenmiştir. Bazı Yeni Osmanlılar ve Kadroculların tersine, devlet örgütünde ya da hükümette çeşitli görevler almaktan kaçınmalarının temelinde "uzlaşma" tutumunu reddetme kararlılıkları vardır: Yeni Osmanlılar, Mardin'in belirttiği gibi (1998b: 286) belirli bir süre yurt dışında örgütlemeye çalıştıkları

Levent Şahverdi Arşivi

muhalefetin başarı kazanmaması üzerine eskiden karşı çıktıkları devlet adamlarıyla uzlaşma yaparak ülkelerine dönmüşler, 1876 Anayasası'nın hazırlanmasında etkili olmuşlardı. Fakat bu uzlaşma onların siyasal muhalefetlerinin sonunu hazırlamıştı. Benzer bir uzlaşma ve sonu, TKP'lilik dönemlerinden sonra muhalif kimliklerinden arınarak rejimle uzlaşan ve emrine girdikleri Kemalist önderleri fikri bakımdan etkilemek isteyen Kadrocular da yaşamışlardı. Yöncüler, bir uzlaşma yapmaları ya da yetkili otoritelerin emrine girmeleri durumunda kendi amaçlarına ulaşma başarısı gösteremeyeceklerini bilecek kadar tarih bilgisine sahip kişilerdi.

Yön-Devrim Hareketi'nin önderleri, toplumların gelişiminde ve siyasal rejimlerin şekillenişinde bir "önderler" tabakasının belirleyici olduğuna inanmaları anlamında (Mardin, 2000: 265) "elitist" kişilerdi. Onların gözünde toplumsal örgütlenmenin karar alma mekanizmalarında yer alan önderler tabakası "gerici" ise toplumun gelişimi engelleniyor, "ilerici" ise hızlanıyordu. Türkiye'nin en büyük talihsizliğinin halk ile ilerici önderler arasında bir "demir perde"nin meydana gelmiş olmasına inanıyorlardı. Bu düşünceleri nedeniyle "genel oy" sisteminin ilerletici değil, geriletici bir rol oynadığını düşünmeye başladıklarında "sorumluluk yüklenmeden iktidara yön vermek" tutumlarını terk ettiler. 1965'i takiben, seçimini "gerici önderler"den yana yapan halktan umutlarını tastamam kestiler. Bu noktadan sonra, "ihtilâlci" metotlarla iktidara gelme yolunu seçtiler. Yapmaya çalıştıkları şey, İttihatçı önderler ve Atatürk gibi "komiteci aydın"-"fikir aydını" kümelerini birleştirerek (Mardin, 1998b: 288), kendi ifadeleriyle "fikir-kılıç kenetlenmesi"ni sağlayarak iktidar erkini elde etmekti. Bununla birlikte, Türkiye'nin kurtuluşunu en nihayetinde sosyalizmde gördükleri için, iktidara geldikten sonra dayanmaları gereken gücün emekçi sınıflar olduğunu savunuyorlardı. O nedenle, bir kez iktidara geldikten sonra bürokratik reformlarla amaçlarına ulaşamayacaklarını inanıyor, halkla bütünleşen bir "devrim"e yönelmek istiyorlardı. Bu "devrim", üretim tarzını ve mülkiyet ilişkilerini bütünüyle değiştirmeyi amaçlayan bir toplumsal devrim olarak tasarlanıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Akımın önderlerinin tamamı "aydın" kişilerdi. Fakat onlar, en azından öngördükleri "devrim"in başlama koşullarının oluşumuna kadar işçi sınıfının "organik aydın"ı olmaktan son derece uzak insanlardı. İşçi sınıfı içinde örgütlenme ve düşünme gibi bir faaliyet içinde değillerdi. Bu bakımdan, bir dönem çekişme halinde oldukları Behice Boran gibi, Mehmet Ali Aybar gibi emekçi sınıflar içinde örgütlenen ve bu sınıflar içinde düşünen aydınlardan ayrılıyorlardı. "Organik aydın" olabilmek Yöncüler açısından ancak halkla aralarında bulunduğunu varsaydıkları "demirperde"nin yıkılmasıyla mümkün olabilecekti. "Demirperde" askerin kılıcıyla bir kez yırtıldığında işçi ve emekçi kitleleri seferber eden ve onları ülke yönetiminin asli unsuru haline getiren bir "devrimci parti" kuracak, emekçi sınıflarla kaynaşacaklardı. İktidarı devrime teşebbüsleri öncesinde emekçi sınıflarla hiçbir şekilde yüz yüze gelmemiş olan Yöncüler, iktidardan sonra bu niyetlerini ne kadar gerçekleştirebilirlerdi? Bu sorunun cevabını bilemeyiz. Fakat onlar, iktidara gelme fırsatını hiçbir zaman elde edemedikleri ve "devrimci parti"lerini hiçbir zaman kuramadıkları için "geleneksel aydın" konumundan "organik aydın" konumuna hiçbir zaman geçemediler.

Levent Şahverdi Arşivi

KURUMSAL YAPISI

Önceki üç bölümünde Yön-Devrim Hareketi'nin ortaya çıkış koşulları, siyasi fikirlerinin oluşumu ve bu fikirlerle siyasi pratikleri arasındaki ilişkiler ele alınmıştı. Çalışma, akım tarafından oluşturulan ya da eklemlenilen kurumların tasvir edildiği bu son bölüm ile tamamlanıyor. Bu bölüm, tarihsel bir sıralama takip edilerek *Yön* dergisi, Çalışanlar Partisi, Sosyalist Kültür Derneği, Yön Yayınları ve *Devrim* dergisiyle ilgili bilgilerden ve değerlendirmelerden oluşuyor. Çalışanlar Partisi dışında tümü Yön-Devrim Hareketi tarafından oluşturulan bu kurumlar, bir yandan akımın fikirlerinin aktarılmasının araçları olurken bir yandan da bu fikirlerin oluşumunda rol oynadılar.

YÖN

Şimdiye kadar yürütülen tartışmalardan, toplumun değişmesi için önce ona "yön" verecek durumda olduğu varsayılan kimselerin düşünce yapılarının değişmesi gerektiğinin Yöncülerin kalkış noktası olduğu anlaşılmış olmalıdır. Akımın ilk "araç"ı olan *Yön*'e, diğerlerinde olduğu gibi, biçilen rol buydu. Dergi, köklü bir şekilde değiştirilmesi gerektiği düşünülen ülkenin iktisadi, sosyal ve kültürel özelliklerini ortaya koymak ve onun hangi fikirlerle değiştirilebileceğini göstermek amacıyla yayımlanmaya başladı. Yöncüler, *Yön*'le yola çıktıklarında değiştirilmesi gerektiğine inandıkları ülkenin bütün özelliklerini tam olarak saptamış ve onu nasıl bir fikir sistemiyle değiştirebileceklerini net olarak tarif etmiş değillerdi. Akımın, hem değiştirilmesi gerektiğine inanılan alana iliş-

Levent Şahverdi Arşivi

kin tarifi, hem de bu değiştirme eyleminin hangi düşüncelerin yol göstericiliğinde olabileceğine ilişkin fikri performansı bir süreç olarak şekillendi. *Yön*, bu şekilleniş sürecinde etkili rol üstlenen organlardan biriydi.

Genel Bilgiler

Yön'ün çıkarılma fikri, 27 Mayıs öncesi demokrasi ve hürriyet talepleriyle şekillenen muhalefet yıllarına uzanır. Çıkışı ise, 27 Mayıs'tan sonraki ilk seçimlerin hemen ardından, 20 Aralık 1961'de gerçekleşti. Derginin "isim babası" Mümtaz Soysal çıkaracakları dergi için neden *Yön* ismini tercih ettiklerini şöyle anlatır: "Çünkü, bir yönsüzlük şaşkınlığı geçiren Türkiye'ye 'çıkış yolu şudur' diye bir 'yön' göstermek iddiasındaydık. O nedenle hem kısalığı hem de amaca uygunluğu bakımından *Yön* çok uygundu" (Atılgan, 2000g).[109]

Kendisini "haftalık fikir ve sanat gazetesi" olarak tanımlayan *Yön*, 6 kişilik bir kadro tarafından kuruldu: Mümtaz Soysal, İlhami Soysal, İlhan Selçuk, Cemal Reşit Eyüboğlu, Hamdi Avcıoğlu[110]

109 Yalçın Küçük, çıkarılacak haftalığın adının Doğan Avcıoğlu tarafından *Devrim* olarak saptandığını belirtiyor. Küçük'ün iddiasına göre (1997: 633-634), Avcıoğlu bu karara vardıktan sonra *Devrim* adının başka birisi adına kayıtlı olduğu ortaya çıkmış. Avcıoğlu bu ismin hakkını sahibinden satın almak istemiş; ama "kandırmayı" başaramamış ve bundan sonradır ki *Yön* adı gündeme gelmiş. Mümtaz Soysal'a bu durumu sorduğumda Küçük'ün söylediklerini teyit eder nitelikte bir cevap almadım. Soysal, *Devrim*'in çıkarılacak haftalık için düşünülen isimlerden biri olduğunu, fakat üzerinde fazlaca durulmadığını belirtti. Soysal, *Yön* adını önerdiği zaman Avcıoğlu'nun kararlı bir tavırla "tamam" dediğini söyledi (Atılgan, 2000g). Bilindiği üzere *Devrim*, Avcıoğlu tarafından daha sonra çıkarılan haftalığın adı oldu.

110 *Yön*'ün diğer kurucularından çalışmanın önceki bölümlerinde söz edilmişti. Sırası gelmişken Hamdi Avcıoğlu'ndan da kısaca bahsetmek gerekiyor. 1986 yılında ölen Hamdi Avcıoğlu, Doğan Avcıoğlu'nun ağabeyiydi. İlhami Soysal'ın anlattığına göre (1986), kendisinden büyük ya da küçük olsun yakın çevresinin "Hamdi Baba" diye hitap ettiği Hamdi Avcıoğlu, bir gazeteciydi. 1950'li yılların başında Cemil Sait Barlas'ın Ankara'da yayımladığı *Son Havadis* gazetesinde yazı işleri müdürlüğü, *Akis* dergisinde genel yayın müdürlüğü, *Akşam* gazetesinde de yazı işleri müdürlüğü yaptı. Başından sonuna kadar Yön-Devrim Hareketi'nin değişmez isimlerinden birisi olan Hamdi Avcıoğlu'nun *Yön* ve *Devrim*'e katkıları teknik düzeydeydi.

Levent Şahverdi Arşivi

ve bütün bu isimlerin bir dergi çıkarmak üzere bir araya gelişinde belirleyici bir rol oynayan Doğan Avcıoğlu. Bununla birlikte, İlhan Selçuk ve İlhami Soysal başka gazetelerde çalıştıkları için, Hamdi Avcıoğlu da işin siyasi yanıyla değil teknik yanıyla ilgili olduğu için adları derginin künyesinde yer almamıştı. Künyedeki kurucular listesinde sırasıyla Cemal Reşit Eyüboğlu, Mümtaz Soysal ve Doğan Avcıoğlu'nun adları yazılmıştı. Doğan Avcıoğlu, aynı zamanda, derginin "imtiyaz sahibi ve mesul müdür"üydü.

Ankara'da hazırlanıp[111] İstanbul'da basılan derginin çıkışı için gerekli olan para esas olarak Cemal Reşit Eyüboğlu tarafından sağlanmıştı. Doğan Avcıoğlu'nun Hikmet Özdemir'e anlattığına göre (Özdemir, 1986: 53-54), derginin ilk sermayesi Eyüboğlu tarafından sağlanan 70 bin liraydı. Dergi yayına başladıktan sonra bu sermayeye Doğan Avcıoğlu'nun otomobilinin satışından elde edilen 10 bin, Hamdi Avcıoğlu'nun *Akşam* gazetesinden kıdem tazminatı bedeli olarak aldığı senedin kırdırılmasından elde edilen 40 bin lira da eklendi. Derginin geliri, satışlarından, abone[112] ve reklâm-ilân[113] gelirlerinden oluşuyordu. Dergi, bu gelirleriyle ek finansmanlara gerek duyulmaksızın yayın yaşamını sürdürebilmiş ve kâr eden bir kuruluş olabilmişti (*Yön*,1967a).

111 Nuran Aytemur, Yön Hareketi'nin milliyetçiliğini konu alan çalışmasında, *Yön*'le ilgili genel bilgiler verirken "Kasım 1961'de, İstanbul'da bir grup solcu entelektüel *Yön* adlı sosyal ve politik bir haftalık yayımlamaya başladılar" diyor (2000: 71). Yanıltıcı olmamalıdır; *Yön* İstanbul matbaalarında basılmakla birlikte "Ankara'da bir grup solcu aydın" tarafından yayımlanıyordu. Diğer yandan, Lipovsky, Türkiye sosyalist hareketini konu alan çalışmasının Yön Hareketi'yle ilgili bölümünde *Yön*'den yanlışlıkla "günlük gazete" diye bahsediyor (1992: 85). *Yön* haftalık olarak çıkıyordu.

112 Hikmet Özdemir'in belirttiğine göre (1995: 336), derginin toplu aboneleri arasında resmi kurumlar ve özel firmalar da bulunuyordu. Örneğin Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu toplu aboneler arasındaydı. Eczacıbaşı, 1 yıl için 3 bin abone olmuştu.

113 Dergiye reklâm veren kuruluşlar arasında Basın İlân Kurumu, Türkiye Petrolleri gibi resmi kuruluşlar, Yapı ve Kredi Bankası, Türk Ticaret Bankası gibi kamu bankaları, Ford, General gibi özel kuruluşlar, bazı yayınevleri ve *Vatan* gibi solcu gazeteler bulunuyordu. Özdemir'in aktardığına göre (1995: 336), dergide uzunca bir dönem yayımlanan Gripin ilanı Profesör İsmet Giritli tarafından temin edilmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Yön'ün tirajı, sosyalist bir fikir dergisi için rekor sayılabilecek düzeydeydi. Ortalama 20 bin satıyordu.[114] Aynı derginin birden fazla kişi tarafından okunabileceği düşünülürse *Yön*'ün okur kitlesinin daha geniş olduğu söylenebilir. Türkiye'nin çıkış yolunun sosyalizmden geçtiğini ima eden siyasal içerikli bir derginin o günkü koşullarda (aslında günümüz koşullarında bile) böyle bir satış rakamına ulaşması, Cumhuriyet tarihi boyunca eşi görülmemiş bir olaydı. Yabancı bir yazar, bu rakam için "o tarihlerde, politik-ideolojik bir süreli yayın için korkunç bir rakamdı bu," diye yazacaktı (Landau, 1978: 75).

Yarım gazete boyutundaki derginin sayfa sayısı zaman içinde değişti. 1 ve 6'ncı sayılar arasında 24 sayfa, 7 ve 49'uncu sayılar arasında 20 sayfa[115], 50 ve 222'nci sayılar arasında ise 16 sayfa olarak yayımlandı. Derginin iç organizasyonu şöyleydi: 2'nci sayfa okuyuculara ayrılmıştı. *Yön*'ün okuyuculara yönelik duyuru ve açıklamaları da bu sayfada yayımlanabiliyordu. 3'üncü sayfa "Bakış" adlı başyazının yayımlandığı sayfaydı. Başyazılar esas olarak Doğan Avcıoğlu tarafından yazılıyordu. Sırasıyla Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk, Sadun Aren, İlhami Soysal, Cemal Hüsnü Taray (2 kez) ve İbrahim Çamlı'nın (1 kez) yazıları da zaman zaman başyazı olarak çıkıyordu. Başyazı ile orta sayfalara kadar olan bölüm "iç durum" başlığını taşıyordu. Bu sayfalarda, yurttaki siyasi ge-

114 *Yön*'ün tirajı konusunda çeşitli bilgiler mevcuttur. Doğan Avcıoğlu'nun, Hikmet Özdemir'e verdiği bilgiye göre (Özdemir, 1986: 54) derginin tirajı, sıkıyönetim tarafından kapatıldığı 78'inci sayıya kadar 30 bindi; Eylül 1964'te yeniden yayına başladıktan sonra ise 10 bine düşmüştü. Ertuğrul Kürkçü, *Yön*'ün her hafta 20 bin dolayında satıldığını belirtmekteve "derginin okuyucu kitlesinin Türkiye'de sol eğilimli olduğu söylenebilecek olan okuyucuların hemen hemen hepsini kapsamış olduğunu" yazmaktadır (1988: 2006). Murat Belge, *Yön*'ün tirajının yayına başladıktan kısa bir süre sonra 30 bine çıktığını ve bunun o günün Türkiye'sinde solcu bir derginin ulaştığı en yüksek rakam olduğunu belirtmektedir (1990: 168). Kemal Karpat'a göre ise (1973: 356), ilk başlarda 30 bin adet dağıtılmakta olan *Yön*'ün dağıtımı bir süre sonra 5 bine düşmüştür. Bu rakam derginin sıkıyönetim tarafından kapatılmasından sonra daha da aşağı inmiştir.

115 Bu sayılar arasında "Atatürk Özel Sayısı" olarak hazırlanan 47'nci sayı bir istisna teşkil eder. Söz konusu sayı 24 sayfa olarak yayımlandı.

Levent Şahverdi Arşivi

lişmeler *Yön* süzgecinden geçirilerek yansıtılıyordu; en küçük haberler bile aynı zamanda bir yorum niteliğindeydi. Orta sayfalar ise, çeşitli konulardaki incelemelerin ve "açık oturum"ların yer aldığı bölümdü; bir köşe yazısının sınırlarını aşan çözümlemeler ile belirlenmiş bir konuda birden fazla kişinin görüşlerini açıkladığı toplantıların tutanakları bu sayfalarda yayımlanıyordu. Orta sayfaları, "dış durum" başlıklı bölüm takip ediyordu. Burada da, tıpkı "iç durum"da olduğu gibi, dünyadaki gelişmeler *Yön*'ün genel çizgisine uygun bir perspektifle yorumlanarak aktarılıyordu. "Sanat" sayfaları, dış durumun hemen peşinden geliyordu. Bölüm, sanat ve edebiyat haberlerine olduğu kadar eleştirel çözümlemelere ve kimi sanatsal çalışmalara da açıktı. Arka kapak, farklı biçimlerde kullanılabilen bir sayfaydı. Örneğin burada bir dönem Fethi Naci ve Mehmed Kemal'in köşe yazıları yayımlanmıştı. Kimi zaman eleştirel karikatürlere yer verilebildiği gibi, imzalı ya da imzasız ikinci bir başyazı[116] bu sayfada yer alabiliyordu.

Yön'ün hazırlanışında Avcıoğlu kardeşler belirleyici rol üstlenmişlerdi. Derginin kurucularından sadece ikisinin tek işi *Yön*'dü. Hamdi Avcıoğlu işin teknik kısmını üstlendiği için derginin yayına hazırlanması neredeyse tamamıyla Doğan Avcıoğlu tarafından kotarılıyordu.[117] İlhan Selçuk, *Yön*'ün hazırlanışıyla ilgili olarak şunları anlatılıyor:

> Doğan Avcıoğlu *Yön*'ü tek başına sırtlayan bir insandı ve benim gördüğüm en aydınlık kafalardan biriydi. ... *Yön*'ün hazırlanma-

116 Arka kapakta ikinci bir başyazıya yer verme uygulaması 36'ncı sayıdan itibaren başladı. *Yön*, organizasyonundaki bu değişikliği okuyucularına şöyle duyurdu: "Sizlerden aldığımız mektupların pek çoğunda, başyazılarımızın üzerinde durulmakta ve bu kısmı yazan arkadaşlarımızın imzalarını daha sık görme arzusu belirtilmektedir. Bu arzuyu dikkate alarak, bu sayıdan sonra *Yön*'e ikinci bir başyazı daha koymaya karar verdik. Zaman zaman gazetemizin arka kapağında ikinci bir başyazı yayımlanacaktır" (*Yön*, 1962ğ).

117 Mümtaz Soysal, *Yön*'den ayrıldığı 1965 yılına kadar, Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki çalışmalarından fırsat buldukça derginin hazırlanışına katkıda bulunuyor, imzalı yazılarının yanı sıra imzasız haber ve yorumlar da yazıyordu (Atılgan, 2000g).

Levent Şahverdi Arşivi

sı şöyle olurdu: Aşağı yukarı derginin haber bölümleri de dahil olmak üzere baştan aşağı Avcıoğlu yazardı. ... Gece sabaha kadar yazardı. Garip de bir yöntemi vardı. Akşam çilingir sofrasını kurardı. Ben çok az insanda rastladım; çilingir sofrasından sonra da pırıl pırıl bir kafayla otururdu, tükenmez kalemler o zamanlar Türkiye'ye yeni gelmişti ve o tükenmez kalemlerini alır sayfalar doldururdu, cümlesine, virgülüne dikkat ederek. İkinci elde Hamdi Avcıoğlu o sayfaları alır, yeniden daktiloya çekerdi. Bütün bir gazetenin, bir derginin bu kadar, her hafta içini dolduracak, onun gelen yazılarını okuyacak, temaslarını yapacak, koca bir dergiyi hazırlayacak... Doğrusunu isterseniz bütün yük ondaydı; biz dışarıdaydık. Ben *Cumhuriyet*'te çalışıyordum. Ama haftada birkaç kez konuşurduk. Zaman zaman da tartışmalarımız olurdu, kavgalarımız olmazdı. Doğan Avcıoğlu'nun üzerinde çok büyük yük vardı. Sanki Sisyphos gibi, kayayı götürüyor, düşüyor, tekrar götürüyor, o vardı (Atılgan, 2000a).

Doğan Avcıoğlu, derginin yazarlarını da işleyeceği konular bakımından yönlendiriyordu. *Yön* yazarı Mehmed Kemal'in Doğan Avcıoğlu'nun ardından yazdığı anma yazısından bunu anlayabiliyoruz:

> Başkalarının yazıları üstünde de oynardı, kimse ses edemezdi. Eğer bir şey yazdıracak, bir yazı ısmarlayacaksa, inceden, çaktırmadan, usuldan yapardı. Bir gazete kupürünü önüne kor, 'bakın ne yazıyor,' diye sorar, sizi konuya doğrulturdu. İster istemez; 'bunu ben yazayım,' derdiniz. 'Olur,' derdi. Böylece dilediği yazıyı yazdırmış olurdu (Kemal, 2000: 336).

Sanat sayfaları, *Yön* kurucuları ve Doğan Avcıoğlu dışında hazırlanan tek bölümdü. Bölüm, 98'inci sayıya kadar Memet Fuat tarafından yönetildi. Bu sayfalar, Memet Fuat'ın *Yeni Dergi*'yi çıkarmaya başlamasıyla birlikte Fethi Naci, Selâhattin Hilav ve Edip Cansever tarafından hazırlanılmaya başladı. Fethi Naci, 157'nci sayıdan sonra *Yön*'deki bu görevinden ayrıldı.[118] 129'uncu sayıdan

118 Doğan Avcıoğlu, Fethi Naci'nin *Yön*'den ayrılış nedenini şöyle açıklamıştır: "Fethi Naci, derginin sanat ve edebiyat sayfalarından sorumlu idi. Birgün 'edebiyat sayfası bozuldu' diye ağabeyim Hamdi'ye not göndermiştim... Onu görmüş... Küstü ve bize cephe aldı..." (aktaran Özdemir, 1995: 336).

Levent Şahverdi Arşivi

itibaren tiyatro eleştirilerini Memet Fuat'ın, sinema eleştirilerini Onat Kutlar'ın, sinema yazılarını Semih Tuğrul'un yazacağı duyurulduysa da, *Yön*'ün bu sayfaları istikrarlı bir şekilde yayımlanamadı ve Fethi Naci'nin ayrılmasıyla birlikte yöneticisiz kaldı. Doğan Avcıoğlu, derginin bu sayfalarından, kendi ifadesiyle, "dertli"ydi (Sarmaşık, 2001: 345). Attilâ İlhan'ın kendisine yazdığı bir mektupta sanat sayfalarıyla ilgili eleştirilerine cevaben şunları söylüyordu: "Sanat sayfası için haklısınız. Hâlen yöneticisizdir, ama yöneticili de olumlu sonuç vermedi. Bu konuda fikirlerini ve yardımlarını beklerim" (Sarmaşık, 2001: 345).

Yankıları

Yön, Türkiye sol yayıncılık tarihinde yurt ve dünya çapında en geniş yankıları uyandıran dergilerden biriydi; eğer en geniş yankı uyandıranı değilse. Bu durumun dört nedenle açıklanabilmesi mümkündür. Bunlardan biri, Türkiye Sol Hareketi'nin 27 Mayıs'tan sonra açık ve hızlı bir gelişim sürecine girmesi ve böylece genel olarak sol-sosyalist yayınlara ilginin olağanüstü derecede artmasıdır. İkincisi, iletişim araçlarının günümüzdeki kadar çeşitlenmediği 1960'larda bir iletişim aracı olarak "dergi"nin son derece etkili olabilmesidir. Üçüncüsü, *Yön*'ün o dönemde yayımlanan ilk sosyalist eğilimli dergi olmasıdır. Ve nihayet dördüncüsü, o dönemde yayın hayatına başlayan başka pek çok derginin *Yön* kadar yankı uyandıramadığı kabul edilirse, derginin içeriği ve yazar kadrosudur.

Yön'ün büyük yankılar uyandırmasının nedenlerinden biri de, yayın hayatına bir bildiriyle atılması ve bu bildirinin çeşitli mesleklerden yüzlerce kişi tarafından imzalanmasıydı. Mevcut çalışmanın önceki bölümlerinde içeriğinden sıkça bahsedilen Bildiri, Mümtaz Soysal tarafından kaleme alınmış ve daha sonra *Yön* kurucuları arasındaki tartışmayla son haline getirilmişti (Atılgan, 2000g). Bildiriyi imzalayanlar arasında, Türkiye'nin belli başlı

Levent Şahverdi Arşivi

solcu, sosyalist aydınlarının yanı sıra[119] bakanlar, senatörler, milletvekilleri, Kurucu Meclis üyeleri, yargı organlarının çeşitli kademelerinde görev yapanlar, generaller, subaylar, gazeteciler, sanat ve edebiyatçılar, sendikacılar, üst düzey bürokratlar, memurlar, öğretmenler, işçiler, iş adamları, din adamları, köylüler, ev kadınları, futbolcular ve öğrenciler bulunuyordu.[120] Toplam 1042 kişi tarafından imzalanan Bildiri[121], Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri tarafından başka üniversite dergilerinde yayımlanmak üzere Fransızcaya tercüme edilmişti (*Yön*, 1961a). Bildiri, Profesör René Giraud çevirisiyle Fransızca olarak *Orient* adlı dergide, Profesör Frank Tachau'nun çevirisiyle İngilizce olarak *Middle Eastren Affairs* adlı dergide yayımlanarak Batılı bilim çevrelerinin ilgisine sunulmuştu (Landau, 1978: 75).

Yön'ün yankıları, yurtta ve dünyada olmak üzere iki kategoriye ayrılarak incelenebilir.

---

119 Gerçekten de dönemin neredeyse bütün solcu, sosyalist aydınları *Yön* Bildirisini imzalamıştır. Fakat bazı istisnalar da yok değildir. Bu istisnaların en önemlileri bir süre sonra TİP Genel Başkanlığına getirilecek olan Mehmet Ali Aybar ve bu partide önemli roller üstlenecek olan Behice Boran'dır. *Yön* Bildirisini imzalamayan Aybar, dergiye bir mektup yazarak bunun gerekçelerini açıklamıştır. Aybar'ın, Bildirinin içeriğine ilişkin itirazı üç noktada toplanmaktadır. Aybar, birinci olarak, Bildirinin temel kavramları olan devletçilik ve planın sosyalist bir özde olması ve çalışan sınıflar tarafından uygulanması gerektiğini savunmaktadır. İkinci olarak, Aybar'a göre günün temel meselesi topluma yön verecek olan kesimlerinin bir kalkınma felsefesi etrafında toplanmaları değil, çalışan halk sınıflarının bağımsız bir politik kuvvet olarak ortaya çıkmalarıdır. Aybar, üçüncü olarak, Bildirinin kalkınma sorununu Türkiye'nin uluslararası ilişkilerine değinmeden ele almasına itiraz etmektedir. Aybar'a göre "Türkiye'nin dış ilişkileri ele alınmadan bir kalkınma yönü belirlemeye kalkışmak boş işlerle uğraşmaktır" (Aybar, 1961) [Mehmet Ali Aybar'ın *Yön* dergisine yazdığı mektubu edinmemi sağlayan Barış Ünlü'ye teşekkür ederim].

120 Doktor Hikmet Kıvılcımlı, *Yön* Bildirisini ilk elde imzalayanların sınıf yapısını şöyle çözümlüyor: "... Yönizm, sosyal sınıflardan %3,5 oranında ancak ilgi görür. Bunun da yarısı (%1,75) işçidir. Sosyalizme en açık sınıf işçidir. Modern toplumda bir sınıf olmıyan aydınlar: *Yön* sosyalizminde %96,5'dırlar. Bunların % 34,8'i *açık* memur, %37,05'i serbest meslekli (*örtülü memur*), yüzde %28,25'i öğrenci (*gelecek* memur) olmak üzere hepsi kapıkuludur (1970: 39-41).

121 Bildiriyi imzalayanların tam listesi bu kitabın ekler bölümünde mevcuttur.

Levent Şahverdi Arşivi

Derginin Türkiye'deki yankıları haliyle iki türlüydü: olumlu ve olumsuz.

Nadir Nadi *Cumhuriyet*'teki bir başyazısını *Yön*'ün çıkışına ayırdı ve dergiden övgüyle söz ederek görüşlerine büyük ölçüde katıldığını yazdı. Aynı zamanda *Yön* Bildirisinin imzacısı olan Turan Güneş, *Hür Vatan*'daki köşesinde, *Yön*'ün ileri sürdüğü fikirlerin "sövüp saymadan" tartışılmasında büyük yarar olduğunu belirtti. *Yeni Gün*, derginin çıkışını "*Yön*'deki bildiriyi imzalayanların karşısına çıkacak olanlar kendi hâl tarzlarını ve hareket noktalarını açıkça ortaya koymak zaruretindedirler" yorumuyla duyurdu (*Yön*, 1961c). Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ulus*'ta, *Yön*'ün çıkışını "memnuniyetle karşıladığını" açıkladı. *Kudret* gazetesine göre *Yön*, yeni bir fikir cereyanı başlatmıştı; onu "kolayca itham ederek geçmek" mümkün değildi. *Forum*, "*Yön*'de çıkan bildiriler şeklindeki müdahalelerin mühim hizmetlerinden biri de siyasî sahada fikir ve tekliflerin daha müşahhas [somut] ve vazıh [açık] hâle gelmesini hızlandırmak olacaktır" diye yazıyordu (*Yön*, 1962z). *Akis*'e göre, "tabu konuları günün meselesi hâline getiren" *Yön*'den korkmak yerine "faydalanmak" lazımdı. *Yön* için ayrı bir bülten hazırlayan İktisat-Ticaret Haberler Ajansı, derginin yayın hayatına atılışını "Uykulara Veda" başlığıyla duyurdu (*Yön*, 1962ü).

Yön'e negatif reaksiyon gösteren basın organları da yok değildi. "Çoluk çocuk oturmuşlar, kızamık çıkarır gibi bir dergi çıkarmışlar. İsmi *Yön*. 'Bön' de olabilirdi" diye yazıyordu *Son Havadis* (*Yön*, 1961c). *Düşünen Adam*, *Yön*'ün kapağının bile "nefret edilen o ideolojinin sembolünü yansıttığını" iddia ederek dergiyi "komünistlik"le damgalıyordu (*Yön*, 1962z).[122] *Akbaba*, kalkınmanın devletçiliğe değil hür teşebbüse dayalı olarak gerçekleşebileceğini ifade eden bir karşı bildiriyle *Yön*'ün çıkışını duyururken, söz-

122 *Yön*'ün 1'inci sayısının kapak kompozisyonu şöyleydi: Yürüyüş halindeki binlerce insan fotoğrafının üstüne siyah bir soru işareti yerleştirilmişti. Soru işaretinin noktası Türkiye resmi olarak yapılmıştı. İşaretin üstünde kırmızı büyük harflerle "Çıkmazdan Kurtuluş Yolu" yazıyordu. Altında ise "Aydınların Ortak Bildirisi" yazısı okunuyordu. *Düşünen Adam*, kapaktaki soru işaretini "nefret edilen ideolojinin sembolü" olan "çekiç"e benzetmiş olmalı.

Levent Şahverdi Arşivi

lerine, "Haftalık *Yön* gazetesinde, toy ve tecrübesiz yüz elli gencin Türkiye'yi kalkındırmak için neşrettikleri 'bildiri'yi kahkahalarla okuduk" diye başlıyordu (*Yön*, 1962ü).

Yön'ün çıkışı, iş çevrelerinde de yankı uyandırdı. Derginin yayına başlamasından beş gün sonra toplanan Ankara Ticaret ve Sanayi Odası Meclisi'nin gündemi *Yön*'dü. Derginin yazdığına göre (*Yön*, 1962x), toplantı sırasında elinde *Yön* dergisiyle kürsüye çıkan Meclis üyesi Mümin Erkut, "memlekette bozguncu bir cereyanın harekete geçtiğini, özel teşebbüse son verecek bu cereyanın önlenmesi gerektiğini" söyleyerek Bildiriyi okudu ve buna imza atanların hepsinin "komünist" olduğunu iddia etti. Toplantıda, *Yön* aleyhine bir kampanya başlatmak için beş kişilik bir komite oluşturuldu. Yine *Yön*'ün yazdığına göre (*Yön*, 1962u), Meclis üyeleri, bir sonraki toplantılarında, "*Yön* gibi varakparelerin [kâğıt parçalarının] yaymaya çalıştığı fikirlerle mücadele için" 120 bin liralık bir fon oluşturdular.

Yön'ün yayın hayatına atılışı, 1930'lu yıllarda *Kadro* tarafından savunulan devletçilik fikrine karşı çıkarak *Kooperatif* adlı alternatif bir dergi yayımlayan iktisatçı Ahmet Hamdi Başar'ı "heyecanlandırdı". Başar, *Yön*'ün bildirisine bir karşı bildiriyle cevap verdi. Bu bildiri *Yön* Bildirisinin negatif kopyası niteliğindeydi. *Yön* Bildirisindeki her cümle Başar tarafından olumsuz bir yüklemle kurulmuştu. Örneğin, *Yön*'ün "Ağırlık merkezi özel teşebbüs olan bir iktisadî sistemin bugünkü yapısıyla Türkiye'yi, hızla ve sosyal adalet içinde, çağdaş uygarlık seviyesine eriştirebileceğini sanmıyoruz" şeklindeki cümlesini Başar şöyle yazmıştı: "Ağırlık merkezi özel teşebbüs olmayan bir iktisadî sistemin bugünkü yapısıyla Türkiye'yi, hızla ve sosyal adalet içinde, çağdaş uygarlık seviyesine eriştirebileceğine inanmıyoruz" (*Yön*, 1962v). Başar, iş çevrelerine, ticaret ve sanayi odalarına gönderdiği bildirisine eklediği mektupta da şöyle diyordu:

> Yeni çıkan *Yön* gazetesi bir bildiri yayımlamıştır. Bu bildiride kalkınmanın, ancak devlet yatırımı ve işletmeciliği ile ve sosyalist bir rejim tatbiki suretiyle başarılabileceği savunulmaktadır. Bu teşebbüs karşısında, aksi tezi müdafaa edenlerin de kendi görüşlerini, aynı şekilde umumî efkâra açıklamaları bir vazife halini almıştır (Aydemir, 1962d).

Levent Şahverdi Arşivi

Başar'ın bu çağrısı, zaten *Yön*'e karşı mücadele için hazırlık halinde olan iş çevrelerinde yankı buldu ve Başar, *Yön*'e rakip olarak *Barış Dünyası* dergisini bu çevrelerin desteğiyle yeniden yayımlamaya başladı.[123] Ahmet Hamdi Başar ve Şevket Süreyya Aydemir arasında 1930'lardan beri süregelen "devletçilik" tartışmaları artık *Kooperatif* ve *Kadro* sayfalarında değil, *Barış Dünyası* ve *Yön* sayfalarında sürüyordu.[124]

Yön'e karşı negatif tepkiler, sadece fikirler ve yayınlar düzeyinde kalmadı; eylemli tepkiler de ortaya çıktı. *Yön*'ün çıkışını takip eden günlerde, sağcı bir grup, İstanbul Taksim Meydanı'nda "komünizmi tel'in" mitingi düzenlediğinde, grubun yaktığı yayınların başında *Yön* geliyordu (*Yön*, 1962y).

Yön'ün yankıları, devlet ve hükümet katında da iki türlüydü. Birçok üst düzey bürokrat, senatör, Milli Birlik Komitesi üyesi, milletvekili, ordu mensubu *Yön* Bildirisine imza atarak, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu gibi resmi kuruluşlar da toplu abone olarak dergiyi olumlu karşıladıklarını zaten belirtmişlerdi. CHP'nin o dönemdeki iki önemli ismi de *Yön*'ü desteklediklerini açıkladılar. Bunlardan birisi, Çalışma Bakanı Bülent Ecevit idi. Ecevit, dergiye gönderdiği bir mektupta, "*Yön*'ü çıkaranlar, yeni bir arayış döneminde bulunan Türk toplumuna taze bir düşünce gücü katabilecek değerli aydınlardır. Bildirilerinde, toplumun bu dönemde karşılaştığı sorunlara hür kafalı insanların cesurluğu ile eğilmişlerdir" diyordu (*Yön*, 1961b). CHP'den *Yön*'ü destekleyen bir diğer isim ise, Nihat Erim'di. Erim, dergiye verdiği bir mülakatta şunları söylemişti: "Türkiye'de sosyalist düşünceleri derleyip toplamak faydalı bir harekettir. *Yön* dergisi bu alanda değerli bir hizmet yapıyor" (*Yön*, 1962i).

---

123 Ahmet Hamdi Başar, *Barış Dünyası*'nın ilk sayısını 4 Şubat 1944 tarihinde yayımlamıştı. Aylık olarak yayımlanan ve kendisini "milliyetçi ve insancıl mecmua" olarak tarif eden dergi, 23 Haziran 1944 tarihli 21'inci sayısından sonra süresiz olarak kapatılmıştı (Koçak, 1996: 359).

124 Şevket Süreyya Aydemir, *Yön*'de, Ahmet Hamdi Başar ile polemik niteliğinde iki yazı yazdı. Bunlardan biri "Kemalizm Orta Malı Değildir", öteki "Garip Bir Devletçilik" başlığı taşıyordu. Bkz. (Aydemir, 1962c; 1962d).

Levent Şahverdi Arşivi

Bununla beraber, kimi resmi kuruluşlar daha baştan *Yön*'e karşı tavır aldılar. Örneğin İstanbul radyosu *Yön*'ün birinci sayısı için vermek istediği ilanı "uygun bulunmadı" gerekçesiyle kabul etmedi (*Yön*, 1961e). Milli Kütüphane de aynı gerekçeyle dergiyi yayın listesine sokmadı (*Yön*, 1962s). *Yön*'den olumsuz anlamda en çok söz eden politikacı AP Genel Başkanı Süleyman Demirel idi. Demirel, 1965 seçimleri öncesinde Bursa'da halka hitap ederken *Yön*'den şöyle bahsediyordu: "Sol fikrin bütün idealistlerini ilk defa bir araya toplayan, yıkıcı, mütecaviz yayınlarıyla bütün ihtilâlci sosyalistlere ilk hücum işaretini vermiş olan haftalık dergi" (*Yön*, 1965a). Demirel, partisinin 1967 Ocak ayı başlarında yapılan grup toplantısındaki konuşmasında da şunları kaydediyordu: "Anladığımız manada müreffeh bir Türkiye yaratmak sosyalistler gibi zenginin malını fakire vermekle olmaz. Bu anlayışta olanlar *Yön* dergisine gitsinler" (*Yön*,1967f). Görünen odur ki, sosyalizm kavramının Demirel'e çağrıştırdığı ilk adlardan biri *Yön* idi.

Dünya basını da *Yön*'ün çıkışına geniş yer vermişti. *Le Monde* ve Agence France-Presse (AFP) derginin yayın hayatına başladığını haberleriyle dünyaya duyururken (*Yön*, 1961a; 1961c), Norveç'te yayımlanan *Orientering* adlı dergi, haber analizinde şu iddiaya yer verdi: "*Yön* adlı ilk sosyalist dergi Türkiye'de ilk defa olarak gerçek anlamda bir sosyalist partinin kurulması zeminini hazırlamaktadır" (*Yön*, 1962ö). Almanya'da yayımlanan *Neue Zürcher Zeitung* ise *Yön*'ü "enteresan" bulmuştu: "... ilgi çekici taraf, Atatürk'ün gerçekleştirdiği Batılılaşmanın kabul edilmesi, fakat aynı zamanda Batı Avrupa'nın yolunun yavaş, masraflı ve ağır fedakârlık isteyen bir yol olarak tenkit edilmesidir" (*Yön*, 1962l). Sosyalist Enternasyonal *Yön*'ü ilgiyle karşılamıştı. Genel Sekreter Albert Carthy, örgütün bültenine yazdığı yazıda şunları söylüyordu: "Sosyalist Enternasyonal, *Yön*'ün çıktığını öğrenir öğrenmez temas imkânları aradı. ... İngiliz basını ... bu hareketin London School of Economics'in 20-30 yıl önce İngiltere'de gerçekleştirdiğini bugün Türkiye'de yaptığını yazdı" (*Yön*, 1964g).

Yön'ün yurtta ve dünyada bu denli geniş bir yankı uyandırması, aslında bir başka durumun göstergesi olarak da değerlendirilebilir:

Levent Şahverdi Arşivi

Karşı tepkiler göz önüne alındığında, hele iş çevrelerinin aralarında fonlar oluşturarak rakip dergi çıkarmaya koyulduğu düşünüldüğünde, sosyalizmin o günlerin Türkiye'si için "en büyük tehlike" olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Diğer yandan, dergiye gösterilen olumlu tepkiler de, Cumhuriyetin kuruluşundan beri yasaklı olan sosyalizmin yasal olarak ifade olanaklarını elde ettiğinde özellikle aydınlar katında bir çekim merkezi olabildiğinin göstergelerinden biri olarak düşünülebilir.

Yazarları

Yalçın Küçük, "dönemin aydınlarının çoğu kısa veya uzun süreli İttihatçılık yapmışlardır," der (1988: 1831). Benzer bir şey *Yön* için de söylenebilir. 1960'lar Türkiye'sinde, *Yön* dergisine kısa ya da uzun süreli yazmayan, onunla ilişkili olmayan aydın yok gibidir. *Yön*'ün bu denli geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmasını ve yankılar uyandırmasını mümkün kılan nedenlerden biri de yazar kadrosunun genişliğidir.

Burada tek tek isim saymak mümkün değil.[125] Fakat en azından bazı yazar isimlerini anmak fikir verici olabilir. Nermin Abadan, Gülten Akın, Muammer Aksoy, Çetin Altan, Sadun Aren, Nimet Arzık, Adil Aşçıoğlu, Türkkaya Ataöv, Şevket Süreyya Aydemir, Aziz Nesin, Fakir Baykurt, Mihri Belli, Fay Kirby Berkes, Niyazi Berkes, Erdoğan Berktay, Asım Bezirci, Behice Boran, Muzaffer Buyrukçu, Edip Cansever, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Arif Damar, Abidin Dino, Mustafa Ekmekçi (M. Hasırşapkalı takma adıyla), Oktay Ekşi, Vahap Erdoğdu, Muzaffer Erdost, Raif Ertem, Fethi Naci, Ali Gevgilli, Turan Güneş, Nail Güreli, Hasan Hüseyin Korkmazgil, Selâhattin Hilav, Sırrı Hocaoğlu, Rıfat Ilgaz, Attilâ İlhan, Abdi İpekçi, Ceyhun Atuf Kansu, Muzaffer Karan, Kemal Tahir, Gülten Kazgan, Yakup Kepenek, Mübeccel Kıray, Sait Kırmızıtoprak, Ahmet Taner Kışlalı, Samim Kocagöz, M. Şükrü Koç, Şükran Kurdakul, Kemal Kurdaş, Onat Kutlar, Yalçın Küçük, İdris Küçükömer, Mehmed Kemal,

125 *Yön*'ün yazarlarının bir listesi için bkz. (Özdemir, 1986: 328-333). Bu liste, sadece Türkiyeli yazarların listesidir. *Yön*'de doğrudan *Yön* için yazan ya da başka yerlere yazıp çevirisi için *Yön*'e izin veren yabancı yazarlar da vardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Memet Fuat, Uğur Mumcu, Rauf Mutluay, Muvaffak Şeref, Nadir Nadi, Oktay Rıfat, Orhan Kemal, Fikret Otyam, Örsan Öymen, Demir Özlü, Halit Refiğ, Tahsin Saraç, Bahri Savcı, Ülkü Tamer, Cahit Tanyol, Taner Timur, Mete Tunçay, Haydar Tunçkanat, Burhanettin Uluç, Turgut Uyar, Vâlâ Nureddin Vâ Nû, Yaşar Kemal ve Can Yücel *Yön* yazarlarından bazılarıydılar. Ergi, Mehmet Can Köksal, Eflâtun Nuri, Ferit Öngören, Turhan Selçuk, Ali Ulvi, Suat Yalaz ve Tonguç Yaşar ise *Yön*'e çizgileriyle katılıyorlardı.

Bu yazar kadrosu, eski TKP'lilerden, sosyal demokratlara, TİP yöneticilerinden Kemalistlere kadar herkesi kapsıyordu. Yani *Yön*, solun her kesiminden yazar, şair ve çizeri bir araya getirebilmişti. 1960'lı yılların en etkili yazarları, sonraları *Dönüşüm* gibi, *Sosyal Adalet* gibi TİP yayın organlarında, *Türk Solu*, *Tüm*, *Ant* gibi önemli dergilerde yazacak olanlar önceleri *Yön*'de idiler. Bu, *Yön*'ün geniş bir okuyucu kitlesine sahip olmasının nedenlerinden biriydi.

Burada önemli bir noktayı daha vurgulamak gerekiyor. *Yön*'de değişik kesimlerden pek çok kişi yazıyordu; dergi ilk yayın döneminde Türkiye'nin bütün ilerici aydınlarının temel sorunları tartıştığı demokratik bir platform niteliğindeydi.[126] Bununla birlikte dergide yayımlanan bütün yazılar *Yön*'ün görüşlerini yansıtan yazılar olarak değerlendirilmiyordu. *Yön*'ü "bağlayan" yazılar yalnızca kurucularının yazıları ve başyazıları idi. Bu durum dergi tarafından şu şekilde duyurulmuştu:

> Belirtmek istediğimiz bir başka nokta da, *Yön*'de yayımlanan bütün yazıların *Yön*'ün görüşü sayılmaması gereğidir. *Yön*, statükoya karşı çıkan bütün ilerici aydınların serbestçe yazabilecekleri bir yayın organıdır. *Yön*'ü ancak imzasız yazılar, başyazılar ve kurucularının yazıları bağlar (*Yön*, 1964a).

126 Ergun Aydınoğlu da *Yön*'ün demokratik niteliğine dikkat çekmektedir: "*Yön*, çok sonraları 'demokrat olamamış bir devrimci' [Mete Tunçay'ın sözleri kastediliyor. Bkz. (Tunçay, 1984: 95)] olarak tanıtılan Doğan Avcıoğlu'nun damgasını taşımış olmasına rağmen Türk solunun 1960'lardaki en -belki de tek- demokratik atmosferli dergisidir. ... *Yön*, yaklaşık beş yıl boyunca çok sesliliğin, toleransın ve seviyeli tartışmanın küçümsenemeyecek bir örneğini vermiştir. Bu şekliyle onun sadece 1960'ların değil, 1980'lere kadarki dönemin bu açıdan en önemli dergisi olduğu söylenebilir" (1992: 46).

Levent Şahverdi Arşivi

Yön'den Doğanlar

Yön'ün bir diğer özelliği de, ondan bir kütüphanenin küçük bir rafını dolduracak kadar kitap doğmasıydı. Saptayabildiğim kadarıyla, bazıları kısmen bazıları bütünüyle olmak üzere dokuz kitap *Yön*'deki yazılardan kaynaklandı.

Bunların başında Doğan Avcıoğlu'nun ünlü kitabı *Türkiye'nin Düzeni* geliyor. Yüzlerce başka kaynağın yanı sıra, hem Avcıoğlu'nun *Yön*'deki yazıları hem de *Yön*'de yayımlanan başka incelemeler *Türkiye'nin Düzeni'nin* omurgasını oluşturdu.

Niyazi Berkes'in üç kitabı *Yön*'de çıkan yazılarının bir araya getirilmesiyle doğdu. Berkes'in *Yön*'ün 57 ile 69'uncu sayıları arasında yayımlanan *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz?* başlıklı yazı dizisi, daha sonra aynı adla kitap olarak basıldı. *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, önce *Yön*'ün 98 ile 108'nci sayıları arasında yayımlandı. *İslâmlık, Ulusçuluk, Sosyalizm*, yazarın, *Yön*'ün 157 ile 169'uncu sayıları arasında yayımlanan "Arap Dünyası Uyanıyor mu?" başlıklı Suriye, Lübnan, Mısır, Tunus ve Cezayir'e yaptığı gezi izlenimlerinin çok az değiştirilmiş haliydi.[127]

A. Cerrahoğlu'nun *Tarih Anlayışı Olmayan Tarihçi: Fuat Köprülü* adlı incelemesinin ilk bölümü, "Tarihçi Köprülü ve Atatürk" başlığı ve Aslan Başer imzasıyla *Yön*'ün 11'nci sayısında çıktı.[128]

Turan Güneş, *Türk Demokrasisinin Analizi* adlı kitabını, *Yön*'deki yazılarına CHP Parti Meclisi'nde ve *Yön*'deki bir açık oturumda yaptığı konuşmalarla yabancı bir dergide yazdığı bir yazının Türkçe çevirisini ekleyerek meydana getirdi.[129]

Muzaffer Erdost'un *Şemdinli Röportajı* aynı adla ilk kez *Yön*'de tefrika edildi. Erdost bu röportajı aslında *Ulus* gazetesi için hazır-

127 Berkes, bu yazı dizisinin kitaba dönüştürülmüş hâline yazdığı "önsöz"de yalnızca ufak tefek düzeltmeler yaptığını söyler (1969: 9).

128 Cerrahoğlu, kitabına 5 yeni bölüm eklemişti (1964).

129 Turan Güneş, bu kitaba yazdığı "önsöz"de *Yön*'deki yazılarının yarım kaldığını belirterek bunun nedenlerini şöyle açıklar: "*Yön*'de yayımlamaya başladığım yazı serisi tamamlanmadan kaldı. Hem siyasa hayatın yoğunluğu, hem de *Yön*'ün genel oya dayalı parlamenter düzene ters bakmaya başlamasının doğurduğu soğukluk, yazıları bitirmeme engel oldu" (1996: 39).

Levent Şahverdi Arşivi

lamıştı. Fakat röportajın hazırlanmasından sonra yönetiminde değişiklik olduğu için bu gazetede yayımlanamadı. Doğan Avcıoğlu, bu durumdan haberdar olunca Erdost'a giderek röportajı *Yön*'de yayımlamayı teklif etti (Erdost, 1993). Röportaj, Erdost'un teklifi kabul etmesiyle birlikte *Yön*'ün 172 ile 189'uncu sayıları arasında 17 bölüm halinde yayımlandı.

İdris Küçükömer'in, *Yön*'deki makaleleri, *Ant*'takilerle birlikte "toplu eserler"inin bir cildi oldu. Bu cilt, *Yön ve Ant Yazıları: Cuntacılıktan Sivil Topluma* adıyla basıldı.

Son olarak, Attilâ İlhan'ın, *Yön*'deki aynı adlı köşesinde çıkan yazıları *Attilâ İlhan'ın Defteri*'ne kaynaklık etti.

Yıktığı Tabular

Doğan Avcıoğlu, ölümünden kısa bir süre önce Hikmet Özdemir'le yaptığı görüşmede *Yön*'ün çıkış amacını "tabuları yıkmak, donmuş kafaları sarsmak" olarak tanımlamıştı (Özdemir, 1995: 336). Derginin bu amacına ulaştığını söyleyebilmek mümkündür. Sosyalizm, Nâzım Hikmet, Kürt sorunu gibi Türk siyasal hayatının o döneminde tabu olan pek çok konu ilk kez *Yön* tarafından gündeme getirildi. Bu bakımdan *Yön*, bir "tabu yıkıcı" olarak tanımlanabilir.

Sosyalizm

Yön'ün yıktığı tabuların başında "sosyalizm" geliyordu. Doğan Avcıoğlu, daha *Yön*'ün ilk sayısında, "Yirminci yüzyılın ikinci yarısında azgelişmiş memleketler için tek çıkar yol sosyalizm"dir diyerek (1961) Metin Toker'in deyimiyle (1971: 12) sosyalizm devrinin "resmen" başlamasına öncülük etmeden evvel, bu sözcük Türkiye'de gerçek anlamıyla bir tabuydu. Öyle ki, 1950'li yıllar Türkiye'si, Antakya'nın bir köyünde bulunan bir buçuk metrelik naylon torbadaki "kızıl propaganda vesikaları"nın ülkenin en önemli gündem maddesi sayıldığı (Yalçın, 1954); soyduğu portakalın kabuğu "çekiç"e benzeyen Adanalı bir köylünün içeri atıldığı; tavla oynarken kırmızı pulları tercih eden bir gencin altı aya

Levent Şahverdi Arşivi

mahkûm edildiği; köylüye de toprak verilmesi gerektiğini ifade eden bir aydının "komünistlik" suçuyla işkenceye maruz kaldığı bir ülkeydi (Kemal, 1964: 12).

Elbette ki, *Yön*'ün böylesi bir tabuyu yıkmaya kalkışmasında 27 Mayıs'la gelen görece özgürlük ortamı[130], Sovyetler Birliği'nin birçok azgelişmiş ülke nezdinde itibarının artması ve bu arada Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında yeni bir yakınlaşma döneminin başlaması gibi koşullar da etkili oldu. Fakat, aynı koşulların neden örneğin TİP tarafından değil de *Yön* tarafından bu yönde değerlendirildiği sorulduğunda, *Yön*'ün radikal tavrının teslim edilmesi gerekir.[131]

Yön sosyalizm için bir meşruiyet zemini oluştururken üç kaynağa başvurdu: Atatürk, bilim ve üçüncü dünya ülkeleri. Sürekli olarak, sosyalizmin Atatürkçülüğün bir adım sonrası olduğunu vurgulayan (Avcıoğlu, 1962g) *Yön*, Atatürk'ün hiçbir zaman sosyalizme karşı olmadığını, hatta eğer koşullar elverişli olsaydı kendi-

---

130 27 Mayıs Anayasası düşüncenin ifadesi bakımından görece bir hürriyetin yasal zeminini hazırlamıştı. Fakat buna rağmen 27 Mayıs'ı takip eden günlerde sosyalizm tabu olma özelliğini koruyordu. İlhami Soysal'ın o günlere ilişkin bir anısı bu konuda fikir vericidir. Soysal, 27 Mayıs sonrası günlerde Ankara Gazeteciler Cemiyeti Başkanıyken Cemiyet "azıcık sola yatkın bir bildiri" yayımlıyor ve bunun üzerine Gazeteciler Sendikaları Federasyonu olağanüstü bir toplantı yapıyor. Toplantıda Cemiyetin nasıl olup da sola yatkın bir bildiri yayımlayabildiğinin "hesabı soruluyor." Soysal da bu konudaki konuşmasına "Açıkça bilmelisiniz ki, ben bir sosyalistim ve sosyalizme inanırım" deyince salonda "derin bir sessizlik" oluyor ve bu sessizlik bir gazetecinin şu sözleriyle bozuluyor: "Estağfurullah ağabey!..." (Soysal, 1966).

131 TİP yöneticilerinden Sadun Aren, kendisiyle yaptığım görüşmede, bu partinin 1966 yılında yapılan Malatya Kongresine kadar "sosyalizm" sözcüğü yerine "toplumculuk" sözcüğünü kullandığını, partinin resmi belgelerinde "sosyalizm" sözcüğünün kullanılmasından kaçınıldığını söyledi (Atılgan, 2000d). Buna rağmen parti içinde sosyalizmin resmen vurgulanması yönünde öneriler mevcuttu. Rasih Nuri İleri'nin belirttiğine göre (1987: 19-20) Yücel Kıvılcım ve Rasih İleri İkinci Büyük Kongreden önce, Genel Yönetim Kurulunda, sosyalizm sözcüğünün TİP Tüzüğüne eklenmesi için bir önerge vermişlerdi. Fakat, Aybar ve Boran önergeyi reddetmişlerdi. Sosyalizm sözcüğünün TİP'in tüzüğüne olmasa bile belgelerine resmen girişi, 20-24 Aralık 1966'da yapılan İkinci Olağanüstü Büyük Kongrede oldu. Kongre kararlarında sosyalizm vurgusu bulunuyordu (Kongre kararları için bkz. Sargın, 2001b: 1180-1184).

Levent Şahverdi Arşivi

ni sosyalist olarak tanımlayabileceğini iddia etti. Derginin, bunu, örneğin Cumhuriyet yıllarında Atatürk'le yakın bir ilişki halinde olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi, Tevfik Rüştü Aras gibi kişilerin ağzından söyletmesi, özellikle dikkat çekiciydi. Karaosmanoğlu, *Yön*'de katıldığı bir açıkoturumda "... Atatürk ilkelerine millî sosyalizm ismi verilebilir. ... Atatürk'te gerçekten sosyalist bir görüş vardı. O sınıfsız bir toplum düzenine ulaşmak istiyordu. Sınıfsız toplum tabiî ki sosyalist bir idealdir" diyordu (*Yön*, 1962ç.). Aras da, Avcıoğlu ile yaptığı bir söyleşide CHP kurulurken, parti programına sosyalist ilkeleri geçirmeye çalıştıklarını ancak bunun bazı liberaller tarafından engellendiğini açıklıyor ve şunları ekliyordu: "Atatürk'ün cihanda sulh, yurtta sulh prensibi, manasını bilmeden kullanılıyor. Aslında bu prensip, sosyalist bir görüşü ifade eder" (Avcıoğlu, 1964c).

Sosyalizmi meşrulaştırma çabasında *Yön*'ün dayandığı ikinci kaynak "bilim"di. Dergi, Einstein'ın "Niçin Sosyalizm?" başlıklı makalesine sayfalarında yer verirken 39'uncu sayısının kapağına bu bilginin büyük bir fotoğrafını ve makaledeki şu cümlesini yerleştirmişti: "Feza çağında tek yol sosyalizmdir." Derginin, sosyalizme bilim aracılığıyla meşruiyet kazandırma çabasına bir başka örnek, "Üç profesör sosyalizmi savunuyor" başlıklı açık oturumuydu. Ordinaryüs Profesör Enver Ziya Karal, Profesör Bahri Savcı ve Profesör Sadun Aren, *Yön*'ün 7'nci sayısındaki bu açık oturumda, bilim adamı kimlikleriyle Türkiye'nin kurtuluşunun sosyalizmde olduğunu açıklıyorlardı.

Diğer yandan, sosyalizme yönelen pek çok Asya, Afrika, Latin Amerika ülkesinin deneyimleri *Yön*'ün okuyucularına aktardığı konuların başında geliyordu. Bu konu şöyle bir temayla yansıtılıyordu: İlk milli kurtuluş savaşını veren Türkiye'yi örnek alan ülkeler kendi kurtuluşlarından sonra sosyalist yolu seçtikleri için büyük bir ilerleme gösterdiler; Türkiye ise kapitalist yolu seçtiği için her gün biraz daha geriye gitti.

Levent Şahverdi Arşivi

Nâzım Hikmet

Nâzım Hikmet'in şiirlerini ilk kez yayımlamak, *Yön*'ün "tabu yıkıcı" rolünü oynadığı ikinci olaydı. Vatan hainliği suçlamasıyla Türk vatandaşlığından çıkarılan Nâzım, yıllar boyunca sosyalizmin en önemli sembollerinden biri olmuştu. Aslında Nâzım'ın şiirlerinin yayımlanmasının yasak olduğuna dair bir mahkeme kararı yoktu; ama, Süleyman Demirel'in belirttiği gibi "Türk Parlamentosunun geçmiş yıllarında Nâzım Hikmet'e hain diyen yüzlerce sayfa" vardı (Altan, 1996: 349) ve o nedenle kimse onun şiirlerini yayımlamaya cesaret edemiyordu. Şiirlerinin mahkemelerde "komünist" olmanın delillerinden biri sayılması da sanki Nâzım'ın şiirlerini yayımlayan "bölücülük" suçlamasıyla yargılanacakmış gibi bir düşünce yaratmıştı. *Yön*, çok elverişli bir konjonktürde bu tabuyu yıktı. Bu elverişli konjonktürün üç ana öğesinin olduğu düşünülebilir. Birincisi, 3 Haziran 1963'te ölmesiyle birlikte Nâzım'ın dünya çapındaki ününün artmasıydı. Pek çok ülke basınında bir Türk şairi olarak Nâzım'dan dünyanın en büyük şairlerinden birisi olarak bahsediliyordu. İkincisi, Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerinde yeni bir yakınlaşma ortamının doğmuş olmasıydı. 1964 Sonbaharında Türk Dışişleri Bakanının ardından İsmet İnönü'nün de Moskova seyahatine çıkması gündeme gelmişti. Üçüncüsü, aynı günlerde Melih Cevdet Anday, İlhami Soysal, İlhan Selçuk gibi Türkiyeli gazeteciler Moskova'ya bir gezi gerçekleştirmişler, gezi izlenimlerini çalıştıkları gazetelerde ve bu arada *Yön*'de yayımlamışlar, Nâzım'dan da söz etme imkânı bulmuşlardı. *Yön* bu koşullarda, önce hiçbir açıklama yapmaksızın Nâzım'ın şiirlerini yayımlamaya başladı. İlk şiirler dikkatlice, şairin "memleket hasreti"ni dile getiren şiirlerinden seçilmişti. Dergi, bu şiirlerin üstüne şu açıklama notunu düşmüştü:

> Nâzım Hikmet bir komünisttir. Fakat aynı zamanda şiirimize Anadolu'nun sesini getiren ve Kurtuluş Savaşımızın en güçlü destanını yazan büyük bir Türk şairidir. Büyük şair olduğu içindir ki ... Atatürk devrinde de Türk kültürünü yabancı ülkelerde tanıtmak için devletçe hazırlanan kitapta ... komünist fakat büyük şair Nâzım Hikmet'in şiirlerine geniş yer vermek hususunda bir tereddüt göste-

Levent Şahverdi Arşivi

> rilmemiştir. ... Nâzım Hikmet, Sayın Nadir Nadi'nin belirttiği üzere, öldürüleceği kanısıyla memleketinden kaçmıştır. Kaçmamasını tercih ederdik. Fakat memleketinden kaçışı ve inançları hakkında ne düşünürsek düşünelim, onun Türk kültürünü ve dilini zenginleştiren büyük bir şair olduğu gerçeğine gözlerimizi kapamaya hakkımız yoktur. ... *Yön*, şairin şahsında şiiri mahkûm eden yobaz zihniyetin ağır baskısına rağmen, Nâzım Hikmet'in memleketçi şiirlerini yayımlamakla, aydınlarımızı bu utanç verici durumdan kurtardığı ve Türk kültürüne hizmet ettiği inancındandır (*Yön*, 1963a).

Burada bir noktaya dikkat çekmek gerekiyor: *Yön*, Nâzım'ı, Türkiye Komünist Partisi'nin bir üyesi ve yöneticisi ya da enternasyonalist, sosyalist kimliğiyle değil, bunların yerine "Türk", "Kurtuluş Savaşı şairi", "şiirimize Anadolu'nun sesini getiren şair", "Milli Kurtuluş Savaşı'nı en iyi dile getiren şair", Atatürk'ü "en inkılâpçı baş" olarak niteleyen şair kimliğiyle tanıtıyordu. Bu durum, *Yön*'ün en büyük milliyetçiliğin sosyalizm olduğuna ilişkin savıyla ilişkiliydi. *Yön* açısından, milliyetçilikle eklemlenmiş bir sosyalizm, "milliyetçi" bir sosyalistle, sosyalist olmayan bir "milliyetçi"nin buluşabileceği ortak bir nokta gibiydi. Derginin, Türk siyasal hayatında daha çok İslamcı çevrelerin kendilerinden saydıkları ve "sol"un da "gerici" diye karşısına aldığı Mehmet Akif Ersoy'u sahiplenmesi bu bağlamda değerlendirilebilir (bkz. *Yön*, 1966a).[132]

Kürt Sorunu

Yön, sosyalizme eklemlenmiş Kemalist çizgisiyle, milliyetçi olmanın önkoşulunun sosyalist olmak olduğunu söyleyen tavrıyla yerleşik kanılara ve oluşmuş tabulara karşı çıkan radikal bir der-

132 Mehmet Akif Ersoy, 1999 Sonbaharında bir Tuğgeneralin Gülhane Askeri Tıp Akademisi'ni açış konuşmasında onu "gerici" olarak tanımlayan sözleriyle siyasal tartışmaların gündemine yeniden girdi. İslamcı çevreler, İstiklâl Marşı şairinin "gerici" olarak nitelenmesine karşı siyasal bir taarruz başlattılar. Bu tartışmalara sosyalist cepheden katılan Aydın Çubukçu, "İlericilik-gericilik, ancak ezenle ezilen, sermaye ile emek, zengin ile yoksul arasında bir seçim yapmak ve kimin yanında duracağına karar vermek noktasında belli olur. Bu kıstaslar açısından bakıldığında, Mehmet Akif, en az Tevfik Fikret kadar ilericidir" diyerek (Çubukçu, 1999) "sol"un emperyalizm karşıtı bir şair olan Akif'i sahiplenmeyişinin bir "hata" olduğunu vurguladı. Çubukçu'nun yaklaşımı, *Yön*'ün çeyrek yüzyıl önce söylediklerine oldukça yakındı.

Levent Şahverdi Arşivi

giydi. Onun bu tavrı, Kürt sorunu konusunda da görülür. Kürt sorunu, Cumhuriyet yılları boyunca "Kürt sorunu" olarak tanımlanamamıştı. Sorunu bu şekilde adlandıran ilk derginin *Yön* olması, onun radikal tavrının bir başka göstergesi olarak değerlendirilebilir. Daha önce vurgulandığı üzere, TİP de dahil olmak üzere dönemin siyasal alanının bütün aktörleri sorunu "Doğu meselesi" olarak tarif ederken[133], *ilk kez Yön* başyazarı Doğan Avcıoğlu konuyu "resmi ideoloji" dışında tartışmaya açmış ve etnik mahiyetine vurgu yaparak "Kürt sorunu" sözünü kullanan ilk yazar olmuştu (Avcıoğlu, 1966c).

Davaları

Yön dergisi, Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından 14 ay süreyle kapalı tutulmasının yanı sıra, yayın hayatı boyunca pek çok adli kovuşturmaya uğradı. *Yön* hakkında açılan davalar özellikle, AP'nin tek başına iktidara geldiği Ekim 1965'ten sonra yoğunlaştı. Bu yoğunluk öylesine fazlaydı ki, *Yön*, kendi hakkında açılan dava haberlerini bile çoğu kez sütunlarına yansıtamıyordu. Dergi, hakkında açılan davalarla ilgili olarak okuyucularına şu bilgiyi veriyordu: "Sorumlu Müdür Doğan Avcıoğlu, hemen her hafta savcılığa gitmek, sorgu hâkimliği ve mahkemeler önüne çıkmak zorunda kalmaktadır" (*Yön*, 1966d).

Yön'ün okuyucularıyla posta kanalıyla kurduğu ilişkiler de polis denetimi altında tutuluyordu. Dergiye postayla gelen her türlü evrak önce Emniyet Müdürlüğü'ne gidiyor, orada incelendikten sonra ya el konuluyor ya da "zararlı" bulunmadığı takdirde dergiye iletiliyordu. Dergi, bu türden bir olayı okuyucularına şu şekilde duyurmuştu:

---

133 *TİP'in Kürt sorununa yaklaşımı daha sonra değişecektir.* 29-31 Kasım 1971'de yapılan TİP Dördüncü Büyük Kongresi, " 'Doğu Sorunu'nu bir bölgesel kalkınma sorunu olarak ele almanın, hâkim iktidarların şoven-milliyetçi görüşlerinin ve tutumlarının bir uzantısından başka bir şey olmadığını" vurgulayacaktır. Kongre, Kürt sorunu konusunda bir dizi kararlar da alacaktır (Kararlar için bkz. Sargın, 2001b: 1377). TİP'in Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasının gerekçesi de Kürt soruyla ilgili bu kararlar olacaktır (Sargın, 2001b: 1065-1082).

Levent Şahverdi Arşivi

> Ankara Vali Muavini Bedrettin Oğuz imzalı bir yazıyı PTT Ankara Paket Postanesi Müdürlüğü aracılığı ile aldık. Buna göre, Fransa'dan gazetemize gönderilen 300 gram ağırlığındaki matbuayı PTT'nin polise havale ettiği, polisin bunları incelediği ve matbuayı 'zararlı görerek, Bakanlar Kurulunun 29.6.1953 tarih ve 4/1044 sayılı kararnamesi gereğince alıkoyduğu' anlaşılmaktadır! (*Yön*, 1966d).

Kapanışı

Yön, 30 Haziran 1967'de yayın hayatına son verdiğinde, Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatıldığı 14 ay dışta tutulursa[134] tam 5 buçuk yıl boyunca aralıksız yayın yapmıştı. Toplam 222 sayı süren bu yayın faaliyeti, 1960'lı yıllardaki sol yayıncılık açısından önemli bir gelişmeydi. TİP'in yayın organları da dahil olmak üzere o sıralarda yayımlanan hiçbir dergi bu kadar etkili, uzun ömürlü ve istikrarlı olamamıştı. O nedenle dergi, yayımlandığı dönem boyunca bütün sol çevrelerin takip ettiği bir yayın görünümündeydi. TİP Eskişehir İl Başkanı Turgut Kazan'ın partisinin Malatya Kongresi'ndeki şu sözleri, bu bakımdan değerlendirilebilir:

> Emekçileri eğitmek, partinin asli görevidir. Bu konuda ne yapılmıştır? Merkez, anlaşılmaz bir ilgisizlik göstermektedir. Teşkilât, tek fikrî gıdası olarak *Yön*'le baş başa bırakılmıştır. Behice Boran 'dergi çıkarmak zordur, denenmiştir, başarıya ulaşamamıştır' demektedir (aktaran Avcıoğlu, 1966d).

---

134 Dergi, 5 Haziran 1963 tarihli 77'nci sayısından sonra Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatıldı. 14 ay kapalı tutulan *Yön*'ün kapatılma gerekçesi, Albay Talat Aydemir önderliğinde 21 Mayıs 1963 günü gerçekleştirilen ve başarısızlıkla sonuçlanan askeri darbe girişimiyle ilgili iki yazıydı. Bunlardan ilki, Cemal Hüsnü Taray imzasını taşıyordu ve Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral Cemal Tural'ın iddiasına göre (Tural, 1964: 11) "isyanı hazırlayan sebeplerin ortadan kaldırılmaması dolayısıyle yenilerinin takip edeceğini söyleyerek" darbe girişimine örtülü bir destek veriyordu. Sıkıyönetim Komutanlığı bu yazı dolayısıyla derginin sorumlu müdürü Doğan Avcıoğlu'na sözlü bir ikazda bulunmuştu. İkinci yazı ise Profesör Bahri Savcı imzasını taşıyordu. Savcı'nın yazısı, onun Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından yayımlanan bir kitabından alınmıştı ve ilginç bir biçimde bu kitaba yönelik bir dava söz konusu değil iken kitabın bir bölümünü yayımladığı gerekçesiyle *Yön* hakkında kapatılma kararı verilmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Yön kapanışıyla ilgili son bir noktayı daha da belirtmek gerekiyor: Dergi 222'nci sayısıyla birlikte yayın faaliyetine son vermiş olsa da, bu karar daha önce alınmıştı. Son sayıda okuyuculara yapılan açıklamada *Yön*'ün kapatılma kararının bir yıl önce yakın çevre ile danışılarak alındığı bildiriliyordu. İlhan Selçuk'un anlattıklarına bakılırsa, *Yön*'ün kapatılma kararı, yakın çevreye danışılmış olsa bile, tek başına Doğan Avcıoğlu tarafından verilmişti:

> Doğan, gelinen noktada artık yönümüzün tayin edildiğini düşündü; yani 'eh kondu ortaya, nedir' gibilerden. Belki de *Devrim*'e hazırlık için ara dönemdir. Ben, devam etsin diye düşündüm. Bazı insanlar çok tepki duydular, niye kapatıyor *Yön*'ü diye. Kimileri 'benim dergimi kapatmaya ne hakkın var?'diye eleştirdiler. Ama bir de gidin Doğan'a sorun tabii... (Atılgan, 2000a).

Etkileri

1960'ların Türkiye'sine verilecek "yön"ü saptamak üzere çıkarılan ve yerini o yönde eyleme geçmek üzere *Devrim*'e bırakan *Yön*, Türkiye Sol Hareketi'nin en etkili dergilerinden biriydi. 1960'lı yıllarda, yayın yapan sol dergilerin çoğu içerik ve biçim bakımından *Yön*'e öykünmüştü. Nitekim, TİP Genel Sekreteri Nihat Sargın, basın konusunda yazdığı bir raporda TİP yayınlarının biçimsel ve niteliksel açılardan *Yön*'e benzemeye çalıştığını belirtecekti (Ünsal, 2002: 252). Sargın, *Yön*'ün, TİP üzerinde yalnızca parti yayınlarının biçim ve içeriği bakımından etkili olmadığını, tezleriyle de her zaman TİP'i şöyle veya böyle etkilediğini de söyleyecekti (Sargın, 2001a: 69).

Dergi, yayımlandığı dönemde birçok kişinin sosyalizmle buluşmasını, sosyalizme sempati duymasını, antiemperyalist bilincin gelişmesini sağlamak gibi bir işlev görmüştü. *Yön*'ün bu olumlu işlevi Türkiye Sosyalist Hareketi içindeki farklı kişi ve gruplarca teslim edilecektir. TİP yöneticilerinden Sadun Aren'in şu sözleri bu bağlamda değerlendirilebilir:

> Bazen ücra yerlere, Muğla'ya, Nevşehir'e gittiğimizde parti yöneticilerine sorardım, nasıl sosyalist oldunuz, diye. Üç cevap alırdım: Ya

Levent Şahverdi Arşivi

> ailesinden birisi vasıtasıyla, ya *Yön* okuyarak[135] ya da Çetin Altan'ın yazılarını takip ederek sosyalist olduklarını söylerlerdi (Atılgan, 2000d).

TİP Genel Sekreterlerinden Yahya Kanbolat da, Aren'le benzer bir görüşü paylaşacaktır: "Yön Hareketi için 'şöyledir, böyledir' denilebilir ve denecektir. Ama sosyalist düşünceyi günlük hayata katmak, meşrulaştırmak yolunda Yön Hareketinin pek çok emeği geçmiştir" (1979: 41).

12 Mart'tan sonra yayın hayatına başlayan *İlke* dergisi, *Yön*'ün yayın hayatına başladığı dönemde aydınlar tarafından nasıl karşılandığını şöyle belirtecektir: "... *Yön* dergisi, o zamanlar, hemen hemen bütün ilerici aydınlar tarafından adeta 'Türkiye'nin biricik kurtuluş ümidi' olarak büyük bir ilgi ve coşkuyla karşılandı" (*İlke*, 1974: 73).

Mehmet Selik, *Emek* dergisinde, dönemin sol hareketlerinin eleştirisine başlarken, Marksist bir görüş açısıyla yaptığı *Yön* eleştirisinde derginin sol harekete yaptığı katkıyı şu şekilde dile getirecektir:

> *Yön*, ilk sayısından son sayısına kadar, iç ve dış sömürüye karşı çıkması, tartışmaları yıllarca zorla önlenmiş birçok ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel sorunlarımızın gün ışığına çıkarılması ve bunlara ilerici çözümler bulunması yolundaki çabaları ile sosyalistlerin ve sosyalizme yakınlık duyanların haklı olarak sevgi ve takdirini kazanmış bir yayın organı olmuştur (1969: 12).

Yön, Türkiye Sosyalist Hareketi'nin hem o dönemini yaşamış hem de bugün içinde yer almakta olan kişiler tarafından aradan geçen 40 yıla yakın zamana karşın bugün bile imrenmeyle anılmaktadır. Şu sözler, halen sosyalist bir kültür dergisinin (*Evrensel Kültür*) yönetmenliğini yapan Aydın Çubukçu'ya ait:

---

135 Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin (TBKP) Genel Sekreteri olarak 1987'de Türkiye'ye dönen, Türkiye Komünist Partisi'nin önde gelen isimlerinden Haydar Kutlu'nun (Nabi Yağcı), siyasetle tanışmasının ve sosyalizme sempati duymasının *Yön* dergisi aracılığıyla olduğunu söylemesi bu bakımdan anlamlıdır (Kutlu, 2000). Türkiye Halk Kurtuluş Partisi önderi Mahir Çayan da *Yön*'ün sosyalist saflarda bir uyanış sağladığını belirtecektir (Küçük, 1990: 287).

Levent Şahverdi Arşivi

> Günümüzde *Yön* koleksiyonunu karıştıran herkes Türkiye'nin o dönemdeki tarihi, iktisadi bütün özellikleri hakkında net bilgiler edinebilir. Aradan 40 yıla yakın bir zaman geçmesine rağmen *Yön*'ün benzeri dahi yapılamamıştır (Atılgan, 2000i).

Şunlar da, birçok sosyalist yayın organın çıkarılmasında önemli roller üstlenmiş Ertuğrul Kürkçü'ye:

> Bence *Yön* dergisi de, kelimenin teknik anlamında dergi olarak, daha başarılısı yapılmamış bir politik hareket dergisidir. Bunu rahatlıkla söyleyebilirim. Neredeyse en çok *Iskra*'ya benzer. Ama daha sonra çıkan sol dergilerde o başarıyı hiç göremedim; kendi dahil olduklarım dahil (Atılgan, 2000e).

Çalışanlar Partisi

Çalışanlar Partisi, Yön Hareketi tarafından kurulmuş bir parti değildir. Aslında kurulmuş bir "parti" de değildir; çünkü yalnızca bir girişim düzeyinde kalmıştır. Bununla beraber Yön Hareketi, kuruluş tarihi dahi ilan edilmesine rağmen neden bir girişim düzeyinde kaldığı hâlâ tam olarak aydınlatılabilmiş olmayan bu partinin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Diğer yandan partinin oluşumu da Yöncülerin siyasal pratiklerinin şekilleniş sürecinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Aşağıda yürütülen tartışmada Çalışanlar Partisi'nin oluşum ve gelişim süreçleri, Yön Hareketi ile ilişkileri bakımından ele alınmaktadır.

Oluşumunu Mümkün Kılan Koşullar

Dönemin TOLEYİS Başkanı İlhami Aras'ın aktardığına göre (*Yön*, 1962n), 27 Mayıs'tan hemen sonraki günlerde, *New York Times* Türkiye muhabiri, Türk-İş Genel Merkezi'ne gelerek orada bulunan sendika başkanlarına Türkiye'de bir sosyalist parti kurmayı düşünüp düşünmediklerini sordu. Aldığı cevap "hayır" oldu. Buna karşılık, sendika başkanları kısa bir süre sonra bir işçi partisi kurmak üzere harekete geçtiler. Bunun belli başlı dört nedenin bulduğu düşünülebilir. Bunlardan biri devlet katında bir işçi partisinin kuruluşuna çıkarılan "vize" dir. İkincisi, yeni anayasanın bu türden

Levent Şahverdi Arşivi

bir partinin kuruluşuna imkân veren esnekliklere sahip olmasıdır. Üçüncüsü, işçi sınıfının bir sınıf olarak hareket etmesinin mümkün hale gelmesi; ve dördüncüsü, sendika önderlerinin öznel konumlarıdır. Bu nedenler üzerinde kısaca durulduğunda Çalışanlar Partisi girişiminin ortaya çıkma zemini de açıklanmış olur.

27 Mayıs Darbesi'ni gerçekleştirenler, yaptıkları darbeyle mevcut hükümeti alaşağı edecek fiziki bir güce sahip olduklarını göstermekle birlikte, arkalarındaki desteğin toplumun çoğunluğuna göre bir azınlık teşkil ettiğini biliyorlardı. Hem DP'nin son dönemlerindeki oy potansiyeli, hem de anayasa oylamasından alınan sonuçlar bunun bir göstergesi sayılabilirdi. Örneğin Cemal Gürsel, 19 Ağustos 1960'ta Ege Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada "Büyük kütle ile aydınlar arasındaki boşluğu kapatmalıyız" diyordu (Ahmad ve Ahmad, 1976: 221). Gürsel'in sözünü ettiği "büyük kütle"nin en kalabalık ve en önemli bileşenlerinden birinin işçiler olduğu düşünülebilirdi.

İşçiler, tek parti döneminin sonundan itibaren çoğunlukla DP'den yana tavır almışlar, oylarıyla bu partiyi desteklemişlerdi. Bunun nedenleri iki türlüydü. İlk olarak, işçi, tek parti döneminde, hemen hiçbir hakkına kavuşmamış bir sınıftı. DP, bu büyük kütlenin desteğini kazanmak için birçok girişimde bulundu. Hafta tatilini ücretli hale getirmek, genel tatillerde ücret hakkını tanımak, ikramiye vermek, yıllık ücretli izin hakkını getirmek, sosyal sigorta haklarını genişletmek, İş Mahkemeleri Kanunu'nu uygulamak bunlardan bazılarıydı (Koç, 1998: 81). İkinci olarak, işçiler, tek parti döneminde daima tepeden bakılan, horlanan bir kesimdi. Bir işçinin anlattığı gibi, CHP döneminde "bakanın kapıcısı bile bakan gibiydi" ve devletle özdeş olan CHP, işçiyi "adam yerine koymuyordu" (Koç, 1998: 82). DP ise, işçinin "gönlünü almasını bilmiş", Başbakan Menderes gittiği yerlerde işçilerle aynı masada tabldotta yemek bile yemişti (Koç, 1998: 81). Bütün bunların sonucu, işçi sınıfının CHP'ye karşı, DP'den yana olmasını beraberinde getirmişti. 27 Mayıs'ı yapanlar açısından, işçileri yanlarına çekmenin yollarından biri, DP'nin vaat edip de yerine getirmediklerini gerçekleştirmek

Levent Şahverdi Arşivi

olabilirdi. Bunlardan biri grev ve toplu sözleşme hakkıydı.[136] Yeni anayasa, işçilere kısmi bir grev ve toplusözleşme hakkı tanımış, toplantı ve gösteriler konusunda bir genişlik getirmişti.

İşçiler, 1961 Anayasası'nın getirdiği bu imkânları değerlendirerek bir uyanış içine girmişler ve seslerini meydanlarda daha fazla duyurmaya başlamışlardı. Örneğin, tam bir sendika hürriyeti ve grev, toplu sözleşme hakkı talepleriyle gerçekleştirilen 100 bin kişilik İstanbul Saraçhane mitingi, işçilerin ağırlıklarını iyice hissettirdikleri bir olaydı. İşçilerin bu mitingdeki temel sloganlarından biri "Bizim de sözümüz var"dı (Aybar, 1988a: 190; Özgüden, 1988b). Saraçhane mitingini pek çok grev, yürüyüş ve direniş takip etti. Böylece işçiler, kendi talepleri etrafında bir sınıf olarak hareket edebileceklerini göstermiş oluyorlardı. Bu durum, işçilerin siyasi olarak da teşkilatlanabileceklerinin bir göstergesi sayılabilirdi.

Beri yandan, devlet katında, işçilerin parti olarak örgütlenmelerinin gerekliliğine ilişkin bir eğilim oluşmuştu. Cumhuriyet Senatosu Başkanı Suat Hayri Ürgüplü, 8 Ocak 1962'de sendika başkanlarıyla yaptığı bir görüşmede "Bir işçi partisinin kurulması mutlak surette lâzımdır. İşçi partisi ehliyetli kimseler tarafından kurulduğu takdirde memlekete faydalı olur" diyordu (*Vatan*, 1962e). Devletin, 27 Mayıs'ı yapan ve destekleyen katında bir işçi partisi kurulmasının faydalı olabileceği eğiliminin oluşmasında iki faktörün etkili olmuş olabilir. Bunlardan birincisi, işçilerin CHP'ye hâlâ soğuk durmalarıdır. İkincisi, CHP, işçileri kazanmak için daha fazla adım attığında partinin ağırlıklı olarak eşrafa dayalı yapısının işçiler lehine değişmeye başlaması gibi bir "tehlike"nin ortaya çıkma ihtimalidir. Bu durumda, bir işçi partisi kurulması, hem AP'ye gitmesi muhtemel oyların iktidar adayı olmayacağı düşünülen bir başka partiye yönelmesini sağlayabilir ve siyasi yarışta dengeleri CHP lehine çevirebilirdi, hem de partinin mevcut yapısında bir değişiklik meydana gelmesini engelleyebilirdi. O ne-

136 İşçilerin desteğini kazanırken onlara grev hakkı vaat eden Başbakan Menderes daha sonra bu vaadinden vazgeçmiş, "Bırakın şu palavraları, Türkiye'de grev mi olurmuş ... Biraz kalkınalım!.. Bu işi sonra düşünürüz" demişti (Ahmad ve Ahmad, 1976: 97).

Levent Şahverdi Arşivi

denle hem CHP hem de bu parti etrafında toplanan 27 Mayısçılar "ehliyetli kimseler" tarafından kurulacak bir işçi partisine sıcak bakıyorlardı.[137]

Bir yandan yeni anayasanın getirdiği özgürlüklere dayanarak işçilerin siyasi bakımdan da örgütlenmeye yatkın bir sınıf olarak kendilerini ortaya koymaları ve bir yandan da devletin tepelerinde bir işçi partisinin kurulmasına "vize" çıkarılmasına sendika liderlerinin politik bakımdan öznel konumları da eklenince, bir işçi partisi kurulması yönünde somut adımlar atılması için gerekli bütün koşullar oluşmuş gibi görünüyordu. Sendikacıların öznel konumları şuydu: Mevcut çalışmanın birinci bölümünde değinildiği üzere, 27 Mayıs'tan sonra oluşturulan Temsilciler Meclisi korporatist bir yapıya sahipti ve işçi sınıfı da burada altı kişiyle temsil edilmişti (Türk-İş, 1998: 33). Hem Kurucu Meclis'te görev yapan hem de bu kurumun dışında bulunan sendikacılar, 1961 seçimlerinde milletvekili seçilerek parlamentoya girmeyi bekliyorlardı. Fakat, sendikacıların bu beklentileri boşa çıktı. Örneğin, CHP yönetiminin bir kanadının çabalarıyla 15 işçi lideri seçimlerde milletvekili adayı olarak gösterilmek istenmiş, ancak, parti örgütünün direnmesiyle bunlardan hiçbiri aday gösterilmemişti (Avcıoğlu, 1962r; Özgüden, 1988). Bu durumda sendikacılar, artık eylemleriyle meydanları doldurmaya başlamış olan işçilerin oluşturacağı bir parti aracılığıyla parlamentoya girebileceklerini düşünür olmuşlar ve mensup oldukları partilerden birer birer istifa etmişlerdi.

Kuruluş Süreci

Çalışanlar Partisi'nin kuruluş hazırlıklarının ilk işareti, 15 Ocak 1962'de, toplanan Türk-İş Temsilciler Meclisi'nde, Genel Başkan Seyfi Demirsoy'un açılış konuşmasındaki şu sözleriyle verildi:

137 Bülent Ecevit, bir işçi partisi kurulmasının destekleniş nedenlerini o dönemde gazeteci Altan Öymen ile yaptığı bir söyleşide şöyle açıklamıştı: "... partideki bazı tutucularla ilericiler el ele vererek ... çalışanlar partisini kurdurtmak istiyorlardı. Sanırım birbiriyle çelişen iki noktadan hareket ediyorlardı: 1) Nasıl olsa CHP işçi oylarını çekemez, bâri ayrı bir parti kurdurtalım ki işçiler o partide toplansınlar, diye düşünüyorlardı. 2) İşçilerin CHP içinde bir güç durumuna gelmesinden de kaygı duyuyorlardı" (aktaran Kanbolat, 1979: 28).

Levent Şahverdi Arşivi

> Siyasî partilerin 620 kişilik Mecliste işçi temsilcilerine yer vermemiş olmalarını teşekkürle karşılıyoruz. Siyasî Partilerimiz Kurucu Meclise tarafımızdan gönderilen temsilci miktarı kadar dahi azanın Meclise girmemesinde ittifak etmişler, hatta direnmişlerdir. Bu hal, bizi üzmekle beraber, bizlerin bir siyasî parti etrafında toplanmamız gerektiği hakikatini gösterme yüzünden çok faydalı olmuştur (*Vatan*, 1962d).

Demirsoy'un bu sözlerinden de takip edilebileceği üzere, eğer mevcut partiler 1961 seçimlerinde milletvekili listelerinde işçi temsilcilerine de yer vermiş olsalardı, belki de Çalışanlar Partisi girişimi hiç ortaya çıkmamış olacaktı. Sendika liderleri, mevcut partilerden itilince kendi partilerini kurmaya yönelmişlerdi.

Partinin kuruluş fikri, dört gün süren Türk-İş Temsilciler Meclisi'nde tartışıldı. Konu, toplantıya katılan 400'e yakın işçi temsilcisine açıldı ve tamamına yakınının desteği sağlandı. Bunun ardından, Türk-İş Tüzüğü'nün, sendika liderlerinin siyasi partilerde görev almasını engelleyen, 41'inci maddesinin değiştirilmesi, değiştirilene kadar da "ölü madde" olarak kalmasını sağlayan bir tüzük değişikliğine gidilmesi kararlaştırıldı. Değişik partilerde yer alan işçilerin de parti dışında kalmaması için görüşmeler yapılması gündeme alındı. Ayrıca, partinin yönetici kademesinin oluşturulması ve kurucularının tespiti için bilim adamları ve gazetecilerle ilişkiye geçilmesi yönünde fikir birliğine varıldı (*Vatan*, 1962c).

Çalışanlar Partisi'nin kurulma fikrinin gündeme geldiği dönemde Yöncüler, mevcut rejim içinde yapılacak köklü reformlarla ülkenin sosyal ve iktisadi yapısını değiştirmek gibi bir siyasal perspektife sahiplerdi. Verili koşullarda böyle bir stratejinin hayata geçirilmesinin ancak parlamento dışı kuvvetlerin baskısı ve CHP aracılığıyla gerçekleşebileceğini düşünüyorlardı. Yön Hareketi'nin o dönemdeki stratejisini oluştururken hem programını hem de bileşimini elverişsiz buldukları CHP'yi önemsemesi, bir bakıma, seçeneksizlikten kaynaklanıyordu. Bu durumda, Çalışanlar Partisi, hem *Yön*'ün önerdiği reformlara karşı çıkan eşraf, ağa ve burjuvazinin dışında oluşması, hem de henüz bir programa sahip olmaması bakımından köklü reformlar stratejisinin yeni bir alternatifi olarak değerlendirilebilirdi. Yöncüler, bu noktadan baktıklarında,

Levent Şahverdi Arşivi

gövdesini emekçilerin oluşturacağı, dolayısıyla çıkarları köklü reformlarla çatışmayan bir partinin elverişli bir araç olabileceğini düşünüyorlar, Çalışanlar Partisi'ni bir "ümit kaynağı" olarak görüyorlardı (*Yön*, 1962p). *Yön*'deki şu satırlar, akımın partiye yaklaşımını iyi bir şekilde yansıtır:

> Yeni parti müsait bir zamanda doğmaktadır. İşçi kitlesi, menfaatlerinin en iyi kendi partisi tarafından savunulabileceğini anlamaya başlamıştır. Fakat partinin geleceği, her şeyden önce, işçilerin dışında geniş bir çalışanlar grubunu toplayabilmekte ve bugünün Türkiye'sinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir programla ortaya çıkmakta göstereceği başarıya bağlıdır. Sosyal adalet içinde hızlı kalkınmanın esaslarını ve bu gayeye götürecek vasıtaları, çelişkiliğe düşmeden cesaretle ortaya koyabilecek olan bir parti, beklenmedik bir hızla gelişebilir ve toplum hayatının en çok güvenilen siyasî kuvveti haline kısa zamanda gelebilir (*Yön*, 1962t).

Bununla beraber, Yöncüler, oluşum aşamasındaki partinin bir "ümitsizlik" kaynağı olabileceğini de hesaplıyorlardı. Eğer parti girişimine öncülük eden sendikacılar, kendilerini "sendikacılık alanındaki faaliyetlerini politika alanına aktarmakla" sınırlarlarsa, parti de, birkaç milletvekiliyle parlamentoya girip orada işçi haklarını savunmak gibi bir sınırlılığa sahip olur ve köklü reformlara öncülük etmek gibi bir noktadan hızla uzaklaşırdı (*Yön*, 1961d).

Yöncüler, hem bir ümit hem de ümitsizlik kaynağı olabileceğini düşündükleri Çalışanlar Partisi'ni kendi istedikleri "yön"e çevirmek amacıyla partinin kuruluş çalışmalarına dahil oldular. Onların bu girişime dahil olmalarını olanaklı kılan iki durum vardı. Birincisi, yukarıda belirtildiği üzere parti çalışmalarına öncülük eden sendikacılar, bilim adamları ve gazetecilerle ilişki kurmak istiyorlardı. Diğer yandan, Yöncüler, Kurucu Meclis çalışmaları sırasında parti çalışmalarını yürüten sendikacılarla yakın bir ilişki kurmuşlardı.[138]

138 *Yön* kurucularından İlhami Soysal'ın daha Çalışanlar Partisi hazırlıkları başlamadan önce, 1962'nin son günlerinde, Türk-İş Basın Bürosu Müdürlüğü'ne getirilmesi bu yakın ilişkinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Türk-İş, 1995).

Levent Şahverdi Arşivi

Bu koşullarda, Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhami Soysal gibi *Yön* kurucularıyla o dönemde henüz TİP'e girmemiş ve *Yön* etrafında bir araya gelmiş olan Sadun Aren, Türkkaya Ataöv, ve Muammer Aksoy gibi isimler parti çalışmalarına katıldılar, program ve tüzüğün hazırlanmasında görev aldılar. Program ve tüzüğün taslak halindeki yazım görevi, Mümtaz Soysal ve Türkkaya Ataöv tarafından üstlenildi (Atılgan, 2000d; Koç, 1998: 50, 70; *Vatan*, 1962a).

Partinin amacı, taslak halindeki programda şöyle belirtiliyordu: "Çalışanlar Partisinin amacı, çalışmayı toplumun en üstün değerlerinden biri hâline getirmek, herkes için çalışma imkânları yaratmak, çalışanların haklarını korumak, sosyal adalet ve demokrasi içinde hızlı kalkınmayı gerçekleştirmektir." Taslakta, partinin izleyeceği iktisadi politika da şöyle ifade ediliyordu: "Türkiye Çalışanlar Partisi devletçidir; hızlı kalkınmanın, çalışan kütleleri sefalete sürüklemeden, sosyal adalet ve demokrasi içinde gerçekleşmesi imkânını ancak yeni ve geniş bir devletçilik anlayışında bulur" (*Yön*, 1962o). Yöncüler, programın hazırlanmasını doğrudan doğruya üstlenerek ona kendi damgalarını vurmayı başarmışlardı. Çalışanlar Partisi böylece, programatik bakımdan, yalnızca işçi haklarını savunmayı hedefleyen sendikalist bir oluşumdan ülkeyi devletçiliğe dayalı bir hızlı kalkınma çerçevesinde yönetmeyi hedefleyen iktidar hedefli bir parti girişimi haline gelmiş oluyordu. Partinin tüzüğü ise, teşkilatın en önemli dayanağının işçi kitleleri olduğunu vurgulamakla birlikte, bütün kol ve fikir işçilerini, çiftçileri ve küçük esnafı da parti bünyesine dahil edebilecek bir biçimde hazırlanmıştı (*Yön*, 1962r). Tüzüğün bu niteliği de, Yöncülerin partiye kazandırmak istedikleri genişliğe uygundu.

Yön Hareketi'nin bu müdahaleleri, Çalışanlar Partisi'nin oluşumunda ikili bir rol oynadı. İlk olarak partinin daha önce "Sosyal Güvenlik Partisi" olarak tasarlanan adı değiştirildi.[139] Bu, basitçe bir isim değişikliği anlamına gelmiyordu. İsimdeki değişiklik, partinin hedef kitlelerini de belirtmiş oluyordu. İkincisi, daha önce

139 Parti için düşünülen ilk isim Sosyal Güvenlik Partisi idi (*Yön*, 1961d).

Levent Şahverdi Arşivi

20 Şubat 1962 olarak açıklanan partinin kuruluş tarihi ertelendi (*Vatan*, 1962b). Bu ertelemenin sebebi, Yöncülerin parti programının önemi konusundaki ısrarlarından kaynaklandı. *Yön*, partinin "fikri bir temel üstüne kurulması" gerektiğini savunuyor, diğer partilerden farklı olarak bir "doktrin partisi" olarak şekillenmesini istiyordu (*Yön*, 1962t; 1962r).

Çalışanlar Partisi için hazırlanan program ve tüzük, 1962 Nisan ayı başlarında partiye öncülük eden kişiler tarafından tartışıldı ve son şekline getirildi. Kurucuların, genel başkan adaylarının, kuruluş biçiminin nasıl olacağı karara bağlandı. Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy, Askerî İşyerleri Sendikaları Konfederasyonu Başkanı Ethem Ezgü, TEKSİF'ten Celal Beyaz, aynı sendikanın genel sekreteri Kurucu Meclis üyesi Kerim Akyüz, yine Kurucu Meclis üyesi işçi liderlerinden Tekin Çullu, gazeteci Kemal Sülker, Bekir Çiftçi, sosyalist fikirlere yatkınlıklarıyla tanınan Cumhuriyet Senatosu üyeleri Burhanettin Uluç ve Cevat Açıkalın gibi isimler kurucu üyeler olarak saptandı. Genel Başkanlık için Seyfi Demirsoy, Burhanettin Uluç, TEKSİF Başkanı Bahir Ersoy ve İstanbul Üniversitesi İş Hukuku Profesörü Orhan Tuna isimleri üzerinde duruldu. Partinin kuruluş tarihi 19 Mayıs olarak belirlendi. Parti kurucularının Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı gün olan 19 Mayıs'ta kuruluş dilekçesini Vilayete vermeleri ve partiyi destekleyen işçilerle birlikte Ankara sokaklarından kalabalık bir heyet halinde geçerek Anıtkabir'e çelenk koymaları kararlaştırıldı (*Yön*, 1962j). Çalışanlar Partisi'nin kuruluşu için bütün hazırlıklar yapılmış, ok yaydan çıkmış gibi görünüyordu. Gelgelelim, bu parti hiçbir zaman kurulmadı.

Sonuç olarak şunlar söylenebilir: Çalışanlar Partisi, kuruluşu 27 Mayıs sonrası ortaya çıkan şartlarda mümkün olan bir girişimdi. Anayasanın getirdiği yeni imkânlar ve işçilerin eylemleriyle siyasi bakımdan örgütlenmeye yatkın olduklarını göstermeleri, sendika önderlerinin parlamentoya girme istekleriyle birleşince parti hazırlıkları başlatılmıştı. Yön Hareketi, böylesi bir girişimin, sendikal sınırların dışına taşırılabilmesi durumunda, iktidar adayı haline gelebileceğini ve köklü reformların uygulanma aracı olabileceğini

Levent Şahverdi Arşivi

düşünmüştü. Akım, bu saiklerle parti girişimine dahil olmuş ve ona kendi çizgisi doğrultusunda "yön" vermeyi denemişti. Bu durum, Yön Hareketi'nin siyasi pratiklerinde de bir "yön" değişimini beraberinde getirmişti. Örneğin *Yön* kendisini "çalışanların gazetesi" olarak tanımlamaya başlarken (*Yön*, 1962m) Doğan Avcıoğlu da derginin yeni misyonunu "çalışanların haklarını savunmak ve adil bir toplum düzeninin kurulması yolunda mücadele etmek için çıkan *Yön*..." şeklinde tanımlamıştı (1962e). Çıkış bildirisinde temel hedefinin aydınları bir kalkınma felsefe etrafında birleştirmek olduğunu açıklayarak öncelikli hedef kitlesini belirtmiş olan *Yön*'ün daha sonra kendisini "çalışanların gazetesi" şeklinde tanımlaması, hem hedef kitlesinde hem siyasal strateji konusunda bir değişime işaret ediyordu. Çalışanlar Partisi girişimi, Türk-İş'in iç yaşamındaki değişimler, hükümetin baskıları ve Amerikan sendikacılık anlayışının etkileriyle durdurulunca Yön Hareketi kendini ifade edebilecek yeni siyasi kanallar aramaya başladı. Bu arayışın ilk uğrağı Sosyalist Kültür Derneği idi.

Sosyalist Kültür Derneği (SKD)

Yöncüler *Yön*'ün yayın hayatına başlamasından itibaren bir parti kurmayı düşünüyorlardı. Tasarladıkları parti, Kemalizmle bağdaşabilen sosyalist bir partiydi. Böyle bir partinin kuruluşu için önce onun zeminin oluşturulması gerekiyordu. Ancak partinin siyasi çizgisini oluşturacak fikirlerin ortaya konulması, bir meşruiyet ortamının oluşturulması ve nihayet bu fikirleri kitlelerle buluşturacak kadroların bir araya getirilmesi gibi koşullar oluştuğunda bir parti için somut adımlar atılabilirdi (Atılgan, 2000g). Yön Hareketi böylesi orta vadeli bir hedefle yola çıkmakla birlikte, kendileri dışında oluşan Çalışanlar Partisi'ne dahil olmuş, fakat bu girişim sonuçsuz kalınca orta vadeli hedeflerine geri dönmüştü. SKD, Yön Hareketi'nin bu evresinde gündeme geldi.

Çalışanlar Partisi girişiminin sonuçsuz kalmasından sonra Yöncülerin önünde iki seçenek bulunuyordu. Ya Mehmet Ali Aybar öncülüğünde canlanmaya başlayan TİP'i destekleyecekler ya

Levent Şahverdi Arşivi

da kendi örgütlerini yaratacaklardı. TİP'e girmediler; çünkü, onun, sosyalist hareketi işçi sınıfı öncülüğünde geliştirmek isteyen stratejisine katılmıyorlardı. Yöncüler açısından, Türkiye'de sosyalizm Kemalizmden kaynaklanarak, onun bir devamı olarak gelişebilirdi. Bu, işçi sınıfını öncü olarak tanımlamak değil "milli kurtuluş hareketi"nin bir unsuru olarak tarif etmek demekti. Dolayısıyla, TİP ve *Yön* arasında çok temel bir konuda ayrılık bulunuyordu.

Beri yandan TİP de, önemsediği *Yön* kurucularına sıcak bakmıyordu. Mehmet Ali Aybar'ın Yön Hareketi'nin öncüsü konumundaki Doğan Avcıoğlu hakkındaki izlenimleri hiç de pozitif değildi. Aybar, 27 Mayıs'tan hemen sonra Avcıoğlu ile Ankara'da tanışmış ve sosyalizm kavrayışlarının çok farklı olduğuna kanaat getirmişti.[140] Aybar'a göre (1988b: 60-61), Avcıoğlu, işçileri küçümseyen "gecikmiş bir Tanzimatçı"ydı. Aybar, aydınlar arasında geniş yankılar uyandıran *Yön* Bildirisi'ne de itibar etmemiş ve imza atmamıştı. Bildirinin, "Türkiye'nin kurtuluşunu Tanzimatçı geleneklere uygun olarak, Bey takımının 'ilerletici' girişimlerine bağladığını" düşünüyordu (Aybar, 1988a: 172). Mevcut çalışmanın önceki iki bölümünde gösterildiği üzere, Doğan Avcıoğlu da, Aybar'ın, sosyalizmin aşağıdan yukarıya doğru ve işçi sınıfı öncülüğünde kurulabileceğine ilişkin düşüncesini "romantik" buluyordu.

Solda beliren bu ayrılık, SKD'nin kuruluş çalışmaları başladığında daha da netleşti. SKD üzerinden yürütülen polemikler iki akım arasındaki ayrılıkları iyice belirginleşti. Behice Boran, Yön Hareketi'nin sosyalist bir dernek kurmak için hazırlık içinde bulunduğunu öğrenince *Vatan* gazetesinde şunları yazdı:

---

140 Nihat Sargın, Mehmet Ali Aybar'ın TİP Genel Başkanı olduktan sonra Doğan Avcıoğlu ile Ankara'da bir görüşme yaptığını yazmaktadır. Sargın'ın aktardığına göre (2001a: 94), Mehmet Ali Aybar, "Doğan Avcıoğlu'yla görüşmesinde Kurucular Kurulu'nun son toplantısını, tüzüğü ve geçici maddeleri aktararak şöyle demiş: 'Görüyorsunuz; şu anda GYK üyeleri açısından önemli bir boşluk var. Bu bir fırsattır. Önereceğiz ve GYK seçilecek. Bir daha değişmeksizin kongreye kadar bu kurul yönetecek. Buyurun gelin, sizinle beraber olmasını istediğiniz arkadaşları da getirin; ayrı bir partiye gerek kalmadan bu kurulda yer alın, birlikte çalışalım.' Avcıoğlu'nun yanıtı ise olumsuz. 'Siz başına geçinceye kadar bu partiyi ciddiye almadığımız gibi birçoğumuz tanımıyordu bile. Size, sizin başkanlığınıza karşın görüşümüz değişmedi. Bu, ölü doğmuş bir partidir. Boşuna uğraşıyorsunuz."

Levent Şahverdi Arşivi

> Bu sosyalist ya da sosyalist eğilimli aydınlarımız işçilere sempati duyuyorlar, işçi haklarını savunuyorlar, işçi haberlerine yayın organlarında yer veriyorlar, hatta bir partiyi, bir hareketi işçi teşekküllerine, işçilere 'dayandırmak'tan da söz açıyorlar. ... Bu aydınlarca işçi hareketleri ve teşekkülleri sosyalist hareketin bir unsurudur –hatta önemli bir unsuru olduğunu da kabul ederler– ama nihayet sadece bir unsurudur. Sosyalizmle ilgilenen ve sosyalizmden yararlanacak olan diğer emekçilere ve aydınlara kıyasla işçi sınıfının özel bir durumu olduğunu kabul etmezler. Onların düşünüşünde aydınlar, bilgili, uzman aydınlar, 'kadro' daha ağır basar (1962b).

Boran'ın sözleri hem Yön Hareketi hakkındaki teşhislerini hem de TİP'in farklarını yansıtıyordu. Yön Hareketi'nin bir tür "aydın sosyalizmi" yaptığını ima eden Boran'a göre, sosyalizm ancak bir işçi hareketi olarak ve işçi sınıfı öncülüğünde gerçekleşebilirdi. *Yön* de, Boran'ın bu eleştirilerini yanıtlarken hem kendi farklarını ortaya koyuyor hem de kurmak istediği derneğin nereden esinlendiğini belirtiyordu:

> Kültür derneği nihayet ve nihayet sosyalizmin fikriyatını yapar, seminerlerle, broşürlerle bu fikirleri yaymaya çalışır. Yaydığı fikirler işçi sınıfının menfaatine uygunsa, bir aydın sosyalizminden bahsedilemez. Fabian'cılar 7 tane aydındılar, fakat aydın sosyalizmi yapmadılar. Bunlar, İngiliz İşçi Partisi'nin gelişiminde önemli bir rol oynadılar. ... iki cins görüş ortaya çıkıyor: Bir grup sosyalizmin işçi sınıfı önderliğinde, bütün emekçilerin ve toplumcu aydınların toplanması ile gerçekleşebileceği tezini savunuyor. Böylece, işçi sınıfının dışında kalan emekçilere ve toplumcu aydınlara ikinci derecede bir rol tanıyor. Başka bir grup, sosyalizmin gerçekleştirilmesinde, işçi sınıfının önemini kabul etmekle beraber, millî kurtuluş devresinde bulunan azgelişmiş bir memlekette, sosyalizmin çok daha geniş bir temele oturtulması tezini savunuyor. Bütün emekçilere çok daha cazip gelecek formüllerle ortaya çıkılmasını istiyor (*Yön*, 1962g).

Yukarıdaki satırlardan da anlaşılabileceği üzere, Yöncüler, Fabian Society'nin izlediği çizgiden esinleniyorlardı. Ülkenin sosyal ve ekonomik gerçeklerini somut olarak ortaya koymak, sosyalist fikirlerin yaygınlaşmasını sağlamak ve böylece "geniş bir tabana

Levent Şahverdi Arşivi

oturan" sosyalist bir partinin kuruluş zeminini oluşturmak istiyorlardı. SKD, hem esinlenilen bu çizginin hem de TİP ile belirginleşen ayrılığın bir sonucuydu.

Kuruluş Hazırlıkları

SKD'nin kuruluşu için, önce dernek etrafında toplanması düşünülen *Yön* yazarları, Yöncülerin ilişki halinde oldukları bazı milletvekilleri, sendikacılar ve bürokratlarla temaslar yapıldı. Sonra da, dernek fikrini benimseyen bu kişilerle Ankara'da, *Yön*'ün idarehanesinde, bir dizi toplantı gerçekleştirildi (Kanbolat, 1979: 40-41). Bu toplantılarda derneğin adı, amaçları ve ilkeleri tartışmaya açıldı. Bu konularda bir fikir birliğine varıldıktan sonra, adı Sosyalist Kültür Derneği olarak belirlenen[141] kuruluşun tüzüğü hazırlandı. Tüzükte[142], SKD'nin amacı şöyle tarif ediliyordu:

> Emeği toplumun temel değeri sayan Sosyalist Kültür Derneği, her türlü sömürücülüğü ortadan kaldıracak olan gerçek bir demokrasi düzeninin kurulması için gerekli koşulları bilim ışığı altında inceler, böyle bir düzenin kültürel temellerini araştırır ve bunların yayılmasına çalışır (*Yön*, 1962c).

Derneğin amaçlarından biri de sosyalizme inananları "daha yakından fikrî temasa geçirmek, aralarında sosyalizmin meselelerini tartışmalarına imkân vermek, belli çözümler üzerinde çalışmak, varılan sonuçları demeçler, konferanslar, açık oturumlar, broşürler, kitaplar yoluyla yaymak"tı (*Yön*, 1962b).

Derneğin kapıları, Tüzüğünün 3'üncü maddesine göre, "Sos-

---

141 Derneğin adının "sosyalist" olmasına kuruluş çalışmalarına katılanlar arasında karşı çıkanlar da vardı. Bunlardan birisi Alâettin Tiritoğlu idi. Tiritoğlu, CHP çevrelerinin bu ad altındaki bir derneğe sıcak bakmayacaklarını, o nedenle "sosyalist" sözcüğünün kullanılmamasının yararlı olacağını söylüyordu (Kanbolat, 1979: 41). Diğerleri, Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy ve Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç idi. Dernek Başkanı Osman Nuri Torun'un anlattığına göre (Atılgan, 2000b), bu kişilere derneğin esas amacının sosyalizmi yaygınlaştırıp meşrulaştırmak olduğu anlatıldı. Demirsoy ve Tunç, bu durumda derneğin tüzüğünü imzalamaya ikna edildiler; ama daha sonraki hiçbir çalışmaya katılmadılar.

142 SKD Tüzüğü bu kitabın ekler bölümünde yer almaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

yalist Kültür Derneği'nin amacını benimseyen, on sekiz yaşını bitirmiş her Türk vatandaşına, ırk, din, mezhep ve cinsiyet ayrılığı gözetilmeksizin" açık tutulmuştu. Bununla birlikte, Dernek üyeliğini düzenleyen diğer maddelerle üyelik son derece güç şartlara tâbi tutulmuştu.[143] Bu güç şartlar, öngörülen "tehlikeler" nedeniyle getirilmişti. Tehlikeler, Dernek aleyhine girişilecek iftira kampanyaları ve derneği içeriden yıkmaya yönelik faaliyetlerinden oluşuyordu (*Yön*, 1962b).[144]

SKD'nin tüzüğü, tıpkı *Yön* Bildirisi gibi, imzaya açılmıştı. Tüzük imzacıları arasında CKMP Cumhuriyet Senatosu Grubu eski Başkan Vekili Niyazi Ağrınaslı, CHP eski Genel İdare Kurulu Üyesi ve *Yön* kurucularından Cemal Reşit Eyüboğlu, YTP Diyarbakır Milletvekili Recai İskenderoğlu, CHP Konya Milletvekili Fakih Özlen, CHP Hatay Milletvekili Sırrı Hocaoğlu gibi siyasetçiler; Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy gibi sendikacılar; Maliye Bakanlığı Teftiş Heyeti Başkan Yardımcısı Adnan Başer Kafaoğlu, DPT Uzmanı Aslan Başer Kafaoğlu gibi bürokratlar; *Yön* dergisi kurucu ve başyazarlarından Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal, *Hareket* gazetesi Genel Yayın Müdürü İlhami Soysal, *Vatan* gazetesi Başyazarı Şevket Süreyya Aydemir gibi gazeteciler; Burhanettin Uluç gibi emekli askerler; Erdoğan Alkin, Sadun Aren, Türkkaya Ataöv, Mükerrem Hiç, Gülten Kazgan, İdris Küçükömer, Mehmet Selik,

143 Derneğe katılmak için başvuran kişi, şube yönetiminin üçte ikisinin oyuyla "aday üye" olarak kabul edilebiliyordu. Aday üyenin "üye" olabilmesi için Merkez Yönetim Kurulunun onayı zorunluydu. Kurul, gerekçe gösterilmeksizin aday üyeliğe kabul edilmiş kişinin üyeliğini reddedilebiliyordu.

144 Tüzüğün üyelik konusundaki sınırlayıcı maddeleri göz önünde tutulduğunda SKD'nin bir yığın örgütü olarak tasarlanmadığı anlaşılıyor. Bu nedenle, derneğin üyeleri çoğaltmak gibi örgütsel hedefleri yoktu. Bununla birlikte Lipovsky, SKD'nin 1965'teki üye sayısının 5 bini bulduğunu iddia ediyor ve bu sayıyı TİP'in 10 bin civarındaki üye sayısıyla karşılaştırarak derneğin siyasal gücüne işaret ediyor (1992: 87). Lipovsky, bu bilgiyi nereden aldığını belirtmiyor. Aytemur da bir kaynağa dayanmaksızın SKD üye sayısını 5 bin olarak açıklıyor. Bu kaynaklar dışında SKD'nin üye sayısı hakkında bir bilgiye rastlamadım. Fakat, derneğin bir yığın örgütü olmadığı düşünülürse Lipovsky ve Aytemur'un üye sayısı konusunda verdiği bilgilerin tartışma götürür olduğu anlaşılabiliyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Cahit Tanyol, Yahya Kanbolat gibi akademisyenler bulunuyordu. Ayrıca, MİT ajanı Mahir Kaynak da, "İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi asistanı" sıfatıyla Tüzüğe imza atanlar arasındaydı.

Tüzük imzacılarının tamamı, aynı zamanda derneğin kurucularıydı.[145] Profesör Nurettin Şazi Kösemihal, 27 Mayıs Fikir Kulübü İkinci Başkanı Nihat Türel ve Diyarbakır Bölgesi Tabip Odaları Başkanı Tarık Ziya Ekinci gibi isimler de kurucular listesine sonradan dahil oldular (*Yön*, 1962a). Kurucu üye sayısı 41 olan SKD, 1963'ün ilk günlerinde resmen faaliyetlerine başladı.[146]

SKD, kuruluşunu takiben yöneticilerini de belirledi. DPT eski Müsteşarı Osman Nuri Torun Başkan, Sosyal Planlama Dairesi eski Başkanı Necat Ender Genel Sekreter seçilmişti. DPT İktisadi Planlama Dairesi eski Başkanı Atilla Karaosmanoğlu "araştırma ve dokümantasyon işleri"ni, Doğan Avcoğlu "yayın ve konferans işleri"ni, Sırrı Hocaoğlu ve Cemal Reşit Eyüboğlu "teşkilatlanma işleri"ni, Adnan Başer Kafaoğlu "mali işler"i, Güney Özcebe "muhasipliği", Cahit Tanyol da "koordinasyon işleri"ni üstlenmişti (*Yön*, 1962a). SKD'nin planlanan başlıca faaliyetinin konferanslar düzenlemek ve yayınlar yapmak olduğu düşünülürse, Merkez Yönetim Kurulunun "kilit" noktasında Doğan Avcıoğlu bulunuyordu.

Yankıları

SKD'nin kuruluşu, yurdun çeşitli yerlerinde ilgiyle karşılandı. *Yön*'ün yazdığına göre (1962a), Diyarbakır, Muş, İzmir, Bursa ve İstanbul gibi illerden ve Ayvalık'tan şube açma teklifleri dernek merkezine iletildi. İstanbul'dan 200 öğrenci derneğe üye olmak için topluca müracaat etti.

---

145 SKD'nin kurucular listesi bu kitabın ekler bölümünde mevcuttur.

146 Derneğin, resmen hangi gün kurulduğunu kesin olarak tespit edemedim. Derneğin kuruluşunu haber veren *Yön*'de bir tarih belirtilmiyor. 9 Ocak 1963 tarihli *Milliyet* gazetesi, Derneğin kuruluşunu birinci sayfasından "Sosyalist Kültür Derneği Başkanlığına Torun Getirildi" başlığıyla duruyor, fakat o da kuruluşa ilişkin kesin bir tarih vermiyor. Mümtaz Soysal (1988: 2022), Derneğin 1963'ün ilk günlerinde kurulduğunu söylüyor. Hikmet Özdemir ise, (1986: 57) SKD'nin "1962 yılı sonunda" kurulduğunu öne sürüyor. Mevcut bilgeler göz önüne alındığında Derneğin "1963'ün ilk günlerinde" kurulduğu anlaşılıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Basın, derneğin kuruluşuna geniş yer ayırdı. 9 ve 10 Ocak 1963 tarihli sayılarında SKD ile ilgili haberlerine birinci sayfasında yer veren *Milliyet* gazetesi, 10 Ocak tarihli başyazısını da bu konuya ayırdı. *Milliyet* Başyazarı Abdi İpekçi "Durum" adlı köşesinde, SKD'nin ümit veren bir başlangıç yaptığını belirtiyor ve bu ümidi iki nedene bağlıyordu. İpekçi'ye göre, ilk olarak SKD'nin yöneticileri "itidalli görüşleriyle tanınan, aşırı fikirlere iltifat etmeyen, ilmî ve ciddî hüviyetleriyle tanınan kimseler"di. İkinci olarak, "demokratik sosyalizm"e inanan dernek, özel teşebbüsü bütünüyle reddetmeyerek Batı demokrasilerinde "ortanın solu" olarak anılan sosyalist ve işçi partileri ile bir paralellik gösteriyordu. İpekçi, o günkü başyazısında "bu bakımdan derneği her türlü sosyalist görüşe yapıldığı gibi 'komünistlik'le damgalamaya, teşebbüsü zararlı görmeye ve göstermeye hazırlananların elinden böyle bir istismar imkânı kesinlikle alınmıştır" diyordu.

İlhami Soysal'ın aktardığına göre (1966: 11), SKD'nin kuruluşu, *Vatan* gazetesi ve *Akis* dergisi tarafından da olumlu karşılandı. Bu gazete ve dergi, derneğin kuruluşunun Türkiye'deki sol hareketler bakımından ileri bir adım olduğunu belirten yazılar yayımladı.

SKD'yi "*Yön* dergisinin yeni teşebbüsü" olarak niteleyen *Forum*, derneğin kuruluşunu "ilgi çekici bir faaliyet" olarak değerlendirdi. Derneğin tüzüğüne ilişkin eleştirilerini sıralayan *Forum*, şunları söylüyordu: "Sosyalist Kültür Derneği'nin faaliyetlerinin, birçok karanlık noktaların aydınlatılmasında faydalı olacağı şüphesizdir." SKD'nin, İngiliz İşçi Partisi'nin kuruluşuna zemin hazırlayan Fabian Society'yi çağrıştırdığını belirten dergi, Derneğin toplum içinde gerekli zemini hazırladıktan sonra siyasal bir parti haline geleceğini de iddia ediyordu (*Forum*, 1963).

Eskiden *Forum* dergisinin yönetmenlerinden olan Aydın Yalçın, yeni dergisi *Yarın*'da Dernekle ilgili bir değerlendirmeye yer verdi. Yalçın'a göre SKD Bildirisi ile *Komünist Manifesto* arasında önemli benzerlikler vardı. Yalçın, Bildiride yer alan "Türk sosyalizmi, kişiyi ve emeği en büyük değer sayan ..." diye başlayan cümlesinin "Marksist emek-değer nazariyesinin tipik bir örneği"

Levent Şahverdi Arşivi

olduğunu söylüyordu. *Yön*'ün bu değerlendirmeye cevabı "Emek en büyük değer değilse, sermaye mi en büyük değer?" şeklinde oldu (*Yön*, 1963c).

SKD, bazı Avrupa ülkelerindeki sosyalist kuruluşlar tarafından da ilgiyle karşılandı. Sosyalist Enternasyonal Genel Sekreteri Albert Carthy, bir mektup yazarak derneğin kuruluşunu "tarihi bir adım olarak" değerlendirdiğini bildirdi ve kuruluşa her türlü yardıma hazır olduklarını ifade etti. Alman Sosyal Demokrat Partisi, derneğe hitaben yazdığı mektubunda, ne gibi yardımlarda bulunabileceğini sordu (*Yön*, 1963f).

SKD'nin uyandırdığı yankılar, henüz yeni toparlanmakta olan TİP tarafından endişeyle karşılandı. Osman Nuri Torun'un anlattığına göre (Atılgan, 2000b), Genel Başkan Aybar, SKD'nin kuruluşunu takiben Torun'u o sıralarda İstanbul'da yatmakta olduğu hastanede ziyaret ederek, Derneğin kendilerine karşı bir girişim olup olmadığını sordu. Torun, böyle bir amaçları olmadığını, Derneğin amacının sosyalist fikirlerin yayılması olduğunu söyleyince Aybar, Torun'dan bu düşüncelerini TİP'in yayın organı olarak hazırlanmakta olan *Sosyal Adelet* dergisinde açıklamasını istedi. Torun, bu talebi kabul etti ve *Sosyal Adalet*'in ilk sayısında Aybar ve Torun ile yapılmış bir söyleşiye yer verildi. Torun, kendisine yöneltilen "Derneğin TİP karşısındaki tutumu nedir?" şeklindeki soruyu "Dernek, ... sosyalist düzen kurmaya yönelen ilerici hareketleri memnunlukla karşılar" şeklinde cevapladı (*Sosyal Adalet*, 1963). Aybar da "TİP'in SKD karşısındaki tutumu nedir?" şeklindeki soruya "SKD, TİP'in yanında yer aldığına şüphe etmediğimiz bir kuruluş ... Aramızda tarihsel akışın bağladığı çözülmez bağlar var" karşılığını verdi (*Sosyal* Adalet, 1963). İlhami Soysal'ın anlattıklarına göre (1966: 11), bu gelişme üzerine Aybar, SKD Genel Merkezine bir kutlama telgrafı gönderdi ve telgrafa eklediği bir metinde adları sıralanan 66 TİP üyesinin SKD kurucuları arasına alınmasını istedi. Aybar'ın bu talebi, o sırada henüz TİP'e girmemiş olan SKD yöneticisi Sadun Aren tarafından, Cemiyetler Kanunu'na uygun olmadığı gerekçesiyle "olumsuz" olarak cevaplandı; Cemiyetler Kanunu hükümlerine göre, siyasi parti üyeleri derneklerde kurucu

Levent Şahverdi Arşivi

ve yönetici olamıyordu. TİP yönetimi bunun üzerine, "SKD'nin, TİP'in yayında yer aldığından şüphe etmeye başladılar." Aybar, "Çalışanlar Partisi tuzağı tutmayınca, Bey takımı Sosyalist Kültür Derneği açmazı ile dolaylı olarak TİP'in karşısına çıkmıştı. Amaç aynı idi: CHP'nin denetimi altında olacak bir sol oluşturmak..." diyecekti (1988a: 202).

Örgütsel Yapısı

SKD'nin Arkara'daki genel merkezi dışında İstanbul ve Diyarbakır'da şubeleri bulunuyordu.[147]

Yönetim yapısı hakkında daha önce bilgi verilmiş olan genel merkezin maddi giderleri dernek yöneticilerinin aralarında topladıkları paralarla karşılanıyordu. Dernek merkez yönetimi, merkez lokalin kirası ve orada hizmet veren bir kişinin maaşından oluşan bu giderleri kendileri karşılayamadıkları zaman "patron" diye hitap ettikleri Cemal Reşit Eyüboğlu'na başvuruyorlardı.

Genel merkezin temel etkinlik biçimi "Cumartesi Toplantıları" olarak adlandırılan açık oturumlar ve konferanslardı. Bu etkinlik biçimi, 1956 yılında *Forum* tarafından başlatılmıştı. *Forum*'un bir koluolarakodönemdekurulanFikirKulübü,Anglo-Amerikanların *panel discussion* pratiğini "açık oturum" olarak Türkçeleştirmiş ve bu etkinlikler üniversite çevreleri ile aydınlar arasında son derece etkili olmuştu (Küçük, 1997: 592).[148] Yön Hareketi de, açık oturum ve konferans pratiğinin etkinliğini kendi düşüncelerini yaygınlaştırmak amacıyla kullanmak istemişti. Bu etkinlikler, derneğin "yayın ve konferans işleri"nden sorumlu olan Avcıoğlu tarafından

147 Lipovsky (1992: 87), kaynak göstermeksizin, SKD'nin İzmir'de de şubesi bulunduğunu yazıyor. Gerek SKD yöneticileriyle yaptığım görüşmelerde gerekse kaynak taramaları sırasında Derneğin İzmir'de şubesi bulunduğuna dair bir bilgi ve bulguya rastlamadım.

148 O dönemde Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğrenci olan Doğan Yurdakul açık oturumların etkisini şöyle anlatıyor: "Bizim dönemimiz açık oturumlar dönemiydi. Diyebilirim ki, bizler sinemaya gitmez açık oturuma giderdik. Ve bu açık oturumlar bir dahaki açık oturuma kadar öğrenciler arasında tartışılırdı. Tartışmalar bir hafta sürerdi. Yeni açık oturum iple çekilirdi" (Atılgan, 2000h).

Levent Şahverdi Arşivi

planlanıyordu. SKD açık oturumlarının odaklandığı iki nokta vardı: birincisi, kalkınmanın kapitalist yoldan gerçekleşemeyeceğini güncel siyasal gelişmelerin eleştirisi temelinde ortaya koymak; ikincisi Türkiye'de sosyalizme yönelişin ancak Kemalizm takip edilerek gerçekleşebileceğini göstermek.[149]

> SKD İstanbul Şubesi resmen 7 Nisan 1963'te kuruldu. Şube Başkanı, aynı zamanda 27 Mayıs Fikir Kulübü İkinci Başkanı olan Nihat Türel'di. Başbakanlık eski Müsteşarı Nihat San "teşkilatlanma ve koordinasyon" işlerini, Asaf Ertekin de sekreterlik görevini üstlenmişti (*Yön*, 1963e).

İstanbul Şubesinin, resmi kuruluşundan sonra, fiilen faaliyete başlayacağı gün ve ilk etkinliğinin konusunu özenle seçilmişti. Şube, 20 Mayıs 1963'te, yani 19 Mayıs'tan bir gün sonra, cumartesi günü, "Atatürkçülük ve Türk Sosyalizmi" konulu bir açık oturumla faaliyetlerine başladı. Seçilen tarih ve açık oturum konusu, Yön Hareketi'nin "İkinci Milli Kurtuluş Savaşı" olarak adlandırdığı sosyalizm aşısı yapılmış bir Kemalizm doğrultusundaki mücadele çizgisinin bütün özelliklerini yansıtıyordu; yalnız belirlenen tarih ve konu bakımından değil, aynı zamanda katılımcılarını bakımından da: *Yön*'ün "zinde kuvvetler" olarak adlandırdığı tabakayı oluşturan iki bin kadar asker, bürokrat, üniversite öğrencisi ve aydın SKD çatısı altında bir araya getirilmişti. Milli Türk Talebe Birliği'ne ait salonda düzenlenen ve Necat Erder tarafından yönetilen açık oturuma Doğan Avcıoğlu, Profesör Cahit Tanyol, Hatay Milletvekili Sırrı Hocaoğlu, Konya Milletvekili Fakih Özlen, Atatürk Dönemi Milli Eğitim Bakanlarından Cemal Hüsnü Taray, İlhan Selçuk, Çetin Altan ve üniversiteli gençlik adına da Öcal Okay katılmıştı. Konuşmacıların üzerinde birleştiği nokta, Türkiye'nin kurtuluşunun Atatürkçülükle bağdaşan bir sosyalizm olduğuydu. Bu düşünce o gün SKD İstanbul Şubesi adına yayımlanan bildiriye şu şekilde yansımıştı: "Toplumun mutluluğunu her türlü zümre

149 Osman Nuri Torun'un verdiği bilgiye göre (Atılgan, 2000b), SKD'nin açık oturum ve konferansları polis tarafından da takip ediliyor ve banda kaydediliyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

mutluluğunun üstünde gören, emeği gerçek değer sayan Türk sosyalizminin ilkesi Atatürk'ün halkçılık, devletçilik ve devrimcilik ülküsünde birleşmektedir" (*Yön*, 1963b).

SKD Diyarbakır Şubesi, Doktor Tarık Ziya Ekinci'nin kişisel çabalarıyla kuruldu. Ekinci, Doğan Avcıoğlu'nun Paris'ten arkadaşıydı. Bu iki kişi arasındaki ilişkiler Türkiye'ye dönüşlerinin ardından da devam etmişti. Ekinci, DP'ye karşı muhalefet döneminde CHP saflarına katılmış ve Diyarbakır kurultay delegesi olmuştu. Doğan Avcıoğlu da CHP Araştırma Merkezi adına parti kurultaylarına katılıyordu. Dolayısıyla, CHP kurultayları iki ismin ilişkilerinin sürmesine vesile olmuştu. Bu ilişki *Yön* çıkmaya başladığı zaman da devam etti; Ekinci *Yön* Bildirisi'nin imzacılarındandı. Ekinci, SKD'ye nasıl katıldığını ve Diyarbakır Şubesinin nasıl kurulduğunu ise şöyle anlatıyor:

> *Yön*'e bir mektup yazmıştım. Bu mektubuma karşılık olarak Doğan da bana bir mektup yazdı. O mektup da, Sosyalist Kültür Derneği adlı bir dernek kurmak istediklerini ve beni de Derneğin kurucusu yapmak istediğini yazıyordu. Bu öneriye kabul ettim ve Doğan bana kurucu üye olabilmek için gereken evrakları gönderdi. Böylece Doğan beni SKD'nin kurucuları arasına aldı. Ondan sonra, ben, Diyarbakır'da SKD şubesi açılmasını önerdim. Doğan da bunu tasvip etti ve 'Diyarbakır'da da şubemizin açılması iyi olur' dedi. 1963'ün Mart ayında SKD'nin Diyarbakır şubesini kurmuş olduk (Atılgan, 2000f).

Başkanlığını Tarık Ziya Ekinci'nin yaptığı SKD Diyarbakır Şubesi'nin kurucuları ve ilk üyeleri arasında şu isimler vardı: Patoloji mütehassısı Dr. Fahrettin Koparal, avukat Tahsin Ekinci, inşaat mühendisi Hüseyin Akar, avukat Edip Altınakar, avukat Fikret Asena, avukat Arıkan Özdemir, avukat Dr. Canip Yıldırım, gazeteci Sabri Şençi, öğretmen Mehmet Özkan, öğrenci Abdülkadir Öztürk, matbaa ustası Nazım Sönmez, öğretmen Haluk Tan, öğretmen Cuma Zengin, makine ustası Şükrü Laçin (*Yön*, 1963d).

Faaliyetlerini kent merkezindeki bir iş hanında sürdüren SKD Diyarbakır Şubesinin ilk etkinliği, Diyarbakır Tüccarlar Kulübü'nde Sadun Aren'in "Günümüz Gerçekleri ve Sosyalizm"

Levent Şahverdi Arşivi

konulu konferansıyla başlayan açılış toplantısıydı. Bu toplantıya Zırhlı Tugay Kurmay Başkanı ve çok sayıda subay da üniformalarıyla katıldı (*Yön*, 1963d). Ekinci'nin verdiği bilgilere göre (Atılgan, 2000f), davetli 4-5 bin kişinin yaklaşık yedi yüzünün katıldığı bu toplantının davetsiz misafirleri de vardı. Necmettin Erbakan liderliğindeki Milli Görüş Hareketi'nin önemli simalarından, dönemin Diyarbakır Devlet Su İşleri Müdürü Recai Kutan ve bir grup arkadaşı, toplantıya "sabotaj" amacıyla katılmış ve Sadun Aren'e "provokatif sorular" yöneltmişlerdi.

SKD Diyarbakır Şubesi'nin faaliyetleri TİP'in çalışmalarıyla iç içeydi. Örneğin TİP Diyarbakır İl Başkanı Tahsin Ekinci, aynı zamanda SKD yöneticisiydi. Başkan Tarık Ziya Ekinci de bu görevini TİP Diyarbakır Yönetim Kurulu üyeliği göreviyle birlikte yürütüyordu. Şubenin başlıca faaliyeti İstanbul ve Ankara'da olduğu gibi, hafta sonu düzenlenen konferanslardan oluşuyordu. Yaklaşık 50 kişinin katıldığı bu toplantılarda sosyalizmin ve ülkenin sorunları tartışılıyordu. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olup Diyarbakır'a görevli olarak gelen memurlar da SKD çalışmalarına katılıyor ve belirlenen konularda konferanslar veriyorlardı. SKD'nin Diyarbakır'daki etkinliği 1965 genel seçimleriyle birlikte söndü. Tarık Ziya Ekinci ve arkadaşlarının TİP'in Doğu ve Güneydoğu illerindeki örgütlerini kurmak üzere yoğun bir çaba içine girmeleriyle aksamaya başlayan SKD etkinlikleri, Ekinci'nin milletvekili seçilerek Ankara'ya gitmesinin ardından durdu (Atılgan, 2000f).

Kapanışı

SKD, Yön Hareketi'nin, parlamenter rejim içinde mücadele hattını benimsediği bir döneminin ürünüydü. Amacı, Kemalizmden kaynaklanan ve sosyalizme açılan bir programa sahip parti oluşturmaktı. Dernek, bir yandan bu türden bir sosyalizm kavrayışını yaygınlaştırmak bir yandan da etkinlikleriyle bir araya getirdiği asker ve sivil aydınlarla gençliği bir parti kuruluşuna doğru hazırlamak amacıyla kurulmuştu. Yön Hareketi, 1965 seçimlerini takiben Türkiye gibi ülkelerde parlamenter yolun sosyalizme kapalı olduğuna kanaat getirip kendi içinde bölündükten sonra SKD'nin işlevi de

Levent Şahverdi Arşivi

ortadan kalkmış gibi görünüyordu. Akım içinde önce bir dernekle sosyalizme öncülük edecek kadroları bir araya getirmek, sonra da bu kadrolar aracılığıyla kitlelerin desteğini kazanarak iktidara yürümek perspektifinden uzaklaşılması ve parlamenter olmayan yollardan iktidara gelme yönelişinin hâkim olması sürecinde SKD de işlevini yitirmeye başladı. Mümtaz Soysal'ın deyimiyle "*Yön* dergisi 'yön' değiştirince SKD'ye katkıda bulunanlar da yavaş yavaş çekildiler ve dernek söndü" (Atılgan, 2000g). Derneğin sesi, saptayabildiğim kadarıyla, 1968 10 Kasımı'nda SKD Merkez Yönetim Kurulu Üyesi Mümtaz Soysal'ın yaptığı bir basın açıklamasıyla, son kez çıktı. Soysal, Atatürk'ün ölüm yıldönümünde yaptığı açıklamasında "Biz, Atatürk'ü tekrarlamayı değil, onun ortaya attığı bağımsız Türkiye ve halk egemenliği ilkelerini tam olarak gerçekleştirmeyi amaç ediniriz" diyordu (Ahmad ve Ahmad, 1976: 356-357).

Yön Yayınları

Yön Yayınları, Yön Hareketi'nin hemen hemen SKD ile eşzamanlı olarak oluşturduğu bir kurumdu. Daha önce belirtildiği gibi, SKD'nin amaçlarından biri, "sosyalizmi kitaplar yoluyla da yaymak"tı. Yayınevinin kuruluşu, SKD'nin bu amacı çerçevesinde tasarlanmış olabilir. Yön Yayınları'ndan çıkan bütün kitaplar, Yön Hareketi'nin Türkiye aydınları arasında açmak istediği tartışmaların çerçevesini çizer nitelikteydi. Bu bakımdan, söz konusu kurumun işlevinin akımın Türkiye için önerdiği toplum projesinin tartışılıp yaygınlaştırılması olduğu söylenebilir.

Yayınevinden çıkan kitapların hemen hepsinin Doğan Avcıoğlu'nun "önsöz"leriyle yayımlandığı göz önünde bulundurulursa, basılacak kitapların seçiminin de daha çok onun tarafından yapıldığı tahmin edilebilir. Yayınevinin teknik işlerini ise, aynı zamanda *Yön*'ün basım işlerini de üstlenen, Hamdi Avcıoğlu yürütüyordu. İlhami Soysal'ın belirttiğine göre İstanbul'da Kurulu bulunan yayınevinin üç ortağı vardı: İlhami Soysal, Hamdi Avcıoğlu ve Doğan Avcıoğlu (Soysal, 1986). Diğer *Yön* kurucuları Mümtaz Soysal ve İlhan Selçuk ise yayınevi faaliyetlerine doğrudan katılmamışlardı (Atılgan 2000a; 2000g).

Levent Şahverdi Arşivi

Yön Yayınları'nın ilk kitabı, Niyazi Berkes'in, adını *Yön* için hazırladığı yazı dizisinden alan *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz?* adlı eseriydi. *Yön*'ün "yılın en önemli incelemesi" olarak tanıttığı kitap, 1963 yılında basıldı. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileyiş ve çöküş nedenlerini Türk düşünce dünyasının özellikleri ve Batı ile ilişkileri bakımından ele alan bu çalışma, Yön Hareketi'nin Kemalizm konusundaki temel tezlerine kaynaklık etmişti.[150] Kemalizmin, Türk-Osmanlı toplumunun 200 yıldır sürdürdüğü modernleşme çabalarının doğru yolunu bulması anlamına gelen "tarihsel bir olay" olduğunu öne süren Berkes'e göre (1963a), Kemalizmin üç önemli yanı bulunuyordu. Bunlardan birincisi "ulusçuluk"tu. Ulusçuluk, yeni rejimin ulusal bağımsızlığa, halk egemenliğine, cumhuriyet hükümetine ve din-devlet ayrımına dayanmasını çerçeveliyordu. Berkes açısından Kemalizmin ikinci önemli yanı, "devrimcilik"ti. Devrimcilik, yeni ulusal devlet prensibi ile uyuşmayan bütün eski örgütlenmelerin ortadan kaldırılmasını yönlendiren ilkeydi. Kemalizmin üçüncü ayırt edici yanının "devletçilik" ilkesinde ifadesini bulan "ulusal kalkınma" olduğunu savunan Berkes açısından, Kemalizmin çağdaş uygarlık hedefine ulaşamamasının temel nedeni, bu ilkenin cumhuriyet kadroları tarafından kavranamamış olmasıydı. Berkes'in, Türkiye'de sosyalizmin Kemalizmin bu eksik yanını tamamlama çabası olarak gelişebileceğine ilişkin ana savı, Yön Hareketi'nin Kemalizmden kaynaklanan sosyalizm kavrayışı ile tam bir uyum içindeydi. Yön Yayınları'nın, ilk kitap olarak Berkes'in bu çalışmasını seçmesinin nedenlerinin başında bu durumun geldiği açıktır.

150 Emin Türk Eliçin, Niyazi Berkes'in Yöncü tezlerin şekillenmesindeki etkisi konusunda şöyle demektedir: "... Prof. Niyazi Berkes, YÖN'cülüğün ekonomik tezine pek yeni bir şey katmış sayılmazsa da, Kemalizmi alabildiğine genişletip geliştirerek, ondan sosyal ve kültürel bütün alanları kavrayan pan-kemalist bir felsefe, bir dünya görüşü çıkarmak istemiştir. Bu denemenin tarihsel gerçeklere ne derece uygun düştüğü, sağlam ve tutarlı bir dünya-görüşü olup olmadığı tartışma konusu yapılabilir, ama sayın profesörün şimdiye dek kimsenin dokunmadığı birçok noktalarda kendisine özgü görüşler ve düşünceler getirdiği şüphesizdir. Yöncülüğü böylesine besleyip zenginleştirdiğinden dolayı baş YÖN'cüyü haklı olarak çok sevindirmiştir" (1996: 218).

Levent Şahverdi Arşivi

Niyazi Berkes'in, *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz?* adlı çalışmasının bir devamı olarak yine *Yön* için hazırladığı ikinci yazı dizisinin derlenmesinden oluşan *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler* adlı yapıtı, Yön Yayınları'nın ikinci kitabıydı. Berkes'in bu çalışması, "Batıcılık" sorununa odaklanmıştı. Bu çalışmanın ana tezi, toplumların geri kalmışlığının ancak iktisadi ve sosyal yapılarının devrimci bir şekilde değiştirilmesi sonucu aşılabileceği, Batıcılık akımının ise bunu imkânsız kıldığıydı (Berkes, 1965a). Bu kitap, Yön Hareketi'nin, Batı emperyalizmi karşısında bağımsızlık temelli milliyetçilik kavrayışının Türk-Osmanlı tarihi açısından derinlemesine tartışıldığı bir çalışmaydı ve akımın düşünce kalıplarını değiştirmek istediği "toplumun yön verici kuvvetleri" üzerinde bir etki yapabilirdi.

Nâzım Hikmet'in şiirlerini Türkiye'de ilk kez yayımlayan *Yön*, onun *Kurtuluş Savaşı Destanı* adlı kitabını yayınevinin üçüncü kitabı olarak basmıştı. Herhangi bir açıklama ya da önsözün bulunmadığı kitap (1965), yukarıda tartışıldığı üzere, Yön Hareketi'nin "en büyük milliyetçilik sosyalizmdir" tezini dayandırdığı kaynaklardan biriydi; Türk Millî Kurtuluş Savaşı'nın en güzel destanının sosyalist bir şair tarafından yazılmış olması tesadüf sayılamazdı. Mümtaz Soysal'ın belirttiğine göre (Atılgan, 2000g), yayınevinin bu kitabı basmaktaki amaçlarından biri de, satışından elde edileceği tahmin edilen gelirle başka kitapların yayımına olanak yaratmaktı.

Yön Yayınları'nın 1965 yılı içinde yayımladığı iki kitap daha vardı. Bunlardan biri, mevcut çalışmanın ikinci bölümünde ele alınmış olan Roger Garaudy'nin *İslamiyet ve Sosyalizm* adlı çalışması, diğeri, Pierre Jalée adlı Fransız araştırmacının *Yoksul Ülkeler Nasıl Sömürülüyor?* başlıklı kitabıydı. "Üçüncü dünya" ile emperyalizm arasındaki ekonomik ilişkileri verilere dayanarak göstermeyi amaçlayan kitap, azgelişmiş ülkelerde temel çelişmenin işçi sınıfı-burjuvazi arasında değil, emperyalizm-ulus arasında yaşandığı ve bu ülkelerin sosyalizme ancak bağımsızlık savaşını kazanarak ulaşabilecekleri tezini işliyordu. Yön Hareketi'nin Türkiye'nin sosyalizme doğru atacağı ilk devrimci adımın emperyalizme karşı bağımsızlık mücadelesi olduğunu söyleyen tezini verilerle destek-

Levent Şahverdi Arşivi

leyen kitap, Doğan Avcıoğlu tarafından "bütün Türk aydınlarının kitaplığında bulunması gereken bir yapıt" olarak okuyuculara tavsiye ediliyordu (1965b).

Yves Lacoste'un, *Sınıf Açısından Azgelişmişlik* adlı araştırması da, Doğan Avcıoğlu'nun ilk eşi Sevil Avcıoğlu (Yurdakul) tarafından Türkçe'ye çevrilerek, Yön Yayınları tarafından basılmıştı. Azgelişmiş ülkelerin Batı ülkelerinden farklı olan toplumsal yapılarını kalkınma sorunu etrafında irdeleyen kitap, bu ülkelerin kalkınamayışının temel nedeninin emperyalist sömürgecilik olduğunu göstermeye çalışıyor; çıkış yolunun emperyalizme ve onunla işbirliği halinde olan sınıflara karşı bir devrimle mümkün olabileceğini kanıtlamaya çalışıyordu. Doğan Avcıoğlu, bu kitaba yazdığı "Önsöz"de, "Üçüncü Dünyanın Batı toplumlarından farklı bir sosyal yapısı vardır. Kalkınma davası, her şeyden önce, bu sosyal yapının evrimi içinde anlaşılmasına bağlıdır ... Lacoste'un araştırması, bu yolda atılmış bir ilk adım sayılabilir. Kalkınma davamızı aydınlatacak derinlemesine araştırmaları, Türk sosyologları, ekonomistleri ve tarihçileri yapacaklardır" diyordu (1966a).

Doğan Avcıoğlu, bu çağrısını, kitabın yayımlanmasını takiben, Profesör Berkes'e de iletti ve ondan kitapta ele alınan azgelişmişlik sorununu Türkiye açısından ele alan bir dizi hazırlamasını istedi (Berkes, 1966). Berkes de, Avcıoğlu'nun bu istediği üzerine, "Azgelişmişliğin Tarihsel Nedenleri" başlıklı kitap hacmine yakın bir incelemeyi *Yön*'de tefrika etti. Berkes'in bu incelemesi, Lacoste'un bir Batılı gözüyle incelediği azgelişmişlik sorununu, Marksizan bir çerçeve içinde ve bütünüyle Türk-Osmanlı tarihinin özgün koşullarını eksene alarak eleştirel bir şekilde analiz ediyordu. Berkes'in, *Yön*'ün 182 ve 187'nci sayıları arasında yayımlanan incelemesi, Yön Hareketi'nin, Marksist teorinin ülkenin özgün koşulları dikkate alınmaksızın Türkiye'ye uygulanamayacağına dair yaklaşımının bir örneğini oluşturuyordu.

Paris'teki Fondation Nationale des Sciences Politiques'te araştırma görevlisi olan Hélène Carrière d'Encausse ve Stuart Schram tarafından hazırlanan *Asya'da Marksizm ve Milliyetçilik* adlı çalışma, 1966'da, Yön Yayınları'ndan çıkan bir başka kitap oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

Kitap, bağımsızlık savaşlarını takiben sosyalist bir yöneliş içine giren Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkelerinde Marksizmin gelişimini ve bu ülkelerde milliyetçilik akımı ile sosyalizmin hangi temellerde eklemlendiğini çözümlüyordu. Kitabın bir başka niteliği, "ara tabakalar" olarak adlandırılan asker ve sivil aydınlarla bürokratların bu ülkelerde, Batı'da olduğunun aksine, ilerici bir rol oynayabildikleri tezini işlemesiydi. Yön Yayınları'nın bu kitabı yayımlamayı tercih etmesinin nedenlerinden birinin, o dönemde Sencer Divitçioğlu'nun *Asya Tipi Üretim Tarzı ve Azgelişmiş Ülkeler* adlı çalışmasıyla "kapıkulu" olarak tanımladığı "ara tabakalar"ın Türkiye'de devrimci bir rol oynayamayacaklarına ilişkin tezine dolaylı bir cevap verme isteği olduğu düşülebilir. Nitekim, Doğan Avcıoğlu, bu kitaba yazdığı "önsöz"de "Aydınlarımızı son zamanlarda ilgilendirmeye başlayan Asya tipi üretim biçimi hakkında da, Marx ve Engels'ten itibaren ilgi çekici tahlillere yer veren kitabın ... memleketimizdeki sosyalizm tartışmalarına bir aydınlık getireceği inancındayız" diyordu (1966b).

Yön Yayınları'nın bastığı son kitap, M. Fahri'nin *Amerikan Harp Doktrinleri* başlıklı çalışmasıydı. *Yön* tarafından "asker ve sivil aydınlarımızın mutlaka okuması gereken kitap" olarak takdim edilen çalışma, "mazlum milletler arasında ilk kurtuluş savaşını veren Mustafa Kemal Türkiye'sinin Wall Street-Pentagon ikilisinin her planda egemenliği altına nasıl düştüğünü" anlatmaya odaklanmıştı. Kitap, "Hür Dünya, NATO, Truman Doktrini gibi kavramların arkasında yatan gizli emelleri" sergilemeyi amaçlıyordu (Fahri, 1966). Yayınevi, kitabı basarken, aydınlar arasında antiemperyalist bilincin gelişmesine katkıda bulunacağını düşünmüş olabileceği gibi, özellikle subayların Amerika'ya karşı tepkilerini de artırmak istemiş olabilir.

Türkiye'de sol yayıncılığın 1960 sonrasında gelişmeye başladığı ve birçok Marksist kitabın bu dönemde çevrilerek Türkçe'ye kazandırıldığı düşünüldüğünde, Yön Yayınları'nın bu alanda özgün bir yere sahip olduğunu saptamak mümkün görünüyor. Yön Yayınları, örneğin Sol Yayınları gibi, dönemin diğer yayınevlerinden farklı olarak, klasik Marksist kitapların tercümesine dayalı bir fa-

Levent Şahverdi Arşivi

aliyet içinde değildi. Yayınevi, doğrudan doğruya *Yön*'ün Türkiye üzerine tezlerini destekleyen yabancı araştırmacıların yapıtlarının belirli bir plan dahilinde çevirisine ve Türkiye'nin özgün koşullarını antiemperyalizmden kaynaklanan bir sosyalizm perspektifiyle çözümleyen çalışmaların yayımlanmasına odaklanmıştı. Bu bakımdan Yön Yayınları'nın, Yön Hareketi'nin siyasi ve düşünsel performansında örgütsel bir rol oynadığı ileri sürülebilir.

Devrim

Devrim, Yön-Devrim Hareketi'nin doğrudan doğruya ihtilâlci yoldan iktidarı ele geçirme stratejisini benimsediği dönemin bir ürünüdür. Nasıl ki *Yön* adı, Doğan Avcıoğlu ve arkadaşlarının siyasal hayata bağımsız olarak ilk adımlarını attıkları dönemdeki amaçlarını yansıtan bir ifadeyse, *Devrim* adı da benzer bir içeriğe sahiptir. *Yön*, Türkiye hangi yoldan giderse kalkınabilir, sorusuna cevap aramak amacıyla çıkarılmıştı. *Devrim* ise bu soruya verilen cevapların nasıl hayata geçirilebileceğini ima eder. Doğan Avcıoğlu, iki dergisini mukayese ederken şöyle der: "1960'larda *Yön*'le Türkiye'nin yönünü belirledik. *Devrim*'le devrimi yapacağız" (Cemal, 1999: 204).

Genel Bilgiler

Haftalık *Devrim*, 21 Ekim 1969'da yayın hayatına başladı. Bununla beraber onun çıkışına çok daha önceden, daha *Yön* kapatılmadan bir yıl kadar önce, karar verildi. İlk başta günlük gazete olarak ve 1968 ortalarında yayımlanması düşünülüyordu.[151] Bunu,

151 Haftalık *Devrim*'i gazete mi yoksa dergi mi olarak tanımlamak gerekir; cevaplanması zor bir sorudur. Gazete boyutlarında yayımlanması ve *Yön*'deki fikri ağırlığa sahip olmaması, onu "gazete" olarak adlandırmamızı gerektirirmiş gibi görünüyor. Ama öte yandan şekli özelliklerinin dışında tam bir gazete olmayışı da ona "dergi" dememizi koşullandırıyor. Belki de *Devrim*'i M. Kutlay'ın dediği gibi "gazete tipi dergi" diye tanımlamak en uygunudur. *Emek* dergisinde *Devrim* eleştirisi yazan Kutlay şöyle diyor: "*Yön*'ün kapanışından bu yana sürekli olarak sözü edilen 'Doğan Avcıoğlu'nun gazete tipi dergisi' nihayet çıkmıştır" (1969: 8).

Levent Şahverdi Arşivi

Doğan Avcıoğlu'nun Attilâ İlhan'a yazdığı 26 Haziran 1967 tarihli mektubundaki şu satırlardan anlamak mümkün oluyor:

> ... -kulağınıza gelmiş olmalı- *Yön*'ü gündelik bir gazete yapma çabasındayız ... Günlük bir gazete gerçekleştirmenin hayli güç ve engellerle dolu yolunu bilmiyor olamazsınız. Ama bu konuda büyük bir boşluk ve ciddî bir *sol* gündeliğe büyük ihtiyaç var. Haftalık dergi, hızlanan olaylara yetişmeğe yetmiyor. Gazetenin hazırlığı, öyle sanıyorum ki, bizi en az 5-6 ay uğraştıracaktır. ... Günlük gazete işini -evdeki hesapların çarşıya uymasıyla- gerçekleştirince yardımlarınıza büyük ihtiyacımız olacak (Sarmaşık, 2001: 345-346).

Evdeki hesabın çarşıya uymadığı anlaşılıyor; *Devrim* ne düşünülen periyotta ne de planlanan tarihte çıkıyor.

Devrim'in kurucuları, Mümtaz Soysal eksiğiyle, *Yön*'ü kuran kişilerdi. Künyeye göre, gazetenin sahibi, *Yön*'ün de sahibi olan Cemal Reşit Eyüboğlu, genel yayın müdürü Doğan Avcıoğlu, yazı işleri müdürleri Uluç Gürkan ve Hasan Kaya Cemal'di. Gürkan ve Cemal, yazı işleri müdürlüğü görevini dönüşümlü olarak yapıyorlardı; tek sayılarda Gürkan'ın, çift sayılarda Cemal'in adı künyede yazı işleri müdürü olarak yer alıyordu. Doğan Avcıoğlu'nun *Devrim*'in yazı işleri müdürlüğünü üstlenmeyiş sebebi, dergi hakkında çok sayıda dava açılacağının tahmin edilmesiydi. Bu formülle, Avcıoğlu'nun mahkemelere giderek zaman kaybetmesi önlenmek istenmişti (Cemal, 1999: 206). Gazetenin teknik hazırlıkları *Yön*'de olduğu gibi Hamdi Avcıoğlu tarafından yürütülüyordu (Atılgan, 2000j). Yayımlanışının ilk döneminde Doğan Yurdakul da gazeteye haber ve röportajlarıyla katkıda bulunuyordu (Atılgan, 2000h).

Gazete boyutlarında çıkan *Devrim*'in ilk sermayesi Cemal Reşit Eyüboğlu tarafından konulmuştu.[152] Ankara'da hazırlanıp basılan gazete, daha sonra satış gelirleriyle kendisini finanse etti. İlk sayıdaki 50 binlik tiraj, giderek 20 bine kadar düştü; 27 Nisan 1971 tarihli 79'uncu ve son sayısına gelindiğinde 15-20 bin civarında basılıyordu (Atılgan, 2000j). Reklâm ve ilan gelirleri yok denecek

152 Bir iddiaya göre General Cemal Madanoğlu da gazetenin finansmanına 30 bin lira ile katılmak istemiş, ancak bu öneri kabul edilmemişti (Boğaziçi Yayınları, 1973: 50).

Levent Şahverdi Arşivi

kadar azdı. Yalnızca Basın İlan Kurumu ile bazı solcu dergi ve yayınevlerinin ilanlarını alabiliyordu.

Sekiz sayfa olarak yayımlanan gazetenin birinci sayfasında, haberler dışında, iki sabit köşe bulunuyordu. Bunlardan birincisi "Bakış" başlıklı başyazıydı ve Doğan Avcıoğlu tarafından yazılıyordu.[153] İkinci sabit köşe, "Politika Kulisi" başlığını taşıyordu. Güncel politik gelişmelerin yorumlarından ve kaynağı belli olmayan haberlerden oluşan bu köşe de Avcıoğlu tarafından hazırlanıyordu (Cemal, 1999: 267). Arka sayfa, Doğan Avcıoğlu'nun daha sonra *Devrim Üzerine* adıyla yayımlanacak olan kitabını oluşturan yazılara ve başka uzun incelemelere ayrılmıştı. İki, üç ve beşinci sayfalarda yurttan haberler ve röportajlar, dördüncü sayfada kültür ve sanat haberleri ve eleştiri yazıları, altıncı sayfada da dünyadan haberler yer alıyordu. Sayfaların tepesinde yer alan klişeler öyle hazırlanmıştı ki, her biri ilk bakışta bir slogan gibiydi. Bir tarafta sayfanın, öteki tarafta gazetenin adı yer alıyordu. Örneğin dördüncü sayfanın adı "Kültürde" idi ve bunun tam karşısında yer alan *Devrim*'le birlikte okunduğunda "Kültürde Devrim" şeklinde bir slogan haline geliyordu.

Her sayısının hazırlanışında belirleyici rolü, tıpkı *Yön*'de olduğu gibi, Doğan Avcıoğlu üstlenmişti. Hasan Cemal, bu konuda şunları söylüyor:

> ... Doğan Bey ... dergiyi neredeyse baştan sona kendisi yazardı. Sabah vakti gazete ve dergileri okumaya koyulduğunda aynı anda dergiyi de orasından burasından yazmaya koyulurdu. Dergiye girecek bütün yazıları istisnasız gözden geçirir, okur, düzeltir, bazı yerlerini yeniden yazardı (1999: 204).

Haber kaynakları arasında, ağırlıklı olarak devlet bürokrasisinde çalışan kişiler bulunuyordu. Devlet Planlama Teşkilatı'ndan Emin Çölaşan ve Ali Nejat Ölçen bunlardan bazılarıydı (Cemal, 1999: 210). DPT İktisadi Plaânlama Dairesi Başkanı Hikmet Çetin

153 Doğan Avcıoğlu, 12 Mart'tan kısa bir süre sonra, "kalp rahatsızlığı nedeniyle" Antalya'ya gittiği için (Cemal, 1999: 263) gazetenin son üç sayısındaki başyazılar *Devrim* imzasıyla yayımlandı.

Levent Şahverdi Arşivi

de, hemen her hafta, *Devrim*'e dosyalar halinde haber ve doküman yollayan kişilerden birisiydi (Atılgan, 2000h).

Yazar Kadrosu ve Okur Kitlesi

Devrim'in *Yön*'e göre daha geniş bir yazar kadrosuyla çıkarılması düşünülmüştü. Avcıoğlu, dergi yayına başlamadan önce Fikret Otyam'la yaptığı söyleşide bu konudaki niyetlerini şöyle ifade etmişti: "*Devrim*'i daha geniş bir kadroya dayanan düzende hazırlayacağız" (Otyam, 2000: 282). Fakat, bu plan gerçekleşmedi ve gazete *Yön*'e göre daha dar bir yazar kadrosunu etrafında toplayabildi.

Devrim yazarlarının üç grupta toplanması mümkündür. Birinci grupta, başta Doğan Avcıoğlu olmak üzere İlhan Selçuk[154], İlhami Soysal, Uluç Gürkan, Hasan Cemal gibi derginin kurucu kadrosu ile Çetin Altan, İlber Ortaylı, Uğur Mumcu, Oktay Akbal, Nejat Özön, Nimet Arzık gibi sık yazanlar bulunuyordu.

İkinci grupta yer alanlar Muammer Aksoy, Bahri Savcı, Şevket Süreyya Aydemir, Türkkaya Atatöv, Aslan Başer Kafaoğlu, İbrahim Çamlı, Rauf Mutluay, Doğan Hızlan, Cevdet Kudret, Metin And, Konur Ertop, Ceyhun Atuf Kansu, Adalet Ağaoğlu, M. Başaran, Güngör Dilmen, Ömer Faruk Toprak, Şiar Yalçın, Erol Toy gibi "düzensiz" yazarlardı.

Cemal Madanoğlu, Osman Köksal, Dündar Seyhan, Mucip Ataklı, Suphi Göksoytrak, Yılmaz Akkılıç, Kemal Tüfekçioğlu gibi asker orijinli kişiler üçüncü grup yazar kadrosunu oluşturuyordu. Bu kişiler de *Devrim*'in "düzensiz" yazarlarıydı.

Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın şiirlerine her sayısının birinci sayfasında yer veren gazetenin çizer kadrosu Turhan Selçuk, Tonguç ve Eflatun Nuri'den oluşuyordu.

Uluç Gürkan'ın verdiği bilgiye göre (Atılgan, 2000*j*), gazetenin okur kitlesi esas olarak ordu mensupları, parlamenterler, aydınlar ve gençlerden oluşuyordu. Dönemin Başbakanı Süleyman Demi-

154 İlhan Selçuk, 3'üncü bölümde belirtilen nedenlerle, birsüre sonra *Devrim*'den ayrıldı. Selçuk, Doğan Avcıoğlu'nun dergiden ayrılması üzerine "Noktalama" adlı köşesine dönerek dergi kapatılıncaya kadar yazmaya devam etti.

Levent Şahverdi Arşivi

rel, *Devrim*'in askerlerin en çok okuduğu yayın organlarından biri olduğunu belirterek şunları söyleyecekti: "*Devrim* gazetesi orduda çok okunuyordu. 1969'da Fethiye'den Bodrum'a gitmek üzere jandarma botuna bindim. Güvertede otururken deniz tuttu. Uzanayım diye komutanın odasına çıktım. Baktım *Ant* ve *Devrim* gazetesi var" (aktaran Cemal, 1999: 26).

Devrim, *Yön* gibi hakkında çok sayıda dava açılan bir yayın organıydı. Bu davaların sayısı net olarak bilinmiyor. Fakat, Hasan Cemal'in söyledikleri bir fikir verebiliyor: "*Devrim* dergisi kapanınca Uluç da ben de yüzlerce davayla karşı karşıya kalmıştık" (Cemal, 1999: 267). *Devrim* hakkında "yüzlerce" davadan en ilgi çekici olanlarından birinin, sivil savcılığın kendini yetkisiz sayarak Kara Kuvvetleri Askerî Savcılığı'na havale ettiği dava olduğu söylenebilir. "Askeri kışkırtma" gerekçesiyle açılan bu dava, basın suçlarıyla ilgili davalara askeri mahkemelerde bakılmasının mümkün olup olmadığına ilişkin bir hukuk tartışmasını da beraberinde getirmişti (*Devrim*, 1970e).

Devrim, hakkında açılan davaların yanı sıra, MİT tarafından yakın takip altında tutuluyordu. Bu durum, MİT'in bir "dikkatsizliği" sonucunda ortaya çıkmıştı. Mehmet Ali Aybar'ın anlattığına göre (1988b: 100-102) olay şöyle gelişmişti: Maliye Hesap Uzmanı İbrahim Uzun, Kuşadası'nda Demirel'lerin de ortak olduğu Kuştur şirketinin Hazine arazisi üzerine kurulduğunu ve İzmir-Kuşadası karayolunun da bu şirket lehine güzergâh değiştirdiğini bildiren bir haberi posta yoluyla Doğan Avcıoğlu'na göndermişti. Mektup, Avcıoğlu'ndan önce MİT'e gitmiş, MİT de teşkilatın ilgili birimine hitaben mektubu gönderen kişinin ideolojik ilişkileri ve temasları hakkında istihbarat yapılmasını emreden bir yazı hazırlamıştı. MİT'in ilgili birimine yollanan bu yazı, yanlışlıkla TİP'in açılıp okunan ve sakıncasız bulunduğu için tekrar bu partiye yollanan bir mektubun içine konulunca olay meydana çıkmıştı. *Devrim*, bu gelişme üzerine MİT ve PTT'ye bir "ihtarname" yollayarak, 5 bin lira manevi tazminat istedi ve bu para 20 gün içinde ödenmezse dava açacağını bildirdi (*Devrim*, 1971).

Levent Şahverdi Arşivi

Yayın Faaliyeti

Devrim, Yön'den farklı olarak Türkiye ve dünya üzerine detaylı araştırma ve analizlerin yapıldığı, farklı görüşlerin tartışıldığı bir "fikir dergisi" değildi. Bunun yerine, "belirlenmiş bir yönde" hareket yaratmayı hedefliyordu. Hangi toplumsal güçlere karşı, hangilerinden yana olduğu netti. Emperyalizm, işbirlikçiler, parlamenter rejimi savunan politikacılar "hedef tahtasındakiler"di. Bu hedefi devirmek üzere desteklenen kuvvetler ise ordu içindeki rejim karşıtı gruplar ve gençlikti. Bütün argümanlarını Kemalizme dayandırıyordu[155]; *Yön*'deki "sosyalist" söylemden *Devrim*'de iz bile yoktu. Bu söylenenlere biraz daha yakından bakmak yararlı olur.

Devrim, Ekim 1969'da yapılan genel seçimlerin hemen ardından yayın faaliyetine başladı. Bu zamanlama, özellikle tercih edilmişti. Parlamenter yolun "tutucu güçler"in iktidarını önlemekte bir çıkar yol olmadığının bir kez daha görülmesi beklenmiş gibiydi. Seçim sonuçları, CHP ve TİP'in 1965 seçimlerine göre daha da gerilediğini gösteriyordu; Demirel'in AP'si ise yine oyların çoğunluğunu alarak tek başına iktidar olanağı elde etmişti. Gazete, ilk çıktığı günden itibaren parlamenter rejime saldırmaya başladı. Doğan Avcıoğlu ilk başyazısında "cici demokrasi" olarak adlandırdığı parlamenter yolun Türkiye'nin kalkınmasının önündeki en önemli engel olduğunu vurguladı. Şöyle yazıyordu:

> Son seçimler 27 Mayıs günlerinden beri 'zinde güçler' denen aydın çevrelerde rejime bağlanan ümitlerin azalmasına yol açmıştır. ... Türkiye'nin kalkınabilmek için bir an önce köklü bir düzen değişikliğine ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacı en bilinçli olarak duyan zinde güçler, bu durumda parlamentoculuktan ümitlerini kesmekte ve yeni çözüm yolları aramaya yönelmektedir (Avcıoğlu, 1969c).

155 Gazete, logosunun altında Mustafa Kemal'in "İdarei maslahatçılar esaslı devrim yapamaz" sözüne yer vermiş, çıkış bildirisini de yine Mustafa Kemal'in şu sözleriyle donatmıştı: "Devrimin asıl amacı, ülkemizi çağdaş uygar düzeye yükseltmektir. Bu gerçeği kabul etmeyen kafaları tarümar etmek zorunludur"; "Devrimin kanunları mevcut kanunların üstündedir. Bizi öldürmedikçe, bizim kafalarımızdaki cereyanı boğmadıkça, başladığımız devrim, bir an için bile durmayacaktır. Bizden sonraki devirlerde de böyle olacaktır." Bunlar, Mustafa Kemal'in özenle seçilmiş sözleriydi; *Devrim*, mevcut anayasal düzene ve rejime karşı savaş açarken bu eylemini Mustafa Kemal'in devrimciliğine bağladığını ima ediyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Avcıoğlu'nun sözleri, *Devrim*'in amaçlarını da yansıtır gibiydi; gazete, parlamenter yoldan ümitlerini kesip yeni çözüm yolları aramaya yönelenlere bir teklif getiriyordu: devrim. Gazete, çıkış bildirisinde, çağdaş uygarlığa ulaşmak amacı için devrimlere yönelen Atatürk'ün de "biçimsel demokrasi kurumlarına" itibar etmediğini vurguluyor, "anti Kemalist gidiş"i durdurup Kemalist hedefler yolunda yürümek için devrimci bir yöneliş içine girmek gerektiğine dikkat çekiyordu. (*Devrim*, 1969).

Sonraki sayılarında, bu konuyu sürekli gündemde tutan *Devrim*, 5'inci sayısındaki "Rejim Tartışmalarını Başlatıyoruz" manşetiyle parlamento karşıtlığını bir kampanyaya dönüştürdü. Bu, kampanya Türk siyasal hayatında bir 'ilk'e işaret ediyordu; parlamenter rejim 27 Mayıs Darbesi sırasında bile tartışma konusu yapılmamıştı. Kampanya, Doğan Avcıoğlu'nun uzun bir yazısıyla başlatıldı. Avcıoğlu'nun bu yazısı dört ana tez üzerine kuruluydu. Birinci olarak, çok partili siyasi hayat, emperyalist ülkeler tarafından hegemonyalarını kurdukları Asya, Güney Amerika ve Afrika ülkelerine ihraç edilmiş bir rejim tipiydi. Emperyalistler, Afrika ve Asya'nın henüz kabile kavgalarından bile kurtulamamış bölgelerinde "tepeden inme" parlamentoculuk denemelerine girişmişlerdi. İkinci olarak, feodal ve yarı feodal yapıları kırarak kalkınmak ve gerçek bir bağımsızlığa kavuşmak isteyen azgelişmiş ülkeler, bu isteklerini ancak emperyalizmin çıkarlarına yarayan "ithal malı" politik sistemi reddederek gerçekleştirme yoluna girebilmişlerdi. Peru, Şili, Hindistan gibi ülkelerde "sandıktan çıkan orta-sol iktidarlar" ise ülkelerini emperyalizmin hegemonyasından kurtaramadıkları gibi reform programlarını da uygulayamamışlardı. Avcıoğlu'nun üçüncü tezi şuydu: Türkiye'nin, Tanzimat Fermanı ve Birinci Meşrutiyet'le birlikte Batı'nın politik kurumlarını "ithal etmeye" yönelmesi, "emperyalist ülkelerden gelen baskı" yoluyla gerçekleşmişti; tam bağımsızlık savaşı başlatan Mustafa Kemal, bu politik kurumları reddederek kendine özgü bir politik sistem kurmuştu. Türkiye'nin yüzünü yeniden Batı'nın politik sistemine dönüşü, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'nın Türkiye'ye verilecek maddi yardımlarının durdurulması tehdidiyle "antide-

Levent Şahverdi Arşivi

mokratik Türkiye" içerikli bir kampanya başlatması ve böylelikle İnönü'ye boyun eğdirmesiyle gerçekleşmişti. Amerikan baskılarıyla yürürlüğe giren çok partili sistem, "Kemalist milli devrimcileri" ikinci plana geçirerek "tutucu güçler koalisyonu"nun egemenliğini sağlamıştı. 27 Mayıs'la birlikte yeniden ön plana çıkan Kemalist devrimciler, yine Amerika'nın zorlamasıyla çok partili siyasi hayata geçmişlerdi. Bütün bunlardan çıkarılan sonuç ve dördüncü tez *ise; deneyimler ve tarihin, parlamentoculuğun, emperyalizmin* ve Türkiye'deki tefeciler, ağalar, beyler ve kompradorların çıkarlarına uygun bir sistem olduğu ve ülkenin kalkınma yolunda köklü bir düzen değişikliği gerçekleştirmesi için devrimcilerin tutucular yararına işleyen bir tabuyu yıkarak, parlamentoculuğu reddetmesi gerektiğiydi. (Avcıoğlu, 1969a).

Devrim, Avcıoğlu'nun bu tezlerine hem "zinde kuvvetler"in vurucu gücü olan orduyu hem de parlamenter yoldan iktidara gelmek hedefiyle hareket eden sosyalistleri ikna edebilmek için, Mustafa Kemal dışında başka pek çok kaynağı sayfalarına taşıdı. Bunlar, Marksist olmayan Batılı bilim adamları ile Marksist araştırmacıların eserleriydi. Maurice Duverger, Pierre Lalumière, Andrè Demichel, Jacques Lambert, Barrington Moore, J. Pomeray, Morris Jonowits gibi Marksist olmayan bilim adamlarının ve birçok Marksist kuramcının *Devrim* sayfalarında yer alan makalelerinde işlenen ortak tez şuydu: Parlamenter rejim, yüksek bir sanayileşme düzeyine uygundur; bu rejim halkının önemli bir bölümü okuma yazma bilmeyen, açlık çeken azgelişmiş ülkelerde Batı'dakine benzer sonuçlar veremez. *Devrim*, benzer mesajları her hafta Çetin Altan'ın "Ben Milletvekili İken" başlıklı köşesinden de okuyucularına ulaştırıyordu. Altan, dönemin en etkili sosyalistlerindendi ve TİP milletvekili olarak parlamentoda görev yapıp dokunulmazlığı kaldırıldıktan sonra *Devrim*'de yazmayı tercih etmişti. Parlamenter mücadelenin en etkili isimlerinden Altan, *Devrim*'deki yazılarıyla bu yolun çıkmaz olduğunu anlatıyordu okuyucularına.

Doğan Avcıoğlu, genişçe bir alanı hesap ederek başlattığı bu kampanya ile orduya, gençliğe ve sosyalistlerle şu mesajı veriyordu: Çok partili demokrasiyi savunanlar emperyalistler ve işbirlikçile-

Levent Şahverdi Arşivi

ridir. Mustafa Kemal'in, Batılı bilim adamlarının ve sosyalist kuramcıların birleştiği nokta ise, Türkiye'nin çok partili rejimle kalkınamayacağıdır. Öyleyse sosyalistler ve Kemalistler, Türkiye'nin kalkınmasını engelleyenlere ve onların politik rejimine karşı mücadelede birleşmeli, Mustafa Kemal'in ordusu da onların safında yer almalıdır.

Devrim'in parlamenter rejim karşıtı yayın faaliyetinin bir diğer hedefi de rejimin temsilcileriydi. Başbakan Süleyman Demirel ve ailesinin adının karıştığı yolsuzluklar neredeyse her gün *Devrim*'in manşetindeydi. *Devrim*'in Demirel'i hedef alan yayınları saymakla bitmez. Fakat çarpıcı bir örnek olması bakımından "Varto Felaketinden Demirel Ailesi Nasıl Yararlandı?" başlıklı manşeti anmak yararlı olabilir. 19 Ağustos 1966'da Varto'da meydana gelen büyük depremi konu alan bu haberde, Başbakan Demirel'in bir kararnamesiyle deprem bölgesinde iskân işini yürütmekle görevli icra komitesinin başkanlığına getirilen müteahhidin, iskân çalışmalarıyla ilgili kereste işlerini Demirel'in kardeşlerine verdiği, Demirel kardeşlerin de 15 metrekarelik ahşap barakaları Ankara'daki lüks apartman dairelerinden daha pahalıya mal ederek yüksek kazançlar sağladığı ileri sürülüyordu. Haber, tehditkâr bir üslupla bitiyordu: "bütün bunların hesabını verme günü yaklaşmaktadır" (*Devrim*, 1970h). *Devrim*'in bu tür haberleri sanki, Demirel'i devirme zamanı geldi, demek gibiydi.

Gazetenin, hedef tahtasındaki politikacılar ve parlamenter rejimden yana olan devlet adamları, Demirel'le sınırlı değildi. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'dan CHP lideri İsmet İnönü'ye kadar herkes haberler aracılığıyla yaylım ateşine tutulmuştu. *Devrim*, *Hürriyet* gazetesinin o sıralarda açmış olduğu "servet beyanı" kampanyasına katılan Sunay ve İnönü'nün beyanlarının "gerçeğe aykırı" olduğunu ileri sürüyordu. Gazete, Cevdet Sunay'ın oğlu ve damadının devletten imtiyazlı teşvik kredileri elde ettiğini, Ömer İnönü'nün de, babasının nüfuzundan yararlanarak çeşitli bankalardan "göz kamaştırıcı" krediler aldığını iddia ediyordu (*Devrim*, 1970c; 1970ı; 1970i).

Haberle saldırılan bir diğer kesim, *Devrim*'in "işbirlikçi burjuvazi" olarak adlandırdığı kesimlerdi. Pek çok haber ve yazıda,

Levent Şahverdi Arşivi

liberal demokrasinin "kalkınmanın öncüsü" olarak tanıttığı bu kesimlerin, politikacılar ve emperyalistlerle işbirliği sayesinde kendilerini zengin ettikleri, ülkenin kalkınması için ise herhangi bir katkılarının olmadığı vurgulanıyordu. Vehbi Koç'u hedef alan bir haber, buna örnek olarak verilebilir. "Vehbi Koç-Adnan Menderes İlişkileri ve Anadol Marka Otomobilin Hikâyesi" başlıklı bir gazete sayfasını aşan haber-yorum, Vehbi Koç'un Türk ekonomisi semalarında bir yıldız gibi parlayışının CHP ve DP ile kurduğu ilişkiler ve emperyalist sermaye ile işbirliği sayesinde olduğunu uzun uzun anlatıyordu (*Devrim*, 1970f).

Çok partili siyasi hayattan yana tavır alan üst rütbeli subaylar da *Devrim*'in hücum ettikleri arasındaydı. Doğan Avcıoğlu, şu sözleri, iktidardaki politikacılardan yana tavır alan Genelkurmay Başkanı Mehmduh Tağmaç'a yönelikti:

> Karanlıkta ıslık çalan, sinirleri yerinden oynamış bir kısım rütbe sahiplerinin elleri altındaki düğmeye basarak birtakım kuvvetleri harekete geçirmesi her zaman mümkündür. Fakat bu rütbe sahipleri, günümüzün koşullarında kısa sürede aşıldıklarını ve bozuk düzenin bekçiliğini yapacak sandıkları güçlerin, devrim yolunda şelaleler gibi ellerinden kaydığını göreceklerdir (Avcıoğlu, 1971d).

Anlaşılabileceği üzere Doğan Avcıoğlu ve gazetesi, Genelkurmay Başkanı da dahil olmak üzere parlamenter rejimden yana tavır alan her kesimle kavgaya tutuşmuştu. Bütün bu kesimlerin arkasındaki güç olarak görülen emperyalizme karşı mücadele de *Devrim*'in yayın faaliyetinin önemli bir bileşeniydi. Emperyalist ülkelerin, azgelişmiş ülkeleri nasıl ve hangi metotlarla sömürdüğünü rakamsal verilere de dayanarak göstermeyi deneyen "Rakamlarla Günümüzde Emperyalizm" başlıklı uzun incelemeyle (*Devrim*, 1970b), Doğan Avcıoğlu'nun, *Devrim*'in 1 ve 29'uncu sayıları arasında yayımladığı "Türk Ordusu ve Amerika" başlıklı yazı dizisi, bu konuda verilebilecek başlıca örneklerdir. Avcıoğlu bu dizisinde, NATO üyeliğinin, ikili anlaşmaların, ABD üslerinin Türkiye'nin ulusal çıkarlarına aykırı ve ABD'nin menfaatlerine uygun olarak nasıl sinsice gerçekleştirildiğini anlatıyor ve subaylar arasında ABD karşıtı bilincin gelişmesini sağlamak istiyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Sonuç olarak, emperyalizm, parlamenter rejim ve temsilcileri ile işbirlikçiler *Devrim*'in açıktan savaş ilan ettiği kesimlerdi. Başta ordu içindeki devrimci subaylar ve gençlik ise, gazetenin her koşulda desteklediği ve sürekli olarak "hasım kuvvetler"e karşı harekete geçmeye çağırdığı kesimlerdi.

Devrim, ordu içindeki rejim karşıtı subayların yayımladıkları bildirilerin kamuoyuna duyurulduğu bir kürsü gibiydi.[156] "Devrimci Ordu Gücü Bildirileri" daima gazetenin birinci sayfasından yayımlanıyordu. Bunların ilgi çekici olanlarından biri, üniversiteli devrimci gençliğin eylemlerini hedef alan Milli Güvenlik Kurulu bildirisine karşı yayımlanmış olanıydı. Bir ihtilâl çağrısı niteliğindeki bildiride şöyle deniliyordu:

> İktidar ve danışmanları, üniversitelerimizin gerçek Atatürkçü gençliğini, sosyal ve ekonomik bunalımların yaratıcısıymış gibi göstererek halkla karşı karşıya getirme taktiğini başarıyla sürdürmekte... Yurt bütünlüğü, ulusal bağımsızlık, sosyal adalet ve Atatürkçülük ilkelerini savunmaktan başka suçları olmayan genç devrimciler coplanmakta, taşlı-sopalı saldırılara uğratılmakta, kurşunlanmakta. .... Dışa bağlılık ulusal ekonomimizi bir kanser gibi kemirmekte. ... Siyasal iktidarın sorumlu başları, gaflet, dalalet ve hatta hıyanet içinde bocalamakta; hatta kişisel çıkarlarını emperyalizmin emelleriyle birleştirebilmekte. ... İşte bütün bu koşullar karşısında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin sağlam, bilinçli ve örgütlü kadroları, KEMALİST DEVRİM'i yeniden sürdürmek için eyleme geçmeye hazır ve kararlıdırlar. Asker-sivil bütün yurtseverleri, Atatürk geleneklerine uygun bir kenetlenme içinde, bu kutsal savaşa katılmak üzere eylem beraberliğine çağırıyoruz (*Devrim*, 1970g).

Bildiri, öngörülen devrimin kimler tarafından gerçekleştirileceğini de ima ediyordu. Subaylar, devrimci gençlik ve yurtsever aydınların ortak eseri olacaktı devrim. Gazete o nedenle, orduda mevki sahibi olan subayların gençliğe karşı tutum almalarına yol açabilecek olaylar ve kavramları da subaylara makul gelebilecek bir şekilde anlatmaya çalışıyordu. Örneğin başta Deniz Gezmiş ve arkadaşları olmak üzere kentlerde ve kırlarda "gerilla" eylemlerine

156 Hasan Cemal'in söylediğine göre (1999: 41) bu bildiriler, "askeri, daha doğrusu genç subayları kışkırtarak darbe ortamı hazırlamak içindi."

Levent Şahverdi Arşivi

yönelen gençlik önderlerinin bu hareketi, Doğan Avcıoğlu tarafından şu şekilde savunuluyordu:

> Gerilla sözünü Türkiye'de ilk kullananlardan biri Atatürk'tü. ... Atatürk'ün gözünde gerilla, mazlum ülkelerin emperyalizmle savaşlarında bir kurtuluş silahıydı. ... Fakat ülkemizde egemen sınıflar, korku içinde sık sık gerilladan laf etmeye, gerillayı eşkıyalık, haydutluk, soygunculuk diye karalamaya koyuldular... Türkiye'de bugün gerilla başladıysa, bunun nedenini, gözünü budaktan sakınmayan gençlerin macera ve gangsterlik hevesinde değil, ülkenin içine düşürüldüğü koşullarda aramak gerekir. Atatürk'ün Cumhuriyetinde benzer olayların olabileceğini hiç düşünebilir miydiniz? (1971b).

Devrim'in, radikal gençlik hareketlerini bu şekilde desteklemesinin başlıca nedeni, iktidarın ele geçirilmesinde gençliğe biçilen roldü. Gençlik, subaylarla birlikte, 9 Mart'ta gerçekleştirilmesi planlanan hükümet darbesinde yer alacak temel kuvvetlerden biriydi. Nitekim, THKP-C ile kurulan temaslar sonucunda bu grup 9 Mart Darbesi'ne katılmaya ikna edilmiş ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nün fethedilmesi görevini üstlenmişti (Atılgan, 2000e). Diğer yandan, Deniz Gezmiş'in de *Devrim* grubuyla yakın ilişkileri vardı. Gezmiş, bir banka soygunun ardından Ankara'dan *Devrim* çevresinin yardımlarıyla kaçabilmişti (Atılgan, 2000i; Cemal, 1999: 231).

Son olarak *Devrim*'in yayın faaliyetiyle ilgili iki noktaya daha değinmek gerekiyor. Bunlardan birincisi, gazetenin işçi hareketindeki gelişmelerle ilgili tutumu, ikincisi de sol hareketler içindeki tartışmalara nasıl yaklaştığı.

Devrim'in işçi hareketiyle ilgili tutumunu yansıtan en önemli örneklerden biri, 15-16 Haziran olaylarıdır. İşçilerin, sendikal haklarını kısıtlayan yasaları protesto etmek amacıyla gerçekleştirdikleri ve ordunun sert müdahalesiyle karşı karşıya kalıp öldürüldükleri bu eylemler, *Devrim*'in manşetinde bile yer almamıştı. *Devrim* dönemin en önemli olayları arasında yer alan bu eylemleri ordunun işçilere ateş açmasını göz ardı ederek 36'ncı sayısında, "Ecevit 180 Derece Döndü" başlığıyla birinci sayfa haberi olarak vermişti. Eğer böyle yapmasaydı, orduyu eleştirmek zorunda kala-

Levent Şahverdi Arşivi

caktı. Ordunun tavrını destekleseydi, bu sefer işçileri ve devrimci hareketlerin çoğunluğunu karşısına alacaktı. Eylemleri Ecevit'i eleştirmenin vesilesi yapmak suretiyle ara bir formül bulmuş, işçilerle orduyu karşı karşıya getirenin "parlamento" olduğu mesajını vermeye çalışmıştı. *Devrim*, sanki, ihtilâlin vurucu gücü olarak gördüğü ordu ile, devrimin temel dayanağı olarak gördüğü işçi sınıfı arasında, ince bir ip üzerinde yürüyordu. Orduyla devrimci gençliği, orduyla işçi sınıfını karşı karşıya getirmemek için her türlü yolu deniyordu.

Devrim, kendisini, sol hareketler içindeki strateji ve teori tartışmalarının dışında tutmaya özen göstermişti. *Devrim*'in bu tartışmaların dışında kalmasının başlıca nedeninin, artık o defterleri kapattığını düşünmesi olduğu söylenebilir. *Devrim* açısından her şey çok netti; ihtilâl kiminle beraber, kime karşı yapılacak, ihtilâlden sonra nasıl bir politika izlenecek, her şey başından sonuna kadar düşünülmüştü. Bundan dolayı olsa gerek, Avcıoğlu, sol içi tartışmalar hakkında şunları söylemişti: "Bir kere bulaştın mı, içinden çıkamazsın" (Cemal, 1999: 2000). Görünen odur ki, bu tür tartışmalar Avcıoğlu açısından artık bitmişti. Onun tek hedefi vardı: iktidar.

Kapatılışı

Yalçın Küçük'ün, "Devrimci Doğan'ın yeni dergisi, doğrudan doğruya bir iktidar yürüyüşünün kavgacı yayın organı oldu" sözleriyle ifade ettiği gibi (1997: 634), Doğan Avcıoğlu, *Devrim* döneminde yola birlikte çıktığı arkadaşlarıyla yollarını ayırsa da, her şeyi göze alarak iktidara gelmeye son derece kararlı görünüyordu.[157] *Yön* dergisini çıkarmaya başladığı sıralarda ilk eşine "ya başba-

157 Doğan Avcıoğlu, *Devrim*'le bir ihtilâl denemesinin hazırlıklarını yapmaya başladığında ilk yoldaşı Mümtaz Soysal tarafından ironik bir dille eleştirilmişti. Soysal, Avcıoğlu'nun "aceleciliği"ni "tembellik" olarak tanımladığı "Her Şafakta Ölürüm" başlıklı yazısında şunları söylüyordu: "Türkiye'deki ezilmiş sınıflar henüz değişme zorunluluğunun bilincine varamamışlarsa, onlardan güç alacak değiştirici unsurlar henüz yeteri kadar belirlenmemişse, bu durum, o yöndeki çabaları romantik halkçılıkla bir tutup küçümsemek, değişiklikten yararlanacak sınıflar adına başkalarının 'Devrim' yapmasını beklemek ya da o başkalarını eğitmekle yetinmek için yeterli midir?" (1975: 47).

Levent Şahverdi Arşivi

kan olurum ya da darağacını boylarım" demişti (Atılgan, 2000ı). *Devrim*, Avcıoğlu açısından, önünde bulunduğunu söylediği bu iki seçenekle yüz yüze gelme koşullarının oluştuğu dönemin bir ürünüydü. Türkiye 12 Mart'a doğru hızla yol alırken Avcıoğlu, iktidara gelebileceğinden emin gibiydi. *Devrim* aracılığıyla, Genelkurmay Başkanından Cumhurbaşkanına ve Başbakana kadar herkese meydan okuyan tavrının yanı sıra yakın çevresine söylediklerinden bunu anlayabiliyoruz. Örneğin, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın son kitabını çıkar çıkmaz yurt dışından getirttiğinde Hasan Cemal'in "Bu kadar aceleniz nedir?" sorusuna şu cevabı veriyordu: "Yakında iktidara geliyoruz. İnsanın düşmanını iyi tanıması gerekir" (Cemal, 1999: 203). Diğer yandan, pek çok çevre de, Metin Toker'in dediği gibi (2000: 300), Doğan Avcıoğlu'nu "başbakan adayı" olarak görmeye başlamıştı. Örneğin, 12 Mart'ın Başbakanı Nihat Erim, 12 Mart'tan önce yakında iktidara gelebileceği düşüncesiyle, sık sık *Devrim* bürosuna gelip Doğan Avcıoğlu ile görüşüyordu (Gürkan, 1998). İlk eşi Sevil Yurdakul'un anlattığına göre (Atılgan, 2000ı), işadamı Vehbi Koç bile, yakında iktidara gelme ihtimalini gözeterek Avcıoğlu'nu evine davet edip onunla iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştı. Fakat Avcıoğlu'nun *Devrim*'le giriştiği ihtilâl denemesi kendi deyimiyle "bir intihar eylemi" oldu (Özdemir, 2000: 45). Devrimin kaderi, önünde sonunda Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler'in "düğmeye basmasına" bağlanmıştı (Cemal, 1999: 251). Gürler düğmeye basmayınca, 9 Mart değil, 12 Mart Darbesi gerçekleşti ve *Devrim* de 12 Mart'la birlikte Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatıldı.

Devrim'in kapatılışı, Yön-Devrim Hareketi'nin siyasal alandan fiilen siliniş anıydı.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Sonuç

Yön-Devrim Hareketi'ni, Kemalizmi sosyalizme eklemlemeyi deneyen bir aydın hareketi olarak ele alıp inceleyen bu çalışma, dört temel soruya cevap arayarak gelişti. Akımın doğuşunu mümkün kılan koşulların neler olduğu, siyasi fikirlerinin nasıl oluştuğu, bu fikirlerle eylemleri arasındaki ilişkilerin nasıl şekillendiği ve bu şekilleniş sürecinde hangi araçların kullanıldığı çalışma boyunca sorgulanan başlıca konulardı.

Yön-Devrim Hareketi, demokrasi ve kalkınma vaatleriyle iktidara geldikten sonra bir baskı rejimi kurmaya yönelen DP iktidarına karşı gelişen muhalefet hareketinin içinden doğdu. Fikri çerçevesi *Forum* dergisi tarafından oluşturulan bu muhalefet hareketi, örgütsel bakımdan CHP tarafından temsil ediliyordu. İktidarın karşısına aldığı kesimlerin etrafında birleştiği muhalefet cephesinin başlıca savı, Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşabilmesi için Batı demokrasisi ve kültürünün iyice yerleştirilmesi gerektiğiydi. Siyasal alanda diktatörlük denemelerine müsaade etmeyecek bir anayasa hazırlanması ve demokratik rejimin aksamadan işlemesini sağlayacak yeni kurumların oluşturulması, muhalefetin getirdiği başlıca önerilerdi. Bu öneriler yerine getirildiği takdirde, Kemalizmin gösterdiği çağdaşlaşma hedefine ulaşılabileceği ve Türkiye'nin Batı uygarlığı içindeki yerini alabileceği savunuluyordu. Kemalist ilkelerin liberal yorumunun tam bir uygulamasının sosyalizmin de panzehiri olabileceğini ileri süren muhalefet cephesine göre, liberal demokrasinin tesisi kalkınmanın da ön şartıydı.

Henüz doğmakta olan Yön-Devrim Hareketi'nin bu muhalefet bloğunun içinde yer almasının nedeni, belirtilen çerçevedeki fikir ve önerileri benimsemesinden kaynaklanmıyordu. DP yönetimine

Levent Şahverdi Arşivi

karşı verdikleri mücadele içinde bir araya gelerek daha sonra Yön-Devrim Hareketi'ni oluşturacak aydınlar, Türkiye'nin Kemalist hedeflerden uzaklaşmasının, geri iktisadi ve sosyal yapının değiştirilmemiş olmasından kaynaklandığını ve ancak bu yapı değiştirildiği takdirde demokrasinin bir halk egemenliği olarak uygulanabileceğini düşünüyorlardı. Muhalefet hareketinin, demokrasi yerleşirse ülke kalkınabilir, şeklindeki ana tezini, ülke kalkınırsa gerçek demokrasi yerleşir, şeklinde formüle eden bu aydınlara göre, Kemalist ilkelerin Marksizmden yararlanılarak yapılacak bir yorumu ülkeyi içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarabilir, sosyalizme götürebilirdi. Fakat, bu türden fikirlerin savunulabilmesi için de demokratik bir ortamın oluşması şarttı; o nedenle "hürriyet" ve "demokrasi" talepleriyle şekillenen toplumsal mücadeleler içinde kendi farklarını koruyarak yer almayı uygun gördüler.

Yön-Devrim Hareketi'ne, kendi farklılıkları etrafında yeni muhalefet hareketi oluşturma imkânını 27 Mayıs sonrasının siyasal gelişmeleri verdi. *Forum* hareketinin sözcülüğünü yaptığı DP yönetimine karşı muhalefetin neredeyse bütün talepleri 27 Mayıs'la birlikte gerçekleşmiş oldu; yeni bir anayasa yapıldı, yeni siyasi kurumlar oluşturuldu. Buna rağmen, darbeden sonra yapılan ilk seçimler, süngüyle alaşağı edilen siyasal hareketin seçim sandığıyla yeniden iktidara gelebildiğini gösterdi. Üstelik, toplumun çoğunluğu ülkenin bütün temel sorunlarının çaresi olarak gösterilen yeni ve demokratik anayasaya beklenildiği oranda itibar göstermedi. Bu iki sonuç, bundan sonraki iktidarlarından son derecede emin görünen asker ve sivil aydınlar açısından bir hayal kırıklığı anlamına geliyordu. Yön-Devrim Hareketi, seçim sonuçlarının hemen ardından yayınına başlayan *Yön* dergisiyle siyaset sahnesine ilk adımını atarken kendi fikirlerinin bu hayal kırıklığı ortamında önemli bir taraftar kitlesi bulabileceği inancındaydı.

Bununla birlikte, Yöncüler, bir başka yerde oluşmuş, tamamlanmış fikirlere sahip değillerdi. Sadece hangi "yön"de gidilmesi gerektiği konusunda bir netliğe sahip olduklarını sanıyorlardı. Onlara göre ilk hareket noktası, sosyal ve siyasi buhranın iktisadi buhranın bir neticesi olduğunu kavramaktı. Siyasi fikirleri, bu

Levent Şahverdi Arşivi

kalkış noktasından hareketle süreç içinde ve içinde bulundukları siyasal alanda oluştu.

Yöncüler, içinde yaşadıkları dünyaya baktıklarında üç tür ülke görüyorlardı: Kapitalist bir yol izleyerek kalkınan Batı ülkeleri; sosyalist bir yol izleyerek hızlı bir gelişim gösteren Sovyetler Birliği; ve Batı'nın sömürgesi olmaktan kurtulduktan sonra üçüncü bir yolu, "kapitalist olmayan yol"u takip eden Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkeleri. Bu üçüncü kategoride yer alan ülkeler, asker ve sivil aydınlar öncülüğündeki bağımsızlık savaşlarını kazandıktan sonra kendi geri kalmışlıklarının sorumlusu olarak gördükleri Batı emperyalizminden kopuş süreçlerinde milliyetçi, devletçi ve halkçı bir politika izleyerek bir tür sosyalizme doğru ilerliyorlardı. Yöncüler, "üçüncü dünya" ülkelerinin uyguladıkları bu politikalarla, dünyanın ilk bağımsızlık savaşının önderi olarak gördükleri Mustafa Kemal'in ilkeleri arasında bir paralellik görüyorlardı. Onlara göre, halkçılık, devletçilik, milliyetçilik ve devrimcilik gibi "üçüncü dünya" ülkeleri tarafından takip edilen ilkeler, çok daha önceden Mustafa Kemal tarafından formüle edilmişti.

Yöncüler açısından, "üçüncü dünya" ülkeleri Kemalizminkine benzer ilkelerle oluşturdukları politikaları sayesinde hatırı sayılır bir ilerleme kaydederken Türkiye'nin kalkınma yarışında geride kalmasının temel nedeni, Mustafa Kemal'in açtığı yoldan sapılmasıydı. Türkiye'nin mevcut sorunlarına koydukları teşhis şuydu: Kemalizmin milliyetçilik ilkesi milletin çıkarlarının Batı ülkeleriyle iktisadi ve siyasi ilişkileri geliştirmekten geçtiği şeklinde anlaşılmasaydı, devletçilik ilkesi devlet eliyle kapitalizm ve kapitalist yaratma siyaseti olarak tatbik edilmeseydi; halkçılık toplumun sömüren sınıfları ile sömürülen sınıfları arasındaki ayırımları gizlemenin bir aracı olarak kullanılmasaydı; ve nihayet devrimcilik fes yerine şapka giymekten ibaret görülmeseydi Türkiye "kalkınma yarışı"nda çok daha ön sıralarda yer alabilirdi.

"Tedavi" için önerileri ise şöyleydi: Eğer Türkiye, Yeni Osmanlılar, Jön Türkler ve İttihatçılar tarafından farklı koşullarda çeşitli biçimlerde dile getirilen ve Mustafa Kemal tarafından bir bütün olarak formüle edilen Kemalist ilkelerden milliyetçiliği Batı em-

Levent Şahverdi Arşivi

peryalizminin iktisadi ve siyasi sömürüsünden kurtulmanın yolu; halkçılığı, toplumu kendi çıkarları için geri bırakan sömürücülerin aleyhine ve emekçilerin lehine bir iktisadi ve sosyal politikanın çerçevesi; devletçiliği halkçı politikanın metodu; devrimciliği de toplumu ileri doğru sıçratacak radikal bir iktisadi ve sosyal düzen değişikliği olarak kavrarsa, kaybolan yıllarını telafi edebilir.

Yöncüler, Marksizmden yararlanarak geliştirdikleri Kemalizmin bu türden bir yorumunun Türkiye'yi sosyalizme götüreceğini düşünüyorlardı. Fakat onlar, Türkiye'nin sosyalizme yönelmesinin, Marksizmin önerdiği gibi işçi sınıfı önderliğinde ezilen sınıfların bir devrimiyle mümkün olabileceğine katılmıyorlardı. Bu reddiyenin iki gerekçesi vardı. Birincisi Türkiye'de sosyalist bir gidişata önderlik edecek kadar gelişmiş bir işçi sınıfı yoktu. İkincisi, Osmanlı-Türk tarihi boyunca gelişmenin öncülüğünü daima asker ve sivil aydınlar yapmış, toplumsal mücadeleler emekçiler ve sömürücüler arasında değil ilericiler ve gericiler arasında cereyan etmişti. O nedenle, "zinde kuvvetler" olarak adlandırdıkları ve toplumun sorunlarını teşhis ve tedavi edebilecek yegâne güç olarak gördükleri asker ve sivil aydınların tarihten gelen "içtimai tabip" rolünü, son kez oynamaları gerektiğinin bir mecburiyet olduğu inancını taşıyorlardı. Eğer zinde kuvvetler, Kemalizmden kaynaklanan sosyalist bir politika izlerlerse o zaman işçi sınıfı ve halk egemen sınıfların ideolojik ve iktisadi baskısından kurtulabilir, örgütlü ve bilinçli bir hale gelebilir ve bu nitelikleriyle sosyalizmin kuruluşunu gerçekleştirebilirdi.

Yöncülerin siyasal pratikleri, bu perspektifleri doğrultusunda şekillendi. İşçi ve emekçi sınıflar içinde örgütlenmeyi, onlarla organik ilişkiler kurmayı değil, askerleri ve aydınları kendi fikirleri etrafında bir araya getirmek üzere çalışmayı tercih ettiler. Osmanlı-Türk geleneksel aydın hareketlerinde olduğu gibi "fikir-kılıç kenetlenmesi" esas aldıkları modeldi. Fakat, bu kenetlenmedeki "fikir" sosyalizan bir içeriğe sahipti. Bu bakımdan, Yöncüler, Marksizm okumuş, bir tür sosyalist gelişme yolunu benimsemiş Jön Türkler olarak tanımlanabilirler.

Yön-Devrim Hareketi, ortaya çıktığı dönemde büyük bir siya-

Levent Şahverdi Arşivi

sal etki gücüne sahipti. 1968 yılına kadar Türkiye Solu'nun TİP'le birlikte iki akımından biriydi. Bu etkinin kaynağı, her şeyden önce radikalliğinden geliyordu. 27 Mayıs'tan sonra sosyalizmin meşrulaşmasında; sosyalist fikirlerin açıkça tartışılmasında; Kürt sorunu gibi, Nâzım Hikmet şiirleri gibi yıllarca birer tabu olarak el sürülmemiş konuların gündeme getirilmesinde Yöncüler belirleyici ve gözü pek bir rol oynadılar. Osmanlı-Türk tarihini Marksizan bir görüş açısıyla tahlil edip bu tahliller ışığında Türkiye'nin geleceği için belirgin teklifler getirmeyi ilk kez deneyen onlardı. 1960'lı yıllardaki antiemperyalist hareketlenmenin gelişiminde önemli bir payları oldu. Bu etkinlikleri ve Kemalizmi sosyalizme eklemleme çabalarıyla kendilerinden sonraki sol ve sosyalist akımların siyasi fikirlerinin oluşumunda bir referans ve karşı referans kaynağı oldular.

Yön-Devrim Hareketi, 1971'de askerlerle işbirliği halinde giriştiği ihtilâl denemesinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından siyasal alandan fiilen silindi ve sosyalist hareketler üzerindeki etki gücünü hemen hemen yitirdi. Yön-Devrim Hareketi'nin fiilen yok oluşuyla birlikte, sosyalist hareketler sınıf aşırı siyaset yolundan çoğunlukla ayrıldılar. Bununla beraber, akımın temel tezleri günümüzde de bir referans ve karşı referans noktası olma özelliğini korumaktadır. Türk siyasal hayatının özelleştirme, devletçilik, kalkınma, milliyetçilik, demokrasi gibi temel tartışma konularında bir görüş oluşturulurken ya da bir görüş eleştirilirken hâlâ Yöncü tezlere başvurulabiliyor. Buna karşılık, geçmişte Yön-Devrim Hareketi içinde kurucu unsur olarak yer almış olanları da dahil, Yön-Devrim Hareketi ile ilişkilendirilen günümüz 'ulusal solcu'larında, bu akımın sosyalizm vurgusuna ve sosyalist Türkiye ufkuna rastlanmıyor. Yön-Devrim Hareketi'inin Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, İttihatçılar, Kemalistler, Kadrocular ve günümüz 'ulusalcı sol'una uzanan Osmanlı-Türk geleneksel aydın hareketleri içindeki ayırt edici konumu da buydu zaten: Kendine öncel aydın hareketlerinin "Türkiye nasıl kalkınabilir?" ana sorunsalı için geliştirdikleri tüm temel kavram ve önermeleri Marksizmden yararlanarak yeniden anlamlandırmayı denemek ve bunları belirli aşamalardan sonra varılacak sosyalist Türkiye projesi için yeniden bir araya getirmek.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

EKLER

EK 1

YÖN BİLDİRİSİ

Türk halkının, çok çetin iktisadî, siyasî ve sosyal meseleler ortasında, kendisini bütün özlemlerine kavuşturacak bir yön aramakta olduğu bu günlerde, toplum hayatının çeşitli kesimlerinde görev almış olan bizler, altına imzalarımızı attığımız bu bildiri ile, ortak inançlarımızı açıklamayı doğru bulduk. Böyle bir bildirinin m[e]selelerimizi çözmekte faydalı olabilecek olumlu tartışmalara yol açacağını düşünüyoruz.

1- Atatürk devrimleriyle amaç edinilen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmanın, eğitim dâvasını sonuçlandırmanın, Türk demokrasisini yaşatmanın, sosyal adaleti gerçekleştirmenin ve demokrasi rejimini sağlam temeller üzerine oturtmanın, ancak, iktisadî alanda hızla kalkınmakta, yani millî istihsal seviyesini hızla yükseltmekte göstereceğimiz başarıya bağlı olduğuna inanıyoruz.

a- Atatürk devrimlerinin amacı olan Batılılaşmak, en geniş anlamıyla, Batının istihsal seviyesine yaklaştığımız ölçüde gerçekleşebilir. Türkiye'deki istihsal seviyesi yükseldikçe, memleketin sosyal yapısı d[e]ğişecek, şehir-köy ikiliği ortadan kalkacak, imkânlar genişliyecek ve Batı uygarlığının temeli olan akılcı düşünce kütlelere yayılacaktır.

b- Ne kadar çok gayret sarfedilirse edilsin, düşük bir istihsal seviyesiyle, kütlelerin kültür seviyesinde esaslı bir yükselme sağlamak hayaldir. İşsizlik, açlık, çıplaklık, soğuk ve sefalet, kütlelerin eğitime yönelmesini engelleyecek, yaşama içgüdüsü, öğrenme merakından daha ağır basacaktır.

c- Demokrasi, her şeyden önce, insan haysiyetine dayanan ve insanı üstün değer sayan bir rejimdir. Açlığa, işsizliğe, evsizliğe çare bulamıyan bir rejimin, ne kadar üzerinde titrersek titriyelim, demokrasi olmaktan çıkması ve bir gün çökmesi tabiîdir. Türk

Levent Şahverdi Arşivi

demokrasisinin yaşatılması, açlığı, işsizliği ve evsizliği ortadan kaldıracak yüksek bir istihsal seviyesine götüren yolları bulmakla mümkün olabilir.

d- Millî gelirin hızla artmasına önem vermiyen bir sosyal adalet politikası da, yoksulluğun bölüşülmesinden öteye geçemiyecektir. Buna karşılık, sosyal adalete yer vermiyen bir kalkınma politikası başarısızlığa mahkûmdur. O halde, sosyal adalet politikasının başlıca araçlarından biri de istihsal seviyesinin yükseltilmesi olmalıdır.

2- Bugün Türk toplumuna yön verebilmek durumunda bulunan öğretmen, yazar, politikacı, sendikacı, müteşebbis ve idareci gibi kimselerin, belli bir kalkınma felsefesinin ana hatları üzerinde anlaşmaya varmalarını zarurî sayıyoruz.

a- Yirminci yüzyılda, haberleşme araçlarındaki gelişme sonucunda, kütleler, başka memleketlerdeki veya başka tabalardaki yüksek hayat standardının varlığını öğrenmekte ve asıl önemlisi, bu standarda erişmenin mümkün olduğunu görmektedir. Yoksulluğumuz, bu yüzden, artık daha ıstıraplı bir şekilde hissedilmektedir. Hızlı nüfus artışı v[e] meselelerimizin bu artışa uygun bir tempo ile ele alınmayışı, durumu daha da ağırlaştırmıştır.

Türkiye, bugün, ciddî bir iktisadî ve sosyal buhranın içindedir. Sosyal buhran, iktisadî buhranın tabiî bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Geri bir tarım, artan ithal ihtiyacımızı karşılıyacak kaynakları sağlamak şöyle dursun, hızla çoğalan nüfusun beslenme ihtiyacını bile karşılayamamaktadır.

Topraksızlık, artan nüfusu şehirlere doğru itmekte, şehirlere akan bu nüfusa iş ve mesken sağlanmasında güçlük çekilmektedir. Köklü tedbirler alınmazsa, gecekondu ve işsizlik, önümüzdeki yıllarda millet hayatının tehlikeli bir yarası haline gelerek sosyal ve siyasî düzenin bozulmasına yol açabilecektir.

Hızlı nüfus artışı yüzünden, Türkiye nüfusunun yarısını 18 yaşından küçük gençler teşkil etmektedir. Son olayların da açıkça ortaya koyduğu gibi, çığ halinde gelen bu gençlerin büyük bir kısmına okul ve sağlam bir gelecek sağlamak mümkün olmamaktadır.

b- İşin [e]n hazin tarafı, Türkiye'nin kaderine hâkim olabilecek durumda bulunan çevrelerde, karşı karşıya bulunduğumuz çetin

Levent Şahverdi Arşivi

meselelerin şuuruna henüz varılmamış olmasıdır. Bu çevrelerce benimsenen ve uygulanabilecek olan bir kalkınma felsefesi yoktur. Kalkınmanın anlamı bütün genişliği ile anlaşılamamıştır. Köklü reformlara girişmeden kalkınmanın başarılamayacağı ve buna karşılık, kalkınma sonucunda toplum düzenine, insan davranışlarına bazı değişikliklerin geleceği unutulmaktadır. Bu yüzden, hem kalkınma istenmekte, hem de köklü reformlara karşı konulmakta ve yeni davranışlar yadırganıp kötülenmektedir. Böyle bir tutumun sonucu olarak, toplum hayatının gidişinde söz sahibi bir çok kimse, dış yardımların biraz genişlemesiyle, turizmin geliştirilmesiyle, sebze ve meyva ihracının artmasıyla kalkınma dâvasının çözülebileceğine içten inanmaktadır.

c- Türkiye'nin kalkınmasını belli bir amaca yöneltmek, siyasî iktidarın emrinde teknik bir organ olan Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın yetkisini aşan bir iştir. Gerçi, memleketin seçkin uzmanlarını bir araya getiren Devlet Plânlama Teşkilâtı bir kalkınma stratejisi çizerek, bu yolda ilk gayreti göstermiştir. Ama bunu yeter saymamak gerekir. Yapılacak plânların yön kazanması ve başarıya ulaşması, ancak, Türk toplumuna yön verebilecek durumda bulunan çevrelerin açık bir kalkınma felsefesi üzerinde anlaşmalarıyla mümkün olacaktır.

3- Kalkınma felsefemizin hareket noktaları olarak, bütün imkânlarımızı harekete geçirmeyi, yatırımları hızla arttırmayı, iktisadî hayatı bütünüyle plânlamayı, kütleleri sosyal adalete kavuşturmayı, istismarı kaldırmayı ve demokrasiyi kütlelere maletmeyi zaruri sayıyoruz. Varmak istediğimiz bu amaçlara yeni bir devletçilik anlayışıyla erişebileceğimize inanıyoruz.

a- Türkiye'nin iktisadî hayatında özel teşebbüsü ve devlet teşebbüsünü birlikte yaşatan karma bir sistem kalacaktır. Fakat, ağırlık merkezi özel teşebbüs olan bir iktisadî sistemin, bugünkü yapısıyla Türkiye'yi hızla ve sosyal adalet içinde, çağdaş uygarlık seviyesine eriştirebileceğini sanmıyoruz. İktisat ilminin ve tarihin ışığında, inanıyoruz ki, özel teşebbüse dayanan kalkınma yavaştır, ıstıraplıdır, israflıdır ve sosyal adaletle bağdaşması, azgelişmiş bir memlekette, imkânsızdır. Böyle bir kalkınma, siyasî gücü geniş ölçüde iktisadî güce tabi kılması yüzünden, demokratik de değildir.

Levent Şahverdi Arşivi

b- Özel teşebbüs kâra dayanır. İktisadî sistemin itici kuvveti kârdan ibaretse, kalkınmanın çok yavaş bir tempo ile gerçekleşmesine, gelir dağılışındaki adaletsizliklerin artmasına "her mahallede bir milyoner" felsefesinin yerleşmesine, millî servetin en faydalı işlere değil, en kârlı işlere akarak, israf edilmesine, durgunluğun ve işsizliğin sık sık baş göstermesine katlanmak gerekir. Günümüzde, hiçbir az gelişmiş memleket bunları göze alamaz.

Batı memleketlerinin kalkınmaları sırasında, çok elverişli şartlara ve sömürgeciliğe rağmen, gelişme, yavaş, israflı, sıkıntılı olmuş, liberal, fakat gücünü genel oydan almıyan idâreler altında gerçekleştirilmiştir. Ancak yirminci yüzyılda, esas itibariyle istihsal seviyesinin yükselmesi sayesindedir ki, Batı memleketlerindeki iktisadî sistem azçok tatmin edici şekilde işleyebilecek hâle gelmiştir. Bununla birlikte, Batı sosyalist partileri, düşünürleri ve hattâ liberal eğilimli siyasetçiler, kendi memleketlerindeki iktisadî sistemin israflı olduğunu, zarurî ihtiyaçları ihmal ettiğini, hızlı bir gelişmeyi ve sosyal adaleti sağlama bakımından da yetersiz kaldığını delilleriyle belirtmektedir.

c- Bu sebepledir ki, günümüzün gerçeklerine uygun yeni bir devletçilik anlayışını Türkiye için zarurî sayıyoruz. Ayrıca, özel teşebbüsün mutlâkâ verimli, devlet teşebbüsünün de mutlâkâ verimsiz olduğu şeklindeki yaygın düşüncenin, sağlam delillere dayanmıyan ve geniş bir propaganda ile beslenen bir inanç olduğunu belirtmekte fayda görüyoruz. Verimli çalışma imkânlarına kavuşmak için, meselâ İngiltere ve Fransa'da, bazı sanayi kollarının devletleştirilmesine gidildiğini hatırlatmak isteriz.

Birtakım devlet işletmelerinin verimsiz kalış sebeplerini, devletçilikte değil, aksine yeter derecede devletçi olmayışımızda ve devletçiliği sistemli bir şekilde uygulayamayışımızda aramak gerektiğine inanıyoruz.

4- Yeni devletçiliği, yukarıda belirttiğimiz amaçlara erişmek için mutlaka başvurulması gereken şuurlu devlet müdahalesi şeklinde anlıyoruz.

a- Kalkınmayı hızlandırmak maksadıyla millî tasarrufun çoğaltılması ve millî gelirdeki artışların önemli bir kısmının tasarrufa yöneltilmesi, ancak, geniş ölçüde ve bilgili devlet müdahalesiyle başarılabilir. Bellibaşlı tasarruf kaynaklarından biri olan vergilerde verimin arttırılması, devletçilikle mümkündür. Çağımız-

Levent Şahverdi Arşivi

da, vergilerde adalet şarttır. Fakat vergi adaletini sağlamak maksadıyla yüksek gelirlerden alınan vergilere karşı bugün yöneltilen en önemli itiraz, bunların yatırımları azaltmasıdır. Devletçilik, millî tasarrufu yatırımlara yönelttiği için, bu itirazı önler. Bundan başka, devletçilik, kalkınmanın nimetleri ve külfetleri arasında denge yaratarak, tasarruf fikrinin geniş halk kitlelerince benimsenmesini kolaylaştırır. Ayrıca, devlet işletmelerinin kazançları, vergi yoluna sapmadan sağlanan önemli bir tasarruf kaynağı olur.

Yatırım imkânlarını arttırmak maksadıyla, boş duran işgücünün istihsale yöneltilmesi de, devletin demokratik, fakat plânlı teşkilâtlandırma gücü sayesinde mümkün olabilecektir.

b- Bugünkü imkânlarımızla, daha iyi bir teşkilât ve idâre[d] içinde şimdikinden çok daha fazla ve çok daha verimli şekilde yatırım yapmanın mümkün olduğuna inanıyoruz. Bunun için, iktisadî hayatı bütünüyle plânlamak şarttır. Plân, iktisadî hayatı istenen amaçlara zamanında ve bütünüyle yöneltmeğe imkân verecek yetkilerle araçları da beraberinde getirmelidir. Bunu sağlıyacak bellibaşlı şartlardan biri de, iktisadi hayatın çeşitli kesimlerine hâkim olan kilit sanayilerin mutlaka devlet elinde bulundurulmasıdır. Devletçiliği, ciddî bir plânlamanın vazgeçilmez unsuru sayıyoruz.

c- Plânlama, büyük iktisadî birimlere geçmeyi zarurî kılar. Halbuki Türkiye'nin iktisadî hayatı, tarım, sanayî ve ticaret alanlarında çok ufak işletmelere dayanmaktadır. Bu bakımdan; çiftçiyi teşkilâtlandırarak istihsâl kooperatiflerinin geliştirilmesi, küçük sanatlarda kooperatifçiliğin yaygın hale getirilmesi, perakende satış yerlerini azaltarak ve malların müstahsilden müstehlike geçiş yollarını kısaltarak, sanayide olduğu gibi, tarım ve ticarette de büyük birim esasının mümkün olduğu ölçüde yerleştirilmesi lüzumludur.

Devlet kesiminin yanı sıra, geniş bir kooperatif kesimi, Türk iktisadî sisteminin temelini teşkil etmelidir.

d- Devletçilik, ayni zamanda, gelir dağılışındaki adaletsizlikleri gidermek, sosyal güvenliği gerçekleştirmek, müstahsil ve müstehlikin mutavassıt bir zümre tarafından ezilmesini önlemek,

Levent Şahverdi Arşivi

bölgeler arasındaki dengesizlikleri ortadan kaldırmağa çalışmak için de en elverişli sistemdir.

Çalışmayı toplumun en yüksek değeri haline getirmek çalışmaya dayanan kazançları yüksek seviyeye çıkarmak, devletçiliğin temel hedefidir. Kol ve kafa gücünü satarak geçinenlerin ezilmesine seyirci kalan, arsa spekülâtörlerinin ve ticaret alanında istismarcı mutevassıtların haksız kazançlarına göz yuman ve bu gibilerin bir yüksek devlet memurundan, fikir ve bilim adamından fazla kazanmasına ses çıkarmayan bir sistemin yirminci yüzyılda daha fazla sürüp gitmesine imkân yoktur.

e- Devletçilik, demokratik rejimin sadece bir şekilden ibaret kalmasını önleyip, demokrasinin kütlelere malolmasını sağlıyacak temel müdahale vasıtasıdır. Plânlı bir eğitim seferberliğine girişmek, Köy Enstitüleriyle açılan yolu genişletmek, milyonlarca köylü ve işçi çocuğunu eğitim alanında ve memleket idâresinde herkesle eşit imkânlara kavuşturmak, yetişkinlerin eğitimi yoluyla kütlelere yükselme fırsatı hazırlamak ancak şuurlu bir devletçilikle mümkündür.

Sendikaların kuvvetlendirilmesi, ağanın yerini teşkilâtlanmış çiftçinin ve kooperatifin almasını sağlıyacak şekilde toprak reformunun gerçekleştirilmesi modern devletçiliğin ödevidir ve bunlar ancak devlet müdahalesiyle başarılabilir.

Varmak istediğimiz amaçların şu veya bu noktası tartışma konusu edilebilir. Bu bildirinin yayınlanmasındaki maksat da bu çeşit tartışmalara yol açmaktır.

Bugün içinde bulunduğumuz buhranlardan kurtulmanın birinci şartını, Türk toplumunun çeşitli kesimlerinde görev almış olanların ve millet kaderine hâkim olabilecek mevkilere gelmiş bulunanların, düşüncelerini açıkça ortaya koyarak bir temel kalkınma felsefesi etrafında birleşmelerinde görüyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

EK 2

YÖN BİLDİRİSİNİ İMZALAYANLARIN TAM LİSTESİ[1]

İlk Anda İmzalayan 164 Kişi

Kevork Acemoğlu (İÜ. Hukuk Fak. Doçenti), **İhsan Ada (Gazeteci)**, Muammer Akıncı (Hazine Gn. Md. Yrd.), **Muammer Aksoy (Profesör)**, Suat Aksoy (Ziraat Fak. Asistanı), **Teoman Aktürel (Şair-Yazar)**, Mete Akyol (Gazeteci), **Yavuz Alangoya (İÜ. Hukuk Fak. As.)**, Tahir Alangu (Yazar), **Erdoğan Alkın (İÜ. İktisat Fak. As.)**, Ş. Alp (Yazar), **Çetin Altan (Yazar)**, Melih Cevdet Anday (Yazar-Şair), **Sadun Aren (SBF Profesörü)**, Burhan Arpad (Yazar), **Kemal Arıburnu (İmar Bak. Neşriyat Md.)**, Özdemir Asaf (Yazar-Şair), **Orhan Asena (Doktor-Sanatçı)**, Reşit Aşçıoğlu (Gazeteci), **Türkkaya Ataöv (SBF Asistanı)**, Doğan Avcıoğlu (Gazeteci), **Hamdi Avcıoğlu (Gazeteci)**, Rona Aybay (İÜ. Hukuk Fak. As.), **Halil Aytekin (Öğretmen)**, Yusuf Balkan (Doktor), **Kahraman Bapçum (Gazeteci)**, Atillâ Bartınlıoğlu (Gazeteci), **Ferzan Baydar (İmar Bk. Memuru)**, Deniz Baykal (SBF Asistanı), **Fakir Baykurt (İlköğretim Müfettişi)**, Korkut Boratav (SBF Asistanı), **Kenan Bulutoğlu (İÜ. İktisat Fak. Doç.)**, Doğan Can (Gazeteci), **Beyhan Cenkçi (Ank. Gaz. Send. 2. Bşk.)**, Ömer Sami Coşar (Gazeteci), **Alev Coşkun (Kurucu Meclis Üyesi)**, Necati Cumalı (Yazar), **Sermet Çağan (Gazeteci)**, Cevat Çapan (Gazeteci), **Cahit Davran (İÜ. Hukuk Fak. As.)**, H. Sezai Deren (EİEİ Elek. Müh.), **Mekin Dinçer (San.Kal. Bank. Uzm.)**, Sencer Divitçioğlu (İÜ. İktisat Fak. Doç.), **Salih Duralı (Etibank Elek. İşl. Gn. Md.)**, Orhan Duru (Gazeteci), **Süleyman Ege (Gazeteci)**, Mustafa Ekmekçi (Gazeteci), **Oktay Ekşi (Gazeteci)**, Tarhan Erdem (Yük. Müh.), **Mehmet Erdemir (Çukurova Elk. AŞ. Gn. Md.)**, Muzaffer Erdost (Gazeteci), **Özhan Eroğuz (San. Kalkınma Bank. Uzm.)**, Bahir Ersoy (Teksif Başk.), **Vehbi Ersü (T. Senatör)**, Cemal Reşit Eyüboğlu (Avukat), **Sabahattin Eyuboğlu (Yazar)**, Hasan Genç (Sendikacı), **Ali Gevgilili (Gazeteci)**, İ. Sefa Giray (EİEİ Yük. Müh.), **Yılmaz Gümüşbaş (Gazeteci)**, Necati Gündüz (Gemerek Kaymakamı), **Turan Güneş (CHP Merk. İd. Kurulu Üyesi)**, Nail Güreli (Gazeteci), **Ecvet Güresin (Gazeteci)**, Rıza Güven (Sendikacı), **Mükerrem Hiç (İÜ. İktisat Fak. As.)**,

1 Soyadına göre alfabetiktir

Levent Şahverdi Arşivi

Sırrı Hocaoğlu (Hatay Milletvekili), **Erhan Işıl (Mal. Bak. İk. İşbirliği Gn. Md. Yrd.)**, M. Hadi İlbaş (Gazeteci), **Sudi İlkorur (San. Nak. AŞ. Tic. Md. Yrd.)**, **Abdi İpekçi (Gazeteci)**, Vedat Kaya İrez (İktisatçı), **Tarik Dursun K. (Yazar)**, Arslan Başer Kafaoğlu (Hesap Uzmanı), **Yahya Kanbolat (Ziraat Fak. As.)**, Ceyhun Atuf Kansu (Doktor-Sanatçı), **Yunus Kara (Sendikacı)**, Nuri Karacan (İÜ. İktisat Fak. As.), **Suphi Karaman (T. Senatör)**, Nusnet Karasu (Sağlık Eski Bakanı), **Beysan Keyder (San. Kal. Bank. Uzm.)**, Metin Kıratlı (SBF As.), **Coşkun Kırca (İstanbul Milletvekili)**, Mehmet Ali Kışlalı (Gazeteci), **Bedii Kireçtepe (Em. Hava Generali)**, Yusuf Kirmigil (Hesap Uzmanı), **Yusuf Kivnibir (Hesap Uzmanı)**, M. Şükrü Koç (Aydın Milletvekili), **Hasan Hüseyin Korkmazgil (Yazar)**, Uğur Korum (SBF Asistanı), **Rüçhan Koşar (İmar Bakanlığı Memuru)**, Ayhan Köksal (İÜ. Hukuk Fak. As.), **Mehmet Can Köksal (İÜ. Hukuk Fak. As.)**, Alp Kuran (Avukat), **Dursun Kut (İnşaat Teknikeri)**, Sami Küçük (T. Senatör), **İdris Küçükömer (İÜ. İktisat Fak. Doç.)**, Mahmut Makal (Yazar), **Fethi Naci (Eleştirmen)**, Öğet Öktem (İÜ. Hukuk Fak. Üs.), **İbrahim Öngüt (San. Kalkınma Bank. Uzm.)**, Ahmet S. Örnekol (EİE Müh.), **Çetin Özek (İÜ. Hukuk Fak. As.)**, Tahsin Özer (Hesap Uzmanı), **Sami. N. Özerdim (Yazar)**, Hakkı Özkazanç (Gelirler Gn.Md. Müş.), **Selahaddin Özmen (OYAK Gn. Md.)**, Nihat Öztaş (Yazar), **Bekir Öztürk (Gazeteci)**, Mustafa Özyürek (YTP Gençlik Kol. Gn. Sekr.), **Sina Pamukçu (Avukat)**, Arif Payaslıoğlu (ODTÜ İİF Dekanı), **Hüseyin Pekin (EİEİ Yük. Müh.)**, Tahsin Saraç (Öğretmen), **Murat Sarıca (İÜ. Hukuk Fak. As.)**, Hikmet Savaş (Gazeteci), **Bahri Savcı (SBF Profesörü)**, İlhan Selçuk (Yazar), **Turhan Selçuk (Karikatürist)**, Mehmet Selik (SBF Asistanı), **İlhami Soysal (Gazeteci)**, Mümtaz Soysal (SBF As.), **Metin Sözen (İÜ. Ed. Fak. As.)**, İsmail Şahin (Gazeteci), **Necdet Şalvuz (İmar Bak. Tetkik Kur. Üy.)**, Kemal Tahir (Yazar), **Esin Talû (Gazeteci)**, Erdoğan Tamer (Gazeteci), **Server Tanilli (İÜ. Hukuk Fak. As.)**, Nedim Tekin (CHP Gençlik Koll. YK. Üy.), **İtimat Tezgören (Öğretmen)**, Erdoğan Teziç (İÜ. Hukuk Fak. As.), **Meriç Teziç (İÜ. Hukuk Fak. As.)**, Sabri Tığlı (Gazeteci), **Taner Timur (SBF As.)**, Naim Tiralı (Giresun Milletvekili), **Erdoğan Tokatlı (Gazeteci)**, Orhan Tokatlı (Gazeteci), **Metin Tokpınar (Sanayi Kal. Bank. Uzm.)**, Engin Tonguç (Doktor-Sanatçı), **Adil Torun (Sendikacı)**, Osman Nuri Torun (Sanayi Kal. Bank. Uzm.), **Cengiz Tuncer (Gazeteci)**, Adnan Turani (Ressam), **Seyfettin Turhan (Gazeteci)**, Turhan Tükel (Gazeteci), **Melih Tümer (Sanayi Kal. Bank. Uzm.)**, Nihat Türel (Avukat), **Namık K. Türesinler (Sanayi Kal. Bank. Uzm.)**, Cavit Orhan Tütengil (İÜ. İkt. Fak. Doç.), **Özhan Uluatam (SBF As.)**, Ali Ulvi (Karikatürist), **Cemalettin Ünlü (Gazeteci)**, Üstün Üstündağ (İktisatçı), **Şevki Vanlı (Mimar)**, Berke

Levent Şahverdi Arşivi

Vardar (İÜ. Ed. Fak. As.), **Adnan Veli (Yazar)**, Selahattin Yayın (Sendikacı), **Turgut Yeğenağa (Mühendis)**, Mustafa Yeğenoğlu (Müteahhit-Mühendis), **Aysel Yenal (İÜ. İkt. Fak. As.)**, Hasan Yılmaer (İst. Gaz. Send. Bşk.), **Tahsin Yücel (İÜ. Ed. Fak. As.)**.

Sonradan İmzalayan 878 Kişi

M.Hayrettin Abacı (Avukat), **Cemal Açıkalın (Lise mezunu)**, Doğan Adıgüzel (Hukuk Fak. Öğr.), **Yusuf Ağırgün (İÜ. Hukuk Fak. Öğr.)**, Abidin Ahıska (İktisat Fak. Öğr.), **Mehmet Akan (İTÜ Öğrencisi)**, Ülker Akçakoca (Amme İda. Ens. As.), **İsmet Akçabay (Hukuk Fak. Öğr.)**, Dursun Akçam (Öğretmen), **Kamber Akçeşme (Seyyar Dokuma İşinde)**, Tuğrul Akçura (mimar, Şehir Plancısı), **Nihat Akdemir (Avukat)**, Talât Akgün (lise öğretmeni), **Besim Akımsar (Gazeteci)**, Aziz Akın (Hâkim), **Cemal Akın (Sanatçı-Yazar)**, Gürol Akın (SBF Öğr.), **Necati Akın (Ortaokulu Resim Öğretmeni)**, Rahmi Akkan (Çamlıca Sanatoryumunda), **Aydın Akkaynak (Çiftçi)**, İ.Üstün Akmen (Hukuk Fak. Öğr.), **Ahmet Aksal (Öğretmen)**, Gültekin Aksan (Hukuk Fak. Öğr.), **Hüseyin Akşit (İlköğretim Müfettişi)**, Aziz V. Aktaş (Öğretmen), **Süleyman Aktürk (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, Turhan Akyel (Öğretmen), **Ferit Akyürek (Üniv. Öğr.)**, Alil Alatgil (Terzi), **Fuat Albayoğlu (Yorgancı)**, Tevfik Aldemir (Eğitim Ens. Öğr.), **Atillâ Alkan (Etibank Gn. Md. Raportörü)**, İsmail Nafiz Alkan (İlkokul Öğretmeni), **Safiye Alkan (İÜ. Hukuk Fak. Öğr.)**, Celal Alp (Üniv. Öğr.), **Artan Alpargun (SBF Öğr.)**, Murat Alpsoy (İktisat Fak. Mezunu), **Hamdi Alptekin (Bardakçı Esnafı)**, Orhan Altan (İktisat Fak. Mezunu), **Orhan Altan (Elektrik Müh.)**, Eşref Altın (BF Öğr.), **Ferit Altın (Üniv. Öğr.)**, Ömer Altınbaş (İst. Hukuk Fak. Öğr.), **Nurhan Altınman (İktisat Fak. Öğr.)**, Erol Altıntaş (Hukuk Fak. Öğr.), **Bekir Ant (İktisat Fak. Öğr.)**, İsmail Antis [Sina Akşin][2] (Tarih Öğretmeni), **Talip Apaydın (Öğretmen)**, Fatma Arda (İA. Ed. Fak. Psi. Öğr.), **Tekin Arda (Er. Tek. Öğr. Ok. Öğr.)**, Emel Argun (Ev Kadını), **Kâzım Arık (İÜ Orman Fak. Öğr.)**, Niyazi Arık (Öğretmen), **Özcan Arıkan (Üniv. Öğr.)**, Nami Arıman (Teknik Ü. Merk. Kitaplık Md.), **Ersen Arman (İktisat Fak. Öğr.)**, Hasan Gazi Arpaç ( ), **Yıldıray Arsan (Öğr.)**, N. Nazif Arslan (Avukat), **Neş'et Arslan (Hukuk Fak. Öğr.)**, Necati Artan (Hava Yüzbaşısı), **Yüksel Artan (Yıldız Tekn. Ok. Öğr.)**, Fehmi Artuna ( ),

2 Prof. Dr. Sina Akşin, Mülkiyeliler Birliği tarafından 8 Kasım 2003 tarihinde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde düzenlenen "Doğan Avcıoğlu Sempozyumu"nda *Yön* Bildirisini İsmail Antis takma adıyla imzaladığını açıklamıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

Nimet Arzık (Yazar), Kısmet Asa (Ed. Fak. Öğr.), **Mustafa Aslan (Doktor)**, Seyit Aslan (Oto Sanatkârı), **Hasan Aşkan (SBF Öğr.)**, Muzaffer Aşkayanar (Ank. İk. Tic. İl. Ak. Öğr.), **Hüsamettin Ata (Orman Fak. Öğr.)**, Mahir Ata (İÜ. Hukuk Fak. Öğr.), **Yılmaz Ataksoy (Avukat-Uşak Barosu Bşk.)**, Hurşit Atakulu (Avukat), **Atillâ Atalay (Hukuk Fak. Öğr.)**, Sümer Atalay (Köy Öğretmeni), **Taliş Atalay (Doktor)**, Haşim Ataman (İlkokul Öğretmeni), **Arif Ataün (Teknisyen)**, H.Mehmet Ateş (İst. Hukuk Fak. Öğr.), **İsmail Atıcı (Hukuk Fak. Öğr.)**, Faik Atilla (Amerikan As. Yrd. Kur. Den. Gr. Müt.), Yusuf Aturgil (Arkeoloji Müzesi Memuru), **Arif Avcı (Avukat)**, Celâl Avcıoğlu (Em. Öğretmen), **Behzat Ay (Öğretmen)**, Nermin Ay (Öğretmen), **Aydın Aybay (İst. Hukuk. Fak. Medeni As.)**, Mefharet Aydemir (Saint Joseph Lis. Öğr.), **İ.Kenan Aydeniz (Hukuk Fak. Öğr.)**, Gündüz Aydın (İk. Fak. Gaz. Ens. Öğr.), **Hurşit Aydın (Öğretmen)**, Mehmet Aydın (Bursa Eğ. Ens. Ed. Öğretmeni), **Zeynel Aydınalp (Öğretmen)**, Gülali Zülal Aydınoğlu (İlkokul Öğretmeni), **Necla Aysever (Daktilograf)**, Nevin Aysever (Öğrenci), **Ömer Aytaç (Tek. Ün. Mak. Fak. Öğr.)**, M. Nuri Ayvalı (Öğretmen-Şair), **Viktor Azarya (Robert Kol. Öğr.)**, M. Halil Azeri (Hukuk Fak. Öğr.), **İsfendiyar Babacan (İst. Hukuk Fak. Öğrt.)**, Sahir Bafra (Öğrenci), **Erol Bağcıgil (İÜ. İktisat Fak.)**, Yusuf Ziya Bahadınlı (Öğretmen-Editör), **İlhan Baran (Yurt dış. Öğr.-Paris)**, Ümran Baran (Trabzon Ses Gaz. Sahibi), **İhsan Barın (Motor Tekniker Öğr.)**, Osman Başar (İktisat Fak. Öğr.), **Özdemir Başargan (Dz. Assb. Bçvş.)**, Derviş Batı (Oksijen Kaynakçısı), **Bayram Batoğlu (Öğretmen)**, Yıldırım Batuk (İtalyan Tic. Lis. Öğr.), **Nevzat Batur (Ecz. Ok. Öğr.)**, Mes'ut Bayazitoğlu (Tüccar), **Ayten Baydar (Öğretmen)**, Mehmet Baydar (SBF Öğr.), **Okan Bayer (İşçi)**, Okan Bayer (Dişçi), **Ömer Bayezit (İnş. Yük. Müh.)**, Hüseyin Baykara (Avukat), **Refik Bayrakçı (Şair-Yazar)**, H. Tahsin Bayraktar (Esnaf), **Orhan Bayraktutan (Belediye Zab. Mem.)**, Turhan Bayraktutan (Profesyonel Futbolcu), **Ayhan Baysal (Memur)**, Firuz Baysal (Ege Ün. Tıp Fak. As.), **Orhon Belentepe (Lise Öğr.)**, Erhan Bener (Mal. Bak. Haz. Gn. Md. Mua.), **Celallettin Benlioğlu (Öğretmen)**, Coşkun Beslen (Adapazarı Şek. Fab. Mem.), **Taner Beygo (İÜ. Hukuk Fak. Öğr.)**, Yusuf Bıyık (Tek. Öğretmen), **Hakkı Biber (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, Kemal Bilbaşar (Yazar), **Fuat Bilen (İktisat Fak. Öğr.)**, Nebil Bilge (İst. Huk. Fak. Öğr.), **Pertev Bilgen (İktisat Fak. Maliye As.)**, Altay Bilgeoğlu (İşçi), **Orhan Bingöl (Tic. İl. Mezunu)**, Alaattin Biter (Orman Fak. Öğr.), **Atalay Bodur (Orman Fak. Öğr.)**, Atilla Bodur (İktisat Fak. Mez.), **Ahmet Bolkan (Tütün Müstahsili)**, Mehmet Bozkurt (Öğretmen), **Cemil Bozturgut (Özel İdare Memuru)**, Coşkun Bölükbaşıoğlu (CHP Mr. Bas. Bür. Ş.), **Ahmet Brazer (İÜ. Orman Fak. Öğr.)**, Osman Bubik (SBF Öğr.), **Faik Bucak (Av. Sürgün-**

Levent Şahverdi Arşivi

deki "Ağa"lardan), Mustafa Buran (Üniv. Öğr.), **Mustafa Bütün (Teknisyen)**, Bahattin Can (Öğretmen), **Maksudiye Can (Öğretmen)**, Necdet Ali Can (Öğretmen), **Yücel Candemir (İTÜ İkt. Kür. As.)**, Muammer Caner (İkt. Fak. Öğr.), **Hayati Cebecioğlu (İnş. Yük. Müh.)**, Halil Cengiz (Ortaokul Öğretmeni), **Münir Cerid (Mak. Y. Müh.)**, Mahcure Selma Ceridoğlu (İkt. Fak. Öğr.), **Yalçın Ceridoğlu (Huk. Fak. Öğr.)**, Tulga Cetiz (Yurt dış. Öğr.-Paris), **Cenan Ceylan (SBF Öğr.)**, Turan Ceyhun (İst. Huk. Fak. Öğr.), **Mustafa Ceylan (İÜ. Elek. Fak. Öğr.)**, Remzi Çınar (Üniv. Öğr.), **Kenan Coşkun (Şair ve Ressam)**, Necati Coşkuner (Yargıç Adayı), **Ali Cumhur (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, Ayla Çakaloz (Ege. Ün. Tıp Fak. Öğr.), **Hasan Çakır (Zeytinci)**, Mehmet Çakır (Öğretmen), **Nazmi Çakır (Kauçuk işçisi)**, Şefik Çakmak (SBF Öğr.), **Selçuk Çakmakçı (Huk. Fak. Öğr.)**, Adnan Çalıkoğlu (Avukat Uşak Es. Mil. Vek.), **Süleyman Çalışır (İÜ. Orman Fak. Öğr.)**, Salim Çalışkan (Sümerbank Antalya Mağ. Müh.), **H. Vedat Çalışkanlar (Terzi)**, İbrahim Çamlı (Yazar), **Dursun Çan (Öğretmen)**, Abdullah Çavuşoğlu (Elek. Y. Müh.), **Yakup Çayhan (İthalatçı-Tüccar)**, Yaşar Çehreli (Stajyer Mimar), **Ayhan Çelik (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, Kamer Ali Çelik (İÜ Huk. Fak. Öğr.), **M. Erol Çelik (İkt. Fak. Öğr.)**, Mehmet Çelik (AÜ Huk. Fak. Öğr.), **Nuri Çelik (PTT Memuru)**, Sırrı Çelik (İlköğretim Müf.), **Vecdi Çelik (İTİA Öğr.)**, Hüseyin Çetin (Ortaokul Öğretmeni), **Mustafa Çetin (Em. Albay)**, Ayla Çetinçelik (İst. Huk. Fak. Öğr.), **Salih Çetiner (İTÜ İnş. Fak. Sekr.)**, Ali Çetinkaya (Milli Eğ. Md. Küt. Mem.), **Harun Çetintemel (Huk. Fak. Öğr.)**, **Erol Çevikçe ( )**, M. Farhettin Çevirgen (Maden Müh.), **Kemal Çınar (Huk. Fak. Öğr.)**, Mehmet Çınarlıoğlu (Tornacı), **Mümin Çınkılınç (Sayacı)**, Ali Çiçekli (Öğretmen), **Hüseyin Sabri Çiftçi (İşsiz)**, Süha Çilingiroğlu (Avukat), **Ali Sadik Çilli (İşçi)**, Mustafa Çinsar (İst. Huk. Fak. Öğr.), **Cemal Çobanlı (Tıp Fak. Öğr.)**, Emin Çobanoğlu (Doktor), **Yusuf Çolak (Yıldız Tek. Ok. Öğr.)**, Enis Çongar (İst. Huk. Fak. Öğr.), **Cahit Çorum (Fen. Fak. Öğr.)**, Tuncay Çölkesen (Üniv. Öğr.), **Tekin H. Çullu (Send. T.C. Kur. Mec. Üy.)**, Vural Dağtekin (Stajyer Doktor), **Sabri Dardan (Deniz Hast. Raportör)**, Erol Değerli (Huk. Fak. Öğr.), **Maksut Demir (İng. Öğretmeni ve Lis. Md. Mua.)**, **Osman Demir (Sağlık M.)**, İlhan Demiraslan (Doktor), ***Ertuğrul Demircan (İst. Huk. Fak. Öğr.)***, Rüştü Demirdöven (İkt. Fak. Öğr.), **Ercan Demirel (İkt. Fak. Öğr.)**, Erkut Deniz (SBF Öğr.), **Handan Denizci (Ev Kadını)**, Hüseyin Denizci (Hilton Oteli Veznedarı), **Şemsettin Deveci (Öğretmen)**, Çetin Diramalı (Öğrenci), **Şansal Dikmen (Huk. Fak. Öğr.)**, Ali Dilber (Dekoratör), **Muzaffer Dilmaç (İÜ Tıp Fak. Öğr.)**, Salih Dilsizoğlu (İkt. Fak. Öğr.), **Erbay Dinçay (Orm. Fak. Öğr.)**, Zeki Direk (Avukat), **Sırrı Divil (Lise Öğretmeni)**, Ali Dizdaroğlu (Huk.

Levent Şahverdi Arşivi

Fak. Öğr.), **Tuncer Doğan (Huk. Fak. Öğr.)**, Ahan Doğanay (İ. Ed. Fak. Öğr.), **Ömer Doğrul (İÜ Huk. Fak. Öğr.)**, Oğuz Doğu (Sıhhi Tesisatçı), **Necati Doluorman (Film Rejisörü ve Yapımcısı)**, Atillâ Donat (SBF Öğr.), **M. Hulusi Dosdoğru (Doktor)**, Sabire Dosdoğru (Doktor), **Ergun Doyurgan (Lise Mezunu)**, Kâzım Dönmez (Huk. Fak. Öğr.), **Mennan Duatepe (AÜ Huk. Fak. Öğr.)**, Ahmet Duman (Üniv. Öğr.), **Cabir Duran (Ünİv. Öğr.)**, Enver Dursun (İst. Huk. Fak. Öğr.), **Hâmit Duru (Serbest Y. Mim. Mim. Bir. Es. YK.Ü.)**, Mehmet Durukan (TMO Ajans Md.), **Mehmet Ecer (Teknisyen)**, Remzi Eker (**İÜ** Orman Fak. Öğr.), **Besim Ekmen (İkt. Fak. Öğr.)**, Özen Elson (**AİTİA** Mezunu), **Emin Emek (Tüccar Terzi)**, Kadem Emiroğlu (Öğrenci), **Gökçe Enis (İkt. Fak. Gaz. Ens. Öğr.)**, Sebahat Enöktem (Öğretmen), **Recep Er (Sinema Teşrifat İşçisi)**, Refik Er (Huk. Fak. Öğr.), **Kutlu Eraksoy (Doktor)**, Hilmi Erbaş (Gazinocu), **Salim Erdal (İkt. Tic. İl. Ak. Öğr.)**, Ali Naili Erdem (Huk. Fak. Öğr.), **Cahit Erdem (Halk Eğ. Md.)**, Nevzat Erdem (Astsubay Bçvş.), **Celal Erdemoğlu (Stajyer Doktor)**, Mehmet Erdinç (Öğretmen), **Azmi Erdoğan (Akşam Tek. Ok. Öğr.)**, Fikret Erdoğan (Bankacı), **Vahap Erdoğdu (Tarım Öğretmeni)**, Müşfik Erem (Teknisyen), **Fahri Eren (Sağlık Mem.)**, M. Edip Eren (İÜ. Huk. Fak. Öğr.), **Ertan Ergen (İÜ. Huk. Fak. Öğr.)**, Galip Ergenekon (Desinatör, Sendikacı), **Suat Erginer (Yazar, Milli Koruma Tş. Em. Md. Mv.)**, Sırrı Ergun (Eczacı), **Kenan Ergül (İkt. Fak. Öğr.)**, Nusret Ergül (Güm. Tek. Bk. Mem.), **Ahmet Ergün (İlkokul Öğretmeni)**, Özcan Ergüven (Savcı Yrd.), **Mehmet Erkan (Orman Fak. Öğr.)**, Timur Erkman (SBF Öğr.), **Yalçın Erkut (İkt. Fak. Öğr.)**, Mehmet İ. Erkutun (Y. Müh. Bayındırlık Bk.), **Erhan Ermutlu (İnş. Y. Müh.)**, Mazhar Ernalbant (Avukat), **Ceylani Eroğlu (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, Coşkun Eroğlu (Fotoğrafçı), **Osman Eroğlu (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, Osman Eroğlu (Şoför), **Hasip Erokyar (Memur-Lise Mez.)**, Nur Erokyar (Terzi-Ens. Mez.), **Bülent Erses (İkt. Fak. Öğr.)**, Veli Ersin (Hoca), **Emin Ersoy, (Öğr.)**, Mustafa Vasıf Ersoy (C. Savcısı), **Sevinç Ersoy (Ortaokul Öğretmeni)**, Vehbi Ersoy (Em. Öğretmen), **Ali Rıza Ertan (Lise Mez. Serbest)**, **Muzaffer Ertan (THY İk. Md. Stok K. Mem.)**, **Metin Ertem (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, M. Celal Ertugay (Yazar), **Birgül Ertunç (Ank. Huk. Fak. Öğr.)**, Abdullah Ertürk (İlköğretim Müf.), **Hasan Şevki Ertürk (İÜ Huk. Fak. Öğr.)**, Hüseyin Ertürk (Üniv. Öğr.), **Necati Ertürk (Stajyer Avukat)**, Ziya Ertürk (Huk. Öğr.), **Özcan Eryılmaz (İkt. Fak. Öğr.)**, İlhan Esen (Hürriyet Gz. İzm. Br. Ş. Kur. M. Üy.), **Mustafa Esen (Öğretmen)**, Sıtkı Eser (Terzi), **Güngör Evci (Tütün Müstahsili)**, İbrahim Evci (Tütün Müstahsili), **Oğuz Evrenas (İst. Hukuk Fak. Öğr.)**, Hamza Evrensel (Öğretmen), **Erçan Eyüboğlu (SBF Öğr.)**, Oktay Falay (İkt. Tic. İl. Ak. Öğr.), **Ahmet Ferlenger (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, Mehmet

Levent Şahverdi Arşivi

Fırat (SBF Öğr.), **Mahmut Fincan (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, Hüsnü Foto (Hürriyet G. Foto Muh.), **Muharrem Garibağaoğlu (İlkokul Öğretmeni)**, Hakkı Gazioğlu (Avukat), **İrfan Gelen (Veteriner Hekim)**, Güleren Gemici (SBF Öğr.), **Hüseyin Gemici (Nakliyat Komisyoncusu)**, Ercüment Gencer (Maiyet Mem.), **Güngör Gençay (Şair)**, Ahmet Uçkun Giray (Orman Fak. Öğr.), **Firüzan Girgin (Y.Müh.)**, Aslan Göbelezoğlu (Doktor), **Yıldırım Göğüş (İTÜ Tek. Ok. Öğr.)**, Münir Göker (İst. Huk. Fak. Öğr.), **A.Rasim Göknel (İng.Öğretmeni-Yazar)**, Ruhi Göktekin (İst. Huk. Fak. Öğr.), **İbrahim Göktürk (Em. Subay-Mütercim)**, *Mehmet* Gölgeli (*Üniv. Öğr.*), **Melih Göllü (İnş. Fak. Öğr.)**, Erdinç Gönenç (SBF Öğr.), **İsmet Gören (Orm. Fak. Öğr.)**, Haluk Görgülü (Lse Öğr.), **Salih Görgülü (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, Ziyaettin Görgün (İktisatçı-Sanatçı), **Orhan Güçkan (Maden Müh.)**, Hüsnü Güler (Hukukçu), **Necat Gülseren (İÜ. Huk. Fak. Öğr.)**, Yüksel Gülşen (Gazeteci), **Adnan Gültekin (Balıkçı-Lise Mez.)**, Mehmet Gültekin (Köy Öğretmeni), **M. Fatih Gümüş (Hukukçu Öğretmen)**, Lütfü Gün (İlköğretim Müf.), **Zekeriya Mahmut Gün (Lise Öğretmeni)**, Behçet Günal (İkt. Fak. Öğr.), **Fatma Günal (İÜ Huk. Fak. Öğr.)**, Enver Günbulut (İkt. Fak. Öğr.), **Şerafettin Gündoğan (Y. Kimya Müh.)**, Çınar Gündüz (İkt. Fak. Öğr.), **Yahya Gündüz (Öğretmen)**, Nahit Güneşli (Huk. Fak. Öğr.), **Ayhan Güray (İst. İkt. Fak. Öğr.)**, Erdoğan Gürbüz (İst. Huk. Fak. Öğr.), **Aydemir Gürgöze (Banka Memuru)**, Hikmet Gürkaynak (İk. Fak. Gaz. Ens. Öğr.), **Galip Gürler (İlköğretim Müf. Köy ve Eğ. Derg. Sahibi)**, İlker Gürleyen (İst. Huk. Fak. Öğr.), **Hatice Gürsel ( )**, İbrahim Gürsel (Tic. Kom. İş.), **Kenan Gürsoy (Bilardo İmalatçısı)**, Mustafa Gürsoy (Y. Müh. Mim.), **Remzi Gürsu (SBF Öğr.)**, Ayla Güvenay (İÜ. Huk. Fak. Öğr.), **Çetin Hacaloğlu (Milletlerarası İk. İşb. Gn. Skr. Mem.)**, Mahir Hacıarifoğlu (Öğretmenokulu Ed. Öğrm.), **Turgut Hakes (Serbest Meslek)**, Hasan Halhaput (İst. Huk. Fak. Öğr.), **Aziz Halkapınar (Hür. Gaz. İzm. Muh. Gaz. Send. Y.K. Üy.)**, Mehmet Hamidi ( ), **Muhlis Hamleci (İktisatçı-Muhasip)**, Ramazan Hanta (CHP Ceyhan Genç. Kl. Bşk.), **Ünal Harcanoğlu (İÜ Huk. Fak. Öğr.)**, Salim Harput (Öğrm.), **Salim Haşlak (Ortaokul Öğrm.)**, Aydın Hatipoğlu (İst. Huk. Fak. Öğr.), **Tahsin Hatungil (Orm. Mh. Mua. Tpr. İsk. Gn. Md. 4. Şb. Şefi)**, Ahmet Hazarfen (Öğrm), **Umran Hazarlı (İkt. Fak. Öğr.)**, Zihni Hazinedaroğlu (Avukat-Şair), **Azime Hedikzade (Türkçe Öğretmeni)**, Yılmaz Hekimoğlu (Eczacı), **Erol Heper (İkt. Fak. Öğr.)**, Ayşe Hezarfen (Ev Kadını), **Cevat Hezarfen (Yd. Sb. Öğretmen)**, Abdullah Hışıl (Öğrm.), **Ahmet Lütfi Hisarlı (Serbest)**, Ayhan Hünalp (Gazeteci), **İlhan Ilgaz (İkt. Fak. Öğr.)**, Hüseyin Irmak (İkt. Tic. İlm. Ak. Öğr.), **Fuat İgdeleli (İnş. Müh.)**, Halil İletmiş (Atatürk Ün. Zir. Fak. Öğr.), **Attilâ İlhan (Yazar)**, Lütfi İ. İlici

Levent Şahverdi Arşivi

(Eczacı Kalfası), **Hacer İlter (Ev Kadını-Halk Mekt. Mez.)**, Remzi İlter (Makinist-Zir. Ok. Mez.), **İsmail İnan (İÜ. Huk. Fak. Öğr.)**, Remzi İnanç (Yd. Sb. Öğretmen), **Haldun İnanlı (Avukat)**, Bayram İnce (İşçi Temsilcisi), **Kaplan İyigün (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, İlkay İzer (Tek. Ün. İnş. Fak. Öğr.), **İbrahim Jarrar (İTÜ Maden Fak. Öğr.)**, Ahmet Kaçmaz (İnş. Y. Müh.), **Nafiz Kaçmaz (İş Adamı)**, Baki Kadıoğlu (Doktor), **Turan Kadirağa (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, Süreyya Kahraman (Öğrm.), **Bayram Kalaycıoğlu (Orm. Fak. Öğr.)**, Bekir Kadri Kalevez (Em. Albay), **Özdemir Kalpakçıoğlu (Gazeteci)**, Haşim Kanar (İlköğretim Müft.), **Nimet Kanar (Öğretmen)**, Mehmet Kancoğlu (Huk. Fak. Mez.), **İrfan Kandıralı (Tek. Ün. Mim. Fak. Öğr.)**, Mehmet Kara (Sanat Ens. Öğretmeni), **Nuri Karabama (Huk. Fak. Öğr.)**, Mustafa Karabiber (SBF Öğr.), **Mehmet Karabulut (Lise Felsefe Öğretmeni)**, Ali Rıza Karagöz (Şair), **Cahit Karahan (Üniv. Öğr.)**, Enver Ziya Karal (Ord. Prof. Tarihçi, Kur. Mec. Anayasa Kom. Bşk.), **Nihal Karamağralı (Romancı)**, Feriha Karaman (İTİA İkt. As.), **Haygaz Karanfil (Kunduracı)**, Hasan Karaoğlu (İkt. Fak. Öğr.), **Malik Karavit (Başbakanlık Muh. Md. 1.** Mümy.), Şeref Karayel (İkt. Tici. İl. Ak. Öğr.), **Hami Karslıoğlu (Eğ. Ens. Öğr.)**, Rana Kartal (Doktor), **Doğan Kasaroğlu (Avukat, Tanin Gz. Ank. Tem.)**, Yalçın Kasaroğlu ( ), **Ercüment Katırcıoğlu (İkt. Fak. Öğr.)**, Sami Katırcıoğlu (Avukat), **Kahraman Katman (Öğretmen)**, Mehmet Kavcar (Tıp Fak. Öğr.), **Abidin Yılmaz Kaya (Tic. İl. Ak. Öğr. Muhasip)**, Altan Kaya (Orm. Fak. Öğr.), **Kemal Kaya (Huk. Fak. Öğr.)**, Ayhan Kayacan (Huk.Fak. Öğr.), **Alp Arslan Kayan (Danıştay Kanun Sözcüsü)**, Sadık Kayhan (Halıcı), **Gürol Kaymak (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, Mahmut Kayral (Y. Müh. İTÜ Elek. Fak. As.), **İsmail Hakkı Kaytanlı (Ortaokul Md.)**, Gülten Kazgan (İkt. Fak. Doç.), **Attila Kelecioğlu (Fizik Y. Müh.)**, Osman Asaf Kermen (Sanayici), **Faruk Keskincioğlu (Berber)**, Ali Rıza Kılçar (Öğretmen), **Hikmet Kılıç (Huk. Fak. Öğr.)**, İmdat Kılıç (T.C. Alanya Gemisi Assb. Üstçvş.), **Naim Kılıç (Vatan TAŞ. İd. Kur. Üy.)**, Nurettin Kılıç (Ed. Öğrm.), **Gündüz R. Kılıçaslan (İkt. Fak. Öğr.)**, Erdoğan Kılıçer (Huk. Fak. Öğr.), **Üstün Kırdar (İTÜ Öğr.)**, Ümit Kırgız (İst. Huk. Fak. Öğr.), **Ahmet Kışlalı (Gazeteci)**, Abdullah Kızılırmak (Astronomi Doç.), **Z. Hasan Kızılkaya (Gezici Sağ. Mem.)**, Özdemir Kızıltan (İÜ. İkt. Fak. Öğr.), **Yaşar Kızıltuğ (Güm. Tek. Bk. Mem.)**, Cemil Kihter (Tıp Fak. Öğr.), **H. Ali Koca (Zir. Tekn.)**, Aydemir Koç (Milletlerarası İk. İşb. Gen. Sk. M.), **Kemalettin Koç (SBF Öğr.)**, Abdullah Koçak (Doktor), **Yunus Koçak (Avukat)**, Ali Konu (İlköğretim Md. Yrd.), **Tanju Konuralp (SBF Öğr.)**, İhsan Koray (Orm. Fak. Öğr.), **Ali Hikmet Korkmaz (Gazeteci)**, Hüseyin Korkmaz (DSİ Mem.), **Ali Korur (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, M. Gültekin Kosifoğlu (Elektrikçi), **Oğuz Koyutürk**

Levent Şahverdi Arşivi

(**Eczacı**), Metin Kozluca (Sanat Ens. Elk. Lab. Ş.), **Sualp Kök (İTÜ Tek. Ok. Öğr.)**, Ergun Köknar (Mimar), **Doğan Könel (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, Kâzım Köroğlu (Öğretmen), **Sırrı Körpetütüncü (Büro Kâtibi)**, Niyazi Köse (Erzincan Halk. Eğ. Br. Bşk.), **Oktay Köse (Hürr. Gaz İzm. Muhabiri)**, İ. Hakkı Kucooğlu (İst. Huk. Fak. Öğr.), **İsmet Kuman (Huk. Fak. Öğr.)**, Necil Kunttav (Robert Kol. Öğr.), **Ahmet Kural (İkt. Fak. Öğr.)**, Mustafa Kurluk (Tıp Fak. Öğr.), **Hasan Kurşunlu (Öğretmen)**, Erol Kurt (Ank. Huk. Fak. Öğr.), **Sabri Kurt (Ortaokul Öğretmeni)**, Aydın Kurtuluş ( ), **Coşkun Aras Kuşatlı (Avukat)**, Saim Kutsav (Savunma Öğretmeni ve Yazarı), **İbrahim Kuyumcu (Tekn. Öğretmen)**, Temren Küçük (Gazeteci), **Yalçın Küçük (DPT)**, Orhan Kükrekol (Zir. Müh. O. YK. Üy.), **Murat Kütüklü (Oto Makinist)**, Sait Maden (Ressam), **Çetin Mangıt (Y. İk. Tic. Ok. Mez. Gm. Nk. İş.)**, Sevgi Mangıt (Lise mez. Ev Kadını), **Stepan Melikyan (Rejisör, Melek Film. Sah.)**, Cenum Mengun (İkt. Fak. Öğr.), **Hüseyin Mert (Orm. Fak. Öğr.)**, Nahit Mete (Soma Liny. İşçi Baş Tem.), **Erdoğan Moroğlu (İst. Huk. Fak. As. Tic. Huk.)**, Necdet Mutlu (İnş . Müh.), **Sedat Mutlu (Fak. Öğr.)**, Halit Nacak (Teknisyen), **Mehmet Güner Nakiboğlu (İkt. Fak. Öğr.)**, Hakbilen Nakip (Dil Ta. Coğ. Fak. Öğr.), **Hikmet Nam (İÜ Fen. Fak. Jeofizik Öğr.)**, Mehmet Naneci (Üniv. Öğr.), **Hıncal Nazsız (Esnaf)**, Kemal Nebioğlu (Toreyis Gn. Skr.),**Ömer Nida (Galatasaray Lis. Yön. Mem.)**, Kemal Noyan (Gazi Lis. Öğrm. Ank.), **Bora Ocakçıoğlu (Robert Kol.Öğr.)**, Hayri Ocaktan (Zabıt Kâtibi), **Necmi Oğuz (Orm. İşl. Mem.)**, Olcay Oğuz (Lise Öğr.), **Sezar Oğuz (Dev. Mem.)**, Haydar Okay (Tütün Müstahsili), **Hasan Okur (Öğretmen)**, Uğurel Okyar (Üniv. Öğr.), **Yurdakul Okyar (İktisatçı)**, Mehmet Olcay (Terzi), **Turgay Olcayto (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, Mustafa Onar (Ed. Fak. Öğr.), **Semih Onat (SBF Öğr.)**, Mehmet Onay (Huk. Fak. Öğr.), **Mustaa Onur (Doktor)**, Ayhan Onursal (Nisaiye Müt. Doktor), **Burhan Orakçıoğlu (Tıp Fak. Öğr.)**, Celal Oral (Memleketçi, Serb. Par. Yozgat. İl. Bşk. D. Vk.), **Uğur Oral (Tıp Fak. Öğr.)**, Maide Oruç (AÜ Fen Fak. Dr. As.), **Saim Oruç (Doktor)**, Nuri Oylum (İÜ İkt. Fak. Öğr.), **Sabahattin Öcal (Doktor)**, Oktay Öçer (Huk. Öğr.), **Bircan Ödemiş (Lise Öğr.)**, İbrahim Ödemiş (Öğretmen), **Cemal Öktem (Nahiye Md.)**, Özcan Öktem (Doktor), **Tuncay Öktem (İÜ Ed. Fak. San. Tar. Mez.)**, Ümit Ölmez (Şair-Yazar), **Kaya Önal (Ast. Sb. Bçvş.)**, Namık Önel (İÜ Huk. Fak. Öğr.), **İbrahim Öner (Hava Tğm.)**, Erden Öney (AÜ SBF İkt. As.),**Cemalettin Örsay (Huk. Fak. Öğr.)**, Yılmaz Övünç (Denizyoll. Gemi Anb. Mem.), **Gülden Öymen (SBF Öğr.)**, Onur Öymen (SBF Öğr.), **Ahmet Öz (Sanatkâr)**, Niyazi Özak (Em. Mem.), **Aydın Özakın (SBF Mez.)**, Önder Özar (SBF Öğr.), **Hakkı Özbal (Sendikacı)**, Ziya Özbek (Çiftçi), **İlhan Özcan (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, Musta-

Levent Şahverdi Arşivi

fa Özdedeoğlu (Muh. Mem.), **Mehmet Özdeğirmenci (Tek. Ü. İnş. Fak. Öğr.)**, Coşkun Özdemir (Doktor), **Emine Özdemir (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, Erol Özdemir (İst. Huk. Fak. Öğr.), **Mahmut Özdemir (Lise Öğr.)**, Tülin Özden (İÜ Huk. Fak. Öğr.), **Alper Özdoğan (Huk. Fak. Öğr.)**, Ata Özdoğan (Doktor), **Ünsal Özdoğan (Ank. Huk. Fak. Öğr.)**, Mustafa Özen (Huk. Fak. Öğr.), **M. Hilmi Özenli (Amerikan As. Yr. Gr. Terc.)**, İbrahim Özer (Astsubay), **İbrahim Özer ( )**, İhsan Özer (Lise Mez. İşsiz), **Nevzat Özer (Tarım Y. Müh.)**, Nihat Özer (Cum. Sav. Yrd.), **Rıfat Özer (Huk. Fak. Öğr.)**, Tahsin Özer (Maliye Bak. Hesap Uzm.), **Özer Özerten (Sanatkâr)**, Hilmi Özgen (Y. Murakebe Hey. Müş.), **Seyfi Özgen (Huk. Ak. Öğr. Almanya)**, Doğan Özgüden (Gazeteci), **Tuncay Özgünen (Tıp Fak. Öğr.)**, Ercan Özkan (İkt. Fak. Öğr.), **Erkmen Özkan (SBF Öğr.)**, Hüseyin Özkan (Hâkim Mua.), **Kemal Özkan (Doktor)**, Rıza Özkara (Eğret'te Öğretmen), **İlkan Özkaya (Huk. Fak. Öğr.)**, Mehmet Özkaynak (Lise Öğretmeni), **Coşkun Özkorkmaz (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, Abdi Özkök (Zir. Y. Müh. Tar. Bak. Müş.), **Ekrem Özkurt (Avukat)**, Demir Özlü (Felsefe Öğr.), **Ekrem Özmen (Ortaokul Öğretmeni)**, Güner Özmen (SBF Öğr.), **Veysel Bülent Özoğuz (İnş. Müh.)**, Cengiz Özol (ODTÜ İkt. Öğr.), **Haşim Özonur (Lise Öğretmeni)**, Nijat Özön (Yazar), **Erdoğan Özsomar (Mal. Bak. Haz. Kam. Kont.)**, Meral Öztekin (İkt. Fak. Öğr.), **Baki Öztürk (İİTİA Öğr.)**, Burhan Öztürk (Orm. Fak. Öğr.), **Güzin Öztürk (Sosyal As.)**, Oktay Öztürkoğlu (DDY 2. İşl. Md.), **Hüsnü Fahreddin Özüçer (Doktor)**, Hüseyin Pala (İnş. Fen. Mem.), **Cafer Palanca (Esnaf)**, Mustafa Pandar (Huk. Fak. Öğr.), **Ferhan Paydalı (Atatürk Lis. Öğr. İzm.)**, Erol Pekcan (Orm. Fak. Öğr.), **Mahmut Pekin (İşçi Tems.)**, Mehmet Pişkin (İst. Huk. Fak. Öğr.), **Hatay Porsuk (Tıp Fak. Öğr.)**, Güngör Postallıoğlu (Hava Tğm.), **Hülya Rahtuvan (İÜ Hukuk Fak. Öğr.)**, Halit Refiğ (Rejisör), **Mehmet Ressamoğlu (Gazeteci)**, Atilla Rıvşanoğlu (Huk. Fak. Öğr.), Kanber Rişvanoğlu (Av. CKMP Sıvas İ. İd. H. Ü.), **Gönül Sabuncu (Huk. Fak. Öğr.)**, Nejat Sabuncu (Dr. Tıp Fak. Pat. Anat. As.), **Polat Sabuncu (Huk. Fak. Öğr.)**, Aydüz Sağlam (Güm. Tek. Bak. Mem.), **Ayhan Sağlam (Topçu Üstğm.)**, Kahraman Sakar (Terzi), **Mehmet Muhtar Saklıca (İkt. Fak. Öğr.)**, Ahmet Saltık (İÜ Sosy. Öğr.), **Mehmet Saltık (Muamelat Mem.)**, Ali Sanlı (İÜ Huk. Fak. Öğr.), **Kemal Saral (Har. Kad. Müh.)**, Erhan Sargut (İÜ Huk. Fak. Öğr.), **Yalçın Sarı (İkt. Fak. Öğr.)**, Sevda Sarıca (Avukat), **Kural Sarıgöllü (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, Vecdi Sarısoy (Huk. Fak. Öğr.), **Vural Savaş (DTCF Öğr.)**, Yusuf Savaşır (Doktor), **Adnan Savaşman (Denizci)**, Kerim Sayan (Öğretmen), **Nuran Sayar (Mem.)**, Mustafa Sayılı (Güm. Tek. Bk. Hukukçu), **Hasan Sayın (Anbar Mem.)**, Osman Ziya Sayın (Hava Meyd. Kont.), **Sait Saylam (İÜ Huk. Fak. Öğr.)**, İzzet Sedes (Gazete-

Levent Şahverdi Arşivi

ci), **Handan Selçuk** ( ), Yusuf Selvi (Avukat Stajyeri), **Ahmet Sencer (İTİA Öğr.)**, Yılmaz Serin (Mak. Tek.), **Cemal Sevil (İnş. Tek. Send.)**, Mehmet Seyda (Romancı-Yazar), **Mehmet Seyyar (İlkokul Öğretmeni)**, Merih Sezen (Avukat), **Avni Sezer (Lise Son Sn. Öğr.)**, Vedat Tunç Sezer ( ), **Halit Gür Sile (Huk. Fak. Öğr.)**, Necati Siyahkan (İÜ Huk. Fak. Öğr.), **Şeref Solu (Bayd. Müf. Em.)**, Emrullah Someren (Sağ. Mem.), **Alev Sönmez (SBF Öğr.)**, Turgut Sönmez (İst. Huk. Fak. Öğr.), **Yüksek Suda (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, Münir Suer (İst. Tıp Fak. Öğr.), **Metin Supgun (İkt. Fak. Öğr.)**, Mehmet Çetin Süer (İk. Tic. İl. Ak. Mez.), **Kemal Sülker (Gazeteci)**, İrfan Sülmancıkoğlu (Toreyis Gn. Bş. V.), **Ahmet Süreyya (İÜ Huk. Fak. Öğr.)**, Ömer Şafak (İnş. Yük. Müh.), **Çetin Şanlı (İst. İkt. Fak. Öğr.)**, Mehmet Şanlı (Hâkim), **Metin Şanlı (İst. İkt. Fak. Öğr.)**, Mustafa Şanlı (Köy Öğretmeni), **Mustafa Şanlı (Öğrm. Ok. Öğretmeni)**, Mustafa Şarkuş (İst. Huk. Fak. Öğr.), **Şefki Şeker (Kunduracı)**, C. Metin Şekercioğlu (Huk. Fak. Mez.), **Behçet Şen (Galata Nahiye Md.)**, Alaeddin Şenel (SBF Öğr.), **Mehmet Ali Şengül (Öğretmen)**, Sadreddin Şengül (Öğretmen), **Cüneyt Şeref (Öğr.)**, Deniz Şimşek (İkt. Fak. Öğr.), **Yakan Şölen (SBF Öğr.)**, Çetin Tafloğlu (Üniv. Öğr.), **Muharrem Tağtekin (Arkeoloj Mz.)**, A. K. Doğan Tamer (İÜ. Huk. Fak. Öğr.), **Turgut Tan (SBF Öğr.)**, Tansel Tanık (İktisat Fak. Öğr.), **Bülent Tanör (İÜ Huk. Fak. Öğr.)**, Mehmet Tanrıkulu (İlköğretim Müf.), **Oğuz Tansel (Öğretmen)**, Ülkün Tansel (ODTÜ Maden Müh. Böl.), **Naim Tanyeri (Dernek Bşk.)**, Şemay Tanyeri (İnş. Y. Müh.), **Nazmiye Taptık (Samatya İşç. Sig. Hst. Bakt. İnt. Müt.)**, Erol Tarhan (İkt. Fak. Dok. Öğr.), **Himmet Tarım (PTT Mem.)**, Mehmet Taşkesen (Huk. Fak.Öğr.), **Nilgün Taşkesen (Desinatris)**, Muharrem Taşkıran (İkt. Fak. Öğr.), **Hüseyin Taşlıoğlu (PTT Tek.)**, Süleyman Tatar (İşçi), **Kurtuluş Tatlıdil (Muhasebeci)**, Demirel Tavil (Hukukçu), **Osman Tekfidan (Saatçi)**, Ateş Tekin (Muhasebeci), **Necip Tekin (Huk. Fak. Öğr.)**, Şevket Temel (Necati Eğ. Ens.), **Erol Temelkuran (Öğretmen)**, Kamura Temizel (İÜ İkt. Fak. Öğr.), **Giray Teoman (İkt. Fak. Öğr.)**, Mehmet Teziler (İst. Huk. Fak. Öğr.), **Nedim Tık (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, İsmail Tikveşli (Şoför), **Hüseyin Til (Öğretmen)**, Hasan Togay (Türk. Bel. İş. Send. Fd. Gn. Skr.), **Faruk Tok (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, Mustafa Tok (İst. Huk. Fak. Öğr.), **Perihan Tok (Öğretmen)**, Süreyya Tok (Öğretmen), **Ulvi Tolay (Orm. Fak. Öğr.)**, Erdoğan Tolga (Y. Müh. Mim.), **Hayri Tolga (İTÜ İnş. Fak. Öğr.)**, Nihat Tolluoğlu (Avukat), **Ahmet Top (Gaziantep Çim. San. İş. Send. Bşk.)**, İbrahim Topçuoğlu (Müt. T. S. Part. İzm. İl. Bşk.), **Savaş Toprak (SBF Öğr.)**, İsrafil Torun (İlkokul Öğretmeni), **Tunca Toskay (İkt. Fak. Mez.)**, Sahir Tosun (Kolacı), **İbrahim Tuna (Tek. Ok. Öğr.)**, Erol Tuncer (J. Mız. Assby. Üsçvş.), **Mete Tunçay (SBF As. Siya-**

Levent Şahverdi Arşivi

sal Bilimci), A. Uğur Turan (AÜ Huk. Fak. Öğr.), **Cengiz Turan (Huk. Fak. Öğr.)**, Nevzat Turan (Lise Öğr.), **Necati Turguner (Tütün Müstahsili)**, Lütfi Turgut (Huk. Fak. Öğr.), **Ahmet Turnaeri (İnş. Kalfası)**, Mustafa Tutal (İlkokul Öğretmeni), **Nehar Tüblek (Karikatürist)**, Vural Tümer (İst. Huk. Fak. Öğr.), **Tansu Tünay (İTÜ Öğr.)**, Nihat Türel (Avukat), Erdoğan Türer (Çiftçi), **Mustafa Türker (Em. Yarbay)**, Vedat Nuri Türkkan (Gazeteci-Yazar), **Ahmet Türkoğlu (Sinema Teşrifat İşçisi)**, Şakir Tüter (Havalandırma Tesisatçısı), **Erdum Tüzel (SBF Öğr.)**, Mehmet Tüzün (Üniv. Öğr.), **Burhan Uca (İst. Atatürk Lis. Öğr.)**, İlhami Uca (İst. Huk. Fak. Öğr.), **Yaşar Uçay (Y. Müh.)**, Turgut Uçuk (SBF Öğr.), **Naci Uğur (Ank. Huk. Fak. Öğr.)**, Ali Rıza Uğuray (Sorgu Hâkimi), **Nurer Uğurlu (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, Mehmet Uğurola (İşçi), **Burhanettin Uluç (Cum. Sen. Üy. Em. Gen.)**, Ahmet Uluçay (İşçi), **Sümer Uluğ (Belediye Encümeni Mem.)**, Şeref Uluğ (Top. Pilot Yzb.), **Münir Ulus (İÜ Fen Fak.)**, Galip Ulutürk (Üniv. Öğr.), **H. Ersin Unaner (İst. Huk. Fak. Öğr.)**, Tunga Ungun (İst. Huk. Fak. Öğr.), **Hilmi Usekes (TCDD İst. Anb. Şef.)**, İsmet Uslu (Huk. Fak. Öğr.), **Cevat Uyanık (Yazar)**, Kenan Uyguçgil (PTT Teknisyeni), **Yüksel Uygun (Huk. Fak. Öğr.)**, Muhsin Uysal (Orm. Fak. Öğr.), **Yalçın Uysal (Sendikacı)**, Dilek Uzcan (İst. Huk. Fak. Öğr.), **Aydın Uzunselvi (Huk. Fak. Öğr.)**, Esin Üçüncüoğlu (İst. Huk. Fak. Öğr.), **Altan Ülgen (Huk. Öğr.)**, Celâl Ülkü (Demir ve Kaynak İş. Tek.), **Bekir Bektaş Ünal (Un Değirmeni Sah.)**, Mustafa Ünal (Serbest), **İbrahim Ünlü (Balıkesir, Nahiye Muht.)**, Kâmil Ünlü (Eğ. Ens. Öğr.), **Tacettin Ünlü (Avukat)**, Ulvi Ünlü (Huk. Fak. Öğr.), **Bekir Sami Ünver (Yazar)**, Zafer Üsgül (SBF Öğr.), **Vâlâ Nurettin Vâ-nû (Yazar)**, Cemil Vardar (İlkokul Öğretmeni), **Muzaffer Vardar (İlkokul Öğretmeni)**, Utku Varlık (Güzel San. Ak. Öğr.), **Hüseyin Varyoz (Tek. Assby. Kıd. Bçvş.)**, Mustafa Vural (İst. Huk. Fak. Öğr.), **Ahmet Yağmur (Üniv. Öğr.)**, Fahrettin Yakal (Em. Tümg. Doktor), **Yunus Yakar (Toreyis Gn. Bşk.)**, Çelik Yalazkan (İÜ Huk. Fak. Öğr.), **Hasan Yalçın (Kimya Y. Müh.)**, Mehmet Yalçın (Ortaokul Öğretmeni), **Sade Yalçın (Karikatürist)**, Şükrü Yalçın (Mak. Ust.), **Sırrı Yalçınkaya (Kad. Tek.)**, Cihat Yalın (Huk. Fak. Öğr.), **Erol Yalın (Tek. Ün. İnş. Fak. Öğr.)**, İlker Yaltırak (Galatasaray Lis. Öğr.), **Nurettin Yanbollu (İÜ. Fen. Fak. Jeo. Öğr.)**, İbrahim Yasa (SBF Doç. Sosyolog), **Çağlar Yaşal (ODTÜ İnş. Fak. Öğr.)**, Ali Yaşar (İÜ Huk. Fak. Öğr.), **Tahsin Yavaş (Öğretmen)**, Mehmet Yavuz (Öğretmen), **Ünsal Yavuz (Mak. Tek. Öğr.)**, Şahap Yazar (Koop. Muh.), **Aydın Yazgan (Müstafi Köy Sağ. Mem.)**, Nazmi Yazgan (Ank. Huk. Fak. Öğr.), **Fikri Yazıcı (İkt. Fak. Öğr.)**, Gökşen Yazıcı (İÜ İkt. Fak. Mez.), **Osman Zeki Yazıcıoğlu (Huk. Fak. Öğr.)**, Neriman Yenersu (Em. Öğretmen), **Öner Yolazı (AÜ Huk. Fak. Öğr.)**, Yusuf Ye-

Levent Şahverdi Arşivi

len (Kunduracı), **Okandan Yenal (Huk. Fak. Öğr.)**, Suat Yenidünya (SBF Öğr.), **Kâzım Yenisey (Hür. Gz. İzm. Muh.)**, Hasan Yeşilkaya (Huk. Fak. Öğr.), **Hüseyin Yılmaz Yeten (Huk. Fak. Öğr.)**, Sahir Yetergil (Y. Müh.), **Erdal Yıldırım (Üniv. Öğr.)**, Ataman Yıldız (İkt.), **Altan Yılmaz (SBF Öğr.)**, Hüseyin Yılmaz (Öğretmen), **Mehmet Yılmaz (Şeh. Kad. Md. Tapu Az. Ayaş)**, Sabahattin Yılmaz (Em. Albay), **Salih Zeki Yılmaz (Hava Üstğm.)**, Necmettin Yılmazkaya (Deniz Ass. Bçvş.), **Özkal Yici (Tür. Pet. İş. Send. Gn. Sk. Y.)**, Sümer Yurdagül (Huk. Fak. Öğr.), Serim Yurtören **(Mount Holyoke Kol. Siy. Blm.)**, Atillâ Yurtsever (Pilot-Kdm. Üstğm.), **Mehmet Yüceer (Öğretmen)**, İnci Yüceışık (İÜ Tıp Fak. Öğr.), **Ali Yüksel (Zir. Müh.)**, Halil Yüksel (Üniv. Öğr.), **Muhsin Yürük (Terzi)**, Nezih Yürük (Astsubay), **Attilâ Yüzüak (Japonya Büyükelçiliğinde Mem.)**, Teoman Zıngıl (Avukat), **Çetin Ziylan (Danıştayda Yard.)**, Mete Zorlu (İkt. Fak. Öğr.), **Necdet Zümrütdal (Stajyer Tütün Eksperi)**.

Levent Şahverdi Arşivi

EK3

Sosyalist Kültür Derneği Kuruluş Bildirisi

İkinci Dünya Savaşından sonra Türkiye, bir yandan çok partili bir siyasal sistemi yerleştirmeğe çalışırken, diğer taraftan dağınık ve sistemsiz müdahaleleri olan, fakat esas itibariyle kapitalist bir düzene dayanan bir kalkınma çabasına girişmiştir.

Bugün yaşayanların çoğunluğuna ve gelecek kuşaklara büyük fedakârlıklar yüklemesine rağmen, bu kalkınma çabası ile hızlı bir gelir artışı sağlanamadığı gibi, toplumdaki gruplar arasında esasen dengesi olan gelir dağılışı daha da bozulmuştur.

Nüfusu hızla artan toplumumuzda üretimdeki artışın yetersizliği ve gelir dağılışındaki bozulma açık ve gizli işsizliğin artmasına ve geniş kütlelerin yaşama şartlarının dayanılması güç bir duruma gelmesine yol açmıştır. Toplumsal yapıdaki hızlı değişmelere düzenli bir şekilde yön verilmemesi, dengesiz bir şehirleşme gibi ıstıraplı ve sosyal güvenliği sarsacak sonuçlar veren meselelerin doğmasına sebep olmuştur.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında başlıca amaçlardan biri olarak açıklanan "sınıfsız bir toplum yaratma" ilkesinin terkedilmesi ve buna ters yönde keskin sınıf farkları yaratan bir gelişme metodunun seçilmesi sınıflar arasındaki gerginliği artırmış ve sınıf çatışmalarına daha da elverişli bir ortam yaratmıştır. Bu devrede çok partili siyasal sistem ise halk isteklerinin belli çıkarlar için istismar edilmesi şeklinde işlenmiştir. İktisadî ve sosyal meselelerin çözülememesi, çok partili sistemin oyun kurallarının bozulmasına sebep olmuş böylece demokratik düzenin asgari şeklî unsurları bile uygulanamamıştır.

Aydınların çoğunluğu, bu devirde meseleleri siyasal sistemin şeklî unsurları ile ilgili dar bir çerçeve içinde ele almış ve tartışmışlardır. Fikir hürriyeti için gerekli siyasal ortamın bulunmayışı ve meselelerin dar bir açıdan ve sathî bir şekilde düşünülmesine sebep olan tabuların mevcudiyeti gerçek sebep ve yol arayan düşüncenin gelişmesine engel olmuştur.

Bu düzene karşı halk tepkisinin bir sonucu olarak ortaya çıkan 27 Mayıs hareketi, Türk aydınlarının çoğunluğu için bir uyanma ve arama

Levent Şahverdi Arşivi

devresinin başlamasına yol açmıştır. Bu devrede geçmiş tartışmalardaki çerçevenin darlığı, ileri sürülen fikirlerin ve çözüm yollarının gerçeklerden ne kadar uzak olduğu anlaşılmıştır. Bu durum sosyal konulara eğilenleri meselelerin mahiyet ve önemlerine uygun izah şekilleri ve çözüm yolları aramaya yöneltmiştir.

Bu arada siyasal düzendeki gelişmeler, geçmişteki düşünce tarzını ve iktisat düzenini benimseyen bir siyasal kadronun iktidara gelmesiyle sonuçlanmıştır. Kapitalist bir düzen içinde kalkınma esasını kabul eden ve bu kadronun çalışmasında geçmiş uygulamada ayrılan unsur plânlı kalkınma fikrinin şekilen benimsenmiş görünmesidir.

Açıklanan kalkınma hedefleri, iki ana fikre dayanmaktadır. Bunlardan birincisi oldukça yüksek bir kalkınma hızına ulaşmak, diğeri ise bunu sosyal adalet ilkelerine uygun olarak gerçekleştirmedir.

Yüksek bir kalkınma hızına ulaşmak için, bu kalkınmanın gereğine ve zorunluluğuna inanmış, kararlı, bilgili ve enerjik bir siyasal kadronun mevcudiyeti şarttır. Kalkınmanın sosyal adalet ilkelerine uygun olarak gerçekleşmesi ise, iktidar mekanizmasının buna imkân verecek bir yapıya sahip olmasına bağlıdır.

Bir yılı aşan bir devredeki uygulama ve beş yıllık plânın ve plânla ilgili diğer çalışmaların durumu, bugünkü siyaset kadrosunun hızlı kalkınmayı gerçekleştirecek niteliğe ve iktidar mekanizmasının da sosyal adalet ilkelerini yerine getirecek bir yapıya sahip olmadığını açıkça göstermiştir.

Özellikle gelişmekte olan bir ülkede kapitalist düzenin menfaat dengesine dayanan bir iktidarın sosyal adalete bağlanması beklenemez. Böyle bir menfaat düzeninin ortaya çıkardığı kadronun hızlı bir kalkınma çabası için gerekli inanç ve enerjiyle hareket etmesi imkânsızdır.

Meselelerin sür'atle çözüm yolu bekleyen Türk toplumu bugünkü şartlar içinde tam bir çıkmazdadır. Bir çıkmazda bulunma duygusu halk kütlelerinde ve aydınlar arasında çok yaygın bir şekil almıştır.

Bugünkü şartların yarattığı güvensizlik içinde Türk toplumu bir çıkış yolu beklemektedir. Bu durum sorumluluk duygusu taşıyan yapıcı aydınların yeni çözüm yolları aramasını hayatî bir görev haline getirmekte ve bu konudaki çabalara güç kazandırmaktadır.

Toplum yapısının ve tarihî gelişmenin incelenmesinden ortaya çıkan gerçekler, halk mutluluğunu hedef tutan bir çerçeve içinde, düşünenleri sosyalist bir çözüm yolu etrafında birleştirmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Sosyalizm,

Toplum refah ve saadetini fert ve zümre çıkarlarının üstünde tutan bir dünya görüşünden hareket eden.

Bunu gerçekleştirmek üzere halka dayanan ve halka yönelen bir toplum düzeni kurmak amacını benimseyen.

Bu düzeni kurmak ve yaşatmak için, memleketteki sosyal ve iktisadî münasebetleri bilimsel bir görüş açısı içinde inceleme ve akılcı esaslara göre düzenleme yolunu seçen, bir düşünce ve davranış sistemidir.

Sosyalist düzende insan ve tabiat kaynaklarının israfı önlenir ve bunların akılcı bir şekilde değerlendirilmesi sağlanır, toplumun imkânları ve yaşama gücü artar, fırsat eşitliği ve gerçek anlamıyla sosyal adalet gerçekleşir. Toplum yapısını tanımak, böyle bir düzenlemenin bilimsel şartlarını devamlı olarak aramak ve bu amaçları gerçekleştirmenin hareket noktasıdır.

Bu unsurlariyle sosyalizm, insancı hedeflere yönelen ve doğmatik olmayan bilimsel yollarla toplum hayatını düzenlemek amacını güden bir sistemdir.

Sosyalizm azgelişmiş ülkelerin sosyal adalet içinde hızlı kalkınmalarını sağlayacak tek metoddur. Sosyalist metod aynı zamanda kapitalist bir gelişmenin bilhassa azgelişmiş bir toplumda meydana getireceği aşırı sınıf çatışmalarını demokratik yollarla önlemenin tek yoludur.

Türkiye'de toplumsal konular üzerine eğilenler milliyetçi, hürriyetçi ve demokratik ilkelere dayanan bir sosyalizm anlayışı etrafında birleşmektedirler.

Türk sosyalistlerinin milliyetçiliği Türk halkına ne vermek istediğini ve bunu nasıl vereceğini söylemiyen, toplum mutluluğuna etkisi olmayan boş sloganlarla halkın hislerini uyarmaya çalışarak aslında belli zümre çıkarlarını koruyan, mevcut düzeni devam ettirmekten başka kaygısı olmayan aldatıcı ve gerici bir milliyetçilik değildir. Türk sosyalistlerinin milliyetçiliği halka dayanan ve halka yönelen, halk için ne yapılacağını ve bunun nasıl yapılacağını açıklayan, Türk toplumunu birbirini sömürmeyen, birbirine saygı ile bağlı fertlerden kurulu bir ulus olarak yaşatmak isteyen, uluslararası düzende kişiliği olan ve kendine güvenen ve saadetini uluslararası barış ve saadetin bir unsuru sayan bağımsız bir Türkiye kurmak amacına yönelen bir milliyetçiliktir.

Türk sosyalistleri kişiyi ve emeği en büyük değer sayan ve kişiyi

Levent Şahverdi Arşivi

onurlu bir insan gibi yaşama imkânlarıyla donatarak, onu gerçek hürriyete kavuşturma isteyen bir hürriyetçilik ilkesini kabul etmektedir.

Sosyal sınıflar arasında büyük farklılıklar yaratan ve sınıf mücadelesini şiddetlendiren kapitalist kalkınma metodu, hürriyet ilkelerinin ve demokratik düzenin tahribine sebep olmaktadır. Türk sosyalistleri sosyalizmi, demokratik düzen içinde hızlı, sömürücü olmayan dengeli bir kalkınmanın tek yolu olarak görmektedirler.

Türk sosyalistleri, kalkınmada öze sektöre de bir yer veren, ancak hızlı kalkınmayı ve sosyal adaleti gerçekleştirmede başlıca görevin devlete düştüğünü kabul eden ve istismar unsurlarından temizlenmiş bir düzen olan "sosyalist karma ekonomi"yi benimsemektedirler.

Sosyalizm Türk ulusun ileri bir medeniyet seviyesine ulaştırmak hedefine yönelmiş halkçı bir düzen kurmak üzere yapılan Millî Kurtuluş Savaşımızın bir devamı ve yeni bir hamlesi olacaktır.

Türkiye'yi içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarmak isteyenlerin üzerinde birleştikleri ilkeler bunlardır. Ancak düşünce hayatımızdaki bu gelişme dağınık ve düzensiz olmaktadır. Sosyalizm bilgiye, sistemli araştırmaya dayanan bir düşünce tarzıdır. Yurt gerçeklerinin etraflı olarak bilinmesini, tartışılmasını ve bilgilerin devamlı bir şekilde değerlendirilmesini ve bunların halka maledilmesini gerektirir. Bu konuda çalışanların birbirlerinden haberli olmaları, geniş ve düzenli bir tartışma ortamı bulmaları ve düşüncelerini duyurma imkânına sahip olmaları gereklidir.

Sosyalist Kültür Derneği, Türkiye'nin meselelerini sosyalist bir dünya görüşü açısından incelemek, bunları açıkça tartışmak ve bu çalışmalarını sonuçlarını yaymak üzere kurulmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

EK 4

Sosyalist Kültür Derneği Kurucuları[3]

Niyazi Ağırnaslı (Senatör), **Galip Aknil (Y. Müh)**, Erdoğan Alkin (Asistan), **Sadun Aren (Profesör)**, Türkkaya Ataöv (Asistan), **Doğan Avcıoğlu (Gazeteci)**, Ş. Süreyya (Yazar), **Seyfi Demirsoy (sendikacı)**, Tarık Ziya Ekinci (Doktor), **Necat Erder (sosyolog)**, Işıl Ersan (Asistan), **Asaf Ertekin (Matbaacı)**, Cemal Reşit Eyüboğlu (Avukat), **Müşerref Hekimoğlu (Yazar)**, Mükerrem Hiç (Doçent), **A. Sırrı Hocaoğlu (M. Vekili)**, Erhan Işıl (Maliye Müfettişi), **Nejat İzar (Y. Müh.)**, Adnan Başer Kafaoğlu (Maliye Müf.), **Aslan Başer Kafaoğlu (Dev. Pl. Teş. Uzmanı)**, Yahya Kanbolat (Asistan), **Attilâ Karaosmanoğlu (İktisatçı)**, Mahir Kaynak (Asistan), **Gülten Kazgan (Doçent)**, Abdullah Kızılırmak (Doçent), **Hamdi Konur (Öğretmen)**, Hüseyin Korkmazgil (Yazar), **Nurettin Ş. Kösemihal (Profesör)**, İdris Küçükömer (Doçent), **Güney Özcebe (Y. Müh.)**, Hilmi Özgen (Yük. Mur. Hey. Uzmanı), **Fakih Özlen (Y. Müh. M. Vekili)**, Mehmet Selik (Asistan), **İlhami Soysal (Gazeteci)**, Mümtaz Soysal (Asistan), **Metin Sözen (Asistan)**, Cahit Tanyol (Profesör), **Merih Teziç (Asistan)**, Reşat Titiz (İktisatçı), **Osman Nuri Torun (Maliyeci)**, Nihat Türel (Avukat).

3 Soyadına göre alfabetiktir.

Levent Şahverdi Arşivi

EK 5

Devrim Bildirisi[4]

Karanlık Bir Gidiş

Seçimlerden sonra Türkiye yine aynı Türkiye'dir ve hiçbir şey değişmemiştir. Oysa, Türkiye, mutlaka değişmesi gereken bir ülkedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, bütün güçlüklere rağmen, iyimserdik. Çok geçmeden tam bağımsız bir Türkiye kuracağımıza ve çağdaş uygarlığa ulaşmış bir millet olacağımıza inanıyorduk.

Cumhuriyet, şimdi "ellinci" yılına yaklaşmıştır. Tükiye'nin manzarası karanlıktır:

Kemalizmin yoktan var ettiği Lâik Türk Devleti, mezhep, aşiret ve tarikat kavgaları içinde, çözülmekte, çökmekte ve için için erimektedir. Bölücü akımlar kuvvetlenmektedir. Oy uğruna en kutsal değerleri satışa çıkarmakta persvasız politikacı, milleti tahrip eden, mezhep, aşiret ve tarikat kavgalarını sorumsuzca körüklemektedir.

Milletlerarası petrol şirketleri ve emperyalizmin hizmetindeki çağdışı devletler, Atatürk Türkiyesini petrol, dolar ve sterlin kokan şeriatçılığın ağına yeniden düşürmek amacıyla, içerideki şer kuvvetlerini seferber etmişlerdir. Oy kaygusıyla şer kuvvetlerine yaranmaya çalışan, hiç değilse onların hışmından kaçınmayı marifet sayan politikacı, Ab-

---

4 *Devrim* Bildirisinin yer aldığı sayfaya Mustafa Kemal Atatürk'ün şu sözleri kalpaklı bir fotoğrafıyla birlikte çerçeve içinde yerleştirilmişti:
"Devrimin kanunu, mevcut kanunların üzerindedir. Bizi öldürmedikçe, bizim kafalarımızdaki cereyanı boğmadıkça, başladığımız devrim bir an bile durmayacaktır. Bizden sonraki devirlerde de böyle olacaktır."
"Herkesi memnun edelim dersek, mümkün olsun, hepsi memnun olsun, ama biz bir maksadı temin etmiş olmayız. İdare-i maslahatçılar esaslı inkılâp yapamaz. Bugünkü sefalet ve rezalet içinde esasen kimseyi memnun etmeye imkân yoktur. Memleket mâmur, millet zengin olduğu zaman herkes memnun olur."
"Devrimlerin asıl amacı, ülkemizi çağdaş uygar düzeye yükseltmektir. Bu gerçeği kabul etmeyen kafaları tarumar etmek zorunludur." *Gazi Mustafa Kemal.*

Levent Şahverdi Arşivi

dülhamit ve Vahdettin şeriatçılığını hortlatmak isteyenlerin, dolaylı ya da dolaysız yoldan suç ortaklığını yapmaktadır. Böylece kanlı bir kardeş kavgasının tohumları ekilmektedir.

En ileri görüşlü siyasî partiler dahil, siyaset borsasında çuval dolusu oy satan şeyh, ağa, aşiret reisi ve tefeciden medet ummakta, feodalizm ve kalıntılarından, mezhep ayrılıklarından ve etnik özelliklerden yararlanmaktadır. Millî irade, millî irade satıcılarının elinde, halkın ezilmesine, milletin çözülmesine ve uydulaşmasına yol açmaktadır.

Ekonomik Çıkmaz

Çağımız, hızlı kalkınma çağıdır. Az gelişmiş bir ülkenin 20-25 yıl içinde az gelişmişlik çemberini kırması ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşması mümkündür bugün. Düne kadar Türk Devletinin birer eyaleti olan ülkeler, 18-20 yıl içinde kalkınmayı başarmışlardır. Ufak Bulgaristan'ın adam başına ihracatı, Türkiye'nin ihracatının on katını aşmaktadır. Cumhuriyetin ellinci yılına doğru traktör imâli için hâlâ Batı firmalarının montaj tesislerine sığınırken, küçümsediğimiz Bulgaristan, Hindistan'da traktör fabrikaları kurmaktadır. Üçüncü Dünya Ülkeleri "fabrika yapan fabrikalar" kurarak ekonomik bağımsızlığa kavuşma ve hızla kalkınma yarışı içindedir. Türkiye bu yarışta gittikçe geride kalmaktadır.

Cumhuriyetten beri elli yıla yakın çabadan sonra ve ancak makinası, hammaddesi, yedek parçası ve teknik bilgisiyle dışarıya bağlı bir "montaj" ve "ambalaj" sanayii kurulabilmiştir. Genellikle, yüksek gelir gruplarının lüks tüketim ihtiyacını karşılamaya yönelmiş, aşırı tekel kârlarıyla çalışan böyle bir sanayi, ekonomik bağımsızlığı sağlamak şöyle dursun, dışarıya bağımlılığı artmıştır. Toplam ihracat gelirimiz, 4,5 milyar lira, yalnız imalât sanayiinin ithalât ihtiyacı ise 6 milyar liranın çok üstündedir. Bu büyük açık, devamlı borç dilenmeleriyle kapatılmaya çalışılmaktadır.

Feodal, ya da yarı feodal kalıntıları sürdüren tarım, modernleşmiş olmaktan çok uzaktır. İşletmelerin yüzde 80'ine yakını, sefalet şartları içinde ilkel tarım yapan cüce işletmelerdir. Ortaçağ kurumu tefecilik, bütün şiddetiyle yaşamaktadır. Köylü kendisi için değil, tefeci, aracı ve ağa için çalışmaktadır. Toprak ve orman serveti insafsızca tahrip edilmektedir. Erozyon topraklarımızı kemirmektedir. Sulanan topraklar

Levent Şahverdi Arşivi

çoraklaşmaktadır. Yeryüzünün belli başlı buğday ihracatçısı olacağı ilân edilen Türkiyemiz, 1958'den bu yana dışarıdan devamlı buğday satın almaktadır. "Tarım Ülkesi" Türkiye, aç kalmamak için kıt döviz kaynaklarını tarımsal ürün ithaline harcama durumandadır.

Toplumsal Çıkmaz

Geri tarıma ve gecekondu sanayie dayanan bir ekonomide, toplumsal sorunlar, çözülme yolunda olmak şöyle dursun, gittikçe ağırlaşmaktadır. Toprağın besliyemediği insanlar şehirlere akmakta, fakat bunlara iş ve mesken sağlanamamaktadır. Gecekondu sayısı, 1960 yılında 240 bin iken, 1967 yılında 465 bine çıkmıştır ve artan bir hızla çoğalmaya devam etmektedir. Resmî tahminlere göre on beş yıl sonra Türkiye nüfusu 55 milyona ulaşacak ve nüfusun yarısı şehirlerde yaşıyacaktır. Bugünkü gidişle bunun anlamı, büyükşehirlerin gecekondulaşması, lüks zengin mahallelerinin gecekondu denizi içinde adacıklar meydana getirmesi demektir.

Şehirlerde işsizlik bugün yarım milyonun üstündedir. Yarın nüfusun 30 milyona yakın kısmı şehirlerde yaşamaya başlayınca, sanayiin en az 4-5 milyon insana iş sağlaması gerekecektir. Sıhhatsiz bir gelişme içinde bulunan cılız sanayiin on beş yıl içinde 4-5 milyon insana iş sağlaması boş bir hayaldir. Bugünkü gidişle, yakın bir gelecekte milyonlarca işsizin şehirleri doldurması beklenmelidir. İlgililerin bu konuda, dış ülkelere çok sayıda işçi ihraç etme ümüdiyle, Türkiye'yi ortak sömürge yapacağına aldırış etmeksizin, Ortak Pazar'a gitmek ve böylece sanayileşmeden ve kalkınmadan vazgeçmekten öte ciddî bir tedbiri yoktur.

Eğitim ve Sağlıkta Çıkmaz

Cehaletten kurtulma davası çözülebilmiş olmaktan çok uzaktır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânına göre önümüzdeki yıllarda okuma yazma bilmeyenlerin sayısı artacaktır. Okuma yazma bilmeyen nüfus sayısı 1967'de 11,5 milyondan, 1972'de 14 milyona ve 1977'de 18 milyona yükselecektir. Bu eğitim çıkmazına rağmen Atatürkçü öğretmen ezilmekte, teknik ve tarım okullarındna çok imam-hatip okullarına önem verilmekte, fakir köylü çocuklarına imam-hatip okullarından başka okuma yolu bırakılmamaktadır. İzinli, izinsiz kur'an kurslarının

Levent Şahverdi Arşivi

çığ gibi büyümesine ve hattâ Doğu'da medreselerin faaliyet göstermesine göz yumulmaktadır. Özel yüksek okulların yeryüzünde eşi görülmemiş bir skandal olarak gelişmesine seyirci kalınmaktadır.

Eğitim gibi, sağlık işleri de perişandır. Nüfusun pek az bir kısmı sağlık hizmetlerinden yararlanabilmektedir. Sosyalizasyon uygulaması bekleneni verememiştir. Çok sayıda doktor, dış ülkelerde, hiç değilse büyük şehirlerde bulunmayı, Anadolu'da çalışmaya tercih etmektedir. Avrupa ve Amerikaya beyin göçü devam etmekte çağdaş uygarlığa ulaşmak için Türkiye'ye gerekli en değerli bilim adamlarımız milli kalkınmanın itici gücü olacak yerde dışarıya gitmektedirler. Halkın sağlığını hileli bir ticaret konusu yapan ilâç sanayii skandalı sürmekte, vatandaş hasta döşeğinde sömürülmektedir.

Zengin-Fakir Uçurumu

Gelir dağılışındaki adaletsizlik, şimdiden çok büyüktür. Toprak ağası, aracısı, tefecisi, montajcı sanayicisi ve kompradoruyla birlikte ufak bir zümre, millî gelirin üçte birine yakın bir kısmını almaktadır. Geniş kitlelenin fakirliği ve bir mutlu azınlığın lüks ve israfı arasındaki uçurum hızla genişlemektedir. Devlet Plânlama Teşkilâtının Gelir Dağılımı Araştırmasına göre bugünkü gidişle "gelecek on yıllık devrede, Türkiye'de gelir dağılımı şimdikinden daha gayri adil bir şekil" olacaktır. Mutlu azınlığın gelirlere oranında vergilendirilebilmesi ve Devlet Plânlama Teşkilâtı hesaplarına göre, on milyarları aşan vergi kaybının önlenebilmesi gerçekleştirilememektedir.

"Ulusal Ordu" Özlemi

Yatırım-tasarruf, ithalât-ihracat dengesizlikleri dolayısıyla, Türkiye, uzun yıllardır kendi olanaklarının üstünde yaşamaktadır. Bu durum, gittikçe artan ölçüde ağır şartlar ile borçlanarak sürdürülebilmektedir. Türk dış politikası devamlı borç bulma ilkesine göre yürütülmektedir. Amerikan Yardımın şartlarından biri ise -"Barış İçin Gıda Kanunu"nda açıkça yazıldığı üzere- "ABD'nin dış politikasını desteklemek"tir. Bu nedenle ağır borçlar ve her an borç arama durumu, Türkiye'nin bağımsız bir dış politika izleyebilme olanaklarını değişen dünya şartlarına rağmen iyice sınırlamaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Ekonomik ve askerî yardımlarla dışa bağımlılık, yardım veren ülkenin çıkarlarıyla ulusal çıkarlar bağdaşmadığı ölçüde, ulusal savunma stratejisinden fedakârlığı gerektirmektedir.

Askerî yardımlar, bunu yapan devletin elinde daima müdahaleci baskı aracı olmaktadır. Kıbrıs olayları ikmâl kaynaklarıyla dışa bağlı bulunmanın sakıncalarını acı biçimde göstermiştir.

Ekonomik ve askerî bakımdan dış kaynaklara aşırı bağımlılık, ulusal çıkarlarımıza uygun düşmediğini bile bile, kanat devletlerinin güvenliğini açıkta bırakan yeni NATO stratejisini Aralık 1967'de kabule bizi zorlamıştır. Ulusal güvenliği sağlamak endişesiyle, Batı ve ABD çıkarlarını koruma açısından büyük ve belki de gereksiz rizikolar yüklenmiş bulunuyoruz. Buna karşılık, yeni strtaejiyle Kuzeyden gelen bir tehdite karşı NATO ve ABD'nin Türkiye'yi koruması, eskisinden çok daha şüpheli hale gelmiştir. NATO ve ABD, ancak kendi çıkarları gerektirdiği ölçüde ve çok sınırlı biçimde Türkiye'yi koruyacaktır. Bu gerçek, sivil-asker yetkililerce bütün açıklığıyla bilindiği halde, dış yardımlara aşırı bağımlılık yüzünden ittifaklar çerçevesinde ulusal çıkarlara öncelik tanıyan bir dış politika ve savunma stratejisi dahi yürürlüğe konulamamaktadır. Atomik üslerin barınağı Türkiye'nin irademizin üstündeki çıkar çatışmalarında millî menfaatlerimizin gerektirmediği rizikolara sürüklenebileceği görmezlikten gelinmektedir.

Bu şartlar altında bağımsızlık hayli biçimsel kalmakta, en azından Atatürk'ün "İstiklâl-i tam" ilkesine büyük ölçüde aykırı düşmektedir. Gençliğin istemlerinin başına "Tek [Tam] bağımsız Türkiye" dileğini alması, bu durumda, Atatürk geleneğine uygun yerinde bir tepkidir. Cumhuriyet, iç politikasında da, dış politikasında da, Kemalist yoldan uzaklaştırılmıştır. Türkiyemizin sürüklenmekte olduğu tarihî varlığını yitirme tehlikesinden tek kurtuluş gerçeği olarak bir ulusal ordu özlemi fışkırmıştır.

Neden Kalkınamadık?

Devrimcilerin baş görevi, bugünkü utanç verici durumdan en kısa sürede kurtulmak, Kemalizm'in bağımsız ve kalkınmış Türkiye hedefini bir an önce gerçekleştirmektir.

Türkiye bugün geri kalmış ülkeler arasında bulunuyorsa, ekonomik plânda bunun temel nedeni, kaynakların kötü dağılması ve kötü kullanılmasıdır: Millî gelirin üçte birine yakın kısmına toprak ağası, büyük

Levent Şahverdi Arşivi

aracı ve tefeci, "montajcı", sanayici ve komprador v.b. gibi 34 milyonu geçen Türkiye nüfusu içinde 300 bini bulmayan ufak bir zümre, kitlenin sefaleti pahasına el koymaktadır. Eğer bu küçük zümre millî gelirden aldığı payın önemli bir kısmını verimli yatırımlara kullansaydı, kötü kaynak dağılışının sakıncaları bir ölçüde giderilebilirdi. Ne var ki, basının "mutlu azınlık" adını taktığı bu ufak zümre el koyduğu kaynakların pek az bir kısmını yatırımlara ayırmaktadır. Millî gelirin yüzde 30'undan fazlasını aldığı halde, millî gelirin ancak yüzde 5 ilâ 6'sı oranıda yatırım yapmaktadır. Bu yatırımların büyük kısmı da, lüks mesken inşaatına ve benzeri işlere yönelmektedir. Gerçek bir sanayileşmeye giden pay son derece azdır. Mutlu azınlık, gelirinin çok büyük bir kısmını yurt içinde ve yurt dışında israf etmektedir. Çeşitli yollardan yurt dışına kaçırılan dövizler, Avrupa'da villalar satın alma ve Batılı milyonerlerin hayatını taklit etme yolunda kullanılmaktadır. Mutlu azınlık yurda yatırmayı reddettiği fonları Avrupa'ya yatırmaktadır.

Yurt içinde de yaygın bir lüks hizmetler sektörü, bu ufak zümrenin harcamalarına göre biçimlenmektedir. Lüks oteller, lüks lokantalar, klüp kisveli kumarhaneler, gece klüpleri, sosyete meyhaneleri, güzellik enstitüleri, moda evleri, sosyete klinikleri, sosyete özel okulları, sosyete berberleri v.b. gibi hızla gelişen lüks hizmet sektörü, mutlu azınlığın el koyduğu kaynaklarla beslenmektedir. Milyonluk köşk, villâ ve apartmanlar, deniz motörleri, lüks otomobiller, bol sayıda hizmetçi, gösteriş partileri mutlu azınlığını israfçı tüketiminin başka bir biçimidir. Bağımlı ve cılız sanayimizin önemli bir kanadı, bu zümrenin harcamalarına göre, bir lüks tüketim sanayii olarak gelişmiştir. Böylece, fakir ülkemiz ağır sanayii, elektronik sanayii, kimya sanayii kurmakta kullanılacak fonları bir mutlu azınlık eliyle lüks villâlara, gece kulüplerine, pahalı otomobillere v.b. yatırmaktadır.

Nasıl Kalkınırız?

Türkiye'nin hızla kalkınması ve gittikçe ağırlaşan toplumsal sorunlarını çözmesi, israf edilen kaynakların topluma maledilmesiyle mümkündür. Millî gelirin mutlu azınlıkça el konulan yüzde 30'u aşkın bölümünden önemli bir miktar, toplum eliyle yatırımlara kaydırılabilirse, kalkınma hızı, yüzde 10'un üstüne hatta yüzde 15'e çıkabilir. Yüzde 10 bir kalkınma hızı, millî gelirin yirmi yılda 6,5 kat, yüzde 15, bir 16 kat

Levent Şahverdi Arşivi

arttırılması ve kalkınmanın kısa sayılabilecek bir sürede gerçekleştirilmesi demektir.

Bugün millî çıkarlara aykırı yollarda israf edilen kaynaklar ancak hakikî sahibi olan topluma maledilirse kalkınma ve halkın refahı için en verimli biçimde kullanılabilir. Yatırımlar gerçek bir plân disiplini içinde lüks mesken ve montajcı sanayi yerine temel sanayie yöneltilebilir.

Günümüzde kullandığı makinaları kendi yapamayan bir ülkenin sanayileşmesinden söz edilemez. Temel sanayie yönelmedikçe bir ülke modern teknolojiye sahip olamaz ve dışa bağımlılıktan kurtulamaz. Temel sanayi, kalkınma kadar, ekonomik ve teknolojik bağımsızlığın gereğidir. Öte yandan Anayasa'mızın bugün kâğıt üzerinde kalan çalışma, dinlenme, sosyal güvenlik, eğitim ve sağlık haklarıyla ilgili hükümleri, lüks hizmetlere giden kaynakların halkın ihtiyaçlarına yöneltilmesiyle hızlı bir kalkınma ortamında hayata geçirilebilecektir.

İsraf olunan kaynakların hızlı kalkınma ve sosyal adalet için kullanılması, mutlu azınlığın belli başlı gelir kaynaklarını teşkil eden alanların topluma maledilmesini gerektirir. Banka, sigorta, dış ticaret ve montajcı sanayiin millileştirilmesi ve büyük kooperatif çiftlikler kurulmasına yönelmiş köklü bir toprak reformunun yapılması; herşeyden önce, yatırılabilir kaynakların artırılması ve uyulması zorunlu bir plân çerçevesinde toplum yararına en verimli biçimde kullanılması için şarttır. Böylece ekonomik plânda, kaynakların rasyonel dağılım ve kullanımını sağlayarak kalkınma, sosyal adalet ve tam bağımsızlık yolunda bir düzen değişikliği gerçekleştirilmiş olacaktır.

Kemalist Devrim Yarıda Bırakılmıştır

Düzen değişikliği, Kemalist doğrultuda bir devrimdir. Bugünkü antikemalist gidişin unutturmak istediği Kemalist tez kısaca şudur: Bağımsızlık içinde, devrimler yoluyla çağdaş uygarlığa ulaşmak Kurtuluş Savaşı'ndan sonra bağımsız kalkınma olanağı elde edilince, Atatürk, Çağdaş uygarlığa ulaşmanın Tanzimat yıllarındaki gibi, Batı uydusu olmakla değil, içeride devrimlerle ortaçağ kurumları tasfiye edilerek, bir düzen değişikliğinin gerçekleşmesiyle sağlanacağını görmüştür. Saltanat ve hilâfetin kaldırılması, akla ve bilime dayanan lâik düşüncenin bütünün kurumlara egemen kılınması yeni bir düzen kurma yolunda girişilen üst yapı devrimleridir. Atatürk üst yapı devrimleriyle yetinmeyip

Levent Şahverdi Arşivi

devlet eliyle sanayileşme ve bir toprak reformuyla düzen değişikliğini temele indirmeye yönelmiştir. Ne var ki, 1945 yılına kadar süren toprak reformunu gerçekleştirme çabaları, toprak ağaları ve müttefiklerinin mukavemeti ile bir türlü başarıya ulaştırılamamıştır. İlk adımlarını atan devletçilik, 1945'ten sonra dejenere edilmiştir. Böylece Kemalist devrim, yarıda kalmıştır. Bugünün Kemalistlerine düşen görev, antikemalist gidişe son vererek, Kemalist devrimi sürdürmek, alt yapı devrimleriyle temele indirmek ve Türkiyemizi en kısa sürede, çağdaş uygarlığa Atatürk'ün tüm hayatına yön vermiş bulunan tam bağımsızlık amacına ulaşmaktadır.

Tutucu Güçler Koalİosyonu

Düzen değişikliği, bugün de yürürlükteki düzenden yararlananların güçlü direnişleriyle karşılaşmaktadır. Batı'da burjuvazi, yükselme çağında köylü kitlesine dayanarak, feodal ilişkileri bir toprak reformuyla tasfiye ettiği halde, Türkiye'de burjuvazi toprak bey ve ağaları gibi en gerici sınıflarla kol koladır. Batıda burjuvazi ülkesinin ekonomik bağımsızlığını güçlendirirken, Türkiye'de burjuvazi, yabancı sermayenin komisyonculuğuna yönelmiştir. Bekasını bağımsızlıkta değil, yabancı sermaye ve ileri kapitalist ülkelere bağımlılıkta görmektedir.

Böylece Türkiye'nin tam bağımsızlığa ve çağdaş uygarlığa ulaşmasını engelleyen bugünkü düzeni sürdürmek için toprak bey ve ağaları ile tefeci ve aracıdan başlayıp montajcı sanayici ile kompradorlara kadar uzanan bir Tutucu Güçler Koalisyonu doğmuştur. Bu koalisyon, Türkiye'yi, kapitalizmin dünya sistemi içinde politik, ekonomik ve askerî nedenlerle bağımlı durumda tutmak için dış kuvvetler tarafından desteklenmekte ve güçlendirilmeye çalışılmaktadır.

Sandık Demokrasİsİ

Çok partili hayata geçiş ve genel oy, büyük kitleyi söz sahibi yaparak tutucu güçler koalisyonunu zayıflatacağı ve feodal kalıntıları yok edeceği yerde, 23 yıldan beri tersine işlemiş, tutucular ittifakının iktidarını sağlamıştır. Hayatlarını alın teriyle kazanan kitle değil, tutucu güçler koalisyonu sürekli olarak sandıktan çıkmıştır. Yalnız bir politik özgürlük değil, aynı zamanda bir toplumsal ilerleme aracı diye benimsenen

Levent Şahverdi Arşivi

genel oy ve çok partili hayat, geçmişin kalıntılarının tasfiyesini geciktirici bir rol oynamış, gayri millî ilişkiler içinde bulunan güçlerin iktidarını meşrulaştırmıştır. Millî irade, bir mutlu azınlığın iradesi hâline getirilmiş, Kemalizm sandık yoluyla tasfiye edilmiştir. Kemalizmin sindirdiği, fakat alt yapı devrimleri gerçekleştirilemediği için, kökünü kurutamadığı irtica, Batı politik sistemi içinde, gelişme ve yayılma olanağını bulmuştur. Dinsel irtica güçleri kitlelere gerçek çıkarlarını unutturmak ve tutucu güçler iktidarını perçinlemek için seferberdir. Gerek petrol şirketleri ve emperyalizm, gerekse tutucu güçler koalisyonu, dinsî irtica güçlerini tabiî müttefikleri saymışlardır. Böylece halk iktidarı demek olan demokrasi, Türkiye'de gerici güçlerin ve emperyalizmin iktidarına dönüşmüştür.

Batı politik sistemi, yalnız Türkiye'de değil, benzer toplumsal yapılara sahip bütün azgelişmiş ülkelerde aynı sonuçları vermiştir. Batı politik kurumları, tutucu güçlerin iktidarlarını kuvvetlendirmiştir. Geniş kitleler, toprak mütegallibesi ile tefeci ve aracıların ekonomik ve ideolojik egemenliği altında bulunmaktadır. Fakat bu ortaçağ kurumları, aynı zamanda, aşırı sömürme pahasına da olsa, geniş kitleye, az çok bir toplumsal güvenlik sağlamaktadır. Şehirde işi olan, ya da paraya muhtaç bulunan köylü, ağa ve tefeciye başvurmaktadır. Bu güvenlik mekanizması, kitle oyunu, genellikle bey, ağa, tefeci ve aracılara bağımlı kılmaktadır. Dinsel irtica güçleri, tutucular koalisyonunun kitle üzerinde ekonomik egemenliğini ideolojik plânda tamamlamaktadır. Bu nedenledir ki, Türkiye'de seçimler, devamlı olarak, tutucu güçler koalisyonunu iktidara getirmiştir ve getirmektedir. 1969 seçimleri, bunun yeni bir örneğidir.

Partilerin Çıkmazı

Düzen değişikliği iddiasıyla ortaya çıkan siyasî partiler dahi, seçimlerde az-çok bir başarı sağlayabilmek için, tutucu güçler koalisyonuna devamlı tâvizler verme durumunda kalmaktadır. Bu partiler etnik özellikler ve mezhep ayrılıklarından yararlanmaya çalışmakta, oy getireceği ümidiyle şeyh, dede, ağa, aracı ve tefeci ailelerinden adayları seçimlerde liste başlarına oturtmaktadırlar. Böyece düzen değişikliğinden yana gözüken siyasî partiler bile, daha muhalefet yıllarında az-çok yozlaşmaktadır. Tutucu güçler koalisyonunun içte ve dışta kudretli müttefiklere

Levent Şahverdi Arşivi

sahip bulunduğu hesaba katılırsa, daha muhalefet yıllarında başlayan bu yozlaşma, yeryüzünde pek çok örneği görüldüğü üzere, düzen değişikliği iddiasındaki partileri, iktidara gelebilseler dahi etkisizliğe ve tutucular koalisyonu ile uzlaşmaya mahkûm etmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye, Batı politik sistemini uygulamayı ilk kez denemiştir. Karabekir, Cebesoy, Orbay gibi Kurtuluş Savaşı liderlerinin eliyle gerçekleştirilen ilk çok partili hayat denemesi, genç Cumhuriyeti çok geçmeden iki yol ağzına getirmişti: Ya Batı politik kurumları reddedilecekti ya da devrimler yoluyla modern bir Türkiye kurma ülküsünden vazgeçerek hilâfete ve yabancı sermaye egemenliğine yeniden rıza gösterilecekti. Atatürk'ün güvendiği yakın arkadaşları eliyle başlattığı Serbest Fırka denemesi de farklı sonuç vermemiştir. 1945'ten sonraki üçüncü deneme aynı biçimde antikemalist bir doğrultuda gelişmiş ve zaman geçtikçe dönülmesi güç bir sürüklenişe düşülmüştür.

Kemalistlerin Tarihî Ödevi

Bağımsızlık içinde devrimler yoluyla bir an önce çağdaş uygarlığa ulaşmak ülküsünü biçimsel demokrasi kurumlarına değişmiyen Atatürk, biçimden çok özeönem veren tek partili demokrasi denemesine girişmiş, tek parti eliyle, feodal kurumların tasfiyesine, bağımsızlığın güçlendirilmesine, eğitim seferberliğine yönelmiştir. Bu açıdan, Atatürk'ün liberal olmayan tek parti rejimi, feodalite artıklarını ön plâna geçiren ve yabancı hegamonyasını geri getiren bugünkü liberal görünüşlü çok partili rejimden, daha demokratiktir. Ne var ki, Atatürk'ün çağdaş uygarlık yolunda gerekli düzen değişikliğini başarıya ulaştıracak bir araç olarak düşündüğü tek parti, Kurtuluş Savaşımızın eşrafa dayanan özel tarihsel şartları yüzünden tam bir devrimci parti olamamıştır. Eşraf ve tutucu bürokrat egemenliğindeki parti, feodalizmi ve bütün kalıntılarını tasfiyeye yönelmiş köklü bir toprak reformunu gerçekleştirememiştir. Toprak reformuna el atılınca, parti içinden yeni bir parti doğmuş; eski parti de kendi başlattığı toprak reformu ve Köy Enstitüleri gibi demokratik devrimleri inkâr ederek devrimci niteliğini büsbütün yitirmiştir.

Bugün ancak, hayatını alın teriyle kazanan büyük kitlenin bilinçli ve örgütlü desteğine ve itici gücüne dayanmayı şart sayan devrimci bir parti, tutucu güçler koalisyonunun kitle üzerinde kurduğu ekonomik, politik ve idelojik hegemonyayı yıkarak ve köklü dönüşümleri başararak, yarıda kalan Kemalist devrimi hedeflerine ulaştırabilir, tam bağımsız,

Levent Şahverdi Arşivi

uygar ve gerçekten demokratik Türkiye'yi kurabilir. Türkiye'de demokrasinin kurulması için tek yol budur.

Halktan kopuk bir kadronun, güçlü halk desteği olmadan, köklü dönüşümleri gerçekleştirebileceğine inanan devrimciler ülkemizde de eksik değildir. Yalnız bütün örnekler, halkın itici gücünü seferber etmeye ve gerçek bir halk iktidarı kurmaya yönelmedikçe, bu tip denemelerin yarı yolda kaldığını ve eninde sonunda tutucular koalisyonu ile kudretli dış müttefiklerinin avucuna düştüğünü göstermektedir.

"Halka rağmen, halk için" değil, "halkla beraber halk için devrim" gerçek devrimcinin parolasıdır. Günümüzün devrimcisi bugünkü antikemalist tersine gidişe "dur" diyerek, halkla elele, uygar, bağımsız ve demokratik Türkiye'yi kurma görevindedir. Bu görevden kaçınan, Millî Kurtuluş Savaşımızın mirasına ve devrimci sıfatına lâyık olamaz. Gelecek kuşaklara Millî Kurtuluş Savaşına yakışır bir Türkiye devretmek kuşağımızın tarihî ödevidir.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

Ahmad, Feroz (1996a) *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev. Fatmagül Berktay, İstanbul: Kaynak.

Ahmad, Feroz (1996b) *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Hil.

Ahmad, Feroz (1995a) *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Sarmal.

Ahmad, Feroz (1995b) *İttihat ve Terakki: 1908-1914*, çev. Nuran Yavuz, İstanbul: Kaynak.

Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay Ahmad (1976) *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Ankara: Bilgi.

Akdere, İlhan ve Zeynep Karadeniz (1994) *Türkiye Solunun Eleştirel Tarihi: 1908-1980. C.I.* İstanbul: Evrensel.

Akşin, Sina (1998) *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Ankara: İmge.

Alemdar, Korkmaz (1996) *İletişim ve Tarih*, Ankara: İmge.

Ali, Beşir Hacı (1964) "Sosyalizm ve Din", *Yön*, 81: 12.

Alpay, Şahin (1969) "*Türkiye'nin Düzeni* Üzerine", *Aydınlık*, 12: 448-477.

Altan, Çetin (1996) *Ben Milletvekili İken*, İstanbul: Afa.

Anderson, Perry (1988) *Antonio Gramsci: Hegemonya, Doğu-Batı Sorunu ve Strateji*, çev. Tarık Günersel, İstanbul: Alan.

Aren, Sadun (1993) *TİP Olayı: 1961-1971*, İstanbul: Cem.

Atılgan, Gökhan (2007a) *Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*, İstanbul: Yordam.

Atılgan, Gökhan (2007b) "Yön-Devrim Hareketi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 8. Cilt*, Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim, 597-646.

Atılgan, Gökhan (2002) "Karpiç'te Kandırılan İhtilalci", *Praksis*, 5: 257-275.

Atılgan, Gökhan (2001) *Taha Akyol ile Görüşme*, İstanbul-Ankara: 29 Nisan.

Atılgan, Gökhan (2000a) *İlhan Selçuk ile Görüşme*, İstanbul: 26 Ekim.

Atılgan, Gökhan (2000b) *Osman Nuri Torun ile Görüşme*, İstanbul: 25 Ekim.

Atılgan, Gökhan (2000c) *Korkut Boratav ile Görüşme*, Ankara: 24 Ekim.

Atılgan, Gökhan (2000d) *Sadun Aren ile Görüşme*, Ankara: 11 Ekim.

Atılgan, Gökhan (2000e) *Ertuğrul Kürkçü ile Görüşme*, İstanbul: 27 Eylül.

Levent Şahverdi Arşivi

Atılgan, Gökhan (2000f) *Tarık Ziya Ekinci ile Görüşme*, İstanbul: 26 Eylül.

Atılgan, Gökhan (2000g) *Mümtaz Soysal ile Görüşme*, Ankara: 6 Eylül.

Atılgan, Gökhan (2000h) *Doğan Yurdakul ile Görüşme*, Ankara: 3 Eylül.

Atılgan, Gökhan (2000ı) *Sevil Yurdakul ile Görüşme*, Ankara: 3 Eylül

Atılgan, Gökhan (2000i) *Aydın Çubukçu ile Görüşme*, Ankara: 18 Temmuz.

Atılgan, Gökhan (2000j) *Uluç Gürkan ile Görüşme*, Ankara: 20 Haziran.

Avcıoğlu, Doğan (1979) *Türklerin Tarihi: Birinci Kitap*, İstanbul: Tekin.

Avcıoğlu, Doğan (1971a) *Devrim Üzerine*, Ankara: Bilgi.

Avcıoğlu, Doğan (1971b) "Atatürk Diyor Ki", *Devrim*, 72: 1.

Avcıoğlu, Doğan (1971c). "Bekleyiş", *Devrim*, 71: 1.

Avcıoğlu, Doğan (1971d). "Uyarı", *Devrim*, 69: 1.

Avcıoğlu, Doğan (1971e) "Soyuttan Somuta" *Devrim*, 66: 1.

Avcıoğlu, Doğan (1970a) "Toprak Devrimi Sorunu", *Devrim*, 62: 8.

Avcıoğlu, Doğan (1970b) "Dar Kapı", *Devrim*, 58: 1.

Avcıoğlu, Doğan (1970c) "Devrimi Bekleyen Sorunlar", *Devrim*, 57: 1.

Avcıoğlu, Doğan (1970d) "Ulusal Kurtuluş Devrimi", *Devrim*, 56: 1.

Avcıoğlu, Doğan (1970e) "Şellefyan Düzeni", *Devrim*, 49: 1.

Avcıoğlu, Doğan (1970f) "Türkiye Nasıl Kalkınabilir?", *Devrim*, 48: 8.

Avcıoğlu, Doğan (1970g) "Turan", *Devrim*, 46: 1.

Avcıoğlu, Doğan (1970h) "Ordu ve Ecevit", *Devrim*, 43: 1.

Avcıoğlu, Doğan (1970ı) "Ecevit Bir Kuyruklu Yıldızdır", *Devrim*, 39: 2.

Avcıoğlu, Doğan (1970i) "27 Mayıs Üzerine Düşünceler", *Devrim*, 32: 1.

Avcıoğlu, Doğan (1970j) "Kürt Devleti mi?", *Devrim*, 27: 1.

Avcıoğlu, Doğan (1970k) "Bu Sese Kulak Veriniz...", *Devrim*, 25: 1.

Avcıoğlu, Doğan (1970l) "Dikta", *Devrim*, 12: 1.

Avcıoğlu, Doğan (1969a) "Anglosaksonlar Açısından Türkiye'de Parlamentoculuk", *Devrim*, 5: 1.

Avcıoğlu, Doğan (1969b) "Kemalizmi İyi Anlamak Gerek...", *Devrim*, 4: 1.

Avcıoğlu, Doğan (1969c) "Takke Düştü!" *Devrim*, 1: 1.

Avcıoğlu, Doğan (1968) *Türkiye'nin Düzeni: Dün, Bugün, Yarın*, Ankara: Bilgi.

Avcıoğlu, Doğan (1967a) "Son Söz", *Yön*, 222: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1967b) "Milliyetçilik Karşısında Komünizm", *Yön*, 218: 8-9.

Avcıoğlu, Doğan (1967c) "Milliyetçilik Karşısında Emperyalizm", *Yön*, 217: 8-9.

Levent Şahverdi Arşivi

Avcıoğlu, Doğan (1967d) "Millet Gerçeği ve Milliyetçilik" *Yön*, 216: 8-9.

Avcıoğlu, Doğan (1967e) "İşbirlikçilerin Yeni Partisi", *Yön*, 214: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1967f) "Ortanın Solu ve Amerika", *Yön*, 211: 8-11.

Avcıoğlu, Doğan (1967g) "Açık Seçik", *Yön*, 199: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1967h) "Biz Ne İstiyoruz?", *Yön*, 198: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1967ı) "Sosyalist Strtateji ve Prof. S. Aren", *Yön*, 197: 16.

Avcıoğlu, Doğan (1966a) "Önsöz", *Sınıf Açısından Azgelişmişlik*, Yves Lacoste (çev. Sevil Avcıoğlu) içinde, İstanbul: Yön, 5-6

Avcıoğlu, Doğan (1966b) "Önsöz", *Asya'da Marksizm ve Milliyetçilik*, Hélène Carrère d'Encausse ve Stuart Schram (çev. Sevil Avcıoğlu ve Adil Aşçıoğlu) içinde, İstanbul: Yön. 5-6.

Avcıoğlu, Doğan (1966c) "Kürt Meselesi" *Yön*, 194: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1966d) "Büyük Kongresinden Sonra TİP", *Yön*, 192: 16.

Avcıoğlu, Doğan (1966e) "Çağımızda Ekonomik Bağımsızlık Mücadelesi: Mısır Örneği", *Yön*, 189: 8-10.

Avcıoğlu, Doğan (1966f) "Sosyalizm Tartışmaları: Bir Sosyalist Stratejinin Esasları", *Yön*, 185: 7-8.

Avcıoğlu, Doğan (1966g) "Sınıf Mücadelesi, Sosyalizm ve Milliyetçilik", *Yön*, 182: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1966h) "Demirel'in Dış Politikası" *Yön*, 178: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1966ı) "Gericilik-İlericilik", *Yön*, 175: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1966i) "Ölçü", *Yön*, 174: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1966j) "S. Divitçioğlu'nun Kitabı Üzerine", *Yön*, 169: 13.

Avcıoğlu, Doğan (1966k) "TİP'e Dair", *Yön*, 168: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1966l) "27 Mayıs", *Yön*, 165: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1966m) "Parlamentoculuk." *Yön*. 5 (158): 3.

Avcıoğlu, Doğan (1966n) "Dış Politika Tabuları", *Yön*, 156: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1966o) "Marksizm", *Yön*, 155: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1966ö) "Sovyetler ve Biz", *Yön*, 148: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1965a) "Önsöz", *Sosyalizm ve İslamiyet*, Roger Garaudy (çev. Doğan Avcıoğlu ve Mihri Belli) içinde, İstanbul: Yön, 5-6.

Avcıoğlu, Doğan (1965b) "Önsöz", *Yoksul Ülkeler Nasıl Sömürülüyor?* Pierre Jalée (çev. Selahattin Hilav) içinde, İstanbul: Yön, 5-7.

Avcıoğlu, Doğan (1965c) "1965 Yılında Atatürkçülük", *Yön*, 137: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1965d) "Cumhuriyetin 42. Yılında", *Yön*, 135: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1965e) "Yeni Dönem", *Yön*, 134: 3.

Levent Şahverdi Arşivi

Avcıoğlu, Doğan (1965f) "Ortanın Solu", *Yön*, 122: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1965g) "Bin Bella'dan Sonra", *Yön*, 117: 5.

Avcıoğlu, Doğan (1965h) "Özel Sektöre Düşen Görev", *Yön*, 113: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1965ı) "Azgelişmiş Ülkelerde Antiemperyalist Mücadele... Halkçı, Devletçi, Devrimci ve Milliyetçi Kalkınma Yolu", *Yön*, 111: 7-8.

Avcıoğlu, Doğan (1965i) "Türk Milliyetçilerine Sesleniş", *Yön*, 110: 8-9.

Avcıoğlu, Doğan (1965j) "Emperyalizmi Tanıyalım", *Yön*, 109: 8-10.

Avcıoğlu, Doğan (1965k) "Asıl Muhalefet Şimdi Başlıyor", *Yön*, 99: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1965l). "Yabancı Sermaye Saltanatı", *Yön*, 92: 16.

Avcıoğlu, Doğan (1965m) "Sağlık Hizmetlerinin Özelleştirilmesi", *Türk-İş Dergisi*, 24: 14-15.

Avcıoğlu, Doğan (1964a) "Gençliğe Çağrı", *Yön*, 91: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1964b) "Medrese Atatürkçülüğünden Gerçek Atatürkçülüğe", *Yön*, 85: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1964c) "Atatürk'ün Dışişleri Bakanı Anlatıyor", *Yön*, 83: 5.

Avcıoğlu, Doğan (1964d) "Yabancı Sermaye İle Kalkınma Efsanesi", *Yön*, 80: 8-9.

Avcıoğlu, Doğan (1964e) "Milliyetçilere Sesleniş", *Yön*, 78: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1964f) "Ücretler Artmamalıymış!...", *Türk-İş Dergisi*, 11: 20-21.

Avcıoğlu, Doğan (1964g) "Vergi Reformu Tasarıları", *Türk-İş Dergisi*, 13-14: 13-14.

Avcıoğlu, Doğan (1964h) "Bir Geziden Notlar", *Türk-İş Dergisi*, 16: 14-15.

Avcıoğlu, Doğan (1964i) "Türk Ekonomisi Durgunluk İçinde mi Yoksa Enflasyona mı Gidiyoruz?", *Türk-İş Dergisi*, 19-20: 10-11.

Avcıoğlu, Doğan (1963a) "Toprak Reformu ve Sınıf Problemi Konulu Açıkoturumda Konuşma", *Yön*, 75: 6.

Avcıoğlu, Doğan (1963b) "SKD İstanbul Şubesi'nin Açılışında Konuşma", *Yön*, 75: 9-10.

Avcıoğlu, Doğan (1963c) "Kıbrıs", *Yön*, 70: 11.

Avcıoğlu, Doğan (1963d) "Sosyalizme Giden Yollar: Sosyalizmden Önce Atatürkçülük", *Yön*, 69: 8-9.

Avcıoğlu, Doğan (1963e) "Tepe Üstü Duran Ağaç", *Yön*, 68: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1963f) "Toplu Sözleşme Ahlâkı", *Türk-İş Dergisi*, 9: 47-48.

Avcıoğlu, Doğan (1963g) "Muslukları Kapa, Muslukları Aç", *Türk-İş Dergisi*, 10: 10-11.

Avcıoğlu, Doğan (1962a) "Türkiye İşçi Partisi'ne Dair", *Yön*, 50: 20.

Avcıoğlu, Doğan (1962b) "Kaynağa Dönüş", *Yön*, 47: 3.

Levent Şahverdi Arşivi

Avcıoğlu, Doğan (1962c) "Devletçilik Nasıl Dejenere Oldu?", *Yön*, 47: 6-7.
Avcıoğlu, Doğan (1962d) "Cepheler Bölünüyor", *Yön*, 44: 3.
Avcıoğlu, Doğan (1962e) "Eski ve Yeni Türkiye", *Yön*, 42: 3.
Avcıoğlu, Doğan (1962f) "Sosyalist Gerçekçilik", *Yön*, 39: 20.
Avcıoğlu, Doğan (1962g) "Sosyalizm Anlayışımız", *Yön*, 36: 3.
Avcıoğlu, Doğan (1962h) "Olup Bitene Şaşmamak Lazım", *Yön*, 35: 3.
Avcıoğlu, Doğan (1962ı) "Rejimin Güçlükleri", *Yön*, 19: 3.
Avcıoğlu, Doğan (1962i) "Demokrasi Düşmanları", *Yön*, 16: 3.
Avcıoğlu, Doğan (1962j) "C. Sait Barlas'ın Sosyalizmi", *Yön*, 15: 17.
Avcıoğlu, Doğan (1962k) "Arayış", *Yön*, 12: 9.
Avcıoğlu, Doğan (1962l) "İnanç Buhranı", *Yön*, 11: 3.
Avcıoğlu, Doğan (1962m) "Rejim Buhranı", *Yön*, 10: 3.
Avcıoğlu, Doğan (1962n) "İnönü'den Beklediğimiz", *Yön*, 9: 3.
Avcıoğlu, Doğan (1962o) "Niçin Sosyalizm?", *Yön*, 7: 3.
Avcıoğlu, Doğan (1962ö) "Yeni Türkiye", *Yön*, 5: 3.
Avcıoğlu, Doğan (1962p) "Yapıcı Milliyetçilik", *Yön*, 4: 3.
Avcıoğlu, Doğan (1962r) "Efendilerimiz", *Yön*, 3: 3.
Avcıoğlu, Doğan (1962s) "Huzur", *Yön*, 2: 3.
Avcıoğlu, Doğan (1961) "Kemer Sıkalım", *Yön*, 1: 3.
Avcıoğlu, Doğan (1960a) "Menderes Hükümetlerinin Zayıf Tarafı", *Akis*, 103: 12-13.
Avcıoğlu, Doğan (1960b) "İkinci Cumhuriyetin Anayasası", *Akis*, 101: 13-15.
Avcıoğlu, Doğan (1959a) "Kalkınıyor muyuz?", *Forum*,122: 12-14.
Avcıoğlu, Doğan (1959b) "Ortadoğu'da İktisadî Kalkınma", *Forum*, 119: 13-15.
Avcıoğlu, Doğan (1956) "Prof. Myrdal ve Kalkınma Meselesi", *Forum*, 44: 19-20.
Aybar, Mehmet Ali (1988a) *TİP Tarihi 1*, İstanbul: BDS.
Aybar, Mehmet Ali (1988b) *TİP Tarihi 3*, İstanbul: BDS.
Aybar, Mehmet Ali (1968) *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm*, İstanbul: Gerçek.
Aybar, Mehmet Ali (1963) "Aşağıdan Yukarıya Doğru", *Sosyal Adalet* 1: 8.
Aybar, Mehmet Ali (1961) Yön *Dergisine Mektup*, 26 Aralık.
Aydemir, Şevket Süreyya (2000a) *İhtilalin Mantığı*, İstanbul: Simge.
Aydemir, Şevket Süreyya (2000b) *Menderes'in Dramı*, İstanbul: Simge.
Aydemir, Şevket Süreyya (1962a) "Artık Devletçilik Yetmez", *Yön*, 39: 14.

Levent Şahverdi Arşivi

Aydemir, Şevket Süreyya (1962b) "Atatürk *Kadro*'yu Niçin Destekledi? (söyleşi)", *Yön*, 27: 10-12.

Aydemir, Şevket Süreyya (1962c) "Garip Bir Devletçilik", *Yön*, 19: 9.

Aydemir, Şevket Süreyya (1962d) "Kemalizm Orta Malı Değildir" *Yön*, 17: 9.

Aydemir, Talat (1968) *Talat Aydemir'in Hatıraları*, İstanbul: Ak Kitapçılık.

Aydın, Suavi (1998) "Millî Demokratik Devrimden 'Ulusal Sol'a Türk Solunda Özgücü Eğilim", *Toplum ve Bilim*, 78: 59-91.

Aydınoğlu, Ergun (1992) *Türk Solu (1960-1971): Eleştirel Bir Tarih Denemesi*, İstanbul: Belge.

Aytemur, Nuran (2000) *The Turkish Left and Nationalist: The Case of Yön* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: ODTÜ.

Barlas, Cemil Sait (1962), *Sosyalistlik Yolları ve Türkiye Gerçekleri*, İstanbul: İstanbul.

Batur, Muhsin (1985) *Anılar ve Görüşler: Üç Dönemin Perde Arkası*, İstanbul: Milliyet.

Belge, Murat (1998) "*Kadro*'nun ve Kadrocular'ın Hikâyesi", *Türkiye Günlüğü*, 23-24: 756-772.

Belge, Murat (1990) "Sol", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İrvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak (der.) içinde, İstanbul: Belge, 159-188.

Belli, Mihri (1997) "Tabuları Yıkan Anti-Amerikan Doğan", *Türkiye Üzerine Tezler* 5,. Yalçın Küçük içinde, İstanbul: Tekin, 628-631.

Belli, Mihri [E. Tüfekçi] (1966a) "Demokratik Devrim: Kiminle Beraber, Kime Karşı?", *Yön*, 175: 10-11.

Belli, Mihri (1966b) "Türk Soluna Saygısızlık", *Yön*, 159: 12.

Belli, Mihri (1965) "Açık ve Sağlam Bir Tutum", *Yön*, 143: 15.

Belli, Mihri [Mehmet Doğu] (1962) "Sosyalizm Tartışmaları", *Yön*, 48: 2.

Berkes, Niyazi (1982) *Atatürk ve Devrimler*, İstanbul: Adam

Berkes, Niyazi (1975) *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Ankara: Bilgi.

Berkes, Niyazi (1969) *İslâmlık, Ulusçuluk, Sosyalizm*, Ankara: Bilgi.

Berkes, Niyazi (1966) "Azgelişmişliğin Tarihsel Nedenleri-I: İkinci Cihan Savaşı Sonrası ve Azgelişmiş Toplumlar Sorunu", *Yön*, 182: 8-10.

Berkes, Niyazi (1965a) *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, İstanbul: Yön.

Berkes, Niyazi (1965b) "Namık Kemal'e Övgü", *Yön*,101: 11-12.

Berkes, Niyazi (1965c) "Batıcılık Gericiliktir", *Yön*, 108: 8-9.

Berkes, Niyazi (1965d) "Tarih Tezinin Temel Kavramları", *Yön*, 107: 11-12.

Berkes, Niyazi (1963a) *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz?*, İstanbul: Yön.

Levent Şahverdi Arşivi

Berkes, Niyazi (1963b) "Toprak Reformu", *Yön*,66: 10-12.

Berkes, Niyazi (1963c) "CHP Atatürkçülükten Nasıl Uzaklaştı?", *Yön*, 65: 11-12.

Berkes, Niyazi (1963d) "Atatürkçülük Nedir Ne Değildir?", *Yön*, 63: 8-9.

Birand, Mehmet Ali vd. (1995) *Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu*, İstanbul: Milliyet.

Birand, Mehmet Ali vd. (1994) *12 Mart. İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, Ankara: İmge.

Boğaziçi Yayınları (1973) *Madanoğlu Cuntası: İddianame*, İstanbul: Boğaziçi.

Bora, Tanıl (1998) *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık*, İstanbul: Birikim.

Bora, Tanıl ve Yüksel Taşkın (2001) "Sağ Kemalizm", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C: 2: Kemalizm*, Ahmet İnsel (ed.) içinde, İstanbul: İletişim. 529-545.

Boran, Behice (1970) *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, İstanbul: Tekin.

Boran, Behice (1964) "Yakın Tarihimizde Yönetici-Aydın Kadro ve Kalkınma Sorunumuz", *Sosyal Adalet*, 8: 5-8.

Boran, Behice (1962a) "Memleket Kalkınması ve Aydınlar", *Yeni Ufuklar*, 124: 7-14.

Boran, Behice (1962b) "Sosyalist Kültür Derneği Tartışması", *Vatan*: 22 Ağustos.

Boran, Behice (1962c) "Atatürkçülere Çağrı", *Vatan*: 29 Ekim.

Boran, Behice (1962d), "Doğan Avcıoğlu'nun Yönüne Dair", *Vatan*: 3 Aralık.

Boratav, Korkut (1989) *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul: Gerçek.

Boratav, Korkut (1980) *Gelir Dağılımı*, İstanbul: Gerçek.

Boratav, Korkut (1974) *Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul: Gerçek.

Cemal, Hasan (1998) *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, İstanbul: Doğan.

Cerrahoğlu, A. (1964) *Tarih Anlayışı Olmayan Bir Tarihçi: Fuat Köprülü*, İstanbul: Gün.

Chaliand, Gérard (1977) *Revolution in the Third World: Myths and Prospects*, Hassocks, Sussex: The Harvester Press.

CHP Genel Sekreterliği (1961a), *Kalkınma Meselemiz*, Ankara: Rüzgârlı.

CHP Genel Sekreterliği (1961b) *Ziraatimizin Bugünkü Meseleleri*, Ankara: Rüzgârlı.

CHP Genel Sekreterliği (1959a) *Seçim Neticeleri Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Güven.

CHP Genel Sekreterliği (1959b) *Şehirlere Akın ve Mesken Davamız*, Ankara: Güven.

CHP Genel Sekreterliği (1958), *Devlet Personel Meselesi*, Ankara: Güven.

Levent Şahverdi Arşivi

Cumhuriyet (2000l) "Türkiye'yi Türkiye'den Yönetmek İçin", *Cumhuriyet*: 23 Mayıs.

Çiçek, Hikmet (1996) "Bilinmeyen Yönleriyle 9 Mart: Darbe İçinde Darbe", *SiyahBeyaz*: 21 Mart.

Çelik, Nur Betül (1996) *Kemalist Hegemony: From Its Constitution to Its Dissolution* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), University of Essex.

Çelik, Nur Betül (1984) *Kadro Hareketi ve Halkçılık*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi.

Çubukçu, Aydın (1999) "Mehmet Akif'e Saygı", *Evrensel Pazar*: 17 Ekim.

d'Encausse, Hélène Carrère ve Stuart Schram (1966) *Asya'da Marksizm ve Milliyetçilik*, çev. Sevil Avcıoğlu ve Adil Aşçıoğlu, İstanbul: Yön.

Değer, Emin (1998) "Gerçek Aydınlanma Savaşçısı", *Cumhuriyet*, 8 Kasım.

Devrim (1971) "MİT'i ve PTT'yi Dava Ediyoruz", *Devrim*, 70: 1.

Devrim (1970a) "Cici Demokrasi Parti Bolluğunda Boğulacak", *Devrim*, 47: 1.

Devrim (1970b) "Rakamlarla Günümüzde Emperyalizm", *Devrim*, 44: 8.

Devrim (1970c) "Sunay 'Devrim Gazetesi Susturulmalıdır' Dedi", *Devrim*, 35: 1.

Devrim (1970d) "Madanoğlu 27 Mayısı Anlatıyor", *Devrim*, 32: 8.

Devrim (1970e) "Avcıoğlu ve Gürkan Kara Kuvvetleri Mahkemesinde", *Devrim*, 31: 1.

Devrim (1970f) "Vehbi Koç-Adnan Menderes İlişkileri ve Anadol Marka Otomobilin Hikâyesi", *Devrim*, 31: 8.

Devrim (1970g) "Devrimci Ordu Gücü Bildirisi", *Devrim*, 25: 1.

Devrim (1970h) "Varto Felâketinden Demirel Ailesi Nasıl Yararlandı?", *Devrim*, 24: 1.

Devrim (1970ı) "Ömer İnönü'nün 'Mal Beyanı' da Gerçeğe Aykırı", *Devrim*, 24: 1.

Devrim (1970i) "Sunay Alisenin Servet Beyanı Gerçekleri Tam Yansıtmıyor!", *Devrim*, 23: 1.

Devrim (1969) "Bildiri", *Devrim*, 1: 8.

Dore, Elizabeth (2007) "Üçüncü Dünya Kapitalizmini Anlamak", *Kapitalizme Reddiye: Marksist Bir Seçki*, Alfredo Saad-Filho (ed.) içinde, İstanbul: Yordam, 200-213.

Ecevit, Bülent (1975) *Ortanın Solu*, İstanbul: Tekin.

Erdoğdu, Vahap (1966) "TİP Nereye Gidiyor?", *Yön*, 189: 10-13.

Erdost, Muzaffer İlhan (1993) *Şemdinli Röportajı*, Ankara: Onur.

Ergin, Feridun (1983) "Hürriyet Partisi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi C. 8*, İstanbul: İletişim, 2087-2088.

Levent Şahverdi Arşivi

Erkanlı, Orhan (1972) *Anılar... Sorunlar... Sorumlular*, İstanbul: Baha.

Eroğul, Cem (1998) *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge.

Eroğul, Cem (1990) "Çok Partili Düzenin Kuruluşu", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İrvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak (der.) içinde, İstanbul: Belge, 112-158.

Eroğul, Cem (1969) "Türkiye İşçi Partisi Programı'nın Düşünce Yapısı", *Emek*, 4: 8-10.

Fahri, M. (1966) *Amerikan Harp Doktrinleri*, İstanbul: Yön.

Feyzioğlu, Turhan (1983). "Cumhuriyetçi Güven Partisi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi C. 8*, İstanbul: İletişim, 2041-2042.

Forum (1963) "*Yön* Dergisinin Yeni Teşebbüsü", *Forum*, 210: 3.

Garaudy, Roger (1965) *İslâmiyet ve Sosyalizm*, çev. Doğan Avcıoğlu ve E. Tüfekçi [Mihri Belli], İstanbul: Yön.

Georgeon, François (1999) *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)*, çev. Alev Er, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Güler, Zeynep (2004) *Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık*, İstanbul: Yeni Hayat.

Göktürk, Halil İbrahim (1977) *Bilinmeyen Yönleriyle Şevket Süreyya Aydemir*, Ankara: Arı.

Gramsci, Antonio (1986) *Selections from the Prison Notebooks*, Ed. Q. Hoare ve G.N.Smith (ed.), London: Lawrence and Wishart.

Gülalp, Haldun (1995) "Ulusçuluk, Devletçilik ve Türk Devrimi: Bir Erken Bağımlılık Teorisi", *Türkiye'de Devletçilik*, Nevin Coşar (der.) içinde, İstanbul: Bağlam, 173-188.

Gülalp, Haldun (1987) *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri*, Ankara: Yurt.

Güneş, Turan (1996) *Türk Demokrasisinin Analizi*, Ankara: Ümit.

Gürkan, Uluç (1998) "Solun Evrensel İlkelerine Bağlıydı", *Cumhuriyet*: 8 Kasım.

Güvenir, Murat (1991) *2. Dünya Savaşında Türk Basını*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti.

Hale, William (1996) *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Hil.

Hanioğlu, Şükrü [1985] *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, İstanbul: İletişim.

Hikmet, Nâzım (1965) *Kurtuluş Savaşı Destanı*, İstanbul: Yön.

Horvath, Béla (1997) *Anadolu 1913*, çev. Tarık Demirkan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Hürkan, Serhat (1997) "Bir Cunta Dergisi: Devrim", *Yeni Ufuk*: 26 Haziran.

İnuğur, Nuri (1992) *Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti.

Levent Şahverdi Arşivi

İleri, Rasih Nuri (1988) "Önsöz", *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*, Merdan Yanardağ içinde, İstanbul: Yalçın, 5-10.

İleri, Rasih Nuri (1987) *TİP'de Oportünist Merkeziyetçilik (1966-1968)*, İstanbul: Yalçın.

İlhan, Attilâ (1999) "Yok mu Bir 'Kabadayı'?", *Cumhuriyet*: 10 Mart

İlke (1974) "Radikal Reformculuk: Yön-Devrim Çizgisinin Eleştirisi", *İlke*, 9: 73-107.

İpekçi, Abdi (1969) *Liderler Diyor ki*, İstanbul: Ant.

İpekçi, Abdi (1962) "Fabianizm veya Islahatçı Sosyalizm", *Yön*, 7: 8.

Jalée, Pierre (1965) *Yoksul Ülkeler Nasıl Soyuluyor?* çev. Selâhattin Hilav, İstanbul: Yön.

Kabacalı, Alpay (1994) *Türk Basınında Demokrasi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kanbolat, Yahya (1979) *Olduğu Gibi: Eski Türkiye İşçi Partisi Üzerine Anılar*, Hatay: Bayır.

Kansu, Aykut (1995) *1908 Devrimi*, çev. Ayda Erbal, İstanbul: İletişim.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (1989) *Bir Sürgün*, İstanbul: İletişim.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (1984) *Politikada 45 Yıl*, İstanbul: İletişim.

Karaömerlioğlu, M. Asım (2002) "Bağımlılık Kuramı, Dünya Sistemi ve Osmanlı/Türkiye Çalışmaları", *Toplum ve Bilim*, 91: 81-99.

Karpat, Kemal H. (1996) *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Afa.

Karpat, Kemal H. (1973) *Social Change and Politics in Turkey*, Leiden: Brill.

Kayalı, Kurtuluş (2002) *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, İstanbul: İletişim..

Kayalı, Kurtuluş (1994) *Türk Düşünce Dünyası I*, Ankara: Ay Yıldız.

Kemal, Mehmed (2000) "Bir Dostu Anarken...", *Doğan Avcıoğlu: Bir Jön Türkün Ardından*, Hikmet Özdemir içinde, Ankara: Bilgi. 334-336.

Kemal, Yaşar (1965) "Kültür Sömürücülüğü", *Yön*, 111: 14.

Kemal, Yaşar (1964) "Birleşmek", *Yön*,78: 12.

Keyder, Çağlar (1990) "Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politiği", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İrvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak (der.) içinde, İstanbul: Belge. 38-73.

Kıray, Mübeccel (1964) "Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası: Ereğli", *Yön*, 93: 10-11.

Kıvılcımlı, Hikmet (1970) *27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi*, İstanbul: Ant.

Kirby Berkes, Fay (1964) "*Yön*'ün Yükseltiği Ses", *Yön*; 84: 16.

Levent Şahverdi Arşivi

Koç, Yıldırım (1998) *Türk-İş Tarihinden Portreler I*, Ankara: Türk-İş.

Koçak, Cemil (1997) "Siyasal Tarih (1923-1950)", *Türkiye Tarihi-4. Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Sina Akşin (yön.), İstanbul: Cem. 85-154.

Koçak, Cemil (1996) *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945) C.II*, İstanbul: İletişim.

Köker, Levent (1995) *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim.

Köksal, Osman (1970) "İhtilâl...", *Devrim*, 32: 3.

Kuruç, Bilsay (1993) *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası C. 2*, Ankara: SBF.

Kutlay, M (1969) "*Devrim* ve Devrim", *Emek*, 16: 8-11.

Kutlu, Haydar (2000) "Hayatımı Yeniden Anlamlandırdım (Emel Armutçu ile söyleşi) ", *Hürriyet Pazar*: 3 Eylül 2000.

Küçük, Yalçın (2002) *Şebeke: Network*, İstanbul: YGS.

Küçük, Yalçın (2000) *Aydınlık Zindan*, İstanbul: Kaynak.

Küçük, Yalçın (1997) *Aydın Üzerine Tezler 5*, İstanbul: Tekin.

Küçük, Yalçın (1990) *Türkiye Üzerine Tezler 3*, İstanbul: Tekin.

Küçük, Yalçın (1988) "Bir İç Savaş Örgütlenmesi Olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi C. 6*. İstanbul: İletişim, 1828-1831.

Küçük, Yalçın (1983) "Cumhuriyet Döneminde Aydınlar ve Dergileri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi C. I*, İstanbul: İletişim, 138-144.

Küçük, Yalçın (1982) "Bilmeyi Bilmek veya Limancı Ahmat Hamdi", *Kooperatif: Seçme Yazılar 1932-1934*, Bülent Varlık (haz.) içinde, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Küçükömer, İdris (1994) *Yön ve Ant Yazıları: Cuntacılıktan Sivil Topluma*, İstanbul: Bağlam.

Kürkçü, Ertuğrul (1998) "On Altı Kelime", *Radikal İki*: 15 Kasım.

Kürkçü, Ertuğrul (1988) "Kapitalizm ile Komünizm Arasında 'Geleneksel Aydınlar': Yön Hareketi", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi C. 6*, İstanbul: İletişim, 2006-2007.

Larrain, Jorge (1989) *Theories of Development*, Cambridge: Polity Press.

Lacoste, Yves (1966) *Sınıf Açısından Azgelişmişlik*. çev., Sevil Avcıoğlu. İstanbul: Yön.

Löwy, Micheal (1981) *The Politics of Combined and Uneven Development*, London: Verso.

Landau, Jacob M. (1978) *Türkiye'de Aşırı Akımlar*, Ankara: Turhan.

Lewis, Bernard (1996) *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Lipovsky, Igor P. (1992) *The Socialist Movement in Turkey 1960-1980*. Leiden: E. J. Brill.

Levent Şahverdi Arşivi

Macar, Elçin (2001) "Doğan Avcıoğlu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce C. 2: Kemalizm*, Ahmet İnsel (ed.) içinde, İstanbul: İletişim, 162-169.

Mardin, Şerif (2000) *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder (der.), İstanbul: İletişim.

Mardin, Şerif (1999a) *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İstanbul: İletişim.

Mardin, Şerif (1999b) *Siyasal ve Sosyal Bilimler*, Mümtaz'er Türöne ve Tuncay Önder (der.), İstanbul: İletişim.

Mardin, Şerif (1998a) *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, çev. Mümtaz'er Türköne, Fahri Unan ve İrfan Erdoğan, İstanbul: İletişim.

Mardin, Şerif (1998b) *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İstanbul: İletişim.

Mardin, Şerif (1997) *Türk Modernleşmesi*, Mümtaz'er Türöne ve Tuncay Önder (der.), İstanbul: İletişim.

Mater, Nadire (1988) "İlhan Selçuk ile Görüşme." *Türkiye Sorunları* 1 (1): 11-39.

Marx, Karl ve Friedrich Engels (1998) *Komünist Parti Manifestosu*, çev. Yılmaz Onay, İstanbul: Evrensel.

Nesin, Aziz (1970) "Kemalist Devrim İdeolojisi ve Bu Kuşağın Trajedisi", *Ant*, 171: 10-11.

Oran, Baskın (1988) "Afrika Sosyalizmi", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi C. 4*, İstanbul: İletişim, 1266-1267.

Otyam, Fikret (2000) "Doğan Avcıoğlu ile Bir Konuşma", *Doğan Avcıoğlu: Bir Jön Türkün Ardından*, Hikmet Özdemir içinde, Ankara: Bilgi, 281-283.

Özdemir, Hikmet (2000) *Doğan Avcıoğlu: Bir Jön Türk'ün Ardından*, Ankara: Bilgi.

Özdemir, Hikmet (1995) *Tarih ve Politika*, İstanbul: İz.

Özdemir, Hikmet (1994) *Ordunun Olağandışı Rolü*, İstanbul: İz.

Özdemir, Hikmet (1989) *Rejim ve Asker*, İstanbul: Afa.

Özdemir, Hikmet (1986) *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi*, Ankara: Bilgi.

Özdemir, Hikmet (1984) "Bir İlk Yapıt: *Türkiye'nin Düzeni*", *Yapıt*, 47: 101-107.

Özel, İsmet (2000) "Kara Çarşaf Bize Ermenilerden Miras" (Ahmet Tulgar ile Söyleşi), *Milliyet*: 25 Eylül.

Özgüden, Doğan (1988) "Türkiye İşçi Partisi'nin Kuruluşu", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi C. 6*, İstanbul: İletişim, 1998-1999.

Özkök, Ertuğrul (1999) "Devletçiliğe İtiraz Mektubu", *Hürriyet*: 10 Ağustos.

Parla, Taha (1999) *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İstanbul: İletişim.

Parla, Taha (1995) *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları C. III: Kemalist*

Levent Şahverdi Arşivi

Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u, İstanbul: İletişim.

Parla, Taha (1994) *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları C. I: Atatürk'ün Nutku*. İstanbul: İletişim.

Petrosyan, Yuriy Aşatoviç (1974) *Sovyet Gözüyle Jön Türkler*, çev. Mazlum Beyhan ve Ayşe Hacıhasanoğlu, Ankara: Bilgi.

Portelli, Huges (1982) *Gramsci ve Tarihsel Blok*, çev. Kenan Somer, Ankara: Savaş.

Prens Sabahattin (1965) *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir*, İstanbul: Elif.

Sargın, Nihat (2001a) *TİP'li Yıllar (1961-1971): Anılar Belgeler-I*, İstanbul: Felis.

Parla, Taha (2001b) *TİP'li Yıllar (1961-1971): Anılar Belgeler-II*. İstanbul: Felis.

Sarmaşık, Belgin (der.) (2001) *Attilâ İlhan'a Mektuplar*, İstanbul: Otopsi.

Sarol, Mükerrem (1983) *Bilinmeyen Menderes I*, İstanbul: Kervan.

Savran, Sungur (1986) "Osmanlı'dan Cumhuriyete: Türkiye'de Burjuva Devrimi Sorunu", *II. Tez*. 1: 172-214.

Showstack Sassoon, Anne (1987) *Gramsci's Politics*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Sayılgan, Aclan (1972) *Türkiye'de Sol Hareketler (1871-1972)*, İstanbul: Hareket.

Selçuk, İlhan (1999) "Doğan Haklı mı Çıktı?", *Cumhuriyet*: 12 Mart

Selçuk, İlhan (1967) "Yeni Ufuklara Doğrulurken", *Yön*, 222: 5.

Selçuk, İlhan (1965) "Milliyetçiliğin Temelleri", *Yön*, 96: 3.

Selik, Mehmet (1969) "Türkiye'de Sosyalizm Tartışmaları", *Emek*, 1: 12-13.

Somel, Cem (2002) "Türkiye'de Küreselleşmeye Tepkiler Üzerine", *Praksis*, 7: 35-56.

Soysal, İlhami (1997) "Cemal Bey", *Aydın üzerine Tezler*, Yalçın Küçük içinde, İstanbul: Tekin, 639-641.

Soysal, İlhami (1986) "Hamdi Baba", *Milliyet*: 13 Ağustos.

Soysal, İlhami (1967) "Ortanın Solundaki CHP ve Bir Takım CHP'liler", *Yön*, 197: 4.

Soysal, İlhami (1966) "Eğri Oturalım, Doğru Konuşalım", *Yön*, 174: 10-11.

Soysal, Mümtaz (1988) "Sosyalist Kültür Derneği", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi C. 6*, İstanbul: İletişim, 2022.

Soysal, Mümtaz (1975) *Güzel Huzursuzluk*, Ankara: Bilgi.

Soysal, Mümtaz (1965) "Ortanın Solu Mu Sorumlu?", *Yön*, 133: 3.

Soysal, Mümtaz (1962a) "Karşı İhtilal", *Yön*, 41: 20.

Soysal, Mümtaz (1962b) "Teşhiste Yanılma", *Yön*, 10: 14.

Soysal, Mümtaz (1958) *Demokratik İktisadî Planlama İçin Siyasî Mekanizma*, Ankara: SBF ve TODAİE.

Levent Şahverdi Arşivi

Şaylan, Gencay (1983) "Cumhuriyet Bürokrasisi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. C. 2*, İstanbul: İletişim, 298-299.

Şişmanov, Dimitir (1990) *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi*, İstanbul: Belge.

Tanyol, Cahit (1965) "İslamın Cenetti Sosyalizmdir", *Yön*,130: 7.

Tekeli, İlhan ve Gencay Şaylan (1984) "Türkiye'de Bir Aydın Hareketi: *Kadro*", *Toplum ve Bilim*, 24: 35-67.

Tekeli, İlhan ve Gencay Şaylan (1978) "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi", *Toplum ve Bilim*, 6-7: 44-110.

Tezel, Yahya S. (1994) *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Timur, Taner (1997) *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara: İmge.

Timur, Taner [Ertan Cengiz] (1969) "Avcıoğlu: Teorisiz Bir Devrimci", *Emek*, 8: 8-11.

TİP (1964), *Türkiye İşçi Partisi Programı*, İstanbul: Esra.

Toker, Metin (2000) "Doğan Avcıoğlu", *Doğan Avcıoğlu: Bir Jön Türkün Ardından*, Hikmet Özdemir içinde, Ankara: Bilgi, 298-301.

Toker, Metin (1971) *Solda ve Sağda Vuruşanlar*, Ankara: Akis.

Topkaya, Erkin (1969) *Program ve Tüzükleriyle Türkiye'de Başlıca Siyasi Partiler*, Ankara: Ulus.

Toprak, Binnaz (1990) "Dinci Sağ", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İrvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak (der.) içinde, İstanbul: Belge, 237-254.

Toprak, Zafer (1995a) *Milli İktisat Milli Burjuvazi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Toprak, Zafer (1995b) *İttihat-Terakki ve Devletçilik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Toprak, Zafer (1989) "Tanzimat ve Çağdaş Türkiye", *Toplum ve Bilim*, 46-47: 41-55.

Toprak, Zafer (1984) "Osmanlı Narodnikleri: 'Halka Doğru' Gidenler", *Toplum ve Bilim*, 24: 69-81.

Toprak, Zafer (1982) *Milli İktisat*, Ankara: Yurt.

Toprak, Zafer (1977a) "Halkçılık İdeolojisinin Oluşumu", *Atatürk Döneminin Toplumsal ve Ekonomik Sorunları*, Atillâ Aksoy ve Mustafa Pirili (haz.) içinde, İstanbul: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği, 13-31.

Toprak, Zafer (1977b) "II. Meşrutiyet'te Solidarist Düşünce: Halkçılık", *Toplum ve Bilim*, 1: 92-123.

Torun, Osman Nuri (1963) "Sosyalizmi Halka Yaymak", *Sosyal Adalet*, 1: 9.

Tör, Vedat Nedim (1999).*Yıllar Böyle Geçti*, İstanbul: Yapı Kredi.

Tunçay, Mete (1997) "Siyasal Tarih (1950-1960)", *Türkiye Tarihi-4: Çağdaş Türkiye*

Levent Şahverdi Arşivi

1908-1980, Sina Akşin (yön.), İstanbul: Cem, 177-184.

Tunçay, Mete (1984) "Doğan Avcıoğlu'nun Arkasından", *Yapıt*, 2: 93-95.

Tunçkanat, Haydar (1996) *27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)*, İstanbul: Çağdaş.

Tural, Cemal (1964)."*Yön* Neden Kapatıldı?", *Yön*, 78: 11.

Tugut, Serdar (1991) *Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi*, Ankara: Adalet.

Türkeş, Mustafa (1999) *Kadro Hareketi: Ulusçu Sol Bir Akım*, Ankara: İmge.

Türk-İş (1998) *Dünden Bugüne Türk-İş*, Ankara: Türk-İş.

Türk-İş (1995) *Belgelerle Türk-İş Tarihi 1*, Ankara: Türk-İş Yayını.

Uda, Muhammed (1964) "Müslümanlık ve Sosyalizm", çev. Sevil Avcıoğlu, *Yön*, 82: 12.

Ünsal, Artun (2002) *Umuttan Yalnızlığa: Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Üstel, Füsun (1997) *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İstanbul: İletişim.

Vacca, Giuseppe (1982) "Intellectuals and the Marxist Theory of the State", *Approches to Gramsci*, ed. Anne Showstack Sassoon içinde, London: Writers and Readers Publishing: 37-69.

Vatan (1962a) "Çalışanlar Partisi Nisanda Kuruluyor", *Vatan*: 17 Mart.

Vatan (1962b) "Çalışanlar Partisi 20 Şubat Günü Kurulacak", *Vatan*: 26 Ocak.

Vatan (1962c) "Sendikacılar Artık Siyasi Partide Görev Alabilecek." *Vatan*: 18 Ocak.

Vatan (1962d) "Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy..." *Vatan*: 16 Ocak.

Vatan (1962e) "İşçi Partisi Kurulması Zaruridir." *Vatan*: 9 Ocak.

Yalçın, Aydın (2000) "Ölümü Münasebetiyle Doğan Avcıoğlu", *Doğan Avcıoğlu: Bir Jön Türkün Ardından*, Hikmet Özdemir içinde, Ankara: Bilgi, 318-323.

Yalçın, Hüseyin Cahit (1954) "Naylon Torbanın Karşısında", *Halkçı*: 30 Haziran.

Yanardağ, Merdan (1988) *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*, İstanbul: Yalçın.

Yeğen, Mesut (1999) *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İstanbul: İletişim.

Yetkin, Çetin (1998) *Soldaki Bölünmeler*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm.

Yön (1967a) "*Yön*'den Okuyucuya", *Yön*, 222: 2.

Yön (1967b) "Kapitalist Gözüyle Marx", *Yön*, 203: 2.

Yön (1967c) "CHP'de Küçük Kurultay", *Yön*, 202: 4.

Levent Şahverdi Arşivi

Yön (1967d) "Çerkez Ethem 1967", *Yön*, 202: 7.

Yön (1967e) "Zinde Kuvvetleri Tahrip Planı", *Yön*, 200: 4.

Yön (1967f) "Demirel ve *Yön*", *Yön*, 200: 4.

Yön (1967g) "Feyzioğlu'nun Yeni Manevraları", *Yön*, 200: 4.

Yön (1967h) "Genel Başkanın Güvenini Yitiren Turhan Feyzioğlu İstifa Etmelidir!", *Yön*, 199: 4.

Yön (1966a) "Mehmet Akif ve Emperyalizm", *Yön*, 196: 8.

Yön (1966b) "Sosyalist Strateji Tartışmaları", *Yön*, 192: 5-6.

Yön (1966c) "TİP Büyük Kongresi", *Yön*, 191: 4-5.

Yön (1966d) "*Yön* Kovuşturmaları", *Yön*, 159: 6.

Yön (1966e) "Komünist Parti Meselesinin İçyüzü", *Yön*, 158: 16.

Yön (1965a) "*Yön* ve Demirel", *Yön*, 133: 4.

Yön (1965b) "Seçim Sonuçları Washington'u Sevindirdi... Sosyalizmin Romantik Dönemi Mutlaka Kapanmalıdır", *Yön*, 133: 4-5.

Yön (1965c) "Seçim Kampanyasının Bilançosu", *Yön*, 132: 4-5.

Yön (1965d) "*Yön*'ün Seçim Tahmini", *Yön*, 130: 4.

Yön (1965e) "Seçimler ve *Yön*", *Yön*, 128: 4.

Yön (1965f) "TİP İftiraları Cevaplandırıyor", *Yön*, 128: 14.

Yön (1965g) "TİP Genel Başkanı Aybar Açıklıyor..", *Yön*, 127: 4-5.

Yön (1965h) "Seçim Sonuçları Belli Oldu", *Yön*, 127: 4.

Yön (1965ı) "TİP Genel Yönetim Kurulu Üyesi Sadun Aren Açıklıyor", *Yön*, 127: 6.

Yön (1965i) "*Sosyal Adalet* ve *Yön*", *Yön*, 124: 7.

Yön (1965j) "Milli Kültür ve Devrimci Kültür", *Yön*, 123: 14.

Yön (1965k) "İnönü Mc Carthy'ci Gidişe Dur Dedi..", *Yön*, 121: 4.

Yön (1965l) "Toplum Kalkınması ve Gençlik", *Yön*, 104: 10.

Yön (1964a) "*Yön*'den Yöncülere." *Yön*. 3 (78): 2.

Yön (1964b) "Mobil Şirketinin Ücretli Uşakları", *Yön*, 89: 4.

Yön (1964c) "Sevsinler Komünizmle Mücadeleyi", *Yön*, 91: 5.

Yön (1964d) "Sosyolog Gözüyle Doğu Meselemiz", *Yön*, 90: 8-10.

Yön (1964e) "TİP Lideri Aybar ile Bir Konuşma", *Yön*, 87: 7.

Yön (1964f) "Açıkoturum: Kalkınmanın Yolu", *Yön*, 87: 7-9.

Yön (1964g) "Basından", *Yön*, 85: 2.

Yön (1963a) "*Yön* Bir Demagojiyi Daha Yıkıyor", *Yön*, 83: 15.

Levent Şahverdi Arşivi

Yön (1963b) "SKD İstanbul Şubesi Açıldı", *Yön*, 75: 7-11.

Yön (1963c) "İş Bankasının Beslemesi", *Yön*, 73: 6.

Yön (1963d) "SKD", *Yön*, 70: 5.

Yön (1963e) "SKD'nin İstanbul ve Diyarbakır Şubesi Açıldı", *Yön*, 69: 5.

Yön (1963f) "Batı Sosyalistleri ve SKD", *Yön*, 66: 4.

Yön (1963g) "Sosyalist Bir Din Adamı", *Yön*, 63: 6-7.

Yön (1963h) "Sosyalist Kültür Derneği: Bildiri", *Yön*, 53: 16.

Yön (1962a) "Sosyalist Kültür Derneği Kuruldu", *Yön*, 53: 8.

Yön (1962b) "Sosyalist Kültür Derneği Kuruluyor", *Yön*, 53: 8.

Yön (1962c) "Sosyalist Kültür Derneği Tüzük", *Yön*, 53: 9.

Yön (1962ç) "Açıkoturum: Atatürk'ün Özlediği Türkiye'yi Kurabildik mi?", *Yön*, 47: 12-14.

Yön (1962d) "Azgelişmiş Ülkeler İçin Tek Çıkar Yol Sosyalizmdir", *Yön*, 45: 10-11.

Yön (1962e) "Doktrin Kemalizmdir", *Yön*, 43: 8.

Yön (1962f) "Plancılar", *Yön*, 42: 4.

Yön (1962g) "Sosyalist Dernek Meselesi", *Yön*, 37: 4.

Yön (1962ğ) "Okuyucularımıza", *Yön*, 36: 2.

Yön (1962h). "*Kadro* ve *Yön*." *Yön*. 1 (29): 4.

Yön (1962ı) "İşçiler ve Devletçilik", *Yön*, 29: 4.

Yön (1962i) "Nihat Erim ile Bir Konuşma", *Yön*, 18: 7.

Yön (1962j). "Sosyalizm." *Yön*. 1 (17): 6.

Yön (1962k) "Kadirli Ağaları Nasıl Sömürüyorlar?", *Yön*, 16: 10-11.

Yön (1962l) "Basından", *Yön*, 16: 2.

Yön (1962m) "İlan: *Yön* Çalışanların Gazetesidir", *Yön*, 15: 9.

Yön (1962n) "Açıkoturum: İşçiler Konuşuyor", *Yön*, 15: 10-13.

Yön (1962o) "Çalışanlar Partisi" *Yön*, 14: 4.

Yön (1962ö) "Basından" *Yön*, 13: 14.

Yön (1962p) "*Yön* Cevap Veriyor", *Yön*, 12: 10-11.

Yön (1962r) "Partiler." *Yön*, 11: 5-6.

Yön (1962s) "Millî Kütüphane ve *Yön*", *Yön*, 9: 8.

Yön (1962ş) "İngiltere'de Sosyalizm", *Yön*, 7: 17.

Yön (1962t) "Çalışma", *Yön*, 5: 5-6.

Yön (1962u) "Aşırı Milliyetçilik Şirket Kuruyor", *Yön*, 5: 5.

Levent Şahverdi Arşivi

Yön (1962ü) "Basından" *Yön*, 4: 2.

Yön (1962v) "Karşı Bildirilerden İlki", *Yön*, 4: 2.

Yön (1962y) "Bir Mitingin Akisleri", *Yön*, 4: 14.

Yön (1962z) "Basından", *Yön*, 3: 11.

Yön (1962x) "Suçluların Telaşı", *Yön*, 3: 12-13.

Yön (1961a) "*Yön*'ün Akisleri", *Yön*, 2: 3.

Yön (1961b) "Bildiri", *Yön*, 2: 8.

Yön (1961c) "Basından", *Yön*, 2: 8.

Yön (1961d) "Çalışanların Partisi", *Yön*, 2: 8.

Yön (1961e) "Radyoda Sansür", *Yön*, 1: 7.

Yön (1961f) "*Yön* Bildirisi", *Yön*, 1: 12-13.

Vacca, Giuseppe (1982) "Intellectuals and the Marxist Theory of the State", *Approches to Gramsci*, Anne Showstack Sassoon (ed.) içinde, London: Writers and Readers Publishing, 37-69.

Yetiş, Mehmet (2001) "Aydınlar, Sınıflar ve Hegemonik Politika", *İkinci Bilim ve Siyaset*, 1: 11-22.

Zürcher, Erik Jan (1999) *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner Gönen, İstanbul: İletişim.

Levent Şahverdi Arşivi

İsim Dizini

A

Abadan, Nermin 251
Abadan, Yavuz 42
Ağaoğlu, Adalet 291
Ağırnaslı, Niyazi 332
Ahmad, Feroz 36, 39, 44, 48, 51, 70, 71, 72, 114, 119, 130, 132, 166, 178, 186, 222, 227, 236, 264, 265, 283, 344
Akar, Hüseyin 281
Akçura, Yusuf 124, 317, 352
Akdere, İlhan 28, 54, 204, 344
Akın, Gülten 251
Akkılıç, Yılmaz 291
Aksoley, Mebrure 196
Aksoy, Muammer 40, 50, 183, 184, 251, 269, 291, 315
Akşin, Sina 21, 71, 317, 344, 354, 357
Akyol, Taha 16, 21, 31, 220, 344
Akyüz, Kerim 270
Alemdar, Korkmaz 35, 344
Alkan, Türker 16
Alkin, Erdoğan 275, 332
Alpay, Şahin 78, 220, 225, 344, 353
Altınakar, Edip 281
And, Metin 291
Anday, Mehil Cevdet 144, 257, 315
Anderson, Perry 24, 344
Aras, İlhami 263
Aras, Tevfik Rüştü 118, 256
Aren, Sadun 16, 31, 39, 43, 131, 135, 147, 177, 191, 202, 204, 206, 210, 211, 212, 227, 242, 251, 255, 256, 261, 262, 269, 275, 278, 281, 282, 315, 332, 344, 346, 359
Arsel, İlhan 40
Asena, Fikret 281
Aşçıoğlu, Adil 50, 251, 346, 351
Atakli, Mucip 291
Ataöv, Türkkaya 177, 251, 269, 275, 315, 332
Atatürk, Mustafa Kemal 17, 41, 49, 55, 57, 59, 74, 113, 118, 135, 140, 157, 175, 179, 211, 220, 222, 224, 228, 237, 242, 250, 253, 255, 256, 257, 258, 280, 281, 283, 294, 298, 299, 309, 321, 324, 326, 333, 337, 339, 340, 342, 345, 347, 349, 356, 357, 360
Avcıoğlu, Doğan 12, 15, 18, 19, 20, 21, 22, 27, 29, 30, 31, 33, 36, 38, 39, 40, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 56, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 122, 124, 126, 127, 128, 129, 133, 134, 135, 141, 142, 143, 144, 145, 148, 154, 155, 156, 157, 159, 162, 164, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 184, 185, 187, 188, 192, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 226, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 252, 253, 254, 255, 256, 259, 260, 261, 266, 269, 271, 272, 275, 276, 279, 280, 281, 283, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 299, 300, 301, 315, 317, 332, 345,

Levent Şahverdi Arşivi

346, 347, 348, 350, 351, 352, 353, 355, 357, 358
Avcıoğlu, Hamdi 240, 241, 243, 244, 283, 289, 315, 356
Avcıoğlu [Yurdakul], Sevil 16, 31, 36, 226, 286, 301, 345, 346, 351
Aydemir, Şevket Süreyya 35, 36, 72, 82, 95, 124, 248, 249, 251, 275, 291, 318, 348, 349, 352
Aydemir, Talat 158, 159, 164, 174, 175, 260
Aydın, Suavi 141, 349
Aydınoğlu, Ergun 28, 252, 349
Aytemur, Nuran 30, 241, 275, 349

B

Balcıoğlu, Şahap 42
Baran, Paul 92, 97
Barlas, Cemil Sait 119, 120, 240, 348, 349
Başar [Berktay], Erdoğan 206, 229, 251,
Başar, Ahmet Hamdi 248, 249
Başaran, M. 291
Baştımar, Zeki [Yakup Demir] 50, 112, 205
Batur, Muhsin 235, 318, 349
Bayar, Celal 36, 42, 44, 48, 59, 175, 189, 222, 227
Baykurt, Fakir 251, 315
Belen, Fahri 35
Belge, Burhan Asaf 82
Belge, Murat 82, 242, 349
Ben Bella, Ahmed 146, 233
Berk, İlhan 144
Berkes, Fay Kibry 183
Berkes, Niyazi 81, 102, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 151, 183, 184, 251, 253, 284, 285, 286, 349, 350, 353
Beyaz, Celal 270
Bezirci, Asım 177, 251
Birand, Mehmet Ali 49, 174, 221, 235, 350
Birgit, Orhan 42
Bora, Tanıl 59, 148, 323, 344, 350
Boran, Behice 1, 11, 57, 58, 89, 109, 133, 135, 169, 171, 204, 206, 207, 208, 210, 212, 226, 238, 246, 251, 255, 260, 272, 273, 344, 350
Boratav, Korkut 16, 21, 31, 35, 91, 94, 95, 165, 315, 344, 350
Boratav, Pertev Naili 144
Buyrukçu, Muzaffer 251

C

Can, Mehmet 162, 164
Cansever, Edip 244, 251
Carthy, Albert 250, 278
Cemal, Hasan 20, 288, 289, 290, 291, 292, 298, 299, 300, 301, 350
Cerrahoğlu, A. 253, 350
Çamlı, İbrahim 242, 291, 319
Çayan, Mahir 262
Çelik, Nur Betül 16, 60, 72, 123, 124, 126, 130, 351
Çetin, Hikmet 44, 290
Çiçek, Hikmet 235, 351
Çiftçi, Bekir 270
Çölaşan, Emin 290
Çubukçu, Aydın 16, 31, 184, 204, 258, 262, 345, 351
Çullu, Tekin 270, 319

D

d'Encausse, Hélène Carrère 286, 346, 351
Damar, Arif 251
Darendelioğlu, İlhan 185,
Değer, Emin 218, 235, 351
Demichel, Andre 295
Demirel, Süleyman 96, 97, 186, 187, 189, 191, 193, 194, 196, 197, 203, 230, 250, 257, 291, 292, 293, 296, 319, 325, 346, 351, 359

Levent Şahverdi Arşivi

Demirsoy, Seyfi 266, 267, 270, 274, 275, 332, 358
Dilmen, Güngör 291
Dino, Abidin 38, 144, 251
Divitçioğlu, Sencer 78, 208, 287, 315, 346
Dore, Elizabeth 204, 351
Duru, Orhan 144, 315, 320
Duverger, Maurice 38, 198, 199, 295
Dürvencioğlu, Necdet 219

E

Ecevit, Bülent 20, 42, 44, 187, 213, 214, 215, 228, 249, 266, 299, 300, 345, 351
Edgü, Ferit 144
Eflâtun Nuri 252
Ekinci, Tarık Ziya 16, 31, 36, 212, 276, 281, 282, 332, 345
Ekmekçi, Mustafa 251, 315
Ekşi, Oktay 251, 315
Eliçin, Emin Türk 284
Enver Paşa 107
Erdoğdu, Vahap 206, 212, 229, 251, 320, 351
Erdost, Muzaffer 251, 253, 254, 315, 351
Ergi 252
Ergin, Feridun 42, 43, 351
Erim, Nihat 64, 65, 187, 249, 301, 360
Erkanlı, Orhan 35, 352
Erkut, Mümin 248,
Eroğul, Cem 11, 35, 36, 48, 49, 58, 178, 179, 352
Ersoy, Bahir 270, 315
Ertem, Raif 251, 320
Ertop, Konur 291
Esin, Numan 229, 232
Evliyaoğlu, Gökhan 228
Eyüboğlu, Cemal Reşit 50, 221, 240, 241, 275, 276, 279, 289, 315, 320, 332
Eyüboğlu, Sabahattin 144, 315
Ezgü, Ethem 270

F

Fahri, M. 287, 352
Feyzioğlu, Turhan 40, 41, 42, 44, 51, 55, 192, 203, 204, 213, 214, 215, 228, 352, 359
Fuat, Memet 144, 244, 245, 252
Fuzuli 89

G

Garaudy, Roger 141, 142, 143, 146, 205, 285, 346, 352
Gevgilli, Ali 251
Gezmiş, Deniz 23, 55, 210, 298, 299
Giraud, René 246
Giritli, İsmet 241
Göğüş, Ali İhsan 42, 321
Gökalp, Ziya 93, 107, 124, 125, 126, 355
Göksoytırak, Suphi 229
Gramsci, Antonio 24, 25, 26, 344, 352, 356, 358, 361
Gülek, Kasım 228
Güneş, Turan 43, 247, 251, 253, 315, 352
Güreli, Nail 251, 315
Gürkan, Celil 221, 235
Gürkan, Uluç 16, 31, 56, 289, 291, 301, 345, 351, 352
Gürler, Faruk 221, 235, 301, 321
Gürsel, Cemal 48, 158, 189, 264, 321
Gürsoy, Nilüfer 189
Güvenir, Murat 180, 352

H

Hale, William 158, 352
Hanioğlu, Şükrü 65, 67, 68, 150, 352
Hegel 24
Hızlan, Doğan 291

Levent Şahverdi Arşivi

Hiç, Mükerrem 275, 315, 332
Hilav, Selâhattin 244, 251, 346, 353
Hocaoğlu, Sırrı 251, 275, 276, 280, 316, 332
Horvath, Béla 71, 352
Hürkan, Serhat 19, 352

I

Ilgaz, Rıfat 44, 251

İ

İbn Huldun 142, 143, 144
İleri, Rasih Nuri 223, 255, 353
İlhan, Attilâ 19, 245, 251, 254, 289, 321, 353, 356
İnönü, Erdal 40
İnönü, İsmet 42, 44, 155, 156, 158, 159, 160, 164, 165, 166, 167, 174, 179, 187, 189, 209, 215, 227, 257, 295, 348, 351, 359
İnönü, Ömer 296, 351
İnuğur, Nuri 42, 352
İpekçi, Abdi 174, 227, 251, 277, 316, 353
İskenderoğlu, Reaci 275

J

Jalée, Pierre 285, 346, 353
Jonowits, Morris 295

K

Kabacalı, Alpay 42, 353
Kabiyay, Orhan 222
Kafaoğlu, Adnan Başer 275, 276, 332
Kafaoğlu, A[r]sian Başer 206, 275, 291, 316, 332
Kanbolat, Yahya 29, 177, 205, 262, 266, 274, 276, 316, 332, 353
Kansu, Aykut 70, 353
Kansu, Ceyhun Atuf 251, 291, 316
Kapani, Münci 40
Kara Kemal 70
Karadeniz, Zeynep 28, 55, 204, 344
Karal, Enver Ziya 256, 322
Karan, Muzaffer 251
Karaosmanoğlu, Atilla 50, 165, 276, 332
Karaosmanoğlu, Fevzi Lütfi 42
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri 42, 69, 166, 247, 256, 353
Karaömerlioğlu, M. Asım 92, 353
Karpat, Kemal H. 242, 353
Kayalı, Kurtuluş 16, 82, 149, 199, 353
Kazan, Turgut 260
Kazgan, Gülten 251, 275, 322, 332
Kemal, Mehmed 243, 244, 251, 353
Kemal, Orhan 252
Kemal, Yaşar 177, 252, 255, 353
Kepenek, Yakup 251
Kıray, Mübeccel 198, 199, 251, 353
Kırca, Coşkun 42, 43, 44, 316
Kırmızıtoprak, Sait 177, 251
Kışlalı, Ahmet Taner 251, 316, 322
Kıvılcımlı, Hikmet 28, 78, 96, 246, 353
Kissinger, Henry 301
Kocagöz, Samim 177, 251
Koç, M. Şükrü 251, 316
Koç, Vehbi 154, 297, 301, 351
Koç, Yıldırım 264, 269, 354
Koçak, Cemil 131, 249, 322, 354
Koparal, Fahrettin 281
Korkmazgil, Hasan Hüseyin 177, 251, 316, 332
Köker, Levent 131, 139, 354
Köksal, Osman 222, 229, 252, 291, 316, 354
Kösemihal, Nurettin Şazi 276, 332
Kudret, Cevdet 231, 247, 291
Kutan, Recai 282

Levent Şahverdi Arşivi

Kutlar, Onat 245, 251
Kutlay, M. 288, 354
Kutlu, Haydar [Nabi Yağcı] 262, 354
Küçük, Yalçın 33, 40, 41, 42, 50, 51, 53, 54, 73, 92, 96, 195, 222, 232, 234, 235, 240, 251, 262, 279, 300, 316, 323, 349, 354, 356
Küçükömer, İdris 78, 251, 254, 275, 316, 332, 354
Kürkçü, Ertuğrul 16, 23, 31, 184, 204, 226, 242, 263, 344, 354

L

Lacoste, Yves 286, 346, 354
Laçin, Şükrü 281
Lambert, Jacques 198, 199, 295
Landau, Jacob M. 28, 242, 246, 354
Lange, Oscar 92, 97
Larrain, Jorge 92, 354
Lalumière, Pierre 295
Lenin, Viladimir İlyiç 93, 108, 148
Lewis, Bernard 65, 70, 71, 93, 354
Lipovsky, Igor P. 28, 241, 275, 279, 354
Löwy, Micheal 204, 354

M

Macar, Elçin 56, 71, 354
Madanoğlu, Cemal 49, 219, 221, 222, 229, 234, 235, 289, 291, 350, 351
Makal, Mahmut 177, 316
Mardin, Şerif 40, 43, 44, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 88, 90, 102, 114, 122, 139, 140, 150, 237, 355
Marx, Karl 77, 81, 84, 93, 108, 142, 144, 146, 148, 149, 208, 215, 287, 355, 358
Mater, Nadire 192, 223, 355
Mehmet Akif 258, 351, 359
Menderes, Adnan 35, 36, 42, 44, 48, 82, 118, 189, 194, 264, 265, 297, 348, 351, 356
Menderes, Yüksel 189,
Mendès-France, Pierre 38, 46, 47, 214
Meriç, Cemil 149, 316
Montesquieu 143
Moore, Barrington 295
Moore, Thomas 143
Mumcu, Uğur 252, 291
Mutluay, Rauf 252, 291

N

Naci, Fethi 177, 243, 244, 245, 251, 316, 326
Nadi, Yunus 225, 247, 252, 258
Namık Kemal 67, 80, 88, 89, 90, 102, 116, 122, 123, 349
Nasır, Cemal Abdül 54, 92, 117, 175, 223, 224, 234
Nâzım Hikmet 186, 254, 257, 258, 285, 307
Nesin, Aziz 44, 56, 177, 251, 355

O

Okay, Öcal 280, 323
Okyar, Osman 40, 44, 323
Ortaylı, İlber 21, 291
Otyam, Fikret 226, 252, 291, 355

Ö

Ölçen, Ali Nejat 290
Öymen, Altan 50, 266
Öymen, Örsan 252
Özdemir, Arıkan 281
Özdemir, Hikmet 27, 28, 29, 35, 36, 38, 50, 51, 57, 110, 158, 192, 220, 241, 242, 244, 251, 254, 276, 301, 353, 355, 357, 359
Özel, İsmet 149, 242, 312, 318, 336, 347, 355
Özgüden, Doğan 265, 266, 324, 355
Özkan, Mehmet 281
Özkök, Ertuğrul 20, 355

Levent Şahverdi Arşivi

Özlen, Fakih 275, 280, 332
Özlü, Demir 144, 252, 324
Özön, Nejat 291, 324

P

Parla, Taha 59, 93, 124, 125, 355, 356
Plato 24
Portelli, Huges 24, 356
Prens Sabahattin 69, 356

R

Refiğ, Halit 252, 324

S

San, Nihat 280,
Sandalcı, Emil Galip 42
Saraç, Tahsin 252, 316
Sargın, Nihat 255, 259, 261, 272, 356
Sarmaşık, Belgin 245, 289, 356
Sarol, Mükerrem 36, 356
Sassoon, Anne Showstack 24, 356, 358, 361
Savcı, Bahri 40, 50, 252, 256, 260, 291, 316, 320
Savran, Sungur 35, 42, 51, 54, 55, 356
Say, Ahmet 206
Schram, Stuart 286, 346, 351
Selçuk, İlhan 16, 19, 29, 31, 44, 49, 101, 178, 192, 198, 206, 215, 217, 221, 223, 225, 232, 234, 235, 240, 241, 242, 243, 257, 261, 280, 283, 291, 316, 319, 325, 344, 355, 356
Selçuk, Turhan 235, 252, 291, 316
Selik, Mehmet 262, 275, 316, 332, 356
Sencer, Muzaffer 78, 208, 287, 315, 325
Seyda, Mehmet 144, 325
Seyhan, Dündar 291
Somel, Cem 15, 356
Soysal, İlhami 29, 44, 50, 178, 198, 206, 214, 215, 217, 221, 240, 241, 242, 255, 257, 268, 269, 275, 277, 278, 283, 291, 316, 332, 356
Soysal, Mümtaz 16, 21, 22, 29, 30, 31, 36, 39, 40, 43, 44, 45, 50, 52, 80, 110, 172, 174, 176, 178, 195, 197, 198, 240, 241, 242, 243, 245, 269, 275, 276, 283, 285, 289, 300, 316, 332, 345, 356
Sönmez, Atilla 232
Sönmez, Nazım 281
Sunay, Cevdet 296, 351
Sülker, Kemal 270, 325

Ş

Şaylan, Gencay 35, 121, 123, 125, 132, 356,357
Şençi, Sabri 281
Şeref, Muvaffak 206, 252, 322, 325, 326
Şeyh Bedrettin 143
Şişmanov, Dimitir 28, 357

T

Tachau, Frank 246
Tağmaç, Memduh 235, 297
Tahir, Kemal 177, 251, 315, 316
Talas, Cahit 40, 45
Tanyol, Cahit 148, 252, 276, 280, 332, 357
Taray, Cemal Hüsnü 242, 260, 280
Tekeli, İlhan 121, 123, 125, 130, 132, 357
Tevetoğlu, Fethi 184, 185
Tevfik Fikret 258
Timur, Taner [Cengiz] 64, 77, 78, 81, 84, 225, 252, 316, 357
Tiritoğlu, Alâettin 274
Toker, Metin 36, 42, 44, 50, 219, 254, 301, 357
Tonguç 252, 291, 316
Topkaya, Erkin 89, 96, 165, 357
Toprak, Binnaz 36, 357
Toprak, Ömer Faruk 291

Levent Şahverdi Arşivi

Toprak, Zafer 36, 69, 70, 91, 114, 123, 124, 125, 130, 151, 357
Torun, Osman Nuri 16, 31, 50, 96, 162, 165, 172, 274, 276, 278, 280, 316, 325, 332, 344, 357
Toy, Erol 248
Tökin, İsmail Hüsrev 72
Tör, Vedat Nedim 72, 73, 115, 357
Troçki, Lev 93
Tuna, Orhan 270
Tunç, Halil 274
Tunçay, Mete 48, 252, 325, 357, 358
Tunçkanat, Haydar 49, 209, 252, 358
Tural, Cemal 260, 358
Tüfekçioğlu, Kemal 291
Türel, Nihat 276, 280, 316, 326, 332
Türkeş, Alparslan 48
Türkeş, Mustafa 72, 73, 91, 116, 358

U

Uluç, Burhanettin 177, 252, 270, 275, 326
Ulvi, Ali 252, 316
Uyar, Turgut 144, 252
Uzun, İbrahim 292

Ü

Ürgüplü, Suat Hayri 186, 265
Üstel, Füsun 110, 114, 358
Üstünel, Besim 40

V

Vacca, Giuseppe 24, 358, 361

Y

Yalaz, Suat 252
Yalçın, Aydın 40, 43, 44, 55, 277, 358
Yalçın, Hüseyin Cahit 254, 358
Yalçın, Şiar 291
Yanardağ, Merdan 72, 353, 358
Yasa, İbrahim 198, 326
Yaşar, Tonguç 252, 291
Yeğen, Mesut 65, 109, 125, 358
Yetkin, Çetin 116, 358
Yetiş, Mehmet 25, 361
Yıldırım, Canip 281
Yurdakul, Doğan 16, 17, 31, 218, 279, 289, 345
Yücel, Can 206, 218, 252
Yüksel, Taşkın 59, 350

Z

Zengin, Cuma 281
Zürcher, Eric Jan, 361

Levent Şahverdi Arşivi

Doğan Avcıoğlu liderliğindeki Yön-Devrim Hareketi, Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, İttihatçılar, Kemalistler, Kadrocular ve günümüz 'ulusal solcu'larına uzanan Osmanlı-Türk geleneksel aydın hareketleri içinde bir istisna teşkil eder. Akımın geliştirdiği siyasal söylemin özelliği, kendine öncel aydın hareketlerinin "Türkiye nasıl kalkınabilir?" ana sorunsalı için geliştirdikleri tüm temel kavram ve önermeleri Marksizmden yararlanarak yeniden anlamlandırmayı denemiş olması ve bunları en nihayetinde sosyalist bir Türkiye projesi için yeniden bir araya getirmiş olmasıdır. Yön-Devrim Hareketi, sosyalizm vurgusuyla, geleneksel aydın hareketlerinin tümünden ayrılır. Buna karşılık, öngördüğü yeni toplumun inşası için toplumsal bir tabana dayanmayı reddetme, bunu iktidar sonrasına öteleme, iktidarı devlet içindeki kimi güçlerle iş tutarak ele geçirme tavrıyla, geleneksel aydın hareketleriyle aynı kümenin içinde yer alır. Bu kitabın temel sorunu, Yön-Devrim Hareketi'nin geliştirdiği siyasal söylemi çözümlemektir. Kullandığı kavramların hangi başka siyasal söylemlerden devralındığı, nasıl dönüştürüldüğü, hangi kuramsal bakış açısıyla yeniden tanımlandığı ve hangi ana sorunsal etrafında ne şekilde bir araya getirildiği kitabın odak noktasıdır. Başta Doğan Avcıoğlu olmak üzere Yön-Devrim Hareketi'nin önde gelen isimlerinin yaşamöyküleri kitapta birer 'iç metin' olarak yer almaktadır. Kitapta, ayrıca, *Yön* ve *Devrim* dergileri, Çalışanlar Partisi, Sosyalist Kültür Derneği ve Yön Yayınları hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır.

KİTAP

17 YTL. KDV DAHİL
ISBN 978-9944-122-51-1
9 789944 122511
Yordam Kitap

Levent Şahverdi Arşivi